

МІЖНАРОДНИЙ ФОНД «ВІДРОДЖЕННЯ»
ПРОГРАМА «ТРАНСФОРМАЦІЯ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ»

М. П. ЯНКО

ТОПОНІМІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНИ

СЛОВНИК-ДОВІДНИК

Рекомендовано

Міністерством освіти України

Київ
"Знання"
1998

*Рекомендовано Міністерством освіти України
(Лист Міністерства освіти України № 3/2–246 від 15.06.98 р.)*

Цей посібник визнано одним із кращих, представлених на конкурс, організований Міністерством освіти України та Міжнародним фондом «Відродження» в рамках Програми «Трансформація гуманітарної освіти в Україні». Головне завдання Програми полягає в сприянні гуманізації освіти через створення умов для розробки та впровадження нової генерації підручників і навчальних посібників, зорієнтованих на цінності вітчизняної та світової культури, що притаманні сучасним суспільствам демократичного типу.

Міжнародний Фонд «Відродження», який репрезентує все-світню мережу фондів, заснованих відомим американським підприємцем та громадським діячем Джорджем Соросом, буде щиро вдячний за відгуки, пропозиції та зауваження щодо цього видання під час його експериментальної перевірки в навчальних аудиторіях.

Янко М.Т.

Я62 Топонімічний словник України: Словник-довідник — К.: Знання, 1998. — 432 с. — Бібліогр.: с. 403 — 429.
ISBN 5-7707-9443-7.

Топонімічний словник України містить найголовніші назви міст, районних центрів, селищ міського типу, сіл, у яких відбулися історичні події або які пов'язані з іменами видатних людей, а також назви об'єктів рельєфу, річок, озер, лиманів, заток і проток, найважливіших заповідників, історичних і природних пам'яток України. У ньому подано детальний етимологічний аналіз відповідних утворень. Словник має за мету задовольнити потреби середньої школи. Він призначений для учнів старших класів, вчителів географії, історії, студентів відповідних факультетів, лекторіїв, а також для широкого кола читачів.

ББК 81.2УКР-3

© М. Т. Янко, 1998

© ТОВ «Знання», 1998

© С. І. Чуєв, художнє оформлення, 1998

ISBN 5-7707-9443-7

ПЕРЕДМОВА

Майже всі географічні об'єкти — гори й низовини, моря й океани, острови й півострови, річки й озера, населені пункти й ліси — мають свої назви. Наука, що вивчає ці назви, називається топонімікою (від гр. *topos* «місце», «місцевість» і *онома*, *оноута* «ім'я»).

Топоніміка — складова частина ономастики, розділу мовознавства, що вивчає власні назви. Крім того, існує ще термін топонімія. Він означає сукупність географічних назв певної території.

Окремі вчені топоніміку відносять до самостійних наук, яка «використовує методи і лінгвістичного, і історичного, і географічного аналізу» [Мурз., ОТ, 8].

Географічні назви (топоніми) утворюються або від загальних назв (апелятивів), наприклад, назва села *Берег* від апелятива *берег*, назва річки *Ріка* — від апелятива *ріка*, або від власних назв (антропонімів), наприклад, назва міста *Івано-Франківськ* — від власного імені. Значна частина географічних об'єктів має опосередковані назви. Так, м. *Сіверськ* дістало свою назву від р. *Сіверський Донець*, яка, в свою чергу, означальну частину одержала від назв слов'янського племені *сівери*, *сівера*, що жили у верхній течії Сіверського Дінця, а іменникову — через найменування р. Дон від іран. *don* «вода», «річка».

За видами об'єктів топоніми неоднакові. Одні з них означають назви міст, інші — найменування річок, ще інші — гір і т. ін. Кожен вид цих об'єктів має свою назву. Для назв населених пунктів — міст, селищ, сіл тощо — прийнято крім загального терміна топонім вживати термін *о й к о н і м*; для назв водних об'єктів (річок, джерел, водоспадів, потоків, струмків, а також океанів, морів тощо) — термін *г і д р о н і м*; для об'єктів рельєфу, тобто об'єктів орографічних (гір, хребтів, горбів, долин, плато, низовин, гірських ущелин та ін.) — термін *о р о н і м*.

Крім того, всі топоніми розрізняються за ознаками природи: а) особливостями рельєфу (верш. Стіг, підвищення Гостра Могила, Нагольний кряж тощо); водних об'єктів (р. Біла, м. Жовті Води), б) видами рослин (м. Дубно, с. Березівка, р. Рогозянка),

в) видами тварин (верш. Кобила, р. Щучна). Однак збіг топонімів, зокрема гідронімів, з назвами тварин в абсолютній більшості випадків являє собою пізніше переосмислення д.-слов., тюрк. чи інших мов назв річок (див. у словниковій частині — Білка, Вовк, Галка тощо).

Окрему групу становлять антропонімічні назви, що походять від імен, прізвищ; етнімічні — від найменування народів, родів, племен (с. Дуліби, с. Поляни, с. Ятвяги, с. Деревляни, смт. Печеніги, м. Ківерці, смт. Торчин, смт. Узин, с. Серби та ін.). З минулого дійшла до нас група топонімів, які відображають соціальну нерівність — назви, пов'язані з іменами царів, поміщиків та такі, що відображали злиденне життя простого люду, а також назви виробничого характеру (с. Бортники, м. Бровари); збереглися топоніми культового походження, пов'язані з релігійними святами, храмами, церквами, мечетями тощо.

Характерною особливістю давньоєвропейських гідронімів — давніх європеїзмів, тобто тих, які існували до виникнення індоєвропейської мовної спільності, є наявність у них основ на означення «вода», «джерело», «текти», «потік», а також кольорів — «білий», «блискучий» тощо.

Географічні назви України пройшли складний шлях розвитку і утворення. Значна їх частина успадкувала топонімічну систему цілого ряду епох, починаючи від доісторичної (дописемної) і кінчаючи нашим періодом. Упродовж тривалого історичного часу вони розвивалися в тісному зв'язку з топонімією багатьох племен і народів Євразії, залишаючись у своїй основі слов'янськими. Багато з них дійшли до нас із сивої давнини — з періоду індоєвропейської мовної спільності.

У V—IV тис. до н. е. з Південного Закавказзя, Північної Месопотамії і Східної Анатолії через теперішню територію Ірану, Середньої Азії і Казахстану іраномовні племена мігрували у Північне Причорномор'я. Дещо пізніше з тієї ж території інші іраномовні племена, у вигляді повторної міграції, рухалися через Кавказ (Дербентські ворота) і в Північному Причорномор'ї приєдналися до племен, що прибули раніше. Вони оселялися поруч з місцевим населенням, спілкувалися з ним. Минав час. Їхні на той час примітивні мови трансформувалися в одну спільну мову. В науці її прийнято називати індоєвропейською мовною спільністю, а всі народи і племена, об'єднані цією спільністю, — індоєвропейцями. Проте назва ця умовна і є поняттям суто мовним.

Понад дві тисячі років жили поруч пришельці з далекої Азії й аборигени Європи. Народи індоєвропейської мовної спільності знали метали — мідь, очевидно бронзу, золото, срібло, пізніше

залізо, уміли ткати, робити посуд. Вони займалися землеробством, проте на першому плані було скотарство.

У II тисячолітті до н. е. індоіранці — нащадки прийшлих з Азії, — за даними археології, покинули обжиті місця і подалися в теперішні Іран, Афганістан та найбільше на півострів Індостан, везучи із собою сім'ї, пісні, казки, міфи і легенди, що були поширені в індоєвропейській мовній спільності. Частина індоарійських племен залишилась у Північному Приазов'ї і в Північному Причорномор'ї. Гадають, це були відомі в історії фракійці, племена сіндів, меотів, від яких Азовське море певний час називалося Меотійським, племена, що жили на Таманському п-ові.

Почали розселятися й інші індоєвропейці.

Із розселенням племен і народів по материк Євроазія говори і діалекти колишньої мовної спільності відособлювались, виникали нові мовні групи (сім'ї), окремі мови: іранські, слов'янські, балтійські, індійські, кельтські, германські, романські, тохарські, мова грецька та деякі інші стародавні мови, зокрема й мови ніні мертві, тобто ті, що не вживаються в живому мовленні (скажімо, латинь, санскрит та ін.).

Індоєвропейські гідроніми на території сучасної України збереглися від західного кордону до Придніпров'я, північніше меж Степу.

Слов'яни виділилися з основних індоєвропейських племен у середині II тис. до н. е., тобто приблизно три з половиною тисячі років тому. До того часу предки слов'ян пройшли довгий шлях свого розвитку, Вони формувалися в середині інших племен — балтійців (пруси, латиші, литовці), германців, іллірійців, дакофракійців, іранців, а також тих, що межували на півдні, — кельтів та італіків.

Зі слов'янськими племенами ототожнюють тшинецько-комаровську археологічну культуру XV—XII ст. до н. е., що простягалась від Середнього Подніпров'я на сході до Одера на заході. Південний її кордон проходив уздовж північних схилів Карпат, а північний — приблизно по широті Прип'яті [Рибаків, КР, 13].

Першу письмову згадку про слов'ян під іменем венеди (венети) залишив римський вчений Пліній Старший.

За свідченням готського історика Йордана (Йорнанда), за походженням алана, в VI ст. н. е. слов'яни склалися з трьох груп: венедів, що жили в Прибалтиці, склавів, що жили між Дністром, Дунаєм і Віслою, та антів, що жили на схід від них. З VI ст. закріпилася назва слов'яни. За східними слов'янами закріпилася і назва антів.

На межі III та II ст. до н. е. на території Середнього Подніпров'я (див. Подніпров'я), зокрема на землях, де розташований Київ, а також почасти у Верхньому Подніпров'ї склалася зарубинецька культура, названа так від с. Зарубинці, розташованого на Черкащині, біля якого вперше було виявлено їх пам'ятки. Ці протоукраїнські слов'янські племена зазнають впливу іраномовних племен — аорсів, язигів, роксолан, меотів, аланів та ін., що прийшли з-за Дону і відомі під загальною назвою савромати, або сармати.

Територіальне розташування зарубинецької культури співпадає зі східною частиною венедської території, відомої в писемних джерелах. Південний кордон культури зарубинецьких слов'ян проходив між Лісостепом і Степом, а північний досягав басейну Прип'яті [ІУ, 1, 260—261].

На початку н. е. слов'яни продовжують розширювати свою територію, що має характер мирної колонізації. В I—II ст. н. е. зарубинецькі племена досягли межиріччя Десни, Сейму і Сожу, а також просувалися вгору по Дніпру. «Замість балтських гідронімів у східній частині Верхнього Подніпров'я з'явилися слов'янські назви рік» [ІУ, 1, 263]. Тоді ж зарубинецькі племена розселилися і по Півд. Бугу.

У VI ст. н. е. вперше згадуються предки українського народу під назвою *анти*. Вони жили на території, що простягалася від лінії Києва до Чорного та Азовського морів і від верхів'я Пруту до Дону. Назва *анти*, на думку дослідників, дана сусідами слов'ян індоіранськими хліборобськими племенами, які жили на півдні України [Труб., ЛПДС, 399—400], за їх окраїнне розміщення на південному сході східних слов'ян. Етнонім *анти* означав на мові цих племен «окраїнні».

Формування загальнослов'янської топонімії, яка згодом лягла в основу давньоруської, отже й української топонімії, відбувалося протягом тривалого історичного часу під впливом різних народів і племен, і насамперед сусідів слов'ян. Слов'янська топонімія в I тисячолітті н. е. була поширена на значній території Центральної і Східної Європи. Загальнослов'янськими є назви лісових рослин: дуб, береза, липа, клен, ясен, ель (ялинка), верба, іва, ольха, сосна, рябина, калина, черемха і малина; лісових звірів, птахів, риби: карась, окунь, линь, осетер, йорж, щука, вовк, тур та ін., а також знарядь полювання і рибальства, наприклад ятір, невід, стрілка, тятива тощо і пов'язаних з ними топонімів. Так, до старослов'янських географічних назв слід віднести: Вепр, Десна, Бобр, Бобра, Тетерів, Уж, Прип'ять, Тисьмениця, Ломниця, Яблониця, Лозниця, Лига та ін. Подібні топоніми поширені

на території Росії, Білорусі, Польщі [Маврод., 29], тобто в лісовій зоні помірнього поясу.

У VI—VIII ст. у результаті поділу слов'ян на східних, західних і південних відбулася диференціація колись єдиної їх мови.

Помітний слід у топонімії слов'янських народів (отже, і в українській топонімії) залишили індоєвропейські племена Західної Європи, яких греки називали кельтами, а римляни галлами (галатами), що займали окремі території в Західній і Центральній Європі. За даними археології, в V ст. до н. е. сліди галатів зафіксовано у Карпатах, пізніше на схід від них, а близько 200 р. до н. е. кельти з'явилися в Пн.-Сх. Причорномор'ї. Саме в цей час кельтські елементи з'явилися в мові предків слов'ян. Пор. *Галичина* (рос. транскрипція Галиция) з *Галісія* (старод. Галеція) в Іспанії, *Галац* в Румунії, *Галія* в Туреччині, назви кельтського племені *бойї* і *бойки* у Карпатах тощо.

Певний вплив на слов'янську, отже й українську, топонімію справили також племена, що відносились до двох лінгвістичних груп індоєвропейської мовної спільності, — іллірійці і фракійці. Іллірійці, долмати, лібурни, яподи, дардани та ін., перші згадки про яких знаходимо у грецьких авторів VI і V ст. до н. е., жили на пн. зх. Балканського п-ова між середньою течією Дунаю та Адріатичним морем. Фракійські племена гетів і даків жили на пн. сх. Балканського п-ова у VIII—VII ст. до н. е.

У VII—IX ст., в умовах боротьби з кочівниками, відбувається процес об'єднання союзів племен східних слов'ян, внаслідок чого в Середньому Придніпров'ї утворилося велике об'єднання племен під назвою Русь. У IX—X ст. виникає давньоруська ранньофеодальна держава на чолі з Києвом — Київська Русь, формується давньоруська народність, її культура. Виникають давньоруські (українські) топоніми. У 1550 р. безіменний автор-сирієць вперше згадував ім'я народу *рос* [Рибаков, КР, 73]. У 1555 р. за сирійським джерелом згадується народ *рос* або *рус* [Пигулевська, 114—115]. Пізніше арабомовні та іраномовні автори завжди в слові *Русь* вживали форму *рус*, а греки *рос* [Рибаков, КР, 83].

Географічна область народу *рос* (*рус*) відповідає пд.-сх. окраїні антських племен (*див. Русь*).

Понад століття боролася Русь проти нашестя печенігів, які прийшли в південноруські степи наприкінці IX — на початку X ст., і перемогла. Слідом за печенігами з'явилися тюркські племена огузів (вони ж узи, торки). Разом з берендеями, печенігами та дрібнішими племенами — турпеями, коуями (ковуями), каєпичами — вони були відомі під загальною назвою чорні клобу-

ки. Значна частина їх, шукаючи порятунку від половців, перетворилась на васалів Київської Русі.

Усі ці народи і племена, як і їхні попередники — авари («обри»), хозари, угри, — залишили певний слід у слов'янській топонімії.

Народи приходили, жили, витіснялися іншими. Однак жоден з них не зник безслідно: народ вічний, він залишався жити в далеких своїх нащадках своєю культурою, звичаями, мовою, отже витвореними ним топонімами.

Внаслідок відомих історичних факторів відбулося переселення частини давньоруського населення на північ і північний захід. Від змішання їхньої мови з мовами місцевих народів і племен утворилися російська і білоруська мови, а звідси і розвиток їхньої топоніміки. Давньоруська ж, точніше руська, мова не розпалася.

Мовою України-Русі й досі розмовляють люди, котрі живуть на її предковичній території. Як стверджував видатний учений А. Кримський, всі київські літературні пам'ятки — «Повість временних літ», «Слово о полку Ігоревім» та ін. — були створені українізованою церковнослов'янською мовою. Говір руських князів, як довів М. Максимович, був тотожний діалектові селянина київського періоду XIX ст. М. Драгоманов, виходячи з досліджень російських вчених Ф. Буслаєва та ін., писав, що «Слово о полку Ігоревім» — це перша українська дума, а плач Ярославни — пісня українки (див. [У-РС]).

Топонімія України, як і інших країн, знаходилася в постійному русі і зміні, під мовним впливом інших народів. Особливо позначились на її формуванні російська, білоруська та польська топонімії. Українську мову, як і будь-яку іншу, не можна розглядати поза системою споріднених з нею мов, а в топонімічній лексикографії не бачити слідів попереднього розвитку.

Однак іншомовні вкраплення в топонімію України незначні, вони не змінили загальної картини її слов'янсько-україномовності. Українська мова «в галузі географічних назв виявила свої специфічні національні риси» [Франко 3., 4Л].

Людину здавна цікавили питання походження географічних назв, і в першу чергу своєї місцевості, їх зміст і значення. Не знаючи справжніх причин їх походження, вона пояснювала (і пояснює) ці назви за допомогою випадкової фонетичної подібності, без урахування мовних, географічних чи історичних закономірностей. *Тульчин* пов'язували з *турчин*, *Ворскла* — з *вором скла* тощо. І все ж, незважаючи на їх примітивність, такі пояснення заслуговують на увагу, вивчення.

Топоніміка — наука, якою одночасно займаються історія, географія і лінгвістика. Тільки спираючись на мовні закони, на історію, на конкретну географічну обстановку, можна досліджувати географічні назви, в яких відбито природні особливості об'єктів, їх положення, господарську діяльність людей, назви народів, племен, імена видатних людей, народні звичаї тощо.

Усі географічні назви можна згрупувати у певні лексико-семантичні розряди, що мають різне походження, а саме: антропонімічні, етнімічні і назви, що походять від географічного середовища або вказують на характер господарства та різні види людської діяльності.

На території України в назвах поселень виділяють кілька історичних періодів: 1) язичеський — від цього збереглися назви н. п. Перун, Свараж, с. Данине, Стрибіж, Святець, Волос, Хоросна, р. Велесниця та ін.; 2) часи Київської Русі і феодальних князівств — назви Бараші, Ждани, Немир, Томило, Хозари, Печеніги та ін.; 3) XVIII—XIX ст.— заселення Півдня України, т. зв. Новоросії; 4) кінець XIX ст.— початок XX ст.— промисловий розвиток Донбасу і Придніпров'я, швидке розорення хуторів; 5) післяжовтневий.

Подібно до того як геолог вивчає послідовність нашарувань і відносний вік геологічних порід, тобто вивчає стратиграфію, топоніміст, вивчаючи склад географічних назв, відкриває під новими нашаруваннями давніші, а іноді дуже давні назви, що формувалися в сиву давнину, тобто досліджує топонімічну стратиграфію [Мурз., ОТ, 18]. У ній, особливо стосовно гідронімів, чітко вималюється вертикальне нашарування, починаючи від праєвропейської і далі індоевропейської, скіфо-іранської, балто-слов'янської, потім слов'янської, давньоруської, староукраїнської і врешті української. Виявити, з якої мови походить та чи інша географічна назва, рівноцінне знахідці, зробленій геологом. І не дивно, що буває важко розкрити значення тієї або іншої назви. Визначення змісту тих географічних назв, що були дані народами чи племенами, які вже зникли, бо разом з ними зникла і їхня мова, — справа надто важка, часом спірна, а іноді нерозв'язна.

Досить важливе місце в топонімії посідає народна термінологія. Лексика говорів має багато своїх місцевих особливостей. У ряді випадків вони є єдиним джерелом для пояснення окремих, на перший погляд зовсім неясних топонімів [Жилко, 29]. Місцеві географічні терміни здавна брали активну участь в утворенні власних географічних назв — топонімів. Отож знання народної географічної термінології (як української, так і іншомовної), різних діалектів значно полегшує розкриття суті топонімів, їх

значення, значною мірою служить для визначення їх смислу, «є універсальним ключем» до етимології багатьох, якщо не більшості географічних назв [Мурз., ОТ, 19]. При цьому роль народних географічних термінів в утворенні топонімів різних категорій — ойконімів, оронімів, гідронімів — різна.

Кожна географічна назва має свою, притаманну їй форму або модель, побудовану за допомогою граматичних засобів і закономірностей. Якщо, скажімо, в тюркській, фінно-угорській чи німецькій топонімії перевага належить основоскладанню або словосполученню, де кінцевим елементом виступає географічний термін (наприклад, Аюдаг, Ганновер, Онега, кінцевий елемент яких означає відповідно «гора», «берег», «річка»), то словотворення українських, як і інших слов'янських топонімів, відбувається головним чином шляхом афіксації (афікс — частина слова, що має граматичне значення і впливає на зміну твірної основи топоніма, якою може бути географічний термін, апелятив, антропонім, ентонім). По відношенню до кореня слова афіксом частіше бувають суфікс і префікс.

Більшість моделей утворена з допомогою суфіксації (*Рокитна-а*), певна частина топонімів утворена з допомогою префіксації (*За-броди*) або ж префіксації разом з суфіксацією (*За-дуна-ївка*, *За-болот-ів*). Деякі являють собою словосполучення (*Нове Село*, *Перша Рудка*, *Асканія-Нова*), інші — складні двоосновні слова (*Звенигород*, *Ужгород*) або утворені за допомогою інших граматичних засобів: флексій (закінчення) числа (*Близнюки*), відмінка (*Федотова Коса*), роду (*Солоне — озеро*).

Географічні назви, що дійшли до нас з давньоруської і староукраїнської епох, успадкували від них і набір моделей, котрі й нині правлять як дійові в процесі топонімоторення, забезпечуючи безперервність і незмінність традицій від давнини до сучасності.

У топонімії велике значення має формант (топоформант) — словотворчий елемент (префікс, суфікс, граматичний показник числа і роду), який у мові самостійно не вживається і є лише додатком до основи для утворення географічної назви, наприклад, *Брід-ок*, *За-дубр-ївка* тощо.

Серед найдавніших топонімів, утворених на загальнослов'янському ґрунті, до нас дійшли такі топонімічні типи з топоформантами: *-itj-i: *Сновидовичі*; *-jь: *Добромиль*; -ани (-яни): *Добровляни*; *-ьskъ: *Турійськ*; *-ьпъ, *-ьпо: *Листвен*, *Червен*, *Дубен* (*Дубно*); -апъ, -епъ, *-єпъ: *Желань*, *Здвижен(ь)*, *Искоростень*, *Родень*; *-іпъ: *Пирятин*; *-овъ/*-евъ: *Чернігов*, *Боричів* (*Боричевь*); -инці: *Микулинці*, *Немиринці*; -овци/-івці: *Барішківці*.

Особливе місце у вивченні проблем історичної географії, в дослідженні географічних назв належить форманту **-ичі**, що проходить від спільнослов'янських топонімічних утворень ***-itj-i**. Перші утворення назв на **-ичі** припадають на період первіснообщинного ладу, а «його початок слід пов'язувати з періодом балтослов'янської єдності, на що вказують рефлекси ***-itj** в балтійських мовах, пор. лит. **-ytis**» [Купч., 12]. Назва роду виступає як первісна історична база утворення географічних назв з цим дуже давнім формантом. Якщо наймення батька — родоначальника сім'ї Мал, нащадка — Малич, то назва родини — Маличі. Остання переходила на місце (дворище), а від назви дворища чи групи дворищ назва поселення — Маличі.

Особливе місце в словотворенні географічних назв України, зокрема в гідронімії, займає суфіксальний спосіб. «Функція суфіксів,— говорив К.К. Цілуйко,— полягає в тому, що вони часто видозмінюють, конкретизують, індивідуалізують значення слова» [Цілуйко, ТПР, 85].

Найбільш продуктивними топонімічними суфіксами в словотворенні українських географічних назв є: **-ка**, **-івка**, **-иця**, **-ов**, **-ів**, **-ин**, **-ськ**, **-н**. Особливо продуктивний суфікс **-ка**. В частині назв він приєднується безпосередньо до основи (*Жарка*). В сполученні з іншими словотвірними елементами утворює нові форманти: **-івка/-ївка**, **-авка/-явка**, **-енка/-енька**, **-анка/-янка**, **-унка/-юнка**, **-атка/-ятка**, **-очка/-ечка**, **-ачка/-ячка**, **-учка/-ючка**, **-оватка/-юватка** й форманти **-ійка**, **-ойка**, **-уяка** та ін. Суфікс **-ка** може мати демінутивне значення (*Уманка*, *Бабка*), вказувати на походження (*Українка*) чи відношення до предметів і явищ (*Коротка*). У назвах місцевостей, урочищ, лісів тощо (які в подальшому могли перейти в гідроніми, ороніми чи ойконіми) помітне місце займає прикметниковий суфікс **-н** (*Ланна*), при цьому в ряді випадків стародавнє **-но** перейшло в цілком сучасне **-не**: *Комарне* замість *Комарно*.

До досить стародавніх слід віднести суфікси **-ов/-ів**, **-ин** (*Чернігов/Чернігів*, *Ніжин*), зменшувальні **-ик**, **-ка**, **-ець** (*Довжик*, *Дуванка*, *Зубринець*); **-ах**, **-ех**, **-их**, **-ох**, **-ух** та **-аш**, **-еш**, **-иш**, **-ош**, **-уш**: *Кінах*, *Кінаш*, *Хариш*, *Гриньох*, *Іванух*, *Радех* та ін., відомі тепер як прізвища. Суфікс **-ище** вказує на місце, де щось було (*табір* — *Таборище*, *город* — *Городище*, *млин* — *Млинище*, *став* — *Ставище*). На заході республіки синонімічне значення суф. **-ище** мають суф. **-исько**, **-иське** (*Мостисько*, *Замчиське*).

Для гідронімів характерні давні суфікси **-иця**, **-ва**, **-ава**, меншою мірою **-ня**; досить поширений демінутивний суфікс **-к(а)**. Нерідко з допомогою цього суфікса утворюється гідронім від ойконіма, причому ойконім може бути утворений з первісної назви річки (р. *Уман-к(а)*/ м. *Умань* < первісної назви р. *Ума*).

Ойконімічні суфікси являють собою або повторення суфіксів назв гідронімів, оронімів, від яких вони утворилися, або ж пов'язані з антропонімами.

В Україні досить поширені суфікси *-щина*, *-ччина*. Вони часто вказували на родову спадщину колишніх землевласників (*Сахновщина*, *Селещина*), а також на великі територіальні простори (*Харківщина*, *Львівщина*, *Донеччина*).

Серед старих є і суфікс *-ськ*, з допомогою якого утворено багато назв міст (*Буськ*, *Краматорськ*, *Слов'янськ*). Він вказує на відношення до якогось об'єкта на місцевості. На заході України цей суфікс під польським впливом перейшов (найчастіше) в *-сько* (*Олесько*, *Славсько*). Після возз'єднання українських земель такі назви змінювались на ойконім з суфіксом *-ське* (*Слав'янське*, *Шумське* та ін.).

Суфікси *-івка*, *-ївка*, *-овка* здебільшого додаються до іменної основи або до власного імені (*Костянтинівка*, *Софіївка*).

Продуктивними в утворенні топонімів є і префікси. Характерними топонімічними префіксами в українській мові є *під-*, *над-*, *з-*, *за-*, *від-*, *при-*, *про-*, *пере-*, *роз-*, *без-*, *із-*, *о-* (*об-*). Так, ознакою просторового поняття, розташування за якоюсь межею є префікс *за-* (*Заліщики*, *Зарічне*, *Закарпаття*).

Порівняно невелику групу утворюють топоніми безсуфіксні, точніше афіксально не переоформлені, наприклад: *Марганець*, *Сіль*.

Фоном топонімії України, тобто переважаючими однорідними у мовному відношенні географічними назвами, без сумніву, є топоніми слов'янського походження. При цьому кожна місцевість має свої, характерні саме для неї засоби творення, зокрема суфіксацію, а також вкраплення різних назв іншомовного походження. Кожен суфікс має свій ареал поширення, тісно пов'язаний з історією краю, його заселенням, господарською діяльністю, зі зв'язками з іншими народами і племенами в різний історичний час.

Вивчення географічних назв становить значний науковий інтерес. Топоніми знайомлять нас з особливостями географічного положення місцевості, з характером поверхні, річок і озер, рослинного і тваринного світу, з життям, культурою і побутом народу, його господарською діяльністю, з історичними подіями краю, місцями героїчної боротьби за національну й соціальну незалежність. Географічні назви України є пам'ятками історії, історії мови, її родоводу, лексики живої мови.

На жаль, ця пам'ять іноді невиправдано порушується. У наш час двічі проводились масові перейменування населених пунктів

України. Близько 4 тис. ойконімів — назв міст, сіл, хуторів, назв кутків було замінено іншими.

Звичайно, неблагозвучні назви типу Свинюха, Курники, Кри-сине та їм подібні необхідно замінити. Та підходити до цієї спра-ви треба обережно, виважено. При цьому слід дотримуватися охорони топонімії, не ламати її. Ряд назв, здавалося б застарілих, малозрозумілих, мають історичне, географічне чи інше наукове значення. Їх слід всіляко оберігати. «Географічні назви, як ніщо інше, допомагають заглянути за обрії затьмареної давнини, через них і для них побачити горизонт безхмарного прийдешнього. То-му бережимо їх від зникнення» [Франко З., 47].

Призначення словника

Словник має за мету задовольнити потреби середньої школи. Він призначений насамперед для вчителів географії. Ним можуть користуватися викладачі і студенти географічних факультетів ву-зів, вчителі історії, лектори, учні старших класів, а також широ-ке коло читачів.

Наявність видань з топоніміки по деяких регіонах України, статей, що іноді з'являються в наукових збірниках чи в періодич-ній літературі, не здатна задовольнити потреб у довідковій літе-ратурі з походження географічних назв. Проте використання то-поніміки в навчальній роботі школи дозволить вчителеві геогра-фії значно повніше, дохідливіше з'ясувати особливості природ-них умов і природних багатств, одержати додаткові відомості про господарство, населення, історичне минуле краю; це активізува-тиме інтерес учнів до навчання, сприятиме глибшому засвоєнню фактичного матеріалу.

Не можна читати карту без певного запасу знань з географіч-ної номенклатури. Щоб запобігти механічному запам'ятовуван-ню топонімів, учитель має розкрити їх значення, зміст і похо-дження. Правильно поставлене вивчення географічних назв ві-діграє важливу роль у засвоєнні програмного матеріалу. Викор-истання довідкової літератури з топоніміки на уроці дає змогу вчителю географії глибше з'ясовувати особливості природних умов і природних багатств України, її регіонів, а також одер-жувати додаткові відомості про господарство, населення, істо-ричне минуле краю. Воно підвищує інтерес учнів до навчально-го предмета.

Учитель історії може використовувати топоніми під час озна-йомлення учнів з розвитком суспільства і природно-географіч-ним середовищем, в якому відбувалися історичні події.

Топонімічний матеріал може використовувати і вчитель української мови, зокрема під час проведення вправ на складання речень з географічними назвами рідного краю, для словникової роботи у процесі вивчення правопису власних назв, творення складних іменників тощо.

Топоніміка є обов'язковим елементом природознавства і краєзнавства.

Склад і структура словника

Топонімічний словник складається з передмови, основної частини — словника і джерел — переліку літератури, використаної при укладанні словника.

До словника внесено назви міст, районних центрів, селищ міського типу, сіл, у яких відбулися історичні події або які пов'язані з іменами видатних людей чи з визначними географічними об'єктами, явищами, назви об'єктів рельєфу, річок, які мають довжину не менш як 10 кілометрів, у тому числі деяких потічків, цікавих у топонімічному відношенні або пов'язаних з іншими гідронімами, а також озер, лиманів, заток і проток, найважливіших заповідників, історичних і природних пам'яток республіки.

Словник не ставить за мету охопити все багатство української топонімії. Він включає загальноживані топоніми, зокрема ті, з якими учні середньої школи зустрічаються в процесі вивчення географії або ж під час роботи гуртка чи в ході краєзнавчої роботи.

Джерелами для побудови структури словника послужила наукова, навчальна і методична література з географії.

Укладаючи словник, автор використовував спеціальну літературу, архівні матеріали, карти. Їх списки подаються в кінці книги.

Побудова словникових статей

Характер статей значною мірою визначається станом вивченості етимології топонімів, історії їх виникнення, приналежності до відповідної мови.

Назви статей подано напівжирними рядковими літерами. Поруч з написанням географічної назви у дужках подано її колишню назву. До найменування деяких річок, озер, гір у дужках вміщено лексичні або фонетичні варіанти назв, наприклад: Гудзинь (Узиня), Псьол (Псел), Киселівка (Замкова або Фролівська гора), Савур-Могила (Саур-Могила) тощо. Тут же подається коротке визначення самого об'єкта (річка, озеро, гора, місто, село

тощо), його локалізація, якщо це стосується річки, зазначається, куди і з якого боку вона впадає: л. пр.— ліва притока чи п. пр.— права притока, якщо населеного пункту — с.— село, м.— місто, рц.— районний центр, смт.— селище міського типу тощо. До багатьох назв населених пунктів дано коротку історичну довідку, подається лінгвістичний коментар, його етимологічне тлумачення у вигляді перекладу з відповідної мови.

Іноді джерела по-різному розкривають походження тих чи інших географічних назв. Враховуючи найновіші етимологічні розвідки, автор намагався вибрати з них ті, які вважав найбільш вірогідними і при цьому вказував на інші тлумачення. Деякі спірні етимології топонімів автор залишав відкритими, розглядаючи їх лише як існуючі гіпотези — одні більш, інші менш переконливі. І хоча з незавершенням інтерпретацій цих топонімів певна частина читачів, треба думати, не погоджуватиметься, гадаємо, що ці тлумачення все ж послужать для подальших пошуків і тим самим будуть цінними для топонімії.

У словнику прийнятий алфавітно-гніздовий спосіб розміщення топонімів — опис етимологій з одним коренем в одній статті, найчастіше у тих випадках, коли таке скупчення назв допомагає переконливіше довести їх походження. Крім того, топоніми, що розглядаються у гнізді, подаються кожний на своєму місці за алфавітом, якщо вони розташовані в різних місцях. При цьому від них робиться відсилання до основної статті. Якщо ж топоніми розташовані в реєстрі відразу після заголовного слова або безпосередньо перед ним, то вони у реєстр не виносяться. Те саме стосується і паралельних назв топонімів. Напр.: **Тарасова** (Черне́ча) гора — верш. Канівських гір...— Черне́ча гора — див. Тарасова гора.

Топоніми, які складаються з двох і більше слів, подаються в словнику у прямому порядку слів, тобто у тому вигляді, в якому вони вживаються у географічній літературі (напр.: **Західний Буг** подано на літеру «З», **Казенний Торець** — на «К» тощо), крім випадків, коли в літературі назва вживається як з прямим, так і зворотнім порядком слів. Тоді в реєстр вносяться обидва варіанти з посиланням менш вживаного на більш вживаний, напр.: **Карпати Українські** див. **Українські Карпати**. У тексті часто робляться посилання на авторів дослідження топонімів.

У словнику подаються географічні та історичні дані, але в такій мірі, щоб вони сприяли в розумінні суті самої назви. Реєстрові слова, крім односкладових, подаються з наголосами — одним (Вовча) або двома (Берда, Березовець).

Написання географічних назв, їх наголоси подано за Українською Радянською Енциклопедією, «Українсько-російським словником-довідником географічних назв Української РСР» (уклад. В.Я. Нежнилапа), «Каталогом річок України» (КРУ), «Словником гідронімів України» (СГУ).

При визначенні історичних дат, зокрема часу заснування населених пунктів, автор орієнтується на «Українську Радянську Енциклопедію» та довідник з адміністративно-територіального поділу нашої країни (АТП).

Готуючи нове видання до друку, автор, враховуючи зауваження рецензентів, учителів, читачів, значно доповнив його, оновив статті словника, подав їх у світлі найновіших наукових досліджень, а також своїх знахідок.

Фонетична транскрипція та умовні знаки

З метою точної передачі всіх тонкощів вимови індоєвропейських, загальнослов'янських термінів, назв, а також термінів і назв інших мов, відображених в українській топоніміці, подаємо їх фонетичну транскрипцію:

1) слова індоєвропейської мовної спільності, а також слова загальнослов'янські та тюркські, подаються під зірочкою (*) латинським алфавітом; пристосовано до чеської мови буква *č* означає звук ч; *ž* — ж; *š* — ш; *c* — ц; *z* — з; *ch* — х; *y* — и; *ř* — носове о; *ř* — носове е. Кирилицею позначені звуки ъ, ь, ѣ. Так само подаються давньослов'янські слова;

2) у польській мові буква *ż* означає звук ж; *sz* — ш; *cz* — ч; *ź* — м'яке ч; *ch* — х;

3) грецькі і давньоіндійські терміни і назви передаються латинським алфавітом. Як у грецькій, так і в латинській х передає звук кс.

Знаки над буквами (\bar{e} , \acute{a}) у загальнослов'янській і чеській мовах означають довготу відповідного звучання, \cup під голосною — знак короткого звучання, \cap під голосною означає, що ця голосна не утворює склад, \circ під буквою на означення того, що звук цей утворює склад. Знак < означає: «походить від...», «на основі». Знак > означає: з чого розвивалося наступне явище.

* * *

У своїй роботі автор орієнтується на діяльність Української ономастичної комісії при Інституті української мови НАН України (праці К.К. Цілуйка, А.С. Білецького, О.С. Стрижака, А.П. Непокупного, А.П. Корепанової, І.М. Железняк, З.Т. Франко та ін.).

Із вдячністю автор згадує цінні вказівки колишнього керівника Української ономастичної комісії, нині покійного К.К. Цілуйка, який багато зробив для розвитку топонімічної науки в Україні. Автор висловлює щире подяку рецензентам першого видання словника докторові філологічних наук академіку А.П. Непокупному, голові Топонімічної комісії Львівського відділу Географічного товариства України Б.Я. Думіну, кандидату географічних наук Я.І. Бондаренку, критику М.І. Непрану за їх цінні поради. Автор вдячний Б.Я. Думіну, доценту Львівського університету М.М. Паробецькому, доктору філологічних наук Донецького університету Є.С. Отіну, які перечитали рукопис другого видання і дали поради. За цінні поради автор вдячний доценту Є.М. Черняхівській, рецензентам — доктору філологічних наук Ю.О. Карпенкові, доктору філологічних наук І.М. Железняк, кандидатам філологічних наук З.Т. Франко, Л.Т. Масенко, С.А. Красножону, А.П. Корепановій, а також працівникам товариства «Знання» та вчителям Я.І. Ольховому, А.Й. Салію, М.П. Рибаківу, А.В. Сердюку та багатьом іншим.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Мови і діалекти

- авест.— авестійський
алан.— аланський
алб.— албанський
алт.— алтайський
араб.— арабський
афган.— афганський
балкан.— балканський
білор.— білоруський
бойк.— бойківський
болг.— болгарський
бурят.— бурятський
вірм.— вірменський
герм.— германський
гот.— готський
гр.— грецький
груз.— грузинський
дак.— дакський
д.-в.-нім.— давньоверхньо-німецький
д.-гр.— давньогрецький
діал.— діалектне
д.-і.-іран.— давньоіранський
д.-інд.— давньоіндійський
д.-прус.— давньопруський
д.-р.— давньоруський
д.-сканд.— давньоскандинавський
д.-слов.— давньослов'янський
д.-тюрк.— давньотюркський
д.-укр.— давньоукраїнський
зах.-балк.— західнобалканський
зах.-укр.— західноукраїнський
і.-ар.— індоарійський
і.-є.— індоєвропейський
іллір.— іллірійський
іон.— іонійський
іран.— іранський
іслан.— ісландський
ісп.— іспанський
італ.— італійський
кабард.— кабардинський
казах.— казахський
караїм.— караїмський
кельт.— кельтський
кипч.— кипчацький
крим.-тат.— кримсько-татарський
курд.— курдський
лат.— латиський
латин.— латинський
лит.— литовський
макед.— македонський
молд.— молдавський
морд.— мордовський
нім.— німецький
н.-луж.— нижньолужицький
ногай.— ногайський
огуз.— огузький
осет.— осетинський
п.— польський
перс.— персидський
полов.— половецький
праі.-є.— праіндоєвропейський
праслов.— праслов'янський
роман.— романський
рос.— російський
румун.— румунський
санскрит.— санскритський
сарм.— сарамський
семіт.— семітський
серб.— сербський
сир.— сирійський

с.-іран.— середньоіранський
скіф.— скіфський
сл.— словацький
слов.— слов'янський
словен.— словенський
старод.— стародавній
ст.-р.— староруський
ст.-слов.— старослов'янський
ст.-ч.— старочеський
с.-х.— сербськохорватський
сх.-роман.— східнороманський
тадж.— таджицький
тат.— татарський
тур.— турецький
тур.-крим.-тат.— турецько-
кримсько-татарський
тюрк.— тюркський

угор.— угорський
угрофін.— угрофінський
удм.— удмуртський
узб.— узбецький
уйг.— уйгурський
уйг.-шор.— уйгурсько-шорський
укр.— український
фін.— фінський
фінік.— фінікійський
фрак.— фракійський
франц.— французький
хант.— хантійський
хазар.— хазарський
хорв.— хорватський
ц.-слов.— церковнослов'янський
ч.— чеський
черк.— черкеський

Інші скорочення

АРК — Автономна Республіка
Крим
арх.— архаїзм, архаїчне
б.— балка
бас.— басейн
бер.— берег
БСЭ — Большая Советская
Энциклопедия
бух.— бухта
вдсп.— водоспад
вдсх.— водосховище
верш.— вершина
вис.— височина
вит.— витік
Вл — Волинська обл.
Вн — Вінницька обл.
вулк.— вулкан
г.— гора
губ.— губернія
дав.— давній
див.— дивись
дієприкм.— дієприкметник,
дієприкметниковий
дієсл.— дієслово, дієслівний
Днп — Дніпропетровська обл.
Днц — Донецька обл.
ж. р.— жіночий рід

Жт — Житомирська обл.
зал. ст.— залізнична станція
заст.— застаріле
зат.— затока
Зах. Буг — Західний Буг
Зк — Закарпатська обл.
Зп — Запорізька обл.
Зх. — Західний
зх.— захід, західний, західніше
ім.— іменник, іменниковий
іст.— історичний
кан.— канал
Кв — Київська обл.
кол.— колишній
Крв — Кіровоградська обл.
Крм — Кримська обл.
Лв — Львівська обл.
л. вит. — лівий витік
Лг — Луганська обл.
лим.— лиман
літоп.— літописний
л. пр.— ліва притока
л. рук. — лівий рукав
м.— місто
місц.— місцевий
напр.— наприклад
н. п.— населений пункт

наук.— науковий
н. е.— нашої ери
низ.— низовина
н. ст.— нового стилю
о., о-ви — острів, острови
обл.— область
обл. ц.— обласний центр
Од — Одеська обл.
оз.— озеро
п. вит.— правий витік
Пд.— Південний
пд.— південь, південний,
південніше
Пд.-Зх.— Південно-Західний
пд.-зх.— південно-західний,
південно-західніше
Пд.-Сх.— Південно-Східний
пд.-сх.— південно-східний,
південно-східніше
пер.— перевал
Півд. Буг — Південний Буг
п-ів, п-ови — півострів,
півострови
Пл — Полтавська обл.
Пн.— Північний
пн.— північ, північний,
північніше
Пн.-Зх.— Північно-Західний
пн.-зх.— північно-західний,
північно-західніше
Пн.-Сх.— Північно-Східний
пн.-сх.— північно-східний,
північно-східніше
пор.— порівняйте
пот.— потік, потічок
п. пр.— права притока
пр.— притока
преф.— префікс, префіксальний
прикм.— прикметник,
прикметниковий
присв.— присвійний

присл.— прислівник
п. рук.— правий рукав
р.— річка
Рв — Рівненська обл.
р-н — район
розм.— розмовне
рук.— рукав
руч.— ручай
рц.— районний центр
с.— село
сер. р.— середній рід
Сів. Донець — Сіверський
Донець
сл.— слобода
См — Сумська обл.
сmt.— селище міського типу
ст.— століття
стор.— сторінка
стр.— струмок
суф.— суфікс, суфіксальний
суч.— сучасний
Сх.— Східний
сх.— схід, східний, східніше
с-ще — селище
т.— том
теп.— теперішній
т. зв.— так званий
Тр — Тернопільська обл.
УРЕ — Українська Радянська
Енциклопедія
х.— хутір
Хм — Хмельницька обл.
хр.— хребет
Хрк — Харківська обл.
Хрс — Херсонська обл.
цит.— цитата, цитуємо
ч. р.— чоловічий рід
Чрв — Чернівецька обл.
Чрк — Черкаська обл.
Чрн — Чернігівська обл.
шт.— штучне

УКРАЇНСЬКИЙ АЛФАВІТ

Аа, Бб, Вв, Гг, Гґ, Дд, Ее, Єе, Жж, Зз, Ии, Іі, Її, Йй, Кк, Лл, Мм
Нн, Оо, Пп, Рр, Сс, Тт, Уу, Фф, Хх, Цц, Чч, Шш, Щщ, Ъь, Юю, Яя

Авді́вка — м. Ясинуватського р-ну Донецької обл. Розташоване за 20 км на пн. від Донецька. Утворене 1957 з двох селищ міського типу — Авді́вка I та Авді́вка II. За народним переказом, назва від імені *козака Авдія* — першого поселенця, який прийшов сюди в першій половині XVIII ст. На антропонімичне походження топоніма вказує і суф. **-івка**.

Автоно́мна Респу́бліка Крим (до 1991 Кримська обл.) — входить до складу України. Розміщена на Кримському п-ові. Столиця Сімферополь. Перший елемент назви — Автоно́мна — походить від гр. *autonomos* < *autos* «сам», *nomos* «закон» — самоуправління, право самостійно вирішувати внутрішні питання будь-якої частини держави. Другий елемент — Респу́бліка — від латин. *res* «справа», *publicus* — «суспільний», «всенародний» — форма державного правління, при якій вища державна влада належить обраним на певний термін органам влади. Про походження назви Крим *див.* **Кримський п-ів**.

Аджамка (Аджимка, Аджинка, Пікінерка) — р., л. пр. Інгулу (бас. Півд. Бугу). Назву виводять від тур. **ädzäm* < перс. *аджам* «перо» [Мас., НРІ, б], що цілком імовірно. Однак структурно-фонетичні особливості варіанту *Аджинка* (на базі якого сформувалася суч. назва *Аджамка*), який походить від тюрк. **adži* «гіркий», примушує вбачати гідронім із значенням «річка», вода якої гірчить, «зіпсована». Розвиток гідроніма *Аджинка* > проміжний варіант *Аджимка* > суч. форма *Аджамка* пояснюється чергуванням голосних і синонімією прикм. суф. **-н-** і **-м-** [Луч., 34].

Варіант *Пікінерка* пов'язаний з розміщенням у с. Аджамці 1733 Пікінерського полку. Річку почали називати Пікінерською Аджамкою, або просто Пікінеркою.

Аджіго́л (Аджі-Голь) — оз. на околиці Феодосії в АРК, відоме цінними лікувальними грязями. Назва від тюрк. **adži* «гіркий» і **gol* «озеро».

Аерофлотський — смт., підпорядковане Залізничній райрадї м. Сімферополя АРК. Назване на честь аерофлоту. Утворене за допомогою суф. **-ськ(ий)**.

Азовське (кол. Колай) — смт. Джанкойського р-ну АРК. Розташоване неподалік від Азовського моря, від якого й перейняло назву. Утворене від основи **Азов-** і суф. **-ськ(е)**.

Азовське море — у різних народів мало різні назви. Корінне населення сх. Приазов'я античної епохи — меоти й інди — називали його *Тамарунда*, про що засвідчує Пліній Старший

(23(24) — 79 роки). Назва Тамарунда на мові тих народів означала «мати моря». Дослівно ж цю назву виводять з **tem-arun-dā* «годувальниця Чорного моря». Останній компонент *dā* < i.-е. **dhē* — «годувати (грудьми)» (П. Трубачов). Стародавні греки називали його Меотійським озером, або Меотидою (від назви племені меоти, які жили на його узбережжі в I тис. до н. е. і в I тис. н. е.). Римляни море називали *Palus Meotis* «Меотійське болото»; слов'яни — *Сурозьким* і *Сунім*; араби — *Бар-ель-Азов* «темно-синє море» [Ів., 13]. Від останньої деякі дослідники виводять суч. назву. За іншою версією, більш вірогідною, від назви *м. Азова*, що виникло приблизно у III ст. до н. е. в гирлі Дону як м.-колонія Танаїс. У сх. джерелах на початку XIV ст. воно зазначене під назвою **Azak*, **Azou* у розумінні «кінець, гирло». Назва дана за розташуванням в гирлі Дону.

В XV—XVII ст. генуезці і кримські татари А. м. називали «морем чабаків»: *Mar(e) delle Zabache*. У татар було ще відоме під назвою *Azak dengisi*, де *azak* «устя (Дону)», *dengisi* «море». Звідси д.-р. назви *Озарське*, *Азавське* [Отін, КД; Фасм., I, 63].

Айгульське озеро — на пн. АРК, у групі Перекопських озер. Назва від гр. *orios* «святий» і тюрк. **gol*, **gyl* «озеро». Назва утворилася за допомогою слов. суф. -ськ(е).

Айдар (Адар, Ойдар, Войдар, Яйдар [СГУ, 20] — р., л. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Походження назви остаточно не встановлено. Одні її виводять від тюрк. **Aidar* як «пасмо волосся, коса», інші як «конусоподібний горб, на якому складена купа каміння» [Мурз., ОТ, 129], ще інші як «козака стрижка» (рос.) [Прох., 79].

Ай-Петрі — верш. Кримських гір. Розташована на пн. від Алупки. З гр. *arios* «святий», *Petri* «Петро» — «Гора святого Петра». Звідси **Ай-Петринська яйла** — масив Кримських гір. Те саме миси на Кримському п-ові **Ай-Тодор**, **Ай-Фока**.

Айя — мис на пд. Кримського п-ова, в р-ні Севастополя. З гр. *arios* «святий». На вершині скелястого мису видно сліди будівлі, яка могла бути маяком або храмом. Саме з останнім і пов'язують назву [«Россия», 14, 759].

Ак-Кая — верш. Кримських гір неподалік від м. Білогірськ. Назва від тат. **ak* «білий», **kaja* «скеля». Тут знаходяться пам'ятки епохи палеоліту: відкрито 17 стоянок і поселень.

Акмонайський перешийок — з'єднує Кримський п-ів з Керченським. Топонім є слов'янським утворенням від тат. **ak* «білий» і **tūjün*, **toin* «шия, перешийок» [Мурзаевы, 150] у значенні «Білий перешийок». Перешийок вкритий білими пісками.

Акта́ське о́зеро — у пн.-зх. частині Керченського п-ова. Назва від двох тат. слів **ak* «білий» і **taš* «камінь». Береги оз. вкриті білим вапняком. Утворена за допомогою укр. суф. -ськ(е).

Акчо́крак — р., п. пр. Домузли (бас. Азовського моря). Назва від тат. **ak* «білий» і **čokrak*, **cohrak* «джерело».

Алі́бей — оз. на пн.-зх. узбережжі Чорного моря. Назва від імені тур. воєначальника XVIII ст. Сараскіра Гаджі-Алі-бея.

Алія́га (Аліага) — р., впадає в оз. Китай (бас. Дунаю). Назва з тюрк. **Ali* — чоловіче ім'я та **aga* — титул молодших і старших начальників в Османській імперії.

Алма́зна — м., підпорядковане Стахановській міськраді Луганської обл. Засноване 1887. Розташоване на залізниці Дебальцеве — Первомайськ. Назва від *алмаз* — мінералу з класу самородних металів, дорогоцінний камінь. Спочатку *Алмазом* на місцевій шахті було названо вугільний пласт за його високу якість і велику потужність (до 2,5 м). Пізніше назва поширилась на забій, а згодом і на невеличке того часу селище. Утворена за допомогою прикм. суф. -на.

Алу́пка — м., підпорядковане Ялтинській міськраді, курорт на Пд. березі Криму. В старод. часи тут було таврійське поселення (IV ст. до н. е.). У місті є залишки будівель середньовіччя. Суч. поселення виникло після включення п-ова до складу Росії. З двадцятих років XIX ст. А. стала помістям новоросійського генерал-губернатора князя М.С. Потьомкіна. Походження назви остаточно не з'ясовано. Виводять її від гр. *alopese*, *alopi* «лисиця, лисиця» (Кондаракі В.Х. та ін.). Назву виводять також від д.-гр. *alypia* «без страждань» у розумінні «безпечне місце» (для стоянки суден). Найімовірніше походження назви від гр. *alopescia* «лисиця на голові» у розумінні «гола місцевість». Мабуть, це слово і лягло в основу топоніма. Утворений за допомогою суф. -ка. Звідси ж **Алу́пкинський хаос** — одне з невисоких вулканічних куполоподібних підвищень у Кримських горах в р-ні Алупки, яке внаслідок вивітрювання і обвалів розпалося на безліч брил, утворивши безладне хаотичне нагромадження. Утворена двоелементним суф. -инський.

Алу́шта — м. республіканського підпорядкування АРК, курорт на Пд. березі Криму. Виникло в VI ст. Араби в XII ст. називали його Шалушта. За наказом візантійського імператора Юстиніана I була побудована фортеця Алустон. У XIV—XVII ст.ст. відома як Алушта, Луста, Луска, Луске, Лустія [ПІНР, ч. 4, вып. 3, 19; «Рос-сія», 174]. Руїни фортеці збереглися до нашого часу. Суч. назва від найменування фортеці від гр. *alysta*, яке дослівно означає «невмите», «немите», «невикупане» [ГШ; ІМСУ, Крм, 293].

Алчак-Кая — верш. Кримських гір. Розташована біля м. Судака. Назва від тюрк. **alčak* «низький» і **kaja* «скеля».

Алчевськ (1931—1961 — Ворошиловськ; 1961—1991 — Комунарськ) — м. обласного підпорядкування Луганської обл. Засноване 1895 у зв'язку з будівництвом найбільш великого в Європі Донецько-Юр'ївського металургійного заводу. Будівництво фінансувалося гірничозаводчиком меценатом *О.К. Алчевським*. Його іменем і названо місто.

Альбовець (Албовець, Албовец) — р., п. пр. Серету (бас. Дунаю). Назва від молд. кореня *алб-* «білий», утворена за допомогою укр. суф. *-овець* [Карп., ТБ, 95]. Корінь *алб-*, очевидно, і.-е. походження. Пор.: гідронім Ельба в Чехії і Німеччині виводять від і.-е. кореня **alb-* «іти, текти» або від *albho* «білий» (той же корінь, що і в латин. *albus* «білий» [Агеєва, 88]).

Альма (Алма) — р. в АРК, впадає в Каламітську зат. Чорного моря. Назву могли дати генуезці. В перекладі з латин. означає «Та, що харчує; годувальниця». Татари переосмислили її по-своєму: тат. **alma* «яблуня». В долині здавна ростуть дикі яблуні. Пор. **Яблунця**.

Альта — р., п. пр. Трубежа (бас. Дніпра). У минулому річка називалася *Льта*, *Лто*, *Льто*. Вже давно топонімісти помітили, що назва цієї р. подібна до назви р. Олта, л. пр. Дунаю. Раніше вважали, що назву *Оль* на береги Дунаю принесли слов'яни з Дніпра, проте нові дослідження показали зворотне. Саме прототипом її послужила старод. назва *Олта* [Труб., ПУ, 167, 248; Стрижак, 72]. Назву виводять від праі.-е. **ele* «текти», «пливти», «лити» [ЕСЛН, 17]. Генезис гідроніма: *Л(ь)то* > *Олто* // *Ал(ь)то* > *Ал(ь)та*. Варіантом А. є *Льтиця*, д.-р. *Л(ь)тиця* [ПСРЛ, т. 1]. Гідронім утворено за допомогою давнього гідронімічного суф. *-иця* від *Л(ь)то* [Стрижак, НРП, 32; ЕСЛН, 85—86].

Амвросіївка (кол. Донецько-Амвросіївський) — м., рц. Донецької обл. Розташоване в пд. частині Донецького кряжа, на пд. сх. області. Засновне 1669 як пристанційне с. у зв'язку з будівництвом Курсько-Харківсько-Азовської залізниці. Назване іменем повітової сл. Амвросіївки (нині с. Благодатне), яка розташувалась неподалік. Назву слободі дано на честь старшини (за іншими даними — підполковника) *Амвросія Луконіна*. Ойконім утворено від антропонімічної основи за допомогою двоелементного суф. *-івк(а)*.

Ананьїв — м., рц. Одеської обл. Розташоване на пн. Одещини. В історичних документах — сл. Анані (Анань). Вперше згадується 1767. Тут селилися бігли селяни-кріпаки з України, Росії, Молдови. За народним переказом, назва сл. походить від власно-

го імені першого поселенця запорізького козака *Ананя (Ананія)*, утворена за допомогою присв. суф. -їв.

Ангара — р., л. пр. Салгиру (бас. Сиваша). Назва від тюрк. **angara* «розколина», «ущелина», «каньйон». До тюрк. мови термін потрапив з бурят. *ангара* «паша тварини», «рот» (пор. Ангара — р., що витікає з Байкалу). Річка витікає з каньйону — глибокої вузької долини з крутими схилами, що розмиті водами. Назву річки перейняв **Ангарський перевал**, розташований між горами Чатир-Даг і Димерджі неподалік від р. Ангари. Суф. -ський вказує на відношення до гідроніма Ангара.

Андріївка — рр.: 1) п. пр. Вербчі (бас. Десни); 2) п. пр. Жванчика (бас. Дністра). Назва від особового імені *Андрій* утворена за допомогою суф. -ївка; смт.: 1) Слов'янського р-ну Донецької обл. Розташоване на р. Сухий Торець (бас. Сів. Дінця). Засноване 1938 з хуторів Биківка, Єфанівка, Мазанівка, Суханівка, Хомичівка, які виникли в другій половині XIX ст. Назва на честь *Андрія Петрунчика* — першого голови комуни, організованої на х. Суханівка, який загинув від рук бандитів; 2) Тельманівського р-ну Донецької обл. Розташоване на залізниці Донецьк — Маріуполь. Виникло 1882 у зв'язку з будівництвом залізниці як пристанційне с-ще під назвою Карань (від тюрк. **kara* «чорний»), що пов'язана з виходами неподалік темних гранітів. Утворилася від тюрк. основи **kar*-та слов. суф. -ань. У 1930 поруч почалося будівництво с-ща Кизил-Таш (з тюрк. «червоний камінь», на відміну від Карань). У 1947 обидва с-ща було об'єднано під назвою А. Назва також антропонімічного походження; 3) Бердянського р-ну Запорізької обл. Розташоване на р. Кілтиччя, л. пр. Обитічної (бас. Азовського моря). Засноване 1809 на місці кол. тат. аулу Канжегали переселенцями — державними селянами з Київщини, Полтавщини та Чернігівщини, а також кріпаками-втікачами з різних місць Росії та України. Назване по імені першого переселенця з Полтавщини *Андрія Дерев'янка* (газ. «Таврич. губ. ведом.», 10 жовтня 1864); 4) Балаклійського р-ну Харківської обл. Розташоване на залізниці Харків — Ізюм неподалік від р. Сів. Дінець, на бер. оз. Уступ. Час заснування невідомий. Вперше згадується про поселення, яке в той час називалося *Андрієві Лози*, 1627 в «Книге Большому Чертежу» [КБЧ]. Біля поселення існувала фортеця. Імовірно, що первинна назва антропонімічного походження і утворена від імені *Андрій* (за допомогою суф. -єв), з яким пов'язана ділянка долини Сів. Дінця, вкрита *лозами* — рід рослин з родини вербових.

Андрушівка (кол. Андрусівка) — м., рц. Житомирської обл. Розташоване на пд. сх. Житомирщини на р. Гуйва, п. пр. Тетерева (бас. Дніпра). На місці суч. міста А. стояв козацький сторожо-

вий пікет. Найменування перейняло від с. *Андрусівки*, яке стояло далі на пд. Уперше воно згадується 1683 в переліку «пустих сіл, у яких жодної халупи не було» [АЮЗР, 6, 1, 153]. Назва, очевидно, антропонімічного походження і утворена за допомогою суф. -івк(а) від імені *Андрусь* (*Андруш*).

Антонівка — смт., підпорядковане Херсонській міськраді. Розташоване на правому березі Дніпра, нижче від гирла Інгульця. Засноване 1870 поміщиком Комстадіусом і назване по імені його сина *Антона*. Утворилося за допомогою суф. -івк(а).

Антоніни — смт. Красилівського р-ну Хмельницької обл. Розташоване на р. Ікопоть, л. пр. Случі (бас. Прип'яті). Вперше згадується в другій половині XVIII ст. як с. Голодьки. Назва є множинною формою від антропоніма *Голодько*. 1770 один з родичів магната Сангушка, котрий орендував ці землі, назвав Голодьки ім'ям своєї дружини *Антоніни*. Закінчення -и й виконує роль суфікса як словотвірного засобу. Топонім за походженням являє собою форму родового відмінка, переосмислену на форму множини.

Антрацит (кол. Боково-Антрацит) — м., рц. Луганської обл. Розташоване на р. Нагольчик, п. пр. Нагольної (бас. Міусу). Виникло в роки перших п'ятирічок із шахтарських селищ. Район багатий на *антрацит* — найбільш метаморфічне, високоякісне вугілля. Звідси й назва. Типовий безсуфіксний топонім.

Анчокрак (Янчекрак, Янчокрак, Янчукрак) — р., п. пр. Когильник (впадає в лим. Сасик, або Кундук). Походження назви остаточно не з'ясовано. Одні виводять її від полов. **čokrak* «гіркий» [Труб., 197], інші від тюрк. словосполучення **an* «збоку», «сторона» і **čokrak* (*cohak*) [Фасм., 1]. Ще інші стверджують, що географічний термін *čokrak* у топонімії тюрк. походження на території Пн. Причорномор'я виступає тільки в значенні «джерело», що найбільш ймовірно [Отін, ГСУ, 56].

Апанлі — р., п. пр. Корсака (бас. Азовського моря). В.Г. Фоменко, посилаючись на Ф. Бруна, гідронім виводить з тюрк. **anly* «багатий на дичину» і преф. з підсилювальним значенням *an-* [Фоменко, ТЕ, 71]. Є.С. Отін назву виводить від тюрк. **aran* «колодязь» і суф. -ly. Дослівно: «Колодязна», «Річка, що тече в западині» [Отін, ГСУ, 70].

Апостолове (кол. Вошиве, Покровське) — м., рц. Дніпропетровської обл. Засноване в кінці XVIII ст. відставним секунд-майором Ямбурзького кірасирського полку *М.Д. Апостолом*, якому указом Катерини II 1793 дано в дарчу земельний наділ 12 тис. десятин обабіч степової річки Вошивої. Ім'ям річки було названо й слободу. З побудовою церкви св. Покрови сл. перейменовано на Покровське. З 1923, після об'єднання сл. Покровське з при-

станційним с-щем Апостолове, м. одержало суч. назву. Утворена за допомогою прикмет. суф. -ов(е).

Араба́тська Стрі́лка — вузька, довга коса, що відокремлює Сиваш від Азовського моря, намита морськими водами з черепашкового піску. Назву виводять від фортеці **Rabat (Arabat)* — XVI—XVII ст. Тюрк. **arabat* дослівно означає «передмістя». Руїни фортеці збереглися до нашого часу поблизу с. Каменського, на бер. Араба́тської затоки. Найменували косу російські солдати під час кримських походів 1737—1739. Існує й інше тлумачення, а саме, що назва походить від тат. **araba-öl*; дослівно: «шлях для гарби», «дорога для гарб» (В. Фоменко). Ця дорога існувала ще за часів Київської Русі і вела до Тмутараканського князівства. Можливо, назва фортеці, в свою чергу, походить від згаданого шляху, згодом перенесена на косу — Араба́тськ(а). Похідною назвою від А.С. є Араба́тська зато́ка Азовського моря на пн. сх. Кримського п-ова.

Арбузи́нка (до 1946 — Гарбузинка) — смт., рц. Миколаївської обл. Розташоване у верхів'ї р. *Арбузинка* (бас. Півд. Бугу), від якої й одержало назву. Засноване в середині XVIII ст. переселенцями з Поділля, Волині, Брацлавщини — учасниками селянсько-козацького повстання проти польських магнатів, а також молдаванами, білорусами, литовцями. Походження назви остаточно не встановлено. Припускають за можливе утворення назви від *гарбуз*: Гарбузин, Гарбузинка [Лобода, 19].

Армя́нськ (кол. Перекоп) — смт. Красноперекопського р-ну АРК. Розташоване на Перекопському перешийку, на залізниці Джанкой — Цюрупинськ, неподалік від Перекопського валу. Засноване 1783 вірменами (рос. *армянами*) і греками, вихідцями зі зруйнованої тур. фортеці Оркапі, розташованої за 7 км. Спочатку було відоме під назвою *Армянський базар*. Назва збереглася до початку XX ст. В основі топоніма лежить корінь *армян-*, доповнений суф. -ськ.

Арте́к — місцевість на Пд. узбережжі Криму. Розташована біля західних схилів кристалічного масиву **Aju-dag* (Ведмідь-гора). У минулому тут існувало поселення стародавніх греків Кардіатрикон, назва якого, як гадають, походить від однойменної річки, що впадає в цьому р-ні [Никон., КТС, 33]. У перекладі з гр. ця назва означає «втіха серця». З часом назва Кардіатрикон спрощувалась і набувала нових форм — Іатрикон, Атрикон, Артикон. З приходом у Крим тюрків, очевидно половців, ця назва була переосмислена на **Artik*, що на д.-тюрк. мові означає «визначний, величний, краший» [Фоменко, 18].

Артемівка (до 1925 Павлівка) — смт. Чутівського р-ну Полтавської обл. Виникло у зв'язку з будівництвом цукроварні в 1903—1905 роках. У 1925 цукрокомбінату присвоєно ім'я Ф.А. Сергєєва (*Артема*) — діяча кол. радянської держави. Назва комбінату поширилась і на с-ще. Утворилася від *Артем* за допомогою суф. -івк(а).

Артемівськ — м.: 1) (кол. Бахмут) рц. Донецької обл. Розташоване на р. Бахмут, л. пр. Сів. Дінця (бас. Дону), на автомагістралі Харків — Ростов-на-Дону. Найстаріше місто Донбасу. Вперше про «сторожу Бахмутську» згадується в літописі 1571. Назва перейнята від р. *Бахмут* (Бахмутка); 2) (кол. Катеринівка) Перевальського р-ну Луганської обл. Розташоване на залізниці Дебальцеве — Комунарськ. Стара назва пов'язана з іменем землевласниці. Теперішні назви по імені діяча кол. рад. держави *Артема* (Ф.А. Сергєєва). Утворені за допомогою суфіксальної групи: присв. суф. -ів та традиційного «міського» суф. -ськ.

Артемове (до 1921 — х. Нелепівський, з 1938 — м. Артема) — м., підпорядковане Дзержинській міськраді Донецької обл. Розташоване неподалік від залізниці Костянтинівка — Ясинувата. Засновне 1894 [ІМСУ, Днц, 308] в зв'язку з будівництвом вугільної шахти, яку пізніше названо по імені Ф.А. Сергєєва (*Артема*). У 1938 віднесено до категорії міст під назвою м. Артема, з 1965 — Артемове. Утворена за допомогою суф. приналежності -ов(е). Стара назва х. — від прізвища переселенця Нелепи.

Артополот — рр.: 1) (по КРУ — Артополог, виправлено СГУ) л. пр. Многи (бас. Дніпра); 2) (Артополок) л. пр. Сули (бас. Дніпра). О.С. Стрижак назву виводить від іран. *arta-parata* «річка божества» [Стрижак, НРП]. Пор. у тому ж басейні р. Богівка.

Арциз — м., рц. Одеської обл. Розташоване у заплаві річки Когильник і її л. пр. Чаги (бас. Чорного моря). Засноване 1816 як поселення польських і німецьких колоністів. Назва на честь перемоги російських військ над наполеонівською армією 8—9 березня 1814 біля м. *Arcis* (фр. *Arsis*) у Франції.

Аршиця — верш. Українських Карпат. Назва від місцевого географічного терміна *аршиця* «стрімка, кам'яниста, дика гора» [Лящук, КГТ, 165].

Асканія-Нова (місц. назва Чаплі) — 1) заповідник цілинного степу на пд. сх. Херсонської обл. Територія, на якій знаходиться заповідник Асканія-Нова, раніше називалася Чаплі за розташування її на схилах Великого Чапельського поду (плоскої степової западини, де весною збирається вода). У 1828 німецький герцог Ангальт-Кетенський купив у Миколи I за безцінь (по

8 коп. за десятину) 42,3 тис. десятин землі. Згодом її перекупив землевласник Ф.Е. Фальц-Фейн; 2) смт. Чаплинського р-ну Херсонської обл. У 1841 в степу поблизу х. Чаплі було засновано хутір, названий іноземним магнатом на честь місцевості (кол. графства з руїнами фортеці) *Асканія* в Німеччині Асканією-Новою.

Аскольдова могила — розташована на правому бер. Дніпра в Києві, є складовою частиною природно-архітектурного парку. За свідченням літопису, тут в IX ст. князь Олег убив київських князів Аскольда і Діра. Гадають, що *Аскольд* похований на місці загибелі. Звідси й назва [УРЕ, 10, 276].

Аталікова (Аталік, Отолика) — р., л. пр. Дніпра. Назва від тюрк. **at* «кінь» і прикм. форманта *-*luk*. Дослівно: «Кінська». Пор. **Кінська**. Оформлення за допомогою суф. -ов(а).

Ат-Баш — верш. Кримських гір в р-ні Сімеїза. Назва від тат. **at* «кінь» і **baš* «голова» — «Кінська голова». За формою верш. подібна до кінської голови.

Аули — смт. Криничанського р-ну Дніпропетровської обл. Розташоване на правому бер. Дніпра. Назва від апелятива **aul*, який у тюркомовних народів вживається в розумінні «поселення, село, селище, табір, стоянка, кочовище (що складається з юрт), подвір'я, житло». У минулому тут був татарський аул. Закінчення -и у плані змісту виконує роль словотворчого засобу.

Ачи — оз. на Керченському перешийку Кримського п-ова. Назва з тюрк. **ači* «гіркий» дана за гіркосолону воду.

Аші-Голь — оз. на Керченському перешийку Кримського п-ова, неподалік від смт. Приморський. Назва від тюрк. **ači* «гірке», **köl* «озеро з гіркою водою».

Аюдаг (Ведмідь-гора) — мис і г. на Пд. березі Криму. Назва від башк., кипч., крим.-тат. **ajü* «ведмідь» і тур. **daš* «гора» та ін. тат. мов **dag* «гора» — «Ведмідь-гора». Зовнішнім виглядом гора схожа на ведмедя, що ніби припав до моря і п'є воду. Старод. греки називали її Кріу-Метоп (Метопону) «Баранячий лоб», італійські моряки середньовіччя — Камілле «Верблюди», турки називали гору також Буюк-Кастель «Велика фортеця» [Радл., 223; Фасм., 1, 99].

Аян — р., п. пр. Салгиру (бас. Сиваша). Назва від тюрк. **ajan* «світлий». Назва зумовлюється чистою прозорою водою.

Аян-Дерé (Узень) — р. Кримського п-ова, впадає в Чорне море. Назва від тюрк. **ajan* «світлий», **dere* «долина». Варіант Узень від тюрк. **öz* «текти», **özön* «річка».

Б

Бабаї — смт. Харківського р-ну Харківської обл. Розташоване на р. Уда (бас. Сів. Дінця) на автомагістралі Москва — Сімферополь. Виникло 1643. Назва походить від імені чугуївського боярина Федора *Бабая*, власника села. Словотворчим засобом служить флексія множини.

Баба-Людова — верш. Українських Карпат. Назву першої ім. частини складного топоніма пов'язують з д.-р. міфологією. За уявленням наших далеких предків, *баба* — жіноче божество, тітка бога Святовича, богиня землі, яка витала над світом у вигляді хмар; пізніше уособлювала світло і жила нібито в горах, на скелястих вершинах, на високих кручах річок [УРЕ, 1, 389]. Звідси, можливо, й назва г. Баба поблизу Гусятина, велика кількість назв Бабина гора, зокрема неподалік від Збаража, Бабині гори над р. Студеницею — л. пр. Дністра. Проте топооснова *баб-* багатозначна. Ім. частина складного ороніма могла утворитися й від іншого терміна: корінь *боб-/баб-* у слов. мовах має означення чогось одутлого. Пор. серб. *баба* «кругла ягода» [Меркулова, 36—37]. У такому разі оронім Б.-Л. дослівно означатиме: «Гора з заокругленою вершиною», що, гадаємо, більш імовірно. Вершину Бабин Писок у Товтрах виводять за подібність її силуету до профілю обличчя міфічної баби-яги. Назва р. **Баба** — п. пр. Десни, очевидно, походить від укр. поліського діал. *баба* «трясовина, грузьке місце». Річка й справді має заболочене русло. Назва рр. **Баба** — 1) л. пр. Великого Бурлука (бас. Сів. Дінця); 2) пр. Гірського Тікичу — походить від тюрк. **Vab(a)* «потік, ручай».

Бабуся (Бабузя, Рівчак) — р., п. пр. Удаю (бас. Сули). Гідронім — складне тюрк. утворення: **Vab — ys — *Vab(a)*, де перший компонент **Vab(a)* означає «потік, ручай»; другий — **özön* «долина, рукав ріки», казах. *özön* — «ріка» [Труб., ПУ, 241, 248]. Варіант *Рівчак* відповідає укр. «потік, рів». *Бабуся* — переосмислення в слов. мовах на поняття більш зрозуміле.

Багата — рр.: 1) п. пр. Орелі (бас. Дніпра); 2) л. пр. Орелі (бас. Дніпра). Назва, ймовірно, за характер долини, багатої на розлогі луки і щедрі сіножаті та пасовиська з родючими чорноземними ґрунтами, особливо в Сахновщинському р-ні Харківської обл. Гідронім являє собою прикм. ж. р. без спеціального топонімічного форманта.

Багатенька — р., п. пр. Багатої (бас. Орелі). Назва похідна від *Багата*, утворена за допомогою демінутивного суф. *-еньк(-а)*, який вказує на здрібнілість об'єкту. Дослівно: «Маленька Багата».

Багачка — рр.: 1) л. пр. Сули (бас. Дніпра); 2) л. пр. Убеді (бас. Десни); 3) п. пр. Вересочі (бас. Десни); 4) п. пр. Трубежа (бас. Дніпра); 5) п. пр. Псла (бас. Дніпра). Назва від прикм. *багатий*, утворена за допомогою суф. здрібнілості *-ачк-* (див. *Багата*). Про походження назви Б.— п. пр. Псла — див. *Велика Багачка*.

Багва (за КРУ — Багна, випр. СГУ) — р., л. пр. Гірського Тікичу (бас. Півд. Бугу). Назва від укр. діал. *багва* «мокра заболочена рівнина», «мокре місце між двома горбами». **Багна** — п. пр. Шубранця (бас. Дунаю). Назва від болотистої місцевості *Багна*, з якої витікає річка. Від кореня *баг-* географічного терміна *багно* та суф. *-ва*, від основи *багн-* та суф. *-івка* походить найменування р. *Багнівка*, п. пр. Черемошу (бас. Дунаю) [Карп., ТБ, 56]. Від цього ж кореня за допомогою суф. *-уват(а)* названа р. *Багнувата* в бас. Дністра.

Базавлук (Бузулук, Бузлук, Бузувлук) — 1) р., п. пр. Дніпра; 2) о. на Дніпрі, нижче Дніпровських порогів. Етимологія Б. належить до чітко не з'ясованих. Дехто з дослідників назву виводить від тюрк. **bazuk*, **buzuk* (тур. *Bazyk*) «зіпсована вода». Назва утворилася за допомогою тюрк. форманта **lyk*. Звідси ж *Базавлучка* — п. пр. Базавлука. Утворена за допомогою укр. суф. *-чка*.

Базалія — смт. Теофіпольського р-ну Хмельницької обл. Розташоване у верхів'ї р. Случ п. пр. Горині (бас. Прип'яті). Час заснування невідомий. У 1561, за іншими даними близько 1570, український магнат Костянтин-Василій Острозький на місці с. Колицинці збудував фортецю і перейменував поселення у м. Старокостянтинів на відміну від Новокосянтинова, яке він заснував біля Летичева на р. Вовк, л. пр. Півд. Бугу. Згодом Старокостянтинів магнат назвав своїм ім'ям *Василь* (п. *Базиль* [ОА, 4—5]). З часом звук *и* змінився на *а*. Штучна назва утворена під впливом *а* в попередньому складі.

Байдарка (Байдар) — р., л. пр. Чорної (бас. Чорного моря, в Криму). Назва від тат. **baidar* «чудова». Утворена за допомогою слов. суф. *-ка*.

Байдарські ворота — збудовані 1848 на перевалі через Головне пасмо Кримських гір. Назву дістали від кол. найменування Орлинівської долини **Baidar* — *ova* з тюрк. **baidar* «чудова», **ova* «рівнина». Б.в. сполучають Пд. берег Криму з Севастополем. Прикм. частина складного топоніма утворена від *Байдар* суф. *-ські*.

Байрачки — смт. Перевальського р-ну Луганської обл. Розташоване на залізниці Дебальцеве — Луганськ у пд.-зх. частині області. Засноване 1956. Назва від *байрак* «балка, поросла травною». С-ще розміщене на місцевості з байрачним рельєфом.

Бака — див. Кішка.

Бакай — рр.: 1) л. пр. Базавлука (бас. Дніпра); 2) л. пр. Дніпра; 3) л. пр. Півд. Бугу; 4) л. пр. Псла (бас. Дніпра); 5) п. пр. Казенного Торця (бас. Сів. Дінця); 6) п. рук. Дніпра. Назва від народного географічного терміна *бакай* «глибока западина», яма в річці, в ставку; баюра, глибока баюра в балці; яма в болоті [Марус.] Термін слов. походження.

Бакунька — р., п. пр. Росі (бас. Дніпра). Існує припущення, за яким назва Б. походить від рослини бакун (*Nicotina glauca* L.), пор. р. Тютюнка в бас. Тетерева (Рогович). За іншим, більш вірогідним тлумаченням, назву Б. пов'язують з тюрк. дієсл. основою **bak-* «дивитися, спостерігати», **bakun* — «сторожа». Назва зумовлена тим, що в давньоруський період, коли на лівому березі середньої і нижньої течії Росі будувалися оборонні фортеці, на правому березі біля Стеблева було збудовано сторожу (бакун), неподалік від якої протікала річка. Гадають, що від цієї сторожі і виникла назва р. Бакун(ька) [Железняк, Рось, 84].

Бакша — р., п. пр. Сільниці (бас. Півд. Бугу), впадає поблизу Тульчина. Назва від тюрк. (полов.) апелятива **bachša* «сад». З суч. тюрк. мов даний апелятив зустрічається тільки в каракалпаській мові у значенні «город» [Мас., 9].

Балабине (кол. Петрівка, Петрівське, Строганове) — смт. Запорізького р-ну Запорізької обл. Розташоване на лівому бер. Каховського водосховища. Назва на честь Петра *Балабина* — командира одного із загонів морської піхоти часів кримських походів (1739).

Балаклава — міський р-н Севастополя. До 1957 м. АРК, кол. рц. Балаклавського р-ну. Розташоване на бер. однойменної бухти Чорного моря. Старод. географ Страбон згадує про існування тут поселення Сямболон-лімне «Гавань символів, призвісток». Звідси генуезьке Чембало. Суч. назва походить від тур. **balyk* «риба» та **juva* «гніздо». Дослівно: «Місце, багате рибою» [Ів., 20—21]. Звідси ж назва Балаклавська бухта. Утворена за допомогою суф. *-ська*.

Балаклійка (кол. Балаклея, Баликлея, Булуклея, Буликлея та ін. [СГУ, 31] — р., л. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Назву виводять по-різному: одні з тат. **bulak* «джерело», інші з тюрк. (полов., караім., тат., тур.) **baluk* «риба», **baluklu* «рибна», що вірогідніше. Згодом в укр. мові формант *-ли* змінено на *-лія/-лея* як уподібнення гідронімам жіночого роду. Топоров і Трубачов гадають, що назва *Балаклія* утворилася за аналогією до старих слов. слів на *-кя* (*-ея*) шляхом фонетичної трансформації назви тюрк. прикм. походження [Топ., Труб., 78—79; 129—130]. Пізні-

ше за допомогою демінутивного суф. -к- гідронім змінився на похідний від найменування м. *Балаклія*, що на ній розташоване.

Балаклія (кол. Ново-Серпухов) — м., рц. Харківської обл. Розташоване там, де р. Балаклійка впадає в Сів. Донець. У 1571 на Сів. Дінці і на Осколі російським урядом було встановлено сторожову службу — сім варт, завдання яких було повідомляти про наближення татар. У гирлі р. *Балаклійки* була побудована третя варта. У 1663 тут оселилися черкаси (так називали тоді українських козаків), сюди прибуло кількасот українців з теп. Черкаської обл. на чолі з атаманом Я.С. Черніговцем. Вони разом з російськими козаками збудували фортецю-острог і «осадили» 150 дворів. Поселення було назване Ново-Серпухов (по імені рос. м. Серпухова) [Багалій, 353]. Цей рік і вважають роком заснування Б. У 1891 Ново-Серпухов перейменовано на Балаклію. Звідки пішла назва, достовірно невідомо. Одні стверджують, що так паралельно називали Ново-Серпухов переселенці з с. *Балаклія* на Черкащині. Інші [Слюс.] , що вона походить від назви р. *Баликлеї* (нині Балаклійка), біля якої виросло поселення, що більш вірогідно.

Бал-Кая — верш. Кримських гір, що підноситься над р. Ангара. Назва від тат. **bal* «мед» і **kaja* «гора»: «Медова гора». Названо верш. так тому, що колись тут водились дикі бджоли, які жили в пустотах гір. Меду було так багато, що місцями він витікав назовні [«Россия», 14, 692].

Балта — м., рц. Одеської обл. Розташоване на р. Кодима (бас. Півд. Бугу). Відоме з XVI ст. як торговий і ремісничий центр, що виник біля заснованої турками і кримськими татарами фортеці Балти. 1690—1695, після завоювання цієї місцевості Польщею, магнат Юзеф Любомирський побудував на високому лівому бер. р. Кодима фортецю, навколо якої виросло поселення під назвою Юзефград. Згодом була відновлена стара назва. Вона походить з молд. *балтэ* «болото», запозичене зі слов. мов. Справді, правий бер. р. Кодима має низовину, болотисту заплаву. Тлумачення з тур. *balta* «сокира» в означенні топоніма «місце, розчищене від лісу» малоімовірно, не наукове.

Бар — 1) пот., л. пр. Тисьмениці (бас. Дністра). Назву виводять від праслов. *бара* «річка, потік, болото», ст.-слов. *бар* «мокре місце», д.-р. *бара* «болото» [Нероз., 17]. Пор. болг. *бара* «драговина, калюжа, ручай»; с.-х. *бара* «калюжа, стояча вода»; 2) м., рц. Вінницької обл. Вперше згадується 1425 під назвою Рів, яку дістало місто від однойменної річки (тепер пот.), на якій воно стоїть. У 1537 польська королева Бона Сфорца — дружина короля Сигізмунда I Старого — купила Рів у магната Одровонжа і перейменувала його в Бар (на згадку про місто Барі на пд. Італії, в

якому вона народилася). Тоді місто було перенесене на лівий бер. р. Рів [Фасм., 1, 122; ІМСУ, Вн, 114].

Баран — р., п. пр. Півд. Бугу. Назву виводять від *баран* «пінниста хвиля у вузькому місці річки» [Грінч., 1, 28]. Звідси ж виводять найменування **Баранів** — р., л. пр. Сарати (бас. Дунаю) [Карп., ТБ, 97]. Вперше згадується 1891 під назвою *Varanis*. У 1909 із суф. -ів. Аналогічне походження назви має пот. **Баранія** — п. пр. Тиси (бас. Дунаю), а також **Баранка** — р., п. пр. Герцушки (бас. Дунаю), утворена від *баран* та демінутивного суф. -ка [Карп., ТБ, 97].

Баранівка — смт., рц. Житомирської обл. Розташоване на р. Случ (бас. Прип'яті). Перша згадка відноситься до 1565. Назву виводять від першопоселенця на прізвище *Баран* за допомогою суф. -івка. Творення топоніма від роду діяльності мешканців села — виготовлення декоративного посуду, зокрема т. зв. баранців, — не переконливе. Очевидно, тут баранці являють собою явище детопонімізації — перетворення власної географічної назви на загальну. Пор.: *осташки* — назви взуття від Осташков — місто Тверської обл. Росії, де його виробляють; тканина *бостон* від міста Бостон у Великобританії тощо. Отже, слово *баранці* — похідне від найменування с-ща.

Баранія — див. **Баран**.

Баранка — див. **Баран**.

Барвінкове — м., рц. Харківської обл. Розташоване на залізниці Слов'янськ — Лозова. Засноване 1680. За народним переказом, неподалік від садиб перших поселенців Шпака і Незолі була балка, в якій росло багато польових квітів — *барвінку* (*Vinca maior et minor*) — рід рослин з родини барвінкових. Так, нібито, виникла назва поселення: Барвінкова Балка, Барвінкова Стінка, а згодом Барвінкове [ІМСХ., Хрк, 201] (стінка, стіна — «крутий схил з глибоко врізаною долиною, часто порослою лісом або чагарником»). Дуже поширена в Україні назва урочищ, сіл, лісів). За іншим, більш імовірним переказом, поселення названо на честь козацького атамана *Барвінка* [ОХЕ, 5]. Підтвердженням цього служить суф. приналежності -ове. Структура топоніма має такий вигляд: *Барвін(о)к + ов(е)*.

Баришівка — смт., рц. Київської обл. Розташоване на правому бер. р. Трубіж, л. пр. Дніпра. Достовірних відомостей про походження назви немає. Вважають, що це літоп. м. Баруч, яке вперше згадується 1125, і від нього виводив суч. назву А.В. Стороженко. Інші вказують на існування в минулому на території суч. Б. поселення Борисівки — володіння київського князя *Бориса* (XI ст.) (М. Арандаренко). Суч. поселення вперше в історичних документах згадується під 1603 як Баришівське Городи-

ще, а в 1630 як Баришеве. У народній вимові назва поселення звучала як Баришівка подібно до того, як м. Бориспіль називають Боришпіль [ІМСУ, Кв]. Пор. с. Бариш біля м. Бучача Тернопільської обл., що має антропонімічне походження. Утворення за допомогою суф. -івка.

Басанка — рр.: 1) п. пр. Великого Ромна (бас. Дніпра); 2) л. пр. Саги (бас. Дніпра); 3) п. рук. Дніпра. Назву остаточно не доведено. Д.І. Яворницький виводив її то з монг. *басан* «красивий», то з аналогічного тюрк. «переможець». Назву витлумачують з тур. **bas-an* «придушення, кошмар» [Радл., 4, 1528]. Ми гадаємо, що в основі гідроніма лежить народне слово *баса* «краса, красота, хорошість, пригожість, нарядність, вишуканість, прикрашення, наряд, прикраса» [Даль, 1, 52]; -н- — інтерфікс, в даному разі частина слова, що служить для з'єднання основи і суф. Звідси ж, імовірно, **Басанська** — р., л. пр. Томаківки (бас. Дніпра), утворена за допомогою суф. -ськ(а), можливо, через проміжний антропонім *Басан* та суф. -к(а).

Батіг — рр.: 1) (кол. назва Довжа) л. пр. Калюс(ик)а (бас. Дністра); 2) л. пр. Мукші (бас. Дністра); 3) л. пр. Півд. Бугу; 4) п. пр. Бужка (бас. Півд. Бугу). Семантика пов'язана зі словом *batig*, досить поширена в слов. гідронімії. Кол. найменування Довжа дано за видовжену вузьку форму русла, що асоціюється з новою назвою [Бабишин, 29]. Звідси, очевидно, назва **Батіжок** — 1) р., пр. Нападівки (бас. Півд. Бугу), 2) пот., л. пр. Кетроси (бас. Дністра) та ін. Утворення за допомогою демінутивного суф. -ок від основи *batig*. Даний демінутив — давня гідронімічна метафора.

Батіліман — 1) зат. Чорного моря на пд. Кримського п-ова. Назва від гр. слів *bati* «блакитна», *limen* «затока»; 2) с-ще, підпорядковане Севастопольській міськраді АРК. Розташоване на березі зат. *Батіліман*, від якої й одержало назву.

Батурин (кол. Баторій) — смт. Бахмацького р-ну Чернігівської обл. Стоїть на високих берегах р. Сейм, л. пр. Десни (бас. Дніпра). Засноване 1625 як польське укріплення. Дещо трансформована назва від прізвища польського короля Стефана *Баторія*, утворена за допомогою присв. суф. -ин.

Бахмач (Бахмачь) — м., рц. Чернігівської обл. Розташоване в верхів'ї р. Борзенка, п. пр. Борзни (бас. Десни). Виникло в 60—70-х рр. ХІХ ст. під час будівництва Курсько-Київської (1867) і Ліваво-Роменської (1873) залізниць на місці літоп. м. Бахмачь, відомого в 1147 (Іпатіївський літопис). Тут було споруджено дві зал. ст., навколо яких виросло два поселення. Вони й дали початок місту. Назва від одноіменного містечка, що лежало за 2 км від залізниці (нині с. Бахмач). Назва походить від літоп. *Бах-*

мач — посесив на **-j(ь)* від *Бохмат // Бахмат*. Пор. д.-р. *бахматъ* «низькорослий кінь» < тат. **rahmat* < перс. *rehn* «широкий, великий» і тюрк. **at* «кінь». Первинно «татарський кінь», походить від тюрк. ім. **Mähmäd* «Магомед» [ЕСЛН, 24].

Ба́хмут (Бахмат, Бахмутка, Бахмутова, Бахмутовка, Багмита, Багмут, Бахмута) — р., п. пр. Сів. Дінця. Походження назви остаточно не встановлено. Її виводять від тат. імені Магомед або Махмуд (по-татарськи звучить **Bachmat*, **Bachmut* «достохвальний» [Чубенко]). Інші вважають, що в основі гідроніма Б. лежить укр. апелятив тат. походження від **rahmat* «низькоросла порода коней», що більш вірогідно (див. **Бахмач**). Відомо, що ще у XVIII ст., за свідченням рос. акад. Палласа, в східних степах України, отже в долині Бахмутки, паслися табуни *бахматів* (тарпанів) — низькорослих диких коней.

Ба́хтин (Бахтин Колодязь) — р., п. пр. Осколу (бас. Сів. Дінця). Припускають, що в основі гідроніма лежить тюрк., запозичене з іран. мов., *бух* «щастя». Пор. тур. **bahkli* «щасливий», скіф. *bahta* «талант, щастя» [Отін, ГСУ, 101]. Вважають, що гідронім Б. має ранне походження, є реліктом складного гідроніма дотюркського періоду (пор. авест. *bachta*, наведене Абаєвим [160]). Суч. назва антропонімічного походження — від Бахта або Бахтин, що містить тюрк. основу іран. походження, очевидно, запозичену з авест. (пор. прізвище відомого рад. літературознавця — Бахтин М.М.) [Отін, там же]. У варіанті Бахтин Колодязь друга частина складного гідроніма — *Колодязь* — означає «джерело, річка» (пор. Білий Коло́дязь).

Бахчиса́рай (Бахчесарай, Бакчесарай) — м., рц. АРК. Розташоване в долині р. Чуруксу, п. пр. Качі (бас. Чорного моря). Вперше згадується в грамоті Менглі-Гірея в 1502 [УЗМУ, 51]. Заснування відносять до останньої чверті XV ст. Спочатку (1519) тут було побудовано палац під назвою Бахчисарай, що від перс. **bachči* «садочок» і тюрк. **sarai* «палац». Дослівно: «Палац у садочку» [Циг., 37]. Згодом назва палацу перейшла й на поселення, що виникло біля нього.

Ба́штанка — смт., рц. Миколаївської обл. До революції спочатку називалося Полтавським, потім Полтавкою (від переселенців з Полтавщини). Розташоване на залізниці Харків — Миколаїв. Засноване 1806. Найменування від б. *Баштанка*, назва останньої від *баштан* — місце вирощування баштанних культур: кавунів, динь, гарбузів [Лобода, 23]. Утворена за допомогою суф. -ка.

Бедене́кир — верш. Криму на околиці м. Ялти. У перекладі з тат. «Перепелиний горб».

Безіменка — рр.: 1) л. пр. Липи (бас. Дніпра); 2) п. пр. Стубли (бас. Дніпра). В обох випадках апелятив перейшов у власну назву.

Безлюдівка — смт. Харківського р-ну Харківської обл. Розташоване на лівому бер. р. Уда (бас. Сів. Дінця). Від того, що сл. виникла *на безлюдді*, далеко від населених пунктів, вона й дістала таку назву; час її заснування 1660. Топонім утворено від кореня *люд-*, преф. *без-* та суф. *-івка*.

Безодня — рр.: (*Bezdonia*) — л. пр. Стугни (бас. Дніпра); 2) л. пр. Усті (бас. Прип'яті); 3) п. пр. Росі (бас. Дніпра). Назва від апелятива *безодня*, *бездонна*, про що вказує і польська форма гідроніма. Типовий приклад переходу апелятива у власну назву.

Белз — м. Сокальського р-ну Львівської обл. Розташоване на р. Солокії (бас. Вісли). Одне із Червенських міст. Вперше згадується в літописі 1030. Ойконім має генетичне співвідношення з гідронімом *Белзець* — р., л. пр. Полтви. Походження назви міста пояснюють по-різному. Одні тлумачать її то як ілліризм — із **bulz/*buls* «брус, балка», зіставляючи назву *Белз* із діал. *belzy sig* «білитися» [Труб., ПУ, 280; Брюкнер], то як полонізований балтизм з ятвязького *bilsas* «білий» [Труб., там же]. Інші назву виводять від д.-р. *белізь* «біліє місце» в розумінні «світла поляна серед темного лісу» [Рудницький, Брюкнер]. Топоніми з основою *Белз-* утворюють щільний ареал на порубіжних бойк. теренах, де фіксуються географічні терміни (бойк.) *бевз*, *бевза*, *беўза* «проваля, прірва, глибінь, непрохідні місця, безодня, стрімкий бік гори» [Онишкевич]. Як продовження кореневе *бевз-*, **bьlz-* з місцевою рефлексією > ьл → el > eb — на Нижній Наддністрянщині. Назва, очевидно, зумовлена характером рельєфу місцевості [ЕСЛН, 26—27; Шульгач].

Белзець (Бельзець) — р., л. пр. Полтви (бас. Зах. Бугу). Витікає з великого ставу біля с. Гончарівки (кол. с. Белзець) Золочівського р-ну Львівської обл., від якого і виводять назву. Кол. назву села, в свою чергу, виводять від м. *Белз* із зменшувальним суф. *-ець*. Пор. Київ — Києвець, Ростов — Ростовець і т. п. Як засвідчує М.М. Паробецький, старожили села кажуть, що колись давно частина жителів м. Белза заснувала тут нове велике поселення, яке і названо Белзець. Це тим більше імовірно, що територія села входила свого часу до складу Белзького князівства (XII—XIII ст.).

Бельбек — р. в АРК, впадає в Чорне море. Назва, імовірно, від тюрк. **bel* «ущелина» та **bük* — географічний термін в значенні «закрут, заворот річки». Дослівно: «Закрут поблизу ущелини». Згодом відбулося контактне перенесення назви з ділянки річки на все її русло.

Берда (Бердь, Бердо, Бердянська, Бердинка, Бердянка [СГУ, 39] — р., впадає в Бердянську зат. Азовського моря. Походження назви остаточно не з'ясовано, існує кілька тлумачень. Найбільш імовірно, що це укр. назва і відбиває добре відомий в давнину в слов. мовах термін *бердо*, *бардо* (ст.-слов. **брьдо*) «пагорб, гора, урвище». Отже, назва означає: «річка, що має урвисті береги» або «річка, що протікає в урвищі» [Лящук, КГТ, 165]. У Геродота Б. відома як Агара, що означає «плідна, багата». На першій географічній карті Росії (1614) ріка позначена під іменем Богдан. — *Див. Богдан.*

Бердичів — м., рц. Житомирської обл. Розташоване на р. Гнилоп'ять (бас. Дніпра). Виник у X ст. Як Бердичів вперше згадується 1546. Топонім виводять від назви тюрк. племен берендеїв, переможених київськими князями і поселених на землях Київської Русі (*див. Келеберда*). Спочатку місто нібито називалось Берендичів. Згодом ця назва видозмінилась і набула суч. форми. Таке тлумачення науково не доведено. Найбільш імовірно, що топонім антропонімічного походження. У 1430 князь литовський Вітовт віддав місцевість, де нині розташоване місто, путивльському та звенигородському наміснику Каленику, підданий якого *Бердич* і заснував тут свій хутір.

Бердо — верш. Українських Карпат. Розташована біля с. Ямне Івано-Франківської обл. Назва від укр. *бердо* < ст.-сл. *брьдо*. [Лящук, КГТ, 165; Черепанова]. Звідси ж назва г. **Бердо** в Сторожинецькому р-ні Чернівецької обл., найменування потоків у бас. Дністра і Серету, а також р. **Бердовець** — пр. Рожани (бас. Дністра); утворена від основи суф. групою *-овець*. — *Див. Берда.*

Бердянськ (до 1830 — Кутур-Огли, 1842 — Ново-Ногайськ, до 1939 — Бердянськ, до 1958 — Осипенко) — м., рц. Запорізької обл. Розташоване на узбережжі Азовського моря. Назва від р. *Берда*, яка протікає через місто; утворена за допомогою суф. групи *-ян + -ськ*. Від Б. походять гідроніми **Бердянська затока**, **Бердянська коса**.

Берегове — м., рц. Закарпатської обл. Розташоване в долині р. Тиса (бас. Дунаю). Виникло в XI ст., входило до складу Київської Русі. З кінця XI ст. під владою Угорщини. Назва від слов. *берег* «ділянка землі біля води, гора» та суф. *-ов(е)*. Звідси ж назва **Берегівські горби** — підвищення, розташовані на пд. зх. Закарпатської низовини, сх. від м. Берегового.

Берегомет — смт. Чернівецької обл. Розташоване на р. Серет (бас. Дунаю). Назва від укр. *берегомет* «місце, де берег розмивається водою». Аналогічне походження найменування с. **Берегомет** Кіцманського р-ну Чернівецької обл.

Бережани — м., рц. Тернопільської обл. Розташоване на правому бер. р. Золота Липа (бас. Дністра). Виникло в 1375. Назва на **-ани** від апелятива *берег* і утворена за моделлю «назва жителів за місцем проживання». Реконструкція топоніма має такий вигляд: *берег* — *бережа* — *бережани*. Остання дана, очевидно, спочатку поселенцям, а вже потім перейшла і на поселення. Від цього ж апелятива походить назва **Бережанка** — рр.: 1) л. пр. Гірського Тікичу (бас. Півд. Бугу); 2) л. пр. Горині (бас. Прип'яті); 3) пр. Дністра; **Бережинка** — р., пр. Серету (бас. Дунаю); **Бережниця** — пр. Чорного Черемошу (бас. Пруту) і її п. пр. **Бережинка**. Гадають, що назви дуже давні, можливе переосмислення в укр. мові з балт. *berž* «береза» [Топ., Труб., 176].

Березанка — рр.: 1) л. пр. Росі (бас. Дніпра); 2) л. пр. Недри (бас. Дніпра). Назва утворена від кореня *берез-* за допомогою двоелементного суф. **-нка**. Дана за поширення в минулому в долинах річок *березових лісів*. Про наявність в минулому таких лісів у долині Б., пр. Недри, засвідчує Стороженко [202]. В Україні є понад 100 населених пунктів і безліч річок, балок, назви яких походять від слова *береза*. Первісна назва «береза» підкреслювала ознаку «білого» (дерева); 3) (до 1914 — Олександровфельд, до 1923 — Суворове, до 1966 — Тилігуло-Березанка) — смт. Розташоване в долині р. Сасик (впадає в Березанський лим. Чорного моря). Найменування Тилігуло-Березанка одержало за розташування між двома лиманами — *Тилігульським* і *Березанським*. Суч. назва від найменування о-ва *Березань*, через проміжну ланку — р. *Березань*. Утворена від основи за допомогою демінутивного суф. **-к(а)**.

Березань — 1) о. на Чорному морі, при виході з Дніпровсько-Бузького лим. В епоху Київської Русі протягом тривалого часу тут було слов'янське поселення. Старод. греки називали острів (раніше півострів) Борисфеном, турки — **büzülu özön ada* — «острів біля впадання в море ріки Вовчої». Від останньої назви походить переосмислене укр. *Березань*, яку народна етимологія створила від кореня *Берез-* і суф. **-ань**. В.А. Никонов назву виводить від іран. (авест.) *berezant*, скіф. *bresant* «високий», пор.: осет. *baerzond* у тому ж розумінні. Ця назва поширилась на лим. **Березанський**, р. **Березань** (впадає в Березанський лим. Чорного моря); 2) м. Баршівського р-ну Київської обл. Розташоване при впадінні р. *Березанки* (кол. Березна, Березань) в р. Недру (бас. Дніпра), від якої й перейняло назву. Найменування р., імовірно, від розташування в її долині березових лісів. Згодом, із зростанням значення міста, відбулася зворотня метонімія: назва річки змінилась як похідна від ойконіма за допомогою суф. **-к(а)**. Засноване на

початку XVII ст. кріпаками-втікачами з Правобережної України. Утворена за допомогою суф. -ань від кореня берез-.

Березині́е — смт. Тарутинського р-ну Одеської обл. Розташоване на лівому бер. р. Когильник, що впадає в оз.-лим. Сасик (Кундук). Засноване 1816. Назва дана на честь перемоги російських військ у листопаді 1812 на р. *Березинь*. Словотворчим засобом служить флексія -е.

Березівка — рр.: 1) л. пр. Мерла (бас. Ворскли); 2) л. пр. Гнилого Тікичу (бас. Півд. Бугу); 3) л. пр. Інгулу (бас. Півд. Бугу); 4) л. пр. Турчанки (бас. Десни); 5) л. пр. Інгульця (бас. Дніпра); 6) л. пр. Лисогору (бас. Сули); 7) л. пр. Мокрого Ташлика (бас. Дніпра); 8) л. пр. Хоролу (бас. Псла); 9) л. пр. Шийки (бас. Тетерева); 10) л. пр. Дніпра; 11) п. пр. Дніпра; 12) п. пр. Кам'янки (бас. Тетерева); 13) п. пр. Кодими (бас. Півд. Бугу). Назва від *береза* (див. *Березанка*), утворена від кореня берез- за допомогою суф. -івка; смт.: 1) (кол. паралельна назва Ново-Олександрівка) рц. Одеської обл. Розташоване на р. Тилігул (впадає в Тилігульський лим.). Засноване 1802 на місці чумацької стоянки. Назва, імовірно, принесена переселенцями; 2) Харківського р-ну Харківської обл. Розташоване за 15 км на пд. зх. від Харкова. Виникло 1629, за народним переказом, серед *березового гаю*, за що й одержало назву.

Березівські мінеральні води — бальнеологічний курорт. Мінеральні води відкриті 1862. Курорт з 1926. Розташований в Харківському р-ні Харківської обл. біля кол. с. *Березівка*, розташованого на автошляху Харків — Богодухів, від якого й дістав назву. Село, в свою чергу, назване від х. *Березів*, що колись був розташований у березовому гаї.

Березна — смт., Менського р-ну Чернігівської обл. Розташоване на автошляху Чернігів — Новгород-Сіверський. Вперше згадується в літописі 1152, у рік відбиття навали половців. Утворення від кореня берез- за допомогою прикм. суф. -на.

Березне — смт., рц. Рівненської обл. Вперше згадується під 1445. Розташоване на р. Случ (бас. Горині). Кол. містечко Березного, Березна. Основа назви: Березний (< нп. Березна). Народна етимологія: «Коли с. добудовували у бік річки, його стали називати Бережани, потім Березним, бо неподалік ріс березовий гай» [Пура, 87]. Утворення від кореня берез- за допомогою прикм. суф. -не.

Березнегувата — р., п. пр. Інгулу (бас. Півд. Бугу). Назва походить від *береза*. Утворилася від основи берез- за допомогою суф. -нег- (гадають, діал. формант, що відповідає загальноприйнятому в укр. мові -ник-/-няк-) та суф. -уват, поширеного на пд. України на землях, які входили до Запорізької Січі.

Березнегувате — смт., рц. Миколаївської обл. Розташоване на правому бер. р. Висунь, п. пр. Інгульця (бас. Дніпра). Засноване в другій половині XVIII ст. запорізькими козаками і селянами — втікачами з Полтавщини і Чернігівщини. Назва від найменування б. *Березнегувата*, де започатковано поселення. Остання, очевидно, від діал. основи *березняг* — «місцевість, вкрита густим березняком». Пор.: с. Березняги біля м. Корсунь-Шевченківський [Лобода, 25]. Прикм. утворення із суф. -уват.

Березовець — рр.: 1) л. пр. Інгульця (бас. Дніпра); 2) пр. Березівки (бас. Сули). Назва утворена за допомогою суф. -ець від прикм. *березовий*. Вказує на поширення в долині річок берези.

Березовиця — рр.: 1) л. пр. Лисогору (бас. Сули); 2) л. пр. Великого Ромна (бас. Сули). Назва вказує на характер місцевої флори. Утворилася за допомогою суф. групи -ов + -иця, що додається до кореня *берез-*.

Берека — рр.: 1) п. пр. Берестової (бас. Орелі); 2) (Береки) п. пр. Сів. Дінця. Назва від поширення в минулому *берек* (*Sorbus L.*) — дерев і кущів виду горобиних. Остання відома в формі множини [КБЧ, 64], походить від найменування *урочища Береки*, розташованого у її верхів'ї неподалік від с. Береки. Спочатку, очевидно, назву урочища було перенесено на ділянку річки біля нього, а згодом вона поширилась на все русло.

Береста — р., п. пр. Случі (бас. Прип'яті). Назва від *берест* (в'яз, ільм) (*Ulmus L.*) — дерево з родини в'язових. Вказує на поширення в долині річки *бересту*. Закінчення -а у плані змісту виконує роль словотвірного засобу — суфікса.

Берестечко — м. Горохівського р-ну Волинської обл. Розташоване на р. Стир (бас. Прип'яті), на стику Волинської, Рівненської і Львівської обл., дуже давнє поселення. У письмових документах відоме з 1445 як с. Берестки. Проте гадають, що воно засноване значно раніше. Назва, очевидно, від того, що навколо росли *берестяні ліси*: берест (в'яз, ільм) — дерево з родини в'язових (див. **Береста**). Утворився ойконім від основи *берест-* і суф. -ечко. Аналогічне походження мають назви ряду населених пунктів України, в основі яких лежить слово *берест*. Неподалік від м. Берестечка знаходиться музей-заповідник незламної мужності наших предків — запорізьких козаків — «*Козацькі Могили*» (див.)

Берестова — рр.: 1) п. пр. Орелі (бас. Дніпра); 2) п. пр. Кам'янки (бас. Дніпра); 3) п. пр. Берди (бас. Азовського моря); 4) п. пр. Кальміусу (бас. Азовського моря). Подібні назви мають ряд балок. Назва утворена за допомогою прикм. суф. -ова від *берест* (див. **Береста**), що має в діалектах бересток, берестина, ільм. Звідси ж **Берестовенька** (Берестовенець [КБЧ, 64]) — р., пр. *Бе-*

рестової (бас. Орелі). Гідронім утворився за допомогою суф. -**єньк(а)** і спочатку мав демінутивне значення. Звідси ж *Берестовиця* — р., п. пр. Десни (бас. Дніпра). Назва утворилася за допомогою суф. -**иц(я)**.

Берислав — м., рц. Херсонської обл. Розташоване на правому бер. Каховського вдсх. Засноване на початку XV ст. як литовська фортеця і державна митниця під назвою «Вітовта митниця». У 1450 його захопили татари, а пізніше (1475) — турки, які збудували тут фортецю Кизикермен (Кизькермен) — «Дівоча фортеця», що мала загороджувати запорожцям шлях до Чорного моря. Фортеця була також одним з найбільших невільничих ринків. У 1695 її захопило російсько-українське військо. 1774 землі між Півд. Бугом і Дніпром були приєднані до Росії, і в 1784 Кизикермен перейменовано в Берислав на честь *взятої, здобутої слави* [«Россия», 14, 646].

Бершадка (Бершада, Берладинка, Бернадинка у верхів'ях Бережанка [СГУ, 46]) — р., л. пр. Дохни (бас. Півд. Бугу). Назву виводять від *берш* (*Leucoperca valgensis*) — риба, схожа на окуня [Даль, 1, 86]. Назва дана за те, що в минулому річка була багата на берші. Утворена від кореня **берш-** та суф. -**ад(а)**. Нова форма гідроніма виникла після заснування на річці м. Бершадь за допомогою демінутивного суф. -**ка**. Звідси, очевидно, **Бершадь** — р., пр. Серету (бас. Дунаю). Паралельна назва *Берладинка*, як вважають, могла утворитися від рослини *берладинка* (*Viola tricolor*) — різновид фіалки, вони ж братки триколірні. Пор. назву річки **Фіалка** [Стрижак, ГП, 161—162].

Бершадь — м., рц. Вінницької обл. Розташоване при впадінні р. Бершадка в Дохну (бас. Півд. Бугу). Вперше згадується у 1459 як фортеця на кордоні великого князівства Литовського. Назва від найменування р. *Бершадки*, її первинної форми *Бершада*.

Бескиди — система хребтів, складова частина Українських Карпат. Лежить у пн. зовнішній смузі Карпат, на кордоні Словаччини, Польщі та України. Походження назви тлумачать по-різному. Одні її виводять від іллір. *Būz-kit* (*Biz-ket*), де *būz* < *bhug* «бук» + *kit* «ліс» [Труб., ПУ, 281]. В ЕСУМі подається кілька значень цього апелятива: *бескед* «крутизна, прірва, яруга, скеля, гора»; *бескид*, *бескет* — «гори, гірський хребет»; *бескид* — «гірський хребет, через який можна перейти». Гадають, в основі слова лежить дослов'янський корінь. Оронім Б. пов'язують також з назвою з алб. (фрак.) *bješke* «полонина, ряд високих гір». При цьому залишається нез'ясований елемент -**к(ед)**. Отже, таке тлумачення не переконливе [ЕСУМ, т. 1]. Укр. *бескид* набуло значення «гора», «стрімкий схил» [Грінч., т. 1], «нагір'я, гірський хребет» [Лящук, КГТ, 165]. Саме останнє слід вважати найбільш

вірогідним. Звідси ж **Бісків** — пот., п. пр. Путили (бас. Дунаю). Назва похідна від однойменної гори, звідки бере початок Бісків. У назві ороніма вбачають той же дослов'янський корінь, що і в слові *бескид*.

Бессара́бія — історико-географічна область між Дністром і Прутом, пд.-сх. частина її входить до складу України. У IX—XI ст. входила до складу Київської Русі, а згодом Галицько-Волинського князівства. Назва, як доводить румунський вчений Петричей-ку-Геджеу, походить від найменування касти жерців *zarabi terei*, що існувала на території Молдови в IX—XI ст., з додатком до початку частки *ба*, яка означала титул. Пізніше, у XVII ст., у документах зустрічається прізвище, аналогічне назві цієї касти, яке належало одному з господарів Молдови — Бесарабу [«Россия», 14, 163]. Отже, назву Б. виводять від генетично нового поняття — волоського (молдавського) Цара Басараба — «Земля Басараба».

Беш-Байрак — р., п. пр. Мертвоводу (бас. Півд. Бугу). Назва з тюрк. **beš* «п'ять», **bairak* «балка». У річку впадає п'ять великих балок. Звідси й назва.

Бешка (Бекша, Б'їшка) — р., л. пр. Інгульця (бас. Дніпра). О.М. Трубачов, враховуючи варіант *Бекша*, пов'язує гідронім з тур. або тат. **bachči* «польовий город» [Труб., 133]. Тлумачення не переконливе. Є.С. Отін, досліджуючи назви з тюрк. основою, вказує, що вони іноді мають псевдосуфіксальні оформлення. Він гадає, що гідронім Б. виник від тюрк. компонентів **beš* з тур. **beg* «п'ять» і *-ка* з **kaja* «скеля, твердий камінь» [Отін, П.К., 41–42]. Пор. назву г. Бештау «п'ятиглава гора» біля П'ятигорська, топоніми на Алтаї Беш-кол, Беш-олгон та ін. (див. [Карпен., 62]). *Бешка*, крім того, несе в собі, говорить дослідник, культурно-історичну інформацію про тюрк. етнос: відбиває релігійно-символічне число п'ять, яке в мусульман впливало на творення тюрк., іран., араб. географічних назв. Вплив цей позначився і на порубіжні з ними слов. географічні назви [Луч., 35].

Бешкетне — єдине в гірському Криму карстова поле. Розташоване біля півніжжя Ай-Петринської яйли. Назва від тат. **beš* «п'ять» і **tekne* «корито». Треба думати, тут були розташовані корита для напування худоби.

Беш-Кош — верш., останець в Кримських горах, біля м. Бахчисарая. Назва від тюрк. **beš* «п'ять» і **kaš* «притулок», «пристановище, місце стоянки».

Бельськ (Б'їльск, Б'їлск) — літоп. м. на Волині. Згадується під 1253 в Іпатіївському літописі. Назва утворена від слов. основи **belь* в розумінні «сира низовина; болото, грузькі луки» та суф. **-ьск* [Нероз., 36–37].

Бик (кол. Велика Самара) — р., л. пр. Самари (бас. Дніпра). Назву виводять від тюрк. прикм. **büyük* «великий» [Отін, ГСУ, 25]. Назву Б. співвідносять зі слов. апелятивом *бик*. Пор.: Бююкани — пригород Кишинева, що менш вірогідно [Труб., ПУ, 250].

Билбасівка (кол. Белбасівка) — смт. Слов'янського р-ну Донецької обл. Розташоване в долині Сухого Торця (бас. Сів. Дінця). Засноване як козацька сл. 1670. Названа іменем першопоселенця козака *Билбаса*. Утворена за допомогою суф. -*івк(а)*, що найчастіше вказує на відантропонімічне походження топоніма. Нашадки Билбасів живуть у с-щі й досі.

Бирючий — о. на Азовському морі в Херсонській обл. У назві відбилося південнорос. діал. слово *бирючий* (від *бірюк* — «вовк»). Не виключено, що це калька тюрк. **börülü* «вовчий».

Бистра — рр.: 1) (Бистрик) л. пр. Дніпра; 2) п. пр. Калюсу (бас. Дністра); 3) (кол. Дерекой, Дерекойка) впадає в Чорне море в Криму. Кол. назва від тат. **dere* «яр, долина» і **koi* «поселення»; 4) п. пр. Колодниці (бас. Дністра); 5) п. пр. Лімниці (бас. Дністра); 6) л. пр. Псла (бас. Дніпра); 7) п. пр. Ворскли (бас. Дніпра); 8) п. рук. Дніпра в Херсонській обл. Назва від прикм. форми ж. р. *бистра*, *швидка*.

Бистрик — 1) ряд назв рукавів Дніпра, що утворюють великий їх ареал, переважно лівих. Назва за швидкість (бистроту течії) води в них під час повені; 2) р., п. пр. Ломниці (бас. Дністра). Назва від слов. географічного терміна *бистрик* — «бистрий потік», утвореного за допомогою суф. -*ик* від основи *бистр-*. Звідси ж **Бистриця** — р. 1) л. пр. Десни (бас. Дніпра); 2) л. пр. Тетерева (бас. Дніпра); 3) п. пр. Десни (бас. Дніпра); 4) п. пр. Ікви (бас. Прип'яті); 5) п. пр. Калюсу (бас. Дністра); 6) п. пр. Росі (бас. Дніпра); 7) п. пр. Тетерева (бас. Дніпра); 8) л. пр. Ворскли (бас. Дніпра); 9) л. пр. Снову (бас. Десни); 10) п. пр. Стоходу (бас. Прип'яті); 11) п. пр. Дністра. Назва від слов. географічного терміна *бистриця*, утвореного від основи *бистр-* за допомогою давнього гідронімічного суф. -*иц(я)*. Пор. три річки під назвою Бистриця в Болгарії в бас. р. Струми. Аналогічне походження назв **Бистриця-Надвірнянська** — р., п. пр. Бистриці (бас. Дністра). Ім. частина складного гідроніма похідна від *Бистриці*, в яку вона впадає. Друга частина — від *Надвірна* — м. Івано-Франківської обл., біля якого вона протікає. Суф. -*ськ(а)* вказує на відношення до нього річки; **Бистриця-Солотвинська** (Бистриця Золота) — р., л. пр. Бистриці (бас. Дністра). Перша частина гідроніма похідна від р. *Бистриці*, в яку вона впадає. Прикм. частина *Солотвинська* — від н. п. *Солотвин*, через який протікає річка. Утворено за допомогою суф. -*ськ(а)*. У другій частині паралельної на-

зви основою є *золото*. Ще в 20-ті роки одна із західноукраїнських газет писала, що в бас. Бистриці Солотвинської (Золотої) є золото, проте видобування його на той час було «непоплатним», тобто, витрати перевищували прибутки [Стрижак, Н.Р.]; **Бистриця-Тисьменицька** — р., п. пр. Дністра. Про походження першої частини гідроніма *див. Бистриця*, означальної частини — *див. Тисьмениця*.

Бистрівка (кол. Фоса, суч. паралельна назва Млинівка) — р., п. пр. Совиці (бас. Дністра). Стара назва Фоса від апелятива *фоса* «потік із штучним, викопаним руслом». Млинівкою називали спочатку її рукав — від *млинівка* «рукав річки, на якому споруджено млини». Згодом найменування Млинівка перейшло на всю річку, а ще пізніше, за характером течії, населення прозвало її *Бистрівкою*. Від кореня **бистр-** за допомогою суф. **-івка** і утворився гідронім Бистрівка. Ця назва закріпилась як основа [Карп., ТБ, 5, 99]; **Бистрівка** — р., л. пр. Мики (бас. Дніпра). Назва річки також за характером течії (*див. Бистриця*).

Битків — смт. Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл. Розташоване в межиріччі Бистриці-Солотвинської і Бистриці-Надвірнянської. Відоме з другої половини XVIII ст. Назву виводять від прізвища *Битко*; утворена за допомогою присв. суф. **-ів**.

Бичок — рр.: 1) п. пр. Бика (бас. Дніпра); 2) л. пр. Казенного Торця (бас. Дону); 3) п. пр. Сухого Торця (бас. Дону); 4) л. пр. Сів. Дінця (бас. Дону); 5) л. пр. Смолянки (бас. Десни); 6) п. пр. Сухого Виру, впадає в оз. Замглай. Назва від тюрк. **büyük* (*див. Бик*), утворена з допомогою суф. із значенням здрібнілості **-ок**. Дослівно: «Маленький Бик». Якщо назви перших чотирьох річок являють собою відгідронімічне демінутивне утворення від рр. *Бик*, *Клебань-Бик*, до яких вони територіально тяжіють, то походження назв останніх двох не ясне. Гадають, що вони були принесені під час розселення жителів Посамар'я.

Бібрка — м. Перемишлянського р-ну Львівської обл. Розташоване в долині р. *Біберки*, л. пр. Дністра. Вперше згадується в XV ст. Урочище Бібрка, в якому розташоване місто, і р. Бібрка вперше згадуються під 1211 як Бобрька [ПСРЛ, 2, 730]. Отже, походження назви міста і річки пов'язане з найменуванням урочища Бобрька. Останнє вказує на те, що тут водилися бобри, було місце полювання на них. Назва утворилася від д.-р. ім. *бобрь* «бобер» на **-ьк(а)** [ЕСЛН, 20].

Біла — рр.: 1) п. пр. Айдару (бас. Сів. Дінця); 2) (Білий Яр, Біла Криниця) л. пр. Деркулу (бас. Сів. Дінця); 3) л. пр. Бібрки (бас. Дністра); 4) (Бяла) п. пр. Золотої Липи (бас. Дністра); 5) (Біла Лугань) п. пр. Лугані (бас. Сів. Дінця); 6) (Джуркач)

п. пр. Пруту (бас. Дунаю); 7) п. пр. Рати (бас. Зах. Бугу); 8) п. пр. Семенівки (бас. Дністра); 9) (Білий Колодязь, Білоколодязь, Білий Потік) п. пр. Сенихи (бас. Сів. Дінця); 10) (Белявина, Млинівка), п. пр. Серету (бас. Дністра); 11) пр. п. Стиру (бас. Прип'яті); 12) п. пр. Черемошу (бас. Пруту). Назви річки дістали від значних виходів на поверхню крейди в місцевостях, по яких вони протікають. Пояснення другої частини складного паралельного гідроніма Біла Лугань *див.* Луганка (Лугань). Подібне походження назв мають деякі річки Буковини, а саме: Біла Ослава — п. пр. Пруту (бас. Дунаю), Білий Потік — п. пр. Товарниці (бас. Черемошу) та ін. В основі деяких з інших аналогічних гідронімів або похідних від них лежить, як гадають, д.-р. *бълизь*, *биль* «біле місце, біле», яким наші предки називали освітлені трав'янисті галявини в лісах у межах Полісся і Лісостепу.

Біла Криниця — смт.: 1) Радомишльського р-ну Житомирської обл. Розташоване в долині р. Тетерів, п. пр. Дніпра. Друга частина складного топоніма від *криниця* — синоніма слова «джерело, річка». Пор. Кринична, Кринички та ін. Перша частина від прикм. *білий* могла означати «вільний», тобто розташований на незайнятій землі (*див.* Білий Колодязь); 2) Великоолександрівського р-ну Херсонської обл. Розташоване на залізниці Апостолове — Снігирівка. Назва від найменування б. *Біла Криниця* [Лобода, 93].

Біла Тиса — р., л. вит. Тиси (бас. Дунаю). Назву прикм. частини складного гідроніма виводять від *біла* в розумінні «світла, чиста, прозора вода» на відміну від другого витoku Тиси — Чорної Тиси. — *Див.* Тиса.

Біла Церква (кол. Гюргев, Георгев, Георгов, Юрев, Юр'єв) — м., рц. Київської обл. Розташоване на р. Рось (бас. Дніпра). За археологічними даними, виникнення міста відносять до 1032. Засноване Ярославом Мудрим як фортеця для захисту від кочівників і назване Юр'єв (християнське ім'я Ярослава Мудрого — Юрій, або Георгій). За народним переказом, на місці зруйнованого татаро-монголами Юр'єва побудували невелику церкву з *білої нетесаної берези*. Згодом чумаки назвали її Білою Церквою. Більш вірогідно, що назва походить від *білої кам'яної церкви (храму)*, яка була побудована пізніше і служила орієнтиром у навколишній місцевості [Бутник-Сівер., 263—267]. У XIV ст. ця назва поширилась і на поселення, що тут виросло. Пор.: м. Бела Церкв у Сербії.

Білгород — д.-р. літоп. м. (тепер с. Білгородка Києво-Святошинського р-ну Київської обл. на р. Ірпінь). Перша літоп. згадка 992. Назву виводять від *білих кам'яних будівель* на відміну від старих дерев'яних будівель в інших містах [Пароб.]. За іншим тлумаченням, від *білий* в означенні «прекрасний» [Нероз., 35]. Безсуф.

композит, у якому перший компонент *білий* від д.-р. *бѣл(ый)*, а другий — *город* < д.-р. *городъ* (<**gordъ*) «укріплене поселення», «фортеця». В д.-р. мові означало *обгороджене* поселення, укріплення з товстими стінами, в яких були вежі та бійниці.

Білгород-Дністровський — м., рц. Одеської обл. Розташоване на зх. узбережжі Дністровського лим. Уперше згадується в літоп. джерелах в 910. У VI ст. до н. е. на місці Б.-Д. була фінікійська колонія Офіуза; в V ст. до н. е. д.-гр. рабовласницьке місто — держава Тіра (Тірас), населена тіритами, згодом підкорена даками. У даків місто захопили римляни. В 1503 тут укріпилися турки, які побудували фортецю під назвою Аккерман — «Біла фортеця». Слов'яни називали його Білгородом. Гадають, що назва дана за колір споруд. Після російсько-турецьких воєн місто в 1812 перейшло до Росії. В 1944 йому повернули слов'янську назву Білгород. Друга складова частина — прикм. *Дністровський* — вказує на його розташування на Дністрі на відміну від Білгорода, розташованого в Росії — Білгород Рязанський. Пор. Белград в Сербії, Belohrad у Словаччині.

Біле — оз.: 1) в Любешівському р-ні Волинської обл. З'єднане з Дніпровсько-Бузьким кан., а через оз. Волянське — з Прип'ятю, є джерелом постачання води каналу. Назва за чисту *прозору воду* на відміну від води в оз. Чорному, яка має темно-зелений відтінок; 2) в Рівненській обл.; 3) в Одеській обл. Назви за береги, вкриті світлими пісками; смт. (кол. Штеричівка) Лутугинського р-ну Луганської обл. Розташоване на р. Біла, п. пр. Сів. Дінця (бас. Дону), від якої й перейняло назву. Засноване в другій половині XVIII ст. одним з офіцерів Бахмутського гусарського полку Штеричем, звідси стара назва. За іншими даними [ІМСУ, Луганська обл.], час заснування Б. відносять до 1705.

Біленька — пот. (за КРУ — річка): 1) л. пр. Айдару (бас. Сів. Дінця); 2) (Большая Белинская, Белинская, Беланка, Белянська, Біла, Белянська) п. пр. Казенного Торця (бас. Сів. Дінця); 3) (Нижня Біленька, Мала Біленька) п. пр. Казенного Торця; 4) пр. Білої (бас. Сів. Дінця). Назва за відклади крейди в руслах річок або по їх берегах. Утворення від прикм. *біла* за допомогою суф. *-еньк-*.

Біленьке — смт., підпорядковане Краматорській міськраді Донецької обл. Засноване 1679. Розташоване на р. *Біленька*, п. пр. Казенного Торця, від якої й перейняло назву. Закінчення *-е* служить словотворчим засобом.

Білий Колодязь — смт. Вовчанського р-ну Харківської обл. Розташоване на залізниці Білогород — Куп'янськ. Вперше згадується під 1760. Виникло на місці заснованих козаками хуторів, поблизу одного з яких, за народним переказом, *біля крейдяних оголень* був *білий колодязь*, від якого хутір одержав назву. Згодом

розташоване; 2) (кол. Іванівка) смт., рц. Херсонської обл. Виникло як с., що належало головному розпорядникові будівництва м. Херсона І.А. Ганнібалу — дядьку матері О.С. Пушкіна. Спочатку називалося по імені Ганнібала Іванівкою. Суч. назва с-ща закріпилася з 1847 і походить від найменування *Біле озеро*, нині *Білозерка*, на березі якого воно розташоване.

Білокам'янськ (кол. Каламіта, Інкерман) — м., підпорядковане Севастопольській міськраді АРК. Розташоване на скелястій місцевості на бер. р. Чорна, неподалік від її гирла. Виникло в VI ст. н. е. У межах міста знаходиться найбільше з усіх печерне місто, від якого й походить стара назва: **in* «печера», **kerman/kermen* «фортеця». На лівому бер. р. Чорна розташовані *кам'яні кар'єри*, де добувають білосніжний моховатковий вапняк, відомий під назвою інкерманського каменю. З цього білого будівельного матеріалу побудовано багато будівель Б. Звідси й назва. *Каламіта*, можливо, від гр. *калamos* «очерет».

Білокоровицько-Топільнянський кряж — вис., що підноситься серед низовинної болотистої місцевості в центральній частині Українського Полісся, в Житомирській обл. Назва від розташування його між с. *Білокоровичі* Олевського р-ну Житомирської обл. та с. *Топільня* Лугинського р-ну тієї ж області, яке лежить на р. Свинка (бас. Прип'яті). Походження найменування с. Топільні місцеві краєзнавці пов'язують з весняними повеннями, що часто затоплюють місцевість. Виникнення назви с. *Білокоровичі* остаточно не встановлено. Гадають, назва спочатку означала жителів (а не місце), які розводили корів білої масті [Никон, ВТ, 94].

Білокуракине — смт., рц. Луганської обл. Розташоване на р. Біла (бас. Сів. Дінця). Звідси перша частина ойконіма. У минулому поселення належало магнату *Куракіну*, що пояснює другу частину ойконіма. Засноване 1700.

Білолуцьк — смт. Луганської обл. Засноване у першій половині XVII ст. при впадінні р. Біла в Айдар, саме там, де притока робить великий вигин — *луку*. У 1643 слободу спалили татари і жителі побудували нове поселення на правому бер. Айдару, нижче по його течії, але назву зберегли стару [ІСОХ, 327—328]. Утворене від словосполучення *біла лука* за допомогою суф. *-ськ*.

Білопілья (кол. Крига) — м., рц. Сумської обл. Розташоване на р. Вир, неподалік від впадіння в нього р. Крига. Засноване 1672 на місці д.-р. фортеці Вир, збудованої в XI—XII ст. для захисту від половців. Уперше згадується під 1111. У 1239 фортецю зруйнував хан Батий. Суч. поселення виникло під назвою Крига. Найменування Б. перенесене переселенцями з с. Білопілья на Київщині (нині с. Козятинського р-ну Вінницької обл. Назва с. Білопілья, очевид-

но, походить від словосполучення *біле поле*, де прикм. частина *біле* виступає в означенні «вільне». Див. Білий Колодязь).

Білоріченський (кол. Біленьке, с-ще шахти «Білоріченська») — смт. Лутугинського р-ну Луганської обл. Розташоване на залізниці Родаково — Лутугине в бас. р. Білої, л. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). С. Біленьке виникло в другій половині XVIII ст. Суч. назва від шахти «Білоріченська», побудованої поблизу слободи Б. на початку XX ст. Назва шахти від словосполучення *Біла річка*. Утворена за допомогою суф. групи -ен + -ськ(а).

Білосарайська коса — 1) коса на пн. бер. Азовського моря, пд.-зх. від Маріуполя, проти гирла р. Мокра Білосарайка; 2) с. Першотравневого р-ну Донецької обл. В основі топоніма Б. к. лежить тюрк. назва, що зустрічається в документах XVII ст. **Balisaran* (або **Balusaraj*). В одному з них під 1638 повідомляється про ногайців, які «кочують по сю сторону Перекопи на Колмиюса, де на Бердах, да на Балысараех». О.М. Трубачов вважає за можливе походження назви від д.-інд. *парисара*, що означало «окружність, ходіння навколо, обхід». Ця назва, очевидно, дана праінд. племенем сіндів, які, за свідченням Геродота, жили в пн.-сх. Приазов'ї, зокрема на п-ові Тамань. Приазовські тюрки термін *парисара* трансформували на свій лад, мабуть, використавши два своїх терміни: **bol* «мед» і **sarai* «палац». Дослівно: «Медовий палац». Пор. з *Бахчисарай* і *Бал-Кая*. Місцеве населення назву пов'язує зі словосполученням *Білий сарай*, який нібито колись був на косі. Приклад народної етимології.

Білосток — р., п. пр. Зах. Бугу. Назву виводять від слів *білий* (світлий) і *стік*. Прикм. частина словосполучення від світлої на відміну від більш темної води сусідніх рік.

Біляївка (кол. Головкивка) — м., рц. Одеської обл. Розташоване на узбережжі оз. Біле поблизу рік Дністра і Турунчука. Перша згадка про поселення під назвою Головкивка відноситься до 1792 [ІМСУ, Од., 324], яку заселили козаки Чорноморського війська. Кол. назва, ймовірно, антропонімічного походження і пов'язана з прізвиськом одного з першопоселенців — *Головка*. Суч. найменування від прізвиська першого кошового атамана, який загинув при облозі Очакова, — *Білого*. Утворення від антропоніма *Білий* на -івка.

Бірки — смт. Нововодолазького р-ну Харківської обл. Розташоване на пд. сх. від Харкова. Засноване 1559 селянами-втікачами з Правобережної України. Назва утворилася від основи *бір* за допомогою суф. -к та топонімотвірної флексії множини -и. Дана за розташування поселення в час його виникнення серед бору.

Бірюкове (до 1920 — Криничне) — смт. Свердловського р-ну Луганської обл. Розташоване на р. Кундрюча (бас. Дону). Засноване в другій половині XVIII ст. Стара назва від наявності кри-

ничок (джерел). Суч. назва від прізвища голови сільської Ради *В.М. Бірюкова*, вбитого 1920.

Бісків — див. *Бескиди*.

Бюок-Бузлук-Коба — печера в Кримських горах. Розташована в центральній частині нагір'я Карабі. З тат. **büyük* «велика», **buzluk* «льодова», **kobe* «печера».

Бюок-Дере — р., бас. Чорного моря. Назва з тат. **büyük* «велика», **dere* «долина, ущелина, яр, тіщина». Звідси ж **Бюок-Узень** (Бююк-Єзен) — р., п. пр. Качі (бас. Чорного моря в Криму). Від тат. **büyük* «великий» і **özön* «річка».

Біанка (Біанка) — р., л. пр. Інгулу (бас. Півд. Бугу). В основі назви тюрк. дієприкм. **bijanъ* «битий, молочений, зруйнований; той, кого з силою виштовхували назовні (про струмінь води)» [ЭССЯ, 2, 96]. Гадають, більш переконливим є творення гідроніма від тюрк. складної основи **Бі-ян* і слов. форманта -ка. Виникла назва від апелятива *бий* «повелитель, глава племені, вождь» і терміна -*ян(йан)* «сторона, оточуюча місцевість». Дослівно: «Місцевість правителя» [Луч., 34—35].

Благодатне — смт. Волноваського р-ну Донецької обл. Розташоване у верхів'ї р. Кашлагач, п. пр. Мокрі Яли (бас. Самари). Засноване наприкінці XVIII ст. За іншими даними, у 1840 втікачами-кріпаками. Назва від *благодать*, *благодатний* «повний достатку, такий, що радує» і походить, імовірно, від розташування на родючих чорноземних ґрунтах [Лобода, 93].

Близниця — г., триглава верш. Українських Карпат, найвища точка на Свидовецькому хр. (на Гуцульщині). Назва походить від укр. діал. *блзна* «рубець, шрам». Утворення ж. р. із суф. -*иц(я)*.

Близнюки — смт., рц. Харківської обл. Виникло на початку ХХ ст. У 1869 після побудови залізниці Харків — Ростов тут виникла зал. ст. Надеждине. У 1903 вона згоріла. Через деякий час на цьому місці збудували таку саму станцію і назвали її за схожість до колишньої [«Россия», 7, 425] Близнюки. Згодом назва поширилась і на с-ще, що виросло біля зал. ст. Існує інше тлумачення. Неподалік від зал. ст. височать *дві степові могили*, схожі одна на одну. Після того як згоріла перша станція, другу, за переказами старожилів, назвали на честь цих могил [ІМСУ, Хрк, 220], що менш імовірно.

Бобер — рр.: 1) п. пр. Случі (бас. Прип'яті); 2) п. пр. Ужа (бас. Прип'яті). В основі гідроніма лежить праслов. лексема *bobrъ*, *bebrъ*, *bьbrъ* — «бобер» (*Castor fiber*), представлена у всіх слов. мовах [Срезн., 1, 47]. Назва від того, що в минулому в цих річках водилися бобри; **Бобрадъ** — р., впадає в Кременчуцьке вдсх. Утворена від топооснови *бобр-* та праслов. суф. **jadъ*; **Бобри** —

1) р., бас. Прип'яті; 2) оз. на пн. зх. Чернігівської обл. Назва від *бобер* (у формі множини) і вказує на поширення бобрів, які водилися тут ще на початку ХІХ ст. (*див.* **Бобер**). Словотвірним засобом служить флексія *-и*; **Бобрик** — рр.: 1) п. пр. Бобра (бас. Горині); 2) л. пр. Псла (бас. Дніпра); 3) л. пр. Сули (бас. Дніпра); 4) л. пр. Терну (бас. Сули); 5) л. пр. Шостки (бас. Десни); 6) п. пр. Ірпеня (бас. Дніпра); 7) п. пр. Гнилоп'яті (бас. Тетерева); 8) п. пр. Трубежа (бас. Дніпра), п. пр. Убеді (бас. Десни), л. рук. Дніпра нижче гирла Супою. Суф. утворення від *бобр* вказує на поширення в минулому в бас. Дніпра бобрів — одного з об'єктів промислів у Київській Русі. Назва утворена за допомогою суф. *-ик*. Звідси ж **Бобриця** — рр.: 1) п. пр. Дніпра; 2) п. пр. Ірпеня (бас. Дніпра). Назва від *бобр*, утворена суф. *-иця*. Свідчить про поширення в минулому бобрів (*див.* **Бобер**). Звідси ж **Бобрівка** — рр.: 1) п. пр. Турії (бас. Прип'яті); 2) п. пр. Самари (бас. Дніпра); 3) л. пр. Смілки (бас. Горині); 4) л. пр. Тетерева (бас. Дніпра); 5) п. пр. Горині (бас. Прип'яті); 6) п. пр. Зах. Бугу (бас. Вісли). Утворення на *-івка* від *бобр*; **Бобровиця** — рр.: 1) л. пр. Дютюківки (бас. Сули); 2) л. пр. Трубежа (бас. Дніпра); 3) л. рук. Дніпра нижче гирла Красної. Назва від *бобр* утворена за допомогою суф. *-иця* від *Боброва* (пор.: р. **Боброва** — п. пр. Сухого Торця в бас. Сів. Дінця, назви кількох рукавів Дніпра); 4) м., рц. Чернігівської обл., розташоване на пд. обл., на залізниці Київ — Бахмач. Виникло у ХІІ ст. Назву виводять від т. зв. *бобровників* — категорія феодалних залежних селян, що жили тут в ХІV—ХVІІІ ст., володіли бобровими гонами (*бобровицями*) і мали своє самоуправління [ІМСУ, Чрг, 161].

Бобринець (кол. Малий Бобрик) — м., рц. Кіровоградської обл. Розташоване на автомагістралі Кіровоград — Миколаїв, неподалік від р. Інгул. За одними даними, засноване близько 1770 вихідцями з с. Великий Бобрик на р. Кодима [«Россия», 14, 536], котрі раніше прийшли з с. Старий Бобрик на Житомирщині (нині Володарськ-Волинського р-ну). За іншими даними, засновником Бобринця був полтавський козак *Хома Бобрик*, а поселення згадується в 1767 в донесенні запорізького полковника Андрія Кійнаша саме про заснування в цих місцях Малого Бобринця. Таке тлумачення більш вірогідне. Назва антропонімичного походження — від основи прізвища *Бобрик*, утворена за допомогою двоелементного суф. *-инець* [Лобода, 30].

Бобриця — *див.* **Бобер**.

Бобрівка — *див.* **Бобер**.

Боброва — *див.* **Бобер**.

Бобровиця — *див.* **Бобер**.

Бовванець — р., л. пр. Збруча (бас. Дністра). Назву виводять від *бовван* «кам'яні стовпи — останці», які утворилися в долинах приток Збруча внаслідок вивітрювання і нагадують кам'яних ідолів, яким поклонялися старод. слов'яни.

Богдан — 1) р., п. пр. Білої Тиси (бас. Дунаю). М. Фасмер назву річки виводить від монг. **bogda/bogdo* «величавість, небесний, святий», імовірно, в означенні «величава, красива річка» [Фасм, 1]. Цілком можливе походження назви від імені *Богдан* і являє собою залишок гідроніма — Річка Богдана [Ван., 104] або ж є морфологічним спрощенням; в СГУ подано цей гідронім у формі *Богданка*; 2) (кол. Тисобогдан) смт. Рахівського р-ну Закарпатської обл. Розташоване при впадінні р. Богдан в Білу Тису (бас. Дунаю). Звідси кол. назва. Суч. назва від р. *Богдан*,

Богодухів — м., рц. Харківської обл. на р. Мерло (бас. Дніпра). У 1662 на місці укріпленого пункту Російської держави Дяків острог, який вперше згадується 1571, було збудовано прикордонну фортецю для оборони Слобідської України і Півдня Росії від нападу кримських і ногайських татар. У 1668 фортеця називалася Богодухівська Гать. Суч. назва вперше зустрічається в царському указі від 21 червня 1672. Назва, як гадають, культового походження [ІМСУ, Хрк, 242].

Богуслав (Богуславль) — м., рц. Київської обл. Розташоване при впадінні р. Богуславка у р. Рось, п. пр. Дніпра. Вперше згадується під 1195 як одне з важливих оборонних укріплень на Русі [ПСРЛ, 459—460]. Назва з праслов. антропоніма **Boguslavъ*, поширеного в усіх слов. народів. *Богуславъ*, болг. *Богослав*, ст.-ч. *Bohuslav* [Нероз., 23—24]. Тлумачення від д.-р. *буй-слав* «мужній», «хоробрий», яке згодом під впливом церкви змінилося на *Богуслав*, помилкове [ЕСЛН, 20].

Бойківщина — історико-етнографічна обл. Займала гірську частину суч. Івано-Франківської і Львівської областей між рр. Сян і Ломниця, а також частину Закарпатської обл. між рр. Уж і Ториця. Вперше назва з'явилась у 1811 і походить від *бойки* — етнографічної групи українців, походження найменування яких не з'ясовано. Одні пов'язують слово *бойко* з *войко* — «воїн». Інші виводять його від слова *бой* — «так» у говорі бойків [УРЕ II, 1, 508]. Можливий зв'язок слова *бойко* з назвою кельт. племені *бойї*. Утворена суф. групою *-івщина*.

Болгар (Болгарь, Болгир, Болгир-колодезь, Болгор, Болгирев) — р., л. пр. Можа (бас. Сів. Дінця). В.Д. Дяченко виводить назву від розселення на її берегах тюрксько-болгарських племен (*див. Ўда*).

Болгач — р., л. пр. Дніпра. Назва з балт. *bolg* «ріка» [Топ., Труб., 176—177].

Болград — м., рц. Одеської обл. Розташоване в її пд.-зх. частині при впадінні р. Ялпуг в оз. Ялпуг. Засноване 1821 вихідцями з Болгарії, які втекли сюди від турецького гніту. Від ентоніма *болгари* і походить назва. Утворилася від топооснови *Болга* + *град* — скорочена форма слова *город*, вживана в болг. транскрипції. Дослівно: «Місто болгарів».

Болехів — м. Долинського р-ну Івано-Франківської обл. Розташоване біля підніжжя Карпатських гір, на р. Сукіль, л. пр. Свічі (бас. Дністра). Вперше згадується у XIV ст. [УРЕ, I, 519]. Походження назви точно не встановлено. Існує кілька версій. Найбільш поширена та, що виводиться від розселення тут у давні часи *волохів*. Звідси, гадають, *Волохів* — *Болохів* — *Болехів* (Петрушевич та ін.). Назву пов'язують зі словом *болоховник* «мисливець на звірів» [Яворницький]. Гадаємо, найбільш імовірно походження топоніма від п. імені *Болех* (Болеслав). Пор.: Радехів, Малехів. Утворено за допомогою присв. відприкм. суф. -ів.

Болотна — р., л. пр. Дніпра в плавнях. Назва від основи болот- утворена суф. -на; **Болотня** — р., л. пр. Тетерева (2). Назва від основи болот- утворена суф. -ня; **Болотнянка** — р., л. пр. Гнилої Липи (бас. Дністра). Назва від болот- утворена суф. -нянка; **Болотянка** — р., л. пр. Росі (бас. Дніпра). Назва від болот- утворена суф. -янка. Назви рр. зумовлені болотистим характером їх русел.

Боржава — 1) р., л. пр. Тиси (бас. Дунаю). Витікає з пд. схилів масиву Боржава; 2) масив (полонина) Українських Карпат. Розташований в Закарпатській обл., на вододілі Ріки і Латориці. Назву р. виводять від д.-р. *борза вода* «швидка, жвава, швидкоплинна вода», утворена за допомогою форманта -ава. Пор.: Росава, Иршава тощо. Найменування масиву від однойменної ріки.

Борзна — 1) р., п. пр. Дочі (бас. Десни). Назву виводять від д.-р. *борз, борза* «швидка, жвава, швидкоплинна», утворена за допомогою суф. -н(а). Звідси ж **Борзенка** — п. пр. Загорівки (бас. Десни), утворена за допомогою суф. -енк(а) від основи *борз-*; **Борзинка** — п. рук. Дніпра в Дніпропетровській обл., утворена суф. -инк(а). Окремі вчені гідронім вважають іншомовного походження [Топ., Труб., 223], що менш вірогідно; 2) м., рц. Чернігівської обл. Розташоване на р. *Борзна*, від якої й дістало назву. Виникло поблизу д.-р. поселення, назва якого невідома, зруйнованого татарами. Наприкінці XV ст. тут виник х. Селище, найменування утворене від того ж апелятива. Суч. назва вперше згадується 1633.

Бориня — смт. Турківського р-ну Львівської обл. Розташоване на р. *Бориня*, л. пр. Стрия (бас. Дністра), від якої й перейняло назву. Найменування річки, ймовірно, від терміна *бір* і дане за розташування в її долині борів. Утворена за допомогою суф. *-ин(я)* від д.-р. *бор* «бір». До розряду смт. це старод. с. віднесено в 1981.

Борислав — м. обласного підпорядкування Львівської обл. Розташоване в передгір'ї Карпат. Час заснування невідомий. Першу писемну згадку про Б. знаходимо 1387. Найменування кол. с. Борислав, нинішню назву міста, виводять від монастиря *Борислав*, біля якого воно виникло. Походження назви монастиря невідоме, очевидно, від д.-р. антропоніма *Борислав* + *зь* > *Бориславль* > *Борислав*.

Бориспіль — м., рц. Київської обл. Розташоване на автостраді Київ — Харків. Гадають, що місто виникло на місці поселення Лто (Льто, Альто, Алто, Олто — так по-різному його згадують у літописах), яке існувало вже в XI ст. Суч. назву Б. пов'язують з іменем князя *Бориса*, сина Володимира Святославича, котрий був убитий тут 1015. Відтоді ця місцевість відома була під назвою *Борисового поля*, від якого, як гадають, і утворився складний ойконім *Борис-поль*. У документах Б. вперше згадується 1590.

Борівське — смт. Лисичанського р-ну Луганської обл. Розташоване на бер. Сів. Дінця (бас. Дону), неподалік від впадіння р. Борова. Виникло близько 1640 як одне із сторожових укріплень Білгородської оборонної лінії для захисту Росії від турко-татар. Споруджена донськими козаками сторожа започаткувала Б. Назву перейняло від найменування *Борівський перевіз* — місце перетину річки Кальміуською сакмою (Татарським шляхом) Сів. Дінця [ІСОХ, 376—377]. Див. **Борова**.

Борова — рр.: 1) л. пр. Річиці (бас. Дніпра); 2) л. пр. Дністра; 3) л. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Назва утворилася за допомогою прикм. суф. *-ова* від *бір* (бори), що вказує на походження русел, річок серед борів; смт.: **Борове** — 1) Фастівського р-ну Київської обл. Розташоване на р. Стugna, л. пр. Дніпра. Назва за розташування *серед борів*; 2) рц. Харківської обл. Розташоване на р. *Боровій*, л. пр. Осколу (бас. Сів. Дінця). Виникло на місці х. *Борового* (який вперше згадується в документах 1773) і сл. *Борової*. Під 1780—1784 обидва ці поселення згадуються як два хутори з однаковою назвою *Боровий* [ІСМУ, Хрк, 283]. Назва від р. *Борова*. В Україні більше тридцяти н. п., назви яких похідні від *бір* «великий сосновий або ялиновий ліс, що росте на сухому підвищеному місці» або «великий густий хвойний ліс». У пам'ятках д.-р. писемності слово *бір* вживалося в розумінні, по-

дібному до суч. «сосновий ліс»: «Бяше около града [Киева] лес и бор велик», «Володимеру же с вои (з воїнами — М.Я.) стоящю в бору». Гадають, що слово *bir* існувало вже в період слов. спільності і означало «сосна», «сосновий ліс». До цього типу топонімів відносяться **Борове** — оз.: 1) на пн. Тернопільської обл., 2) у центральній частині Харківської обл.; **Боровенька** — р., л. пр. Мажу (бас. Сів. Дінця), назва від основи **боров-** за допомогою демінутивного суф. **-енька(а)**; **Боровик** — р., п. пр. Борової (бас. Сів. Дінця), утворена від основи **боров-** за допомогою демінутивного суф. **-ик**; **Боровицька** — р., п. рук. Дніпра, утворена складним суф. **-ицька** від основи **боров-**; **Боровиця** — р., п. пр. Росі (бас. Дніпра), назва утворена від тієї ж основи суф. **-иця**; **Боровичка** — р., п. пр. Дніпра, утворення від основи **боров-** суф. **-ичка**. Слід наголосити на тому, що в прикарпатських укр. говорах (Львів. обл.) засвідчено значення лексеми *bir* як «болотисте місце, торфовище». Пор. п. *bor* «болото», болг. діал. *болото* «ліс» [Железняк, Рось, 63].

Бородіно — смт. Тарутинського р-ну Одеської обл. Розташоване на р. Сака, п. пр. Чаги (бас. оз.-лим. Сасик). Виникло на початку XIX ст. Назва дана на честь перемоги російських військ над французами в *Бородінській битві* під час Вітчизняної війни 1812 під Москвою [УРЕ, I, 2, 52].

Боромля — р., п. пр. Ворскли (бас. Дніпра). Гадають, що цей варіант також підтримується тими ж природними умовами, що й Борова. Проте роблять припущення, згідно з яким в основі гідроніма лежить коротка форма складного д.-слов. антропоніма **Vorimir* [Труб., ПУ, 250]. Похідна від основи **Бором-** за допомогою суф. з присв. значенням **-ја**, звідси *Боромля* (кінцеве *mja* > мля).

Борсуківка — р., л. пр. Кодими (бас. Півд. Бугу). Пор.: с. Борсуки, що лежить на р. у Балтському р-ні Одеської обл. С. засноване у XVIII ст. на місці вирубаного лісу, де водилося багато борсуків. Звідси назва, а вже від нього назва перейшла на річку. Гідронім утворено від основи **борсук-** за допомогою суф. **-івка** [НРББ, 146].

Бортники — с.: 1) Вінницької обл.; 2) Івано-Франківської обл.; 3) Київської обл.; 4) Львівської обл.; **Бортничі** — с. Київської обл. Назви від слова *бортники* — категорія залежних від феодалів селян, відомих з часів Київської Русі, які збирали мед диких бджіл в бортах (дуплах дерев), а згодом у спеціально підвішених на деревах дуплянках. Бортники (бортничі) сплачували феодалам данину медом. Похідною від *бортник*, але через посередництво прізвища *Бортятин*, є, очевидно, назва с. Бортятине Львівської обл.

Борще́ва (у XIX ст. Боршовка) — р., л. пр. Дністра. Назва від *борщівник*, *борщ*, *борщівка* (*Heraclеum L.*) — дворічна рослина з родини зонтичних. Загальнослов. назва, праслов. форма *bъrъщъ* «кисла рослина» [Меркулова, 61]. Ростає на луках, берегах річок по всій території України. Утворена від *борщ* за допомогою суф. -ев(а). Звідси ж **Борщівка** — рр.: 1) л. рук. Дніпра, вона ж Борщова; 2) п. пр. Дніпра в Херсонській обл. Вона ж Борщівка. Утворена від *борщ* за допомогою суф. -івк(а).

Боярка — 1) р., л. пр. Гнилого Тікичу (бас. Півд. Бугу); 2) м. Києво-Святошинського р-ну Київської обл. Розташоване пд.-зх. Києва, на залізниці Київ — Фастів. За народними переказами, топонім утворився від словосполучення *бір/бор* та *яр*. Таке тлумачення нічого спільного з науковими поясненнями не має. Назва, ймовірно, дана за приналежність населеного пункту якомусь *бояру*. Термін *бояри* існував на означення княжих поселень, звідки й пішла назва [Жучк., ОТ, 210]. Утворився топонім від основи *бо-яр-* та суф. -к(а). Очевидно, аналогічне походження і р. Боярка.

Брагинівка — смт. Петропавлівського р-ну Дніпропетровської обл. Розташоване на правобережжі р. Самара (бас. Дніпра). Засноване 1920 вихідцями з Петропавлівки. Назване на честь більшовика *І.П. Брагіна*, який в 1919 загинув у бою з білогвардійцями. Відантропонімічне утворення на -івка.

Братениця (Братиниця, Братінка) — р., л. пр. Ворскли (бас. Дніпра). Вважають за можливе походження гідроніма від *братки*, або *сокирки* (*Viola canica*) — різновид фіалки, рід трав'янистої рослини з родини фіалкових, ростуть на берегах річок, на узліссях. Утворена від основи *братин-* за допомогою давнього гідронімічного суф. -иц(я) [Стрижак, ГП, 161—162]. — Див. **Фіалка**.

Братське — смт., рц. Миколаївської обл. Розташоване у місці злиття р. Мертвовід і Костувата (бас. Півд. Бугу). Під суч. назвою вперше згадується 1788. Назва від *культового братства старообрядців*, що селилися тут у XVIII ст. Утворена за допомогою суф. -ськ(е).

Брезой — р., п. пр. Сарати (впад. у лим. Сасик). Назва від ст.-слов. **брьзь*, д.-р. *брьзь* «бистрий» [Лобода, НР, 107].

Бреща — р., п. пр. Прип'яті (бас. Дніпра). О.М. Трубачов висловлює припущення про іллірійське походження гідроніма, а саме від більш давньої форми *brešča* < *brent-isk-rā* «оленяга». Дослівно: «Річка, на берегах якої водяться олені». Пор. гідронім *Brento* у Венеції [Труб., 177, 250]. Можливо, аналогічний за своїм походженням гідронім **Бреч** — л. пр. Снову (бас. Десни), а звідси й її п. пр. **Бречиця**, назва якої утворена за допомогою гідронімічного суф. -иця.

Брита́н — див. Дніпр'яни.

Бри́д — рр.: 1) л. пр. Бречі (бас. Десни); 2) л. пр. Зах. Бугу; 3) л. пр. Сніводи (бас. Півд. Бугу); 4) п. пр. Здвижу (бас. Тетерева). Назва від д.-р. *брод* «брі́д, шлях, прохі́д», утвореного від і.-е. **bhrad̥* > праслов. **brodъ*, представленого в усіх слов. мовах [Нероз., 27; Срезн., 1, 180]. Звідси **Бродець** — п. пр. Ужа (бас. Прип'яті), утворена демінутивним суф. **-ець** в означенні «невеликий брі́д»; **Броді́вка** — р., п. пр. Ів'янки (бас. Тетерева), утворення на **-івк(а)**; **Бродни́ця** — р., п. пр. Колодниці (бас. Дністра), утворена від топооснови за допомогою давнього гідронімічного суф. **-иц(я)**. Звідси ж **Бри́док** — рр.: 1) п. пр. Альми (впадає в Каламітську зат. Чорного моря); 2) впадає в оз. *Бри́д* на л. бер. Дніпра. Утворення від топооснови **бри́д-** демінутивним суф. **-ок**. Дослівно: «**Мале́нький брі́д**».

Бровари — м., рц. Київської обл. Ще за часів Київської Русі тут було поселення, назва якого невідома. Суч. назва вперше згадується в документах 1628. Назва, очевидно, від слова *бровар*. У плані змісту словотворчий засіб виконує закінчення **-и**.

Броди — м., рц. Львівської обл. Розташоване на р. Суховільці (бас. Прип'яті). Вперше згадується в «Поученні Мономаха» під 1096 [ПСРЛ, т. 1]. Назва від д.-р. *брод* «брі́д, шлях, прохі́д» [Срезн., 1, 180]. — Див. **Бри́д**.

Бронецька Ри́ка [Бронька — КРУ, 20] — р., л. пр. Боржави (бас. Тиси). 1273 на р. споруджено Бронецький замок. У с. Бронька, Иршавського р-ну Закарпатської обл., у минулому робили зброю. Звідси назва означальної частини гідроніма: від основи **брон-** слова *бронь* «збро́я» утворена за допомогою суф. **-ецьк**. Ім. частина — від апелятива *рі́ка*, що перейшов у власну назву. Звідси ж назва **Бронни́ки** (Броникъ) — рр.: 1) л. пр. Лизнівки (бас. Горині); 2) л. пр. Тні (бас. Прип'яті), там же — с. Бронни́ки, де виготовляли зброю; **Бронни́ця** — р., л. пр. Дністра. Назва від апелятива *бронни́ця* «майстерня по виготовленню зброї». В гирлі р. лежить одноіменне с. *Бронни́ця*, де була майстерня по виготовленню зброї і від якого, ймовірно, річка перейняла назву.

Брусни́ця — 1) р. (Брусница), п. пр. Пруту (бас. Дунаю). Остання вперше згадується в XVI ст. Назву виводять від *брус* «точильний ка́мінь», точніше, від похідного прикм. *брусний*. Зі структури назви *Брус-н-и́ця* видно, що вона утворилась від основи за допомогою гідронімічного суф. **-и́ця** [Карп., ТБ., 103]; 2) с. (до 1946 — Барбівці), бальнеологічний санаторій типу «Мацеста». Знаходиться в Кіцманському р-ні Чернівецької обл., на правому бер. Черемошу, при злитті з його п. пр. *Брусницею*, від якої й перейняло назву.

Брянка — м. обласного підпорядкування Луганської обл. Розташоване на р. Лозова (бас. Сів. Дінця). Поселення, яке тут виникло 1696, мало назву Яр Кам'яний. У 1707 поряд виникло поселення Потік Гриценків. У 1730 ці поселення були об'єднані під назвою Лозова. У 1889 «Товариством Брянських кам'яновугільних копалень і рудників» тут було закладено вугільну шахту № 6, навколо якої виникло с-ще Брянський рудник. Пізніше селище почали називати Брянкою [ІМСУ, Лг, 345—346].

Бугазька коса — коса, що відділяє Дністровський лим. від Чорного моря. Назва від тюрк. **bogaz* «гирло, протока». Так називали раніше Очаківське гирло [ГНП, 13, 67].

Бугай — рр.: 1) л. пр. Дніпра; 2) п. рук. Дніпра в Дніпропетровській обл. Як доводить О.С. Стрижак, в основі слова лежить *бугай* (тюрк. **buga* — «бик»). Дослідник засвідчує, що місцеві жителі назву пояснюють тим, що річка гуде, як бугай у болоті (бугай — болотний птах). Проте цілком можливо, що гідронім пов'язаний з терміном *буга* (див. Західний Буг) [Стрижак, ГП, 163].

Будацьке озеро-лиман — на узбережжі Чорного моря, поблизу Дністровського лим., вздовж берега моря. І.О. Гуржій, Л.Л. Макаренко, П.І. Жевахов назву виводять від тюрк. **bataki* «болото, трясовина» [Гурж., 1966, № 10].

Буджак — історико-географічна обл. на пд. зх. України між Дністром і Дунаєм, на пн.-зх. узбережжі Чорного моря. Греки називали в перекладі на слов. *Qglъ* «кут» — місцевість, яка лежить у куті між згаданими ріками. Назва від тур.-крим.-тат. **budžak*, що є калькою (перекладом) *Qglъ* [Фасм., 1, 229—230].

Буди — смт. Харківської обл. Розташоване на залізниці Мерефа — Люботин. Назву *Буди* (*Буда*) і похідні від неї мають багато населених пунктів та річок. Починаючи з XIII ст. у лісах України для добування з деревини поташу, деревного вугілля, смоли, дьогтю будували спеціальні споруди, які називалися *буда*. Подано у множині. Ця назва й поширилась на численні н. п. Зменшена форма *будка* вживається і в наш час. Пор. ще дієсл. *будувати*. Пор.: Будапешт — столиця Угорщини, де *Буда* — д.-слов. «курінь, хатина, оселя». Відомо, що слов. поселення Буда на правому бер. Дунаю існувало вже в II ст. У XIII ст. виникло угор. поселення Пешт.

Будило (Будильський поріг Вручий) — сьомий за рахунком поріг на Дніпрі. Назва від *будити* в розумінні «голосний». У Костянтина Багрянородного (X ст.) названий слов. назвою *Вручим* в означенні «вируючий» (від слов. «вир, вирувати»). Скандинави поріг називали Леант «кипучий». Затоплений водами вдсх. [УРЕ I, 2; Яворницький-Дніпр, 66—67].

Бужок — рр.: 1) л. пр. Півд. Бугу; 2) л. пр. Уборті (бас. Прип'яті). Назва від *Буг*, утворена за допомогою демінутивного суф. -ок, Дослівно: «Маленький Буг».

Бузлук-Коба — див. *Льодова печера*.

Бузьк (Бужскъ, Бужьскъ, Бужський, Божьскъ, Божський, Божескъ, Бозкъ, Бузко, Бузскъ, Бозькь) — м., рц. Львівської обл. Розташоване на р. Зах. Буг, від якої й перейняло назву. Вперше згадується в Лаврентіївському літописі під 1097 [Нероз., 30—3Л].

Бузький лиман — гирло *Півд. Бугу*, від якого і дістав назву.

Бук — рр.: 1) л. пр. Медведівки (бас. Прип'яті); 2) п. пр. Зольні (бас. Прип'яті). Назва, очевидно, являє собою апелятив не від дерева бук, а від слов. дієсл. **bucati* «шуміти» [Труб., ПУ, 203]. Дослівно: «Гомінка річка». Пор.: Гримуча.

Буки — смт. Маньківського р-ну Черкаської обл. Розташоване на скелястих берегах Гірського Тікичу (бас. Півд. Бугу). Вперше згадується в документах XVI ст. 1592 галицький магнат Струсь захопив Б., збудував замок і перейменував на Струсьгород. Назва не прижилася [ІМСУ, Чрк]. Назва, ймовірно, антропонімічного походження від *Бук*, подана у формі множини. Пор.: Петрики (Черкаська обл.), Михайлики (Полтавська обл.), Іваники (Львівська обл.) та ін.

Буковина Північна (Буковина) — історична назва території, що прилягає на пд. зх. до середньої течії Дністра (територія суч. Чернівецької обл. без її східної частини, так званої Пн. Бессарабії). У наш час назва *Буковина* поширена на всю територію Чернівецької обл. [УРЕ II, 2, 141]. П.Б. здавна населяли слов. племена. У X—XIII ст. входила до складу Київської Русі. Вперше слово Б. згадується 1392 як назва території зі значенням «*буковий ліс*, ліс з домішкою бука»: «По краі буковини горѣ, до великой буковини». У буковинських говірках української мови слово *буковина* із таким значенням відоме й тепер, однак серед багатьох «буковин» виділяється своїми розмірами та, що лежала між Дністром і Прутом, приблизно по лінії Чернівці — Хотин, і являла собою місцевість, вкриту великим лісом. Він складався головним чином з високостовбурного сіркорого *бука* (*Fagus silvatica*). Ця «буковина» без назви, як загальне географічне поняття (загальна лексема), вперше позначена на картах, укладених Г. Бопланом у першій половині XVII ст. Власна назва Б. з'явилася на австрійських картах 1774, де цей ліс нанесено під власною назвою *Vukowina Bols de Vukowina*. Однак значно раніше під власною назвою Б. згадуються ліси правобережжя Пруту. Так, в руському літописі «Сказаніє вкратце о Молдавских государехъ» під 1497 повідом-

ляється про битву Стефана Великого з польським королем Альбрахтом: «и догони его Стефан на Буковине, и поби его» [Карп., ТБ, 3—4]. З поширенням буку пов'язані назви ряду сіл, зокрема Чернівецької, Івано-Франківської та Закарпатської обл. Звідси назви рр. **Буковина**: 1) п. пр. Чорної (бас. Вісли); 2) пр. Стрию (бас. Дністра).

Булава — верш. на Розточчі у Львівській обл. Назва за зовнішню схожість до булави.

Булавинівка (кол. Іванівська Лука) — с. Новопокровського р-ну Луганської обл. Розташоване на лівому бер. р. Айдар (бас. Дону). Засноване XVII ст. як укріплення під назвою Осиновий Острог. Під час Булавинського повстання 1707—1708 було деякий час основним його табором. Назва від прізвища керівника повстання Кіндрата *Булавина*, утворена за допомогою суф. -івка.

Булавинка (місцева назва — Булавинівка) — р., л. пр. Кринки (бас. Міусу). Походження назви остаточно не з'ясоване. Її пов'язують з іменем ватажка селянського повстання 1707—1708 Кіндрата *Булавина*. Деякі дослідники [Отін, 86] вказують, що назва походить від широковідомого в минулому на Дону козачого власного імені Булавін. Утворена за допомогою демінутивного суф. -к(а), що більш вірогідно.

Булавинське — смт., підпорядковане Єнакіївській міськраді Донецької обл. Розташоване у верхів'ї р. Кринки, на її л. пр. *Булавинці*, від якої й одержало назву, утворену суф. -ськ. Виникло в 1947 у зв'язку з будівництвом вугільної шахти.

Булатець — р., л. пр. Сули (бас. Дніпра). Назву виводять від тур. **bylak* «джерело, струмок», утворену за допомогою зменшувального суф. -ець.

Булганак — р., впадає в Керченську бухту в АРК. Назва від тюрк. основи **bylgan-* в розумінні «закаламутитись» та суф. -ак. Б. — річка з брудною, зіпсованою водою. Звідси ж **Булганак-Східний** — р., впадає в Каламітську зат. Чорного моря, тобто на зх. Криму.

Бульбока — р., л. пр. Кодими (бас. Півд. Бугу). Як зазначає Ю.П. Карпенко, географічний термін *бульбоня* широко вживаний у місцевих жителів із значенням «глибоке місце в річці». Останнє запозичене з молд. *бульбоанэ* «вир, чорторий». Аналогічне походження назви р. **Бульбона** — п. пр. Совиці (бас. Пруту) [Карп., ТБ, 104].

Бунар — р., впадає в оз. Сасик (Кундук); між рр. Прут і Дністер. Від тюрк. **bunar* «джерело» [ГУ, 168].

Буринь — м., рц. Сумської обл. Розташоване на залізниці Ворожба — Конотоп. Вперше згадується під 1688. Назву пов'язують

з прізвищем першопоселенця козака *Бурого*. Утворена за допомогою суф. -ин(ь) від кореня *бур-*.

Бурлей — р., п. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Назва від тюрк. *bur «крейда» + суф. *-lu = -burлу «крейдяна», оформлена слов. суф. -ей,

Бурта — р. (бас. Півд. Бугу). Назва від *бурт*, *бурта* «купа попелу — сировини для виробництва селітри». Звідси ж назви: **Бурти** — рр. 1) л. пр. Вільшанки (бас. Дніпра); 2) л. пр. Гірського Тікичу (бас. Півд. Бугу); 3) п. пр. Дніпра. Форма множини вказує на розміщення кількох бурт на берегах цих рр.

Бурчак — рр.: 1) л. пр. Дніпра; 2) пр. Десни (бас. Дніпра); 3) рук. Сули (бас. Дніпра). Назва від укр. терміна *бурчак* «долина потоку; дзюркотливий ручай» [Марус., 219] всупереч твердженню О.М. Трубачова про тюрк. походження [Железняк, Рось, 29].

Бутеня (Бутенія Мокра, Бутень) — р., п. пр. Росави (бас. Росі). Етимологія назви Б. має кілька версій. Одні відносять її до слов. походження (Трубачов), інші вводять назву в ряд балт. гідронімів (Петров), ще інші до іллір. (Топоров). Найбільш вірогідно, що гідронім Б. відноситься до і.-е. мовної спільності і походить від *bu/*bhu, від якого, ймовірно, походить слов. «прибувати» (про воду) [див. Железняк, 15—16; Железняк. Рось, 140—142]. Пор. «болотниця» (*Eleocharis palustris*) — болотяна рослина з родини осокових. Назва утворилася від основи *бут-*, за допомогою суф. -ен(я). Звідси ж споріднені з назвою Б. **Бутівля** — р., л. пр. Орави (бас. Дністра); **Бутля** — р., пр. Стрия (бас. Дністра).

Буча — рр.: 1) (Буч, Бучь, Забуча) л. пр. Ірпеня (бас. Дніпра); 2) п. пр. Звіздалі (бас. Прип'яті); 3) п. пр. Мохової (бас. Дніпра). Щодо походження назви існує кілька тлумачень. Назву пов'язують [Бабишин, 89] з д.-слов. *bucati «бекати, ревіти, ричати, бучити» [ГУ, 193]. Звідси, очевидно, **Бучак** — р., п. пр. Півд. Бугу; **Бучка** — р., п. пр. Здвижу (бас. Дніпра). Пор. д.-р. *бучати* «глухо шуміти». Від *Буча* за допомогою суф. -н(а) утворилася назва її лівої притоки — **Бучна**; смт. підпорядковане Ірпінській міськраді Київської обл. Час заснування невідомий. Вперше згадується 1397. Першим поселенням на території суч. Б. було с. Яблунька, яке належало польському шляхтичу Ю. Лясоті. В 1900 біля села збудували полустанок Києво-Ковельської залізниці Буча між невеликими притоками Ірпеня — Рокачем і *Бучею*. Від останньої він і дістав свою назву. Пор. Забуччя, с. Києво-Святошинського р-ну Київської обл. Проте нижньодніпровські гідроніми **Буча** (Будча, Каменка) р., п. пр. Мохової (бас. Дніпра)

і Бучки́ — р., п. рук. Дніпра, гідроніми в бас. Тетерева Бучка́ — р., п. пр. Здвижу, р. Бучок на Житомирщині, а також р. Бучак — п. пр. Півд. Бугу, як гадають, утворено від термінів *бучок* «невеликий поріг на річці», «скелясті гори», «каміння у воді» і *буцаки* — «велике каміння» [Карпен., 62].

Бучач — м., рц. Тернопільської обл. Розташоване на правому бер. р. Стрипа, л. пр. Дністра. Вперше згадується в документах 1397 як турецький замок. За свідченням краєзнавців Бучацької середньої школи № 1, назва міста походить від *буча*, *бучина*, що означає те саме, що й *бук*, *буковина* — «буковий ліс». Здавна навколо Б. росло багато букових лісів, які майже впритул підходили до р. Стрипа. Утворилася від основи *буч-* і форманта *-ач* > скороченої форми прикм. *бучачий*.

В

Валки́ — м., рц. Харківської обл. Розташоване на р. Мож. Назву виводять від урочища *Валки* — нерівної горбастої місцевості, де 1646 між ріками Мож і Коломак на території між нинішнім м. Валки і с. Перекоп було насипано вал для оборони від нападу татар з півдня [Слюс., 19]: «...рву версты с три, а ров в ширину сажени с полторы, а в глубину сажень, а инде и больше. А по сторонам того рву обойти нельзя: пришли леса и болота» [КБЧ, 64]. Збудовану фортецю називали по імені р. Мож — Можайським острогом, а поселення, що тут виникло, — Можайським городом, Можайським городом на Валках або просто Валками. Назва *Валки* — множина від слова *валок* «невеликий вал».

Валя́ва — див. Сваля́ва.

Валядинка (в КРУ — Волядинка) — р., л. пр. Дністра. Назва від молд. *валя адынкэ* «глибока долина». В укр. мові відбулося вторинне зближення зі словом *воля* і виділення псевдосуф. *-инка* [ГНП, 21]. Ю.О. Карпенко вказує, що наголос правильно ставити на *-и-* — Валядинка [Карпен., Пр., 80].

Вапнярка — смт. Томашпільського р-ну Вінницької обл. Великий залізничний вузол. Виникло в 70-х роках XIX ст. з побудовою Пд.-Зх. залізниці. Розташоване неподалік від верхів'я р. Марківка, л. пр. Дністра на Вапнярській рівнині. Назву перейняло від с. Вапнярка, що було розташоване в районі залягання вапняку, який тут здавна випалюють. Назва від *вапняр* (робітник, який добуває і обробляє вапняк), *вапнярка* «піч для випалювання вапняку» [ІМСУ, Вн., 585].

Варва — 1) р., л. пр. Лисогору (бас. Сули). Вважають, що в основі назви лежить термін *вар* «вода, що кипить», тобто вода, яка вирує; -ва — формант [Стрижак, НРП]. Існують й інші припущення щодо утворення гідроніма, менш імовірні; 2) смт., рц. Чернігівської обл. Розташоване в пониззі р. *Варва*, від якої й перейняло назву. На думку вчених, городище, виявлене на околиці с.-ща, є літоп. м. *Варина*, поблизу якого військо київського князя Володимира Мономаха 1079 року розгромило багатотисячну половецьку орду.

Варязький — о., розташований на Дніпрі поблизу м. Заруба Канівського р-ну Черкаської обл. Вперше згадується 1223. Релятив на **ьск-* від етноніма *варяг* [ЕСЛН, 29].

Василів — д.-р. літоп. м. (тепер с. Заставнинського р-ну Чернівецької обл.). Розташоване на р. Дністер, який у давнину був важливим торговельним шляхом для торгівлі Галицької Русі з Візантією. Засноване, очевидно, теребовльським князем *Васильком* в XI ст. Звідси й назва; в літописі згадується досить пізно (1229). Відантропонімічне утворення на -*ів*.

Василівка — м., рц. Запорізької обл. Розташоване неподалік від лівого бер. Каховського вдсх. на залізниці Запоріжжя — Сімферополь. Засноване 1783. Назване ім'ям начальника канцелярії князя Г.А. Потьомкіна — *Василя Попова*, який одержав дарчу 33 тис. десятин. Утворена назва за допомогою суф. -*івк(а)* [ІМСУ, 3п, 178].

Васильків — м., рц. Київської обл. Засноване київським князем Володимиром Святославичем у другій половині X ст. У літописі про цю подію згадується так: «постави же и под Стугноюград и нарече его во свое имя Васильев» (християнське ім'я князя Володимира — *Василій*).

Васильківка — смт., рц. Дніпропетровської обл. Розташоване на р. Вовча (бас. Самари) при перетині її залізницею Синельникове — Красноармійськ. Засноване у XVIII ст. на місці козацького зимівника. Назва від урочища *Васильківка* на р. Вовча, що пов'язана з іменем першопоселенця *Василя Покваліпта*. Після переселення сюди групи козаків поселення перетворилося на військову сл. Васильківка [МО, 1, 565].

Васище — смт. Харківського р-ну Харківської обл. Розташоване на р. Уда (бас. Сів. Дінця). Засноване 1647 вихідцями з різних губерній Росії. Назва, очевидно, антропонімічного походження: до цього часу серед старих місцевих прізвищ існує прізвище *Васищев*. Цілком можливо, що якийсь Васищев був першопоселенцем [ІМСУ, Хрк, 877—878]. Закінчення -*е* виконує роль словотворчого засобу.

Ваг'утіне (кол. с-ще Шахтинське) — м. Звенигородського р-ну Черкаської обл. Розташоване на р. Шполка (бас. Півд. Бугу). Засноване в зв'язку з освоєнням Юрківського (біля с. Юрківка) буровугільного родовища в 1946 р. Звідси кол. найменування. Нова назва на честь генерала Радянської Армії *М.Ф. Ватутіна*, який командував військами, що брали участь у визволенні краю [ІМСУ, Чрк, 214—215].

Вахрушеве — м., підпорядковане Краснолуцькій міськраді Луганської обл. Розташоване на вододілі рр. Міус і Міусик. Утворене 1954 з кількох робітничих с-щ. Назване по імені радянського державного діяча В.В. Вахрушева. Закінчення -е виконує роль словотворчого засобу [ІМСУ, Лг, 415].

Вашківці (Вашковец, Вашківців, кол. паралельна назва Васківці) — м. Вижницького р-ну Чернівецької обл. Розташоване на правому бер. р. Черемош. Вперше згадується 1431. Назва від імені *Васко*, здавна поширеного в Молдові і на Буковині. Розм. — *Вашко*, від якого й утворилася назва за допомогою суф. -івц(і) [ІМСУ, Чрв, 133].

Введенка — смт. Чугуївського р-ну Харківської обл. Розташоване на залізниці Харків — Чугуїв, неподалік від р. Уда (бас. Сів. Дінця). Засноване 1647. За свідченням працівників Харківського державного архіву А.І. Бурика та Л.А. Адаменка, В. одержала назву від побудованої тут колись *Введенської церкви* [ІМСУ, Харк, 924].

Ведмідь-Гора — див. Аюдаг.

Вейсове (кол. Маяцьке, Майданне, Старо-Майданне) — оз., одне з найбільших у групі Слов'янських солоних озер у м. Слов'янську Донецької обл. Кол. назва Маяцьке — за приналежність соляних промислів *Маяцькій* засіці, Майданне — за виробництво на бер. оз. дьогтю. Назва від тюрк. **maidan* «підвищення, відкрита місцевість, місце виробництва деревного вугілля, дьогтю, поташу в лісі». Пор. назви сс. Майдан, Майданецьке. Суч. назву оз. виводять від прізвиська землевласника *Вейса*. Утворена за допомогою присв. суф. -ов(е).

Велика Багачка (кол. Брацлавець, згодом, до 1925, — Багачка) — смт., рц. Полтавської обл. Розташоване при впадінні р. Багачка в Псел (бас. Дніпра). Засноване в кінці XVI — на початку XVII ст. Михайлом Брацлавцем, козаком-втікачем від гніту польських панів. Відомо, що помер він у селі 1644. Водночас згадується один із перших поселенців — *Багач* [ІМСУ, Плт, 127]. Є підстава думати, що це одна і та ж сама особа: цілком можливо, Багач прийшов з Брацлава (нині смт. Немирівського р-ну Вінницької обл.), за що й був прозваний Брацлавцем подібно до того, як Микита Сененко був прозваний Уманцем. Назва с-ща і р.

походити від цього прізвиська. Утворилася за допомогою суф. -к-. *Великою* названа в 1925 на відміну від однойменного с., що виникло пізніше неподалік.

Велика Виженка — р., л. вит. Виженки (бас. Пруту). Походження назви *див. Виженка*.

Велика Вись (Вись) — р., л. пр. Синюхи (бас. Півд. Бугу). Вперше згадується в XVII ст. як *Wis, Wicze*, в 1750 *Вись*, в XIX ст. *Вись*. Згодом на відміну від її л. пр. Малої Висі почали називати Великою Виссю. Назва *Вись*, ймовірно, походить від географічного терміна *вис, виска* «річка, що витікає з озера або болота». Біля м. Мала Виска, рц. Кіровоградської обл., розташоване болото, крізь яке р. Вись протікає своєю верхньою течією. Звідси ім. частина складного гідроніма. Означальна частина дана на відміну від р. Мала Вись, л. пр. Великої Висі [СГУ, 85].

Велика Знам'янка — с. Кам'янка Дніпровського р-ну Запорізької обл. Розташоване на бер. Каховського вдсх. Засноване селянами Чернігівщини в 1780. Більшість переселенців — із с. *Знам'янки* Херсонської губ., котрі переселилися сюди 1785 і дали назву в пам'ять про своє поселення. С. відоме тим, що тут у II ст. до н. е. — VI ст. н. е. знаходилася перша столиця Скіфії до перенесення її в Крим. На околиці с. — знаменитий скіфський курган *Солоха*, досліджений археологами.

Велика Калга (Калга, Каялга, Калгинська, Канжелга, Канжигали, Ханжиги, Дурная) — р., впадає в Домузлянський під (природне пониження на лівобережжі р. Дніпра у Херсонській обл.). Назва від тат. почесного титулу *kalga*.

Велика Кам'янка — рр.: 1) (Кам'янка, Каменка, Каменна, Кам'яна річка [СГУ, 86]) п. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Назва від прикм. *кам'яна*, утворена за допомогою суф. -ка. В руслі виходить *кам'яних порід*. *Велика* на відміну від р. Мала Кам'янка, п. пр. Великої Кам'янки; 2) (Каменка) п. пр. Томаківки (бас. Дніпра). Назва від того ж прикм. *Велика* — на відміну від Кам'янка, що протікає поблизу.

Велика Карасівка (Біюк-Карасу) — р., п. пр. Салгиру (Кримський п-ів). Нова назва відповідає старій тат. назві **büyük* «великий» + тюрк. місцевий географічний термін **karasy* «річка з ґрунтовим живленням».

Велика Корабельна — р., л. пр. Півд. Бугу. Переосмислення укр. населенням тюрк. назви **karabel*, в якій перша частина **kara* «чорний», друга — **-bal/-bel*, засвідчена в полов. мові, — «горб, ущелина, вузький прохід в горі». Пор. казах. топоніми *Карабел*, *Мусбел*, *Алабел*. Семантика назви, запропонована Масенко, підтверджується природними особливостями берегів В.К.,

описаними геологом П.І. Голубевим: «У Попових хуторів розвитку, головним образом, порфіровидні граніти, виходящі на поверхню високими скалами» [Мас., 120—122]. Утворена за допомогою суф. -н(а). Прикм. частина складного гідроніма *Велика* дана на відміну від р. Корабельна.

Велика Кохнівка — смт., підпорядковане Кременчуцькій міськраді Полтавської обл. Розташоване на пд. області на залізниці Кременчук — Ромодан. Час заснування невідомий. Назва антропонімічного походження і пов'язана з прізвищем чи прізвиськом першопоселенця *Кохна* [Пад., 213], утворена за допомогою суф. -івка. За свідченням наук. працівника Полтавського обл. держархіву В.Н. Жук, і нині в р-ні Кременчука мешкають жителі з таким прізвищем. *Велика* на відміну від с. Мала Кохнівка.

Велика Лепетиха — смт., рц. Херсонської обл. Розташоване на лівому бер. Каховського вдсх. Як і с. Мала Лепетиха, розташоване неподалік, засноване французькими емігрантами 1795 [«Рос-сія», 14, 640]. За іншими, більш точними даними, у 1792 на місці запорізького зимівника, біля балки, яку згодом назвали Лепетишиною. Назва, на наш погляд, від неозначеної форми дієсл. *лепетати* «говорити незрозумілою мовою». Найменування, треба думати, дали селяни навколишніх сіл, оскільки вони не розуміли французької мови. Звідси ж назва с. *Мала Лепетиха* (кол. х. Синицьких) Запорізької обл. Прикм. частину складного топоніма дано переселенцями з Великої Лепетихи.

Велика Новосілка (до 1946 — Великий Янисоль) — смт., рц. Донецької обл. Розташоване на р. Мокрі Яли біля впадіння в неї притоки Шайтанки та Кашлагача. Засноване 1779 переселенцями з кримських поселень Салгир та Єні Сала (які вважали своєю рідною мовою грецьку і говорили на румейському діал.), інша частина переселенців говорила на крим.-тат. мові. На їх мові словосполучення Єні Сала означало «нове село». Згодом воно змінилося на Янисоль, Янисель, Янисаль тощо. В тому ж році на р. Калка переселенці, що прийшли з кримських сіл Єні Сала, Єні Кой, Джемрек і Уйшун, заснували інше село з назвою Янисоль або Джемрек, назване згодом Мала Єні Сала або Малий Янисоль на відміну від Великий Янисоль на р. Мокрі Яли. У 1946 с. Великий Янисоль перейменовано на Велику Новосілку, що є калькою первинної назви, а Малий Янисоль на Куйбишеве [Отіч, КД, 8].

Велика Олександрівка (кол. Новоолександрівка) — смт., рц. Херсонської обл. Розташоване на лівому бер. р. Інгулець (бас. Дніпра). Засноване вихідцями з Полтавської, Київської і Чернігівської губ. в 1784. Кол. назва дана вихідцями з с. *Олександрів-*

ки нині Бобровицького р-ну Чернігівської обл. Згодом з Київщини і Чернігівщини приїхали нові переселенці, які оселилися на Інгульці трохи нижче і назвали сл. Мала Олександрівка, після чого Новоолександрівку почали називати Великою Олександрівкою.

Велика Писарівка — смт., рц. Сумської обл. Розташоване на р. Ворскла (бас. Дніпра). Засноване в XVII ст. Назва від *писар*. У другій половині XVII ст. село належало полковому писарю А. Мартинову.

Велика Руда — рр.: 1) л. пр. Півд. Бугу; 2) п. пр. Тетерівки (бас. Тетерева). Назва від апелятива *руда* в розумінні «мокра заболочена низина; місця, що заливаються весняною водою» [Черепан., 200]; «грузьке болото, де трясеться, колишеться вода», «болото з іржавою водою» [Никончук, 52]. *Велика* на відміну від інших, менших річок з аналогічною назвою в цьому р-ні: л. пр. Півд. Бугу, л. пр. Сніводи, п. пр. Постолової (бас. Півд. Бугу).

Велике Болото — найбільше болото в групі Малоперещепинських боліт, розташованих в Новосанжарському р-ні Полтавської обл. Назва *Болото* — приклад переходу апелятива у власну назву. *Велике* — за великі розміри в порівнянні з сусідніми болотами.

Великий Аджалик — р., впадає у Великий Аджалицький лим. на узбережжі Чорного моря в Одеській обл. Ім. частина гідроніма від тур. **adži* «гіркий» та форманта *-*lyk*, *Великий*, на відміну від р. Малий Аджалик. Звідси ж похідна назва **Великий Аджалицький лиман** — оз.-лим. на Чорноморському узбережжі. Назва похідна від р. Великий Аджалик, яка в нього впадає.

Великий Бакай — п. рук. Дніпра між рр. Чортомлик і Базавлук. *Великий* на відміну від іншого п. рук. Дніпра — *Бакай*.

Великий Березний — смт., рц. Закарпатської обл. Розташоване у верхній течії р. Уж (бас. Дунаю), на автостраді Львів — Ужгород. Уперше згадується в документах під 1427. Назва, очевидно, від поширення в місцевості *берези* (*Betula L.*) — рослини з родини березових. Утворена за допомогою суф. -н(ий) від основи *берез-*. Прикм. частина *Великий* — на відміну від с. Малий Березний, розташованого неподалік.

Великий Бичків — смт. Рахівського р-ну Закарпатської обл. Розташоване на правому мальовничому бер. р. Тиса при впадінні в неї р. Шопурка (бас. Дунаю). Перша документальна згадка відноситься до кінця XIV ст. Найдавнішим заняттям поселенців було скотарство. На гербі с-ща вже в давні часи був зображений бик. Звідси виводять і назву. Однак існує інше, більш вірогідне тлумачення, за яким найменування виводиться з антропоніма *Бичко* чи *Бичок* за допомогою суф. -ів. Прикм.

частина топоніма вказує на можливість існування в минулому іншого, Мало́го Бичкова.

Великий Вижен — верш. Українських Карпат. Розташована на Верховинському хр. Назва від діал. *вижен* «верх, вершина» (див. *Вижниця*).

Великий (Високий) Верх — верш. Українських Карпат. Розташована на Верховинському хр. біля Боржавської полонини, оспіваної верховинцями в легендах і піснях. Назва від *верх* — синонім терміна *гора*, *шпиль*. Дослівно: «Висока гостра вершина гори» [Юрков., 198].

Великий Діл — див. Діл.

Великий Донбас — вугільний бас., який простягається зі сх. на зх. на 1300 км від Каспійського моря до м. Ромни Сумської обл., на пд. зх. підходить близько до Дніпропетровська, на пн. до Харкова. Загальна площа, включаючи і територію Старого Донбасу, дорівнює 117 тис. кв. км, за що й одержав назву, в порівнянні з Донбасом Старим (25 тис. кв. км), Великий. Пояснення другої складової частини топоніма див. *Донецький басейн*.

Великий Єрик — кан., з'єднується з Дунаєм; м. Вилкове Кілійського р-ну Одеської обл. [СГУ, 9].

Великий Каньйон — гірська ущелина в Кримських горах, утворена на місці тектонічної тріщини. Розташована між г. Бойка і Ай-Петринським нагір'ям. Науковий термін *каньйон* з ісп. *cañon* (дослівно «труба») — глибока річкова долина, іноді зі ступінчастими схилами і відносно вузьким дном, часто зайнята руслом річки. *Великим* названий за розміри — це найбільший і найвеличніший каньйон Кримських гір.

Великий Катлабуг — р., впадає в оз.-лим. Катлабуг. Про походження ім. частини гідроніма див. *Катлабуг*. *Великий* — на відміну від р. Малий Катлабуг, що впадає неподалік.

Великий Кипчак — оз. на зх. Чорноморського узбережжя Кримського п-ва. Ім. частина складного гідроніма від етноніма *кипчак* (половець, куман) — представник тюрк. народності, що жила тут в XI—XII ст. Означальна частина гідроніма *Великий* — на відміну від оз. Кипчак, розташованого в цьому ж регіоні.

Великий Куяльник (кол. Куяльник) — р., впадає в Куяльницький лим. на узбережжі Чорного моря біля Одеси. Назву виводять від тюрк. **kujalik* «скеляста». Таке тлумачення помилкове. Т.О. Марусенко назву виводить від укр. місцевого терміна *куяльник* «джерело» [Марус., 234]. Ця назва докладно розглядається в роботі В.П. Нерознака, в якій також вказується, що слово *куяльник* не тюрк., а слов. походження, і що воно фіксується в карпатських говірках у значенні «джерело, ручай» [Нероз.].

Великий Лак — оз. у плавнях Дністра між Кучурганським лим. і р. Турунчук. У місцевих говірках лексема *лак* вживається як географічний термін, що означає невелике оз. Запозичене з молд. *лак* «озеро» [ГНП, 17—18].

Великий Лог — смт. Краснодарського р-ну Луганської обл. Розташоване на р. Велика Кам'янка, п. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Засноване 1762. До 1925 — Нижня Краснянка. Назва від *лог* «балка, улоговина».

Великий Луг Запорізький (Кінські (Конські) плавні) — історико-географічна територія по р. Дніпру нижче від кол. порогів. Назва від *луг* — «простір, вкритий багатолітньою трав'яною рослиною мезофільного характеру». *Великий* — за значні розміри, *Запорізький* — за розташування *за порогами* і за приналежність *запорозьцям*. Затоплений водами Каховського вдсх. Про походження паралельної назви Кінські плавні *див. Кінська*.

Великий Любін (кол. Любин) — смт. Городницького р-ну Львівської обл. Курорт. Розташоване поблизу р. Верещиця, л. пр. Дністра. Вперше згадується на початку XIII ст. як укріплений пункт, де жили поселенці, що несли військову службу. Походження назви не з'ясовано. Очевидно, вона походить від прикм. *любимий*, утворилася від основи *люб-* за допомогою суф. *-ін(ь)*. Можна також припустити, що ойконім відантропонімічного походження й утворився від композитного імені *Любомль* з усіченою другою частиною. Пор.: Радомль. Структура антропонімів з усіченим другим компонентом композита в слов. мовах спільна, багато з них збігається лексично. Отже, їх творення, безперечно, треба вважати праслов. явищем і належать такі антропоніми праслов. мові до VI ст. [Железняк, А, 57—76]. У XV ст. поселення складається з двох частин: більша одержала назву Великий Любін, а менша — Малий Любін [ІМСУ, Льв, 127].

Великий Супій (Яготинське) — шт. оз., створене в кінці XVIII ст. у долині р. *Супій*, л. пр. Дніпра, пн.-зх. від м. Яготина Київської обл. Звідси ім. частина складної назви і паралельне найменування озера. *Великий* на відміну від оз. Малий Супій, розташованого неподалік.

Великий Утлюк (Утлюг, Любезний Утлюк, Узун-Утлюк) — р., впадає в Утлюцький лим. Азовського моря. Назва від тюрк. **otlak* «вигін», «місце, заросле травою», де **ot* «трава», **lak, lyk* — формант. У варіанті Узун-Утлюк тюрк. **özön* «річка, долина». Прикм. частина *Великий* на відміну від Малий Утлюк, що впадає поруч у той самий лиман.

Великий Фонтан — мис на пн. узбережжі Чорного моря. Слов. утворення від молд. *фынтынэ* «джерело». У цій місцевості багато природних мінеральних джерел.

Великий Чапельський під — природне зниження місцевості на пд. сх. Херсонської обл. Назва від *чапля* (*Ardea*) — птах ряду лелекоподібних — та суф. **-ський**. У цій місцевості в минулому водилося багато чапель. Слово *під* означає «плеската западина, у якій весною збирається вода». Прикм. частина вказує на значні розміри.

Великий Ялпуг — р., впадає в оз. Ялпуг між рр. Прут і Дністер Одеської обл. Про походження назви *див. Ялпуг*.

Великі Деревичі — с. Любарського р-ну Житомирської обл. Гадають, що назва походить від найменування одного зі слов'янських племен — *древлян*, які жили на цій території. З землею *древлян* (Деревською землею), можливо, пов'язані назви сіл Деревич(ь), відоме з 1241, та Деревці тієї ж області.

Великі Мости — м. Сокальського р-ну Львівської обл. Розташоване на р. Рата (бас. Вісли). Вперше воно згадується 1472 як с. Мости, Міст. У XVI ст. перетворилося на м. з суч. назвою. Жителям невеликого лісового поселення було висунуто вимогу побудувати через р. Рату *мости*. Їх було споруджено чотири. Очевидно, звідси й пішла назва поселення. *Великі* — на відміну від іншого с. Містки. Подано у множині, закінчення *-и* у плані змісту виконує роль словотворчого засобу.

Великі Сірогози (Серогози) — р., впадає у Великий Айгаманський під, у Херсонській обл. Долина р. багата ериками — глушицями (старими руслами), куди збігає весняна вода і залишається в довгих ямах — сірогозах, від яких і виводили назву р. Однак гідронім Сірогози на рукописних картах другої половини XVIII ст. зафіксований у формах Севрек Гоз (1784), Сюрююгоз (1793), Сірагоз (кінець XVIII ст.). Первинна назва гідроніма *Суь-ри Ковз* на *ногай. мові* означала «довгий потік, джерело». Цілком ймовірно, що в *укр. мові* воно набуло не лише нової форми, а й значення внаслідок зближення з прикм. *сірий* [Отін, ГСУ, 58—59]. *Великі* — на відміну від невеликого пот. Малі Сірогози.

Великі Сорочинці — с. Полтавської обл. У давнину називалося Краснопіллям (від *красне* в означенні «гарне» поле). Розташоване на лівому бер. р. Псла (бас. Дніпра). Вперше згадується в документах 20-х років XVII ст. Походження назви в науковій літературі не з'ясоване. Існує тлумачення, за яким найменування В.С. пов'язане з *сарацинським* пшоном. Так називали колись рис, рідкісний заморський продукт, який купували в сарацинів і яким торгували тут у ті часи. Таке назвисько було закріплене тоді за арабами та іншими народами Близького Сходу. Тих, що торгували рисом, називали *сарацинцями*. Від цього слова нібито й пішла назва [СИС, 443]. Таке тлумачення не переконливе. Походження назви відносять до родового значення [Пад., 210].

Можна припустити, вона могла утворитися від антропоніма *Сорока* спочатку за допомогою суф. *-оче* — *Сороче* (урочище, поселення), а потім від основи *Сороч-* за допомогою двоелементного суф. *-инц(і)*, синонімічного до *-івц(і)*, що характерно для пд.-сх. частини Миргородщини (пор.: Савинці, Гаркушинці, Кибинці).

Великоанадольський ліс — насаджений лісовий масив, пам'ятка природи на пд. Донецької обл., неподалік від м. Волновахи. Закладено 1843 поручиком корпусу лісничих В.Є. Граффом разом з лісоводом Ф.К. Арнольдом. Назва від с. *Великоанадоль*, неподалік (за 3 км) від якого лежить ліс. Засноване 1829 грецькими переселенцями з Туреччини, з п-ова Мала Азія, гр. назва *Анадоль* (Анатолія) від гр. *анатольє*, італ. *натолія* «схід, країна ранку» [Мельх., 9]. Утворення за допомогою суф. *-ський*.

Великодолинське (кол. Гросс-Лібенталь) — смт. Овідіопольського р-ну Одеської обл. Розташоване на залізниці і шосейній дорозі Одеса — Білгород-Дністровський. Засноване німцями-колоністами в кінці XVIII ст. під назвою Гросс-Лібенталь, що в перекладі означає «велика люба долина». З 1944 — суч. назва. В. і справді розташоване у *великій мальовничій долині*. Від цього словосполучення за допомогою суф. *-ськ-* й утворено найменування. На відміну від В. неподалік є с. з назвою Малодолинське.

Великокам'янка — смт., підпорядковане Ровеньківській міськраді Луганської обл. Розташоване неподалік від р. *Велика Кам'янка*, яка й дала назву. Віднесено до категорії смт. у 1969.

Веприк — рр.: 1) л. пр. Псла (бас. Дніпра); 2) п. пр. Івоту (бас. Десни); 3) пр. Удаю (бас. Сули). В основі гідроніма лежить *вепрь* (Sus) «дикий кабан» [ССМ, 1, 164]. Утворення за допомогою демінутивного суф. *-ик*.

Вербич — р., л. пр. Собі (бас. Півд. Бугу). Назва від *верба* (Salix L.), рослини з родини вербових. Утворена за допомогою суф. *-ич* від кореня *верб-*. Не виключено, що найменування річки опосередковане за схемою: рослина > прізвище (Вербич) > річка. З назвою *верба*, як вказівку на місцеву флору, пов'язані найменування рр. **Вербка**, **Вербова**, **Вербча**, утворені від кореня *Верб-* за допомогою суф., відповідно: *-к(а)*, *-ова*, *-ч(а)*. Від *верба* в Україні утворено багато назв балок, долин, урочищ та сіл, при цьому деякі н. п. одержали свою назву від гідронімів. Припускають, що гідроніми *Вербич* і *Вербча* дуже давні і походять від балт. *verp*, порівнюючи з лит. *verputs* «коловорот» [Топ., Труб., 179].

Верблюд — верш. Кримських гір, згаслий вулкан. Розташована на Ай-Петринській яйлі. Назва від апелятива *верблюд*, дана за схожістю конфігурації верш. до обрисів верблюда.

Вереп — р., л. пр. Десни (бас. Дніпра). Назва від арх. *verep* «коворот» [Агеева, 92]. Пор. лит. *verputs* у тому ж значенні. Звідси ж, очевидно, назва стр. **Верепуть** (Верепут) — п. пр. Десни.

Вересня (Вересна) — р., п. пр. Ужа (бас. Прип'яті). Назва В. вперше згадується під 1552 у формі *Вересна*, тобто із суф. -на <-ьна. Тривалий час існували обидві форми гідроніма — *Вересна* і більш пізня *Вересня*, причому форма на -ня виявлялась більш життєвою, вона й прижилася. Назву тлумачили по-різному. О.І. Соболевський виводив від д.-і.-іран. *var* «вода», авест. *vār* «дощ» [Соб., ЗСУ, 278]. О.М. Трубачов, відхиляючи цю гіпотезу, вважає основу гідроніма балт. походження, оформлену балт. суф. -сна, на що вказує відповідність з лит. *versme* «витік», від якого походить найменування р. *Versme* (бас. Шеймени, Литва). В укр. народній топоніміці назва трансформувалася на більш зрозумілу, творену від апелятива *верес* (*Calluna L.*) — вічнозелена рослина з родини верескових, яка на піщаних ґрунтах і торфовищах утворює суцільні зарості — вересовища (вересня). Отже, флористичне походження назви. «З огляду на виразний історико-діалектний характер балт. лексем *wiersnia*, *wiersnies* є підстави вважати гідронім *Вересня* спільним балто-слов'янським реліктом» [Железняк, ГКП, 155—160].

Верхів — р., л. пр. Півд. Бугу. Гадають, що в основі гідроніма лежить термін *верх*, який в укр. географічній літературі має значення «гора»: *верх*, *вершок* — «витік річки, її верхів'я, верхів'я яру, балки». Пор. назву пот. Вершадь на Івано-Франківщині [Мас., ПО, 25], пот. Вершок на Донеччині (бас. Кривого Торця).

Верхівка (Зверхівка) — р., п. пр. Смотричу (бас. Дністра). Початок бере на підвищеній місцевості [Бабишин, ТПР, 30] в Товтрах (Медоборських горах). Звідси й назва.

Верхівцеве (до 1902 — Любомирівка) — м. Верхньодніпровського р-ну Дніпропетровської обл. Розташоване на правому бер. Дніпра. Виникло 1884 у зв'язку з будівництвом залізниці Донбас — Криворіжжя. Назване по імені інженера *О.А. Верховцева* — першого начальника цієї залізниці. Флексія -е служить словотворчим засобом.

Верхнє Синьовидне (кол. Синоводсько, Синьовидсько-Вижне) — смт. Сколівського р-ну Львівської обл. Розташоване при впадінні р. Опір у Стрий (бас. Дністра). Перша літоп. згадка відноситься до 1241 як Синоводське. Назва, ймовірно, від словосполучення *сині води*. Такий вигляд мають і понині чисті води цих рік. Згодом назва трансформувалася на Синьовидсько-Вижне (Верхне), а з 1947 суч. транскрипція.

Верхнесторецьке (до 1978 — Скотувата) — смт. Ясинуватського р-ну Донецької обл. Розташоване у *верхів'ї р. Кривий Торець* (бас. Сів. Дінця), звідси й нова назва. Засноване на місці запорізького зимівника в 1772 біля балки *Скотуватої*, назва якої походить від діал. *скоти* «лисячі нори в глинястих або піщаних горбах, в ярах чи балках». Звідси кол. назва.

Верхні Ворота — див. *Ворітський перевал*.

Верхній Діл — див. *Діл*.

Верхній Нагольчик — смт. Антрацитівського р-ну Луганської обл. Засноване в кінці другої половини XVII ст. Розташоване на р. Нагольчик, п. пр. *Нагольної* (бас. Міусу), від якої за допомогою деминутивного суф. *-ик* і одержало назву. Означальна частина *Верхній* за розташування в *верхній течії* річки, дана на відміну від Нижній Нагольчик.

Верхній Рогачик — смт., рц. Херсонської обл. Перша письмова згадка відноситься до 1793. Розташована на шляху, яким здавна возили з Криму сіль, у *верхів'ї р. Рогачик* — п. пр. Дніпра, від якої й дістало назву.

Верхня Біленька — р., п. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Назва від прикм. ж. р. *біла* за допомогою суф. *-енька*. Пор. Багата, Багатенька; Берестова, Берестовенька і т. п. У руслі річки виходить крейди. Звідси ім. частина назви. Прикм. частина гідроніма на відміну від р. Нижня Біленька, яка впадає неподалік, нижче по течії, в Сів. Дінець.

Верхня Дворічна (Вишня Дворічна, Дворічна) — р., п. пр. Осколу (бас. Сів. Дінця). *Верхня* — на відміну від *Нижня Дворічна* (див.), з якою одним гирлом впадають в Оскіл. Свій початок В.Д. бере пн., вище від Нижньої Дворічної в порівнянні з течією Осколу. *Дворічна* — від географічного терміна *дворіччя*. В гирлі рр. розташоване смт. Дворічна.

Верхняки (кол. *Верхобори*) — сх. частина Авратинської вис. у Хмельницькій обл., між містами Красилів, Меджибіж і Старокостянтинів. Кол. назва від *верхній бір* (розташований на вис.). Після знищення лісу в першій половині XIX ст. дістали суч. назву [Теодор., 520].

Верхня Лозуватка — р., пр. Омельника (бас. Дніпра). Назва утворена за допомогою суф. *-уватка* від *лоза*. *Верхня* на відміну від *Нижня Лозуватка* — пр. Сухого Омельника.

Верхня Терса — р., л. пр. Вовчої (бас. Самари). Є. Отін виводить її з тюрк. прикм. **ters, teris* «неправильна», а саме за великий тупий кут, під яким вона впадає в р. Вовчу. Дослівно: «Та, що неправильно тече». Інші гадають, що назва походить від тюрк. *ters* «протилежна, зворотна». Як вказує дослідник, таку

назву вона одержала тому, що перша на шляху з Криму, на відміну від інших річок, тече на пн., тобто в зворотному напрямі [Фоменко]. Таке тлумачення ймовірне. Перша частина складного гідроніма вказує, що річка, на відміну від іншої — Малої Терси, впадає вище по течії р. Вовча. Звідси ж назва Нижня Терса — л. пр. Малої Терси і Середня Терса — п. пр. Нижньої Терси.

Верхньовільхова (Ольхова, Верхня Ольхова) — р., л. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Первинна назва Вільхова (Ольхова) походить від *вільха* (ольха) (*Alnus Gaezth*) — рослина з родини березових. Назва вказує на місцеву флору. Згодом річка відома як Верхня Ольхова. Нова назва на відміну від іншої р. Вільхова, яка впадає в Сів. Донець нижче за течією. З виникненням на р. Верхня Вільхова с. Верхньовільхове складна назва поселення перейшла на річку.

Верхньодніпровськ — м., рц. Дніпропетровської обл. Розташоване на р. Самоткань, на бер. Дніпродзержинського вдсх. Виникло 1680—1690 як запорізький зимівник на місці польського управління. Після ліквідації Запорізької Січі землі по р. Самоткань відійшли князю Г. Потьомкіну, який 1780 заснував на місці зимівника слободу і назвав її своїм ім'ям — Григорівкою, 1785 слободу перейменували на Ново-Григорівку, а 5 червня 1806, на відміну від Нижньодніпровська, — у Верхньодніпровськ. Утворення з суф. -ськ.

Верхня Хортиця — див. Хортиця.

Верхнячка (кол. Яворовець) — смт. Христинівського р-ну Черкаської обл. Розташоване в *верхів'ї р. Уманка* (бас. Півд. Бугу). Звідси й назва. Утворена суф. -ячка від основи прикм. *верхній*. Кол. назва від *явір* та складного суф. -овець. Вперше згадується в документах під 1648, хоча гадають, що воно засноване значно раніше, а саме наприкінці XVI ст.

Верховина — 1) народна назва високогірної частини Українських Карпат. Вододільна область у верхів'ї Дністра, Стрия, Латориці й Ужа. Назва від *верх* — синонім терміна «шпиль, вершина, височина, гірський край» [Юрков., 198]. Дослівно: «Високі гори, високогірна область». Так називали первісно смугу Карпат на Бойківщині біля головного вододілу, але не дуже високу, з досить густим землеробським населенням. Згодом назва поширилась на високогірні області; 2) (кол. Жаб'є) смт., рц. Івано-Франківської обл. Розташоване на р. Чорний Черемош, л. пр. Черемошу (бас. Дунаю). Вперше згадується під 1424. Назва від *верховина*. Старе найменування — Жаб'є — відбиття тваринного світу: назви з основою *жаб-* дуже поширені по всій Україні. Пор.: Жаб'янка, Жаборічка, Жабокрячка тощо.

Верховінський хребет — верш. Українських Карпат. Розташована на пн. зх. Закарпатської обл. Походження назви *див. Верховина*.

Вершниця (Вершиниця, Верешниця) — р., п. пр. Случі (бас. Прип'яті). Назва від *верх, вершок* «яр, водоріина, розточчя, балка, звідки витікає ручай» [Даль, 1, 186], утворена за допомогою давнього гідронімічного суф. -иця.

Весела Долина (Весела) — р., л. пр. Ворскли (бас. Дніпра). Назва означає «красива долина, мальовнича долина, долина, вигляд якої тішить око». В Україні близько 200 сіл, долин, балок, назви яких походять від прикм. *веселий* (весела, веселе). Пор.: Весела Гора, Веселе Поле, Веселий Гай, Веселий Кут, Веселий Поділ, Веселівка тощо. Звідси, треба думати, і назва р. Веселуха — п. пр. Прип'яті (бас. Дніпра), суф. утворення на -уха.

Веселе — смт., рц. Запорізької обл. Засноване 1812 обабіч уловини Малий Менчикур, на якій колись існувало степове мальовниче озеро. За народними переказами, чумаки, подорожуючи до Криму, завжди зупинялися біля нього, напували волів, відпочивали. Вони нібито й назвали цю місцевість *Весела*. Засноване згодом поселення одержало назву урочища.

Веселий Поділ — с. Семенівського р-ну Полтавської обл. Розташоване біля р. Хорол, п. пр. Псла (бас. Дніпра). Батьківщина видатного українського поета-байкаря Л.І. Глібова (1827—1893). Походження ім. частини складного топоніма *див. Поділ*. Прикм. частина вказує на мальовничість місцевості в означенні «гарне, чарівне».

Веселинове (кол. Олександрівка) — смт., рц. Миколаївської обл. Розташоване на правому бер. р. Чичиклія, п. пр. Півд. Бугу. Виникло наприкінці XVIII ст. на землях, одержаних полковником *Веселиновим* в дарчу від царського уряду. У другій половині XIX ст. перейменоване на Олександрівку за ім'ям іншого поміщика. Стара назва відновлена наприкінці XIX ст. Присв. утворення на -ове.

Вигода — смт. Долинського р-ну Івано-Франківської обл. Розташоване на правому бер. р. Свіча (бас. Дністра). Засноване 1883 на землях сусіднього с. Пацикове (нині входить до складу В.). Виникнення с-ща пов'язане з будівництвом водяної лісопилки австрійським капіталістом Поппером. За *вигідне* господарювання, збудовану зал. ст. поштовий відділок було названо Вигодою. Згодом назва поширилась на прилеглу територію [ІМСУ, ІФ, 216].

Видринка — р., п. пр. Случі (бас. Прип'яті). Утворення на -инка від кореня *видр-*. Свою назву р., очевидно, одержала за

поширення в минулому на її берегах водолюбних тварин *видра* (*Lutra*) — рід ссавців родини куницевих. Пор. з **Видрижа** — л. пр. Сожі, яку Топоров і Трубачов виводять від балт. *ūdra* «видра» [Топ., Труб., 181]. Звідси **Видриця** (Видра) — р., п. пр. Десни. Назва утворена за допомогою гідронімічного суф. -иця.

Виженка (Віженка, в КРУ — Виженька) — р., п. пр. Черемошу (бас. Пруту). Вперше згадується 1783. Ю.О. Карпенко вказує на неточність подачі гідроніма в КРУ: Виженька. Дослідник виводить назву від *Вижниця* (див.). Звідси ж с. **Виженка** Вижницького р-ну Чернівецької обл. Подібне походження назви с. **Вижлів** Славського р-ну Львівської обл., розташованого в верхів'ї р. Прут (Карп., ТБ, 109—110).

Вижівка (Вижевка, Вижовка, Вижва) — р., п. пр. Прип'яті (бас. Дніпра), Назву виводять від терміна *вижній* «верхній», «горішній» (див. **Вижниця**). Утворилася від основи *вижн-* за допомогою суф. -івка. Назва, ймовірно, зумовлена тим, що р. витікає з найвищої частини Волинської вис. Первинна назва р. Вижва. З виникненням н. п. *Вижва* (пізніше Стара Виживка) і *Нова Вижва* значення р. значно зменшилося, що спричинило зміну її найменування на суч., яке набрало вигляду залежності — *Вижівка* [ЕСУМ, 1, 372].

Вижлів — див. **Виженка**.

Вижниця (Віжніца, Вишниця, Віжниця, Віжница) — м., рц. Чернівецької обл. Розташоване біля підніжжя Карпат, на правому бер. р. Черемош (бас. Дунаю). Відоме з кінця XV ст. Назва кілька разів видозмінювалась. Походить від діал. *вижній* «верхній». Вважають, що топонім є протиставленням назві якогось іншого поселення, яке тут лежало нижче за течією Черемошу. Найімовірніше, йдеться про зникле тепер с. Хмелеве, згадуване в грамотах XIV—XV ст. Назва утворилася від прикм. кореня *вижн-* за допомогою суф. -иця. Є й інше тлумачення того ж дослідника щодо походження назви, а саме творення її від терміна *здвижниця* [Карп., ТГР, 21; Карп., ОГС, 191].

Вилкове (кол. Липованське, Вилків) — м. і порт Кілійського р-ну Одеської обл. Розташоване на наносних острівцях у гирлі Дунаю, за 10 км від Чорного моря, там, де дельта Кілійського гирла робить розгалуження — *вилку* на три рукави: Білгородський, Очаківський і Старостамбульський. Звідси й назва. Утворена за допомогою суф. -ове. Час заснування відносять до 1746. Однак Ф.В. Тумилевич у своїх дослідженнях показав, що воно засноване дещо раніше: після придушення Булавінського повстання частина донських козаків під проводом Гната Некрасова втекла з Дону спочатку на Кубань, а звідти в турецькі володіння — гирло Дунаю, де й оселилися в 1740—1742. Спочатку поселення називалося Липованським. Ця назва виникла від переселенців-старообрядців, яких називали

липованами. 1775, після зруйнування Запорізької Січі, тут поселилися запорізькі козаки, які називали його Вилків, а згодом Вилкове. Перша згадка про В. в історичних документах відноситься до 1762.

Вилок (кол. Ниртелек, Уйлок, Вуйлок) — смт. Виноградівського р-ну Закарпатської обл. Розташоване на правому бер. р. Тиса (бас. Дунаю). У старод. часи на місці с-ща було с. Ниртелек, яке в кінці XIII ст., як гадають, було знесене Тисою під час повені. У 1304 на цьому місці виникло нове с. під назвою *Уйлок*, що на угор. мові означає: «Нове поселення». Згодом с. почали називати Вуйлок, а ще пізніше назва трансформувалася на Вилок.

Вилувате — оз., на пд. зх. Чернігівської обл. Прикм. суф. *-увате* вказує на конфігурацію берегової лінії озера; від слова *вила*. Дослівно: «Подібне до вил». Утворення за допомогою суф. *-уват(е)*. Пор. Катлабух.

Вимушівка — р., п. пр. Дністра. Назву пов'язують з молд. *имаш* «пасовисько» та запозиченим від нього укр. діал. *имаш* з тим же значенням. Форма *имаш* у місцевого укр. населення могла фонетично розвинутись у *вімаш*. Гадають, назва первинно стосувалася місцевості [Карп., ТБ, 110].

Винники — м., підпорядковане м. Львову. Засноване в другій половині XIII ст. Розташоване неподалік від Львова на автошляху Львів — Івано-Франківськ. Назва походить від множинної форми антропоніма *Винник*.

Виноградів (кол. Угочей, Севлюш) — м., рц. Закарпатської обл. Має тисячолітню історію, відоме з IX ст. Виникло біля д.-р. фортеці — замку Каньковград. В X ст. називалось Угочей, в XIII — *Севлюш* (запозичення з угор.), що означало «виноградний». Розташоване на правому бер. Тиси в підніжжі Чорної Гори, здавна багатой на *виноградники*, за що й дістало назву [ІМСУ, Зк].

Виноградне — смт., підпорядковане Ялтинській міськраді АРК. Назва від *виноград*, утворена за допомогою суф. *-не*, вказує на поширення виноградників. Засноване 1971.

Вир — рр.: 1) (Вирь, Вири) л. пр. Сейму (бас. Десни); 2) п. пр. Горині (бас. Прип'яті); 3) п. пр. Сожу (бас. Дніпра). Назва від *вир* «глибоке місце в річці, безодні, де бувають коловороти» [Мурзаєви, 55; Фасм., 1, 370]. Звідси ж **Вирівська** — р., п. пр. Стиру (бас. Прип'яті).

Вирва — рр.: 1) л. пр. Тетерева (бас. Дніпра); 2) п. пр. Вігору (В'яру) (бас. Вісли). Назва від *вирва* «вимоїна». Дана за характер течії. Звідси ж **Вирка** — рр.: 1) л. пр. Бобра (бас. Горині); 2) л. пр. Горині (бас. Прип'яті) [Посп., ТОН]; **Вирок** — рр.: 1) п. пр. Здвижу (бас. Тетерева); 2) рук. Стиру (бас. Прип'яті). Демінутивне утворення за допомогою суф. *-ок*.

Вирвихвіст — див. Урвихвіст.

Висачківський горб — поодиноке підняття, розташоване на Придніпровській низовинній рівнині в Полтавській обл. поблизу с. *Висачки*, від якого й одержало назву. Утворена суф. -вськ(ий). Найменування села, в свою чергу, походить від розташування на підвищеній місцевості (височині).

Високе (кол. с-ще шахти № 18) — смт., підпорядковане Гірняцькій міськраді Донецької обл. Засноване в 1957 у зв'язку з будівництвом вугільної шахти. Назва від прикм. *високий*, дана за розміщення с-ща на більш підвищеній відносно іншої місцевості — на вододілі річок Кальміус і його пр. Грузької (бас. Азовського моря).

Високий — смт. Харківського р-ну Харківської обл. Курорт. Розташований на автостраді Москва — Сімферополь. Назва, за свідченням місцевих краєзнавців, метафорична. Час заснування 1903.

Високий Верх — див. Великий Верх.

Високопілля (до 1915 — Кронау) — смт., рц. Херсонської обл. Засноване 1869 переселенцями з німецьких колоній Таврійської губ. Розташоване на високому вододілі Дніпра та Інгульця, на пд. відрогах Придніпровської вис. Звідси й назва. Утворилася від словосполучення *високе поле*.

Висунь (Висуні, Висунь, Исунь, Исунь) — р., п. пр. Інгульця (бас. Дніпра). Витікає з пд. схилів Придніпровської вис. Первинна назва Вицунь. Назва від *-иц «пити» (тат.), чув *ёс < д.-тюрк. *iç, тат. иц «пий», авар. ицу — «джерело». *Висунь* < *visun (*visün) зі значенням, близьким до укр. «водопій; місце для напування худоби» [Железняк, ГКТУ].

Вишгород (Вышьгород, Вышегород, град Вользин [ЕСЛН, 38] — м. Вишгородського р-ну Київської обл. Велике давнє поселення часів Київської Русі, резиденція княгині Ольги, яку їй подарував князь Олег. Відоме як «град Вольгин (Вольжич)». Уперше згадується в «Повісті временних літ» 946. Назва від *вышьгород* «акрополь, верхній замок, кремль, детинець» [Тихом., 294]. Утворена із порівняльного ступеня присл. *выше* (від *высоко*) + *город* [ЕСЛН, 39; Нероз., 54].

Вишнева гора — державний заказник, крайня пн.-зх. ділянка степу на території України поблизу м. Рівного. Тут ростуть рідкісні степові рослини, серед яких степова *вишня* (*Gerasus fruticosus* G.W), від якої й походить назва.

Вишневе — смт.: 1) (кол. Ерастівка) П'ятихатського р-ну Дніпропетровської обл. Розташоване на залізниці Дніпропетровськ — П'ятихатки. Час заснування 1926. Кол. назва від приналежності с. магнату *Ерасту Бродському*; 2) (кол. с-ще зал.

ст. Селидівка) підпорядковане Селидівській міськраді Донецької обл. Розташоване в верхів'ї р. Солона, п. пр. р. Вовча (бас. Самари), на залізниці Донбас — Кривий Ріг (засноване 1880—1883). У 1962 віднесене до категорії смт. під суч. назвою; 3) Києво-Святошинського р-ну Київської обл. Розташоване на залізниці Київ — Фастів. Засноване 1887 під час будівництва залізниці. Назва від прикм. *вишневий*. Найменування вказує на розташування н. п. серед вишневих садів.

Вишнівець — смт. Збаразького р-ну Тернопільської обл. Розташоване у верхів'ї р. Горинь (бас. Прип'яті). Перша письмова згадка під 1395. Назву виводять від *вишня* (*Gerasus Juss*) — рід дерев чи кущів з родини розоцвітних. Утворена від основи *вишн-* за допомогою суф. *-івець*. Гадаємо ймовірнішим утворення назви від *вишній* «верхній, вищий, той, що лежить на горі або вище за течією річки, верховий» [Даль, 1, 322]. В. лежить у верхів'ї р. Горинь, звідси й назва. Утворена від основи *вишн-* і того самого складного суф. *-івець*. Пор. Вишнівці у Закарпатській обл., у минулому відомі як Вишневець. Утворена від *вишній* + двоелементний суф. *-ів-ець*. Не виключено утворення В. від ойконіма *Вышне-в* [Франко 3., 35].

Вишня — рр.: 1) п. пр. Півд. Бугу; 2) п. пр. Сяну (бас. Вісли). Твірна основа не ясна. Її виводять по-різному. Одні в основі її творення бачать термін *вишній*, «верхній». Тоді дослівно: «Річка, що тече з височини». Б.Я. Думін висловлює думку, що в гідронімі відбито найменування степової рослини — *вишні* (*див. Вишнева гора*) [Думін, Р.].

Війтівці — смт. Волочиського р-ну Хмельницької обл. Розташоване на р. Війтовина — п. пр. Півд. Бугу, від якої й перейняло назву. Найменування р. вказує на приналежність її берегів якомусь *війту*. Термін *воит, войт, воит* «війт» увійшов з п. мови — у містах на німецькому праві — виборний (а не призначений) голова міського самоврядування і міського суду [ССМ, 1, 188]. Назва м. утворена від основи *війт* та суф. *-івці*; найменування р. від тієї ж основи спочатку за допомогою прикм. суф. *-ова*, а потім суф. *-ина*. Подібне походження назв сіл Райки, Райківці — від *райця* «радник» і *райки* — «нащадок райця». Час заснування невідомий.

Вікнина — рр.: 1) п. пр. Півд. Бугу. Назву одержала від *вікно* «глибока незаросла ділянка болота». Від нього спочатку назву одержало поле, на якому лежало болото, а від поля — річка. І хоча цього вікна, як засвідчує Ю.О. Карпенко, вже давно немає, згадка про нього залишилася в найменуванні річки; 2) п. пр. Совинці (бас. Пруту). Назва від грузького болота Вікнина, з якого

вона витікає. Найменування болота від наявності вікон; 3) л. пр. Серету (бас. Дунаю). Назва від *вікнина* — трясовина, де розташовано кілька джерел, з яких бере початок річка.

Вілія — рр.: 1) (Вилля) л. пр. Горині (бас. Прип'яті); 2) л. пр. Случі (бас. Горині); 3) (вона ж Дубовик) п. пр. Тетерева (бас. Дніпра). Походження назви остаточно не з'ясовано. Її виводять від балт. *хвиля*. Інші тлумачать її походження з і.-е. **печ-* у значенні «глибина». Назву В. виводять зі слов. *велья* «велика» [Жучк., ТБ, 138]. Більшість дослідників підтримує припущення, що назва походить з і.-е. *(*S*)*wei*, де *wei* «витися, плести», первісне «вода, текучий потік» [Rozw.]. Це, в свою чергу, спонукає бачити в гідронімі «звивиста, буйна, швидка річка». Проте етимологія *велика*, *швидка* імponує тільки названим річкам на *vel-*. Всі ж інші річки із цією основою маленькі й болотисті. Пор. **Wilija* в системі Німану: **Velbnja* в бас. Сожу [ЕСЛН, 40; Карп., ТБ]. Звідси **Вілиця** — р., п. пр. Вілії (бас. Горині). Назва похідна від *Вілія*, утворена від основи *Віл-* за допомогою гідронімічного демінутивного суф. *-иця* [Пура, НРГ, 15–18].

Вільний поріг (Гадючий поріг, Вовчак) — останній, дев'ятий за лічбою поріг на Дніпрі. Виступав із води проти гирла р. Вільнянка. Назва *Вільний* в означенні «спокійний, повільніший від інших». Проте В. п. був також небезпечним для проходження суден, особливо в місці, яке носило назву «Вовче горло», звідси інша назва — Вовчак. *Гадючим*, очевидно, названий був за поширення на грядках гадюк [УРЕ, 2, 46Л]. Щодо походження назви *Вільний* існує й інша думка. О.С. Стрижак вбачає за можливе ендемічний ланцюг: р. *Вільна* (впадає в Дніпро з правого боку проти порога В.) → *поріг Вільний* → р. *Вільнянка* (лівобережна). Враховуючи варіант до р. *Вільна*, поданий у джерелах у формі *Wolniew*, дослідник гадає, що можна припустити народноетимологічне пристосування з якогось іншого, можливо, посесивного утворення [Стрижак, НРЗХ, 91; Яворницький-Дніпр, 99]. Поріг затоплений водами вдсх.

Вільногірськ — м. Верхньодніпровського р-ну Дніпропетровської обл. Розташоване на залізниці Дніпропетровськ — П'ятихатки. Виникло 1956. Прикм. частина складного топоніма *Вільно* — від зал. ст. Вільні Хутори (давня назва Вільнянське), розташованої поруч. Остання перейняла назву від хуторів під тією ж назвою, розташованих в р-ні залізниці. Ім. частина топоніма *-гірськ* від *гірське*, *гірські* виробки — місто виросло навколо гірських виробків титанових руд. У місцевості здійснюється одна з антикліналей Українського кристалічного щита, і місцями рельєф справді схожий на гірський.

Вільнянка — рр.: 1) (Волнянка, Вольнянка, Вольненька) — л. пр. Дніпра, гирло проти затопленого порога *Вільного*, назву якого, імовірно, й перейняла. Утворення від основи **Вільн-** за допомогою суф. групи **-ян** і **-ка**; 2) (Вольнянка, Вільна, Вольная, Вильненька) — п. пр. Самари (бас. Дніпра). Назва, очевидно, від с. *Вільне* (Вольное), розташованого на річці. Поселення згадується 1743 (*див. Вільний поріг*).

Вільнянськ (кол. Софіївка, Червоноармійське) — м., рц. Запорізької обл. Розташоване на пн. області, в верхів'ї р. *Вільнянка*, л. пр. Дніпра. Засновано Софіївку 1840 вихідцями з центральних р-нів Росії. Суч. назва від р. *Вільнянка*.

Вільха — рр.: 1) (Ольха) л. пр. Гнізни (бас. Серету); 2) пр. Фоси (бас. Півд. Бугу). Назва від *вільха* (діал. *ольха, ільха*) (*Alnus Goerth.*) — рід дерев і кушів з родини березових. Ця рослина поширена по всій території України, особливо в Поліссі, у Карпатах і по Дністру, росте по берегах річок, боліт. Усі назви типу Ольха, Ольховка, Ольшанка та ін., розповсюджені у межах всього історичного слов'янського простору, відносять до похідних від назви дерева [Rozw., 152]. Ім. безсуфіксне утворення; **Вільхівка** — рр.: 1) (Ольховка) л. пр. Кривалю (бас. Горині); 2) (Ольховая) п. пр. Гнилого Тікичу (бас. Півд. Бугу); 3) (Ольховка) п. пр. Трубежа (бас. Десни); 4) (Ольховка) п. пр. Церему (бас. Горині); 5) п. рук. Дніпра в Херсонській обл.; смт., підпорядковане Харцизькій міськраді Донецької обл. Розташоване на р. *Вільхівка*, п. пр. Вільхової, від якої й перейняло назву. Назва утворилася від *вільха* (*див. Вільха*) за допомогою складного суф. **-івк(а)**. Звідси ж. **Вільхова** — рр.: 1) (Ольхова) л. пр. Борової (бас. Сів. Дінця); 2) (Ольховка) л. пр. Кринки (бас. Міусу); 3) (Ольхова, колодязь Ольховий) л. пр. Сів. Дінця (бас. Дону); 4) (Ольхова, Ольхівка, Ольховка) п. пр. Вільчі (бас. Прип'яті); 5) п. пр. Лугані (бас. Сів. Дінця). Назва від *вільха* (*див. Вільха*), утворена за допомогою суф. **-ов(а)**; **Вільхова Говтва** — р., л. пр. Говтви (бас. Псла). Походження прикм. частини складного гідроніма *див. Вільхова*, ім. — *див.: Говтва*; **Вільховець** — рр.: 1) п. пр. Пруту (бас. Дунаю); 2) п. пр. Росі (бас. Дніпра). Утворена назва за допомогою суф. **-овець** від *вільха* (*див. Вільха*); **Вільховий Дніпро** — п. рук. Дніпра в Херсонській обл. Назва за поширення на берегах *вільхи* (*див. Вільха* і **Дніпро**).

Вільча (Вильча, Вялча, в КРУ — Вальча) — 1) р., п. пр. Іллі (бас. Прип'яті). Назва польського походження і означає «вовча». Уточнена СГУ, стор. 108. Зараз місцеві жителі називають її Вялча; 2) смт. Поліського р-ну Київської обл. Розташоване на р. Вільча, від якої й одержало найменування. Час заснування невідомий. До категорії смт. віднесено у 1947.

Вільшана — рр.: 1) (Ольшанка) л. пр. Осколу (бас. Сів. Дінця); 2) (Ольшана) л. пр. Псла (бас. Дніпра); 3) (Ольшана) п. пр. Ворскли (бас. Дніпра); 4) (Ольшана) п. пр. Многи (бас. Псла); 5) (Ольшана) п. пр. Хоролу (бас. Псла); 6) (Ольшанка, Ольшаний колодязь, Олешанка) п. пр. Уди (бас. Сів. Дінця); 7) пр. Многи (бас. Сули). Від *вільха* (див. **Вільха**) за допомогою суф. -ана; смт.: 8) Городищенського р-ну Черкаської обл. Розташоване на р. *Вільшанка* (Ольшанка, Вільшана). Відоме з літопису XII ст. [ГПР, 475]. Назва від р. *Вільшанка*, на якій розташоване. **Вільшани** — смт. Дергачівського р-ну Харківської обл. Розташоване неподалік від р. Уда (бас. Сів. Дінця). Засноване близько 1665 переселенцями з *Вільшани* на Київщині, звідки й принесли назву. **Вільшанка** — 1) смт., рц. Кіровоградської обл. Розташоване на р. Синюха, л. пр. Півд. Бугу. Засноване 1774 біля *вільхового лісу* переселенцями-втікачами від кріпацького поневолення та болгарами-переселенцями. Пор.: балт. (полаб.) *Vilšna* у тому ж розумінні; 2) р.: усього до СГУ внесено 29 річок під цією назвою. Утворено від *вільха* за допомогою суфіксації (спочатку, -ан, а потім -ка).

Вільшанський Діл — верш. Українських Карпат. Розташована біля с. Лумшори Закарпатської обл. Перша частина назви походить від *вільхи*, якої багато росте в цій місцевості; друга частина від *діл* — «гора, що розділяє два села, дві річки тощо» [Лящук, КГТ, 165] (див. **Діл**).

Вінниця (кол. Венница, Віниця) — м., обл. і рц. Вінницької обл. Розташоване при впадінні у Півд. Буг з лівого боку р. Вінничка і з правого — р. Вишня. Вперше згадується як фортеця **Вѣница** 1363. Походження назви остаточно не доведено. Є кілька припущень. Одні дослідники за основу слова В. беруть ст.-слов. *вѣно*, *віно* «придане, посаг, придбання, дарована земля», маючи на увазі той факт з історії, що Поділля, а отже і Вінниця, було придбане князями Коріотовичами. Інші походження назви виводять від *винокурень* (винниць) (М.С. Боднарський), яких у минулому було багато у цій місцевості. Гадають, назва міста походить від р. *Вінничка*, на березі якої було побудовано фортецю. Як і в інших місцях, очевидно, зі стратегічних міркувань, фортеця збудована не на основній річці — Півд. Бузі, а на його пр. Вінничці. Пор.: Харків — пр. Лопані у гирлі р. Харків, Суми — пр. Псла у гирлі р. Суми, літоп. Воинь при впадінні Сули у Дніпро тощо. До 1825 р. **Вінничка** відома як **Вінніца** [СГУ, 112]. Походження назви р. В. не встановлено. Ймовірно, вона утворилася від слов. терміна *вінник* — «низовина». Дослівно: «річка на низовині». Пор.: р. *Віногробль* (Росія),

де перший компонент *Віно*- виводять з того ж *вінник* [Ан.]. Із зростанням міста значення р. Вінниці значно зменшилося, що й спричинилося до зміни назви. За допомогою демінутивного суф. *-ичк* перетворилася на похідну від м. — *Вінничка* [Ян., НМ, 72–73].

Віта — рр.: 1) п. рук. Десни (бас. Дніпра); 2) п. пр. Дніпра (впадає нижче Києва). В.П. Петров назву вважає балт. Пор. лат. *vieta* «місце, місцевість», лит. «місце, простір, округа». Запропонована версія походження гідроніма В. не обґрунтована фонетично. Варіанти *Вѣта*, *Вѣть* відсилають до і.-є. **voī-* > праслов. *vě-t* > *vĕ-t* в означенні «звивиста». Звідси ж **Вітка** — р., л. пр. Ужа (бас. Прип'яті); оз. **В'єтка** в с. Смородськ Дубровицького р-ну Рівненської обл. та ін.

Вовковинці (кол. Волковинці) — смт. Дерезнянського р-ну Хмельницької обл. Розташоване на залізниці Хмельницький — Жмеринка, на вододілі річок — правих приток Півд. Бугу — Вовк, Рів і Згар. Р. Вовк (у минулому Волк) волоком з'єднувалася із рр. Згар і Рів. На шляху волока в 60-х роках XIV ст. після зруйнування тат.-монг. с. Сітанове його жителі побудували тут слободу. Спочатку їх звали вовковинцями (волковинцями) від урочища *Вовкове*, *Волкове* за допомогою складного суф. *-инці*. Згодом назва закріпилася й за слободою.

Вовнізький поріг (Вовнізький, Вовніг, Вовніговський, Волжинський, Волницький поріг, Внук поріг) — шостий за лічбою поріг на Дніпрі проти с. *Вовниг* — нині Солонянського р-ну Дніпропетровської обл., від якого, як гадають, й одержав назву. Візантієць Костянтин Багрянородний (X ст.) у своїх працях називав поріг слов. назвою «Вольни праг», тобто Вільний поріг. Так, очевидно, називали його наші далекі предки в означенні «повільний, тихіший, не такий бурхливий, як Ненаситець». Скандинави називали його Варуфорс «Тихий поріг» [УРЕ I, 2, 521; «Россия», 14, 12, 946; Яворницький-Дніпр, 65–66]. Щодо походження назви с. Вовниг (старод. Вовнѣг) існує думка, що вона похідна від найменування порога, що більш імовірно.

Вовча — рр.: 1) (Волчі Води, Вовча Вода, Вовчанка) п. пр. Самари (бас. Дніпра). Походження назви остаточно не доведено. Існує кілька гіпотез. А.А. Скальковський виводить її від *волок* [Скальк., ГЕ, 21]. У минулому з Дніпра через Самару та її пр. Вовчу і далі волоком до р. Кальміусу, а ним до Азовського моря виводили байдаки баржі, струги. Існує ще одне пояснення назви, а саме: в XII ст. на берегах цієї річки жила половецька орда по імені Бурчевичі (від тюрк. *bürülü* «вовча»). Своїми покровителями (тотемою) орда вважала сте-

пових вовків [Плетн., 57]. Цілком можливо, що річка одержала свою назву від цієї орди, а згодом те найменування набуло іншого семантичного значення; 2) (кол. Вовчі Води) л. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Назва від *Вовк* (*Canis lupus*) через утворення *вовча* (назва урочища, де водилися вовки). Ще в недалекому минулому по долині річки, в лісах водилося багато вовків. У СГУ подано 32 балки, розташовані у різних місцях України з аналогічними назвами, і 23 потоки та яри під найменуванням Вовчий.

Вовчанськ (кол. Вовчі Води, Вовчий) — м., рц. Харківської обл. У 1674 козаки-переселенці з Правобережної України на чолі з Мартином Старочудним заснували слободу на р. *Вовчі Води*, від якої вона й дістала назву [ІСОХ, 4, 273]. Пізніше слобода перетворилася в м. Вовчий, яке 1780 стало повітовим центром Харківського намісництва під назвою Вовчанськ. Утворення від основи **Вовч-** за допомогою сполучення суф. **-ан + -ськ**.

Вовче Горло — р., л. рук. Дніпра в Черкаській обл. О.С. Стрижак виводить назву як метафоричну, виражену словосполученням прикм. (*вовче*) + ім. (*горло*). Термін *горло* означає «протока».

Вовчинець — р., л. пр. Гнилоп'яті (бас. Тетерева). Назва від *вовк*, через *вовчий*, імовірно, перейшла від урочища, в якому водилися вовки. Утворена за допомогою суф. групи **-ин + -ець**. На ній с. **Вовчинець**, нині Козятинського р-ну Вінницької обл. Пор. пот. **Вовчинець** в бас. Серету [Карп., ТБ, 112].

Вовчок — 1) р., п. пр. Вовка (бас. Півд. Бугу). Демінутивне утворення за допомогою суф. **-ок** від найменування р. *Вовк*; 2) оз. на сх. Чернігівської обл. Назва, імовірно, від апелятива *вовчик*, *вовчок* «напівкругла балка чи яр».

Вовчоярівка — смт. Лисичанського р-ну Луганської обл. Розташоване на автошляху Лисичанськ — Попасна в урочищі *Вовчий Яр*, від якого й перейняло назву. Найменування урочища від *вовк* (див. **Вовча**). Виникло у 1783.

Водиця — р., п. пр. Дніпра. Назву виводять від і.-є. **ued* «вода» > слов. **voda* > укр. *вода*, утворена давнім гідронімічним суф. **-иця**. Логічніше виводити її від апелятива *водиця*. На В. розташоване передмістя Києва *Пуца Водиця* (див.).

Водолага (Адалага, Адалаг, Одалагъ, Отдалага, Водолаки, Водолажки, Водолаги [СГУ, 116]) — р., п. пр. Мозу (бас. Сів. Дінця). Вперше згадується під 1572. Є припущення, що гідронім тюрк. походження й утворився від тюрк. прикм. **adal*, котрий має кілька означень, серед яких поняття «чистий, чиста вода, чиста річка». Ім. **ada* означає «пан, володар»

[Радл.]. Не виключено, що в основі гідроніма лежить тюрк. **aidala* «джерело» [див. Мурз., ОТ, 170] та формант **-ga*. В укр. мові в обох випадках назва як незрозуміла трансформувалася на *Водолага*, де основа твориться від *вода*, внаслідок чого звук і випадає; *лага* служить формантом. Звідси ж *Водолажка* — пр. Водолаги. Назва утворилася за допомогою демінутивного суф. -к(а).

Водоспадна (Учан-Су) — р., впадає в Чорне море поблизу м. Ялти в Криму. У гирлі утворює чотириступінчастий *водоспад*. Звідси назва, утворена за допомогою суф. -на. Верхній ступінь мав назву **Učan su* (тат.) — «летюча вода», *Кремасто неро* «висяча вода» (гр.).

Водянське — смт., підпорядковане Добропільській міськраді Донецької обл. Виникло на бер. р. *Водяна* (нині б.) — п. пр. Маячки (бас. Сів. Дінця), від якої й перейняло назву. Утворена за допомогою суф. -ськ від основи *водян-*. Н. п. засновано у 1909.

Вознесінськ — м., рц. Миколаївської обл. Розташоване між р. Півд. Буг та її пр. Мертводоном. Виникло на місці запорізького зимівника Соколи, біля якого запоріжці утримували т. зв. Соколинську переправу. У 1789 царським урядом було вирішено побудувати тут м. Вознесенськ [«Россия», 14, 608]. Збудоване 1795, назване на честь релігійного свята *Вознесіння*. Утворення за допомогою суф. -ськ.

Воїнь (Воин) — м.-фортеця, що існувала в часи Київської Русі на оборонній лінії по р. Сула (л. пр. Дніпра), яке розкопували 1956–1959, нині залите водами Кременчуцького вдсх. Назва В. — присв. утворення від антропоніма *Воїнь*.

Войкове — смт.: 1) підпорядковане центральній райраді м. Макіївки Донецької обл. Засноване 1938. Розташоване на залізниці Донецьк — Шахтарськ; 2) підпорядковане Харцизькій міськраді Донецької обл. Засноване 1957; **Войковський** (кол. Копані) — смт. Амвросіївського р-ну Донецької обл. Розташоване у верхів'ї р. Сухий Яланчик (бас. Азовського моря). Засноване в ХІХ ст. у зв'язку з будівництвом цегляного заводу, якому присвоєно ім'я *П.Л. Войкова*. Кол. назва від *копані* — «ями, вириті для збору води; кринички». Найменування названих н. п. від прізвища діяча кол. радянської держави *П.Л. Войкова*. Закінчення -е виконує роль суфікса як словотворчого засобу.

Волинська височина — вис., розташована на пд. Волинської і Рівненської та на пн. Львівської, Тернопільської і Хмельницької обл. Походження назви *див. Волинь*.

Волинь (Волинська земля) — давньоруська історико-географічна обл. на пн. зх. республіки, у бас. правих приток Прип'яті і верхів'я Зах. Бугу, що охоплює суч. Волинську, Рівненську і Житомирську обл. України, сх. частину Хелмського та Замоїського воеводств Польщі. Перша згадка під 1077. «...Всеволод же (иде) противу брату Изяславу на Волинь» [ПСРЛ, 1, 11; ЕСЛН, 34]. Походження слова *Волинь* точно не встановлено. Відомий рос. учений-лінгвіст О.О. Шахматов виводить назву від *valhuni* «країна волохів», що малоімовірно. Найбільш прийнятне тлумачення, за яким назва *Волинь* походить з п. *vol* «пташине воло» в переосмисленні «горбаста країна». В основі лежить праслов. **vole(s)mel* — воле, волье «воло, підгруддя» [Нероз.]. Утворене за допомогою д.-р. суф. -инь, Пор.: Горинь. Звідси ж Волинська область, Волинська височина, Волинське Полісся. Звідси ж літоп. Волинська земля. Релятив на -ськ від *Волинь*.

Волноваха — м., рц. Донецької обл. Розташоване біля витoku р. Мокра Волноваха (бас. Кальміусу). Засноване 1883 як зал. ст. під час будівництва залізниці Ясинувата — Запоріжжя. Назва від однойменної р. *Волноваха*, нині Мокра Волноваха, у верхів'ї якої розміщене місто.

Воловець — смт., рц. Закарпатської обл. Розташоване у долині р. Вича (бас. Дунаю) біля пдніжжя Плаю і Темнатика. Вперше в письмових джерелах згадується під 1433. Виникло на важливому старод. шляху з Русі до Угорщини. За народними переказами, назва с-ща походить від пот. *Волівчик*, в якому пастухи-верховинці в давнину напували волів. Утворена від кореня *віл-* (вол-) за допомогою двоелементного суф. -овець.

Воловецький (Скотарський) перевал — один з найбільших перевалів в Українських Карпатах. Перетинає хр. Вододільний, Верховинський і Полонинський. Проходить повз смт. *Воловець* Закарпатської обл., від якого й одержав свою назву. Паралельне найменування *Скотарський* — від с. *Скотарське*, назва якого, в свою чергу, від *скотар*, худоба. Цим перевалом здавна переганяли скот з гірських пасовиськ.

Володарка — смт., рц. Київської обл. Розташоване на р. Рось, п. пр. Дніпра. Відоме з 1150 під назвою Володарь, Володарев. Назва від д.-р. особового імені *Володарь*, утвореного від д.-р. *володѣти* «володіти». Пор. болг. *володаць* [Нероз., 44–45]. Утворення на -ка. [УРЕ, I, 2, 563]. Звідси ж Володарка — р., л. пр. Росі (бас. Дніпра). Назва від ойконіма *Володарка*, яка в цій парі первинна і має в літописі чітко засвідчену історію [Железняк, Рось, 21].

Володарськ (до 1923 — с-ще шахти № 10) — смт., підпорядковане Свердловській міськраді Луганської обл. Розташоване на

р. Медвіжа, п. пр. Великої Кам'янки (бас. Сів. Дінця). Засноване у 1905. Назва від прізвища *В. Володарського* — діяча кол. радянської держави.

Володарськ-Волинський — смт., рц. Житомирської обл. Розташоване на р. Ірша (бас. Дніпра). В 1545 відоме під назвою Олександрополь (по імені одного з магнатів). У 1607 магнати Сапеги дали назву Хорошки, яка згодом змінилася на Хорошки. З 1912 по 1921 — Кутузове, а 1921 було перейменовано у Володарськ-Волинський. Походження першої частини складного топоніма див. *Володарськ*; *Волинський* — за розташування на Волині на відміну від Володарська на Волгоградщині.

Володарське (кол. с. Кальчик, Нікольське) — смт., рц. Донецької обл. Розташоване на р. Калька, п. пр. Кальчику (бас. Кальміусу). Виникло на місці х. Гладкого, заснованого 1831 Азовським козацьким військом, яке складалося з козаків, що повернулися з Дунайської Січі, і названого по імені кошового атамана *Й. Гладкого*. З 1885 х. почали називати Нікольським. Про походження суч. назви див. *Володарськ*.

Володимир-Волинський (кол. Володимѣрь, Володимир Волинськ) — м., рц. Волинської обл. Засноване на р. Луга (бас. Вісли) за князювання Володимира Святославича і назване його ім'ям. Уперше згадується в літописі 988 як м.-фортеця *Володимир*. У 1795 м. увійшло до складу Росії. *Волинський* — від розташування на *Волині* на відміну від Володимира-на-Клязьмі (Росія). В основі назви спільнослов. ім'я-комполіт. *Волод* + *-мир* // *-мер* [Фасм., 1, 326, 341; ЕСЛН, 34].

Володимирець — смт.: 1) рц. Волинської обл. Розташоване на р. Луга, п. пр. Зах. Бугу (бас. Вісли). Відоме з 1570. На території В. зберігаються рештки давньоруського поселення, ймовірно, м. Володимира, заснованого Володимиром Мономахом на початку XII ст. На початку XIV ст. був центром Галицько-Волинського князівства. Назва від д.-р. власного імені *Володимир*. Утворена суф. *-ець*; 2) рц. Рівненської обл., розташоване на р. Бережанка (бас. Стиру). Відоме з 1570. В. заснував промисловець *Володимирко*, який мав у володінні руду, де плавили метал з місцевих болотних руд [Пура, 98–99]. Див. *Володимир-Волинський*.

Володимирівка — смт. Волноваського р-ну Донецької обл. Розташоване в верхів'ї Кашлагача (бас. Самари). Засноване 1840 переселенцями з Харківської, Курської та Орловської губ. Назву виводять від прізвища землевласника *Владимирова*. Утворена за допомогою суф. *-к(а)*.

Волоська Балаклійка — р., л. пр. Балаклійки (бас. Сів. Дінця). Ім. частина складного гідроніма походить від назви р. *Балаклій-*

ка, в яку вона впадає. Прикм. частина від *волох* — загальна назва середньовічного романського населення князівств у Придунав'ї, Трансільванії, з якого в другій половині XIX ст. остаточно сформувалися молдавська та румунська нації. В 1711 місцевість у теп. Харківській обл. відійшла до волоського стольника Дмитра Єнакаю, що прийшов на чолі переселенців з Молдови. Очевидно, населення навколишніх слобід почало називати річку по імені *волохів* — *Волоською* на відміну від інших приток Балаклійки — Середньої Балаклійки і Крайньої Балаклійки.

Волочиськ (кол. Волочища, Волочиська) — м., рц. Хмельницької обл. Розташоване на лівому бер. р. Збруч (бас. Дністра) при перетині його залізницею Хмельницький — Тернопіль. Тут у давнину проходив важливий торговельний шлях. Уперше згадується в документах під 1463. У минулі часи поблизу міста знаходився *волох* між рр. Збруч і Півд. Буг. Човни волочили зі Збруча у верхів'я р. Случ (пр. Горині) і з неї у верхів'я р. Бужок, пр. Півд. Бугу. Топооснова *волох* від д.-р. географічного терміна *волох*, *вълък* «простір землі, вододіл між двома судноплавними річками і шлях, по якому перетягають судна, вантажі». Походить від загальнослов. **volkъ*, **volčiti* «волох», «волочити» [Нероз., 46].

Волянське — оз. в Любешівському р-ні Волинської обл. З'єднане з р. Прип'ять і оз. Біле, через які постачає воду в Дніпровсько-Бузький кан. Назва від ім. частини найменування с. *Щитинська Воля*, розташованого на його берегах, та суф. групи *-янськ(е)*.

Воргол (Ворогл, Воргла, Воргов, Варгов [СГУ, 121]) — р., п. пр. Клевені (бас. Десни). В основі назви, ймовірно, лежить рос. слово *ворга* «болотиста лощина, вкрита чагарником» [Даль, 1, 216]. Дослівно: «Річка, що протікає серед боліт, вкритих чагарником». Утворення від основи *ворг-* за допомогою форманта *-ол*. Інші дослідники назву здогадно виводять від морд. апелятива *ṽi'* «ліс» і *kaldems* «текти, сочитися, протікати». В такому разі В. етимологізувалося б як «лісовий потік» [Топ., Труб., 223]. Таке тлумачення вірогідніше.

Ворголь — оз. на пн. сх. Сумської обл. Походження назви не з'ясовано. Очевидно, вона утворилася аналогічно до найменування р. *Воргол*, що протікає в тій же місцевості.

Ворзель — смт., підпорядковане Ірпінській міськраді Київської обл. Розташоване на залізниці і автомагістралі Київ — Коростень. Час заснування 1900. На землях поміщика Пеховського був цегляний завод, який належав фон *Ворзелю*. Під час продажу земельних ділянок Пеховський в пам'ять про свого друга на поліг на присвоєнні с-щу, що почало рости, ім'я Ворзеля (з по-

відомлення працівників Держ. істор. бібліотеки України І. Дудко та І. Аніщенко).

Ворітський перевал (кол. Веретський, Верецький) — один з найбільших перевалів в Українських Карпатах. Перетинає Вододільний і Верховинський хр. і сполучає шосейною дорогою Мукачеве і Стрий. Назва від *ворота*. Так називали та ще й досі називають важливий рубіж, дорогу, шлях, що веде до значних економічних чи оборонних центрів. Тут, імовірно, у значенні «прохід, шлях». Утворено від основи за допомогою суф. -ськ. Звідси ж найменування с. **Нижні Ворота** Воловецького р-ну Закарпатської обл., яке лежить нижче воріт, і с. **Верхні Ворота**, розташованого вище в горах, а також назва сс. **Привороття** Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. та **Коростишівського** р-ну Житомирської обл.

Вороніж — смт. Шосткинського р-ну Сумської обл. Розташоване на пн. зх. обл. Походження назви тлумачать по-різному: одні виводять її від *ворона* (птаха), інші — від д.-р. *воронь* «чернь, чорна земля», що більш ймовірно. Пор. назву р. Воронеж у Росії і одноіменне місто, на ній розташоване. Не виключено, що ця назва занесена в минулому переселенцями. Походження річки також остаточно не з'ясовано. Одні виводять від *ворона* (птаха), інші пов'язують з кольором води в річці (від дієсл. *воронити*). Ряд вчених найменування пов'язують з морд. *вирьнеже* «лісовий захист», інші — з власним старод. іменем *Воронег* [Загор., 73–74]: *Воронѣг* > *Воронѣжъ* > *Вороніж* [Дем., 65].

Вороновиця — смт. Вінницького р-ну Вінницької обл. Розташоване поблизу р. Ворона, пр. Півд. Бугу, на автошляху Вінниця — Тульчин. Ймовірно, що назва походить від найменування р. *Ворона*, біля якої розташоване [ІМСУ, Вн]. Топонім утворився за допомогою складного суф. -ов + -иця від *ворон-*. Час заснування 1545.

Ворохта — смт. Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл. Розташоване в Карпатах на р. Прут, л. пр. Дунаю. Заснування В. відносять до XVII ст. За народними переказами, у першопоселенців Мочерняків був слуга на прізвище *Варохта* — розумна, здібна людина, до якої жителі навколишніх сіл часто зверталися за порадами, приказуючи: «Іду до Ворохти» (І. Фальковський).

Ворскла (Върьськълъ — 1105, Ворсклъ, Ворскло, Върьскла, Ворьсколъ, Ворскола [СГУ, 123]) — р., л. пр. Дніпра. Відома ще в Київській Русі. Перша згадка про неї відноситься до 1105. Назва не зовсім розгадана. Є кілька припущень щодо походження назви. О. Погодін, І. Гуржій, Л. Макаренко, П. Жевахов літоп. форму *Върьскла* поділяють на дві частини: алан. *wors* «білий» і

тюрк. **kol*, **kyl* «вода», «біла вода». Таку назву їй могли дати за геологічну будову берегових круч, що складаються з білих пісків і крейдяних відкладів. В.Н. Топоров і О.М. Трубачов пропонують гіпотезу, за якою назва В., як і *Воргол*, походить від морд. апелятива *vīr* «ліс» і морд. *koldens* «текти, сочитися, протікати». В такому тлумаченні назва означала б «лісова річка», що більш вірогідно. Припускають, що правдоподібніше виводити назву В. від праслов. «ворчати» [Франко З., 16]. Від основи **Ворскл-** за допомогою суф. -**иця** утворилася назва п. пр. В. — **Ворсклиця**.

Воскресенське (до 1947 — Воскресенськ) — смт. Жовтневого р-ну Миколаївської обл. Розташоване неподалік від злиття р. Мертвовод з Півд. Бугом. Засноване 1789 як адміралтейське поселення. Назва культового походження, пов'язана з назвою церкви св. *Воскресіння*.

Вошива — рр.: 1) п. пр. Інгулу (бас. Півд. Бугу); 2) п. пр. Кам'янки (бас. Дніпра); 3) л. пр. Берестової (бас. Орелі); 4) л. пр. Старовірівки (бас. Орелі). Назву виводять від *водяна вошера* (народна назва — водяні воші) — комахи, що водяться у стоячих та слабопротічних водах. Гідронім твориться за допомогою суф. -**ива** від **вош-**.

Врадіївка (до 1964 — Велика Владіївка) — смт., рц. Миколаївської обл. Розташоване неподалік від р. Кодима, п. пр. Півд. Бугу, на пн. зх. обл. Засноване селянами-втікачами в другій половині XVIII ст. Назву одержало від прізвища вахмістра *І. Владія*, який сприяв забудові н. п. Утворена за допомогою суф. -**ївк(а)**, який має відносно-присв. значення.

Врубівка (кол. Угольщик) — смт. Лисичанського р-ну Луганської обл. Розташоване на залізниці Лисичанськ — Первомайськ. Виникло 1948 на місці одного з найбільших радгоспів УРСР «Угольщик» (нині радгосп «Врубівка», неподалік від с-ща), який було засновано 1922; **Врубівський** (кол. шахта «Надія») — смт. Лутугинського р-ну Луганської обл. Розташоване на залізниці Родакове — Лутугине. Виникло 1897. Назви від гірничого терміна *врубівка*.

Вуглегірськ (до 1958 — смт. Хацапетівка) — м. Донецької обл. Підпорядковане Єнакіївській міськраді. Розташоване на залізниці Горлівка — Дебальцеве. Виникло 1878 в зв'язку з будівництвом залізниці. Перша частина складного топоніма від *вугілля*, друга — від *гірник*, утворена суф. -**ськ**. Пор. **Вугляр**, **Гірник**.

Вугледар (кол. «С-ще будівничих Південно-донецьких шахт») — смт. Мар'їнського р-ну Донецької обл. Розташоване на автошляху Донецьк — Велика Новосілка. Підпорядковане Донецькій міськраді. Засноване в 1966 у зв'язку з будівництвом шахт для

видобутку кам'яного вугілля. Перша частина топоніма від *вугілля*, друга — елемент *дар* виступає як формант, що вже сформувався раніше. Пор.: Краснодар, Світлодар, Енергодар.

Вугляр (кол. Вугільник) — смт., підпорядковане Макіївській міськраді Донецької обл. Розташоване на сх. від Донецька, неподалік від залізниці Макіївка — Моспіно. Назва від *вугляр*; дослівно означає: «виробник вугілля». Поселення виникло у 1965 у зв'язку з будівництвом шахти.

Вузлове (кол. Батева) — смт. Берегівського р-ну Закарпатської обл. *Вузлова залізнична станція*, від якої ідуть шляхи на Чоп, Мукачево. Звідси й назва. До категорії смт. віднесено у 1971.

Вулканічні Карпати (Вулканічний хребет) — пд.-зх. пасмо Українських Карпат. Розташовані на межі із Закарпатською низ. Долинами рр. Тиса, Боржава, Латориця й Уж розподіляються на окремі масиви: *Верхній Діл*, *Синяк*, *Маковиця*, *Тупий* та ін. Складені виверженими вулканічними породами. Звідси прикм. частина ороніма. Походження ім. частини *див. Карпати*.

В'язовий — р., п. пр. Сули (бас. Дніпра). Імовірно, назва відбиває особливості місцевої рослинності. Старожили свідчать, що в минулому по берегах В. росло багато в'язу (*Ulmus L.*) — рід дерев і кущів з родини в'язових, різновидністю яких є берест (*див. Береста*). Назва утворилася за допомогою суф. -ов від *в'яз*. Звідси ж **В'язовок** (у XVIII—XIX ст. — В'язова, В'язівка) — р., п. пр. Самари (бас. Дніпра). Назва за допомогою демінутивного суф. -ок від *В'язова*. Гадають, що назви з коренем *в'яз-* (* < жзь-) можуть указувати на грузький характер дна чи берегів річки, проте переважно в іншій афіксації, напр.: Вязьма (в бас. Верхнього Дніпра), В'язоватка (в бас. Дону) тощо [Стрижак, ГП, 154].

Г

Гаврилівка — смт. Дергачівського р-ну Харківської обл. Розташоване на р. Уда, п. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Виникла 1650. Назва від імені видатного російського поета *Гаврила Державіна*, утворена суф. -івка.

Гайворон — м., рц. Кіровоградської обл. Розташоване на лівому бер. Півд. Бугу, на залізниці Вінниця — Первомайськ. Виникло у першій половині XVIII ст. як козацький зимівник. Щодо походження назви ніяких документів до нашого часу не дійшло, отже, науково не обґрунтовано. На думку вчених, вона походить від д.-р. *воронограй* > укр. *грайворон*, трансформоване на *гайворон*. Топонім складається з двох частин: у першій *грай* від «гряя-

ти, каркати»; в другій «ворон, крук» (corvus). Пор.: с.-х. *grājati*. Назва, очевидно, виникла за місцем (ліс, гай, місце кол. бойовищ), де збиралися ворони [див.: Младенов, 108; Преображ., 1, 91; Фасм., 1, 451], і спочатку, ймовірно, була дана урочищу, а вже від нього місту.

Гайове — оз. на пд. зх. Сумської обл. Назва від розташування серед *гаю*, утворена за допомогою суф. *-ове* від *гай*. З терміном *гай* пов'язане походження назв ряду сіл: Гаї, Гаївка, Гайки, Зелений Гай тощо.

Гайчур (Гайчул, Янчул, Анчу, Ганчул) — р., л. пр. Вовчої (бас. Самари). Назву виводять від тюрк. **gai, chai* «вільно, легко» і *čul* «степ». Дослівно: «Річка на степовому роздоллі». Таке тлумачення вважають сумнівним, вказуючи, що форма *Ганчул* є звуковим різновидом первинної форми *Янчул*. Остання являє собою словосполучення **jan* «сторона, бік» + термін *čul* — «боковий степ» на відміну від просто *čul (čol)* — «територія, де були всі головні поселення ногайців». «Боковим степом, стороною» спочатку називався степовий простір на пн. сх., звідки починалися володіння запорожців. Утворення суч. гідроніма Г. — процес роздрібнення цих двох однакових за назвою річок [Отін, ГСУ, 64–65].

Галицька низовина — див. Галичина.

Галич — м., рц. Івано-Франківської обл. Розташоване поблизу городища літоп. м. Галичъ, яке вперше згадується під 1084. Зруйноване монголо-татарами Суч. Г. виник у XIV ст. Походження назви точно не встановлено. Існує кілька тлумачень. Одні назву виводять від д.-р. *гала, гал* «низовина, болотиста місцевість» [Марус.]. Петров пов'язує її з укр. *гала* в означенні «великі купини на річці» [Петров, ТВН, 85]. Ще інші утворюють її від імені племені *галичани*, яке пов'язане з видобутком солі (від кельт. *гал* «сіль»), дослівно «соляники». Про це свідчать і д.-р. літописи. В такому разі назва утворилася від основи *гал-* та суф. *-ич*.

Галичина (Галицька земля) — історична область у верхній частині бас. Дніпра, Дністра і Вісли, займала територію суч. Львівської, Івано-Франківської і Тернопільської обл. та територію Польщі, що прилягає до України. Назва у значенні «*Земля галичан*» (див. Галич). Суф. утворення на *-ина*. Звідси ж **Галицька низовина**, розташована у верхів'ях Зах. Бугу. Назва від *Галицька земля*.

Галка — рр.: 1) л. пр. Лисогору (бас. Сули); 2) п. пр. Удаю (бас. Сули); 3) пр. Тростянця (бас. Сули). Назву виводять від балт.-слов. основи *гала* — одне із слів, що служило для означення непроточності русла річки, болота; *гала, гало* «низовина, болотиста місцевість» [Марус., 222]. Пор. білор. *гала* «драгва». За спостереженням геоботаніків, яких цитує В.П. Петров, галами в Поліссі

називають міжрічкові обшири з відкритими калюжами, заростями очерету і комишу, подушки рослинної маси, що плавають на воді й коливаються під ногами, великі купини [Петров, ТВН, 85]. Назва утворена за допомогою суф. -к(а). Звідси Галочка — л. пр. Лисогору (бас. Сули), утворення за допомогою суф. -очка.

Гаспра — смт., підпорядковане Ялтинській міськраді АРК. Розташоване на Пд. березі Криму між Ялтою і Алупкою. Виникло в середині XVIII ст. Назву виводять від гр. *аспра* «білий». Дана за відшарування світлих гірських порід. До категорії смт. віднесено у 1930.

Гатка — рр.: 1) л. пр. Звіздали (бас. Прип'яті); 2) л. пр. Ірпеня (бас. Дніпра); 3) л. пр. Півд. Бугу; 4) п. пр. Псла (бас. Дніпра). Назва від *гать* «гребля (плотина), підпружена греблею вода», утворена за допомогою суф. -ка. Звідси ж Гатна — л. пр. Мольниці (бас. Пруту), назва від *гать* за допомогою суф. -на; Гать — п. пр. Случі (бас. Горині), безсуф. утворення від апелятива *гать* [Лящук, КГТ, 166].

Гвардійське — смт.: 1) Новомосковського р-ну Дніпропетровської обл. Розташоване на лівому бер. р. Самара (бас. Дніпра). До категорії смт. віднесено у 1958; 2) (кол. Сарабуз) Сімферопольського р-ну АРК. Розташоване на р. Салгир. Назва на честь радянських *воїнів-гвардійців*, які визволяли с-ще від фашистських загарбників. Так, у січні 1944 біля кол. Сарабуза точилися запеклі бої, в ході яких радянські гвардійці зломали укріплену оборону фашистів на підступах до Сімферополя. На честь цієї події спочатку овоче-молочний радгосп було найменовано «Гвардійський». Згодом назва була перенесена на с-ще. До категорії смт. віднесено у 1957 [ІМСУ, Крм, 458–467].

Гега — верш. Українських Карпат (між Микульчином і Верховиною, на Івано-Франківщині). Назва від румун. *hegnes* «гостроверхий» [Лящук].

Генічеськ (кол. Генічі, Єнічі, Усть-Азовськ) — м., рц. Херсонської обл. Розташоване на узбережжі Утлюцького лим. Азовського моря і прот. Тонкої, яка з'єднує лим. із Сивашем. Великий порт. Виник 1784 в р-ні видобування кухонної солі. Назва від тат. **dženiče* — «тонкий», походить від назви прот. Тонкої. Звідси ж назва Генічеського озера, яке знаходиться за 12 км на пд. від м. Генічеська, на п-ові Семенівський Кут, що є частиною Арабатської Стрілки, а також Генічеської протоки, між Азовським морем і зат. Сиваш. Назва утворена від старої форми топоніма *Єніче* > *Генічі* + суф. -ськ.

Геройське (кол. Прогной, Прогної) — с. Голопристанського р-ну Херсонської обл. Розташоване на Кінбурнській косі, на

бер. Дніпровського лим. Стара назва від *прогнойських озер*. Суч. дана на честь *геройських подвигів* радянських солдат у часи Великої Вітчизняної війни в боротьбі за визволення Кінбурнської коси від фашистів. Назва утворена від апелятива *герой* та суф. -ськ.

Герц'ушка (Герца, Херцушка) — р., п. пр. Пруту (бас. Дунаю). Демінутивне утворення на -к(а) від ойконіма *Герцуга*, нині м. *Герца* Глибоцького р-ну Чернівецької обл. [Карп., ТЦР, 19].

Гирло — 1) л. рук. Дніпра біля с. Дніпр'яни Херсонської обл.; 2) р., що протікала до створення Каховського вдсх. з р. Конки, л. пр. Дніпра, в Білозерський лим. Пор. гирла Дунайські: *Кілійське* (див. *Кілія*), *Сулінське*, *Георгіївське*. Географічний термін *гирло* з румун. *gîrla* «річка, ручай», запозичений у слов'ян.

Гірне — смт.: 1) підпорядковане Харцизькій міськраді Донецької обл. Розташоване на Зуївській антикліналі — одному з пд.-сх. відрогів Донецького кряжа. Засноване 1957 із с-ща шахти № 20; 2) підпорядковане Краснодонській міськраді Луганської обл. Назва від місцевого географічного терміна *гора*. Невисокі горби, підвищення на Донецькому кряжі, як і на Поділлі та в інших місцях України, називають горами. За розташування на Зуївській горі і дана назва. До категорії смт. віднесено у 1957.

Гірник — 1) (кол. Соцмістечко) м., підпорядковане Селидівській міськраді Донецької обл. Розташоване на правому бер. р. Вовча (бас. Самари). Засноване 1939; 2) смт., підпорядковане Червоногвардійській міськраді Львівської обл. Розташоване на автостраді Червоноград — Жовква. Виникло 1954; 3) с-ще, підпорядковане Ровенківській міськраді Луганської обл. Розташоване неподалік від автомагістралі Харків — Ростов. До категорії смт. віднесено у 1969. Безсуф. топонім. Звідси ж *Гірницьке* — смт.: 1) підпорядковане Орджонікідзенській міськраді Дніпропетровської обл. Засноване у 1928; 2) (кол. с-ще шахти № 1), підпорядковане Сніжнянській міськраді Донецької обл. Засноване у 1912. Назва утворена за допомогою прикм. суф. -цьк(ий) від *гірник* (шахтар).

Гірське — м., підпорядковане Первомайській міськраді Луганської обл. Розташоване на перехресті залізниці Харків — Луганськ і автостради Лисичанськ — Комунарськ. Виникло у 1938 у зв'язку з будівництвом заводу. Назва походить від апелятива *гора* через прикм. *гірський*, зумовлена розташуванням м. на підвищенні (горі). Пор. *Гірне*.

Гірський Тікич — р., п. пр. Тікичу (бас. Півд. Бугу). У багатьох місцях русла виступають кристалічні породи Українського щита, внаслідок чого течія річки має *гірський характер*. Звідси назва прикм. частини складного гідроніма. Про походження другої частини див. **Тікич**.

Глеювата — р., п. пр. Білого Черемошу (бас. Пруту). Назва від *глей* «глиняста грязюка» [Карп., ТБ, 115]. Суф. утворення на **-ювата**.

Глибиніць — рр.: 1) п. пр. Очеретянки (бас. Тетерева); 2) п. пр. Вижівки (бас. Прип'яті). Назва від *глибина*, *глибокий* із суф. **-ць**. Таке найменування Г. одержав за характер русла: місцями він протікає в глибоких ущелинах. **Глибока** — рр.: 1) (Глібока) л. пр. Великого Біскова (бас. Пруту); 2) л. пр. Пограничної (бас. Півд. Бугу); 3) п. пр. Хоролу (бас. Псла). Назва від прикм. *глибокий*, утворення без спеціального топонімічного форманта. Назви стосуються неглибоких річок і мають відносний характер: у деяких місцях ці річки мають заглиблення, яких немає в сусідніх річках [Карп., ТБ, 116]. Звідси ж **Глибочок** — рр.: 1) л. пр. Ірші (бас. Тетерева); 2) п. пр. Тетерева; 3) л. пр. Хомори (бас. Случі); 4) л. пр. Ів'янки (бас. Тетерева). Утворення від того ж прикм. за допомогою демінутивного суф. **-чок**. **Глибока Долина** — рр.: 1) л. пр. Гнилоп'яті (бас. Тетерева); 2) пр. Горині (бас. Прип'яті). Ім. частина складного топоніма від географічного терміна *долина*. Прикм. частина — від *глибокий*. Дослівно: «Річка, що протікає в глибокій долині». **Глибоке** — оз.: 1) в середній частині Полтавської обл.; 2) на пд. зх. Чернігівської обл.; 3) на зх. Чернігівської обл. Назва від глибини в порівнянні з сусідніми озерами. С. р. назви орієнтований на лексему *озеро*.

Глинка — р., п. пр. Тетерева (бас. Дніпра). Назва від *глина* — характерної осадової породи, поширеної в руслі річки [Нероз., 58]. Утворена за допомогою суф. **-ка**. Звідси ж **Глинківка** — р., пр. Дністра, утворена від *глинк-* складним суф. **-івка**; **Глинна** — рр.: 1) л. пр. Лисогору (бас. Сули); 2) л. пр. Лохвиці (бас. Сули), утворена суф. **-н(а)**; **Глинник** — р., л. пр. Случі (бас. Горині), утворена суф. **-ик**; **Глинниця** — рр.: 1) л. пр. Пруту (бас. Дунаю); 2) пр. Сейму (бас. Десни); утворена суф. **-иц(я)**; **Глинничка** — р., пр. Корчика (бас. Горині); утворена суф. **-ичк(а)**; **Глинська** — р., п. пр. Ворскли, суф. утворення на **-ськ**; **Глиняк** — р. пр. Сули, утворення від тієї ж основи суф. **-як**; **Глиняна** — р., п. пр. Ужа (бас. Прип'яті), утворена суф. **-яна**; **Глинянка** — рр.: 1) п. пр. Бобрика (бас. Прип'яті); 2) п. пр. Случі (бас. Горині), суф. утворення на **-янка**.

Глинськ — с-ще Роменського р-ну Сумської обл. Розташоване на правому бер. Сули (бас. Дніпра). Вперше згадується в літопи-

сі 1320 під назвою Глинеск. У т. зв. Замковій Горі, розташованій на пд. с-ща, здавна видобувають високоякісну червону *глину* для виготовлення посуду. Назва літоп. Г. від д.-р. прикм. *glinьskъ* > *Глинеск* від *глина* і суф. -ськ [Срезн., 1, 519]. Ойконім означає: «Поселення на глинястій землі». Звідси ж назва *Глиняни* — смт. Львівської обл. Розташоване на р. Перегноївка (бас. Вісли). Одне з найстаріших поселень Львівщини. Вперше у документах згадується 1379. Назву, очевидно, спочатку було дано жителям місцевості, які, на відміну від інших поселень, хати будували з глини, хоч навколо були ліси [ІМСУ, Льв, 386]. Назва утворена від *глин-* за допомогою суф. -ян(и).

Глинська — див. *Глинка*.

Глиняк — див. *Глинка*.

Глиняна — див. *Глинка*.

Глинянка — див. *Глинка*.

Глобине — м., рц. Полтавської обл. Розташоване на р. Сухий Омельничок. Виникло на початку XVIII ст. на місці х. Маленький Кагамличок. Поселення заснували українські козаки на чолі з *Глобою*. Звідси назва.

Глодос — пот., п. пр. Черлени (бас. Пруту). Назва від молд. *глод* «грязь» [ССМ, 1, 244], *глодос* «повний грязюки» [Карп., ТБ, 116]. Звідси *Глодянка* — пот., п. пр. Квасного (бас. Тиси), утворена від основи *глод-* та суф. -янк(а).

Глумча (Глумецка) — р., л. пр. Уборті (бас. Прип'яті). О.М. Трубачов гідронім відносить до ст.-слов. типу з суф. -*ja/-ча* від **glutъсь* [Труб., ПУ, 251], очевидно, в розумінні «забавна, пустуха» [Даль, 367]. Пор.: неподалік р. Веселуха — п. пр. Прип'яті.

Глухів — м., рц. Сумської обл. Розташоване на р. Есмань, пр. Клевені (бас. Десни). Відоме з 1152. За народною етимологією, назву виводять від словосполучення *глухе місце*. Вірогідніше, в основі ойконіма лежить дохристиянське ім'я *Глух*. Пор. ст.-слов. *глоух* із праслов. **gluxъ* «глухий» [ЕСЛН, 42; Нероз., 59].

Гнила — рр.: 1) л. пр. Бистриці-Тисьменницької (бас. Дністра); 2) л. пр. Стрипи (бас. Дністра); 3) л. пр. Стрия (бас. Дністра); 4) п. пр. Збруча (бас. Дністра); 5) п. рук. Дніпра в Дніпропетровській обл. Назва утворена від *гнилий*, у ній відображено особливості води: від слабкої проточності вона місцями застоюється і загниває. Ж. р. назви орієнтований на лексему *річка*; *Гнила Липа* — рр.: 1) л. пр. Дніпра; 2) л. пр. Золотої Липи (бас. Дністра); 3) л. пр. Стиру (бас. Прип'яті). Походження назви див. *Гнила* і *Липа*; *Гнила Прип'ять* — рр.: 1) п. пр. Прип'яті (бас. Дніпра); 2) л. пр. Простиру (бас. Дніпра). Походження назви див.

Гни́ла́ і Прип'я́ть; **Гни́ле мо́ре** — *див.* Сива́ш; **Гни́лий Рі́в** — р., п. пр. Вілії. Про походження гідроніма *див.* Гни́ла́ і Рі́в; **Гни́лий Та́шлик** — р., п. пр. Тя́сьмину (бас. Дніпра). Пояснення назви *див.* Гни́ла́ і Та́шлик. **Гни́лий Ті́кич** — р., л. пр. Ті́кичу (бас. Півд. Бугу). Походження назви *див.* Гни́ла і Ті́кич; **Гни́лий Тя́смин** — р., п. пр. Тя́смину (бас. Дніпра). Походження гідроніма *див.* Гни́ла і Тя́смин; **Гни́лий Я́ланець** — р., л. пр. Півд. Бугу. Походження гідроніма *див.* Гни́ла́ і Я́ланець; **Гни́лові́д** — рр.: 1) л. рук. Дніпра; 2) п. пр. Здви́жу (бас. Тетерева); 3) п. пр. Дніпра. Від *гни́лові́д* — «болото, поросшее сеном и лесом» [Грінч., Л]. Звідси ж **Гни́лово́ди** — р., п. пр. Стри́пи (бас. Дністра). Дослівно: «гни́ла вода» [Труб., ПУ, 183]; **Гни́луша** — р., л. пр. Псла (бас. Дніпра), утворення за допомогою суф. -уша; **Гни́люха** — р., п. пр. Півд. Бугу, утворення на -юха.

Гни́лоп'я́ть — рр.: 1) (Гни́лопядь, Гни́лоп'ят) — п. пр. Тетерева (бас. Дніпра); 2) (Гни́лые П'яты, Гни́лые П'яти) п. пр. Посто́лової (бас. Півд. Бугу). Назву пр. Тетерева виводять від і.-є. **pent* «шлях» [Rozw., 186–189]. Дослідник топографії Ц. Нейман вказував, що в давніх документах *п'ятою* (рос. *пята*) називали місце, де сходились кордони трьох різних ґрунтів або маєтків. Припускають, що Гни́лоп'я́ть Півд.-Бузьку названо так за те, що вона була кордоном з Болехівською землею [Мас., НР, 32]. Звідси ж назва **Гни́лоп'я́тка** — р., л. пр. Гни́лоп'я́ті, утворена від основи **Гни́лоп'я́т-** демінутивним суф. -ка. Основним ареалом поширення гідроніма Г. вважають бас. Тетерева [Железняк, Рось, 149].

Гни́луша — *див.* Гни́ла.

Гни́люха — *див.* Гни́ла.

Гні́здичі́в — смт. Жидачівського р-ну Львівської обл. Розташоване на р. Стрий, правій пр. Дністра. Перша згадка відноситься до 1491. Достовірних відомостей про походження назви немає. За народним переказом, тут були володіння боярина *Гніздича*, від якого ніби й пішло найменування. Утворилося за допомогою присв. суф. -ів.

Гні́зна — рр.: 1) (Гні́зда, Гні́здна) л. пр. Серету (бас. Дністра); 2) (Гні́зна) пр. Трубежа (бас. Дніпра). Походження назви остаточно не встановлено. Існує кілька тлумачень. Гіпотетично з праслов. **gnъzdo* «заглиблення, оточене підвищеннями» [Росп.; ЕСЛН, 93].

Говда — верш. Українських Карпат. Назва від діал. *говда* «масивна гора».

Говерла — найвища верш. Українських Карпат в Івано-Франківській обл., у х. Чорногора. Назва від румун. *howirla* «важкопрохідне підняття» [Лящук]. Назва верш. поширилась на р. Го-

вѣрлу — п. пр. Білої Тиси (бас. Дунаю), а також **вдсх. Говѣрла** на однойменній річці. Звідси ж **Говерлянський масив**. — *Див. Українські Карпати*.

Говтва (літоп. Гълта, Голтивъ, Гълтъ, Голта) — 1) р., л. пр. Псла (бас. Дніпра). Походження назви остаточно не встановлено. Існує ряд гіпотез. О.С. Стрижак назву виводить з тюрк. *ol «болото, трясовина», близького до тур. *gol «озеро, став» із суф. -ty. Словен. топоніміст Ф. Безлай словен. гідронім *Golt* виводить від апелятива *gôlt* «безодня». Вбачаючи спільну назву у словен. гідроніма з дніпровським, цю загальну основу відносять до праслов. *glt/golt «безодня» [Труб., ПУ, 73]. Пор.: р. Голта в Словенії. Ця гіпотеза найбільш імовірна; 2) (літоп. Гьолтавъ) с. Козельського р-ну Полтавської обл., одне з найстарод. поселень України. Вперше згадується в літописі 1097 як значне укріплення Київської Русі. Назва від найменування річки, на якій воно розташоване.

Гоголеве — 1) смт. Великобагачанського р-ну Полтавської обл. Розташоване на залізниці Київ — Полтава. Виросло навколо зал. ст. Гоголеве; 2) (кол. х. Купчинський, с. Яновщина, Василівка) с. Шишацького р-ну Полтавської обл. Назва на честь видатного російського письменника, нашого земляка *М.В. Гоголя*. Утворена за допомогою присв. прикм. суф. -ев. Походження кол. назви х. *Купчинський* невідоме. *Яновщиною* називалося за другим прізвисьмом Гоголя — Яновський; утворена за допомогою суф. -щина. Коли в права володіння ввійшов батько письменника Василь Панасович Гоголь, його почали називати Василівкою. В с. Гоголеве письменник провів своє дитинство.

Гоголів (Оглав) — старод. с. Броварського р-ну Київської обл. Розташоване в межиріччі Дніпра і його л. пр. Трубіжа. Гадають, що Г. виник на місці старод. поселення під тією ж назвою, яке було зруйноване татарами-монголами. У 1628 відоме під назвою Хохолів, Гоголів. За народними переказами, назва походить від *гоголь* — красивий нирок (*Fuligula*), круглоклюва дика качка (*Anas clangula*). Назва утворена за допомогою присв. суф. -ів. Гоголі й тепер водяться в болотах цієї місцевості. У Т.Г. Шевченка Г. зустрічається під назвою *Оглав* (*Шевченко Т.Г. Кобзар*. — К., 1967, стор. 378). Пор.: болг. топонім *Гоголани*, н.-луж. *Cogolow* [див. ЕСУМ, 1, 543].

Гола Долина — р., л. пр. Сухого Торця (бас. Сів. Дінця). Назва від прикм. *голий*. Таку назву річка дістала тому, що в її долині немає деревної рослинності на відміну від інших долин Сів. Дінця і Казенного Торця, вкритих лісами і чагарниками. Ім. частина гідроніма походить від апелятива *долина*.

Го́ла Приста́нь (кол. Голий Перевіз) — м., рц. Херсонської обл. Розташоване на р. Конка, л. пр. Дніпра. Перші відомості відносяться до 1786. Колись через Голий Перевіз запорожці та чумаки возили сіль з Ягорлицьких соляних промислів. Місцевість була гола, без будь-якої рослинності, без жител. Звідси й назва. У кінці XVIII ст. тут почали поселятися кріпаки-втікачі з Полтавщини, Київщини, Чернігівщини. Згодом була побудована пристань, після чого ім. частина складного топоніма — поселення, що тут виростало, одержало суч. назву. Назву міста перейняло оз. Голопристанське, розташоване неподалік.

Голова́нівськ — смт., рц. Кіровоградської обл. Розташоване на обох бер. р. Кайнари. Засноване кріпаками-втікачами з Поділля та Київщини. Перша письмова згадка відноситься до 1764. Назву виводять від прізвища одного з ватажків селянсько-козацького повстання — Коліївщини — Голованя. Утворена за допомогою суф. -івськ.

Голова́нка — р., п. пр. Дністра. Назва не з'ясована. Можливо, походить від того ж кореня, що і в народному географічному терміні *головиця* «джерело» [Грінч., 1, 302]. Ймовірно, основою гідроніма є місцевий географічний топонім *голова* «верхів'я річки, початок» [Юрков., 199; Труб., ПУ, 53]. Утворена від основи *голов-* за допомогою суф. -анк(а). Від цієї ж основи, імовірно, **Голове́нька** — р., л. пр. Сейму (бас. Десни), утворена суф. -еньк(а); **Голове́сня** — р., п. пр. Десни, утворення за допомогою суф. -есня.

Гологі́рка — р., п. пр. Полтви (бас. Вісли). Б.Я. Думін вважає, що назва від с. *Гологори*, яке лежить біля підвищення *Гологори*, від котрого й одержало назву.

Гологори (у XV ст. — Голыгоры) — підвищення пн.-зх. частини Подільської вис. Назва від словосполучення *голі гори*, яке вказує, що підвищення голе, тобто позбавлене деревної рослинності. Суч. форма *Гологори* з інтерфіксом -о- виникла за аналогією до продуктивної моделі композитів [Кас., 67]. Літоп. назва *Голье горы* [ПСРЛ, 2, 1962].

Голом'я́нка — р., п. пр. Росі (бас. Дніпра). Назва похідна від д.-р. *голомя*, *голомець*, від праслов. **gol-men*. Очевидно, звідси рос. діал. *голомя*, *голянь*, *голомень* «відкрите місце в озері» в розумінні «не поросла рослинністю» [див. Железняк, Рось, 36]. Пор. укр. *голий* [Фасм., 1, 431].

Голоприста́нське — див. Го́ла Приста́нь.

Голу́ба Зато́ка — смт., підпорядковане Ялтинській міськраді АРК. Розташоване на пд. Кримського п-ова. Виникло на місці поселення таврів, що існувало в першому тисячолітті до н. е. Назване по імені *затоки*, розташованої неподалік, води якої в

теплі місяці мають переважно *голубий* колір. До категорії смт. віднесено у 1971.

Гонтарівка — р., п. пр. Гнилого Тікичу (бас. Півд. Бугу). Назву пов'язують з терміном *гонтар* «покрівельник» у функції власної назви. Утворилася за допомогою суф. **-івка**. Звідси ж виводять **Гонтарка** — пот. у бас. Серету. Біля потоку знаходилася садиба якогось гонтаря [Карп., ТБ, 117].

Гонтівка (кол. Сербх, Серби) — с. Вінницької обл. Відоме з XVI ст. Після жорстоких тортур тут було страчено і поховано *Івана Гонту* — одного з керівників народного повстання — Коліївщини — проти польсько-шляхетського гніту на Правобережній Україні в 1768. На честь його і названо село. Антропонімічне утворення на **-івка**. Стара назва, за народним переказом, походить від етноніма *серби*, які оселилися тут у XVIII ст.

Гончариха (кол. Дортоба) — найвища **верш**. Приазовської вис. на території Донецької обл. У минулому тут були виробки гончарної глини. Назва від основи **Гончар-** та суф. **-иха**. Кол. назва від тюрк. **dort* «чотири» та **oba* «горб». Верш. має чотири горби, що виступають з різних її сторін.

Гора (пізніше **Старокиївська гора**) — одна з найдавніших частин Києва. Розташована між Володимирською вул., Десятинним пров. та Андріївським узвозом, високо здіймаючись над Подолом. Уже в другій половині першого тисячоліття до н. е. тут було слов. поселення-укріплення, про що свідчать археологічні знахідки. Згодом поселення стало дитинцем давнього Києва. За літоп. переказом, належав полянському князеві Кию — одному з трьох братів легендарних засновників Києва. Назва від д.-р. аеплятива *гора* як опозиція до Подольє (Поділля) [ЕСЛН, 44].

Горгани — права сторона середньої частини Українських Карпат — між долинами р. Мизунка та Ріка на зх. і р. Прут та Яблуницьким пер. на сх. Разом з Чорногорою є найвищою її частиною. Мають вигляд диких зубчастих скель, від руйнування яких у багатьох місцях утворилися розсипи. Назву виводять від місцевого географічного терміна *горган* — «висока кам'яниста гора» (від румун. *gorgan*), «курган» [Лящук, КГТ, 165], «хребет гірського ланцюга» [Юрков., 196], «гірська верховина» [ЕСУМ, 1, 563]. Останні дослідження вказують на і.-е. походження ороніма, утвердження його в слов. мові. **Gǝrganǝ* членується на кореневу морфему **gǝrg* та суф. **-ань**, де основа означає «кривизна, опуклість, вигин». Стосовно фонетичної і словотвірної структури основа **gǝrg* похідна з детермінативом **-g-** від кореня *>*gǝr-* в ступені редукції його вокалізму *< i.-e. *ger* «крутити, вертити, гнути» [Козл.].

Горинь (Горина) — р., п. пр. Прип'яті (бас. Прип'яті). Щодо походження назви існує кілька гіпотез. Одні виводять її з гот. *garinja* «джерело». Деякі вчені дотримуються думки, що вона утворилася від д.-р. *горина* в розумінні «гірська місцевість» [Срезн., 552]. І справді, в далекому минулому р. звався Горина. В Іпатіївському літописі під 1150 говориться, що Ізяслав Мстиславович «перейшов Горину і тут став табором». Суч. назва відома з 1450, коли вона згадується в одній з укр. грамот. Трубачов назву виводить від іллір. *gerin/geriŋ* «джерело». Він розглядає *Горинь* в етимологічному ряді *Горина* (*Гериня*, *Джуринь*) < іллір. *gerin/geriŋ* як похідні від і.-е. *gʷer* «пожирати, жерло, горло», основи, від якої пішли назви джерела в різних і.-е. мовах. Пор. праслов. **žeradlo*, п. *zródło*, укр. *джерело* [Труб., 234–235]. Таке тлумачення непереконливе. Вірогідніше тлумачення походження гідроніма *Горинь*, в якому відстоюється слов. етимологія в означенні «річка з гір». Давній (до XV ст.) варіант *Горина* зіставляється зі ст.-р. *горина* «гориста місцевість». Пор.: і.-е. **gʷer*, **gʷor* «гора, покрита лісом». На окраїні Волинської гряди здіймаються високі уступи, і течія р. у верхній і середній частинах має напівгірський характер. Формантне утворення на *-ина*, як і *-ень* у ст.-слов. *горьнь* — «гірський». Дослівно: «Річка бере початок з гори (Кременецького кряжа) і долає значний гористий шлях» [Пура, НРГ, 6–9]. Звідси ж *Горинка* (*Горинька*) — р., л. пр. Горині. Назва утворена за допомогою демінутивного суф. *-ка(-ька)*.

Горіхова — р., л. пр. Росі (бас. Дніпра). Гідронім походить від назви рослини — укр. *болотні горіхи* (котелки, рогульки) (*trapa patans L.*) [Рогов., 139; Железняк, Рось, 71].

Горлівка — м. обласного підпорядкування Донецької обл. Розташоване на Головній Донецькій антикліналі (опуклому вигині напластованих верств, який є головним вододілом Донецького кряжа), на залізниці Харків — Ростов. На початку XVIII ст. на території суч. Г. з'явилися хутори, де оселилися запорізькі козаки і селяни-втікачі. У 1754 на місці теп. Калінінського р-ну міста виникло військово-поселення Государів Байрак (9-та Рота; див. *Луганське*), в якому була розміщена військова частина. У 1776 хутори і зимівники, що лежали в урочищі Жований Ліс та в б. Сухий Яр, утворили сл. Зайцеве, пд. частина якої носила назву Микитівка по імені десятника будівництва *Микити Дев'ятилова*. У цей же час виникла сл. Залізна. 1867 почалось розвідування вугілля. До цього року відносять заснування Г. За 6 км від Микитівки виникло робітниче с-ще і зал. ст., названі ім'ям талановитого гірничого інженера *П.М. Горлова* — піонера вугільної промисловості на Донбасі.

Горностаївка — смт., рц. Херсонської обл. Розташоване на лівому бер. Каховського вдсх. Гадають, засноване в кінці ХІХ ст. переселенцями з с. Горностаївки Чернігівської губ. [ІМСУ, Хрс, 415]. Однак даних Чернігівського облархіву про переселення немає. Цілком можливо, що походження назви пов'язане з антропонімом. Відомо, що назва згаданого села походить від прізвища його власника *Горностая* [Похил., НМ]. До основи *горностай* додано суф. -ївк(а).

Городенка — м., рц. Івано-Франківської обл. Розташоване на правобережжі Дністра. Виникло в кінці ХІІ ст. Назва від д.-р. *город* — слово по кореню і за значенням праслов. Походить від і.-е. кореня **gher/*ghor* «оточувати, охоплювати», праслов. **gordъ*, утворення з суф. -д-ъ. *Город* — первинно «огорожа, забі(о)р» > «обнесене огорожею місце» > д.-р. *город* «огорожа, забі(о)р». *Город* — «укріплення», ст.-слов. *град* «стіна». *Город* — «населений пункт» [Циг., 90]. У Київській Русі поняття «город» означало й землі, що до нього прилягали [ССМ, 1, 253]. Назва Г. утворена від основи *город-* за допомогою суф. -енк(а) (*пор.* Білгород). Походить від апелятива *Городня*.

Городець (Городец, Городок) **Київський** — літоп. м., згадується під 1026. Назва від д.-р. *городець* — «городок, кріпосця, укріплене тином місце, поселення» [Даль, 1, 940]. В руських землях було відомо 7 міст під назвою Городець. Утворення від *город-* суф. -ець, — *Див.* **Городенка**.

Городище — рр.: 1) п. пр. Десни (бас. Дніпра), на ній розташований н. п. Городище; 2) п. пр. Піщаної (бас. Сів. Дінця); оз. на сх. Чернігівської обл.; м., рц. Черкаської обл. Розташоване на р. Вільшанка, п. пр. Дніпра. Перша письмова згадка відноситься до ХVІ ст. Назва від апелятива *городище* «стародавнє земляне укріплення, городище, залишки стародавнього міста». Найменування озера і міста вказують на те, що вони розміщені поблизу городища; смт. Перевальського р-ну Луганської обл. Засноване у ХVІІІ ст. кріпаками-втікачами від поміщицького гніту, поблизу руїн городища, як виявилось згодом, скіфського (ІV—ІІІ ст. до н. е.). Звідси й назва. *Пор.:* аналогічний топонім на -ište/-išce Giradišce в Сербії, Хорватії, Словенії. Утворення на -ище (*див.* **Городенка**).

Городиця — смт. Новоград-Волинського р-ну Житомирської обл. Розташоване на р. Случ, п. пр. Горині (бас. Прип'яті). Виникло на місці *городища* — руїн старод. міста періоду Київської Русі. Г. вперше згадується 1685 у скарзі магната Вержбицького на військо козацького полковника Макухи, яке спустошило його маєток. Назва від кореня *город-* і суф. -иця.

Городня — м., рц. Чернігівської обл. Розташоване на р. Чибиш, л. пр. Смячу (бас. Десни). Засноване на початку XVII ст. шляхтичем Хвощем як х. Хвоща, що являв собою великий фільварк. Суч. назва від д.-р. *город*, утворена суф. -ня. Див. **Городенка**.

Городок — м.: 1) рц. Львівської обл. Розташоване на р. Верещиця, л. пр. Дністра. Виникло в період Київської Русі. Вперше згадується під 1213 як Городок Солоний, згодом Соляний городок, тобто місце соляних складів. З часом прикм. частина топоніма відпала; 2) (кол. Бедрихів, Новодвор, Бедрихівка) — рц. Хмельницької обл. Розташоване на р. Смотрич, л. пр. Дністра. Назва відома з 1392. У документах XV ст. стає володінням магнатів Бедрихів і одержує нову назву — Бедрихів. З переходом до магнатів Новодворських — Новодвор. З кінця XVI ст. — Бедрихівка, Бедрихів Городок. Пізніше означальна частина топоніма відпала. Назва утворена від топооснови *город* (див. **Городенка**) за допомогою демінутивного суф. -ок. Дослівно: «Невелике укріплене поселення». Назва від д.-р. *городок* — «невелике укріплене поселення», утворена за допомогою суф. -к- від *город* (**gordъ*) [ЕСЛН, 45]. Див. **Городенка**.

Горохів — м., рц. Волинської обл. Розташоване на перетині автошляхів Луцьк — Радехів та Нововолинськ — Берестечко. Вперше згадується під 1487 як назва маєтку у Волинській землі [ССМ, 1, 253]. Назва від д.-р. антропоніма *Горох*, похідного від апелятива *горох* — трав'яниста рослина з родини бобових, д.-р. *горох* «зерно гороху» [Срезн., 1, 559]. Пор. назву літоп. м. Гороховець у Суздальській землі. Утворено за допомогою суф. -ів. [Нероз., 63–64].

Горохуватка (Гороховатка, Хороковатка, Гороховатна, Горохованка, Гороховка, Ольшаниця [СГУ, 151]) — р., л. пр. Росі (бас. Дніпра). Назва темна. Припускають, що вона могла утворитися від ойконіма *Гороховатка*, відомого з 1804, тоді як паралельна назва Ольшаниця — від назви с. Ольшаниця [Железняк, Рось, 48–49].

Горошине — с. Семенівського р-ну Полтавської обл. Кол. літоп. м. Горошин (Грошин, Горошино) в Переяславській землі, вперше згадується під 1096. Утворюють назву від антропоніма *Горошко*, *Гороша*, очевидно, похідного від д.-р. *gorъxa* «гірчиця» < праслов. **goruxa* [ЕСЛН, 46].

Гостомель — смт., підпорядковане Ірпінській міськраді Київської обл. Старод. поселення. Розташоване на автошляху Київ — Коростень. Назва походить від антропоніма *Гостомъ*, який є усіченою формою імені *Гостомиръ* або *Гостомыслъ*, *Гостомыль* з присв. суф. -ъ. Вставне л закономірно виникло внаслідок збігу

-j- з губним звуком м, вставне е — пізнього походження. Ця назва з 1795 р. відома в формі *Гостомль*. Шлях трансформації ойконіма: **Гостомь* > *Гостомль* > *Гостомель*.

Гоща — смт., рц. Рівненської обл. Розташоване на р. Горині (бас. Прип'яті). Старод. поселення. Відоме з XIV ст. Назва топооснови не ясна. Вважають, що в основі лежить д.-р. слово *гость* — «чужинець». Основа назви: **гостя* (<**гостја*): *гост(ь)* (+jь) > *гощь* → *гощ* + *ја* — *гоща* — «гість, чужинець» [Пура, 12]. Звідси *гоща* — «місце торгівлі». Пор. назви сс. на Хмельниччині: Дорогоща, Добригоща (нині Добригорща), Мирогоща-Перша, Мирогоща-Друга Рівненської обл. Не виключено походження назви Г. від антропоніма *Готк* з формою *Гоц*. Звідси ж **Гощанське плато** — кряж на пн.-сх. окраїні Волинської вис. у Рівненській обл. Назва від м. *Гоща*, яке розташоване на вис., утворена суф. -анськ. Термін *плато* (франц.) — «підвищена рівнина, обмежена крутими схилами або уступами».

Грабова Балка — заповідник грабового лісу. Розташований на сх. Донецької обл. у верхів'ї р. Міус (бас. Азовського моря). Крайне сх. місцезнаходження грабу в Україні. Назва від *граб* (*Carpinus L.*) — дерева з родини березових. Утворена за допомогою суф. -ов(а). Друга частина складного топоніма від апелятива *балка* — «суха або з тимчасовим водотоком долина з пологими схилами».

Грабовське (кол. Пушкарі) — с. Краснопільського р-ну Сумської обл. Розташоване на залізниці Суми — Білгород (Росія). Час виникнення невідомий. Назване на честь видатного українського поета-демократа *П.А. Грабовського*.

Градиськ (кол. Городище, Градище) — смт. Глобинського р-ну Полтавської обл. Розташоване на лівому бер. Кремечуцького вдсх. Стару назву *Городище*, *Градище* Катерина II наказала йменувати по-російськи *Градижск*. До категорії смт. віднесено у 1957.

Гребінка — м., рц. Полтавської обл. Розташоване на р. Гнила Оржиця, л. пр. Оржиці (бас. Дніпра), при перетині її залізницею Київ — Полтава. Засноване 1895. Назва на честь українського письменника *Є.П. Гребінки*, який народився поблизу — на х. Убіжище (нині с. Мар'янівка), розташоване пн.-зх. від м. Г.

Гребінки — смт. Васильківського р-ну Київської обл. Засноване на початку XVII ст. під назвою Гребінники, Угребенники. Розташоване у верхній течії р. Протока, л. пр. Росі (бас. Дніпра). Назву виводять від давнього місцевого терміна *греб* «горб»: поселення виникло на гребнях (горбах). Не виключено, що ойконім має антропонімічне походження.

Гребінь — 1) хр. в Українських Карпатах. Назва від географічного терміна *гребінь* «верх хребта»; 2) р., л. пр. Сарати (бас. Че-

remoшу). Бере початок від однойменної гори, від якої й перейняла назву [Карп., ТБ, 118].

Грем'ячка — р., л. пр. Ушиці (бас. Дністра). Назву виводять від *грем'яч* — діал. терміна «джерело, що стікає по кам'янистих породах». Утворена за допомогою суф. -к(а). Дослівно: «Гучна річка».

Гресівський — смт., підпорядковане Залізничній райраді м. Симферополя. Розташоване на р. Салгир (бас. Азовського моря). Назва від розміщення біля потужної ДРЕС (рос. ГРЭС). Засноване у 1962.

Гривка — р., п. пр. Стоходу (бас. Прип'яті). М. Фасмер назву виводить від латин. *griva* «гирло річки». Утворена за допомогою демінутивного суф. -к(а). Існує й інше пояснення. О.М. Трубаčov здогадно пояснює назву з і.-є. **gur/guer* — «пожирати, горло, жерло, гирло». Такі тлумачення видаються сумнівними. Найімовірніше, гідронім походить від ідентичного місцевого апелятива *гривка* в означенні «височина». Згодом назва ороніма перейшла в гідронім. Приклад метонімії.

Гриняви — хр. Українських Карпат. Розташований на пд. Івано-Франківської обл., між рр. Чорний Черемош і Білий Черемош (бас. Пруту). Назва похідна від с. *Гринява* (кол. Гриньова) Косівського р-ну Івано-Франківської обл., розміщеного в підніжжі хр. Г., на бер. р. Білий Черемош. Назву села виводять від власного імені *Гринь* (Григорій).

Гриців — смт. Шепетівського р-ну Хмельницької обл. Розташоване при впадінні р. Білка в Хомору (бас. Случі). Гадають, що Г. дуже старод. поселення й існувало ще за часів Київської Русі. Припускають походження назви від власного імені *Гриць* (Григорій) князя Треблянського, якому село належало наприкінці XI і на початку XII ст. [ІМСУ, Хм, 627]. Антропонімічне походження на -ів.

Гродівка — смт., підпорядковане Красноармійській міськраді Донецької обл. Кол. Козацький пікет, оборонне укріплення в Дикому полі. Засноване в другій половині XVIII ст. городовими козаками — вихідцями з Полтавської губ. В основі топоніма лежить апелятив *городовий* «міський» [Отін, 87].

Грузенька — р., л. пр. Берди (бас. Азовського моря). Названа так тому, що в XVIII–XIX ст. у документах розглядалася як пр. *Грузької*, а суф. -еньк вказував на означення здрібності. Дослівно: «Маленька Грузька». Приклад топонімічної демінутивації.

Грузька — рр.: 1) п. пр. Інгулу (бас. Півд. Бугу); 2) л. пр. Казенного Торця (бас. Сів. Дінця); 3) п. пр. Кривого Торця (бас. Сів. Дінця); 4) л. пр. Кальміусу (бас. Азовського моря); 5) л. пр.

Чорного Ташлика (бас. Півд. Бугу). Назва від ж. р. прикм. *грузький* «топкий, в'язкий» [Грінч., 1].

Грузька Говтва (Голтва-Грузька, Шишацька Говтва) — р., пр. пр. Говтви, від якої перейняла ім. частину. Про походження прикм. частини *див. Грузька*. *Шишацькою* звали за протікання її біля с. Шишаки, Полтавської обл.

Грузький Яланчик — р., впадає в Таганрозьку зат. Азовського моря. Про походження прикм. частини складного гідроніма *див. Грузька*, про походження ім. частини *див. Мокрий Яланчик*.

Грузько-Зорянське — смт., підпорядковане Макіївській міськраді Донецької обл. Розташоване на залізниці Макіївка — Мосьпине. Г.-З. виникло у 1938 у зв'язку з будівництвом вугільної шахти «Холодна Балка», неподалік від р. *Грузької*, л. пр. Кальміусу (бас. Азовського моря). Звідси перший компонент складної назви. Другий компонент від *зоря* — символу кращого життя. Назва утворена за допомогою складного суф. **-янськ(е)**.

Грузько-Ломівка — смт., підпорядковане Советській райраді м. Макіївки Донецької обл. Розташоване на р. Грузька, л. пр. Кальміусу (бас. Азовського моря). Назва складається з двох частин: перша дана за розташування поселення на р. *Грузька*, друга — від прізвища землевласника *Ломова*. Рік віднесення до категорії смт. — 1938.

Грунь — 1) верш. Українських Карпат. Назва від місцевого географічного терміна *грунь* «невисока гора з м'якими контурами» [Лящук, КГТ, 165]; «вершина гори», «гірський хребет», «гора», «гірське поле, висока поляна» від роман. *gruiu* «пригорок» [Юрков., 196]; 2) р., п. пр. Псла (бас. Дніпра). Назва від *грунь*. У цьому разі «річка, яка витікає з-під гори». Звідси ж **Грунька** — р., л. пр. Морозової (бас. Псла), назва утворена за допомогою суф. **-к(а)**. Контактний перехід назви: оронім *Грунь* > гідронім *Грунь*.

Грунь-Ташань (Ташанська Грунь, Груня, Грунь Ташанська [СГУ, 159]) — р., л. пр. Псла (бас. Дніпра). Гідронім являє собою приклад «гібрида», в якому кожен з елементів відноситься до різних мов: перша частина складного гідроніма від укр. терміна *грунь*. Ще О.О. Потєбня відзначав, що в Східній Україні загальне слово *грунь* у значенні «покрите лісом підвищення» не зустрічається [Потєбня, 174]. Треба думати, що цей термін занесений із зах.-укр. лексики. Друга, означальна, від тюрк. **taš* «камінь», утворена укр. суф. **-ан** (*див. Ташанка*), дана на відміну від Грунь-Черкес (Грунь-Черкаська).

Грунь-Черкес (Грунь-Черкаська) — р., п. пр. Грунь-Ташані (бас. Псла). Назва першої частини складного гідроніма від *грунь*. Другу частину Л.В. Падалка пов'язує з *черкесами*, які в XV ст. ні-

бито переселилися з Кавказу [Пад., 71]. В.С. Петренко виводить її від рослини *черкез*. О.С. Стрижак — від слова *черкас*, так називали в минулому в Росії українців [Стрижак, ПСГ, 179—180], що найбільш імовірно. — *Див. Черкаси*. Дана на відміну від Грунь-Ташані (Ташанської Груні).

Грушеваха — р., п. пр. Береки (бас. Сів. Дінця). Назва від *груша* (Pirus L.) — рослини з родини розових. У долині р. ще й тепер ростуть дикі груші. Утворена за допомогою суф. -аха від *Грушева*. Звідси ж **Грушевиця** — р., п. пр. Стиру (бас. Прип'яті), утворена за допомогою суф. -иця від *Грушева*; **Грушівка** — рр.: 1) л. рук. Дніпра в Дніпропетровській обл.; 2) п. рук. Дніпра в Дніпропетровській обл.; 3) п. пр. Мокрої Сури (бас. Дніпра), утворена за допомогою складного суф. -івка від *груша*. Аналогічне походження ряду н. п.: Грушів, Грушеватка, Грушеваха, Грушівка, Грушове, Грушки та ін.

Губиніха — смт. Новомосковського р-ну Дніпропетровської обл. Розташоване на залізниці Дніпропетровськ — Красноград. Перша письмова згадка відноситься до 1704. Походження назви точно не встановлено. За народним переказом, тут був зимівник козака *Губина*, від якого ніби й походить найменування. Більш імовірно, що воно опосередковане і походить від прізвиська жіночої статі, утвореного від прізвища *Губин* чи *Губина* та суф. -иха. Пор. с. Коржиха від Корж (неподалік від Губинихи), р. Вирищица від антропоніма Виришко [Карп., ТБ, 110] та ін.

Губинівка (1776 — Губиниха, 1850 — Губиха) — р., л. пр. Кільчені (бас. Самари). Походження назви можливе від поширення *губ* — загальна назва *грибів*, походить від праслов. **goba* — «щось випукле, вигнуте», спорідненого з групою слів у балт. та іран. мовах з подібним значенням: лит. *gimbas* «нарост», афган. *γumba* «шишка», що свідчить про дуже давнє походження терміна — з і.-е. мовної спільності. Дослівно: «Грибна річка; річка, в долині якої росте багато грибів». Утворена за допомогою складної суфіксації -ин + -івка від кореня *губ-*. Пор. *Грибиха* — р. в бас. Сули. Гадаємо, походить від апелятива *грибна* «істівні гриби, всілякі овочі... ягоди» [Даль, 1, 415]. Утворення від основи *губин-* і суф. -івка у значенні: «Річка, долина якої багата грибами, різними дикими фруктами». Не виключено, що назва походить від того ж праслов. **goba* через можливе антропонімічне посередництво [Железняк, Рось, 53].

Гуляйполе — м., рц. Запорізької обл. Розташоване на р. Гайчур, л. пр. Вовчої (бас. Дніпра). Г. виникло після спорудження Дніпровської укріпленої лінії. Перші поселенці — кріпаки-втікачі з Правобережжя, з с. Гуляйполе (суч. с. Златопіль Софіїв-

ського р-ну Дніпропетровської обл. на р. Базавлук). Засноване 1785. Сама назва — це топонімічна модель, яка складається з дієсл. наказового способу *гуляй* і географічного терміна *поле*, тобто первісне значення назви: «гуляще (незаймане) поле, на якому випасують худобу».

Гум'єна (Гума) — р., л. пр. Малого Серету (бас. Дунаю). Назву пов'язують з молд. *хумэ* «глина». Остання була первинною назвою, згодом трансформувалася на прикм. *гумена*. Назва дана за глинясті береги річки [Карп., ТБ, 120].

Гурзуф — смт., кліматичний курорт АРК. Розташоване на Пд. бер. Криму, між Ялтою і Алуштою. Тут було поселення таврів. У VI ст. візантійці побудували фортецю, що захищала м. Гурзувіт. У XIV ст. тут господарювали генуезці; на середньовічних італійських картах місто позначається під назвою *Гразуі*, *Горзаніум* [«Россия», 14, 766]. В 1745 перейшло до турків і дістало суч. назву.

Гуркалабані — р., п. пр. Дністра. Перетинаючи місцевість з твердими кристалічними породами, річка створює шум, гуркіт. Звідси й назва. Термін *гуркало* — з місцевої говірки на Буковині — «невеликий низький водоспад». Другу частину виводять від *калабана* «калюжа» [Карп., ТБ, 120].

Гусь — рр.: 1) (за термінологією КРУ — Хусь) п. пр. Сули (бас. Дніпра). У 1647 відома як *Усть* (діал. *усь* «устье ріки»); 2) п. пр. Ствиги (бас. Дніпра). Вказують на ймовірність ряду: *Усть* > *Усь* > *Хусь* > *Гусь* [Стрижак, ГП, 166].

Гусятин (кол. *Всятин*, *Усятин*) — смт., рц. Тернопільської обл. Розташоване на р. Збруч, пр. Дністра. Час заснування невідомий. Тут існувало поселення д.-слов. доби, про що свідчать залишки городища, під час розкопок якого було знайдено кам'яну статую д.-слов. бога сонця Святовита. В історичних документах вперше згадується в XVI ст. [УРЕ II, 3, 222]. Походження назви не встановлено. У 1559, коли Г. дістав магдебурзьке право, н. п. згадується як *Всятин*. Згодом змінився на *Усятин*, а ще пізніше народна етимологія додала Г — Гусятин, що «зрозуміліше» для широких кіл населення. Ймовірно, назва відантропонімічного походження — від прізвища чи прізвиська *Всята*. Пор. *Снятин*, *Ділятин*. Прикм. утворення на *-ин*.

Гусяче — оз. на пн. Чернігівської обл. Назва, очевидно, від *гусь*, *гуска* (Anser) — рід птахів родини качахих. На озері з давніх часів оселяються гуси. Назва утворилася від основи *гус-* за допомогою суф. *-яч(е)*. Приклад переходу прикм. у власну назву.

Гути — смт. Богодухівського р-ну Харківської обл. Розташоване на р. Мерло (бас. Ворскли). Засноване в середині XVII ст. Назва від *гута*, терміна, яким в Україні здавна називали місце

виготовлення скла і скляних виробів, а в польській мові, крім того, і металургійне виробництво. Ойконім досить поширений в Україні, Білорусії, Польщі, Чехії, Словаччині та ін. слов. землях. В Україні (1960) близько 90 н. п. під назвою Г. або назвами, похідними від цього слова [УРЕ I, 3, 538–539].

Гуцульські Альпи — див. Чорногора.

Гуцульщина — історико-етнографічна обл. Карпат. Розташована у Бескидах, по обох схилах Чорногори — найвищого ланцюга Українських Карпат, займає сх. частину Івано-Франківської, Чернівецької та пд.-сх. Закарпатської обл. Назва від *гуцули* — етнічна група українців. Утворена за допомогою суф. -щина.

Д

Дарниця — індустріальний р-н Києва. Розташований на лівому бер. Дніпра. Існувало поселення в IV ст. до н. е. Воно мало значну кількість населення і досить високий рівень матеріальної культури. Вперше в документах назва поселення згадується під 1508. Походження назви остаточно не з'ясовано. Існує кілька гіпотез. Одна з них зводиться до того, що за часів Київської Русі в Д. знаходились постійні двори, де зупинялись іноземні посли й купці, які приїжджали до київських князів. Вони привозили із собою *дари*. Як зазначається, існує тлумачення, що саме слово *Дарниця* складається зі слів *дар* і *ниця*: прибулі сюди перед княжими довіреними падали *ниця*, підносячи свої *дари*. Таке тлумачення не переконливе, є прикладом народної етимології. За іншим тлумаченням (М.П. Рибаків), княгиня Ольга буцімто дала в дар своєму синові Святославу озеро, розміщене на лівому бер. Дніпра. Згодом назва озера — Дарниця — нібито поширилась на навколишню місцевість. Ми гадаємо, що найбільш імовірно утворення назви від *дар* і складного суф. -ниц(я).

Дворище — с. Володарсько-Волинського р-ну Житомирської обл. Назва від *дворище* — тип поселення в Україні в XIV–XV ст., що складалося з небагатодвірних розкиданих займищ. У XV–XVI ст. *дворище* — «земельна ділянка з садибою» [ССМ, 1, 287–288]; згодом почали називати сільце, а потім село. До цього типу назв, імовірно, відноситься с. Дворець на Житомирщині і Хмельниччині, Дворик на Хмельниччині, Дворовичі на Рівненщині — від прізвища чи прізвиська переселенців за ознакою розселення.

Дворічна — смт., рц. Харківської обл. Розташоване в межиріччі Осколу та в гирлі його приток Верхньої Дворічної і Нижньої Дворічної, які утворюють одне гирло. Засноване близько 1661

козаками і селянами-переселенцями з Правобережної України як сторожовий пост і добре укріплена слобода [Матер., 170]. Назва від терміна *дворіччя* — за розташування між двома річками, утворена від основи *Дворіч-* за допомогою суф. -н(а).

Дворіччя (кол. с-ще шахти ім. Свердлова) — смт., підпорядковане Артемівській міськраді Донецької обл. Розташоване при впадінні р. Мокра Плотва в Бахмут (бас. Сів. Дінця). Виникло у зв'язку з будівництвом соляної шахти. Суч. назва з 1964 дана за розміщення біля двох річок. Утворена від апелятива *дворіччя*. Пор. *Дворічна*.

Дебальцеве — м. обласного підпорядкування Донецької обл. Розташоване на сх. області, в зх. частині Дебальцевсько-Іванівського кряжа. Виникло у зв'язку з будівництвом 1878 Донецької залізниці, яка зв'язала чотири напрямки: Звірівський, Попаснянський, Луганський і Микитівський. Як свідчать документи, зал. ст. побудували на землі Мазараки (в іншому документі Мазаракія), куплений ним у нащадків воронезького поміщика *А.І. Дебальцева* (чи Дебальцова). Імовірно, назва зал. ст. була дана від найменування с. Іллінка-Дебальцовка (нині Іллінка), розташованого поблизу. Остання названа Дебальцевим іменем свого батька Іллі. Флексія -е служить словотворчим засобом.

Дем'янка — р., л. пр. Десни (бас. Дніпра). Назва, ймовірно, від *демня* — синонім терміна *рудня*, причому, гадають, старіший від останнього. Утворилася за допомогою суф. -енк- від основи дем-. На бер. Д. виплавляли залізо. Пор. *Руденка* — р., л. пр. Язвинки.

Демерджі — 1) верш. Кримських гір. Назва від *тюрк. *demerdži* «коваль»; 2) р., впадає в Чорне море. Назва від однойменного гірського хр.

Демерджі-яйла (Фуна) — хр. Головного гірського пасма в Кримських горах, розташований пн.-сх. від Алушти. **Demerdži* в перекладі з тюрк. «коваль» (пор.: тур. **demir* «залізо»); **jaila* «пасовище, літнє пасовище». Дослівно: «Літнє пасовище коваля». Греки називали масив Фуна — «Димуча».

Демидівка (кол. Демидів) — смт. Млинівського р-ну Рівненської обл. Розташоване на автошляху Рівне — Берестечко. Вперше згадується під 1570 як Демидів. Найменування, очевидно, антропонімічного походження, утворене від *Демид* за допомогою присв. суф. -ів, -івк(а).

Демір-Капу — верш. Кримських гір. Розташована на Бабуган-Яйлі. У перекладі з тур. **demir* «залізо», **kapu* «ворота». Дослівно: «Залізні ворота».

Дему́рине — смт. Межівського р-ну Дніпропетровської обл. Розташоване на залізниці Красноармійськ — Синельникове. Засноване 1894 у зв'язку з будівництвом Катерининської залізниці. Назва станції пов'язана з прізвиськом місцевого селянина *Демури*, х. якого був поблизу. Утворена назва від основи *Демур-* та присв. прикм. суф. *-иц(е)*. Пізніше назва закріпилася за пристанційним с-щем.

Дера́жня — смт., рц. Хмельницької обл. Розташоване на р. Вовк, п. пр. Півд. Бугу. Засноване на початку XVI ст. вихідцями з Кальної Деражні. Слово *деражня* д.-р. походження і означало «місце первинного обробітку деревини до винайдення пилки» [Жучк., ОТ, 210]. Звідси ж назва *Дераженка* — р., пр. Корчи́ка (бас. Горині). Утворена від основи *Дераж-* суф. *-енк(а)*; *Деражқа* — р. в бас. Горині, утворена від тієї ж основи суф. *-к(а)*; *Деряжна* — р., п. пр. Івоту (бас. Десни).

Дерга́чі (кол. Деркачі) — м., рц. Харківської обл. Розташоване поблизу р. Лопань (бас. Сів. Дінця). Засноване близько 1660 переселенцями з Придніпров'я. Вірогідних даних про походження назви немає. Існує кілька народних переказів. За одним із них, назва походить від *деркач* (рос. *дергач*), він же коростель (Steix steix) — «водяна болотяна курочка». За іншим переказом — від прізвиська атамана *Деркача*, який очолював у той давній час переселенців. Таке тлумачення вірогідніше. Роль словотворчого засобу виконує флексія *-і*. З часом кол. назва *Деркачі* трансформувалася на суч. *Дергачі*.

Деревичка (Деревная) — р., л. пр. Случі (бас. Прип'яті). Назва, ймовірно, похідна від с. *Деревичі* (суч. Великі Деревичі Любарського р-ну Житомирської обл.), утворилася за допомогою суф. *-ка*. Назва походить від д.-р. *дерєва* «група дерев», «територія, поросла лісом» > *д(е)ревляне* (союз племен) «лісові люди». Р. Деревичка протікає по території кол. *древлян*, від якої, ймовірно, і перейняла назву.

Дере́глуй (Дерлуй, Дерехлуй, Дерелуй) — р., п. пр. Пруту (бас. Дунаю). Назву виводять з тюрк. **dārān* «дерево», відносячи до групи гідронімів з афіксною частиною **-li-ui* [Вейганд: цит. з Карп., ТБ, 121]. Інші дослідники, на основі вивчення гідронімів на *-луй*, вважають гідронімічний суф. *-луй* формою родово-давального відмінка ч. р. в роман. мовах, зокрема в молд. [Карп., ТБ, 120–121]. Існують інші пояснення форманта *-луй*. Можливість виникнення його залишається не зовсім з'ясованою [Железняк, Рось, 81].

Дереко́йка (Дерекой) — див. *Бістра*.

Дерку́л (Деркуль, Колодезь Дерколовь) — р., л. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Назва від крим.-тат. **dere* «долина, ущелина, яр,

тіснина» і **kyl* «озеро, річка». В означенні «річка, що тече в глибокій долині». Звідси ж **Деркульський степ** — заповідник у Луганській обл. Розташований між рр. Комишна, Нагольна і Деркул. Від основи за допомогою суф. **-ськ(ий)** і одержав назву. Створений 1892 за ініціативою видатного рос. ґрунтознавця і географа В.В. Докучаєва.

Дерло — р., л. пр. Дністра. Припускають походження основи **дерл-** з балт. *derlus* «дорідний, родючий» [Корепан., 183]. Назва утворена від основи **дерл-** та слов. флексії **-о**.

Деряжна — *див.* Деражня.

Десенка — рр.: 1) (Десьонка, Десянка, Десенка) л. пр. Десни (бас. Півд. Бугу); 2) п. рук. Дніпра в Київській обл. Неподалік від впадіння Десни в Дніпро; 3) п. рук. Десни в Чернігівській обл. Назва похідна від *Десна*. Утворена за допомогою демінутивного суф. **-енк(а)**. Дослівно: «Маленька Десна».

Десна — рр.: 1) (Десна, Дисна, Дистна, Дясна) л. пр. Дніпра, 2) (старод. Десниця, Бугова Десна, Деснянка, Десінка, Десниця) л. пр. Півд. Бугу. Походження назви не встановлено. Існує кілька гіпотез. Акад. О.О. Шахматов вважав її походження зі слов. слова *деснь* «правий». Він гадав, що слов'яни повністю жили в гирлі Дунаю, звідки рухалися на пн. — на Волинь і Середнє Подніпров'я. Одна з найбільших пр. Дніпра виявлялася праворуч їхнього руху і вони, мовляв, назвали її *Десною* («Правою») [Шахм., 45]. Це припущення підтримали інші [Шахм., 49–51; Фасм., 1, 506]. Більшість топонімістів дану гіпотезу ставлять під сумнів. О.М. Трубачов висунув гіпотезу, за якою Десна одержала свою назву не від слов'ян, які нібито рухалися на північ, залишаючи Д. праворуч, називаючи л. пр. Дніпра правою. Дослідник вважає це маловірогідним з тієї причини, що східні слов'яни, які тут селилися, ніколи не мали (як і західні) у своїй мові слова **desn* «правий»; воно відоме як діалект лише пд. слов'янам. Д., вказує Трубачов, свою назву одержала від балтів, для яких, у їх русі на схід, вона тривалий час була «правою або південною» рікою. Пор. літ. **dēšinas* «правий» [Труб., РСЕ, 49–50]. Таке тлумачення, гадаємо, малообґрунтоване. Найбільш сприйнятною вважаємо гіпотезу, за якою гідронім Д. виводять з і.-е. **d-/de* «яскраво блищати, світити», до якого згодом приєднався іран. елемент **-sya-/sa-**, спільний для гідронімів Де-сна, Сн-ов, Сн-опоть, Пере-те-сна та ін. [ЕСЛН, 50]. Назва р. Десни, л. пр. Півд. Бугу, ймовірно, перенесена переселенцями.

Джанкой — м., рц. АРК. Розташоване на пн. області, на залізниці і автомагістралі Москва — Сімферополь. Перша згадка відно-

ситися до 1855. Назву виводять від іран. *džan* «душа, дух, життя» і тюрк. **koi* «поселення». Дослівно: «Миле, приємне поселення».

Джур-Джур (Кремасто-Неро) — вдсп., розташований в Карабі-Яйлі біля с. Генеральського, підпорядкованого Алуштинській міськраді АРК. Назва від тюрк. **džur-džur* — звуконаслідування. Назва *Кремасто-Неро* — з гр.: «вісяча вода».

Джури́н — р., л. пр. Дніпра. Про походження назви див. **Горинь**.

Дзвонецький поріг (Звонець, Звонецький поріг, Дзвін-поріг) — четвертий поріг на Дніпрі. Виходив з води за 2 км вище с. Звонецького Солонянського р-ну Дніпропетровської обл. У старод. Русі називали Дзвін-порог. Скандинавці іменували його Геландр «Гулкий». Нині затоплений водами вдсх. Назва від апелятива *звонець* в розумінні «дзвінкий» [УРЕ I, 4, 118; Яворницький-Дніпр, 43].

Дзержинськ — 1) м. обласного підпорядкування Донецької обл. (до 1938 — Щербинівка). Розташоване поблизу р. Кривий Торець (бас. Сів. Дінця). Виникло неподалік від с. Щербинівки в зв'язку з початком промислових розробок кам'яного вугілля (Горн. журн., т. 3, стор. 252) у 1906. Щербинівку, за народним переказом, засновано богуславським козаком *Щербиною* у XVII ст., який згодом загинув у бою з татарами; 2) смт., рц. Житомирської обл. (до 1924 — Романів). Розташоване на р. Лісна, п. пр. Тетерева (бас. Дніпра). Перша письмова згадка відноситься до 1471. У сиву давнину в цій місцевості жило слов. плем'я древляни. Кол. назва нібито від імені першого поселенця Романа, який, за легендою, оселився тут наприкінці XV ст. [Жит., 113]; **Дзержинський** — смт., підпорядковане Ровеньківській міськраді Луганської обл. Назви від прізвища *Ф.Е. Дзержинського* — діяча кол. радянської держави.

Диканька — смт., рц. Полтавської обл. Розташоване в пн.-сх. частині обл., неподалік від р. Ворскла. Відоме з середини XVII ст. Спочатку це був невеликий хутір серед непрохідного дикого лісу. Щодо походження назви є дві версії. Одні дослідники пов'язують її з *диким лісом*, в якому було засновано поселення; інші — з прізвищем *Дикань*, що більш вірогідно. Це прізвище й досі тут зустрічається. Утворена за допомогою суф. -ка.

Дике поле — історична назва території степів між Доном і Дністром, котра здавна належала Київській Русі і була на тривалий час значно обезлюднена внаслідок спустошливих набігів кочових войовничих племен печенігів, узів, аварів, половців (куманів) і татаро-монголів. Поняття «Дике поле» зникло в кінці XVIII ст., коли було розгромлено тур.-тат. панування в Причорномор'ї та Приазов'ї [УРЕ, 4, 158]. Назва *дике* в розумінні «не-

заселене, небезпечно від страшних набігів, які приносили з собою нелюдські страждання».

Димарка — р., л. пр. Дніпра. Назва від слова *димарка*, яке в XVII—XVIII ст. означало піч рудні, в котрій за допомогою міхів виплавляли залізо з руди. Відомо, що на бер. Д., яка входила до Чернігівського полку, в 1754 виплавляли залізо [Фед., 225].

Димер — смт. Вишгородського р-ну Київської обл. Розташоване на автомагістралі Київ — Овруч на вододілі Дніпра, Ірпені і Здвижу. Виникло 1582. Назва — трансформована форма з первісного *Здемарь* < антропоніма **Szděmьrь*.

Димитров (до 1937 — Гродівський рудник, з 1937 по 1957 — Новий Донбас) — м., підпорядковане Красноармійській міськраді Донецької обл. Розташоване на вододілі р. Солона і Казенний Торець, на залізниці Донецьк — Дніпропетровськ. Виникло у 1912. **Димитрове** — смт., підпорядковане Олександрівській міськраді Кіровоградської обл. Виникло 1947 під час освоєння Семінівсько-Головківського буровугільного родовища. Назва від прізвища болгарського діяча *Г. Димитрова*.

Дигтинець (в КРУ назва не точна — Дугенець) — пот., л. пр. Путили (бас. Пруту). Назву виводять від *діготь*, за заняттям населення — Дігтинець. Ця початкова назва змінилася внаслідок топонімічної метонімії [Карп., ТБ, 122].

Діброва — смт. Олевського р-ну Житомирської обл. Розташоване на пн. зх. області, на залізниці Сарни — Коростень. Назва від апелятива *діброва* — тип лісу, в деревостой якого переважає дуб (*Quercus* L.) — рід дерев з родини букових. Засноване в кінці XIX ст.

Дівиця — рр.: 1) л. пр. Лоші (бас. Десни); 2) (Дівичь-рѣка, Новий Поток) л. пр. Остра (бас. Десни). Назву виводять від і.-є. слова **dheuina* «джерело, потік, течія» [Ящен.]. Пор. назву трьох річок Дівиця в Липецькій обл. (Росія). Ці назви формувалися на території Сумської і Чернігівської обл. і перенесені переселенцями в Липецьку обл. [Прох., 44]. Назва утворена за допомогою суф. -иця. Звідси, очевидно, і гідронім *Дівичка* — р., п. пр. Удаю (бас. Сули), утворений від основи за допомогою суф. -к(а), що виражає відтінок здрібності.

Дівич — г., одна з наймальовничіших верш. Товтрів (Медоборів). Розташована над р. Збруч, л. пр. Дністра. Назва від дівочого монастиря, який стояв колись на горі і був зруйнований турками, а жителів слободи, що лежала під горою, і черниць забрали в полон. З Дівич-горою пов'язано ряд легенд.

Дівичка — див. Дівиця.

Дігтярі (кол. Міняйли, Міняйлівка) — смт. Срібнянського р-ну Чернігівської обл., розташоване на р. Удай при впадінні в неї Лисогору (бас. Дніпра). Перша письмова згадка відноситься до 1666. Назва від *дiхтяр*, *дiхтярі* — робітники, які займаються виготовленням дьогтю. У селі здавна був розвинений цей промисел. У Д. 1845 перебував Т.Г. Шевченко. Тут він написав повість «Музикант», в якій змалював тяжке життя кріпаків.

Діл — хр. Українських Карпат в р-ні м. Борислава. Назва від місцевого географічного терміна *діл* — «гора, що розділяє (ділить) два села, дві річки тощо» [Лящук, КГТ, 165]. Звідси і хр. Великий Діл біля Борислава; **Верхній Діл** — хр., розташований на Закарпатті між рр. Латориця і Боржава (бас. Тиси). *Верхній* від *верх* «вершина, високі гори» (див. **Верховина**).

Ділятин — смт. Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл. Розташоване на р. Прут (бас. Дністра). Вперше згадується в документах 1578. Назву виводять від імені першого поселенця *Ділята* (Ділета). Інші дослідники вказують, що в податкових реєстрах того часу згадується прізвище шляхтичів Стецька та Кості *Ділятинських*, від яких ніби й походить назва, що менш вірогідно. Скоріше прізвище шляхтичів похідне від н. п. Д.

Дніпро (Дніпр, Дніпер, Славутич, Слаута) — головна ріка України, бере початок на Смоленщині (в Росії), протікає по Росії, Білорусії і впадає в Дніпровський лим. Чорного моря. Найдавніша з писемних назв Борисфен (Бористен) згадується Геродотом (V ст. до н. е.), Птоломеем (II ст.) та ін. як латин. *Borysthénēs*. Ця назва загальноприйнята з іран. (авест.) *Vourustana* — «широке місце». В літературі вказується як на назву скіфську. Це пояснюється тим, що вони першими з іраномовних народів з'явилися на Дніпрі (VIII ст. до н. е.). На думку вчених, назва відноситься не до самої ріки Д., а до широкого лиману в пониззі ріки. Деякі дослідники печенізьку назву Д. *Varobx* (Барух), мимохідь згадувану візантійським імператором й істориком Костянтином Багрянородним в одній зі своїх праць, як і санскрит. *Varax*, а також назву, дану іраномовними племенами, *Baras*, *Baras-don* і гунську назву цієї ріки *Var*, пропонують вважати найдавнішою назвою Д., яка означала *Вепр* «дикий кабан». Цю думку підтверджують тим, що культ вепра посідав особливе місце у старод. міфології давніх — д.-гр. назва Борисфен (Бориспен) є переосмисленням д.-інд. гідроніма *Varax* через його іран. переробку *Барз-дон* «Вепр-ріка» і що від цієї назви утворилися д.-гр. гідроніми *Барос* (Барис), *Борис-тен* «Вепр-ріка» і варіант *Данапер*, який означає навпаки — «ріка Вепр» [Наливайко]. Про походження суч. назви *Дніпро* існує кілька гіпотез. Одні її виводять від скіф.-балкан.

Дана-апара, дослівно «Ріка-задня» в розумінні «дальня ріка» при тлумаченні назви Дністра як *Дана-nardu* «ближня ріка» (по відношенню до р. Істр, нині Дунай). Таке тлумачення мало ймовірне. Існує інше міркування, за яким гадають, що фрак., за скіф. традицією, назви Дніпро і Дністер позначали односкладовим словом *дѣп* «ріка», але з додатком природних орієнтирів по Істру стосовно Дністра і по Ібру (в бас. Тетерева) — стосовно Дніпра. За цим тлумаченням назви річок визначають їх положення: *Дѣп* істрівський (біля Істра) — Дністер, *Дѣп* ібрівський (біля Ібра) — Дніпро. Згодом дослов. гідронім *Дѣнеібр* трансформувався на слов. *Дънепръ* [Труб., ПУ, 216–218]. Таке тлумачення не переконливе. Вірогідніше тлумачення, підтримуване більшістю вчених, за яким назви всіх великих річок Пн. Причорномор'я, в тому числі й Дніпро, мають переважно і.-є. (і.-іран.) походження. Середню течію Д., на відміну від царських скіфів, котрі жили в пониззі ріки, отже і її назву, відому як *Дана апара* в розумінні «водна глибочінь», освоїли скіфи-землероби. Ця ж назва у формі *Данапер* в IV ст. н. е. згадується в Анонімному периклі (посібнику для мореплавців). Пізніше, в VI ст., в хроніці візантійського історика Менандра Протиктора подано цю ж назву. Тоді ж готський історик, за походженням алан, Іордан (Іорнанд) подав варіант *Danapris*, латинізовану форму *Danaper*, похідну від скіф. *Dana-apara*. Порів. осет. (а вони відносяться до іраномовних народів) *don-arf* «глибока ріка». Гадають, що гідроніми *Danapris/Danaper* походять від дак.-фрак. проміжка *Danu-іpr-os*, де *Dana* — «вода, ріка» та і. е. *Іпр* (*Ібр*) із значенням той, що розливається; отже, «широкий» > *Dunіpr-Duneanar* (на фрак. основі) > *Дънепръ* — в тому ж розумінні «глибока ріка» [ЕСЛН, 55–56]. Отже, більшість вчених у своїх дослідженнях назву Д. виводять з найдавніше зафіксованих варіантів *Danapris/Danaper*, витлумачуючи з латин. варіанта *Danapris* (*Danaper*) > пн.-сх.-слов. **Данаръ* > д.-р. *Дънѣпръ*, *Дънѣпрская река*, рос. *Днепр*, укр. *Дніпер*, *Дніпро*, білор. *Дняпр*. Паралельні назви Д. — *Словута* (*Славута*), *Словутич* (*Славутич*) значно давніші від найменування *Дніпро*, відносяться до праслов. гідронімії. Походження назви *Словута* (*Словутич*) остаточно не з'ясовано. Гадають, це ім'я утворилося від і.-є. **kleu* > праслов. **slou* — «текти» [Rozw.; Стрижак, «БД»]. На думку О.С. Стрижака, первинне значення гідроніма **slava* означало «чиста, прозора, ясна» [Стрижак, там же]. Гадають, що гідронім *Словутич* міг виникнути або з дослов. дієсл. основи **slovt* — основи із значенням «текти», або від праслов. дієсл. **sluti* «славитися, бути відомим» і споріднений з лексемою *Слава* (Трубачов) «носій слави». Інші вважають ім'я *Словутич*

епітетом Дніпра, виводять його від д.-р. *словутичь*, похідне від *словять* «знаменитий» [Фасм., 3, 673]. Похідною назвою від гідроніма *Словута* (Славутич) — м. Славутич Ріпкинського р-ну Чернігівської обл. Розташоване в межиріччі Дніпра і Десни — місто чорнобильських енергетиків. Засноване 1987.

Дніпрові пороги (Дніпровські пороги) — пороги, які були розташовані в руслі р. *Дніпро* між Дніпропетровськом і Запоріжжям. Пороги — кам'яністі ділянки в руслі ріки зі значною швидкістю течії, які спричинилися внаслідок неоднакового розмивання різнорідних порід. Перший описав пороги, їх назви, а також весь Дніпровський шлях візантійський імператор Костянтин Багрянородний (X ст.). Після збудування Дніпрогесу залиті водами вдсх. Пороги служили перешкодою для судноплавства в Запорізькій обл.

Дніпровське — смт. Верхньодніпровського р-ну Дніпропетровської обл. Засноване 1951. Розташоване на бер. *Дніпра* (Дніпропетровського водоймища), за що й дістало назву.

Дніпровський лиман — зат. на пн. Чорного моря в Херсонській і Миколаївській обл. Від Чорного моря відокремлений Кінбурнською косою. Назва похідна від гідроніма *Дніпро*, який впадає в цю затоку. На пн. у лим. впадає р. Півд. Буг, за що існує паралельна назва. Про походження слова *лиман* див. **Лиман**.

Дніпровський луг (Великий Луг, Великий Луг Запорізький, Луг, Великая Плавня, Плавня, Великий Луг или Плавня) — розміщений на Лівобережжі нижче о. Хортиці, переважно залитий Каховським вдсх. Вперше згадується під 1190 [ПСРЛ, 2, 1962]. Слово *плавні* означає «надмірно зволожені ділянки заплавної тераси, вкритої водно-болотною і болотно-луговою рослинністю». Назва прикм. частини похідна від гідроніма *Дніпро*. Про походження назви Великий Луг Запорізький див. **Великий Луг Запорізький**.

Дніпровські пороги — див. **Дніпрові пороги**.

Дніпродзержинськ (до 1936 — Кам'янське) — м. Дніпропетровської обл. Розташоване на правому бер. *Дніпра*. Вперше згадується 1750 як с. Кам'янське (назва від каменоломень, що були розташовані поблизу). З 1936 — Дніпродзержинськ. Таку назву дістало на честь *Дніпра* і *Ф.Е. Дзержинського* (див. **Дзержинськ**).

Дніпро-Донбас — канал між рр. Дніпро і Сів. Донець, від яких і перейняв назву. Початок бере з Дніпродзержинського вдсх., біля с. Шульгівка Криничанського р-ну Дніпропетровської обл., і з'єднується з Сів. Дінцем.

Дніпропетровськ (до 1926 — Катеринослав) — м., обл. ц. Дніпропетровської обл. Розташоване на Дніпрі. У 1776 за наказом Г.О. Потьомкіна там, де Кільчень впадає в Самару, на місці сл. Половиці, заснованої в середині XVII ст., було закладено міс-

то, назване на честь Катерини II Катеринославом. Низовинне лівобережжя, на якому будувалося місто, навесні затоплювалося водою, тому в 1784 за наказом Катерини II перенесено на правий бер. Дніпра у Кайдаки. Закладка міста відбулася 9 (20) травня 1787 на горі, де нині розміщена Жовтнева площа. 1797 Павло I перейменував місто на Новоросійськ. У 1802 йому повернено стару назву. З 1926 — суч. назва. Перша частина складного топоніма від *Дніпро*, на якому розташоване місто; друга дана на честь *Г.І. Петровського* — революціонера, діяча кол. радянської держави, кол. робітника одного із заводів Катеринослава.

Дніпрорудне — м. Василівського р-ну Запорізької обл. Розташоване на лівому бер. Дніпра. Засноване 1961 в зв'язку з освоєнням Білозерського залізорудного р-ну. Назва від *Дніпро* і *руда* — мінеральна речовина, з якої добувають метал, у даному разі руда залізна.

Дніпр'яни (до 1946 — Британи) — смт., підпорядковане Новокаховській міськраді Херсонської обл. Розташоване на лівому бер. Дніпра. Засноване 1791 кріпаками-переселенцями з різних губерній — Полтавської, Курської, Орловської та ін. Назва похідна від *Дніпро*, утворилася за допомогою суф. *-яни*. Щоб кріпаки не тікали, їм голили (брили) голови. Звідси виводять стару назву *Британи* (бриті) [Юденіч, 197]. Приклад народної етимології. Більш імовірно її походження від географічного терміна *Бретань*. Відомо, що в цій місцевості по Дніпру оселялися французи (*див. Велика Лепетиха*), очевидно, вихідці з п-ова Бретань, розміщеного на пн. зх. Франції, назва якого, в свою чергу, походить від кельтського племені бритти, витісненого з Бретані германськими племенами в V ст. Під впливом переосмислення в укр. мові е було замінено на и. Звідси, імовірно, **Британ** — два лівих рук. в пониззі Дніпра, о. **Британ** поблизу Нікополя на Дніпропетровщині. Існує також думка, за якою назва *Британи* тюрк. походження (Д.І.Яворницький (Еварницький) та ін.) й утворилася від **br(bir)* «один» + **itan* «зниклий», що менш імовірно.

Дністер (Дънѣстръ (-ь?), Дністро) — р., впадає в Дністровський лим. Чорного моря. Походження назви остаточно не з'ясоване. Її слід віднести до найдавніших часів. Різні народи і племена, просуваючись у басейні ріки, по-новому сприймали назву і щоразу її видозмінювали. Вперше згадується Геродотом у V ст. до н. е. як прикордонна зі Скіфією річка під назвою Тіріс. Пізніше Страбон і Птоломей називали її скіфською назвою Тірас; назва з іран. *turus* «швидкий» (Фасмер; Брюкнер; Лер-Сплавинський). Цей давній географічний термін походить від іран. прикм. (а А.О. Білецький вважає доіран.) *tūra* «швидкий», курд. *tūr* «дикий, неприборканий». Назву *Turus* турки переосмислили

на **Turla* (імовірно, під впливом тюрк. **turla* «пасовище»), яка вживалася укр. місцевим населенням аж до XIX ст. Суч. назва вперше згадується в IV ст. Амміаном Марцелліном як *Danastius*. Готський історик Іордан називає річку *Danaster*. Походження цієї назви дослідники виводять по-різному. Одні її виводять від авест. *danu narduui* «ближня ріка» при тлумаченні назви Дніпро як *Dana anara* «задня ріка». Таке тлумачення не переконливе. Більш ймовірне тлумачення, за яким *Danastris* розглядається як двочленна назва, що становить сполучення двох апелятивів — *дан* + *стрий*. У своїй нижній течії ріка мала назву *Дон* у значенні «вода», «ріка», а в верхній — *Стрий*, що означає «швидкий» (Петров). Таке тлумачення підтримується більшістю дослідників, етимологію її можна вважати встановленою. Скіфи говорили щось на зразок «*don Istros*», як ми нині говоримо: «ріка Волга» чи «ріка Дністер», а згодом це словосполучення злилося в одне слово. Дослідники припускають, що слово *Istros* і на мові фракійців означало «швидкий», тобто те, що й *Tiras* на мові скіфів [Карп., ТБ, 122–124; ГДДТ, 11–14]. Молдовани і румуни ріку здавна називали Ністру. В старод. Русі ріка спочатку була відома як *Дънѣстръ*. Ця назва, як первинна, зайшла і в Україну. Згодом тут вона стала відома як Дністр, Дністер, паралельна під молд. впливом — Ністр. Таким чином, назва ріки Д. не скіфська, як про це тлумачили ряд дослідників, а доскіфська. Суч. фонетичний вигляд *Дністер* належить мові слов'ян. У місцевого (у вузькому розумінні) населення Д. відомий ще під назвою *Берег* [Карп., ТБ, 123; ЕСЛН, 56–58].

Дністровський лиман — зат. (лим.) у пн.-зх. частині Чорного моря — розширене русло Дністра, найбільший прісноводний лим. України. Кол. назва Овідієве озеро. Її пов'язували з іменем давньоримського поета Публія Овідія Назона, вважаючи, що він жив у цих місцях у засланні. У молдован лиман був відомий під назвою *Видов*, *Видовул*, *лакул Овідулуй*; у турків **Turla*, у росіян — *Лиман Б'їлгородський*. Суч. укр. назва походить від імені *Дністер*, утворилася від топооснови **Дністр-** за допомогою суф. **-овський**. *Б'їлгородським* лим. називали за іменем найбільшого поселення на Д.Л. — *Б'їлгорода*. У запорізькій пісні лиман подано у формі *Дністровий лиман* [ГНП, 30–34]. Про походження слова *лиман* див. **Лиман**.

Добра — рр.: 1) (Добрая, Красная, Добрянка) — л. пр. Сухого Ташлика (бас. Півд. Бугу); 2) (Добренька, Добрая) п. пр. Висуні (бас. Інгульця); 3) п. пр. Гнилої Липи (бас. Дністра); 4) п. пр. Конопельки (бас. Прип'яті). Назва від прикм. *добрий*, вказує на якість води. Аналогічне походження назв **Добра Вода** — р., пр. Свидні (бас. Десни); **Добривідка** — рр.: 1) (Доброводка, Добриводка, Доброводівка) л. пр. Коропця (бас. Дністра); 2) (Добро-

водка) л. пр. Пруту (бас. Дунаю). Прикм. утворення без спеціального топонімічного форманта.

Добровеличківка — смт., рц. Кіровоградської обл. Розташоване на р. Добра, л. пр. Сухого Ташлика (бас. Півд. Бугу). Виникло в другій половині XVIII ст. За народними переказами, тут була чумацька зупинка. На ній поселився кріпак-втікач коваль Величко. Згодом переселенці заснували хутір, який назвали Д. Назва від гідроніма *Добра* і прізвища коваля *Величко* за допомогою суф. -івк(а).

Добромил (кол. Вашина) — смт. Старосамбірського р-ну Львівської обл. Розташоване на залізниці Старий Самбір — Нижанковичі. Засноване одним з дворових перемишлянського князя — *Вашем*, звідси первинна назва. Як гадає Є.М. Черняхівська, суч. назва від д.-р. імені *Добромил* + суф. -ї, тобто місто Добромила. Перша згадка про Д. відноситься до 1374, за іншими даними, до 1566.

Добропілля — м., рц. Донецької обл. Розташоване на р. Бик, л. пр. Самари (бас. Дніпра). Виникло у 1953 на місці х. Парасковіївки, відомого з першої половини XIX ст. Сюди в 1914–1915 у нововідкритий район залягання кам'яного вугілля було прокладено залізницю. Зал. ст. за гарні чорноземні поля, серед яких вона виросла, була названа Добропіллям. Неподалік від станції були відкриті рудники — Ерастівський і Святогорівський. У 1922 рудники об'єднані в один — Червоноармійський. У 1953 перетворено в місто Добропілля. Назва від словосполучення *добре поле*.

Добротвір — смт. Кам'янсько-Бузького р-ну Львівської обл. Розташоване на лівому бер. Бугу. Виникло у 1952. Нове с-ще створено у зв'язку з будівництвом Добротвірської ДРЕС. Свою назву одержав від найменування с. *Добротвір*, розташованого неподалік, а згодом перейменованого на Старий Добротвір. Перша письмова згадка про село 1417. Походження назви не встановлено. Ймовірно, вона виникла від словосполучення *добро творити*. Назва новозбудованого Д. виправдовує це найменування: ДРЕС дарує електроенергію навколишнім поселенням.

Добрянка — смт. Ріпкинського р-ну Чернігівської обл. Виникло у кінці XVII ст. Розташоване на пн. України на залізниці Чернігів — Гомель, на невеличкій однойменній р. Добрянка, п. пр. Откильні (бас. Сожу), від якої й перейняло назву. Найменування річки від лісу *Доброго*, де бере початок [СГУ, 175].

Довбуша печера — печера в Карпатах поблизу м. Яремче Івано-Франківської обл. Названа на честь видатного народного героя захисника поневолених у XVIII ст. Олекси Довбуша, який, за словами І.Я. Франка, «був окрасою, князем і владикою тих гір, орлом того повітря, оленем тих борів, перед ким дрижали

сміливі й сильні, корилися горді, наділялись слабі, бідні і пригноблені». Звідси ж назва гори Довбуша поблизу м. Збаража Тернопільської обл. над р. Гнезною, л. пр. Серету (бас. Дністра).

Довга Сага — р., л. пр. Хоролу (бас. Псла). Про походження ім. частини назви *див. Сага*. Прикм. частина *довга* вказує на розміри річки в порівнянні з сусідніми струмками.

Довге — оз., розташоване в Шацькому р-ні Волинської обл. і відноситься до групи *Шацьких озер*. Назва являє собою субстантивованій прикм. *довгий(-е)*, узгоджений у роді з номенклатурним словом *озеро*.

Довжанка — рр.: 1) л. пр. Завадки (бас. Дністра); 2) п. пр. Серету (бас. Дніпра). Назва від прикм. *довгий*. Утворилася від основи *довг-* з переходом г у ж, суф. утворення на *-анк(а)*. Звідси ж **Довженька** — р., пр. Яловичари (бас. Пруту), утворення на *-еньк(а)*; **Довжик** — рр.: 1) п. пр. Кам'янки (бас. Тетерева); 2) п. пр. Нетриусу (бас. Псла); 3) л. пр. Бабки (бас. Сів. Дінця); 4) п. пр. Нетриусу (бас. Сів. Дінця). Назва від прикм. *довгий* з переходом г у ж, утворена демінутивним суф. *-ик*. Звідси ж **Довжик Грузький** — р., л. пр. Лисогору (бас. Сули). Про означальну частину гідроніма *див. Грузька*.

Докучаєвськ (до 1954 — с-ще Оленівські Кар'єри) — м. Волноваського р-ну Донецької обл. Розташоване на р. Суха Волноваха (бас. Кальміусу). Засноване у 1898 у зв'язку з початком добування кар'єрним способом доломіту для металургійної промисловості. У 1954 назване на честь видатного російського ґрунтознавця-географа *В.В. Докучаєва*.

Долина — м., рц. Івано-Франківської обл. Виникло в другій половині Х ст. Розташоване в верхів'ї р. Сивка (бас. Дністра), в глибокій *долині*. Приклад переходу апелятива у власну назву. Долина, порівнюючи з довжиною, вузька заглибина в земній поверхні, спричинена розмивною діяльністю текучих вод.

«**Долина нарцисів**» — мальовнича долина, один з найкрасивіших куточків в Україні, державний заповідник. Розташована на Закарпатті в урочищі Кіresh поблизу м. Хуста, на правобережній терасі р. Тиса (бас. Дунаю). Навесні більше як на 30 га місцевість вкривається *нарцисами* (*Narcissus L.*) — рід трав'янистих рослин з родини амарилісових. Походження першої частини топоніма *див. Долина*.

Долинська — м., рц. Кіровоградської обл. Виникло 1871 під час будівництва залізниці Харків — Миколаїв. Спочатку зал. ст. і пристанційне с-ще називалися Казанкою. Суч. назва від прізвища поміщиці *Долинської*.

Доманівка — смт., рц. Миколаївської обл. Розташоване на р. Чортала, п. пр. Півд. Бугу. Виникло на початку ХІХ ст. на міс-

ці х. молдованина Худобашева. Назва від прізвища польських землевласників *Доманівських*. Назва від основи *доман-* та суф. *-івка*.

Домаха — рр.: 1) пр. Кальміусу (впадає в Азовське море); 2) пр. Кушугуму (бас. Дніпра); 3) у межиріччі Дністра і Турунчука; рук.: 4) л. Дніпра в Дніпропетровській обл.; 5) п. Дніпра в Київській обл.; 6) п. Дніпра в Херсонській обл.; 7) (кол. Яське) — оз. на Турунчуку, поблизу с. Яськи Біляївського р-ну Одеської обл. Звідси ж *Домашка* — р., л. пр. Дніпра. Назва *Домаха* пов'язана з розселенням запорізьких козаків. Словом *домаха* (дом + аха) козаки називали своє стале місце перебування, житло [Отін, 125–127]. Гадають, що назва оз. Яське занесена з Придніпров'я козаками-чорноморцями в період 2-ї рос.-тур. війни. Кол. назва походить від дуже давнього с. Яськи [ГНП, 35]. *Див. Яськівка*. Існує цілий комплекс Наддніпрянських Домох.

Домоткань (Демохан, Демоткань, Демокан) — р., п. пр. Дніпра. Назву виводять з іран. *dānu-han, danava-han* «річковий колодязь, колодязь поблизу великої річки» [Труб., ПУ, 207].

Домузла (Домузгла, Домузли, Домузлу [СГУ, 181]) — р., впадає в Азовське море. Назву виводять від тат. **toniz* «дика свиня» та форманта *-lu*. Дослівно: «свиняча». Пор.: Агаликова, *Донузлав, Койсу, Свинарська, Свинківка*.

Дона — р., л. пр. Пруту (бас. Дунаю). Назва від алан. *дон, дона* «вода, річка».

Донбас — *див. Донський кам'яновугільний басейн*.

Донець — 1) р., п. пр. Тетерева (бас. Дніпра), Назва від алан. *дон* «текуча вода, річка» (*див. Сіверський Донець*); 2) (Донцій) м.-фортеця, що існувало за часів Київської Русі на східних її рубежах, нині городище. Знаходилося над крутим урвищем правого бер. р. Уда, неподалік від її впадіння в Сів. Донець (бас. Дону), на відстані одного км від теп. зал. ст. Карачівки. Було знищене в нерівній бою під час навали Батия 1240. Назва похідна від р. *Донець* (*див. Сіверський Донець*). Назва від топооснови *дон-* та укр. суф. *-ець*.

Донецьк (до 1924 — Юзівка, з 1924 до 1961 — Сталіно) — м., обл. ц. Донецької обл. Розташоване у верхів'ї р. Кальміус (бас. Азовського моря). Перші поселенці на території нинішнього міста, в урочищі Олександрівці, з'явилися наприкінці XVIII ст. Це були запорожці. Одні з них заснували зимівники, інші, заможніші, разом із сім'ями й наймитами осідали хуторами. Так виникли х. Овечий, Олександрівка, а нижче за течією Кальміусу — зимівник Мандрикине, заснований козаком Мандрикою. Останній з 1803 став поміщицьким маєтком Авдотїних. Згодом поряд виникли невеликі слободи — Олександрівка, Олексіївка, Григорівка. З будівництвом у 1869–72 англійським капіталістом Джоном

Юзом біля х. Овечого металургійного заводу виникло с-ще, яке невдовзі злилося з шахтарським с-щем Олександрівкою, а пізніше й з іншими поселеннями. Так виникла Юзівка, назва утворена від скороченої форми найменування *Юзівський завод* (власником якого був англієць *Юз (Хьюз)*). Отже, назва заводу виникла раніше. Дещо пізніше, в кінці 60-х і на початку 70-х років XIX ст., виникло поселення з тією ж назвою. В основі суч. найменування Д. лежить перша частина складного топоніма *Донецький басейн*, похідна від р. *Сів. Донець*. Вона утворена від скороченої форми прикм. *Донець-* за допомогою суф. *-ськ*. Назви міст *Донецьк* у гирлі Сів. Дінця (Ростовська обл. Росії), *Северодонецьк*, *Сіверськ* (кол. Яма), розташовані на Сів. Дінці, мають безпосередній зв'язок з цим гідронімом.

Донецький кам'яновугільний басейн (Донбас) — індустріальний р-н України, який охоплює Донецьку, Луганську, частково Дніпропетровську обл. України і частково Ростовську обл. Росії. *Донецький* — від назви р. *Сів. Донець*. *Басейн* — в географії: простір, з якого води стікають до Сів. Дінця; в геології: область залягання корисних копалин. Звідси — *Донецький кам'яновугільний басейн*. *Донбас* — складноскорочене слово від *Донецький* (кам'яновугільний) *басейн*. *Пор. Криворізький залізорудний басейн (Кривбас)*.

Донецький кряж (Аланські гори, пізніше — Оленячі гори) — горбасте плато в межах Донецької, Луганської обл. України та Ростовської обл. Росії. Розташований на пд. середньої течії Сів. Дінця. *Кряж* — видовжене підвищення або система підвищень, що являє собою залишки складчастих гір давніх геологічних епох, внаслідок ерозії перетворених майже на рівнину. Араби Д. к. (IX ст.) називали Венендерські гори по імені племені венендери (онногундури), які жили в сх. частині кряжа [Рыбаков, КР, 214–215]. Кол. назва Аланські гори пов'язана з іраномовним племенем *алани* — предками осетин, які жили в цій місцевості в I тис. н. е. Оленячими горами звалися ще у XVIII ст. за поширення в лісах кряжа *оленів*.

Донське — смт. Волноваського р-ну Донецької обл. Розташоване біля витоку р. Калка, л. пр. Кальміусу (бас. Азовського моря). Засноване 1946 [ІМСУ, Днц, 227]. Назва від *Дон* за допомогою суф. *-ське*. Принесена вихідцями з Дону.

Донузлав — оз., найбільше й найглибше в Криму, утворилося з морської затоки. Розташоване в зх. частині Кримського п-ова, нині з'єднане каналом з морем. Назва від тат. **toniz* «дика свиня» (*див. Домузла*), вказує на поширення в минулому диких свиней. Гідронім дослівно перекладають як «свиняче». Звідси ж найменування р. *Донузлав*, яка впадає в оз.

Дорогань — р., п. пр. Случі (бас. Горині). Назва від д.-р. *дорога* «путь, шлях» [Срезн., 1, 707]. Утворена від топооснови за допомогою суф. *-ань*. Звідси ж **Дорогинка** — рр.: 1) п. пр. Ірпеня (бас. Дніпра); 2) п. пр. Тетерева (бас. Дніпра), утворення за допомогою суф. *-инка* [Нероз., 68].

Дорогобуж — с. Гошанського р-ну Рівненської обл. Розташоване на лівому бер. Горині (бас. Дніпра), неподалік від автомагістралі Рівне — Житомир. Одне з найстаріших поселень України. Поблизу Д., на високому березі Горині, лежить старе городище з високими валами, що сягають 10–12 м, — залишок міста Дорогобужа — столиці удільного князівства Київської Русі. Перша згадка в літописі датується під 1084. Назву виводять від фрази *дорога на Буг*, тобто лежить на дорозі, що веде із Західного Бугу на Південний Буг. Більш імовірно, від антропоніма *Дорогобуд* + суф. з присв. значенням *-жь*, звідки *Дорогобуж/-д/ > ж/*. Пор.: Дорогобуж — місто в Смоленській обл. Росії.

Дохна (Дошно) — р., п. пр. Півд. Бугу. Д.-слов. **dъchъ, dъxnoti*, з іншими сполученнями чергування **doch/duch*. В укр. діал. відомий апелятив від праслов. **duch* в розумінні «болото», «здуховина», «топке місце на болоті»; Д. дає замулене дно і болотисті береги [Мас., НРІ, 38–39].

Драбів — смт., рц. Черкаської обл. Розташоване у верхів'ї р. Золотоношка, л. пр. Дніпра. Перша письмова згадка відноситься до 1680, коли багатий козак, згодом переяславський полковник, захопив ці землі разом з х. *Драбів*. Назва хутора походить від *Драбового лісу*, що ріс поруч. Походження назви лісу невідоме. Ймовірно, присв. утворення на *-ів* від антропоніма — прізвища чи прізвиська *Драб*, що походить із *драб* «обірванець, жебрак».

Дражище (Дражіще, Драбіще) — р., п. пр. Раківця (бас. Дунаю). Ю.О. Карпенко назву пов'язує з коренем *драг-*, віддієслівною назвою болота, трясовини [Карп., ТБ, 125; у Б. Грінченка — «драгва, драговина, драглина, драгно», т. 1, 439]. Звідси походження племінної назви одного із східнослов. союзів племен дреговичі, названих від численних дрегв або дрягв «боліт» [Маврод., 21]. Стара форма Драбіще, яку вказує дослідник, не ясна. Він припускає її утворення від *драб* «обірванець, жебрак», можливо, мала метафоричне значення.

Дракуля (Дракуле, Драгуля) — р., л. пр. Дунаю. Очевидно, того ж походження, що й *Деркул* (див.) (бас. Сів. Дінця) [ГУ, 179].

Древлянська земля (земля древлян, д.-р. Дерева, Деревська земля) — «...Послуша их Игорь, иде в Дерева в дань» [ПСРЛ, 1, 1962]. Назва від д.-р. *дерева* «група дерев», «територія, поросла

лісом» [ЕСЛН, 49]. Звідси назва д.-р. союзу племен *Д(е)ревляне* або *Д(е)ревляны* — «лісові люди» [Фасм., 1, 50Л].

Дрестна — р., п. пр. Ревни (бас. Десни). Назву виводять від діал. *дрезна* «драговина, мочар, болото». Дослівно: «річка із заболоченим руслом». Існують й інші тлумачення, менш вірогідні.

Дрогобич — м., рц. Львівської обл. Розташоване на р. Тисмениця, п. пр. Бистриці (бас. Дністра). Виникло в XI ст. За народним переказом, поблизу суч. поселення було м. Бич, зруйноване під час тат.-монг. навали. Пізніше на цьому місці виникло нове місто, яке називалося *Другобич*. Від цієї форми нібито й утворилась суч. назва. За іншою версією, назва міста, відображаючи значну заболоченість місцевості, на якій виникло давнє городище, походить від мікротопоніма *Дреговина/Дроговина*. Утворений приєднанням до основи *Дрегов-*/*Дрогов-* суф. *-ич*. Термін *дрегович/дрогович* закономірно став означати спочатку мешканця тієї Дроговини, а потім і (його) поселення. Перехід звуків в — б пояснюють фонетичними тенденціями бойківських говірок, підсиленими впливом урядової латині (на якій здійснювалось в давнину міське діловодство), для якої зміна в — б є досить частим явищем [Ольх., Д]. Найбільш вірогідне припущення, за яким назву вважають антропонімічного походження, утворилася від імені *Дорогобыт* чи *Дрогобыт* і мала такий розвиток: *Дрогобыть* / *Дорогобыть* > *Дрогобыч* > *Дрогобич* [Пон., ОВ; Дем., 65].

Дружба — 1) (кол. Хутір Михайлівський) м., підпорядковане Шосткинській міськраді Сумської обл. Розташоване неподалік від р. Івотка, п. пр. Свіси (бас. Десни), на перехресті залізниць Суми — Унеча, Конотоп — Брянськ. Засноване у 1962; 2) смт. Ічнянського р-ну Чернігівської обл. Засноване у 1963. Розташоване на залізниці Прилуки — Бахмач; 3) смт. Олевського р-ну Житомирської обл. Розташоване на залізниці Сарни — Коростень. Утворене 1961; 4) *печера*, найбільша з усіх відомих печер в Українських Карпатах. Розташована біля с. Мала Уголька Тячівського р-ну Закарпатської обл. Назва від *дружба* — приязні стосунки на основі взаємної прихильності і відданості.

Дружківка — м. обласного підпорядкування Донецької обл. Розташоване біля злиття р. Казенний Торець з її пр. Кривий Торець (бас. Сів. Дінця). Під час побудови Курсько-Харківсько-Азовської залізниці збудовану тут зал. ст. назвали по імені с. *Дружківки* (нині *Олексієво-Дружківка*), розташованого за 6 км. З часом ця назва поширилась на пристанційне с-ще, а згодом на місто, що виросло з поселень Яковлівки, Карлівки і Гаврилівки, які лежали поблизу. Назви цих поселень похідні від прізвищ або імен землевласників [Ян., ОКД].

Дубана — р., л. пр. Лисогору (бас. Дніпра). Назва від дуб (Quercus L.) — дерево з родини букових. Утворення за допомогою суф. -ана. Вказує на поширення в долині ріки дубу. Пор. рр. Березина, Вільха та ін. Наші предки завжди прихильно ставилися до дубів, з великим бажанням селилися біля них, переносили назву цього дерева на свої поселення, ріки, озера. В Україні є понад 130 гідронімів і понад 100 н. п., назви яких походять від слова дуб. Звідси ж **Дубина** — р., л. пр. Удаю (бас. Сули). Утворена за допомогою суф. -ина; **Дубиця** — р., л. пр. Солониці (бас. Тиси). Назва від дуб утворена суф. -иця; **Дубки** — р. в бас. Уборті; **Дубниця** — р. в бас. Корчика (бас. Горині).

Дубівський (кол. Громівка) — смт., підпорядковане Антрацитівській міськраді Луганської обл. Розташоване неподалік від м. Антрацит, на залізниці Дебальцеве — Новошахтинськ. Виникло в кінці ХІХ ст. на місці с-ща шахти № 26, яка належала капіталісту *Громову*. Звідси кол. назва. Суч. найменування від *балки Дубова*, вздовж якої виріс новий мікрорайон.

Дубки — див. **Дубана**.

Дубляни — м.: 1) Нестеровського р-ну Львівської обл. Розташоване неподалік від автошляхів Львів — Нестеров і Львів — Кам'янка-Бузька. Засноване у 1968; 2) Самбірського р-ну Львівської обл. Розташоване за 15 км на сх. від районного центру. Перша письмова згадка відноситься до 1432. За переказами, назви походять від *дубових лісів*, яких багато було колись у цих місцевостях [ІМСУ, Льв, 683]. Імовірно, спочатку так звали жителів, а згодом ця назва закріпилась і за їхнім поселенням.

Дубниця — див. **Дубана**.

Дубно — (кол. Доубень, Дубен, Дубна) — м., рц. Рівненської обл. Розташоване на р. Іква, п. пр. Стиру (бас. Прип'яті). Перша літоп. згадка про Д. відноситься до 1099 як про *Дѣбнь* > *Дубен*. Тоді під Києвом зустрілися руські князі і запропонували володимирському князеві Давиду Ігоровичу відмовитися від князівства, а натомість віддали йому кілька поселень, в тому числі й Дубен. М. Дубно має три різні фіксації: *Дубен*, **Дубна*, *Дубно*. Перша, скорочена форма прикм. ч. р., від д.-р. *Дѣбнь* (-їь) у функції означуваного ад'єктива до утраченого десигната (*«Дубен город», «дубовий город»); друга ж. р. (Дубна — Дубная) погоджена з десигнатом типу «крепость», «осада»; третя, нині діюча, — із *Дубное (містечко, село) → «дубове місто (через дубові споруди, дубові лісомасиви)». Пор.: Дубовий Гай, Білий Город, і в тому перегукується з народною етимологією: «На месте этого города в глубокой древности стояла среди дубового леса деревушка Дубенка, на месте которой возник город под названием

Дубно» [Теодор., 2, 857]. Менш імовірна антропонімічна основа назви [Пура, 79]. Звідси ж назви рр. Дубень, Дубня в бас. Дністра і Дубниця в бас. Дніпра. Суф. -н-о після приголосного вказує на давність топоніма.

Дубове — смт. Тячівського р-ну Закарпатської обл. Розташоване в долині р. Тересва, п. пр. Тиси (бас. Дунаю). Назва від дуб (див. Дубана). У центрі поселення росли великі старезні дуби. Утворене за допомогою суф. -ове. Виникло в першій половині XVI ст.

Дубовець — рр.: 1) л. пр. Айдару (бас. Сів. Дінця); 2) (Дубовиця) л. пр. Деркулу (бас. Сів. Дінця); 3) п. пр. Вілії (бас. Тетерева). Утворена від дуб через дубовий за допомогою суф. здрібності -ець; звідси Дубок — рр.: 1) п. пр. Дніпра; 2) л. рук. Дніпра в Полтавській обл. Утворена від дуб за допомогою суф. здрібності -ок; Дубравка — р., п. пр. Свічі (бас. Дністра), утворення за допомогою складного суф. -авка: Дубрівка — р., л. пр. Дністра, де словотворчим засобом є суф. -івк(а).

Дубов'язівка — смт. Конотопського р-ну Сумської обл. Розташоване на вододілі Єзуча і Ромена (бас. Дніпра). Засноване в середині XIX ст. Назва, очевидно, від заснування н. п. серед лісу, в якому переважали дуб (Quercus L.) та в'язь (Ulmus L.).

Дубок — див. Дубовець.

Дубравка — див. Дубовець.

Дубрівка — див. Дубовець.

Дубровиця — м., рц. Рівненської обл. Розташоване на р. Горинь (бас. Прип'яті). Виникло на місці літоп. Домбровиця, перша письмова згадка про яке відноситься до 1183, за іншими даними до 1005. В основі теп. назви існує кілька етимологій: 1) від д.-р. *дѣброва* «ліс, гай» [Срезн., 1, 470]; 2) від *дуброва* (дїброва) «дубовий ліс» [Фасм., 1, 548]; 3) від лит. *duĩblas*, лат. *duĩbas* «болото», *dumbrava* «грузька місцевість» [Фасм., там же]; 4) від апелятива *дубровиця* «невеликий дубовий гай». Останню етимологію вважають найбільш прийнятною [див. Пура, 87].

Дуванка — р., п. пр. Красної (бас. Сів. Дінця). Назва могла виникнути від тюрк. **duvan* «відкрите високе місце» [Мурзаєвы, 76]. Дослівно: «Річка, що протікає по підвищеній місцевості». Не виключено, що назва походить від тат. **duvan* «дільба полонених і полонянок» [Фил., 4, 10; 5, 236]. В укр. мові — дуванка. На Дуванці був великий приплив тат. осушників.

Дуліби — с.: 1) Волинської обл.; 2) Львівської обл. (два). Назва від слов. племені *дуліби*, попередня назва бужан, які жили в цій місцевості серед інших етнічних груп. Звідси ж назва с. Дуляби на Тернопільщині. Найменування племені *дуліби* (дулеби, дульбы), як доводить О.М. Трубачов, походить від нім. *Dudl-eiba*

«країна волинок (дудок)». Такий же термін існує і в західних слов'ян. Він гадає, що цю назву дали готи, які в VI–VII ст. проходили через бас. Зах. Бугу, де в той час жило слов'янське плем'я, серед якого була досить поширена гра на волинках (дудках). Їх готи і називали дударями (дулебамі).

Дунайвіці — м., рц. Хмельницької обл. Розташоване на р. Тернава (бас. Дністра). Вперше згадується в історичних джерелах 1403 як Дунай-город. Гадають, що назва походить від слова *дунай* «став, розлив води». Так, в народній пісні співається: «Ой, за горами, вода дунаями». Утворена за допомогою суф. -**віці**. Від даного терміна виводять і **Дунаєць** — рр.: 1) п. пр. Дніпра, утворена суф. -**єць** з відтінком зменшеності; 2) п. пр. Есмани (бас. Десни), треба думати, перенесена переселенцями з Придніпров'я. Вважають, що назви, похідні від р. *Дунай*, є лексико-семантичним йому протиставленням; звідси, з середньої течії ріки, покинувши свою батьківщину, слов'яни рознесли в район свого розселення його ім'я [Стрижак, ЕГС, 202].

Дунай — рр.: 1) друга за величиною в Європі, впадає в Чорне море. До території України прилягає своєю нижньою течією (Кілійським гирлом). У різні часи у різних народів називався по-різному. Греки в VIII–V ст. до н. е. верхню її частину від початку до порогів («Залізні ворота»), тобто ту, що протікала через Дакію, — Данувієм, нижню частину, в області гетів, — Істром (Istros) (у Гесіода, VII ст. до н. е.); скіфи (нижню течію) *Matods*; кельти — *Dunavius* (I ст. до н. е.); римляни *Dunabios* (все русло) (Цезар, I ст. до н. е.); готи — *Tusnoha*, *Tusnova*; давні слов'яни **Doynabъ*, IX ст. — Доунай; німці — *Donaui*; угорці — *Duna*; чехи — *Dunâu*; румуни — *Dunârpea*; болгари — Дунав; турки — *Tuna*; д.-р. (XII ст.) — Дунай, Істр, в XV–XVII ст. — Дуна; українці — Дунай. Походження назви остаточно не з'ясовано, її тлумачать по-різному: від дуже д.-слов. апелятива **dunajъ* «велика вода» з наступним змішуванням з неслов. назвою Дунаю: обоє з і.-е. *dheu* — «бігти, текти» [Никон., КТС, 130]. Пор. з п. *dunaj* «глибока ріка з високими берегами, велика вода, болото, став», рос. *дунай* «річка, море, струмок», укр. *дунай* «велика повенева вода, річка, потік» [ЕСЛН, 53–54]. Отже, гідронім Д. вважають дуже давнім, доі.-е. утворенням [Фасм., 1, 552–553; Никон., КТС, 130]. Звідси ж Дунайські плавні — єдина в Україні ділянка первісного плавневого ландшафту, створеного природою впродовж століть, розташований у пониззі Кілійського гирла Дунаю, займає частину островів й акваторії Чорного моря. Площа 14,8 тис. га, з них 5,6 тис. га водних просторів. З 1973 — філіал Чорноморського заповідника. Мета — охорона унікальних в Єв-

ропі ландшафтів Дунайських плавнів; 2) л. пр. Многи (бас. Сули). Суч. назву деякі дослідники пов'язують з назвою р. Дунай. Таке тлумачення не має серйозної доказовості. Гадають, що назва походить від укр. апелятива *дунай*, який має велику кількість значень: «розлив води», «далека незнайома річка, море», рос. діал. «ручеек из-под земли». Ймовірно, назва р. означає «невелика річка, яка утворює великі повені» [Железняк, Рось, 31]. Звідси ж *Дунайка* — р., л. пр. Роставиці (бас. Дніпра). Утворилася від основи *дунай-* за допомогою суф. *-ка*. Пор. с. *Дунайка* Сквирського р-ну Київської обл.

Дупа — р., п. пр. Серету (бас. Дністра). Назву виводять від іллір. *duapa*, де перша частина *du* «два», *apa* — апелятив «річка». *Ду-апа* — «місце роздвоєння річки». Д.-інд. гідронім **dvipa* > *dvidra* > *dviapa* теж означає «дві ріки, дві води» [Труб., 158].

Дурна — р., п. пр. Дніпра. Гідронім з означенням, що має негативний характер: річка із слабопротічною *затхлою водою*. Пор.: Розумна — б., пр. Лозової (бас. Самари).

Е

Еклізі-Бурун — верш. Кримських гір. Розташована на масиві Чатир-Даг. Назва гр. походження через тат. **eklisi* «церква», **burun* «мис, гора». Дослівно: «Гора-церква» або «Церковна гора». Назва дана за конфігурацію, схожу на баню церкви.

Енгельсове — смт., підпорядковане Краснодонській міськраді Луганської обл. Розташоване на пд. сх. області, неподалік від залізниці Лутугине — Свердловськ. Виникло у 1938. Назва від прізвища філософа, одного з основоположників наукової ідеології марксизму — *Фрідріха Енгельса*. Утворена за допомогою суф. *-ов(е)*.

Енергодар — смт. Кам'янець-Дніпровського р-ну Запорізької обл. Розташоване на лівому бер. Каховського вдсх. Виникло у 1970. Назва від словосполучення *дарувати енергію*. Кінцеве *-дар* те саме, що і *Вугледар* (див.).

Ескі-Богаз — прохід через Яйлу в Байдарську долину, по якій проходить шосейна дорога Ялта — Севастополь, АРК. Назва від тюрк. **eski* «старий» і **bogaz* «паша, гирло, прохід» — «Старий прохід».

Ескі-Кермен — печерне м. у Кримських горах, яке виникло у V–VI ст. як укріплення в р-ні Середнього пасма. У перекладі з тюрк. **eski* «стара», **kermen* «фортеця» [Гурж., 1966, № 11].

Есмась (по КРУ — *Єсмась*; варіанти — *Осмонь*, *Есмонь*, *Османь*, *Ясмань*, *Кам'янка Осмонська*) — рр.: 1) л. пр. Десни (бас.

Дніпра); 2) (Ясмань) п. пр. Клевені (бас. Десни). Назва, імовірно, від іран. *astan* «камінь» в означенні «річка з кам'яним ложем». Пор. Усмань — р. в Курській обл. Росії, назву якої В.А. Прохоров виводить від цього ж іран. апелятива. Ю.С. Виноградський назву виводить від *есмяник* (ясменик, смолка) — лугової трави, якої багато росте в долинах річок, що менш вірогідно [Виноград.].

Есхар — смт. Чугуївського р-ну Харківської обл. Розташоване при впадінні р. Уда в Сів. Донець. Виникло у 1927 під час будівництва електростанції для обслуговування Харківського промислового р-ну. Назва являє собою аббревіатуру від слів *Електрична станція Харківщини*.

Ечки-даг (Козина гора) — верш. Кримських гір. Розташована на сх. Кримського п-ова, неподалік від смт. Судак. Тут з давніх часів водяться козулі (**ečki* — по-місцевому «дикі кози» + тюрк. **dag* — «гора»). Звідси й назва.

Є

Євпаторія — м. республіканського підпорядкування АРК, кліматичний і грязьовий курорт. Розташоване на бер. Каламітської зат. Чорного моря. На місці Є. в VI–I ст. до н. е. існувало грецьке місто-колонія, яке в різні часи мало різні форми назви — Коронітіс або Кіршніт, Керкінітіда, Керкініта, Каркініта. За свідченням Страбона, у I ст. до н. е. Діофаном (Діофантом), полководцем царя понтійського *Мітрідата Євпатора*, який посилав війська в Тавриду проти тавроскіфів, тут була заснована фортеця, за якою нібито й закріпилося ім'я царя, — Євпаторія. Щодо заснування цієї фортеці, крім записів Страбона, доказів немає [«Россия», 14, 682–683]. Суч. місто відоме з кінця XV ст. як тур. фортеця Гезлев, яке українці і росіяни перетворили в Козлов. Після приєднання Криму до Росії (1784) перейменовано в Євпаторію на згадку про давнє місто Євпаторію. У кримських татар називалася Гезлеве від тат. **Isleve* — «підземний хід». У місті під багатьма будівлями знайдено підземні тайники, в яких жителі в неспокійні часи ховали скарби і ховалися самі. У КБЧ трансформовано на Козлев, імовірно, поклавши в основу апелятив *козел*.

Євсуг (Евсуг, Евсух, Евсюг, Явсюг) — р., л. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Назву виводять з тюрк. **ev* «дім, хата», **sy, sug* «вода, річка». Дослівно: «Домашня річка»: її вода придатна для приготування їжі.

Єланець (до 1810 — Гнилий Єланець, до 1858 — Новомосковськ) — смт., рц. Миколаївської обл. Засноване козаками з

Київщини, Полтавщини і селянами-кріпаками Курської і Воронезької губ. на початку XIX ст. Розташоване на р. Гнилий Яланець, л. пр. Півд. Бугу, від якого й перейняло назву. Про походження найменування р. див. Гнила і Яланець; назва смт. від тюрк. терміна **jalan* «степ, рівнина, долина» [Радл., 3, 157, 1879], з головним значенням «пасовище». Цьому терміну відповідає тюрк. **džailay, jaila*. Утворене за допомогою суф. -ець від *елань*.

Єлисаветградка (кол. Михайлівка) — смт. Олександрівського р-ну Кіровоградської обл. Розташоване у верхів'ї р. Інгулець, при впадінні в нього Сурчака і Чабанки (бас. Дніпра). Засноване в 30–40-х роках XVIII ст. козаками та селянами-втікачами від панського гноблення і називалося Михайлівкою, треба думати, по імені одного з першопоселенців. 1830 після розташування в слободі *Єлисаветградського полку* її перейменовано на Єлисаветградку.

Ємільчине (кол. Межиріччя) — смт., рц. Житомирської обл. Розташоване у верхів'ї р. Уборть, п. пр. Прип'яті (бас. Дніпра). Походження назви точно не встановлено. За народним переказом, вона пов'язана з іменем дочки землевласника Уварова — *Ємілії*, якій він подарував с. Межиріччя. Кол. назва від розташування в Межиріччі Уборті та її пр. Теліні.

Єнакієве — м. Донецької обл. Розташоване на р. Булавинка (бас. Міусу). На місці суч. Є. в 1783 виникли слободи — Розділька і Софіївка. У 60-х роках XIX ст. тут збудували примітивний чавуноливарний завод, який незабаром було закрито. У 1883 побудували декілька вугільних шахт, а в 1895–1897 — металургійний завод. У 1898 с-ща заводу і шахт об'єднали в одне під назвою Єнакієве. Назва від імені вітчизняного інженера Ф.Є. *Єнакієва* — одного з засновників акціонерного товариства. Закінчення -е служить словотворчим засобом.

Єника — р., впадає в Гасанську зат. Чорного моря. Назва від тур. **eni* «нова» та форманта -к(а).

Єнікале — мис на сх. Кримського п-ова. У перекладі з тур. «нова фортеця». У 1706 тут було збудовано *фортецю Єнікале*, руїни якої збереглися до наших днів. Назва фортеці поширилась на мис.

Єрик — рр.: 1) (Єрік, Єрок) л. пр. Борової (бас. Сів. Дінця); 2) (Ерик) п. рук. Дніпра. Назва являє собою народний географічний термін *єрик*, який означає «затока, стариця, глуха протока, мертва русло». Дослівно: «Річка з глухою течією».

Єрки — смт. Катеринопільського р-ну Черкаської обл. Розташоване на р. Шполка, п. пр. Гнилого Тікичу (бас. Півд. Бугу). Назва від арх. *єрик* «невелика річкова протока, стариця». Дослівно: «Місцевість, багата ерками». Відоме з першої половини XVIII ст.

Жа́бина (Жабиха) — р., п. пр. Оржиці (бас. Сули). Назва від *жаба* (*Rana esculanta*). Утворена за допомогою присв. суф. **-ин(а)**. У гідронімі відбито характер тваринного світу. Звідси ж **Жабине О́ко** — р., п. пр. Оржиці (бас. Сули). О.С. Стрижак вказує на відбиття тваринного світу (*Жабине* від кореня *жаб-*), а також метафоричного означення — характеру якоїсь частини русла, схожого на око; дослідник порівнює з гідронімом Волове Око — оз. у с. Циблі на Переяславщині (Київська обл.); **Жабник** — р., п. пр. Білої (бас. Зах. Бугу). Утворена спочатку за допомогою суф. **-н** від *жаб* → *жабне*, а потім суф. **-ик**; **Жабни́ця** — р., п. пр. Кормину (бас. Прип'яті), утворена давнім гідронімічним суф. **-иця**; **Жаборі́чка** — р., п. пр. Случі (бас. Прип'яті). Словосполучення дослівно означає: «Жаб'яча річка». У ній, крім вказівки на місцеву фауну, прихована іронія в розумінні: «Річка — тільки жабам жити»; **Жаб'я́нка** — р., п. пр. Гнилого Тікичу (бас. Півд. Бугу). Утворення від *жаб-* та складного суф. **-янк(а)**.

Жади́вка — р., п. пр. Серету (бас. Дунаю). Назва похідна від с. *Жадова*, розташованого у верхів'ї річки. Утворилася за допомогою суф. **-к(а)** [Карпен., 127].

Жариха — р., л. пр. Корчику (бас. Горині). Назва від д.-р. *жариха* «згар, гар». Назва вказує, очевидно, на відновлювання нашими предками орної землі в лісі поблизу річки.

Жван (Дзван, Зван, Вербова) — р., л. пр. Дністра. Назву виводять від іллір. *zuap*, *zuen* в понятті «яма» [Труб., ПУ, 208]. Звідси ж **Жванець** — р., л. пр. Дністра; **Жванчик** — р., п. пр. Ушиці (бас. Дністра). К.С. Баценко топоніми Жванець, Жванчик виводить від *жван* (з д.-р. *чьбан*) «глиняний посуд для води» [Бац., 95]. Можна припустити, що останнє також походить з іллір. *zuap*. Назви утворені від основи **жван-** за допомогою демінутивних суф. **-ець** та **-чик** відповідно. Назва — *Вербова* від *верба*, за поширення цієї рослини в долині річки.

Жвирка — смт. Сокальського р-ну Львівської обл. Розташоване на лівому бер. Зах. Бугу. Засноване 1884 у зв'язку з будівництвом залізниці Сокаль — Рава-Руська як виселок залізничних робітників — пригород Сокаля. У 1929 безіменне поселення одержало суч. назву після загибелі під час авіакатастрофи польського льотчика *Жвирка* разом з бортінженером Вігурою [ІМСУ, Льв, 750].

Желанне (кол. с-ще зал. ст. Желанна) — смт. Ясинуватського р-ну Донецької обл. Розташоване неподалік від вит. р. Вовча, л. пр. Самари (бас. Дніпра), на залізниці Ясинувата — Красно-

армійськ. Засноване 1880 у зв'язку з будівництвом залізниці. Назва дана переселенцями і походить від рос. *желанное* «бажане, сподіване».

Желань — р., л. пр. Стугни (бас. Дніпра). Щодо походження назви існує кілька тлумачень. За одним, її виводять від слов. основи **žel-//žal-* з і.-е. **gēl-/*gol-*. Пор. с.-х. «узбережжя, берег, пісок, піщана місцевість, невисокий берег»; звідси, очевидно, с.-х. топонім Жална. Більш імовірно, гідронім Ж. є типовим слов. утворенням, що виникло на базі географічного терміна *желень*: польська діал. лексема *желень* реконструйована з *zylń* < *žylń* *žylńoti* < *žylńoti* «низовина, улоговина, оболонь» [Карпен.].

Желем'янка (Зелем'янка [СГУ, 194–195]) — р., п. пр. Опору (бас. Дністра). Нім. дослідник Р. Арумаа назву Ж., а також Зелем'янка, виводить від праслов. **žerme/žerm* «їсти, жрати» — д.-слов. назва бобрового угіддя. Інші вважають Ж. слов. походження, невідомий апелятив якого споріднений з балт.: лит. *gelme*, лат. *dzelme/dzelnenis* «глибина», д.-прус. *Gilmen* з тим же коренем. Дослівно: «Глибока». Утворена суф. -янка [Труб., ПУ, 120]. Пор.: Желомка — пр. Оки (бас. Волги).

Желізняця — див. Залізна.

Жердь (Білосток) — р., п. пр. Десни (бас. Півд. Бугу). Гідронім уможлядно виводять від балт. основи *žēr-/žer-* «виблискувати». Варіант Білосток підтверджує гіпотезу. Назва, очевидно, перенесена з пн., з бас. Прип'яті [див. Топ., Труб.]. Існує інше, вірогідніше пояснення. Назва Ж. основана на вихідному **žerdja* (**žyr*) «джерело». Пор. *жередити* «течь струей, как из гвоздя, из жерла» (Даль, 1, 536) [Пура, НРГ, 26–27].

Жеребець — рр.: 1) (Черный Жеребець) л. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Назва виникла за аналогією до назви р. Бахмут, що впадає в Сів. Донець проти гирла Ж.; 2) (Жереб'яча) п. пр. Кінської (бас. Дніпра). Назва також утворює суплетивну гідронімічну пару. Пор. ще р. Селезень, п. пр. Утки. Отже, назви вказують на можливість виникнення гідронімів на базі бінарної (подвійної) опозиції: Жеребець — Кінська. Назви являють опосередковане відбиття місцевої фауни [Стрижак, НРЗХ, 56].

Жерів — рр.: 1) л. пр. Тетерева (бас. Дніпра); 2) (Жерева, Жеревиця) л. пр. Ужа (бас. Прип'яті). Назву виводять від д.-слов. *жерева* «журавель» — «Журавлина річка». О.М. Трубочов вважає її утворення від слов. основи **žer-* «пожирати, жерло» з первинною семантикою «гирло», що більш вірогідно [Труб., ПУ, 253].

Жидачів — м., рц. Львівської обл. Одне з найстаріших міст України. Розташоване на правому бер. Стрия. Вперше згадується 1164 в Іпатіївському літописі під назвою Удечів. У документах

XIV–XVII ст. згадується польською мовою як Судаців, Зудачів, Зідаців, Жидачів, Жидечув [ІМСУ, Льв, 323]. Суч. назва закріпилася з XVII ст. Походження її не з'ясовано. За народними переказами, через поселення проходив торговий шлях зі сх. на зх. Торгові люди іноді довго чекали тут перевозу через р. Стрий. Звідси, ніби, й пішла назва *Ждаців*, яка пізніше видозмінилася на *Жидачів*. Пояснення надто примітивне — типова народна етимологія. М. Фасмер назву виводить від румун. *judet*, що означає «район, префектура, адміністративна одиниця». Більш вірогідно, первинна назва *Удеч*, *Удечів*. Вона дає підставу виводити назву від *оудѣл* «наділ» [Франко 3., 35].

Жижава — р., п. пр. Стрия (бас. Дністра). Походження назви не встановлено. Ю.О. Карпенко гадає, що найімовірніше вона утворилася від спільного слов. кореня жид-, напр., рос. *жидкий*, *жижа*, її давнє смислове значення, очевидно, подібне до *Текуч*, *Сучава*. Назва від *жижа* і форманта -ва.

Жижія (Жежія) — р., п. пр. Пруту (бас. Дунаю). Походження гідроніма, очевидно, аналогічне до **Жижава** (див).

Житомир (д.-р. Житомер, Житомель, Житомль) — м., обл. ц. Житомирської обл. Розташоване на р. Тетерев та його пр. Кам'янці (бас. Дніпра), на місці залишків давнього руського городища «Соколина Гора». Час заснування невідомий. Вперше згадується в літописі 1240 в зв'язку з татаро-монгольською навалою. Походження назви остаточно не розв'язане. З цього приводу існує кілька тверджень. Чеський славіст Я. Шафарик гадає, що місто Ж. було центром одного з древлянських племен житичів. За його припущенням, назва означає «мир (місто) житичів». Інші назву Ж. виводять від терміна *житомирник* «той, що міряє жито» [Фасм., 2, 57]. Існують й інші тлумачення. Найбільш вірогідно, суч. назва є вторинною скороченою формою імені *Житомир*, що пов'язана з власним іменем *Житор*. Пор. с.-х. *Житомир*.

Жмеринка — м., рц. Вінницької обл. Розташоване на вододілі рр. Рів і Мурафа (бас. Півд. Бугу), за 47 км на пд. зх. від Вінниці. Час заснування невідомий. 1793 було невеликим містечком Подільської губ. З побудовою в 70-х роках XIX ст. залізниці Київ — Одеса Ж. перетворюється на значний залізничний вузол. Зал. ст., що була побудована між сс. Велика Жмеринка і Мала Жмеринка, була названа Жмеринкою. Згодом навколо станції виросло с-ще. Походження назви не з'ясовано. Поблизу Ж. знайдено залишки трипільської культури, яку пов'язують з *кімерійцями*. Гадають, що Жмеринка могла утворитися за фонетичними законами слов. мов із **гьмьг-* або **гьмер-*, у якому редукований переднього ряду *ь* може походити тільки з *і*. Заміна знаків *ь* на *і* дає *Gimir-*, тобто те, що на асирійській мові назва кі-

мерійців *gim(m)ir-* — *gim(m)ip-* [Соб., РСЕ, 65; Стрижак, ГНР, 18–19]. Звертають увагу на той факт, що в еліністичний період у бас. Дністра були могили кімерійських царів. Етимологію Ж. Соболевського вважають непереконливою [Труб.; Фасм., 2, 59].

Жовква (до 1597 — Винники, до 1991 — Нестеров) — м., рц. Львівської обл. Розташоване на р. Свиня (бас. Бугу), на автошляху Львів — Рава-Руська. Час заснування невідомий. Вперше згадується 1368 як с. Винники. Винниками поселення називали за викурювання горілки. Назва Жовква від приналежності його польським магнатам Жолкевським. Кол. назва — на честь відомого російтчика *П.М. Нестерова*, який 9.IX.1914, під час першої світової війни, недалеко від міста над с. Воля-Висоцька загинув героїчною смертю, здійснивши перший у світі таран ворожого літака.

Жовнине (літоп. м. Жьлѣнин(ъ)) — старод. с. і порт на Кременчуцькому вдсх. Градизького р-ну Полтавської обл. Засноване 1116 князем Ярополком як місце для полонених дручан і назване Желѣди, за іншими літоп. записами, Желаний, Жельний. На базі, очевидно, не виразного прототипу Жьлѣнин(ъ) виникло укр. *Жовнин* [ЕСЛН, 59–60]. Припускають, що ойконім утворився від назви птаха *жьлѣны*, мовляв, у «стародавній Україні дручани прозивалися желнами» [Максимович, 2, 344]. Деякі вчені гадають, що назва балт. походження. (пор. з лит. *zelt* «зеленіти», *zelteins* «золотистий») і може бути пов'язана з гідронімами балт. походження Желань, Желонька — назви річок у бас. Прип'яті і Десни, в системі Зах. Бугу, н. п. у Львівській обл. — за кольором місцевості, де розташовані с. і порт. Найбільш імовірно, що найменування походить від особового імені Жьлѣна/Желна [Туп., 147], похідного від назви дятла й вивільги (іволги) [Стрижак, ППНП, 83; ЕСЛН, 59–60].

Жовта — рр.: 1) (Жовта річка) л. пр. Інгульця (бас. Дністра); 2) л. рук. Дніпра в Херсонській обл.; 3) п. пр. Згару (бас. Півд. Бугу). Назва від прикм. *жовтий*, що вказує на колір води, спричинений розчиненими у ній мінеральними речовинами. Звідси ж **Жовтенька** — рр.: 1) п. рук. Дніпра в Черкаській обл.; 2) л. пр. Каліянки (бас. Дніпра), утворена від *Жовта* за допомогою демінутивного суф. **-еньк(а)**.

Жовтень (до 1939 Єзупіль) — смт. Галицького р-ну Івано-Франківської обл. Розташоване на правому бер. Дністра при впадінні в нього р. Бистриця. **Жовтневе** — смт.: 1) Лугинського р-ну Житомирської обл. Розташоване на пд.-зх. схилах Словечансько-Овруцького кряжа. Засноване 1980; 2) (кол. Миколаївка Вирівська) Білопільського р-ну Сумської обл. Розташоване між верхів'ями рр. Сула і Вир (бас. Дніпра). Засноване в другій половині XVII ст. козаками і селянами-кріпаками з Правобережної Укра-

їни; 3) підпорядковане Нововолинській міськраді Волинської обл. Розташоване в межах Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну. Виникло 1954 у зв'язку з будівництвом вугільних шахт [УРЕ I, 5, 9]. Назви від Жовтнева революція.

Жовті Води — 1) (Жовта Річка) р. біля м. Жовті Води Дніпропетровської обл.; 2) (до 1957 — Жовта Ріка) — м. обласного підпорядкування Дніпропетровської обл. Розташоване на р. *Жовті Води* (бас. Дніпра). Виникло в кінці XIX ст. у зв'язку з відкриттям і розробкою на р. Жовті Води родовищ залізної руди, на місці рудників Краснокутського, Коломойцевського (Гатне) та Весело-Іванівського (належав бельгійському гірничопромислового товариству «Жовта Ріка»). Від назви р. через проміжок цього товариства і походить кол. назва поселення. Суч. назва від р. Жовті Води. Ж.В. відомі переможною битвою козаків під проводом Б. Хмельницького над польським військом.

Жолоби — рр.: 1) л. пр. Лісної Кам'янки (бас. Тетерева); 2) п. рук. Дніпра в Дніпропетровській обл. Назви під *жолоб*, вказують на особливості рік — вузьких, глибоких, подібних до жолоба [Грінч., 1, 490]. Звідси ж *Жолобниця* — р., л. пр. Свидівця (бас. Прип'яті). Структура назви *Жолоб* + *-ниц(я)*; *Жолоб'янка* — р., л. пр. Церему (бас. Горині), назва утворена за допомогою складного суф. *-янк(а)*.

Жупани (Жупанія) — рр.: 1) л. пр. Сарати (бас. Дунаю); 2) п. пр. Перкалабу (бас. Пруту). Як вказує Ю.О. Карпенко, ріки течуть в протилежних напрямках від г. *Жупани* (Зупани), від якої й одержали назви. Назва гори від *жупан* «начальник *жупи*» — так на Закарпатті називалася адміністративно-територіальна одиниця (до 1919). Початкова форма на *-ія*, зазначає той же дослідник, заступилась множинною формою під впливом множинності об'єктів. Паралельна назва гори *Зупана* є помилковий переклад її назви з австрійських карт [Карп., ТБ, 128].

Журавець — р., п. пр. Убеді (бас. Десни). Назва, імовірно, від основи терміна *журавка* (див. *Журавка*) *журав-* утворена за допомогою суф. *-ець*.

Журавка — рр.: 1) п. пр. Євсугу (бас. Сів. Дінця); 2) л. пр. Деркулу (бас. Сів. Дінця); 3) л. пр. Лисогору (бас. Сули); 4) л. пр. Удаю (бас. Сули); 5) л. пр. Євсугу (бас. Сів. Дінця); 6) п. пр. Івоту (бас. Десни); 7) п. пр. Оржиці (бас. Сули); 8) п. пр. Тилігулу (впадає в Тилігульський лим.); 9) пр. Синюхи (бас. Півд. Бугу). Назва, імовірно, від апелятива *журавка*. К.К. Цілуйко засвідчує, що на Дніпропетровщині *журавкою* називають будь-яке джерело води [Цілуйко, ТП, 137]. Подібний термін нами занотовано на Донеччині.

Забара — р., л. пр. Горині (бас. Прип'яті). В основі назви ст.-р. *бара* «болото». Пор. гр. *borboros* «твань». Дослівно: «Заболотна» [Пура, НРГ, 126].

Заболотів — смт. Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. Розташоване на лівому бер. р. Прут, пр. Дунаю. Відоме з 1579. Назва від *болото*. Утворена від кореня *болот-* за допомогою преф. *за-* та суф. *-ів*. Назване, очевидно, жителями старішого сусіднього поселення за розташування по відношенню до них *за болотом*.

Заболотне (кол. Чоботарка) — с. Крижопільського р-ну Вінницької обл. У 1866 тут народився, а в 1929 похований видатний український вчений-мікробіолог, президент АН УРСР акад. *Д.К. Заболотний*. На честь ученого й назва. Кол. назва *Ч.*, за народним переказом, походить від прізвища одного з першопоселенців *Чоботаря*.

Заболоття (кол. Заболотье) — смт. Ратнівського р-ну Волинської обл. Розташоване на бер. оз. Тура, на залізниці Київ — Брест. Уперше згадується в документах 1583 як село, що перебувало під владою шляхетської Польщі. Назва від *болото* (див. *Заболотів*). Місцевість навколо с-ща — один з найбільших заболочених р-нів України.

Завалля — смт. Гайворонського р-ну Кіровоградської обл. Розташоване на лівому бер. Півд. Бугу. Відоме з 1462. В основі назви лежить слово *вал* — «оборонне земляне укріплення, яке створювало надійний захист від ворога». За валом кожного великого середньовічного міста селилися ремісники, тут же велась жвава торгівля. Дослівно: «Селище за валом».

Задубрівка — р., л. пр. Шурбанця (бас. Дунаю). У XVIII ст. відома під назвою *Язовецул*, *Йозавэцул*, укр. *Язовець* — від *яз* «гребля» та суф. *-овець*. Нова назва від с. *Задубрівки*, через яке вона протікає. Найменування села від розташування *за дібровою* (діал. *дубрава* [Карп., ТБ, 129]). Утворена від словосполучення *за дубравою*.

Зайцево — смт., підпорядковане Микитівській райраді м. Горлівки Донецької обл. Розташоване у верхів'ї р. Бахмутка — п. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Виникло як запорізький зимівник на початку XVIII ст. У 1778 сюди переселено сім'ї селян з Чернігівщини, Полтавщини і Молдови. Назву, за твердженням місцевих краєзнавців, виводять від найменування урочища *Заяча балка*, біля якої виникло поселення. Морфологічна будова топоніма вказує на більш імовірне її антропонімічне поход-

ження — від прізвища *Зайцев*. Словотвірним засобом служить флексія -е.

Закарпа́тська Україна, Закарпа́ття (Підкарпатська Русь) — історична територія, до складу якої входила суч. Закарпатська обл. Частина земель, на яких створювалося східне слов'янство [УРЕ II, 4, 71]. Назва від розташування *за Карпатами*. Утворена від основи **Карпат-** преф. **за-** і суф. **-ськ(а)**.

Заку́пне — смт. Гусятинського р-ну Хмельницької обл. Розташоване у верхів'ї р. Жванчик, п. пр. Дністра, на залізниці Городок — Гусятин. Засноване на початку XVIII ст. Назва, ймовірно, від *купина* «невеликі горби, бугри на болотних і торфових ґрунтах». Саме на ділянці з таким ландшафтом засноване с. Купин Городоцького р-ну Хмельницької обл. З. по відношенню до жителів Городка лежить *за купиною*. Топонім утворився від кореня *куп-* за допомогою преф. *за-* та суф. *-н(а)*. Пор. **Куп'янськ**.

Залі́зна (Железна, Железная) — **рр.:** 1) п. пр. Кривого Торця (бас. Сів. Дінця); 2) пр. Кагамлика (бас. Дніпра). Назва від *залізо*, пов'язана з покладами і обробітком залізної руди — лімоніту — мінералу класу гідроксидів. Звідси ж **Желі́зниця** — **р., л.** пр. Ваблі (бас. Тетерева); **Залі́зниця** — **р., л.** пр. Стиру (бас. Прип'яті). Утворення на *-иця*; **Залі́зник** — **рр.:** 1) п. пр. Прип'яті; 2) п. пр. Сироватки (бас. Псла). Вчені приходять до висновку, що в минулому в Україні, переважно в Поліссі, існувало близько 1000 рудень.

Залі́зничне — смт.: 1) підпорядковане Дзержинській райраді м. Кривого Рога Дніпропетровської обл. Розташоване за 8 км на пд. сх. від Кривого Рога, неподалік від Південного вдсх. кан. Дніпро — Кривий Ріг. Виникло 1937 під час будівництва зал. ст. Назва за розташування *біля залізниці*; 2) (кол. ХХ-річчя Жовтня) Гуляйпільського р-ну Запорізької обл. Назва за розміщення на залізниці (Синельникове — Пологи). Виникло у 1858.

Залі́сне — смт., підпорядковане Сніжнянській міськраді Донецької обл. Засноване в 1958 з будівництвом вугільної шахти. Розташоване за 6 км від Сніжного за лісовим масивом. Назва від словосполучення *за лісом*. Утворилася від кореня *ліс-*, преф. *за-* та суф. *-н(е)*.

Залі́щики — м., рц., кліматичний курорт Тернопільської обл. Розташоване на лівому бер. Дністра. Час заснування невідомий. Відомо, що 1340 знищено татарами і відбудовано на початку XVIII ст. Напевно, спочатку заліщиками називали людей, що жили *за ліском*, а потім ця назва закріпилася і за н. п.

Заложці (Залізці) — смт. Зборівського р-ну Тернопільської обл. Розташоване на берегах р. Серет (бас. Дністра). Відоме з 1483. Назву виводять від слова *залога* «стоянка воїнів, постій». Однак п. форма *Zalożce* дозволяє трактувати, пояснювати *залозі* — «за лозами».

Залозний шлях (літоп. Залозьний п'яť; Залозник) — шлях із Києва на Канів, далі гіпотетично Середньодніпровським Лівобережжям, виходячи на Муравський шлях, через Дон, Тмутаракань до Чорного моря (XII—XVII ст.). Назву виводять від *за лозами* (плавнями). Пор. урочище Лози поблизу давнього Києва [ЕСЛН, 60].

Залуцька печера — велика карстова печера в долині р. Смотрич, поблизу с. *Залуччя* Хмельницької обл. Топонім від назви с. Залуччя, яке назване так тому, що лежить за луками по відношенню до сіл Юр'ївки та ін.

Замглай — 1) болото в Ріпкинському р-ні Чернігівської обл. Розташоване вузькою смугою між рр. Десна і Сож, неподалік від Чернігова. Вченими встановлено, що це заболочене дно кол. широкої долини пра-Дніпра; 2) р., п. пр. Десни, витікає з болота Замглай, від якого перейняла назву. Назву болота виводять від слова *мгла*, *імла*, *мла*, бо по берегах болота тяглися колись великі ліси з непрохідними напівтемними хашами; 3) смт. Ріпкинського р-ну Чернігівської обл. Розташоване на залізниці Чернігів — Гомель неподалік від болота *Замглай*. Спочатку назву було дано зал. ст. під час побудови залізниці, згодом вона перейшла і на пристанційне с-ще.

Заповідник Мис Март'я́н — див. *Март'я́н*.

Запорі́жжя — 1) історична область в Україні XVI—XVIII ст. Межувало на зх. і пн. зх. з Литвою і Польщею, на сх. з донськими козаками, на пд. з Кримським ханством. З. відіграло важливу роль у боротьбі народних мас проти соціального і національного гніту шляхетської Польщі та агресії Криму і Туреччини. Назва виникла в XVI ст. у зв'язку із заснуванням *Запорізької Січі* — центру запорізького козацтва. Запорізькою її називали тому, що вона знаходилась *за дніпровськими порогами*; 2) (кол. фортеця Олександрівський форштадт, Олександрівськ) м., обл. і рц. Запорізької обл. Виникло в зв'язку з будівництвом Дніпровської укріпленої лінії між рр. Дніпро і Берда для захисту пд.-сх. частини України від турків і кримських татар. 1770 почалося будівництво однієї з семи фортець. Її назвали Олександрівським форштадтом на честь командуючого 1-ю російською армією Олександра Голіцина. *Форштадт* від італ. *fora* «вперед», нім. *stadt* «місто». З 1906 по 1921 — Олександрівськ. Суч. назву дістало від

місця розташування — нижче дніпровських порогів (нині затоплених), тобто за порогами; 3) смт., підпорядковане Краснолуцькій міськраді Луганської обл. Виникло 1913 навколо шахти № 153. Суч. назва закріпилася після того, як 1957 комсомольці Запоріжжя будували тут шахту «Запорізька-комсомольська».

Запорізька рівнина — пд. окраїна Придніпровської низ. від м. Запоріжжя до Донецького кряжа. Назва від розміщення її на *Запоріжжі*.

Запорізька Січ — суспільно-політична і військово-адміністративна організація українського козацтва. Виникла в кінці 30-х років XVI ст. із розрізнених січей — засік, укріплень за *дніпровськими порогами*. Звідси й назва. Спочатку З.С. знаходилася на о. Томаківка, поблизу суч. м. Марганець. В 1563 після зруйнування З.С. татарами козаки влаштували її на о. Базавлук (Чортотлик). Козаки З.С. поділялися на заможних, які мали свої хутори, наймитів та голоту. З.С. відіграла велику роль у боротьбі народних мас проти феодално-кріпосницького гніту, з кримським ханством та Османською імперією [УРЕ II, 4, 104]. У 1990 в Україні широко відзначалося 500-річчя Запорізької Січі.

Зарічне (кол. Погост, до 1946 — Погост Зарічний) — смт., рц. Рівненської обл. Відоме з 1480. Розташоване на лівому бер. р. Стир (бас. Прип'яті). Кол. назва Погост означає «поселення», Погост Зарічний — «поселення за рікою» (по відношенню до старіших поселень). Таке перейменування, зроблене у 1946, незабагненне. Давня унікальна назва *Погост* походить від ст.-слов. апелятива *погост* — «поселення». І хоч сам апелятив давно вийшов з ужитку, його зберіг для нащадків тільки ойконім. Не було ніякої потреби унікальну назву Погост змінювати на Зарічне, аналогічних якій в Україні 22 [Франко З., 44–46].

Заруб — залишки споруд літоп. м. Київської Русі (Лаврентіївський літопис 1096). Розташоване на високому правому бер. Дніпра біля г. Зарубина, проти гирла Трубежа. Звідси утворюється словотвірний ряд: м. **Заруб**, г. (підвищення) **Зарубина**, с. **Зарубинці** Канівського р-ну Черкаської обл. (від *зарубинці* — назви людей, за місцем їх поселення — біля Зарубини), **Зарубинський переказ** (мілина), на Дніпрі, відомий тим, що саме тут переходили через Славутич дружини київських князів, виступаючи проти кочівників. Тлумачення, що існує про походження назви суч. с. Зарубинці від прізвища козака Заруби, могила якого з великим кам'яним пам'ятником до цього часу зберігається на околиці села, не має підстав, історично не узгоджується. З приводу цього можна припустити думку, що прізвище, а імовірніше прізвисько, козака було дане йому за походження його із Заруба (чи Зару-

бинців). Пор. с. Зарубинці Скалатського р-ну Тернопільської обл., згадуване під 1521 як с. Заруб. Слово *заруб* від д.-р. *Zarub* (*заруб*) «засіка, укріплення з повалених дерев». Пор. укр. діал. *заруб* «перегородка між током і запіллям» [ЕСЛН, 60–61], складається з основи *руб-* і преф. *за-*. Пор. *засіка*. У Білорусі термін *засіка* означає те саме, що й *заруб* [Нероз., 74].

Засна — рук. Дніпра нижче впадіння Десни. О.М. Трубачов вбачає в слові слов. побудову *за + цна > засна > «за Десною»* [Труб., ПУ, 253].

Заставна — м., рц. Чернівецької обл. Розташоване на правому бер. Дністра. Вперше в документах згадується 1583. Ю.О. Карпенко назву виводить від словосполучення *за ставом*. Місто й справді лежить за ставами відносно пн., звідки, як гадають, прийшли засновники З. Однак існує інше тлумачення, а саме: творення його від слова *застава*. Як вказує Б.О. Тимошук, у галицько-волинському літописі повідомляється, що на шляху між Василевим, кол. важливим торговим центром, і Чернівцями в зручному для переправи через р. Совиця місці стояла застава, «загорода на дорозі», де брали з купців мито. Поселення, яке виникло біля застави, і одержало суч. назву. Таке тлумачення більш імовірне.

Затишшя — смт. Фрунзенського р-ну Одеської обл. Розташоване на залізниці Котовськ — Роздільна, неподалік від рц. Засноване у 1865. У топонімі, очевидно, відображено природно-географічні особливості місцевості.

Затока (кол. Бугаз) — смт., курорт Одеської обл. Засноване 1909–1912. Розташоване на косі між Чорним морем та Дністровським лим., на узбережжі невеликої морської *затоки*, від якої й утворено топонім. Назва безсуф. Ідентичне значення кол. найменування Бугаз.

Західна Україна — історична назва земель України, що були розташовані на території Галичини (теп. Львівської, Івано-Франківської і Тернопільської обл.) та зх. частини Волині (теп. Волинської і Рівненської обл.) і в період між двома світовими війнами входили до складу Польщі. Назва від розташування на зх. України. Возз'єднана з Україною у 1939.

Західний Буг (Бог, Боугь, у XII ст. як латин. графіка *Armilla*) — р., п. пр. Вісли. Назва остаточно не розгадана. Її виводять по-різному. Розвадовський від д.-в.-нім. *boug* «перстень», звідси ц.-слов. «браслет», звідси ж латин. переклад-калька *Armilla* «браслет» [Rozw., 59–61]. С. Роспанд виводить з праслов. **bag//*bog* «затоплене місце; течія, потік», споріднене з праслов. **bag-no*, п. *buga* «велика заплава», рос. *буга* «низький берег»

[Росп., 20]. Назву виводять від і.-е. **bheug(h)* — «гнути, згинати»; пор. праслов. **bъgati*, споріднене з д.-інд. *bhoga-h* «вигин, закрут; перстень» [ЕСЛН, 25]. О.С. Стрижак припускає, що первинна форма *буг* означала «кривий, зігнутий». Таке доведення найвірогідніше. У літературних джерелах назва річки виступає більш-менш однаково: літоп. *Буг* (іноді *Боуг*), укр. *Буг*, білор. *Буг*, п. *Bug*, тоді як Півд. Буг відомий і як Буг, і як Бог.

Збараж (Збариж) — м., рц. Тернопільської обл. Розташоване на р. Гнізна (бас. Дністра). У цьому місці сходилися відомі з історії шляхи — Кучанський і Чорний. Вперше згадується 1211. Однак археологічні дані вказують, що сліди цього поселення відносяться до IX ст. Назву виводять по-різному. Одні дослідники вбачають в ній реконструйоване слов. власне ім'я *Збарадъ* або *Збирадъ* на -j(ь). Інші виводять її від праслов. **bara* «болото». Пор. укр. *бар* «мокре місце між узгір'ями», с.-х. *бара* «болото», словен. *bárje* «торф'яне болото» [Нероз., 75–76; Франко З., 35]. Назва утворилася від основи *бар-* за допомогою преф. *з-* та суф. *-аж*.

Зборів — м., рц. Тернопільської обл. Розташоване у верхів'ї Стрипи, л. пр. Дністра, на автошляху Тернопіль — Золочів. Перші згадки про поселення, яке було зруйноване татарами-монголами в XIII ст., відносяться до 1166. Суч. З. вперше згадується в XV ст. Походження назви не встановлено. Одні виводять від *збор* — *забор* «огорожа». В.А. Никонов вважає, що топонім походить від власного імені *Збор*, *Забор* [Никон., КТС, 145], що імовірніше.

Збруч — р., л. пр. Дністра. Етимологія не ясна. Гадають, що назва походить від діал. слова *збруч* — «болото, багно». Річка справді витікає з болотистих луків, які називаються збручами. Інші гідронім виводять від *бруя*, *бруїти* «текти, струмувати» [Фасм., 2, 85]. Пор. лит. *briáutis* «продиратися, протискуватися».

Збур'ївка (Прогной Збур'ївський) — л. рук. Дніпра між Середньою і гирлом Збур'ївським в Херсонській обл., від якого, імовірно, і перейняв назву. Слово *прогной* — префікс. утворення від *гнути* (див. *Прогній*). Найменування гирла від дієсл. *збуритися* «розбушуватися». Від гирла, очевидно, і назва с. Стара Збур'ївка, розміщеного неподалік. Утворена за допомогою суф. *-ївк(а)*.

Звараш — р., л. пр. Серету (бас. Дунаю). Назва похідна від болг. *извор* «джерело, витік». Запозичена східними романцями, якими утворено демінутив *ізвораш*, на укр. ґрунті зазнала фонетичної слов'янізації. Звідси ж *Зварашик* — пот., л. пр. Серету (бас. Дунаю), який тече поруч із Зварашем. Утворена за допомогою демінутивного суф. *-ик* [Карпен., 130].

Звенигород Галицький (Червенський) — старод. руське м. в Галицькій землі (див. *Галич*), лежало на р. Білка, п. пр. Полтви

(бас. Зах. Бугу). Тепер с. Звенигород Пустомитівського р-ну Львівської обл. Перша літоп. згадка під 1086 [ПСРЛ, 61–62]. Кол. столиця Звенигородського князівства, найдавніша столиця на суч. Львівщині. Галицьким назване за розташування в Галичині на відміну від З. Київського (див. Звенигородка). Утворилася назва семантичним способом від д.-р. (спільнослов. характеру) *Звенигород*/**zvъnigordъ* «укріплене місце, де дзвонили під час наближення ворога». В основі **zvъn*/**zvon* (пор. праслов. **zvoni-ti*) і **gordъ* > *gorod* [ЕСЛН, 62; АЮЗР, 7, 1, 143].

Звенигородка — м., рц. Черкаської обл. Розташоване на р. Гнилий Тікич (бас. Півд. Бугу). Вперше згадується 1545 як давнє місто з укріпленим замком, проте гадають, що воно виникло ще за часів Київської Русі. За народними переказами, воно лежало за 3 км від суч. З., навколо т. зв. Дзвін-гори, де на високій вежі висів дзвін; у цей дзвін били на сполох під час нападу ворогів. Отже, назву міста виводять від словосполучення *звени гора* [Похил., НМ, 377]; від д.-р. *звенигород* < спільнослов. **zvъnigordъ* «укріплене місце, де дзвонили під час наближення ворога» [ЕСЛН, 62]. Могутня держава східних слов'ян знала декілька Звенигородів. Невелике суч. с. Звенигород, розташоване неподалік від Львова, в XI ст. було відоме як *Звенигород Галицький*. З 1125 було навіть столицею Галицького князівства. Другий Звенигород Галицький лежав на бер. Дністра, між рр. Збруч і Серет. З домонгольських часів існує Звенигород під Москвою. Існував також зруйнований татаро-монголами Звенигород, який, як гадають, лежав біля теп. с. Хотова Києво-Святошинського р-ну Київської обл., а за іншими припущеннями, біля с. Дзвонкового Васильківського р-ну Київської обл. — Звенигород Київський. Перша літоп. згадка 1097.

Згар — рр.: 1) п. пр. Півд. Бугу; 2) л. пр. Золотоноші (бас. Дніпра). Колись для розширення площі орних земель спалювали значні ділянки лісу. Місце це називалося *згарище*, *згар*. Очевидно, річки і дістали назву від того, що протікали через згар. Звідси ж похідні назви **Згарка** — р., п. пр. Згару (бас. Півд. Бугу), утворена за допомогою демінутивного суф. -к(а); **Згарок** — р., л. пр. Згару (бас. Півд. Бугу), демінутивне утворення за допомогою суф. -ок.

Здвиж — рр.: 1) (Съдвижьнь, Здвижень, Въздвижень) п. пр. Тетерева (бас. Дніпра); 2) (Уздвиж, Вздвиж), пр. Лебеді (бас. Десни). Назва від апелятива (з)движ «трясина» [Грінч., 2, 143; Корепан., Т, 67], *здвижовина* «трясовина», «болото з іржавою водою» [ЕСЛН, 36].

Здолбунів (до 1629 — Долбунів) — м., рц. Рівненської обл. Розташоване за 12 км на пд. від Рівного. Вперше в історичних

джерелах згадується 1497. Походження назви точно не з'ясоване. Деякі дослідники її виводять від власного імені *Здолбун*, про що свідчить присв. суф. -ів. Інші вважають, що вона походить від дієсл. неозначеної форми *довбати* (камінь, глину, якими славиться місцевість). Таке тлумачення вірогідніше.

Зелена — рр.: 1) (Зеленча, Зеленівка) л. пр. Пруту (бас. Дунаю). Як вказує Ю.О. Карпенко, всі варіанти гідроніма від найменування с. *Зелене*, назване за розміщення серед розкішної деревної рослинності. За розкішну зелень берегів одержали назви ріки; 2) л. пр. Інгульця (бас. Дніпра); 3) л. пр. Півд. Бугу; 4) л. пр. Росі (бас. Дніпра); 5) п. пр. Дніпра в Черкаській обл. Прикм, утворення без спеціального топонімичного суф.

Зелене — смт., підпорядковане Інгулецькій райраді м. Кривий Ріг Дніпропетровської обл. До категорії смт. віднесено у 1938. Розташоване на правому бер. Інгульця (бас. Дніпра). Назва за розташування серед садів.

Зеленогірськ — смт. Любашівського р-ну Одеської обл. Розташоване на р. Кодима (бас. Півд. Бугу). Засноване 1957. Назва від словосполучення *зелені гори*. Горами тут, як і в інших місцях України, називають горби. Неподалік від с-ща розташовані незначні за висотою горби, вкриті багатою рослинністю.

Зеленодольськ — смт. Дніпропетровської обл. Виникло 1961 під час будівництва Криворізької ДРЕС-2. Назва — складне слово, утворене від словосполучення *зелений діл/дол* (див. Поділ).

Землянки — смт., підпорядковане Макіївській міськраді Донецької обл. Розташоване на залізниці Костянтинівка — Ясинувата. У минулому — хутір, заснований вихідцями з Правобережної України (XVII ст.) на запорізькому займищі. 1777 за розпорядженням азовської губернської канцелярії перетворено на державну військову слободу. Назва від *землянки* — характерні на той час будівлі козаків-зимівників і селян-переселенців.

Зеремлянка (Зереминка, Зеремелька, Зеремянка [СГУ, 214]) — р., п. пр. Смілки (бас. Дніпра). Назву виводять від праслов. **žerme/*žerti* «їсти, жрати». Такими словами старод. слов'яни називали боброві угіддя. Дослівно: «Річка бобрових угідь», «боброва колонія». Утворена за допомогою суф. -янк(а). О.М. Трубочов гідронім також відносить до праслов., але від **zerd/*zord*, від нього **zerdme* «огорожене» як назва місця проживання боброві-будівників [Труб., ПУ, 121].

Зимогір'я (кол. Черкаський Брід, Черкаське) — м. Слов'яно-сербського р-ну Луганської обл. Розташоване обабіч р. Лугань, п. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Перші поселенці — запорізькі козаки, яких тут оселив російський уряд 1645–1647. В офіційних

актах російської держави в XVI і в першій половині XVII ст. українців називали черкасами. Звідси старі назви — Черкаський Брід (до 1764), тобто козацька переправа на р. Лугань, і Черкаське (до 1961). У 1910 тут було побудовано залізницю. Біля х., де в давнину жили *зимогори* — діал. назва сезонних робітників, — побудували зал. ст. під назвою Зимогір'я. Згодом її назву було перенесено і на Черкаське. Утворилася від рос. *зимогор* і суф. -j(a) [Отін, ГСУ].

Зіньків — м., рц. Полтавської обл. Розташоване на р. Ташань, л. пр. Псла (бас. Дніпра). Відоме з XVII ст. Походження назви не встановлено. У М. Боплана воно значиться як нове поселення. Владиславом IV було видано привілей на заселення урочища *Зіньків*. Вважають, що З. був заселений вихідцями з Поділля, з однойменної місцевості [ЖКС, 125; Гран., 229], що вірогідніше.

Змієве — оз. в групі Прогнойських озер на Кінбурнській косі. За переказами місцевих жителів, на берегах озера водилося багато *змій* (*Serpentes Orhida*). Утворена суф. -ев(е).

Змієвиця — верш. в Карпатах (біля смт. Верховина Івано-Франківської обл.). Назва від *змія* «гадюча гора, гадюче місце».

Змієві вали — народна назва старод. технічних захисних споруд — численних земляних валів довжиною до двох тисяч км і висотою 16 м, що простягалися на пд. від Києва через значні простори України і Молдови, вздовж Дніпра, його пр. Трубежа, Стугни, Росі та ін. Залишки З.в. й досі збереглись у багатьох місцевостях України. Як доведено вченими (А.С. Бугай, М. Брайчевський та ін.), земляні споруди створювались починаючи з другої половини II ст. до н. е. і кінчаючи VI ст. н. е., відновлені в VII ст. н. е. антським союзом східнослов'янських племен (предків полян і древлян) для захисту від нападу завойовників, зокрема могутніх тоді аварів. При цьому вали були не лише оборонними спорудами, а й умовним кордоном своїх земель з землями завойовників, які уособлювали собою образ страшного *Змія*. Це, очевидно, і послужило причиною їх метафоричної назви — Змієві вали. Утворена від *змій* за допомогою суф. -ев(i).

Зміїв (з 1976 по 1990 — Готвальд) — м., рц. Харківської обл. Розташоване при впадінні р. Мож у Сів. Донець. Відоме з часів Київської Русі (XII ст.). У літописі говориться, що новгород-сіверський князь Ігор Святославич для охорони південних кордонів Русі від половців заснував 1180–1185 ряд укріплень, у тому числі й Змієве городище. Побудоване в урочищі *Зміїному*, від якого й отримало назву. Назва урочища обумовлена, ймовірно, тим, що в навколишніх лісах водилося багато змій. Укріплення З. зруйноване монголо-татарами в XIII ст. В XVI ст. на цьому

місці побудовано Зміївський сторожовий пост. З 1656 тут діяла постійна фортеця під назвою Зміїв.

Зміїний острів — розташований на Чорному морі, за 40 км на сх. від гирла Дунаю (Одеська обл.). У минулому тут було багато *змій*. Звідси й назва. Старод. греки називали його *Левкос* «Білий».

Знам'янка — м., рц. Кіровоградської обл. Розташоване на вододілі Інгулу та Інгульця. Виникло на галявині Чорного лісу в зв'язку з будівництвом 1869 залізниці Харків — Одеса. Побудована тут зал. ст. одержала свою назву від с. *Знам'янка*, що лежало за 3 км від неї [«Россия», 7], нині смт. *Знам'янка Друга* (див.).

Знам'янка Друга (кол. Знам'янка) — смт., підпорядковане Знам'янській міськраді Кіровоградської обл. Залізничний вузол на залізницях Олександрія — Кіровоград, Сміла — Миколаїв. Засноване на початку XVIII ст. старообрядцями, вихідцями з Центральної Росії, які тікали від переслідування. Назва культового походження і пов'язана з релігійним *святом Знамення*.

Золота Липа — р., л. пр. Дністра. Утворюється злиттям Західної Золотої Липи і Східної Золотої Липи. Назви вказують на можливість зв'язку прикм. частини гідроніма із *золотом* (аурит); річка протікає по території згущення географічних назв «золотого циклу». Тут розміщені сс. Золотий Потік, Золота Слобода, Більче-Золото, Золотники. Можливо, в минулому в цьому краї знаходили золото. Береги Золотої Бистриці (Солотвинська Бистриця) заявили про його існування. Походження ім. частини гідроніма *див. Липа* [Стрижак, НР].

Золоте — м., підпорядковане Первомайській міськраді Луганської обл. Розташоване на пот. Комишуваха, л. пр. Лугані (бас. Сів. Дінця). Засноване 1878 у зв'язку з будівництвом шахти «Золота», найменованої так за потужні пласти високоякісного вугілля, прозваних «золотим дном». Пор. *Алмазна*. Назва шахти закріпилася за с-щем. Закінчення ж. р. -а замінено закінченням сер. р. -е, яке і *служить* словотворчим засобом.

Золотий Потік — *див. Золотуха*.

Золоті ворота — головна (тріумфальна) брама старого Києва. Створені на зразок однойменної царградської (константинопольської) брами, від якої й перейняла назву. Як вважають, таке найменування підтримується й позолотою мідної бляхи, якою була оббита верхня частина брами. В 1984, до 1500-річчя Києва, З.в. реставровано.

Золотоноша — м., рц. Черкаської обл. Розташоване на р. *Золотоношка*, л. пр. Дніпра. Час заснування невідомий. Вперше згадується в документах 1576. Походження назви остаточно не доведено. Спочатку було відоме як Глинщина за приналежність князям Глинським. У 40-х роках XVII ст. входила до складу ма-

етностей І. Вишневецького. За народними переказами, його укріплення-фортеця було місцем, куди надходили податки тільки *золотом* з 56 міст і сіл Полтавщини, Чернігівщини і Київщини. Від цього ніби й утворилася нова назва міста, що перейшла й на р. Золотоношку, на якій воно розташоване [Максим., 366]. Більш вірогідно, що первинна назва належить р. Золотоноші, яка дістала її за характер свого ложа, вкритого піском, серед якого піщинки польового шпату виблискують подібно до золота.

Золотуха — **верш.** в Українських Карпатах, розташована в Чивгинських горах на Івано-Франківщині. Назва від *золото*, дали її в давні часи гуцули. Утворена від основи *золот-* за допомогою суф. *-ух(а)*. У 1950 геологи знайшли тут шматки корінного золота. Знайдено золотоносну гальку і пісок. Звідси ж назва стр. **Золотий Потік**, що протікає неподалік.

Золотча (Золочье, Золотечь, Золотья, Золотця [СГУ, 216]) — р., л. пр. Дніпра. Назву виводять від слів *зола* + *тече* (пор.: рр. Малотеча, Нетеча) з пізнішим переосмисленням у *Золоть* + *-чя* [Фасм., 2, 103]. Таке тлумачення примітивне. Вважають за можливе утворення назви від антропоніма *Золотько* на *-j(а)* [ЕСЛН, 62–63], що вірогідніше.

Золочів — 1) м., рц. Львівської обл. Розташоване на автошляху Львів — Тернопіль, на р. Золочівка, л. пр. Зах. Бугу. Перша згадка відноситься до 1442, проте гадають, що воно існувало за часів Київської Русі. Походження назви не встановлено. Існує ряд гіпотез і народних переказів, однак достовірного тлумачення немає. Вважають, назва має алегоричне значення й утворилася від прикм. *золотий* із внутрішньою формою «чудовий, гарний», була дана спочатку урочищу, а потім і н. п. Проте більш імовірно походження топоніма від антропоніма *Золоч* чи *Золот* + д.-р. суф. з присв. значенням *-jл* → *Золочь* (форма не зафіксована ніде), до якого згодом приєднано традиційний ойконімічний суф. *-ев* (укр. *-ів*); 2) смт. Золочівського р-ну Харківської обл. Засноване у 1677. Серед топонімістів існує припущення, що назва перенесена на Харківщину переселенцями з Галичини. Очевидно, разом перенесена і назва р. *Золочівки*.

Золочівка — рр.: 1) л. пр. Зах. Бугу (бас. Вісли); 2) пр. Уди (бас. Сів. Дінця). Назва, ймовірно, похідна від м. *Золочів* Львівської обл., утворена за допомогою суф. *-к(а)*.

Зольня — р., л. пр. Уборті (бас. Прип'яті). Назву виводять з балт. через д.-прус. *solen/Soalis* «трава» [Топ., Труб., 189]. Можна припустити, що в гідронімі З. лежить той самий корінь, що і в слові *зола*. Відомо, що раніше в Поліссі виготовляли золу, з якої в *зольнях* (попільнях) виробляли поташ, міючі речовини.

Від цього апелятива могла виникнути назва ділянки річки, біля якої були зольні. Шляхом контактного перенесення назва поширилась на все русло річки. Пор.: Попільня. Звідси ж Золя — р., п. пр. Горині. Етимологія З. близька до д.-прус. *Solen* «трава». Відомо, що зола-трава (болотиста) йшла на виготовлення поташу. Звідси може бути осмислення гідроніма як балто-слов. [Пура, НРГ, 21–22].

Зоринськ — м. Перевальського р-ну Луганської обл. Розташоване на залізниці Дебальцеве — Комунарськ. Виникло в 1930 внаслідок з'єднання с-щ шахти «Никанор» і с-ща зал. ст. Оленівка. Суч. назва з 1963 від зоря — символ нового життя. Утворена за допомогою складного суф. -инськ.

Зубравка — р., л. пр. Славки (бас. Дністра). Назва, імовірно, від місцевості Зубра, на якій колись водилися зубри (*Bison bannus*); утворена за допомогою суф. -авк(а). З поширенням у минулому зубрів пов'язана, очевидно, і назва Зубри — р., п. пр. Росі (бас. Дніпра). Звідси ж Зубра — р., пр. Гнилого Тікичу (бас. Півд. Бугу); Зубря (Зубра) — р., л. пр. Дністра. Ад'ектив на -j(а) від д.-р. *zъбрь* «зубр» [Срезн., 1, 998; ЕСЛН, 63]. Звідси ж Зубринець (Шубранець) — р., л. пр. Серету (бас. Дунаю). За Ю.О. Карпенком, первинна — назва місцевості біля смт. Берегомета і сусідньої лісової ділянки, на якій колись водилися зубри [Карп., ТБ, 131]. Утворення від зубр та суф. -инець. Пор. Вовчинець, Бобринець.

Зугрєс — м., підпорядковане Харцизькій міськраді Донецької обл. Розташоване на р. Кринка, пр. Міусу (бас. Азовського моря). Виникло наприкінці 20-х років ХХ ст. у зв'язку з будівництвом Зуївської ДРЕС як робітниче с-ще. Назва являє собою абрєвіатуру від рос. «Зуевская государственная районная электростанция» [ІМСУ, Днц, 729].

Зуївка — смт., підпорядковане Харцизькій міськраді Донецької обл. Розташоване на лівому бер. р. Кринка за 8 км на пн. сх. від зал. ст. Харцизьк. З. виникла у 1775. Назву поселення пов'язують з напівлегендарним ватажком народних месників, вихідцем із Запорізької Січі — Зуєм.

Зульня (Зулька, Зульна, Зольна, Зильня) — р., п. пр. Горині (бас. Прип'яті). Назва Зульня (<*Зольня), як і її варіанти, за Пуром, має відношення до полісненого зол-. Пор.: зольний «к золе относящийся, золу или части ее содержащий»; золоватый (о почве). Пор. поліськ. діал. Зулак, Золака «убога земля». Пор. р. Зольня [Пура, НРГ, 24–25].

Ібр (Ібра) — р., л. пр. Тетерева (бас. Дніпра). Гідронім дуже давнього походження. Його ототожнюють з кол. фрак. назвою р. Маріца в Болгарії — Еброс, Гебрус, Ебрус (VI ст. до н. е.), верхня течія якої до цього часу відома як Ібар, Ібър. Сюди ж відноситься Ібар — р., п. пр. Морави в Югославії. Останню дослідники вважають доі.-є. середньоморським найменуванням, котре через і.-є. **jēbhras*/**ejbhras* осмислене фракійцями в значенні «запліднювач, козел»; це підкріплює болг. назва *Ібър*. У Придніпров'я прийшло як назва болг.-фрак. походження [Труб., 214]. Інші дослідники припускають, що болгари успадкували фрак. вимову гідроніма *jьbr(os)* з е у слов. передачі **jьbrъ*, а це дало форму Ібр — спільну для всіх слов'ян. Отже, первинною є фрак. назва [Rozw., 87]. Деякі дослідники вказують, що назва *Ібър* означає «вода, річка» (Дячев). Такої ж думки дотримується і болг. дослідник С. Младенов [ЕСЛН, 42–43]. Припускають, що гідронім *Ібр* в Україну занесений фракійцями. Пор. назву с. Ібровиці на р. Серет, яке етимологізується як фрак. Назва р. Ібр (бас. Тетерева) має точні відповідники на Балканах, у Центральній Європі, на Піренеях [Железняк, ЕС, 25–26].

Івана Франка — сс.: 1) Пологівського р-ну Запорізької обл.; 2) (до 1952 — Нагуєвичі) Дрогобицького р-ну Львівської обл. Розташоване в долині р. Збір (бас. Дністра) між відрогами Карпатських гір. Уперше згадується під 1424. Виникло на місці слов'янського поселення, що мало назву *Солоне* (тут місцеві жителі добували *сіль*), зруйноване татара-монголами. На його місці виникло с. Башеве. Після захоплення земель польськими феодалами село потрапило у власність короля, той подарував його шляхтичу *Нагуєвському*, який перейменував на Нагуєвичі [ІМСУ, Льв, 286–287]. У селі народився і провів свої дитячі роки великий поет-революціонер *Іван Якович Франко*, на честь якого і названо село. На його честь і назва села на Запоріжжі.

Івани — р., л. пр. Мерли (бас. Ворскли). Назва р. від найменування н. п., до того ж не одного, а кількох: у другій половині XIX ст. вздовж р. Івани, у кол. Богодухівському повіті Харківської губ., було кілька н. п. по імені Івани: Івани (Змієвській), Івани (Мойсеєнковъ), Івани (Шкарлатовъ), Івани (Гузневъ), Івани (Ковалевській), Івани (Голубничій), Івани (Дегтяревъ), Івани (Варваровка), Івани (Отхоже-Попасный), Івани (Варецькій). Суч. — Вінницькі Івани й Корбині Івани Богодухівського р-ну Харківської обл. [СГУ, 218]. Розташування сіл Івани вздовж русла р. і дало їй назву.

Іванівка — смт.: 1) Антрацитівського р-ну Луганської обл. Розташоване на р. Вільхівка (бас. Дону). Засноване в другій половині XVIII ст. (1771); належало полковнику *Івану Штеричу*. Звідси й назва. Утворена за допомогою суф. -івк(а). Поблизу найбільша верш. Донецького кряжа — Могила Мечетна; 2) (до 1946 — Янівка) рц. Одеської обл. Розташоване на правому бер. Великого Куяльника. Виникло наприкінці XVIII ст. на землях магната Баранова під назвою Новобаранівка. З 1858, після того як власником села став шляхтич *Ян Лемпер*, перейменовано на Янівку, а згодом було змінено на Іванівку; 3) рц. Херсонської обл. Розташоване на автошляху Велика Лепетиха — Партизани. Засноване наприкінці XIX ст. Назву виводять від імені першопоселенця *Івана Гнідаша*.

Іванків — смт., рц. Київської обл. Розташоване на р. Тетерев, п. пр. Дніпра. Перша письмова згадка про місцевість під назвою «Земля Трудинівська», якою володів київський боярин Юхнович, відноситься до XV ст. 1524 київський міщанин Тишка Проскура одержав «Землю Трудинівську» як дарчу від польського короля Сигізмунда I. З 1589 власник *Іван Проскура* назвав поселення своїм іменем — спочатку Іванів, Іванівка, яка згодом видозмінилась на Іванків (Похилевич).

Іванова гора — підвищення в м. Полтаві, на якому розміщена садиба видатного українського письменника, зачинателя нової української літератури *Івана Петровича Котляревського*. Звідси вийшли в безсмертя «Енеїда», «Наталка Полтавка» та ін. На самому урвищі Іванової гори стоїть ротонда Дружби («Біла альтаґанка»).

Івано-Франківськ (до 1962 — Станіслав) — м., обл. ц. Івано-Франківської обл. Уперше в історичних документах згадується 1611, в грамоті польського короля Сигізмунда III, в якій дозволялося шляхтичу Яну Свошовському заснувати тут містечко. Кол. назва від імені польського магната *Станіслава Потоцького*. Суч. назва на честь великого українського письменника, вченого і громадського діяча *І.Я. Франка*.

Івано-Франкове (до 1945 — Янів) — смт. Яворівського р-ну Львівської обл. Розташоване на р. Верещиця (бас. Дністра). Час заснування невідомий. Тут відпочивав *І.Я. Франко*, на честь нього і дана суч. назва. До категорії смт. віднесено у 1940.

Івотка (Івот, Івод, Івоть, Глибець [СГУ, 219]) — р., л. пр. Десни (бас. Дніпра). Назву пов'язують з лат. *ivašl* від *ivatis* і далі з д.-прус. *Iwanthii* «ручай». Пор.: Івата, Івота — в бас. верхнього Дніпра; Івот, Івотка — в бас. верхньої Десни в тому ж значенні [Топ., Труб., 189]. Варіант *Глибець* дано за повноводність р.

Ізвір — пот.: 1) п. пр. Совиці (бас. Пруту); 2) п. пр. Вілії (бас. Пруту); 3) (Ізвор, часто у множині — Ізвори) п. пр. Дністра та ін. Назви з молд. *izvor* «джерело». До молд. мови термін потрапив від південних слов'ян [Карп., ТБ, 132], походить від праслов. **jъzvorъ* [Труб., 272]. Пор.: р. Изворська, впадає в Мандренське оз. неподалік від м. Бургаса в Болгарії. Велику кількість назв річок, які походять від номенклатур слова *zvir*, *izvir* та інших варіантів, має Карпатський ареал.

Із Греки по Дніпру (д.-р. — Изъ Гръкъ по Дънѣпру) — водний шлях («п'ять») у Київській Русі («... бе путь из Грек по Днепру и вверх Днепро...»), — говориться в «Повісті временних літ», від Причорноморських грецьких володінь Дніпром до його витоків. Вислів «із варяг у Греки», що закріпився в літературі (йдеться про великий дніпровський шлях із Балтики до Дніпра, яким варяги начебто добиралися до Константинополя), у літописі не згадується. Не згадується і варязька земля. Був тільки шлях «із Грек» (тобто з Греції). Порядок опису шляху аж ніяк не відповідає шляхові «із варяг у Греки» [Рибаков, КР, 145–146]. Поіменникове сполучення, що вказує на вихідну точку шляху з Греції (Грькы) та його основну трасу — Дніпр (Днѣпр) [ЕСЛН, 63]. Шлях «із варяг у Греки» йшов Балтійським, Північним морями, Атлантичним океаном через протоку Гібралтар і Середземним морем.

Ізмаїл — м., рц. Одеської обл., порт на Дунаї. Як свідчать археологічні дані, у IX–X ст. на берегах Дністра і до самого Дунаю жили осідлі сх.-слов. племена тиверців та уличів, згодом поневолені татаро-монголами. У кінці XIV ст. увійшло до складу Молдавського князівства. У той час на території суч. І. існувало слов. поселення Сміл. У молдован воно відоме було під назвою Сініл. Після загарбання місцевості турками-завойовниками була побудована фортеця. Її назвали тур. словом, звучання якого наближене до *Сміл-/Šmael* «почуй боже», згодом назва трансформувалася на Ізмаїл. Інші вважають, що фортецю назвали по імені тур. полководця *Ізмаїл-бея*, що більш вірогідно. У 1810 біля фортеці І. виник посад Тучков, згодом перетворений у м. Ізмаїл.

Ізюм — м., рц. Харківської обл. Розташоване на Сів. Дінці (бас. Дону) при впадінні в нього р. Ізюмець, на автомагістралі Харків — Ростов-на-Дону. Руська сторожа, що була побудована там, де проходив Ізюмський шлях, згадується в літописі 1571. Пізніше (до 1651) Ізюмський окоп. Поселення засноване 1681 козаками Херсонського полку як фортеця на Ізюмському шляху (Татарській сакмі). А.Г. Слюсарський назву І. виводить від р. *Ізюмець* (бас. Дону), яку пов'язують з тюрк. географічним терміном *özön* «ріка». При цьому він також вважає, що спочатку назва

стосувалася л. пр. Сів. Дінця — суч. р. Ізюмець, на що вказують фіксація «Книги Большому Чертежу» [КБЧ] і рукописні карти XVII–XIX ст. Після перенесення назви на н. п. змінилася форма гідроніма: суф. -ець, виконуючи диференціюючу роль, перетворив найменування річки у похідне від назви поселення.

Ізюмець (Мокрий Ізюмець, Ізюм) — р., л. пр. Сів. Дінця (бас. Дону); Походження назви *див.* Ізюм.

Ізюмське пасмо (Ізюмська гора) — пасмо на пн. зх. Донецького кряжа в Харківській обл. Прикм. частина топоніма від *Ізюм*. Географічний термін *пасмо* означає «витягнуте підвищення».

Ізюмський шлях (Татарська сакма) — шлях у давнину, по якому кримські татари робили набіги на Україну і Росію. Починався біля верхів'я Орелі, де відділявся від Муравського шляху та йшов до Ізюму, де була переправа (перелаз) через Сів. Донець, а звідти вододілом Дінця і його л. пр. Осколом до теп. Курської обл., де знову з'єднувався з Муравським шляхом. Назва від *Ізюм* (див.) за допомогою прикм. суф. -ськ(ий), що вказує на відношення до місця. Паралельна назва — від слова *татари* за допомогою суф. -ськ(ий). *Сакма* — від тат. **Sakma* — «слід, протоптаний вершниками, шлях».

Ізяслав (кол. Ізяславль, Заслав) — м., рц. Хмельницької обл. Розташований при впадінні р. Гуска в Горинь (бас. Дніпра). Час заснування міста точно не встановлено. Вперше згадується в 980. Назва походить від д.-р. імені *Ізяслав* (Ізяслав Ярославич). Основа назви: *Ізяславъ* → *изя* (<ст.-слов. *изяти* «взяти», «придбати»), *слав* (+*зь* → *славль* — *слав*). У комплексі ім'я Ізяслав могло виражати: «Нехай буде славним». У XIII ст. знищене монголо-татарами. Згодом на новому місці виникло нове поселення під тією ж назвою [ЕСЛН, 64].

Іква — рр.: 1) п. пр. Дніпра; 2) (Ікава) л. пр. Півд. Бугу; 3) л. пр. Карані (бас. Дніпра); 4) п. пр. Стиру (бас. Прип'яті). Походження назви остаточно не з'ясовано. О.М. Трубачов етимологізував гідронім І. як іллір. назву, похідну від і.-е. кореня **ei-* «йти» [Труб., ПУ, 65–66]. Таке твердження видається сумнівним. Точки зору про гідронім І. викладені О.С. Стрижаком, А.П. Непокупним, Я. Розвадовським [ЕСЛН, 64]. Я.О. Пура вбачає в гідронімі І. звуконаслідувальне *ік*, пор. Ікаве «болото, джерело» [Пура, НРГ, 31], що не переконливо. В.Е. Орел пропонує як паралель до назви Іква назву р. Ква в бас. Варти на пд. Польщі, вказуючи, що назви цих річок мають більш давню форму **ǵkwa* [Орел, 112]. Гадають, що ця версія інтерпретує назву *Іква* як слов. з арх. приставним **ǵ-*. Коренева *ква* < **-kwa* < **kwa* < і.-е. **keu-*: *kū* — «хитатися, коливатися» < укр. «рухатися» [Шульгач., ГБС,

78—79]. Сюди ж відносять **Іквиця** — р., л. пр. Ікви, утворена за допомогою суф. -иц(я); **Ікопоть** — р., л. пр. Случі (бас. Прип'яті).

Іларіонове (до 1899 Іванівка) — смт. Синельниківського р-ну Дніпропетровської обл. Розташоване на залізниці Дніпропетровськ — Синельникове. Виникло 1875 під час будівництва залізниці і станції, названої за прізвиськом відставного офіцера *Іванова*. Пізніше перейменоване за іменем землевласника *Іларіона Воронцова-Дашкова*. Утворена за допомогою суф. -ов(е).

Іллічівськ — смт., підпорядковане Київській райраді м. Одеси. Порт на Чорному морі. Розташоване біля Сухого Лиману. Назване іменем *В.І. Леніна*. Виникло 1950.

Іловайськ — м., підпорядковане Харцизькій міськраді Донецької обл. Розташоване за 40 км на пд. сх. від м. Донецька. Виник на місці залізничного роз'їзду № 17 1869 під час будівництва залізниці на землях поміщика і капіталіста *І. Іловайського*. Звідси й назва.

Ільтиця (Льтиця, літоп. Льтьць) — р., п. пр. Трубежа (бас. Дніпра). Про походження назви *див. Альта*.

Інгул (Ангул) — р., л. пр. Півд. Бугу. Назва остаточно не розгадана. Роблять припущення, що вона могла утворитися від тур. **angül* «тихий», «лінивий» [Фасм., 2]. Більш вірогідне її тлумачення з тюрк. **eni-gul* «нове озеро» [Скальк., 102]. У середній течії І. дуже розширюється, нагадує озеро. Д.Яворницький виводив назву з тур. *ien-kul* «широке озеро». О.С. Стрижак, О.О. Вержбовський, О.М.Трубачов гадають, що тюрки південно-руських степів, в свою чергу, запозичали і засвоювали д.-р. місцеві назви, зокрема, д.-р. *Угол* — «кут», або ще давнішу його форму *ogolъ*, перетворивши її на гідронім Інгул [Труб., 206]. Раніше, щоб відрізнити від р. Інгулець, І. називали Великим Інгулом, а Інгулець — Малим Інгулом.

Інгулець — 1) (Малий Інгул) р., п. пр. Дніпра. Греки називали її Герос. Утворена від компонента *Інгул* за допомогою зменшувального суф. -ець. Дослівно: «Маленький Інгул»; 2) м., підпорядковане Криворізькій міськраді Дніпропетровської обл. Виникло на початку ХХ ст. Розташоване на р. *Інгулець*, п. пр. Дніпра, від якого й перейняв назву.

Ірдинь — рр.: 1) (Рдень, Ерден, Каірка, Ірдень [СГУ, 223]) — л. пр. Тясмину (бас. Дніпра); 2) (Ірдина, Ірдинка, Ірдень) — п. пр. Вільшанки (бас. Дніпра). Назву виводять від д.-р. *Рьд-инь*, де основа *Рьд-* «красний», -инь — д.-р. суф. з розвитком початкового і після занепаду редукованого *ъ* в першому складі (після ХІІ ст.). Пор.: *рѣжа* > *іржа*, *мѣгла* > *імла* тощо; 3) смт. Черкаського р-ну Черкаської обл. Засноване у 1930. Розташоване у вер-

хів'ї р. Тясмин, п. пр. Дніпра. Найменування похідне від р. *Ірдинь*. Звідси Ірдинське болото на р. Ірдинь у Черкаській обл.

Іржавець — рр.: 1) (Собницька Рудка) л. пр. Остра (бас. Десни); 2) (Ржавець, Оржавець) п. пр. Залізниці (бас. Прип'яті); 3) л. пр. Сули (бас. Дніпра); 4) (Ржавець) п. пр. Прип'яті (бас. Дніпра). Назва від слова *іржа* (*ржа*) — рудуватий відтінок ґрунту у вищих ділянках русел, місцями вода вкривається іржею; в обох випадках присутність болотного залізняку (лімоніту), який утворюється на дні водойм. Структура назви: *Іржав* / <*іржава*/ + *-ець*. Звідси ж назва оз. на пн. зх. Чернігівської обл. Пор.: Ржавець — с. в Курській обл. Росії на відроггах Курської магнітної аномалії, на бер. Сів. Дінця, біля берегових схилів якого виступають іржаві плями.

Ірклій — рр.: 1) л. пр. Дніпра; 2) п. пр. Тясмину (бас. Дніпра). Одні дослідники назву виводять від тюрк. **ir* «звивина, мандря» (Глянський, Шахматов та ін.). Інші вважають, що назва походить від ст.-слов. **rьkъti* чи *rьkъti* «говірлива». В основі гідроніма І. дієсл. **irk-/ürk-/erik-* «затримувати, стояти, застоюватися (про загачену воду), зупинятися тощо». Дослівно: «Річка зі спокійною течією».

Ірпінь (Ірпень, Рьпень, Рієгна, Ррієн, Пірна) — 1) р., п. пр. Дніпра. Походження назви остаточно не з'ясовано. Перша назва у формі *Ірпень* під 1159. Пізніші відомості під 1320 як *Рьпень*, *Рієгна*, *Ррієн* [ПСРЛ, 17, 312]. Гадають, в різні часи річка мала дві назви — Ирпень и Рьпень. В XVI ст. відома як Пірна. Пор. с. Пірнове і оз. Пірнівська Старуха на Лівобережжі якраз напроти гирла Ірпеня; Перна гора і оз. Піренове (в Чорнобильському р-ні Київської обл.), назви яких похідні від *Пірна*. Пор. також гірський хр. Пирин-Планіна в Болгарії. Назва гідроніма *Пірна* (*Ірпінь*), гадають, походить з і.-є. основи **pī-* (*ро)і-: **pī* «trinken» < праслов. **pī-ti* «пити». Вважають, що обидва варіанти назви Пірна та Ірпінь генетично тотожні. Первісна **Pir̥na*, пізніша форма **R̥pīnъ*, що виникла як наслідок метатези — перестановки звуків у слові [Железняк, ГКП, 141–144]; 2) м. обласного підпорядкування Київської обл. Виникло 1902 у зв'язку з будівництвом залізниці Київ — Ковель. Біля залізничного мосту через р. Ірпінь було побудовано роз'їзд Ірпінь, біля якого з часом виникло с-ще. Згодом воно злилося з селами Романівка, Северинівка та хуторами Любка, Рудне і Стоянка під загальною назвою Ірпінь.

Ірша — р.: 1) л. пр. Тетерева (бас. Дніпра); 2) п. пр. Снову (бас. Дніпра). Назва, очевидно, від тюрк. **ir* «закрут річки, звивина» і *ša* «русло». В такому ж гідронімічному ряду рр.: Іршава —

п. пр. Боржави (бас. Дунаю), імовірно, утворена від *ірша* за допомогою форманта **-в(а)**; **Іршиця** — л. пр. Ірші (бас. Тетерева) (дві), утворення за допомогою гідронімічного суф. **-иц(я)**.

Іршава — м., рц. Закарпатської обл. Розташоване в передгір'ї Карпат на р. Іршава (бас. Дунаю). У літературних джерелах вперше згадується 1341. Назву виводять від р. *Іршава*, обабіч якої розташоване с-ще.

Іршанськ — смт. Володарсько-Волинського р-ну Житомирської обл. Розташоване на р. *Ірша*, л. пр. Тетерева (бас. Дніпра), від якої й одержало назву. Структура назви: *Ірш* + суф. **-анськ**. Виникло у 1953.

Іршиця — див. *Ірша*.

Іцунь — р., рук. Дніпра в середньодніпровському Правобережжі, хазар. мовний релікт регіона пн. Києва. Тюрк. термін *іцунь* «водопій» [Железняк, ЕС, 37–38].

Іченька (Ічень, Ічня, Іченка) — р., л. пр. Удаю (бас. Дніпра). Назва від тат. **içen* «напій». Утворена за допомогою суф. **-к(а)** [Стрижак, НРП].

Ічня — м., рц. Чернігівської обл. Розташоване на залізниці Бахмач — Прилуки на р. Іченька, л. пр. Удаю (бас. Сули). Час заснування невідомий. Вперше згадується в записах XVI ст. як власність князя Вишневецького. Проте гадають, що поселення дотатарського періоду, його ототожнюють із зруйнованим татарською навалюю с. Яськовим, походження назви останнього див. **Яськівка**. Суч. назва від р. *Іченька* (*Ічень*).

К

Кавра́с (Коврас) — оз., розташоване між Дністром і Турунчаком. Назву виводять від молд. *ковру* «нора» [ГНП, 42].

Кагамлик (Каганлик, Кагальник, Каганличка) — р., л. пр. Дніпра. Вперше згадується 1671. Назва, можливо, від тюрк. **kagan-lyk*. *Каган* — найвищий титул ватажків старод. тюрк. племен, *lyk* (*lak*, *lyk*, *lik*) — тюрк. формант. Дослівно: «Каганство, каганова» [Стрижак, НРП, 86]. Каганами називали також хазарських ханів і управителів окремих адміністративних одиниць. Термін *каган* був дуже поширений на Русі з початку IX ст. на означення князя [Маврод., 81]. Але більш вірогідним здається походження назви від тюрк. географічного терміна **karga* (**korga*) «очерет, очеретяний» [Железняк, Рось, 84]. Пор. рр. **Очеретяна**, **Очеретянка**.

Кагарлик — 1) смт., рц. Київської обл. Розташоване на р. Рось, п. пр. Дніпра. Відоме з 1590. Гадають, що первинна назва висту-

пала у формі **Kaganlyk* (див. Кагамлик) [Стрижак, НРП, 86]. Внаслідок дисиміляції заміни одного звука іншим народною говіркою була засвоєна як Кагарлик; рр.: 2) л. пр. Синюхи (бас. Півд. Бугу); 3) п. пр. Дніпра. Припускають, що гідронім К. міг утворитися від тюрк. **korga* «ворона» + суф. **-luk* у значенні «місцевість, багата воронами, гайвороняче». Пор.: Гайворон, донські гідроніми — Гайворон, Грачевик. Таке тлумачення менш імовірне. Гадають, що в основі гідроніма К. д.-тюрк. **kögär* «робитися синім, блакитним» [Луч., 34]. У такому разі гідронім означає «річка з чистою прозорою водою».

Кагул (Кагульське) — оз. на пд. зх. Одеської обл., на лівому бер. Дунаю. Назва від тюрк. **kagyl* «кругле озеро».

Кадовба — р., л. пр. Десни (бас. Дніпра). Назва від географічного терміна *кадовб* «джерело, польова криниця (річка)».

Казанка — смт., рц. Миколаївської обл. Розташоване у верхів'ї р. Висунь (бас. Дніпра). Засноване на початку ХІХ ст. казенними селянами з Курської губ. Поселення спочатку називалося Казенним, а потім трансформувалося на Казанку [ІМСУ, Мк].

Казантіп — мис, розташований на зх. Казантіпської зат. Азовського моря. Назва від тюрк. **kasan* «котел» + **tip* «дно», зумовлена тим, що мис має глибоку западину, подібну до котла.

Казантіпська затока — на пд. Азовського моря. Назва на затоку поширилась від мису *Казантіп*. Утворилася суф. -ськ(а).

Казарська — р., л. пр. Ірпеня (бас. Дніпра). О. Стрижак вважає за ймовірне походження назви від етноніма *козари* (*хозари*), що жили на території теп. України починаючи з VII ст. Назва утворена від основи *казар-* за допомогою суф. -ськ(а). Звідси ж, гадає дослідник, рук. Дніпра *Козарка*, біля якого розташоване с. Келеберда, на Полтавщині, *Козарка* — р., л. пр. Росави (бас. Росі); *Козаринівка* — р., л. пр. Вислівки (бас. Десни) [Стрижак, ГНР, 59–60]. Проте *Козарка* — р., п. пр. Смілистого на Буковині, тече від г. *Козарка*, названої від «козар» — пастух кіз [Карп., ТБ, 140]. Подібне походження, очевидно, має *Козарка* — р., п. пр. Случі (бас. Горині).

Казенний Торець (кол. Тор, Салница, Сална, Тор Казенний, Казенна Торец, Казенний — у верхів'ї, Красний Торець — в середині течії до гирла р. Сухий Торець, Большой Торец — КБЧ, Північний Торець — СГУ, 227) — р., п. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Походження назви не з'ясовано. Назву пов'язують з тюрк. народністю *торки* (узи або огузи), які жили в Х–ХІ ст. у середній течії Дніпра і в бас. Сів. Дінця (Яворницький, Чубенко). Більш вірогідне творення гідроніма від праслов. **tor*, як гадають (А.І. Соболевський та ін.), генетично близького до гр. *toros* «до-

шкульний, різкий, стрімкий» або ж д.-інд. *tōras* «пронизливий». Такий епітет відповідає швидкій, місцями досить стрімкій течії річки. Не виключено, що гідронім міг утворитися від слов. слова *tor* «колія, шлях» (див. **Торунський перевал**). Пор. рос. *протопить*; по К.Т. ще на початку XVIII ст. ходили струги і баржі. Після заснування у 1645 на р. Тор фортеці під тим же найменуванням, навколо якої згодом виросло місто-укріплення, одне з найдавніших міст Донбасу (нині м. Слов'янськ), назва річки набула форми, похідної від міста, за допомогою деминутивного суф. -ець. Він надав їй відтінку здрібнілості і водночас ознаки диференціації — відміни від назви міста Тор. Отже, маємо: *Тор* (річка) > *Тор* (місто) > *Торець* (річка), Звідси ж найменування л. пр. **Сухий Торець** і п. пр. **Кривий Торець** [Ян., ГНР, 92]. Казенним назвали за те, що нижня його течія протікала по землях, які починаючи з 1701 були казенними (належали казні). Згодом ця назва поширилась на все русло.

Каїр — р., л. рук. Дніпра в Херсонській обл. Вперше згадується 1541. Назва від тур. і крим.-тат. **kair* «дрібний пісок», «відміль» [Отін, ГСУ, 19]. Поділяється на три рукави: Узун-Каїр від тат. прикм. *özön* «довгий», Мечеть-Каїр від араб. *мечеть* «мечеть, капличка» і *Бююк-Каїр* від тат. прикм. «великий». Звідси ж найменування о. **Каїрська Плавля** та о. **Каїрський**, а також **Каїрський Луг**, **Каїрський Брід** (біля смт. Горностаївка на Херсонщині), кількох річок у тому ж р-ні: **Каїрка-Мечетна**, **Каїрка-Довга**, **Каїрка-Західна**, **Каїрка Четверта**, **Каїрка П'ята**.

Каламітська затока — на зх. Кримського п-ова. В останні століття до н. е. тут, за 60 км пн.-зх. Євпаторії, був порт *Калос Лімен* — гр. «Прекрасна Гавань». Від нього, як гадають, назва поширилась на затоку. Дещо видозміненою вона збереглась до наших днів. Більш вірогідно, що назва походить від найменування фортеці *Каламіти*, яка виникла в VI ст. н. е. неподалік від теп. Севастополя в р-ні печерного міста Інкермана (див. **Білокам'янськ**), розміщеного на Монастирській горі. Згодом в XIII—XV ст. фортеця була опорним пунктом Мангупського князівства (Феодоро). 1427 князівство створило свій порт в гирлі Чорної річки, а гавань на честь своєї фортеці назвали Каламітою. У кінці XV ст., після підкорення Мангупського князівства, гавань одержала тур. назву **Ак-Яр** («Біла Скеля»). У рос. мову назва перейшла в переосмисленому вигляді і була відома довгий час як **Ахтіярська**. На її берегах було побудовано Севастополь, а згодом і саму гавань почали звати Севастопольською. Цілком можливо, що кол. назва гавані **Каламіти** поширилась і на затоку подібно до того, як найменування о-ва **Березань** на Чорному морі

поширилось на Березанський лим. Дехто припускає походження назви Каламітської зат. від гр. *калamos* — «очерет».

Каланчак — смт., рц. Херсонської обл. Розташоване на р. Каланчак (бас. Азовського моря). Засноване 1794 висланими сюди кріпаками — учасниками відомого повстання в с. Турбаї на Полтавщині. Назва від тюрк. **kala(n)-za*, тур. *kala* «фортеця», «укріплення» [Радл., 2, 224]. Пор. тадж. *кале* «фортеця», груз. *калакі* «місто». У рос. і укр. мови ввійшло у формі *каланча*, де Е.М. Мурзаєв бачить зменшувальний суф. -ча. Дослівно: «Невелике укріплення». Термін *кала* — дуже давній елемент в географічних назвах, він відноситься до античного минулого [Мурзаєв, ГН, 56–57].

Калигірка (Калигорка, Красний Пруд, як дві річки Калигірка Суха і Калигірка Мокра — СГУ, 229) — р., п. пр. Великої Висі (бас. Півд. Бугу). Складне слово *калігірка* складається з двох частин: *кал* «грязь» [Грінч., 2, 211–212] (див. **Кальниболотка**) і *гірка* «підвищення». Первинна назва, імовірно, належить підвищенню, від якого перейняли назву річка і, очевидно, поле Калигірське в с. Потоки Катеринопільського р-ну Черкаської обл. Утворюється деминутивний ряд: підвищення Калигірка < поле Калигірське < р. Калигірка.

Калило — р., л. пр. Кінської (бас. Дніпра). Назва від *кал* «грязь», утворена формантом -ило. Там же оз. **Калило**.

Калинівка — рр.: 1) (Калинова) п. пр. Інгулу (бас. Півд. Бугу); 2) л. рук. Дніпра; 3) л. пр. Ірпеня (бас. Дніпра); 4) л. пр. Тетерева (бас. Дніпра); 5) л. пр. Локоті (бас. Десни). Назва від *калина* (*Viburnum* L.) — рід кущів чи невеликих дерев з родини жимолостевих. Ростає на вологих місцях по берегах рік по всій Україні. Утворення за допомогою суф. -івк(а); смт.: 6) Васильківського р-ну Київської обл. Засноване в кінці ХІХ ст. Розташоване на залізниці Київ — Фастів; 7) рц. Вінницької обл. Розташоване на р. Жердь (бас. Півд. Бугу). Засноване в першій половині ХVІІІ ст. Назва від *калини*.

Калинове (кол. 13-та рота) — смт. Попаснянського р-ну Луганської обл. Розташоване на р. Лугань, п. пр. Сів. Дінця. Відоме з 1753. Після того як в середині ХVІІІ ст. тут розмістилася 13-та рота Бахмутського гусарського полку, звалось Тринадцятою Ротою [ІМСУ, Лг, 488]. Суч. назва від *калина* (див. **Калинівка**).

Калка (Кала, Калак) — рр.: 1) літоп. р., яку більшість дослідників вважають тепер р. Кальміус; 2) л. пр. Кальчику (бас. Кальміусу). Походження назви тлумачать по-різному. Одні виводять її від тюрк. **Halka* (Калка) «коло, воронка» в означенні «річка, багата воронками». Інші від тюрк. **Qalgi*, **Qalag*, від яких походить і д.-р. літоп. *Калка*, *Калак* «місце, поросле очеретом». Ще

інші припускають, що назва *Кала* (*Калка*, де суф. -к- має відносне значення) виникла на основі слов.-скіф. мовних контактів з і.-є. **kel* (*kal*) «чорний», яку слов'яни сприймали в означенні «брудна річка», «річка з каламутною водою» [Отін, ГСУ, 10–12]. Пор. *Калець* — р., п. пр. *Кальчику* (бас. *Кальміусу*), *Калило* — р., л. пр. *Кінської* (бас. *Дніпра*), *Кальничка* — р., л. пр. *Собу* (бас. *Півд. Бугу*), *Калище* — пр. *Свидні* (бас. *Десни*), *Кальна* в бас. *Одри* (Польща), *Кальница* (Угорщина).

Калуш — м. обласного підпорядкування Івано-Франківської обл. Розташоване на р. *Сивка* (бас. *Дністра*). Перша літоп. згадка під 1241 [УРЕ II, 4, 420]. Походження назви остаточно не встановлено. Одні виводять її від тат. **kaluř* «табір», інші топонім пов'язують з покладами *калійних солей*, якими *К.* славиться здавна. Найбільш імовірно, що назва пов'язана з д.-р. словом *кал* «грязь, багно», утворена суф. -уш. Пор. назву найдавнішого в Польщі, згадуваного в румунських джерелах, міста *Каліш*, у римлян *Kalisia*. У візантійських письменників згадується укріплення *Kalisia* на Балканах, назва якого пов'язана з коренем *кал* «грязь». — Див. *Калюс*.

Кальміус (*Калькъ*, *Калка*, *Кала*, *Калак*, *Міус*, *Міюш*, *Кальміюс*) — р., впадає в Азовське море. Походження гідроніма остаточно не встановлено. Одні дослідники назву виводять від тюрк. **kil* «волосина» і *müjüz* «ріг». Дослівно: «Тонка, як волосина, і покручена, як ріг» [Ев., 158–159]. Інші брали за основу тюрк. композит *kalamüjüz* «перед Міусом», зважаючи на те, що ріка протікає поблизу великої р. *Міус*, що й відбилося в назві [Фоменко, ТП, 23]. Проте тюрк. мовам властиві не прийменники, а післялоги (було б *Міус кала*). Подібність її до русла р. *Міус*, багатого меандрами, послужила тому, що тюркомовне населення надало *К.* ідентичну назву. Отже, річка довгий час була відома під двома назвами: *Кала* (*Калка*) і *Міюс*. Згодом обидві назви злилися в словосполучення *Кал(а)-Міюс*, яке потім перетворилось на єдиний гідронім *Калміюс* > *Кальміус* [Отін, ГСУ, 48–49]. Первинна назва перейшла в найменування її приток, утворених відповідними суф.: *Каль+-чик*, *Кал+-ка*, *Кал+-ець*.

Кальміуська сакма — шлях у давнину, по якому кримчаки робили набіги в Україну і Росію. Він відділявся від *Муравського* шляху, ішов від *Молочних Вод*, пролягав вздовж узбережжя Азовського моря, далі через *Кальміус*, перетинав Сів. Донець біля впадіння в нього р. *Борової* та йшов далі в *Чорноземний Центр* через броди на р. *Тиха Сосна* і далі до м. *Лівни* (тепер *Орловської обл.*), де він знову зливався з *Муравським* шляхом. Про походження слова *сакма* — див. *Ізюмський шлях*.

Кальниболотка (Калноболотці, Кални болото) — р., п. пр. Гнилого Тікичу (бас. Півд. Бугу). Назва від *кално*, *кально* «грязь» [Грінч., 2, 211–212]. Утворена за допомогою суф. -к(а). Дослівно: «Болотиста». Звідси ж **Кальничка** (КРУ — Кальника) — р., п. пр. Соби (бас. Півд. Бугу). Утворена за допомогою суф. -ичк(а); **Кальнівка** (Кальновка) — р., пр. Сільниці (бас. Півд. Бугу). Утворена за допомогою суф. -івк(а). Звідси назва потоків **Кальновець** та **Кальновий Яр** у бас. Тиси.

Кальчик (Калець, Калка, Калец, Калак) — р., п. пр. Кальміусу (бас. Азовського моря). Назву виводять як похідну від *Кальміус*. Інші вважають, що вона походить від тюрк. **kal* «притока, рукав річки», що вірогідніше. Утворення з суф. -чик [Фоменко].

Калюс — р., л. пр. Дністра. Гідронім має корінь *кал-*, який зустрічаємо в словах укр. *калюжа*, рос. *калуга*, серб. *калюга*, ч. *калуз*. Назва гідроніма темна. Гадають, що вона обумовлена каламутною водою річки, утворена за допомогою форманта -юс. Звідси ж **Калюсик** — р., л. пр. Калюсу, від якого походить назва. Утворилася за допомогою демінутивного суф. -ик.

Камінь Довбуша — 1) скеля, розташована поблизу с. Міжгір'я Тернопільської обл. на бер. р. Серет. Це один з дуже небагатьох жертвників язичників в Україні, який існував уже дві тисячі років тому і зберігся до наших днів. За народним переказом, 1744 народний месник *Олекса Довбуш* прийшов із загоном своїх опришків, щоб помститися польському магнату Костянтину Золотницькому за наруги, які він чинив над своїми кріпаками. Біля цього каменя Довбуш роздавав гроші бідним селянам, які він відбирав у панів; 2) інший К.Д. розташований на околиці м. Яремче Івано-Франківської обл., а неподалік знаходиться **Довбуша печера** (див.) — місця пов'язані з життям і боротьбою народного месника.

Камула — найвища верш. Гологор і всієї Подільської вис. Вона ж найвища верш. між Дністром і Уралом (якщо не брати до уваги Кримських гір). Розташована у Львівській обл. Походження назви остаточно не з'ясовано. Її виводять з кельт. *kamb* «долина». Ймовірніше її походження від слов. *камы* «камінь» + -ула — формант [Фасм., 2]. Терміном *ками* на Житомирщині, Київщині і в ряді областей Росії називають також горби з піщано-гравійними та валунними відкладами [Никон., КТС].

Кам'яна — рр.: 1) (Каменка) л. пр. Пруту (бас. Дунаю); 2) л. пр. Бритаю (бас. Сів. Дінця); 3) (Камена) л. пр. Пруту (бас. Дунаю); 4) (Каменна) л. пр. Сукелі (бас. Дністра); 5) (Камена) л. пр. Дереглюю (бас. Пруту). Назва являє собою прикм. *кам'яний* і дана за *кам'янисті русла* цих річок або їх оточення. Звідси ж **Кам'яна Балка** — р., л. пр. Гнилого Тікичу (бас. Півд. Бугу),

в якій ім. частина назви — приклад переходу апелятива у власну назву; подібне походження назви **Кам'яний Брід** — р., пр. Тясмину; **Кам'яний** — р., п. пр. Болухівки (бас. Дніпра); **Кам'яниця** — рр.: 1) л. пр. Мурафи (бас. Дністра); 2) п. пр. Дністра. Гідронім утворився від основи за допомогою гідронімічного суф. **-иц(я)**; **Кам'яничка** — р., п. пр. Ужа (бас. Дунаю); **Кам'янувата** — рр.: 1) л. пр. Лугані (бас. Сів. Дінця); 2) л. пр. Солоної (бас. Базавлука); 3) п. пр. Грузького Єланчику (бас. Азовського моря). Назва від основи **кам'ян-** за допомогою суф. **-уват**. В СГУ внесено 43 річки під цієї назвою. Ж. р. назви орієнтований на лексему *річка*. Назви виникли на слов. рівні, після правильного сприйняття їх гідрографічних характеристик. Від апелятива *камінь* в СГУ внесено близько 150 гідронімів.

Кам'яна Могила — геологічна і археологічна пам'ятка біля с. Терпіння Мелітопольського р-ну Запорізької обл. у заплаві р. Молочної. Це *кам'яне нагромадження* — граніт, сієніт та інші тверді породи, що вийшли завдяки денудації на поверхню рівнинної місцевості і являють собою останець — залишок зруйнованої, більш високої поверхні. Такі ізольовані горби називають *могилами*. Звідси ім. частина складного топоніма.

Кам'яне — смт., підпорядковане Антрацитівській міськраді Луганської обл. Розташоване неподалік від залізниці Дебальцеве — Довжанська, за 10 км на пн. сх. від рц. Виникло в 70-х роках XVIII ст. Назва за виходи *кам'яних порід*.

Кам'янець-Подільський (Каменьць, кол. Кам'янець-Подільськ) — м., рц. Хмельницької обл. Одне з найдавніших міст України. Вперше згадується в Іпатіївському літописі під 1196. Розташоване на р. Смотрич, л. пр. Дністра, у тому місці, де вона робить велику петлю (меандру), утворюючи майже острів з *кам'яними відслоненнями*. Звідси перша частина складного топоніма — від д.-р. ім. *камень* за допомогою демінутивного суф. **-ьц(ь)/ец(ь)**. Друга частина від *Поділля* із суф. **-ськ**. Пор.: Камінь-Каширський у Волинській обл. [ЕСЛН, 66].

Кам'яний — див. **Кам'яна**.

Кам'яний Брід — 1) смт. Баранівського р-ну Житомирської обл. Розташоване на р. Бистріївці, л. пр. Мики (бас. Тетерева) в тому місці, де вона має незначну глибину (*брід*). Річка протікає поміж великих *кам'яних скель*, звідси прикм. частина топоніма. Засноване у 1862; 2) р., пр. Тясмину. Про походження назви див. **Кам'яна**.

Кам'яниста — р., л. пр. Омельника Другого (бас. Дніпра). Назва утворена за допомогою суф. **-ист(а)** від *кам'яний*. У багатьох місцях русла виходи *кам'яних порід*.

Кам'яниця — див. Кам'яна,
Кам'яничка — див. Кам'яний.

Кам'яні Могили (Бешаш-гора) — державний заповідник НАН України у Запорізькій та Донецькій обл., по течії л. пр. Берди Каратишу (бас. Азовського моря). Заснований 1927. Тут серед рівнинного степу на площі 356 га двома паралельними пасмами підноситься нагромадження темно-сірого каміння — гранітів, гнейсів тощо. Звідси й назва. Стара назва Бешаш від тюрк. **bes*, *beš* «п'ять», *taš* «камінь» відповідно до п'яти головних гранітних вершин К.М.

Кам'янка — м., рц. Черкаської обл. Засноване на початку XVII ст. втікачами-кріпаками з Київщини, Полтавщини, Поділля. Розташоване на *кам'янистих берегах* р. Тясмин, п. пр. Дніпра. Звідси й назва. Таку ж назву має ряд річок України, зокрема: рр.: 1) л. пр. Айдару (бас. Дону); 2) п. пр. Базавлука (бас. Дніпра); 3) п. пр. Вовчої (бас. Дніпра); 4) л. пр. Дністра; 5) л. пр. Зах. Бугу (бас. Вісли); 6) л. пр. Інгулу (бас. Півд. Бугу); 7) л. пр. Інгульця (бас. Дніпра); 8) л. пр. Росі (бас. Дніпра); 9) п. пр. Синюхи (бас. Півд. Бугу); 10) п. пр. Ужа (бас. Дніпра). У руслах цих річок або їх оточенні спостерігаються виходи кам'яних порід. Найбільше гідронімів К. зосереджено в бас. Дніпра. Всього в Україні 60 н. п., що носять назву «Кам'янка». Утворилася від прикм. *кам'яна* за допомогою суф. -к(а). Шлях розвитку назви: *Кам'яна річка* > *Кам'янка*.

Кам'янка-Бузька (до 1944 — Кам'янка-Струмилова) — м., рц. Львівської обл. Розташоване при впадінні р. Кам'янки в Буг. Уперше згадується в документах 1406 під назвою Димошин. Походження кол. назви Д. неясне. Місто було побудовано серед *кам'янистого ландшафту* і являло собою укріплення з бійницями, обкопане ровами, які наповнювались водою. Центральна частина була обнесена частоколом. У 40-х роках XV ст. поселення вже називалося Кам'янкою, в 1485 (за іншим джерелом — 1448) — Кам'янкою-Струмиловою (від прізвища міського старости Юрія Струмила). У суч. назві складник Бузька від р. Буг, на якій розташоване місто.

Кам'янка-Дніпровська (кол. Мала Знам'янка, Кам'янка, Кам'янка-на-Дніпрі) — м., рц. Запорізької обл. Розташоване на лівому бер. Каховського вдсх. Територія заселялася в найдавніші часи. У V ст. до н. е. тут існувало укріплення — скіфське поселення, відоме тепер під назвою **Кам'янське городище** — значний залізобудівний і торговельний центр степової Скіфії. Заснована К.-Д. 1786 державними селянами зі Знам'янки Єлисаветградського повіту Катеринославського намісництва, які й дали їй наз-

ву Мала Знам'янка. Крім того, тут селилися кріпаки-втікачі і відставні солдати. До спорудження Каховського вдсх. лівий бер. склали гранітні масиви Приазовської вис., за що місцевість називали Кам'яним Затонем (від *затон* — «річкова затока, місце зимівлі або постійної стоянки суден» [КБЧ, 3]. Суч. назва з 1944.

Кам'янський під — природне пониження на лівобережжі Дніпра у Кам'янсько-Дніпровському р-ні Запорізької обл., плоска степова западина, де весною збирається вода. Назва К. від *камінь*, утворилася від кореня *кам-* за допомогою складної суфіксації *-ян-ськ(ий)*. Термін *під* — «низ, дно, основа». Назва зумовлена заляганням на незначній глибині кам'яних порід Українського кристалічного щита.

Кам'янувата — див. **Кам'яна**.

Кам'януватий (Скелястий) — о., на р. Дніпро нижче м. Дніпропетровська. Назва утворилася від основи прикм. *кам'яний* — *кам'ян-* за допомогою суф. на означення неповного вияву ознаки *-уват(ий)*. Дано за виходи на о-ві *кам'янистих порід*. Про це ж говорить і паралельна назва **Скелястий**.

Канів (Каневь градъ) — м., рц. Черкаської обл. Розташоване на правому гористому бер. Дніпра. Вперше згадується в Іпатіївському літописі 1144 [ЕСЛН, 66]. Походження назви остаточно не встановлено. Одні дослідники вважають, що вона тюрк. походження і означає «місце крові». Назва ця нібито виникла у зв'язку з кровопролитними війнами, які колись відбувались тут між слов'янами і кочівниками — половцями [Ляск., 9]. Інші назву виводять від тюрк. «ханський перевіз», тобто за розташування на переправі через Дніпро, де сидів татарський хан [Тихом., 302]. В.А. Никонов вважає, що топонім походить від власного імені *Кань* або *Кан*, утворений за допомогою суф. належності *-ів* [КТС, 173–174]. Походження назви К. пояснюють від терміна *каган* «титул верховного правителя», д.-р. *каган, коган, кан*. Дослівно: «Місто кана, правителя» [Менг., 107–108]. Гадаємо, що свою назву місто одержало від р. Канівка, п. пр. Дніпра, при впадінні якої лежить К. У давні часи вона, ймовірно, була відома під назвою *Кан* чи *Кана* — від і.-є. **kan* < іран. *kan*, дієсл. форма якого має багато значень: «рити, копати, сипати тощо», а також означає «водний потік, ріка» [Мурзаєви, 98, 242; Мурз., ОТ, 29]. Термін утворює численні назви в Азії. Пор. перс. *хані* «джерело», авест. *хан* «джерело». Пор. р. *Кан*, п. пр. Єнісею, в тому ж розумінні і місто *Канськ* на ній, *Kanijew* у Югославії. Згодом, із зростанням поселення К., найменування р. за допомогою демінутивного суф. *-к(а)* набуло форми залежності від міста. Помічено, що міста одержували свої назви часом не від великої ріки, а від її

притоки, біля гирла якої виникали. Це, очевидно, обумовлювалось стратегічним значенням. Пор.: м. Самара, що лежить на Волзі, назву отримало не від неї, а від р. Самари, в гирлі якої було засновано. Те саме стосується мм. Сум, Харкова, Остра та ін. [Ян., КОД].

Канівський заповідник — державний геологічний заповідник на середньому Дніпрі в Черкаській обл., пд. м. Канева. Звідси й назва. Заснований 1923.

Канівські гори (Канівсько-Мошногірський кряж, Мошногора) — підвищення в Черкаській обл. Простягається вздовж Дніпра на його правому бер. з пн. на пд. від с. Трахтемирове до с. Мошни. Назва від найбільшого міста, розташованого на підвищенні, — *Канева*. Паралельні назви пов'язані з найменуванням с. *Мошни*. К.г. відомі у світовій геологічній літературі як р-н класичних канівських дислокацій осадових морських порід юрського, крейдового, палеогенового і неогенового періодів.

Капітанівка — смт. Новомиргородського р-ну Кіровоградської обл. Розташоване на залізниці Черкаси — Одеса. Перша згадка відноситься до 1774. Назву виводять від *капітан*. Нібито якийсь капітан, котрий стояв на чолі польського загону жовнірів, ніс тут охоронну службу. Утворена за допомогою суф. *-івк(а)*.

Кара-Баїр — гребінь на Ай-Петринській яйлі Кримських гір. Назва від тюрк. **kara* «чорний» і **bair* «схил, пагорб, урвище, поросле деревами».

Карагач — хр. у Кримських горах. Назва від тюрк. **karaagač* «в'яз». Дана за поширення на хр. цих дерев.

Карадаг — 1) гірський масив на Кримському п-ові між Коктебельською і Щербетівською долинами; 2) **верш.** в Кримських горах. Назви з тюрк. **kara* «чорний, темний, похмурий» (дана за виходи чорних вулканічних порід) і **dag* «гора». Дослівно: «Похмура гора».

Кара-Кал — хр. у Кримських горах. Назва від тюрк. **kara* «чорний, темний, похмурий» і **kale* «фортеця». Обриси хребта схожі на фортецю.

Каракурт (Карасулак) — р., впадає в оз. Ялпуг. Назва з тур. **kara* «чорний», **kurt* «черв'як». Дослівно: «Чорний черв'як». Паралельна назва в перекладі з тієї ж мови означає дослівно: «Чорне болото». Річка має замулене болотяне дно, гнилу застоюну воду, велику кількість земляних черв'яків, п'явок тощо [Бевз., 108]. Можливо, «Чорний черв'як» має метафоричне значення в розумінні «Чорна замулена річка».

Карань (літоп. — Корань, XIX ст. — Курань) — р., п. пр. Трубежа (бас. Дніпра). Назву тлумачать від тюрк. **kara* «темний», *-ань* — формант. Однак є інша, гадаємо, більш вірогідна,

гіпотеза: гідронім виводять від д.-р. *корь* «дерево», про що засвідчує форма *Кораць* в літописі під 1140 [СГУ, 240]. Звідси, імовірно, й назва *Каранька* (Коранька) — р., п. пр. Случі (бас. Горині), утворена від *корь* через *Кораць* (Карань) за допомогою демінутивного суф. -к(а). Пор. *Деревичка*, л. пр. Случі.

Карань-Узень — р., бас. Чорного моря в Криму. Назва від тюрк. **kara* «чорна» (від розчинних мінеральних часток, *див. Чорна*) та форманта -ан(ь) і *özön* «невелика річка» [Мурзаєви, 100, 160].

Карасівка (Карасу) — р., п. пр. Салгіру (бас. Азовського моря). Кол. назва від тюрк. **karasu* «джерельна вода», а потім переосмислена на укр. мовному ґрунті як «Річка, багата карасями». Звідси ж *Карасу* — р., впадає в оз. Ялпуг. З д.-тюрк. **karasu* — «земляна вода», тобто річка з ґрунтовим (джерельним) живленням.

Кара-Тау — верш. Кримських гір. Розташована в Карабі-Яйлі. Назву виводять від тат. **kara* «чорна» і **tau* «гора». «Під такою назвою, — відмічає В.М. Мурзаєв, — розуміють порівняно низькі гори і хребти, які влітку не мають помітної вертикальної зональності» [ОТ, 198, 217, 284].

Каратиш — р., л. пр. Берди (бас. Азовського моря). Назву Є. Отін виводить від тюрк. **kara* «чорний» і **tiş* «зуб». Топонімічна метафора. Річка протікає серед чорних кристалічних утворень «Кам'яних Могил». В руслі ріки подібно до зубів виступає чорне каміння. Пор. *Каратиш* — один з відрогів Уральських гір.

Каратул — верш. Подільської вис. біля Микулинців Тербовлянського р-ну Тернопільської обл. Б.Ф. Лящук назву виводить від румун. *curat* «безлісий».

Каратуль — р., л. пр. Трубежа (бас. Дніпра). Назву виводять від тюрк. **kara* «чорний» і **tul* «клубок, шапка». На берегах річки в XI—XIII ст. жили тюркські племена «чорні клубуки». Гадають, від них і назва [Стрижак, НРП, 25–26]. Однак не виключено, що назва К. являє собою слов'янізм і походить від праслов. **kortulь* «кривий, зігнутий». Річка й справді багата закрутами.

Каратюк (Карачик, Карачук) — р., л. пр. Берди (бас. Азовського моря). Назву виводять з тюрк. **kara* «чорне» і **tekne* «корито». Дослівно: «Земне корито».

Караул (Караулан, Каравул) — оз., з'єднує Великий Турунчук і Малий Турунчук. Назву виводять від тюрк. апелятива **karaul* «сторожовий пост». В р-ні с. Маяки, розташованому на Дністрі, в 1421 було споруджено замок Малий Каравул, пам'ять про який залишилася в назві оз. Кол. назва Караулан, гадають, являє тюрк. ізафетну конструкцію з означенням -ян (-ан) «бік, сторона». Дослівно: «Караульний бік», тобто бік Дністра, де знаходиться караул» [ГНП, 45].

Карачокрак (Карачекрак, Чекра, Каратупрак) — р., л. пр. Дніпра. Згадується в «Книге Большому Чертежу». Назву виводять від старод. тюрк. **kara* в означенні «земля, суша» [Мурзаєви, 102] і *čokrak* «джерело», тобто «вода, що йде із землі», або ж «джерело, джерельна вода», що, як говорить О.С. Стрижак, малопереконливо. Він справедливо, слідом за Є. Койчубаєвим, вбачає в топонімічному тюрк. **kara, kir, kira, kirat* «гора, сопка» (а<ы) і **čokrak* (чохрак) «джерело, здорова вода» в розумінні «придатна для пиття». Дослівно: «Річка, що протікає під горою і має питну воду». На берегах річки лежить с. Підгірне [Стрижак, НРЗХ, 42–43].

Кар'єри — с-ще Городоцького р-ну Хмельницької обл. Розташоване в р-ні подільських Товтр (Медоборів), багатих на поклади вапняків — осадових гірських порід морського походження. У 1958 тут було відкрито *кар'єри* по їх видобутку. Пізніше біля кар'єрів виросло с-ще, за яким закріпилась назва *Кар'єри*. Приклад переходу апелятива у власну назву. Слово *кар'єри* від франц. *carrière* — «обладнання для видобування корисних копалин відкритим способом, підприємство по видобутку корисних копалин». Звідси ж **Кар'єрне** — смт. Великоолександрівського р-ну Херсонської обл. Розташоване на залізниці Апостолове — Миколаїв, неподалік від р. Інгульця. Виникло поблизу вапнякових *кар'єрів* у 1958, від яких і походить назва. Утворене за допомогою суф. відносного прикм. -н(е).

Каркінітська затока — розташована на пн. зх. Кримського п-ова. У старод. греків *Каркініта колпу*, де *колпос* «затока»; у римлян *Каркініту сінус*, де *сінус* — «затока». Назва від скіф. м. Керкінітида (Керканіта), згадуваного давньогрецькими істориками Гекатеєм і Геродотом, існувало в VI–V ст. до н. е. в р-ні суч. Євпаторії. Значення слова невідоме. Назва утворена за допомогою суф. -ськ(а) [Мельх., 43].

Карлівка — м., рц. Полтавської обл. Розташоване на р. Орчик, п. пр. Орелі (бас. Дніпра), на автошляху Полтава — Красноград. Найменування міста пов'язане з фельдмаршалом, фаворитом рос. цариці Анни Іоанівни, *Карлом Мініхом*, який в першій половині XVIII ст., після побудови Української оборонної лінії, одержав тут дарчу на землю. Назва утворена від основи *Карл-* за допомогою відносно-присвійного суф. -івк(а).

Карло-Марксове (до 1924 — Софіївка, до 1965 — с-ще Карла Маркса) — смт., підпорядковане Єнакіївській міськраді Донецької обл. Розташоване за 8,5 км на пн. зх. від Єнакієвого. Засноване 1783. Кол. назва антропонімічного походження. Суч. найменування по імені видатного філософа *Карла Маркса*.

Кармалюкова гора — верш. Подільської вис., розташована між сс. Привороття і Гуменці на лівому бер. р. Мукша, л. пр. Дністра, Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. Державний заказник. Визначна своїми краєвидами і численними легендами про неї. За народним переказом, тут діяв видатний керівник боротьби селянства проти поміщиків на Поділлі — *Устим Якимович Кармалюк* (у першій половині XIX ст.). Звідси й назва. За прізвиськом народного месника назване також с. **Кармалюкове** (кол. Головчинці), де 27 лютого 1787 у сім'ї кріпаків Якіма і Олени Кармалюків народився і жив у тяжких злиднях Устим Кармалюк. З іменем народного героя пов'язана також назва печери на пд. схилі Кармалюкової гори. Утворена за допомогою суф. -ов(а).

Карматура — хр. в Українських Карпатах. Розташований в Івано-Франківській обл. Назва від румун. *carnitura* «закрут, кривизна». Звідси ж назва г. Карнітури [Ляшук, 114].

Кармелітанка — р., л. пр. Жванчика (бас. Дністра). Назва від католицького чернечого ордену *кармелітів*, монастир яких колись був розташований на березі цієї річки. Утворена від основи *кармеліт-* за допомогою суф. -анк(а).

Карпати — див. Українські Карпати.

Карпатський заповідник — див. Українські Карпати.

Карпатський природний національний парк — розташований у пн.-сх. част. *Українських Карпат*, у верхів'ї Пруту, в межах Івано-Франківської обл. Засновано у 1980. Загальна площа 50,3 тис. га. Мета утворення К.П.Н.П. — збереження унікальних для Центральної Європи природних ландшафтів, підтримання екологічного балансу в регіоні. Назва ім. част. *парк* — від пізньолатин. *parricus* «відгороджене місце». Про означальну частину *Карпатський* — див. Українські Карпати. Назви *природний* і *національний* — прозорі.

Карпилівка — р., п. пр. Случі (бас. Горині). Основа назви **Карпило* (<*Карпо*) [Пура, НРГ, 73].

Кастель — куполоподібний масив, одна з найбільших груп лаволітів Пд. берега Криму, між Гурзуфом і Алуштою. Назва від латин. *castellum* «укріплене місце, фортеця». Але суч. вигляду ця назва могла набути тільки через проміжну стадію існування в якійсь іншій мові (скоріше — італійській). Татари називали масив Кастель-даг «Кріпосна гора» і Кючюк-Кастель «Мала фортеця». Пор.: Кастельверано в Італії, Кастельхльм у Швеції.

Катеринопіль (до 1795 — Калниболото) — смт., рц. Черкаської обл. Розташоване в долині р. Гнилий Тікич. Уперше згадується в середині XVI ст. як Калниболото. 1795 перейменоване по імені *Катерини II*. Кол. назва походить від *кально* «грязь» [Грінч., 2, 211–212] і *болото*, що колись було на околиці поселення.

Катлабух — оз. на пд. зх. Одеської обл. Назва від тюрк. **katlabuch* «рогатка». Назву дістало за свою конфігурацію.

Каховка — м., рц. Херсонської обл. Розташоване на лівому бер. Дніпра в зоні Каховського вдсх. Засноване 1791 на місці зруйнованої турецької фортеці Іслам-Кермен «Свята фортеця», збудованої 1492. Суч. назва від прізвища російського генерала *В.В. Нечуй-Каховського*, якому після розгрому турків і татар у Криму (XVIII ст.) було «пожаловано» землі в Придніпров'ї, де він заснував слободу К. Назва утворилася за допомогою суф. -к(а) від основи **Кахов-**. Від К. назва **Каховське водосховище** — на р. Дніпр вище греблі Каховської ГЕС, м. **Нова Каховка** (див.).

Кача — 1) р. (кол. Біюк-Узень, Біюк-Езен — у верхів'ї) на Кримському п-ові, впадає в Чорне море; 2) смт. (кол. Олександр-Михайлівськ), підпорядковане Севастопольській міськраді АРК. Засноване 1912. Розташоване на пд.-зх. узбережжі Кримського п-ова, неподалік від гирла р. *Кача*, від якої й одержало назву. Остання, імовірно, походить від тюрк. **käcä*, *käci* «кочовище, місце проживання кочових народів» [Мурзаєви, 105]. За іншим тлумаченням, назву К. виводять від імені *Кача*, *Качі*, що менш вірогідно. Про кол. назву див. **Біюк-Дере**.

Качанівка — с., пам'ятка паркової культури, курорт на Чернігівщині. Виникло в першій половині XVIII ст. Назва від прізвища землевласника *Качановського*. Відоме тим, що тут, у маєтку поміщиків Тарновських, бували в свій час Т.Г. Шевченко, М.В. Гоголь, І.Ю. Репін, М.І. Глінка, М.М. Ге, М.О. Врубель, І.М. Прянишников, В.Є. і К.Є. Маковські та інші видатні діячі літератури і мистецтва. Антропонімічне походження на -івка.

Качик — оз. на пд. Керченського п-ова. Назву виводять від тюрк. **käcä* і укр. суф. на означення здрібнілості -ик. Проте можливе його походження від тюрк. **küçük* «мале».

Кашлагач — р., п. пр. Мокрих Ялів (бас. Самари). Назву виводять по-різному. Одні вбачають в ній тат. **kaçly* «зимове селище, зимівник» і *agaç* «ліс». Дослівно: «Річка, що протікає біля зимівника в лісі». Інші [Отін, ГСУ, 57–58] виводять від тюрк. апелятива **kaç* «край, сторона, межа, рубіж, берег» і тюрк. форманта **lu*. *Agaç* «крайній (що знаходиться збоку)». Дослівно: «Пограничний (межовий) гай». Таке тлумачення імовірніше.

Каяла (Kayaıy — ПСРЛ, 2, 131) — літоп. р., на берегах якої 1185 відбулася битва руських воїнів під проводом князя Ігоря з половцями. Місцеположення К. спірне, точно не встановлено. Деякі дослідники р. Каяла ототожнюють з Макатихою, пр. Голої Долини. З тюрк. **kajaly* «скеляста». Кінцеве -ла пояснюється на тюрк. ґрунті: -ly — прикм. тюрк. суф., перетворений на -ла під

впливом гідронімічного оточення [див. Мурз., ОТ, 36; Отін, 26–40].

Квасилів — смт. Здолбунівського р-ну Рівненської обл. Розташоване на залізниці Рівне — Здолбунів, біля р. Усті, л. пр. Горині. Основа назви: антропонім *Квасило* (від укр. *квасити* «робити щось кислим, незадовільним»). Очевидно, першопоселенець [Пура].

Кегичівка — смт., рц. Харківської обл. Розташоване на залізниці Лозова — Красноград. Утворилося з двох х. — Доброіванівки і Єгорівки, що виникли в другій половині XVIII ст. і належали поміщикаві *І.М. Апостолю-Кегичу*. Від другої частини цього складного прізвища за допомогою суф. *-івк(а)* й утворилася назва *К*.

Келеберда — сс.: 1) (кол. Калеберда) Кременчуцького р-ну Полтавської обл. Розташоване на лівому бер. Дніпра; 2) Канівського р-ну Черкаської обл. Назва від латин. *callibertus* «вільно-відпущений, приспішник, прихильник». «Київська Русь, — писав акад. Б.Д. Греков, — користувалася військовими загонами кочівників, з якими наш південь був зв'язаний безперервно протягом багатьох віків» [Греков, 837]. Перебуваючи під захистом руської держави, тюркські кочівники почали вести осілий спосіб життя, поступово входячи до складу руського суспільства. Саме такими поселеннями і були суч. села *К*. До цієї категорії топонімів відносять і *Куманівку, Торчеськ, Печеніжин* та ін.

Келеберда (Кереберда, Келебердянка) — р., л. пр. Дніпра. Протікає в Кременчуцькому р-ні Полтавської обл. Назва похідна від с. *Келеберда* — Кременчуцького р-ну. Варіант *Кереберда* — перекинування гідроніма *К*. Варіант *Келебердянка* вказує, що назва р. походить від найменування с. *Келеберда*. Утворена від основи *Келеберд-* та суф. *-янк(а)*.

Кельменці — смт., рц. Чернівецької обл. Розташоване на автомагістралі Чернівці — Сокиряни. Відоме з 1559. За народними переказами, назва від власного імені першопоселенця — корчмаря *Кельмаңа*. Утворена за допомогою форманта *-ці* [Карп., ТСР, 27].

Кемаль-Егерек — верш. Кримських гір, в Ялтинській яйлі. У перекладі з тат. означає «Гирло Кемаля».

Керамік (кол. с-ще керамічного заводу № 25) — смт. Ясинуватського р-ну Донецької обл. Розташоване на залізниці Горлівка — Красноармійськ. Засноване у 1957 у зв'язку з будівництвом керамічного заводу. Назва від *кераміка* — вироби й матеріали, що їх одержують спіканням вогнетривкої глиняної сировини, а також різних мінеральних сумішей, — через *керамічний завод* > *керамік* — назва професії; спеціаліст, який виготовляє керамічні вироби. Безсуф. утворення.

Керч (Пантікапей, Кърчев, Корчев) — м.-герой республіканського підпорядкування АРК, морський порт. Розташоване біля підніжжя г. Мітрідат, на березі підковоподібної затоки на сх. Керченського п-ова. У першій половині VI ст. до н. е. на місці суч. К. греки заснували м. Пантікапей, або Пантікапайон. Назва його, як гадають, походить від згадуваної в свій час р. *Пантікап*, що впадала в Меотиду (Азовське море). Більш імовірне походження назви Пантікап від кол. найменування Керченської протоки *Пантанкапа*, яке дали їй скіфи і яке означало: «Шлях, прохід для риби». Назва річки, слід гадати, також походить від найменування протоки. В ранне середньовіччя Боспорос — столиця Боспорського царства. В XI ст. місто під іменем Кърчева згадується в руських літописах. У період кримського ханства — Герчь. Походження назви остаточно не з'ясоване, спірне. Гадають, що вона походить від д.-р. *корч* або *керч* «гори». Проте є пояснення ще кількох етимологій назви. Її виводять від основи *крч* (пор. *криця*), що вказує на розвиток металургії в р-ні К. Існують й інші версії, менш вірогідні. Звідси ж **Керченська протока** (кол. Пантанкапа, Боспор Кімерійський, Таврійська протока, Єнікальська протока) — з'єднує Чорне та Азовське моря. Суч. назва похідна від *Керч*, утворена за допомогою складної суфіксації *-ен* + *-ськ*. Кол. назва Пантанкапа дана скіфами і означала «Шлях, прохід для риби». Ім. частина назви Боспор Кімерійський, за акад. А.О. Білецьким, походить від гр. *bos* «віл» та *foros* «перевіз». Дослівно: «воловий (чи коров'ячий) брід»; прикм. частина Кімерійський, очевидно, дана греками на відміну від Боспора Фракійського (теп. Босфор). У кол. назві *Таврійська* відбилась назва народу таврів, Кімерійська — кімерійців. Назва Єнікальська від д.-тат. **jenikale* «широке озеро». За іншим тлумаченням, від тюрк. **eni* — «новий», араб. *калэ* — «озеро»; **Керченський півострів**, — сх. частина Кримського п-ова.

Кетроса, рідше у мн. **Кетроси** — р., п. пр. Дністра. Назва походить від молд. прикм. *петрос* «кам'янистий», ж. р. *петроаса*. Множинне Кетроси з'явилося, гадають, як відгідронімне найменування прилеглої до річки горбастої, кам'янистої місцевості [Карп., ТБ, 136].

Киз(Кизил)-Аул — мис, на пд. Кримського п-ова. Від тат. **kizil* «червоний», **aul* «поселення».

Кизил-Кая — верш. Кримських гір у тому місці, де шосе Сімферополь — Алушта перетинає р. Ангару. Назва від тат. **kizil* «червоний» і **kaja* «скеля». Складена з червонуватих глинястих конгломератів.

Кизил-Коба — 1) група печер у Кримських горах. Розташовані на зх. схилі Долгоруківського гірського масиву неподалік

від с. Перевального на висоті 500 м у вапняковій ущелині. Назва від тат. **kizil* «червоний» і **kobe* «печера». Дана за червонувато-рожевий колір вапняку, що стрімкою стіною здіймається над ущелиною. Перші відомості про К.-К. відносяться до початку ХІХ ст.; 2) р., п. пр. Салгиру (бас. Азовського моря). Назва похідна від найменування *печер Кизил-Коба*, неподалік від яких бере свій початок.

Кизилтаський Струмок (Кизил-Таш) — р., п. пр. Отузу (бас. Чорного моря). Прикм. частина складного гідроніма — сполучення двох тат. слів: **kizil* «червоний» і *taš* «камінь», «скеля», утворена за допомогою суф. -ськ. Ім. частина — апелятив, що перейшов у власну назву. Дослівно: «Невелика річка, що тече від червоної скелі».

Кизил-Яр — оз., розташоване на узбережжі Каламітської зат. Чорного моря в Криму. Назва з тюрк. **kizil* «червоний», **jar* «урвище», «яр».

Київ (Киев, «маль градць», «градцьк мал», «градць», «городькь», «город», «град», «великий град») — м., столиця Київської Русі, суч. місто-герой, столиця України. Розташоване на початку середньої течії Дніпра, нижче гирла Десни. Основна частина К. розташована на правому високому, досить погорбованому березі. К. — одне з найдавніших міст світу, виникло в епоху формування слов. народів. Час його заснування, згідно з археологічними даними, відноситься до V ст. [Іст. К., 5]. Історія виникнення К., його назви бере свій початок від літоп. переказу, зафіксованого літописцем Нестором у «Повісті временних літ» [ПСРЛ, 1, Лавр. літопис, 9]: «Полянѡмъ же живущемъ особѣ и володѣющею роды своїми, иже и до сее братьѣ бяху поляне, и живяху каждо съ своимъ родомъ и на своїхъ мѣстѣх, владѣюще каждо родомъ своим. Быша 3 братья, единому имя Кій, а другому Щекъ, а третьому Хоривъ, сестра их Лыбедь (...) и створиша градъ, во имя брата своего старѣйшаго, и нарекоша имя ему Кіевъ». Це була перша спроба пояснити виникнення К. і походження його назви. Нестор намагався також визначити соціальну приналежність *Кия*, зазначити, що він був князем, а не простим перевізником на Дніпрі, як твердили деякі його сучасники. Нові дослідження вказують, що Кий *мусить* пов'язуватися з човном, який відіграв велику роль у віруваннях праслов'ян, — в обрядах, що відбувалися на воді і біля води. З човном асоціюється народ, яким керує човняр-цар [Наливайко, ДСК]. Дослідники співставляють літоп. легенду про Кия, Щека і Хорива з вірменською легендою про трьох братів — Куара, Мелтея і Хореана, що в походження Києва вносить індійський струмінь. Літоп.

слов'янська легенда і легенда вірменська, очевидно, підносяться до спільного, надзвичайно давнього джерела часів ранньодержавних утворень [Наливайко, там же]. К. був центром могутньої держави середньовічної Європи — Київської Русі, відіграв велику роль у становленні та житті українського, російського, білоруського та ін. слов. народів. Упродовж часу К. у різних народів мав різні назви. В ісландських сагах (І ст. н. е.) поселення, що існувало на місці К., було відоме під назвою Данепарштадір або Данепарста — «Місто на Дніпрі». Птоломея (II ст.) згадує місто на Дніпрі Метрополіс, яке, як гадають, також було розташоване на місці суч. К. У візантійських записах (VI ст.) — Самбатос, в IX ст. — Кіоава, Куїєва. Середньовічний географ Адам Бременський місто називає Киве, перси в IX—X ст. — Кужава, Кужане, араби — *Кіуава*, *Куява* тощо. Труднощі в доведенні реальності Кия породили т. зв. куявську концепцію походження найменування К. Вона спирається на схожість деяких західноєвропейських варіантів назви К., на тюрк.-араб. топоніми, а також на д.-р. слово *куява*, що збереглося у деяких слов. мовах: укр. *куява* «вершина гори», п. *куяву* «піщаний горб» і под. [ЕСЛН, 77–80]. Літоп. версія виникнення К. і походження його назви в дослідженнях видатних вчених набула принципово нової оцінки. «Та, незважаючи на очевидну легендарність Кия,— говорить Б.Д. Греков,— ми все ж і зараз не можемо обійти його мовчанкою, якщо хочемо вірно поставити перед собою завдання вивчення політичної історії Києва з найдавніших часів» [Греков, 439]. Посесив (Києвъ) на -ев- від імені *Кий*, як і їхнє слов'янське походження, не викликають сумніву й не суперечать типовим моделям: історичним (ранньосередньовічним) — «територіально-родовий союз із містом... у центрі й очолюваний його старійшиною князем» [ЕСЛН, 77–80].

Київська Русь — історична назва держави східних слов'ян. Спільна батьківщина українського, російського і білоруського народів. Назва давнього походження. Ім. частина складного топоніма походить від *Русь*, прикм. — від назви центрального міста — *Києва*, утворена суф. -ївськ(а).

Кириківка — смт. Великописарівського р-ну Сумської обл. Розташоване на р. Ворскла (бас. Дніпра). Засноване в кінці XVII ст. втікачами з Правобережної України на чолі з осавулом *Кириком*. Від цього імені за допомогою суф. -івк(а) й утворилась назва.

Кирилівка (кол. Горіле) — смт. Якимівського р-ну Запорізької обл. Розташоване на узбережжі Азовського моря, на півострівному плато, яке з пн. омивається Молочним лим., а з пд. зх. і зх. —

Утлюцьким. Засноване 1805 переселенцями з Тамбовської і Воронезької губерній. Назва від імені першопоселенця *Кирила Капустіна*. Утворилася за допомогою суф. **-івк(а)**.

Кирнасівка (кол. Красносілля) — м. Тульчинського р-ну Вінницької обл. Розташоване на автошляху Тульчин — Тростянець. Перша згадка відноситься до початку XVII ст. як Красносілля, назва якого, ймовірно, утворилася від словосполучення *красне* (чудове, гарне) *село*. Суч. назву виводять від діал. слова *кирноси*, так називали в цій місцевості вепрів, які колись тут водилися. Утворена від основи за допомогою суф. **-івк(а)**.

Китай — оз., розташоване в плавнях р. Дунай, на пд. зх. Одеської обл. Назва від родового імені ногайців *Кьытай* [Баскак., 48]. Звідси, ймовірно, назва с. **Китай** Сакського р-ну АРК.

Кіік-Коба (Кийикин Кобаси) — печера, розташована в Кримських горах, біля верхів'я р. Зуя, п. пр. Салгиру (неподалік від с. Лісна). Назва з тюрк. **kiik* «дикий, дикун», **kobe* «печера». Дослівно: «Печера дикуна». У 1924 тут уперше в нашій країні знайдено поховання неандертальців: дорослого і дитини. Ймовірно, подібні рештки знаходили раніше, за що й було дано таку назву.

Кілія — м., рц., порт Одеської обл. Розташоване на лівому бер. Кілійського гирла Дунаю. Вперше згадується в історичних документах кінця VII ст. до н. е. як д.-гр. м.-колонія Лікостом — «Вовча печера». У 1041, під час походу князя Ігоря на Візантію, тут було засновано м. Києвець. У літоп. джерелах Кілія згадується під назвою Нове Село (XIV ст.). Назву К. виводять по-різному: від тюрк. **killi* «глинястий», від румун. *chillie* в розумінні «пристаніще», проте найбільш імовірне тлумачення, за яким назву К. пов'язують з *Александром Македонським*. На ознаменування перемоги над фракійцями в 334 до н. е. на одному з островів, що лежать у гирлі Дунаю, за розпорядженням Македонського було збудовано храм на честь міфічного героя *Ахілла*. Назва міста нібито й походить від цього імені. Потім вона була змінена на Акілію, а пізніше — на Кілію [Никон., КТС, 190]. Від назви міста походить найменування **Кілійського гирла Дунаю** — одного з трьох основних рукавів гирла ріки, відомого під назвою **Кілійський Дунай**.

Кільчень (Кильчень, Кильчен, Килчин та ін.) — р., п. пр. Самари (бас. Дніпра). Походження назви остаточно не доведено. Отін припускає походження гідроніма з крим.-тат. **kol* «розгалуження» і суф. **-çen*. Дослівно: «Річка, що має багато приток» [Отін, ГСУ, 86].

Кінбурнська коса — піщана обмілина на Чорному морі, між Дніпровським і Ягорлицьким лим. в Херсонській обл. Походження назви *див.* **Кінбурнський мис**.

Кінбурнський мис — на Чорноморському узбережжі, в Херсонській обл. Назву виводять від тур. фортеці **Kil-Burun* (*Kil-Burn*, *Kil-Born*), яка знаходилась на кінці коси аж до XVIII ст. Найменування фортеці від тур. **kil* «глина» і **byrun* «мис, ніс» та укр. суф. -ськ в розумінні «Глиняний мис». Назва поширилась і на Кінбурнську косу. Утворилася від дещо зміненої складної основи за допомогою суф. -ськ(ий).

Кінська (Конка, Конські Води, Конские источники, Заливы Конских Водь, Илкисуй, Йилка) — р., л. пр. Дніпра. До XVIII ст. відома під назвою Конські (Кінські) Води. Старод. греки називали її Гіпакіріс. У XVIII ст. по р. К. проходив кордон з Туреччиною, де вона була відома як Илкису (Йолки-су). Всі ці назви пов'язані зі словом *кінь* (*Eguus*). Відстоюючи думку про зв'язок гідроніма зі словом *кінь*, підкреслюють, що назва, без сумніву, суто слов'янського українського походження [Труб.]. Інші назву виводять від тур. **konaka* «стоянка», «стойбище» [Отін, ПК], що менш ймовірно. «Кінський ареал» доповнюють гідроніми: **Жеребець** (див.) — п. пр. Конки, **Суха Конка** — п. пр. Конки, а також **Кінські** (Конські) **плавні**, відомі як **Великий Луг Запорізький** (див.) — розташовані в бас. р. Кінська, від якої перейняли назву. Назва, ймовірно, зумовлена тим, що в давні часи тут водилися дикі коні. У другій половині XVIII ст. акад. Паллас у бас. р. зустрів багато диких коней. Вони водилися в цій місцевості аж до кінця XIX ст.

Кіровоград (кол. Єлисаветград, Кірове) — м., обл. ц. Кіровоградської обл. Розташоване на р. Інгул (бас. Півд. Бугу). Засноване 1754 за наказом імператриці Єлисавети Петрівни як фортеця св. Єлисавети для захисту пд. кордонів країни від наскоків турків і кримських татар. У 1775 фортеця і н. п. біля фортеці дістали назву Єлисаветград. З 1934 — Кірове, а з 1939 — Кіровоград. Суч. назва від прізвища *С.М. Кірова* — одного з керівників кол. Радянської держави.

Кіровськ (до 1934 — Голубівка) — м. Луганської обл. Кол. назва від прізвища сербського офіцера *П. Голубова*, що прийняв рос. підданство. Засноване 1764. Суч. назва від прізвища *С.М. Кірова*. Антропонімічне утворення з суф. -ськ.

Кіровське — 1) (кол. Ново-Крестівка) м., підпорядковане Шахтарській міськраді Донецької обл. Розташоване на сх. області. Виникло 1954 поблизу х. Крестового (звідси кол. назва) в зв'язку з будівництвом кам'яно-вугільних шахт; смт.; 2) (до 1915 — Іслам-Терек, Іслам-Дірек) рц. Кримської обл. Розташоване в степовій частині Кримського п-ова. Перша письмова згадка відноситься до 1788; 3) (до 1938 — Обухівка) Дніпропетровського р-ну Дніпро-

петровської обл. Пристань на Дніпрі. Засноване в другій половині XVIII ст. Назви від прізвища *С.М. Кірова* — діяча кол. Радянської держави.

Кічера — верш. Українських Карпат. За словником Б. Грінченка, *кичера* — «гора, вкрита лісом», місцевий географічний термін — просто «гора», напр., «кичера, звана Гропа» [Думін, ТУК, 159–160].

Кічкас — р., л. пр. Дніпра. Назва з тюрк. **küçük* + **as* «мала річка» [Отін, ГСУ, 60]. Звідси ж назва кол. м. Кічкас, значна частина якого з побудовою Дніпрогесу затоплена водами вдсх., а решта ввійшла до складу м. Запоріжжя. У кінці I тис. н. е. тут була переправа через Дніпро, відома на Русі під назвою Крарійського перевозу, «де перевозяться на Русь херсоніти [тобто купці з Криму], а печеніги в Херсоніт».

Кішка (Бака) — верш. Кримських гір. Розташована на пд. зх. Сімеїза. Відома залишками будівель і поховань таврів — одних з найдавніших поховань на Кримському п-ові. Назва за схожість її обрисів з *кішкою*, що лежить. Паралельна назва нині вживається рідко. Походить вона від тюрк. **baka* — «жаба» і дана була, очевидно, за те, що схожа своєю конфігурацією на *жабу*.

Клавдієво-Тарасове — смт. Бородянського р-ну Київської обл. Розташоване на залізниці Київ — Коростень. Засноване 1900 в зв'язку з будівництвом зал. ст. Перша частина складного топоніма зберігає ім'я інженера-будівельника *Клавдія Немішаєва*, друга — за назвою села, розташованого неподалік. Утворена за допомогою присв. суф. *-єв(о), -ов(е)*.

Клебань-Бик — 1) (Клебан-Бик, Клебін-Бик, Клепан-Бик, Кльопан-Бик та ін.) р., л. пр. Кривого Торця (бас. Сів. Дінця). Назва від діал. *клебань* «ковбаня» і тюрк. прикм. **büyük* «великий» (див. **Бик**); 2) с-ще Костянтинівського р-ну Донецької обл. Заснування почалося 1946 в зв'язку із спорудженням тут **Клебань-Бикського водосховища**, одного з найбільших в Донбасі. Назву перейняло від р. *Клебань-Бик*, на якій, в межах Клебань-Бикського вдсх., розташоване.

Клевань — м. Рівненського р-ну Рівненської обл. Розташоване на залізниці Рівне — Луцьк, неподалік від р. Горинь. Згадується у 1446. Назву виводять із ст.-п. *kleban, pleban*, латин. *plebanus* «парафіальний священник», а значить, і «місце парафії». Звідси ж **Клебановиці** (в тій же Волинській землі) [Франко 3., 36].

Клівень (Кливань, Клевна, Кленна, Кленушка — СГУ) — р., л. пр. Сейму (бас. Десни). Назву виводять з балт., порівнюючи з лит. *klewas*, лат. *kļava* — «клен». Пор.: Клева — пр. Березини (бас. Дніпра) в тому ж розумінні [Топ., Труб., 191]. Варіанти Кленна, Кленушка являють собою кальку (переклад) балт. назви.

Клецька (Гутянка, Межирічка) — р., л. пр. Случі (бас. Горині). Назва, імовірно, від арх. укр. *клець, клецька* «чурбан, обрубок, колода». Дослівно: «Коротка (куца) річка». Кол. назва Гутянка вказує на розміщення на її берегах в минулому гуті — примітивного підприємства з виробництва скла. Межирічкою звали за її положення між двома річками — Случ і Стави.

Клива — верш. Українських Карпат. Назва від запозиченого з румун. місцевого географічного терміна *клива* «незалісна гора (вершина)» [Ляшук, КГТ, 165].

Клобук — згаслий вулкан в Українських Карпатах. Назва, гадаємо, від тюрк. **klobuk* — «шапка».

Княжа гора — 1) верш. Канівських гір. Тут, біля К.г., у перші ст. н. е. існувало слов. м. Родень. Назва К.г. дана на честь київського князя *Святослава*, для раті якого роденці виготовляли червлені щити і сталеві мечі; 2) підвищення у м. Львові, на якому галицький князь *Данило Галицький* 1240–1250 побудував м.-фортецю і назвав її Львовом.

Княздвір — Княздвірський тисовий заповідник — державний заказник тисового лісу в Карпатах, розташований біля с. Верхнього Івано-Франківської обл. Створений у першій половині XIX ст. За народним переказом, в урочищі, де тепер знаходиться заказник, колись були хорони князя *Данила Галицького*, де він відпочивав, — князів двір. Звідси й назва. Проте, як вказує Б.Я. Думін, назва могла і не мати жодного відношення до князя *Данила Галицького*. В Карпатах і Прикарпатті князем називали не лише руського історичного князя, а й сільського старосту — при поселенні на «волоському праві».

Княже — оз. у центрі Полтавської обл., в гирлі р. Сліпорід. **Княжі Байраки** — р., п. пр. Омельника II (бас. Дніпра). **Княжна** — р., п. пр. Водолажки (бас. Дону). Назви свідчать про те, що землі, на яких протікають річки чи розташоване озеро, належали князям (див. **Княздвір**).

Кобеляки — м., рц. Полтавської обл. Розташоване на правому бер. Ворскли, при впадінні в неї р. *Кобилячок*, відома в минулому як Кобеляк, Кобеляка. Із зростанням поселення значення р. Кобеляк, Кобеляка значно зменшилось, що й спричинилося до зміни її назви: за допомогою демінутивного суф. *-ок* перетворилася на похідну від міста (див. **Кобилячок**). Від останньої місто й діс-

тало назву. Засноване на початку XVII ст., в 1647 згадується як місто, що належало Полтавському козацькому полку.

Кобилецька Поляна — смт. Рахівського р-ну Закарпатської обл. Розташоване при злитті рр. Крайня і Шопурка (бас. Тиси). Назва протягом часу кілька разів змінювалась. Після воз'єднання Закарпаття з Радянською Україною йому повернули стару назву. Перша частина складного топоніма від *хребта Кобила*, неподалік від якого воно розташоване, за допомогою суф. групи **-ецьк(а)**. Ім. частина — від апелятива *поляна*, що перейшов у власну назву.

Кобилячок — рр.: 1) (кол. Кобыльник, Кобылякь, Кобиланек) л. пр. Дніпра; 2) (кол. Кобылячка, Кобеляка, Коб'ил'л'а Вод'а [СГУ, 256–257]) п. пр. Ворскли (бас. Дніпра). Назву відносять до зоогеографічного семантичного ряду. Утворилась від основи **кobil-** за допомогою форманта **-ячок** [див. Стрижак, ГП].

Кобрин (Кобрина) — р., п. пр. Маньки (бас. Дніпра). О.М. Трубачов назву виводить від слов. словосполучення **kobryn* з преф. **ко-** та д.-слов. основою *брьнык* «грязь» [Труб., ПУ, 210]. Пор. м. Кобрин Брестської обл. Білорусі [ГУ, 38–39].

Ковель — м., рц. Волинської обл. Розташоване на р. Турія, п. пр. Прип'яті (бас. Дніпра). Вперше згадується в документах під 1310 як с. *Ковле*. Походження назви не встановлено. В.А. Никонов виводить від власного імені (прізвиська), в основі якого лежить д.-слов. *ков* «зрада, засада». **Kov-je* > *Ковле* (село) > місто *Ковель*.

Ковжига — р., л. пр. Ворскли (бас. Дніпра). Назву виводять від полонізованої форми укр. апелятива *коврига* [Стрижак, ННПП, 183]. Існує інше тлумачення (див. **Коврай**).

Коврай (Каврай) — рр.: 1) л. пр. Ірклію (бас. Дніпра); 2) л. пр. Супою (бас. Дніпра). Назву виводять від діал. *каурай* «сухий комиш» [Пон., ГЗ, 28]. Інші гідронім *Каврай* виводять від основи слов. дієсл. **vbro*, **verti* «текти, протікати» та преф. **Ко-/Ка-**, оформлення суф. **-ай**. Пор.: Каверія (Ковер) — р., п. пр. В. Верейки у Воронежській обл.

Ковсуг (Ковсюг, Ковсюх, Ковсюга, Койсуг, Койсу [СГУ, 259]) — р., л. пр. Євсугу (бас. Сів. Дінця). Назва від тюрк. **koj* — «вівця», **su*, *sug* — «вода, річка». Дослівно: «Овеча річка» (річка, в якій напувають овець). Звідси ж: **Койсу** — р., п. пр. Альми (бас. Чорного моря).

Когилник (Кундук) — р., впадає в лим. Сасик (Кундук), розташована між рр. Прут і Дністер. Припускають, що назва є трансформацією д.-тюрк. **kagañluk* «каганат, князівство» [Стрижак, НРП, 86] (див. **Кагамлик**). Більш вірогідно, що походження гід-

роніма таке саме, як і Кагальника — р. в бас. Дону в Ростовській обл. Росії: тюрк. (ногай.) *кьогьольон* «трава». Р. тече по трав'яному ложу.

Кодацький поріг — перший поріг на Дніпрі. Виступав з води біля с. *Старі Кодаки*, за 18 км нижче від Дніпропетровська. Звідси й назва. Д.-р. назва «Не спи», тобто будь насторожі. Затоплений водами вдсх. [УРЕ I, 6, 327].

Кодима — рр.: 1) (Кодимь, Кудимь, Кодома) п. пр. Півд. Бугу; 2) (Кодимо, Кодемо, Кодемка) п. пр. Бахмуту (бас. Сів. Дінця); 3) п. пр. Висуні (бас. Інгульця). Походження назви остаточно не з'ясоване. О.С. Мельничук припускає, що вона походить від удм. діал. *куд* «болото», «річка, що протікає болотистою місцевістю». На користь етимології вченого говорить те, що в бас. Кодими знаходиться ойконім *Балта* — сх.-роман. *Балтэ*, укр. *болото*. Назва *Кодима*, на думку дослідника, була занесена в гідронімію Правобережної України кочовими племенами, до складу яких входили фінно-угри. Інші виводять назву від алт. *Катунь* і, на їхню думку, вона була перенесена кочівниками з Алтаю. Слово **kadun* походить від монг. *хатин* — «жінка, цариця» [Фасм., 2, 276; Маштаков]; 4) м., рц. Одеської обл. Перша письмова згадка відноситься до 1784, коли К. була селом, через яке проходив шлях із Поділля до Білгородської орди і Кримського ханства. Розташоване на залізниці Одеса — Жмеринка, на р. *Кодимі* (п. пр. Півд. Бугу), від якої й перейняло своє найменування.

Кодра — р., п. пр. Тетерева (бас. Дніпра). Єдиної загальної етимології гідроніма К. поки що немає. Назву пов'язують з молд. *кодра* «дрімучий ліс», вважаючи, що К. протікає серед лісів [Похил., НМ, 49]. Гідронім К. пов'язують також з румун. *codreana*, алб. *kode*, з іллір. основи *codr* [ЕСЛН, 37]. О.М. Трубачов виводить від і.-є. *kuendhor* — праформи, яка об'єднує ряд назв рослин: лат. *combētum* — близька до полину, болг. діал. (релікт фрак.) *кѣндра* — болотна рослина. Він реконструює такий шлях розвитку гідроніма К.: і.-є. *kuendhor* > болг. *кѣндра* > укр. *кодра* [Труб., ПУ, 160-161]. Отже, назва, очевидно, дана за поширення в руслі болотної рослинності.

Козак — рук. у пониззі Дніпра. За народними переказами, так називали цей рукав турки в XVI—XVII ст. Боячись частих нападів запорізьких козаків, вони контролювали цю територію і говорили: «Не ходи на Козак, там небезпечно». Приклад переходу апелятива у власну назву.

Козаринівка — див. **Казарська**.

Козарівська — р., л. пр. Ропочева (бас. Серету). Назва від антропоніма *Козар*: долина належала Козареві [Карп., Тб, 140].

Прізвище — від апелятива *козар* «пастух кіз» [Грінч., 2, 265]. Назва утворилася за допомогою двоелементного суф. -івськ(а).

Козарка — рр.: 1) л. пр. Росави (бас. Дніпра). Щодо походження назви існує кілька тлумачень. Більш вірогідне те, за яким гідронім виводять від *казара*, *казарка* (Brantd) — рід птахів з родини качачих, які в минулому водилися на берегах річки. Саме слово *казарка* в укр. мову ввійшло з тур. **kaz* «гуска»; 2) п. пр. Смілистого (бас. Серету). Бере початок від г. Казари, звідси й виводять назву річки. Назва г. Казари від *козар* «пастух кіз»; 3) л. рук. Дніпра в Полтавській обл. Біля рук., супроти літоп. фортеці Родня — одного з опорних пунктів Київської Русі, як гадають, було стійбище *хозар* (казар), кочових племен, котрі жили в степах пд.-зх. Європи в кінці I тис. н. е. [Стрижак, ГНР, 59–60]. Утворення за допомогою суф. -к(а).

Козацька (Козацьке Річище) — р., п. пр. Дніпра; **Козацьке** (Криве) — р., п. рук. Дніпра. Тут же с. Козачі Лагері. Назва від *козак* (див. Козак). Дана за розташування у минулому на берегах р. козацьких з'єднань, про що говорить варіант Козацьке Річище і с. Козачі Лагері. Варіант *Криве* — за конфігурацію рук. (річища). Прикм. утворення на -цька.

Козацьке — смт. Бериславського р-ну Херсонської обл. Розташоване на правому бер. Дніпра. Засноване 1782 селянами-переселенцями з Курської, Рязанської, Тамбовської, Могильовської губ. Назва від невеликої степової р. *Козак*, біля якої було засноване поселення.

«Козацькі Могили» — музей-заповідник, пам'ятник незламної мужності наших предків. Розташований на стику трьох областей: Волинської, Рівненської і Львівської, неподалік від м. *Берестечко* Горохівського р-ну Волинської обл., на тому місці, де в 1651 відбулась відома історична битва *запорізьких козаків* з польською шляхтою. Триста козаків, оточені з усіх боків, відстоюючи свободу і незалежність українського народу, полягли в жорстокій січі, але зброї не склали і ворогові не здались.

Козача Лопань — смт. Дергачівського р-ну Харківської обл. Розташоване в верхів'ї р. *Лопань*, л. пр. Уди (бас. Сів. Дінця). Звідси назва ім. частини складного топоніма. Означальна — від прикм. *козачий*: с-ще засноване козаками-переселенцями у 1760.

Козелець — смт., рц. Чернігівської обл. Розташоване на р. Остер (бас. Десни). Час заснування невідомий. Вперше згадується на початку XVII ст. Гадають, що назва походить від д.-р. *козель*, *козьль* «козел», звідси *козелеск* «козиний ліс». У давні часи в лісах Полісся водилося багато кіз. Пор.: м. Козельськ Калузької обл. Росії в тому ж розумінні.

Козельщина — смт., рц. Полтавської обл. Спочатку це було укріплення для захисту пд. земель Переяславського князівства від нападів тюркських племен. Саме ж поселення виникло в другій половині XVIII ст. Назву виводять від прізвища землевласників *Козельських*. Утворилося за допомогою суф. -щин(а) від кореня *козел-*.

Козин — р., л. пр. Стубли (бас. Горині). Прикм. утворення на -ин від антропоніма *коза*. Звідси *Козівка* — р. в бас. Півд. Бугу. Суф. утворення на -івка.

Козли — верш. в Українських Карпатах. Розташована в Чорногорі. Складена з т. зв. магурських твердих пісковиків і має форму заокруглених скель, схожих на гірських *козлів*. Звідси й назва.

Козлівка — р., п. пр. Росі (не ввійшла до СГУ [Железняк, Рось, 198]). Назву пов'язують з рос. діал. *козел* «омут, водоворот в реке» [Машт., 48]. Не виключаються варіанти тлумачення від найменувань рослин: укр. *козел* (*Heracleum sibizicum* L.) або «борщ» (козлики, бедринець) (*Pimpinella Saxifraga* L.), або від антропоніма *Козел* [Железняк, Рось, 43–44].

Козятин — м., рц. Вінницької обл. Розташоване у верхів'ї р. Гуйви, п. пр. Тетерева (бас. Дніпра). Виникло в зв'язку з будівництвом залізниці Київ — Одеса 1870. Збудовану зал. ст. було названо іменем с. *Козятина*, розташованого поблизу, яке вперше згадується за часів гайдамаччини як село, однак, слід гадати, воно існувало задовго до того. Назву виводять від ст.-слов. власного імені *Козята* на зразок Путята (пор. с. Путятинці Івано-Франківської обл.) тощо. Назва утворилася від основи *козят-* і суф. -ин.

Койсу (Кой-Су) — про походження назви *див. Ковсуг*.

Коктебель (з 1944 по 1997 — *Планерське*) — смт., підпорядковане Феодосійській міськраді АРК. Кліматичний курорт. Розташоване на узбережжі Чорного моря, на автошляху Феодосія — Алушта. Назву виводять з д.-араб., причому по-різному: одні як «долина синіх гір», інші — «серед синіх скель», ще інші — «поселення серед синіх вершин». Назва *Планерське* від *планер* — літальний апарат, що не має власної механічної тяги. Починаючи з 1923 тут відбуваються змагання з планерного спорту.

Колки — смт. Волинської обл. Розташоване на р. Стир (бас. Дніпра), серед березових гаїв — *колків*, звідси й назва. Піз назвою *Колк* поселення згадується в писемних пам'ятках першої половини XVI ст. (1545). Проте залишки городища X–XII ст., що напівкруглими валами примикають до р. Стир, свідчать про більш давнє виникнення *К*.

Колодяжне — с. Ковельського р-ну Волинської обл. Розташоване на залізниці Ковель — Рівне і автостраді Ковель — Луцьк. Назва від укр. терміна «колодязь», «джерело», «річка» [Фасм., 2, 293]. В с. Колодяжне жила видатна укр. поетеса Леся Українка (Лариса Петрівна Косач-Квітка).

Колодязный — літоп. м. Колодязень («город», «град») на р. Случ у Волинській землі [Ук. ПСРЛ, 2, 150]; «1240 поиде самъ (Батый) Володимиру и прииде к... Колодязьноу» (1425 р., ПСРЛ, 2, 1962. Іпат. літопис); Назва походить від д.-р. *kolodjazь* в означенні «річка».

Коломак — 1) р., л. пр. Ворскли (бас. Дніпра). Походження назви точно не встановлено. О.С. Стрижак припускає, що вона утворилася від тур. **kol* «річка», «вода притока» і форманта **-mak*. Але може бути, зазначає дослідник, що назва виникла від тур. **kol/kalmak* — «розгалуження» або від узб. **kylmak* «ковбаня». К.К. Цілуйко вважає, що назва походить, як і Коломна, Коломенка, від слов. слова **kolmakъ* > *коломени*, *коломення* «прикордонна», що більш вірогідно. Відомо, в період Київської Русі К. була порубіжною р.; 2) смт. Харківської обл. Виникло в другій половині XVII ст. на місці Коломацького городища, яке вперше згадується 1571. Засноване переселенцями з Правобережної України. Назва від р. *Коломак*, на якій розташоване с-ще.

Коломийка — рр.: 1) л. пр. Бистриці (бас. Дністра); 2) л. пр. Пруту; 3) л. пр. Тлумачика (бас. Пруту). Назви походять від того ж діал. терміна, що й *Коломия* (див.). Утворена від основи *коллом-* за допомогою форманта *-ийка*.

Коломия — м., рц. Івано-Франківської обл. Розташоване на лівому бер.р. Прут при впадінні Коломийки (бас. Дунаю). Час заснування невідомий. Вперше К. згадується в Іпатіївському літописі 1240 як місто Галицько-Волинського князівства. Давній центр добування солі. Деякі дослідники виводять назву від імені галицького короля *Коломана*. Однак це тлумачення не переконливе. Спростована і версія походження назви від словосполучення *коло* + *мия*, де *Мия* нібито давня назва Пруту. Найбільш імовірне пояснення топоніма К. від діал. *коломия* «глибокий вибій, наповнений водою» [Марус., 232].

Комарне — 1) оз. у центральній частині Львівської обл., в заплаві р. Верещиця. Назва від *комар* (комар звичайний, кулекс (*Culex ripiens*)) — комаха родини комарових. Найменування утворене за допомогою суф. *-н(е)*. Колись ця місцевість була заболочена і кишіла комарами; 2) м. Городоцького р-ну Львівської обл. Розташоване поблизу р. Верещиця (бас. Дністра). Виникло в 1442. Назву виводять від найменування тієї ж місцевості, від якої назване оз. *Комарне* [ІМСУ, Льв, 243]. Пор. місто Комарно на пд. Словаччини в тому ж розумінні.

Комарня — р., п. пр. Случі (бас. Прип'яті). Назва від *комар* (*Culex ripiens*) — комаха родини комарових. Річка здавна протікає по заболоченій місцевості, де в минулому було багато комарів. Назва утворена від апелятива *комарня* (див. **Комарне**).

Комишани (кол. Арнаутка) — смт., підпорядковане Комсомольській райраді м. Херсона. Розташоване на правому бер. Дніпра в його нижній течії. Засноване 1860 переселенцями з Албанії. Кол. назва від *арнаут*, тобто албанець. Суч. назва від *комиш*, назви водолюбної рослини (*Scirpus lacustris* L.). Утворена за допомогою суф. **-ан(и)**. Ойконім сформувався від жителів н. п.: урочище *комишне* > *комишани* > сл. *Комишани*. Звідси ж **Комишня** (кол. Комишанка, Комищенко, Комишно) — смт. Миргородського р-ну Полтавської обл. Розташоване на р. **Комишанка**, пр. Хоролу (бас. Псла), від якої й перейняло назву. Найменування р. від *комиш*. Утворена за допомогою суф. на означення збірності **-ня**. Виникло до XIV ст. **Комишувата** — рр.: 1) л. пр. Березнегуватої (бас. Півд. Бугу); 2) л. пр. Кільтиччі (бас. Азовського моря); 3) л. пр. Орчика (бас. Орелі); 4) л. пр. Чорного Ташлика (бас. Півд. Бугу); 5) впадає в Азовське море; 6) п. пр. Кінської (бас. Дніпра); 7) п. пр. Томаківки (бас. Дніпра). Назва від *комиш*, утворена за допомогою суф. **-уват(а)**. Звідси ж **Комишуватка** — рр.: 1) п. пр. Мертвоводу (бас. Півд. Бугу); 2) впадає в Азовське море. Назва від *Комишувата*, утворена за допомогою демінутивного суф. **-к(а)**. **Комишуваха** — 1) р., л. пр. Орелі (бас. Дніпра); 2) смт.: 2) Лисичанського р-ну Луганської обл. Розташоване на залізниці Лисичанськ — Попасна. Засноване 1910; 3) підпорядковане Краматорській міськраді Донецької обл. Розташоване на пд. зх. від м. Краматорськ. Засноване в другій половині XVIII ст. в урочищі *Комишуваха*, від якого перейняло назву. У 1962 віднесено до категорії смт.; 4) Орхівського р-ну Запорізької обл. Розташоване на р. Кінська, л. пр. Дніпра, при впадінні в неї *Комишуватої*, від якої перейняла назву. Засновано у 1770 як солдатську слободу.

Комиш-Бурун — мис, на сх. Кримського п-ова. Назва від тат. **komiš* — синонім очерету (див. **Комишани**) і **burun*, «мис, ріг», тобто «комишевий мис». Звідси ж похідна назва **Комиш-Бурунське озеро** на сх. Чорноморського узбережжя, неподалік від мису **Комиш-Бурун** [Мурзаєви, 49].

Комишева бухта — зат. Чорного моря на зх. Кримського п-ова. Прикм. частина складного гідроніма від *комиш* (див. **Комишани**). Термін *бухта* від нім. *bucht* «невелика затока».

Комиш-Зоря — смт. Куйбишевського р-ну Запорізької обл. Розташоване в верхів'ї б. Кам'янки, л. пр. Гайчура (бас. Самари). Виникло в зв'язку з будівництвом 1899—1905 залізниці Юзівка

(Донецьк) — Олександрівськ (Запоріжжя) як зал. ст. Царекостянтинівка. Свою назву одержало від найближчого с. *Царекостянтинівка* (нині смт. Куйбишеве), котре до 1837 було відоме під назвою Кам'янка — від р. *Кам'янка*, на якій розташоване. У 1837 одержало назву, пов'язану з іменем брата царя — *Костянтина*, який зупинявся тут разом з поетом Жуковським. У 1909–1910, як свідчить місцевий краєзнавець А.С. Гутнев, пд. зал. ст. на схилі б. Комишевої, названій за поширення в ній *комишу*, виник х. *Комиш*. У 1935 пн. зал. ст. у зв'язку з будівництвом елеватора та МТС виникло с-ще під назвою Зоря, яка була дана на означення нового життя. У 1938 с-ще *Зоря*, зал. ст. Царекостянтинівка і х. *Комиш* було об'єднано в одне с-ще — *Комиш-Зоря*.

Комишня — див. **Комишани**,

Комишувата — див. **Комишани**.

Комишуватка — див. **Комишани**.

Комишуваха — див. **Комишани**.

Компаніївка — смт., рц. Кіровоградської обл. Назва від т. зв. *компанійських полків*. Це наймані («охотницькі») військові підрозділи, створені гетьманською адміністрацією в 70-х роках XVII ст. у зв'язку із загостренням класової боротьби. Використовувались головним чином для придушення народних антифеодальних рухів, а також для охорони пд. і зх. кордонів Лівобережної України.

Комсомольськ — м., підпорядковане Кременчуцькій міськраді Полтавської обл. Розташоване на пд. сх. області неподалік від Кременчуцького вдсх. Виникло 1960 як наметове містечко комсомольців — будівників ГЕС. Віддаючи данину будівникам м. Комсомольська-на-Амури, молоді гідробудівники встановили на місці майбутнього міста щит з написом: «Тут буде споруджено місто Комсомольськ-на-Дніпрі». **Комсомольське** — м.: 1) (кол. Каракуббуд) Старобешівського р-ну Донецької обл. Розташоване на р. Кальміус (бас. Азовського моря). Виникло 1933 в зв'язку з початком видобування вапняків; 2) Зміївського р-ну Харківської обл. Розташоване на залізниці Зміїв — Балаклія. Засноване 1956 в зв'язку з будівництвом ДРЕС. **Комсомольський** — смт.: 1) підпорядковане Свердловській міськраді Луганської обл. Розташоване на автошляху Свердловськ — Краснодар. Засноване 1932; 2) Волноваського р-ну Донецької обл. Розташоване у верхів'ї р. Кашлагач, п. пр. Мокрих Ялів (бас. Самари). Засноване у 1956. Утворені від аббревіатури *комсомол* за допомогою суф. -ськ.

Конопелька — рр.: 1) п. пр. Стиру (бас. Прип'яті); 2) л. пр. Стоходу (бас. Прип'яті). Назва від *конопля* (*Cannabis L.*) — прядивна й олійна культура. Утворена за допомогою суф. -к(а). Сло-

во *конопля*, за свідченням Лазаревського, вважається спільнослов. утворенням. Звідси ж *Коноплянка* — рр.: 1) п. пр. Березівки (бас. Дніпра); 2) п. пр. Сугоклії (бас. Півд. Бугу); 3) п. рук. Дніпра в Київській обл. (2), п. рук. Дніпра в Дніпропетровській обл. Назва від основи *конопл-* за допомогою складного суф. *-янк(а)*. Найменування річок, очевидно, пов'язані з *мочінням конопель*.

Конотоп — 1) р., п. пр. Єзучу (Єзусу, бас. Десни); 2) п. пр. Церему (бас. Случі). Гідронім виводять від д.-р. терміна *конотоп* «вир у річці». Звідси ж *Конотопи* — р., л. пр. Прип'яті; *Конотопка* — п. рук. Дніпра; 3) м., рц. Сумської обл. Час заснування невідомий. Вперше згадується 1638 як опорний пункт шляхетської Польщі для агресії проти Росії. Розташоване на р. Єзуч (бас. Десни) біля впадіння в неї р. *Конотоп*, від якої й одержало назву. Пор. кол. назву с. Блистова Менського р-ну Чернігівської обл. — *Конотоп*, с. *Конотоп* Гомельської обл. Білорусі, назву якого В.А. Жучкевич тлумачить як «місце, де тонуть коні». Неповдалі від м. *Конотопа* село під назвою *Грузьке*, яка говорить про спорідненість природних умов місцевості. Аналогічні назви міст зустрічаються в Польщі, Чехії, Словаччині з тим же значенням.

Конча (Конта) — р., п. рук. Дніпра (між рр. Віта і Стугна). Припускають, що назва з доі.-е. **kontia* > **konča*. Перехід — **-ntia* > *-nč(j)a* зафіксовано в і.-е. гідроніміці балт. регіону. В Придніпров'я, очевидно, занесена з Балкан [ЕСЛН, 37–38], хоч не виключено кельт. посередництво у д.-р. і ст.-укр. мовах, де *конча* означало «кінцева» (від *кінєць*). Пор. ст.-р. *кончий* «окончателный», «кончєє мнєніє» (XVII ст.). Пор. у Болгарії с. *Конча* в тому ж розумінні, р. *Конта* у Польщі і оз. *Конта* на зх. Словенії, *Конча-Заспа* [ГУ, 37–38].

Конча-Заспа — заказник-риборозплідник у заплаві Дніпра в Київській обл., науково-дослідна станція і музей місцевої фауни. Засновано 1921. Назва від двох великих озер — *Конча* і *Заспа*, що тут розташовані. Про найменування *Конча див. Конча. Заспа* — «мілководне, мальовниче озеро, заросле водяною рослинністю».

Корабельна — р., п. пр. Дніпра, впадає нижче м. Херсона. Про походження назви *див. Велика Корабельна*.

Кореїз — смт., кліматичний курорт в АРК. Розташоване між Ялтою і Алупкою. Відоме з VIII ст. У XIV ст., за часів панування генуезців, тут був монастир *Кюризу*. Звідси й суч. назва, дещо трансформована. Пор. *Сімеїз*.

Корець (Коречьскъ, Корчевъ) — м., рц. Рівненської обл. Розташоване на р. *Корчик*, л. пр. Случі (бас. Прип'яті). Вперше згадується в Іпатіївському літописі під 1150. Назву виводять від д.-р. *корь* (къръ) або *корь* «місце, розчищене під рілля» чи «невеликий

ліс або чагарник, який виріс на місці старого вирубаного лісу» + суф. -ець. Форма *Корець* існує з XIV ст. — прийшла на зміну **Корческ* під дією контактних утворень на -ець, підтримувана апелятивним ґрунтом [Пура, 99]. Звідси ж *Корчик* — р., л. пр. Случі (бас. Прип'яті). Назва виникла на базі ойконіма за допомогою суф. -чик, доданого до основи кор-. Є й інше тлумачення, а саме — від д.-р. *кърчиш*, *корчиш*, *кръчиш* «коваль» [Нероз., 95–96], що вірогідніше (Пор.: с. Корчик на Хмельниччині).

Коритна — р., л. пр. Тростянця (бас. Дністра). Від слов. **koryto* > укр. *корито* — «долина річки з пологими берегами» [Бабишин, ТПР, 88]. Утворена від основи *корит-* за допомогою суф. -н(а). Звідси ж *Коритниця* — р., л. пр. Черемошу (бас. Пруту), утворена суф. -ниц(я), де -н- — інтерфікс — частина слова, що служить для з'єднання основи з суф.; *Коритня* — р., п. пр. Синюхи (бас. Півд. Бугу). Назва утворена від *корит-* за допомогою суф. -н(я).

Кармин (Кармин) — р., п. пр. Стиру (бас. Прип'яті). Дослідники вважають, що назва дуже давня. Її виводять від і.-є. **кцүтін/кцүтан* — «червоний». Назва від кольору порід, які розмиває і виносить річка. Недалеко від К. протікає р. Червона, назва якої має аналогічне походження. Пор. фарбу червоного кольору *кармін*.

Королєве — смт. Закарпатської обл. Розташоване на лівому бер. Тиси (бас. Дунаю). Відоме з 1262. Поселення належало угорському *королю Стефану V*. Руїни його замку залишилися до цього часу. Назва утворена від основи *корол-* за допомогою суф. -ев(е).

Короп — смт., рц. Чернігівської обл. Розташоване на сх. Чернігівщині, неподалік від р. Десни (бас. Дніпра). Вперше згадується в літописі 1153 як *Хоробор* або *Хоробр*. З часом топонім метаморфізовано на семантично зрозумілішу суч. назву [«Россия», 7, 343]. Існує інша думка, а саме, що літописний Хоробор був розташований біля суч. смт. *Макошине* (див.).

Коропець — рр.: 1) л. пр. Десни. Похідна назва від *Короп* — смт., яке лежить неподалік від неї. Утворена за допомогою суф. -ець; 2) л. пр. Дністра. Найменування річки, імовірно, від *короп* (Cunrinidae) — назва риб коропоподібних, утворена за допомогою суф. -ець. Місцеві жителі засвідчують про значне поширення у К. цієї риби, особливо в минулому.

Коропська Стариця — оз. Розташоване в заплаві р. Десни (бас. Дніпра) на околиці смт. Короп Чернігівської обл., від якого за допомогою суф. -ськ утворена прикм. частина назви в розумінні «стариця Десни біля Коропа». Друга частина власної назви від апелятива *стариця* — «старе русло ріки», утвореного від основи *стар-* за допомогою суф. -иц(я).

Коростень (за часів Київської Русі — Изькоростѣнь, Искорѣстѣнь, Искоростень, з часом — Искорость) — м., рц. Житомирської обл. Розташоване на р. Уж (Уша), п. пр. Прип'яті (бас. Дніпра). Засноване десь на початку X ст. Місто було центром сх.-слов. племені древлян, являло собою міцну фортецю. У літописі згадується 945 під назвою Изькоростѣнь, Искоростень в зв'язку з відомим повстанням древлян, коли було вбито київського князя Ігоря, який намагався силою примусити їх повторно сплачувати данину. У 946 княгиня Ольга повстання придушила, а місто спалила. Місцевість спустіла і заросла лісом. Тривалий час це урочище називали Древлянкою (треба думати, на знак кол. столиці древлян). У кінці XIV ст. на його місці виникло поселення під кол. назвою Искоростень, а згодом стало відоме як Коростень. Походження слова І. остаточно не з'ясовано. Пояснення В.А. Жучкевича від *хворост* не переконливе. О.І. Соболевський виводить назву від власного імені скандинавського походження, в основі якого він вбачає д.-сканд. *skorفز* «скеля». Гадаємо, найбільш імовірно тлумачення Роспонта: від праслов. **korta*, генетично пов'язаного з п. *krosta*, *chrosta*, ч. *krasta*, *chrasta* «погорбована, нерівна місцевість» [Нероз., 79-80; ЕСЛН, 70].

Коростишів — м., рц. Житомирської обл. Розташоване на р. Тетерев, п. пр. Дніпра. Час заснування невідомий. Перша згадка відноситься до 1499. Першопоселенцями К. були мінчани (відгалуження, ймовірно, древлянського племені), що здавна жили в бас. р. Уша, де було їхнє головне м. Искоростень (Икорость). Під час тат.-монг. навали 1240 К. зазнав великої руйнації. У XIV ст. загарбане феодалною Литвою. Гадають, що місто виникло на місці д.-р. городища і курганних могильників. Походження назви не встановлено. Дехто з дослідників її виводить від *коростель* або *деркач* (Czech *czex*) — «водяна болотна курочка». Дослівно: «Коростельне місце». Інші пов'язують назву з д.-слов. *корость* «камінь». Відомо, що в р-ні К. здавна видобувають мармур. Найбільш імовірно походження ойконіма від антропоніма — прізвища чи прізвиська *Коростиш*. На користь відособового імені вказує присв. суф. -ів. Пор. с. Коростятин на Тернопільщині.

Коротич — 1) р., п. пр. Уди (бас. Сів. Дінця). У назві К. — приклад субстантивації — переходу прикм. в ім. — власну назву. Вперше згадується 1773. Назва походить від прикм. *коротка* «мала протяжність р.» Утворилася від основи *корот-* за допомогою суф. -ич; 2) смт. Харківського р-ну Харківської обл. Розташоване на р. *Коротич*, від якої й перейняло назву.

Корсак (Курсак, Буюк-Курзак, Кара-Корсак, Корсак Ачіл, Солона Корсак Ачіл) — р., впадає в Азовське море. Назва від

тюрк. терміна **karasuk* «джерело з ґрунтовим живленням». Варіант з елементом *Буюк* від тат. **büyük* «великий»; *Açil* — «солоний, гіркий». На це ж вказує й укр. Солона [Отін, ГСУ, 68].

Корсунка — рр.: 1) л. пр. Росі (бас. Дніпра); 2) (Корсунь) п. пр. Криңки (бас. Міусу). Назва обох річок від *Корсунь* (див. **Корсунь, Корсунь-Шевченківський**) за допомогою суф. -к(а).

Корсунь — 1) д.-р. назва м. Херсонеса Таврійського — Корсѣнь; суч. руїни Херсонеса між Карантинною бухтою й Чорним морем у м. Севастополі; 2) «Город», «Град» Київської землі. Зруйнований половцями у 1172. Щодо походження назви існує кілька тлумачень. Найбільш вірогідним, гадаємо, є тлумачення ойконіма як д.-р. назви м. Херсонеса Таврійського [Соб., ЕН; ЕСЛН, 71–72] (див. **Херсонес-Таврійський**); 3) смт., підпорядковане Єнакіївській міськраді Донецької обл. Розташоване на р. *Корсунка*, п. пр. Криңки (бас. Міусу), на автошляху Єнакієве — Горлівка. Засноване 1622 переселенцями з *Корсуня* (нині Корсунь-Шевченківський) Черкаської обл., які й дали назву слободі, а від неї, за допомогою демінутивного суф. -к(а), утворився гідронім Корсунка.

Корсунь-Шевченківський (до 1944 — Корсунь) — м., рц. Черкаської обл. Розташоване на скелястих берегах Росі, п. пр. Дніпра. Засноване 1032 Ярославом Мудрим і, за народним переказом, назване так по імені кримського Корсуня (Херсонеса) вихідцями з нього, які після хрещення Русі були священниками київської десятиної церкви. Під час збирання данини на Пороссі вони нібито й дали назву новозбудованій фортеці, яка згодом перейшла і на поселення, що виросло навколо неї. В «Повісті временних літ» про нього згадується: «... в Корсунѣ граде» [ПВЛ, 1, 77]. Друга частина назви дана 1944 на честь великого українського поета і художника Т.Г. Шевченка, який народився неподалік від К.-Ш., у с. Моринці.

Корчаска — р., п. пр. Малого Серету (бас. Дунаю). Назву пов'язують з молд. утворенням від антропоніма *Корча*. Форма *Корчаска* порівняна до назви розташованого на річці с. Корчівці, кол. назва *Корчаска* [Карпен., 143].

Корчик — див. **Корець**.

Корюківка (кол. Коруківка) — м., рц. Чернігівської обл. Розташоване у верхів'ї р. Бреч, л. пр. Снову (бас. Десни). Засноване 1657 козаками і переселенцями з Правобережної України. Назване по імені одного з першопоселенців козака *Омельяна Карука* і відоме було спочатку під назвою *Каруківка* [Лазар., 125]. Утворена за допомогою суф. -івк(а).

Космацька Лисина — верш. Українських Карпат. Розташована в Покутсько-Буковинських Карпатах, неподалік від м. *Космач*,

від якого перейняла прикм. частину назви. *Лисина* — в розумінні «безліса», тобто вершина, не вкрита лісом.

Костинець — р., л. пр. Путили (бас. Пруту). Назва від укр. діал. *коста*, запозиченого з молд. *коастэ* «схил, берег» [Карп., ТБ, 144]. Назва зумовлена характерними для річки похилими берегами на відміну від сусідніх річок, що мають круті береги. Утворена за допомогою двоелементного суф. *-инець*.

Кострижівка (кол. Голоднівка) — смт. Заставнинського р-ну Чернівецької обл. Розташоване на правому бер. Дністра. Назва від прізвища першого поселенця Олександра *Костриша*, про якого згадується в документах 1783. Прізвище, очевидно, походить від діал. *кострук* «окунь». Утворена суф. *-івк(а)*.

Костянтинівка — м., рц. Донецької обл. Розташоване на р. Кривий Торець (бас. Сів. Дінця). На території суч. К. 1812 поміщик Номикос заснував сл. Сантуринівку, в якій поселив 20 сімей кріпаків, куплених у Курській губ. У 1870 під час будівництва Курсько-Харківсько-Азовської залізниці один з нащадків Номикоса, через землі якого вона мала проходити, погодився продати ділянку землі під забудову зал. ст., але за умови, що вона буде названа ім'ям його сина *Костянтина*. Примху поміщика було задоволено. Назва утворена за допомогою суф. *-івк(а)*. В Україні 36 н. п., назви яких пов'язані з іменем Костянтин.

Котельва (кол. Котельна, Котильва, Мокра Котельва) — 1) р., л. пр. Ворскли (бас. Дніпра); 2) смт., рц. Полтавської обл. Засноване селянами і козаками в XVI ст. Розташоване на пн. сх. області, на р. Котельва (бас. Дніпра). Походження назви точно не встановлено. Одні за первинну вважають назву річки від *котловина* «долина з пологими берегами», від якої утворилося найменування поселення. Інші гадають, що первинною була назва села, яка нібито походить від прізвища першопоселенця козака на прізвище *Котел*, а вже від поселення назва перейшла й на річку. Найбільш імовірно, що назва походить від терміна *котел* «яма, калюжа, водойма» (F. Bezla Slovenska vodna imena, 1, 292), утворена за допомогою форманта *-ва*.

Котовськ (до 1935 — Бірзолове, Бірзулове, Бірзула) — м. обласного підпорядкування, рц. Одеської обл. Уперше згадується в тур. документах 1779. Стара назва від молд. *бір* «данина» і форманта *-зула*. Гадають, що поселення було місцем, де турки і татари зосереджували данину, зібрану з жителів навколишніх сіл. Суч. назва від прізвища радянського полководця кавалерійських з'єднань періоду громадянської війни Г.І. Котовського.

Котурка (Котурь, Котырь) — р., п. пр. Ірпеня (бас. Дніпра). Первісна назва **Kataro* виникла на основі і.-є. діалектів від

**katáro* — «струмок, канава, потік». Пор. лит. р. *Katãré*, оз. *Katrélka* [Железняк, ГСП, 131–132].

Коцюбинське (кол. Берковець, Коцюбинського) — смт., підпорядковане Ірпінській міськраді Київської обл. Розташоване поблизу р. Ірпінь, п. пр. Дніпра. Назване на честь великого українського письменника і громадського діяча, революційного демократа *М.М. Коцюбинського*. До категорії смт. віднесено у 1941.

Кош-Коба — печера в Кримських горах. Назва від тюрк. **koř* «житло, місце стоянки» і **kobe* «печера». Дослівно: «Печера, придатна для житла».

Крайня Балаклійка — р., п. пр. Балаклійки (бас. Сів. Дінця). Назва першої частини складного гідроніма від розміщення її першою (крайньою) по відношенню до двох інших приток Балаклійки — *Середньої Балаклійки* і *Волоської Балаклійки*. Пояснення ім. частини назви див. **Балаклійка**.

Краковець — смт. Яворівського р-ну Львівської обл. Розташоване на р. Шкло, п. пр. Сану (бас. Вісли). Засноване в XV ст. Достовірних відомостей про походження назви немає. На думку Є.М. Черняхівської, назва утворилася від *Краков* за допомогою суф. на означення здрібнілості *-ець*; дослівно «маленький Краков». Ця назва, зазначає вчена, дана К. за його розташування на старод. шляху, що йшов зі Львова до Кракова. Назву польського міста Краків виводять від власного імені легендарного Крака, котрий нібито його заснував.

Краматорськ (кол. Петрівка, Таранівка, Білянська, Білянських, Краматорка, Краматоровка, Краматорська) — м. обласного підпорядкування Донецької обл. Розташоване на р. Казенний Торець (кол. Тор), при впадінні в нього рр. Біленька і Бичок (бас. Сів. Дінця). У 1767, під час колонізації, граф П.О. Таранов одержав дарчий наділ від царського уряду, заснував поселення кріпаків і назвав його Петрівкою. Походження назви К. остаточно не з'ясовано. Існує гіпотеза, за якою в минулому біля р. Тор на чумацьких привалах торгували крамом. Від словосполучення *крам на Торі* або *крам торський* нібито й пішла назва. Можна припустити, що найменування міста пов'язане з іншими історичними реаліями. Відомо, що саме в цьому місці у XVIII ст., перетинаючи р. Тор, проходив новий рубіж (кромка, край, рубіжна смуга, кордон) Російської держави (див. карту-вкладку до кн. [Слюс.]). Пор. назви р. Кромка і м. Кромка в Орловській обл. (Росія), які в 1595 були укріпленнями для захисту від татар на тодішньому пд. рубежі (кромі) Росії. Отже, топонім К., ймовірно, означає *кромка торська*, тобто рубіж, що перетинає Тор. Згодом в українській мові звук *о* перейшов в *а*. Пор. рос. *закром*, укр. *закрам* тощо. Після надання

с-щу Краматорська рангу міста назва змінилася на Краматорськ. Утворена за допомогою суф. -ськ [Ян., ГНР, 96–97].

Красилів — м., рц. Хмельницької обл. Розташоване неподалік від залізниці Хмельницький — Шепетівка на р. Случ, п. пр. Горині (бас. Прип'яті). Перша письмова згадка відноситься до 1444, як про великий *красилів двір* (місце фарбування) литовського князя Свидригайла. Назва утворилася від означальної частини словосполучення *красилів двір*.

Красна — р., л. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Назва за червонуватий відтінок води, якого вона набуває від рудого кольору порід, що місцями складають ложе і береги ріки.

Красна Лука — р., п. пр. Усті (бас. Горині). Означальна частина гідроніма *Красна* в означенні «красива»; друга частина — географічний термін *лука* — «закрут ріки». Дослівно: «Річка з мальовничими закрутами».

Красне — оз.: 1) в групі Перекопських озер, на пн. Кримського п-ова; 2) на пд. Одеської обл., в заплаві р. Турунчук; 3) на Кінбурнській косі Чорноморського узбережжя, в групі Прогнойських озер. Назву виводять від прикм. *красний*. Береги озер складені червонуватими породами; 4) на пн. сх. Чернігівської обл. Назва від *красне* в розумінні «хороше»; 5) смт.: Бузького р-ну Львівської обл. і залізничний вузол. Розташоване на р. Гологірка (бас. Зах. Бугу) та на т. зв. Краснянській рівнині, яка своє найменування одержала від с-ща. Вперше під назвою Красне згадується 1476. Як гадають, вона походить від слова *красне* «красиве, мальовниче»; 6) (кол. Червоноармійське) Кегичівського р-ну Харківської обл. Розташоване поблизу автомагістралі Красноград — Ізюм. Засноване 1920. Першими поселенцями були батьки командирів Червоної Армії (так називалися Збройні Сили Радянської держави в період з 1918 по 1946). Суч. назва — символ революції.

Красний Кут — смт. Антрацитівського р-ну Луганської обл. Розташоване на р. Міусик (бас. Азовського моря). Прикм. частина складного топоніма від *красний* «красивий, хороший» (стосовно місцевості); *кут* «кінець, сторона, край села».

Красний Лиман (до 1939 — Лиман) — м., рц. Донецької обл. Засноване 1667 [МО, 2, 170] поблизу Маяцької фортеці для охорони степового району від набігів татар. Розташоване неподалік від оз. Лиман. Ім. частина складного топоніма являє собою географічний термін *лиман* — «чисте озеро» [Грінч., 2, 259]. Лиманом також називають приморське озеро, морську зат., приморське оз. з солоною водою. Означальна частина виступає у символічному значенні — «революційний».

Красний Луч (до 1929 — Криндачівка) — м. обласного підпорядкування Луганської обл. Розташоване на автошляху Луганськ — Макіївка. Засноване у 80-х роках XIX ст. у зв'язку з будівництвом шахт. Кол. назва утворена від імені власника *Криндача*. Суч. назва виступає у символічному значенні — «Новий ясний промінь (рос. луч) життя».

Красні Окни (до 1920 — Окни) — смт., рц. Одеської обл. Розташоване на р. Мокрий Ягорлик, л. пр. Дністра. Виникло 1791. Ім. частина назви — романізований молд. варіант *окни* «струмок, джерело, карстове озеро». Прикм. частина — символ революції. Дослівно: «Джерело нового життя».

Красноармійськ (до 1934 — Гришино, 1934–1938 — Постишеве, до 1964 — Красноармійське) — м., рц. Донецької обл. Поселення виникло під час будівництва залізниці, яке почалося 1880. Зал. ст. і пристанційне с-ще названі по імені слободи *Гришине*, розташованої за 9 верст [«Россия», 14, 626]. Назва слободи, що виникла на початку XVI ст. як запорізький зимівник, за народними переказами, походить від імені запорожця Григорія (Гриші), котрий перший оселився в зимівнику. Назва Постишеве — від прізвища одного з керівників кол. Радянської держави. Суч. назва від рос. *Красная Армия* — так з 1918 по 1946 називалися Збройні Сили в кол. Радянській державі. Назва утворена суф. -ськ.

Красногвардійське (до 1945 — Курман-Кемельчі) — смт., рц. АРК. Відоме із середини XIX ст. Розташоване на залізниці і автошляху Москва — Сімферополь. Суч. назва на честь *Червоної* (рос. *красной*) *гвардії*, частини якої звільняли місцевість від фашистських загарбників [ІМСУ, Крм].

Красногорівка — м. Донецької обл. Розташоване на р. Лозова (бас. Самари). Відоме з 70-х років XIX ст. Назва від рос. *красных* глин на схилах Донецького кряжа. За іншим тлумаченням, назва походить від словосполучення *красна гора* в означенні «красива», «мальовнича».

Красноград (до 1922 — Костянтиноград) — м., рц. Харківської обл. Розташоване на правому бер. р. Берестова, п. пр. Орелі (бас. Дніпра). Місто виросло навколо Бельовської фортеці (споруджена 1731–1733), яка входила до системи оборонних укріплень Російської держави на пд. т. зв. Української лінії. Назва фортеці від м. Бельов, звідки прибув на її будівництво Бельовський полк [ІМСУ, Хрк, 590]. Руїни валів збереглися до наших днів. З 1884 — Костянтиноград, назва від імені *Костянтин* з царської сім'ї. Назва К. символічна.

Краснодо́н — 1) (до 1938 — Сорокіне) м., рц. Луганської обл. Розташоване на р. Велика Кам'янка, л. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Засновано 1910. Стара назва від прізвища землевласника Сорокіна; 2) (до 1920 — Катеринодон) смт., підпорядковане Краснодонській міськраді Луганської обл. Назва Краснодон спочатку була дана с-щу Катеринодон; згодом першу частину *Катерино-* замінено на *Красно-* як ознаку революційності, а ім. (за розташування в бас. р. Дон) залишено. Після побудови в кол. с-щі Сорокіне вугільної шахти № 1 його було віднесено до рангу смт. і надано назву Краснодон. Пізніше це найменування закріпилося за містом, що виросло навколо шахти [ІМСУ, Лг].

Красноі́льськ — смт. Чернівецької обл. Розташоване на р. Серетель, пр. Малого Серету (бас. Дунаю). Вперше згадується 1431 як с. Красна (від *красна* «гарна»). В 1696 верхню частину села купив поляк Олександр *Ільський* з Гродно, і з того часу її почали називати Красна Ільського, а нижню, що належала Путнянському монастиреві, — Красна Путною. 1947 після злиття обох сіл виникла суч. назва, утворена за допомогою суф. -ськ.

Краснокутськ (кол. Красний Кут) — смт., рц. Харківської обл. Розташоване неподалік від р. Мерло, л. пр. Ворскли (бас. Дніпра). К. — одне з найстаріших поселень Слобідської України. Засноване 1651 переселенцями з Корсуня (нині Корсунь-Шевченківський Черкаської обл.). 1652 збудовано острог для захисту пд. кордонів Російської держави від нападів турко-татар. У XVII—XVIII ст. урочище, а згодом і поселення називалося Красний Кут. Означення *красний* в розумінні «гарний, красивий» дано за мальовничу місцевість, яка сподобалась переселенцям. Слово *кут* — «кінець, сторона, край села, поселення». Нова назва утворена з двох слів за допомогою суф. -ськ [ІМСУ, Хрк]. Звідси ж **Краснокутський парк** — парк-пам'ятник садово-паркового мистецтва. Розташований біля К., засновано у 1809.

Краснооскі́льське вдсх. — див. **Оскіл**.

Краснопереко́пськ — м., рц. АРК. Розташоване в пд. частині Перекопського перешийка на бер. оз. Старе. Засноване 1932. Назва від слова *перекоп* (див. **Перекопський перешийок**) та рос. прикм. *красный* — символ революції. Утворена суф. -ськ [ІМСУ, Крм].

Краснопі́лля — смт., рц. Сумської обл. Розташоване у верхів'ї р. Сироватка, л. пр. Псла (бас. Дніпра). Засноване 1651 козаками і селянами, що прибули з Правобережної України. Збудований тут острог-укріплення одержав назву Краснопілля. Назва від словосполучення *красний* «гарний, красивий» (за мальовничу місцевість) і *поле* в розумінні «простір, край».

Красноріченське (кол. Кабанне) — смт. Кременського р-ну Луганської обл. Розташоване на р. Красна (бас. Дону). Виникло як місце заслання в 1701. Складне слово утворене на базі словосполучення *красна річка*. Назва дана за розташування на бер. р. Красна. Утворена складним суф. **-енськ(е)**. Колись на правому бер. Красною були непрохідні ліси, в яких водилось багато звірів, особливо диких кабанів. Від останніх поселення одержало кол. назву.

Красноторка (кол. Краснотори) — смт., підпорядковане Краматорській міськраді Донецької обл. Розташоване на р. Казенний Торець, п. пр. Сів. Дінця. Засноване в другій половині XVIII ст. Гадаємо, що назва від кол. найменування середньої течії річки до впадіння в неї р. Сухий Торець — *Красний Торець* [СГУ, 287]. Назва цієї частини річки за її красиві («красні, мальовничі»), береги.

Кременець (літоп. Кремяньць, Кремянець) — 1) м., рц. Тернопільської обл. Давнє місто Волинської землі. Вперше згадується 1226, коли під стінами К. руські воїни розгромили угорське військо королевича Андрія [ПСРЛ, 2, 749]. Назва — ім. на **-ьц(ь)** від д.-р. *кремянь* «твердий (камінь)» [Никон., КТС, 215]; пор. рос. *кремень*, укр. *кремінь*, ст.-слов. *кремы* — *креме'є*, болг. *кремен* і под. [Фасм., 2, 370; ЕСЛН, 73]; 2) (Кременна) г., розташована пн.-сх. від м. Ізюма Харківської обл. Назва від *кремінь*.

Кременецькі гори — пн. край Подільської вис. Розташовані між долинами рік Іква (бас. Стиру) і Збитнянка (бас. Горині), в р-ні м. *Кременця* Тернопільської обл., від якого за допомогою форманта **-к(і)** й одержали назву.

Кременецько-Дубенська низовина — сх. частина великої Галицької низовини, розташована пд. Волинської вис., між містами *Кременець* і *Дубно*. Звідси назва.

Кременчук — м., рц. Полтавської обл. Уперше згадується в історичних документах 1571. Початком його була фортеця, яка височила на дніпровських кручах. Походження назви остаточно не встановлено. Вважають, що вона походить від *кремінь* — мінерального утворення, складеного з кристалічного та аморфного кремнезему, якого багато зустрічається в крейдових відкладах, що імовірно. Утворене найменування від основи **кремен-** за допомогою форманта **-чук** [Гурж.]. Назву також виводять від тюрк. **kermen* «фортеця, укріплення» (М.В. Сергієвський). Такої ж думки дотримуються й інші вчені, порівнюючи К. з кримським топонімом *Кременчик*, утвореним від того ж апелятива за допомогою тюрк. форманта **-čik, -čuk* [Труб.]. Звідси **Кременчуцьке водосховище** — розміщене вище м. Кременчука на Дніпрі, створене в зв'язку з побудовою Кременчуцької ГЕС.

Кремінна́ — 1) р., п. пр. Красно́ї (бас. Сів. Дінця). Назва від апелятива *кремінна*. В руслі річки багато *кременцю*; 2) м., рц. Луганської обл. Розташоване на р. Красна при впадінні в неї л. пр. Кремінної, від якої й перейняло назву. Виникло як сл. К. близько 1680, за іншими джерелами, 1712. Засновано козаками і селянами-втікачами, головним чином з Правобережної України.

Кремне — оз. із групи Шацьких озер. Розташоване на пн. зх. Волинської обл. Назва К. — відносний прикм. з суф. -н- (<-ьн-) від основи крем-, що співвідноситься з укр. *крем* «кремній», «крем'яха», «галька», діал. *кремина* [Тутк., 27, 128].

Крива Коса — найбільш сх. на території України піщана коса Азовського моря (*коса* — низька і вузька намивна піщана або піщано-черепашкова смуга на узбережжі моря, озера або річки). Приклад переходу апелятива у власну назву. Прикм. частина від *кривий* — назва за конфігурацію.

Криваль — рр., п. пр. Случі (бас. Прип'яті) (дві). Назва за наявність великої кількості закрутів. Утворилася від основи прикм. *кривий* за допомогою суф. -аль.

Крива Почайна — див. Почайна.

Крива Руда — рр.: 1) л. пр. Говтви (бас. Псла); 2) п. пр. Хоролу (бас. Псла). Назва *Крива* — за звивистість русла, походження другої частини складного гідроніма див. *Руда*.

Кривбас — див. Криворізький залізорудний басейн.

Криве — оз.: 1) на пд. Чернігівської обл.; 2) на пн. зх. Полтавської обл., в заплаві р. Сули; 3) на пн. сх. Дніпропетровської обл., в заплаві р. Самари. Тут 5 озер з однаковою назвою [Нежн., 66]; 4) у пониззі р. Дунаю в Одеській обл.; 5) на Кінбурнській косі, в групі Прогнойських озер; 6) на Чорноморському узбережжі в Херсонській обл. Назва від прикм. *кривий*, за конфігурацію берегів.

Криве Дніприще — п. прот. Дніпра в Херсонській обл. Назва від прикм. *кривий*. Ім. частина складного гідроніма від основи *Дніпр-* та суф. -ище, що служить для утворення назв місця за якоюсь ознакою, в даному разі вказує на значні розміри протоки.

Криве Озеро — смт., рц. Миколаївської обл. Розташоване на р. Кодима (бас. Півд. Бугу). Засноване в 50-х роках XVIII ст. українськими селянами-переселенцями. Назва від однойменного озера — стариці (старе русло річки), яке має криву форму.

Кривий Ріг — м., рц. Дніпропетровської обл. Розташоване там, де зливаються річки Інгулець і Саксагань. За народними переказами, селище — зимівник Інгульської паланки, яке в XVII ст. було розташоване на тому місці, де стоїть К.Р., заснували запорож-

ці. Першим поселенцем ніби був козак Ріг, прозваний Кривим за відсутність одного ока. Згодом тут виросло поселення, яке дало початок суч. місту. Однак, як показали найновіші дослідження, ніде в архівних матеріалах ім'я легендарного Кривого Рога не згадується, навіть у дуже ретельно складеному документі Запорізького коша за 1768, де зареєстровано прізвища власників усіх зимівників по Інгульській паланці [Гайдуч]. Після рос.-тур. війни 1768—1774 в р-ні між Дніпром і Бугом створено лінію поштових станцій. Одна з них була закладена 8 травня (за н. ст.). 1775 біля рогу (так козаки називали мис), утвореного при впадінні Саксагані в Інгулець, де почали селитися люди. Звідси, очевидно, назва поселення. «Кривий Ріг не що інше, як мис, що вийшов між Саксаганню й Інгульцем, котрий ріка Саксагань обходить навколо верст на п'ять, а між двома колінами перешийок не буде і чверті версти, а тому і називається кривий ріг» (акад. В.Ф. Зуев).

Кривий Торець — р., п. пр. Казенного Торця (бас. Сів. Дінця). Походження Торець див. Казенний Торець. Кривий — від великої кількості меандрів (закрутів). Пор. Кривиця.

Кривиця — рр.: 1) (Кривица, Крутич — СГУ, 287) л. пр. Турії (бас. Прип'яті); 2) п. пр. Білоусу (бас. Десни); 3) п. пр. Мізунки (бас. Дністра). Назва від прикм. *кривий*, утворена за допомогою давнього гідронімічного суф. **-иц(я)**. Дана за звивисті русла. Звідси ж **Кривич** — р., л. пр. Перги (бас. Прип'яті), утворення на **-ич**; **Криворічка** — р., л. пр. Вересні (бас. Прип'яті), назва від словосполучення *крива річка*; **Кривуля** — р., л. пр. Десни (бас. Півд. Бугу). Назва утворена за допомогою суф. **-ул(я)**; **Кривуша** — рр.: 1) п. пр. Десни (бас. Дніпра); 2) п. пр. Десни (бас. Дніпра), утворення на **-уша**. Не виключено, що в гідронімі відбилися різні словотвірні варіанти одного місцевого географічного терміна: *кривиця, кривуша, кривуля*.

Криворізький залізорудний басейн (Кривбас) — один з найбільших залізорудних басейнів Європи. Розташований на зх. Дніпропетровської обл. в системі Інгульця та його приток Жовтої і Саксагані (бас. Дніпра). Прикм. частина топоніма від прикм. частини назви м. *Кривий Ріг*, який лежить в межах Кривбасу. *Басейн* — область залягання певних корисних копалин, в даному разі залізної руди. *Кривбас* — аббревіатура від *Криворізький (залізорудний) басейн*. Пор. **Донецький басейн (Донбас)**.

Кривчанська печера — див. Кришталева печера.

Крижопіль — смт., рц. Вінницької обл. Розташоване на пд. області. Виникло у зв'язку з будівництвом залізниці Київ — Одеса, яке розпочалося 1866. Зал. ст. назву перейняла від с. Крижопіль. Гадають, що найменування останнього пов'язане з його географічним

положенням: воно лежить на *кряжі* — вододілі між бас. рік Дніпра і Півд. Бугу. Більш імовірно, ойконім походить від *крижове поле* «хрестоподібне поле, на якому було поставлено хрест» (від укр. обл. діал. *криж*).

Крим — р., л. пр. Дніпра, Голопристанський р-н Херсонської обл. Назва від *Крим* (*Кримський п-ів*); звідси ж **Кримка** — рр.: 1) л. рук. Дніпра, Цюрупинський р-н Херсонської обл.; 2) п. пр. Кільчені (бас. Самари); **Кримська Татарка** — р., л. пр. Дніпра. Назва від прикм. *кримський*; пор. іст. *Кримська* — лівобережна частина Нижньої Наддніпрянщини. Про походження другої складової частини гідроніма див. *Татарина*; **Кримський (Чумацький) шлях** — ішов з Полтави на Перекоп через рр. Оріль, Самара, Московка, Кінські Води, Янчокрак і Карачокрак [Стрижак, НРЗХ, 93].

Кримський півострів (Крим) — розташований між Чорним та Азовським морями і Керченською протокою. На пн. сполучається з материком вузьким Перекопським перешийком. У давнину пд. частина п-ова, в той час заселена таврами, була відома під назвою Тавріка, Таврида, першу згадку про яку знаходимо в Геродота (V ст. до н. е.). Ще раніше, від кімерійців — Кімерія. Згодом Крим заселяли скіфи (VII ст. до н. е.), половці (XI ст.) та ін. У XIII ст. сюди проникли монголо-татари і осіли спочатку в степовій частині. Оволодівши м. Солхат, вони назвали його **kerim* (див. **Старий Крим**), що означає «укріплення, перекоп, стіна» (монг.). Цьому, ймовірно, сприяла наявність куестів — крейдяних уступів, розміщених між степовим і гірським Кримом, які завойовники спочатку прийняли за білі фортечні стіни — **kerum* (*керим*). Згодом назва поширилась на весь п-ів. За середніх віків К. п. був відомий під кол. назвою Тавріані, Таврида, Таврія. Після приєднання Криму до Росії його почали називати Тавридою.

Кримський шлях — див. **Крим**.

Кримські гори (кол. Таврійські гори, Кімерійські гори) — гори на пд. і пд. сх. Кримського п-ова. Простягаються вздовж узбережжя Чорного моря від мису Феодора на пн. сх. до м. Севастополя на пд. зх. Кримські гори являють собою гірське підняття, яке складається з трьох паралельних пасом: Головного, Внутрішнього (Середнього) і Зовнішнього. Кол. назви від народів *таврів* і *кімерійців*, які населяли п-ів. Походження суч. назви див. **Кримський п-ів (Крим)**.

Криниця — рр.: 1) п. пр. Уборті (бас. Прип'яті); 2) пр. Джерела (бас. Десни). Назва від арх. апелятива *криниця* — синоніма географічного терміна «джерело, річка».

Кринички (Криничкувате) — смт., рц. Дніпропетровської обл. Розташоване на р. Мокра Сура (бас. Дніпра). Засноване у

XVIII ст. Назва від *криниця* «джерело» [ССМ, 1, 519]. Утворена за допомогою демінутивного суф. -к(а). Закінчення -и виступає як словотворчий засіб. Звідси ж і паралельна назва *Криничкувате* — утворена за допомогою суф. -уват. Пор. ще апелятив *криничина*, «місцевість, багата джерелами» [ССМ, 1, 514]. Звідси ж *Кринична* — смт., підпорядковане Макіївській міськраді Донецької обл. Розташоване на перетині залізниць Горлівка — Іловайськ і Дебальцеве — Ясинувата. Під час будівництва залізниці у 1879 тут було побудовано зал. ст. Кринична, названу так по імені слободи, що лежала на р. *Кринка*, від якої остання перейняла назву.

Кринка (Кринки, Кримка, Чорний Міус, Кринська) — р., п. пр. Міусу (бас. Азовського моря). Вважають, що назва К. виникла у верхів'ях р., початок якої живиться *джерелами* (*кринками*), згодом поширилась на все русло. Звуковий варіант *Кримка* міг виникнути завдяки тому, що її правий бер. був *кримський*, тобто під контролем кримських татар, на відміну від лівого — *ногайського*. У XVII ст. Кринка називалася ще **kara-miŷüz* — «Чорним Міусом». Пояснення слова *Міус* див. *Міус* [Отін, КД., 2.11.80].

Кришталева (Кривчанська) печера — одна з найбільших печер в Європі. Розташована біля с. *Верхнє Кривче* Борщівського р-ну Тернопільської обл. Звідси паралельна назва. *Кришталева* від *кришталь* «безбарвний прозорий різновид кварцу». Називають за наявність у печері природних «кришталевих» споруд (сталактитів, сталагмітів, колонад тощо), які утворюють дивовижне кришталеве царство.

Кролевець — м., рц. Сумської обл. Розташоване на залізниці Шостка — Конотоп. Засноване 1601. Назву пов'язують з польським *королем* Сигізмундом III. Утворилася вона від п. *круль* «король» шляхом демінутивної суфіксації: спочатку за допомогою суф. -ев, а потім -ець [Виноград., 89].

Кропивна — рр.: 1) л. пр. Золотоноші (бас. Дніпра); 2) л. пр. Лисогору (бас. Сули); 3) л. пр. Остра (бас. Десни); 4) л. пр. Тетерева (бас. Дніпра); 5) п. пр. Вілії (бас. Тетерева). Назва від *кропива водяна*, або кушир (*Geratophyllum demersum* L.), — рослина, поширена у стоячих і з повільною течією водах. Пор. Куширувата. Утворення від апелятива *кропивна*. Ж. р. назви орієнтований на лексему річка. Звідси ж *Кропивник* — рр.: 1) л. пр. Колодниць (бас. Дністра); 2) л. пр. Сівки (бас. Дністра); *Кропивниця* — р., п. пр. Горині (бас. Прип'яті).

Кропивницьке — с. Ново-Українського р-ну Кіровоградської обл. Розташоване неподалік від верхів'я р. Чорний Ташлик, л. пр. Синюхи (бас. Півд. Бугу). Батьківщина видатного

укр. драматурга і режисера *М.Л. Кропивницького* (1840—1910). Звідси й назва.

Кропивня — рр.: 1) л. пр. Вересні (бас. Прип'яті); 2) л. пр. Ужа (бас. Прип'яті). Назва від *кропива* (див. **Кропивна**), додається суф. -н(я). Звідси ж **Кропив'янка** — рр.: 1) л. пр. Остра (бас. Десни); 2) пр. Півд. Бугу.

Кругле — оз.: 1) у Шацькому р-ні Волинської обл., в групі Шацьких озер; 2) у групі Перекопських озер, на пн. Кримського п-ова; 3) у групі Прогнойських озер, на Кінбурнській косі Чорноморського узбережжя в Херсонській обл.; 4) на пд. зх. Чорноморського узбережжя Кримського п-ова; 5) і 6) (два оз.) на узбережжі Чорного моря в Херсонській обл. Сміслове значення назви ясне — «кругле», тобто за конфігурацією своїх берегів подібне до круга. Звідси назва **Круглик** — оз. на Правобережжі Нижнього Дніпра, на околиці м. Херсона, утворена за допомогою суф. -ик.

Крута — р.: 1) л. пр. Дністра; 2) п. пр. Вересні (бас. Прип'яті). Найменування від прикм. *крутий* «дуже вигнутий» в означенні горизонтальної звивини річки, а не вертикальної конфігурації її берегів [ГНП, 54]. Пор. **Кривий Торець**.

Крута Каїр — р., л. пр. Дніпра. Про походження ім. частини складного гідроніма див. **Каїр**. Означальна частина гідроніма вказує на звивистість русла річки. — Див. **Крута**.

Крутий Яр — р., л. пр. Тетерева (бас. Дніпра). Назва ім. частини гідроніма від апелятива *яр* — «високий крутий берег, що підмивається річкою» [«Россия», т. 6]. Термін запозичено з тюрк. *Крутий* — «стрімкий», «обривистий». Дослівно: «Річка з стрімкими берегами, що підмиваються водою».

Крутоярка — р., л. пр. Інгулу (бас. Півд. Бугу). Назва являє собою складне утворення — прикм. *крутий* та номенклатурне слово *яр*. Утворена за допомогою суф. -к(а).

Крушинка — рр.: 1) п. пр. Бобра (бас. Горині); 2) л. пр. Бугаївки (бас. Дніпра). Назва від *крушина* (*Frangula Mill*) — рід кущів чи невеликих дерев, що ростуть по заплавах місцях майже по всій Україні. Утворення з суф. -к(а).

Кудинка — р., л. пр. Півд. Бугу. Назву виводять від тюрк. **kuduk* «степовий колодязь, копань». Гадають, утворена від скороченої основи *куд-* за допомогою суф. групи -инк(а). Але більш вірогідно — від антропоніма *Кудин*. Пор. с. **Кудинка**, розташоване в гирлі К.

Кудрявцівка (кол. Колосівка) — смт. Веселинівського р-ну Миколаївської обл. Розташоване при перетині залізниць Миколаїв — Березівка і Вознесенськ — Березівка. Засноване у 1910.

Нова назва з 1928 на честь ентузіаста-землеміра *Кудрявцева*, утворена за допомогою суф. -к(а).

Кузнецовськ — смт. Володимирецького р-ну Рівненської обл. Розташоване на правому бер. р. Стир (бас. Прип'яті). Виникло в 1977 біля с. Вараш у зв'язку з будівництвом атомної електростанції. Ім'я с-щу дано на честь розвідника Героя Радянського Союзу *М.І. Кузнецова*, котрий діяв на Рівненщині в роки другої світової війни. Назва утворена за допомогою суф. -ськ.

Кулига — р., л. пр. Згару (бас. Півд. Бугу). Назва від слова *кулига*, яке в XIII–XIV ст. було у вжитку багатозначним і означало «невелика галявина в лісі, розчищена під ріллю», «низовинний берег, заплава в закруті річки», «луки на березі річки». За низовинні заплавні береги, імовірно, і дана назва [Смол., ТМ, 32].

Куликівка — смт., рц. Чернігівської обл. Виникло в другій половині XIX ст. у зв'язку з будівництвом залізниці Чернігів — Ніжин. Зал. ст. і с-ще перейняли назву с. *Куликівки*, розташованого на Десні. Останнє засноване в XVII ст. козаками і селянами-кріпаками — вихідцями з Правобережної України. Треба думати, що назва від прізвища *Кулик*, яке зутрічається в цій місцевості і нині. Утворилася за допомогою присв. суф. -ів-к(а).

Куличиха — р., п. пр. Груні (бас. Псла). Найменування утворене за допомогою суф. -их(а) від назви птаха *кулик*. У заплаві ріки і тепер водиться багато куликів. О.С. Стрижак припускає за можливе проміжну антропонімічну стадію — утворення від прізвища *Кулик* за допомогою топонімічного форманта -их(а). Пор.: Коржиха — зал. ст. на лінії Полтава — Красноград та ін.

Кульна (в КРУ — *Кульна*, наголос дано не вірно) — р., п. пр. Чорної (бас. Дністра). За Сепинським, в основі назви лежить молд. *колуни* «дикі коні», що приходили сюди пити воду. Йдеться, як гадають, про тюрк. походження назви *кулан* «дикий осел», іноді «дикі коні» [ГНП, 55].

Кума — рр.: 1) п. пр. Вілії (бас. Прип'яті); 2) л. пр. Горині (бас. Прип'яті). Назву виводять від *кума* — вир у річці Горині; *куміна* — «вар біля берега, місце, де вода повертає в напрямку, що супротивний течії» [Пура, НРГ, 48]; 3) пр. Орчика (бас. Орелі); 4) п. рукав Дніпра. Назва від тюрк. **kit* «пісок». Закінчення -а виконує роль словотвірного засобу. Пор. р. Кума в бас. Каспійського моря.

Кундук — 1) див. *Когільник*; 2) див. *Сасик* 2).

Куп'янськ (кол. Купецький, Купчинка, Купенка, Куп'янка, Купенськ) — м., рц. Харківської обл. Розташоване на р. Оскіл (бас. Сів. Дінця). В документах говориться, що поселення засноване 1685 в урочищі *Купенка* [Матер., 148]. Термін *купина* оз-

начає: «невеликі горби» — характерний ландшафт місцевості, на якій розташоване місто. Про це засвідчують і варіанти назви К. Дехто походження топоніма пояснює тим, що поселення здавна було важливим торговельним пунктом, де відбувалися жвава купівля і продаж краму, тобто було купецьким осередком. Таке тлумачення вважаємо непереконливим. Один з варіантів — *Купецький* — є переосмислення варіанту Купенськ. Суч. назва утворилася від кореня *куп-*, через варіант *Куп'янка*, за допомогою суф. *-ськ*. Пор. назву с. Купини на Хмельниччині в тому ж означенні.

Курахівка — смт., підпорядковане Селидівській міськраді Донецької обл. Розташоване на р. Вовча (бас. Самари). Засноване 1924 в зв'язку з будівництвом вугільної шахти. Назва від с. *Курахівки* (нині с. Зоряне), розташованого вище за течією річки. Найменування села відантропонімічного походження — утворилося від прізвища землевласника *Курахова* за допомогою суф. *-к(а)*.

Курахове (до 1943 — Кураховстрой, до 1956 — Кураховгрес) — м. Мар'їнського р-ну Донецької обл. Розташоване на лівому бер. р. Вовча (бас. Самари), на автошляху Донецьк — Запоріжжя. Місто виникло в зв'язку з будівництвом ДРЕС, яке розпочалося 1936. Назва від *Курахівка* (див.).

Курилівка — смт. Царичанського р-ну Дніпропетровської обл. Розташоване на лівобережжі Дніпра. За народними переказами, назва від прізвища козака-першопоселенця *Курила*. Утворилася за допомогою суф. *-івк(а)*. Виникло в середині XVIII ст.

Куриця — р., л. пр. Терна (бас. Сули). Назва від д.-р. терміна *кур'я*, «затон, протока річки» [Посп., ТОН].

Куртий — верш. Українських Карпат, біля с. Микуличина Івано-Франківської обл. Назва — від апелятива *куртий* «короткий» — означає «куца, коротка, невисока».

Курудер (Курудера, Куридира) — р., л. пр. Сарати (бас. оз. лим. Сасик (Кундук)). Назва від тюрк. **kuru* «сухий», **dere* «дошовий потік, що пересихає влітку».

Кути — смт. Косівського р-ну Івано-Франківської обл. Розташоване біля підніжжя Карпат, де Черемош — п. пр. Пруту — вивирається з гір на рівнину. Вперше в писемних джерелах згадується 1448. Гадають, що назва поселення виникла від розташування його в *куті* між відрогами Карпат і р. Черемош.

Кутуржиха (Кутурчили, Кутурчина, Кутурчиха) — р., п. пр. Хоролу (бас. Псла). Назва, імовірно, від тюрк. **kudur* «шалений, лютий» і **čil* — «русло річки, яр». Упродовж XIX ст. відбувався подальший розвиток гідроніма: замість кінцевого тюрк. **čil* з'являється спочатку *-ин(а)*, пізніше суф. *-их(а)*. Найменування да-

не, очевидно, за характер течії — більш швидкий, ніж течії сусідніх річок. Гідронім К. може осмислюватися як слов'янiзм з арх. преф. Ку-;

Куца Бердянка (Куца Берда, Мала Берда, Мала Бердинка, Бердянка) — р., впадає в Азовське море. Друга частина складного гідроніма від *берда* (див. **Берда**), утворена за допомогою суф. **-янк(а)**, який вказує на зменшеність об'єкта. Дослівно: «Куца (Маленька) Берда».

Кучук-Ламбатський хаос — найбільше за площею на Пд. бер. Криму нагромадження безладного, хаотично розкиданого каміння, яке утворилося тут внаслідок вивітрювання і обвалів мармуроподібних скель хр. Бабуган-Яйли. Назва походить від н. п. *Кучук-Ламбат*, що розташоване між Алуштою і Гурзуфом в р-ні «Хаосу» і входить до складу м. Алушта. Кучук-Ламбат, в свою чергу, виникло на місці старод. гр. м. Лампас, яке разом з сусіднім йому містом Партеніт було повністю зруйноване татарами-монголами в XIII ст. Назва з тюрк. **küçük* «малий» і гр. *ламбат* — «маяк».

Кучурган (до XVIII ст. — Курчаган) — р., л. пр. Турунчука, впадає в Дністровський лим. У кінці XVIII ст. назва набула форми, що зазнала перестановки звуків **čū > učur*. Назву виводять від тат. **kuru* «сухий» і **čukčur* «рів, ложе ріки». Дослівно: «Річка, що пересихає». Однак з фонетичного погляду це тлумачення не прийняте. Назва К. походить від укр. апелятива *кучурган* — «великий піщаний горб», *кучурганський* — «той, що складається з кількох піщаних горбів». Гадають, що термін К. утворився внаслідок контамінації, тобто взаємодії слів *кучугура* (див. **Білі Кучугури**) і *курган* < слов. *kurhan* — «висока могила», пов'яз. з тюрк. **kur* «спорудити, укріпити» [ЕСУМ, 3, 64].

Куш-Кая — верш. Кримських гір біля м. Гурзуф. Назва від тат. **kiç* «птаха» і **kaja* «скеля». Дослівно: «Пташина скеля».

Кушугум (Кошугум, Кучугум) — 1) р., л. пр. Дніпра. Назву виводять від тюрк. **kiçik*, **kut* «дрібний пісок» [Труб., 207]; 2) (до 1780 — Кушугумівка, до 1927 — Велика Катеринівка) — смт. Запорізького р-ну Запорізької обл. Розташоване за 10 км на пд. від обласного центру. Засноване 1770 запорізькими козаками як сл. Кушугумівка, названа від р. *Кушугум* за допомогою суф. **-івк(а)**.

Куюк-Тук — о. у Сиваші (Херсонська обл.). Назва від тюрк. **küyük* «горіле, горілий» і **tek*, *tekne* «корито» (у значенні географічного терміна «западина»),

Куяльницький лиман (Куяльник) — оз.-лим. Розташоване на пн. зх. Одеської зат. Чорного моря, неподалік від Одеси. Назва від р. (Великий) *Куяльник* за допомогою суф. **-цьк(ий)**.

Л

Ла́бич — р., л. пр. Остра (бас. Десни). Топоров і Трубачов назву здогадно виводять від балт. *Lab-iki-s* в означенні «хороший» або ж від д.-прус. *Labiten* «доброрічка» [Топ., Труб., 192]. Пор. рр. До́бра, Добри́відка.

Ладан — смт. Прилуцького р-ну Чернігівської обл. Розташоване на р. Удай (бас. Сули). Відоме з 1619. За народними переказами, поселення виникло на місці божниці *Ладо* (Лад, Рад — міфічна особа у слов'ян, поганський бог сонця, згодом весілля, кохання і добробуту). Звідси, очевидно, й назва.

Лади́жин — смт. Тростянецького р-ну Вінницької обл. Розташоване на правому бер. р. Півд. Буг. Перша письмова згадка відноситься до 1362. Походження назви остаточно не з'ясовано. Існує дві гіпотези. За однією, назву одержало від старод. літоп. поселення *Лодяжин*, що було зруйноване татаро-монголами, поблизу якого виникло суч. с-ще. Назву літоп. Л. виводять від імені язичеської (поганської) богині *Лади* [ПЕВ, 693]. За іншою, назву виводять від слов. *ладо*. У слов'ян це слово означало «зарості, що утворилися на місці запустілого поселення». Пор. ст.-р. *ляд* «угіддя, сіножать, рілля, що поросли лісом» [ЕСЛН, 87]. Ми гадаємо, що утворення відбулося не безпосередньо від цього терміна, а через антропонімічний проміжок — від імені *Лади́га*, за допомогою суф. -ин.

Лади́жинка — р., л. пр. Коломаку (бас. Дніпра). Назва від *Лади́жин*, принесена звідти переселенцями-втікачами від тур. агресії (Стрижак), та демінутивного суф. -к(а).

Лази — верш. Українських Карпат. Назва, імовірно, від місцевого географічного терміна *лаз* «сіножать (поляна) в лісі». Звідси ж *Лазівча́на* — р., л. пр. Чорної Тиси (бас. Дунаю). Дослівно: «Річка, долина якої багата сіножатями». Утворена складним суф. -івщан(а).

Лані́вці — смт., рц. Тернопільської обл. Розташоване на розлогій рівнині при впадінні річок Буглівки і Жерді в р. Жирак (бас. Прип'яті). Час заснування невідомий. Вперше згадується в документах 1444. Назва, очевидно, пов'язана з терміном *лан* — поземельна міра в шляхетській Польщі і феодальній Литві та на загарбаних ними українських землях в XIV–XVIII ст.; основне мірило феодальних повинностей залежного селянства. Назва від *лан* за допомогою суф. -івець (назва жителя), -івці — множина > *Лані́вці* (ойконім).

Ланна — р., л. пр. Орчику (бас. Дніпра). Назва від *лан* — народна назва поля, ниви. Дослівно: «Польова, протікає серед ланів». За походженням слово *лан* (Land) нім., яке в XIV ст. через польську мову було запозичене в укр. у значенні «орна земля» [ССМ, 1, 538].

Ланчин — смт. Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл. Розташоване в передгір'ї Карпат, на лівому бер. р. Прут (бас. Дунаю). Засноване в X ст. в урочищі *Ланок* — великій рівнинній ділянці серед лісу над р. Прут, на якій обробляли землю, з сировиці — соляної води джерел, що існують і нині, — варили сіль. Назва урочища *Ланок* збереглася до цього часу. Утворена від топооснови *лан-* (див. **Ланна**) і суф. *-ин*. Літера *-ч-* служить інтерфіксом (частиною слова, що з'єднує основу і суф.).

Ларга — р., л. пр. Пруту (бас. Дунаю). Кол. назва *Текуч* (від *текти*). На березі річки розташоване с. Джикотяни, яке колись називалося *Ларга* від молд. *larg* «широкий» за розтягнутість села вздовж річки. Назва села перейшла й на річку [Карп., ТБ, 147].

Ластівчине гніздо — унікальна архітектурна споруда, пам'ятка архітектури. Розміщена на мисі Ай-Тодор у Місхорі, в Криму. У 80-х роках XIX ст. відставний генерал, який приїхав сюди на лікування, побудував тут дерев'яний будиночок. Згодом його купила московська купчиха Рахманова, перебудувала і назвала «Ластівчиним гніздом». У 1911 будинок потрапив до нового господаря — бакинського нафтопромисловця Штейгеля. Будинок було знесено і на його місці під керівництвом інженера А. Шервуда — сина відомого архітектора В. Шервуда, було побудовано оригінальну кам'яну споруду в готичному стилі, яка й збереглася до нашого часу. Нова назва «Замок кохання» не прижилася, за будівлею закріпилась попередня назва — «Ластівчине гніздо». Назва за подібність до ластівчиного гнізда, приліпленого до стрімкої стіни.

Латориця — рр.: 1) л. пр. Бодрогу (бас. Тиси), відома з 1248; 2) п. пр. Стиру (бас. Прип'яті). Походження назви остаточно не з'ясовано. Запропоновано ряд гіпотез. В. Банк пропонував виводити її від румун. діал. *lotru* «швидкий, бистрий, бурхливий». На кельт. походженні наголошував О.О. Шахматов, зіставляючи з гідронімами Франції *Латара*, *Латера* (суч. Lattes) [Шахм., 6]. Існують й інші гіпотези. В.П. Шульгач коренево *Лат-/Лот-* співвідносить з праслов. дієсл. **lotiti* «швидко, стрімко рухатися (про воду)», вважаючи, що на основі чергування **latiti/letiti* виникло апелятивне *латар* (з варіантами). Корінь *lat-/lot-/let-*

означає «текти». Таким чином дослідник відносить гідронім Л. до арх. слов'янізму [Шульгач, ГБС, 60–62].

Лебедин — м., рц. Сумської обл. Розташоване на р. Вільшанка (бас. Десни). В Дулінському перемир'ї, укладеному 1618, згадується *Лебединська сторожа (Лебедян)*. Її будівництво як укріплення на пд. кордоні російської держави почалося 1616. У 1654, рятуючись від гніту польської шляхти і нападів турко-татар, переселенці з Правобережної України поселились на Лівобережжі; на місцях трьох слобід — Леб'яжий город, Кобища і Довгалівка — заснували місто під назвою *Леб'яжий город*. Суч. назва дещо видозмінена. Кол. назва походить від оз. *Лебедин* (Лебедине, Леб'яже), котре розташоване на околиці міста і на якому, за переказом, водилося багато лебедів. Припускають також, що топонім виник від прізвища *Лебідь* [Никон., КТС], що менш вірогідно. Словотворчим засобом служить суф. -ин.

Лебедине — оз.: 1) на пд. сх. Чернігівської обл.; 2) на пд. сх. Сумської обл.; 3) на пд. сх. Івано-Франківської обл. Назва від *лебідь* (signus) — рід птахів родини качаких підродина гусячих. У минулому на озерах водилися лебеді, утворився гідронім за допомогою суф. -ин(е). Звідси ж *Лебединець* — р., п. пр. Гуйви (бас. Тетерева). Утворення від основи *лебед-* за допомогою суф. -инець; *Лебединка* — р., л. пр. Тямину (бас. Дніпра), назва утворилася за допомогою суф. -инк(а); *Лебедиха* — р., л. пр. Дніпра, утворення з суф. -их(а); *Лебедишка* — рр.: 1) л. рук. Дніпра в Запорізькій обл. Пор. лим. *Лебідь*, розташований нижче по Дніпру; 2) л. рук. Дніпра в Херсонській обл. Пор. оз. *Лебедине*, розміщене неподалік. Назви утворилися за допомогою суф. -ишк(а); *Лебедівська* — р., п. пр. Дніпра, утворення за допомогою складного суф. -івськ(а); *Лебідь* — р., л. пр. Десни. Безсуф. утворення від апелятива *лебідь*.

Лебедачі (Лебедіні) острови (кол. Сари-Булатські) — о-ви, розташовані на пн. зх. від Кримського п-ва в Каркінітській зат. Чорного моря. Філіал Кримського заповідно-мисливського господарства — заповідник білих *лебедів*. Звідси суч. назва. Кол. найменування від назви мису — *Сари-Булат*.

Лємиць — р., п. пр. Дністра. Ймовірно, назва від *лема, лемиця* діал. «трясовина, драговина, мочар». Дослівно: «Річка, багата трясовинами». Звідси, очевидно, і *Лемля* — р., л. пр. Ірші (бас. Тетерева).

Лєніна — смт. Лутугинського р-ну Луганської обл. Розташоване поблизу залізниці Родакове — Лутугине. Виникло в 1947

навколо шахти імені *В.І. Леніна*. **Леніне** (кол. Сім Колодязів) — смт., рц. АРК. Розташоване на залізниці Джанкой — Керч. Виникло в кінці ХІХ ст. **Ленінське** — смт.: 1) підпорядковане Свердловській міськраді Луганської обл. Розташоване на залізниці Ровеньки — Свердловськ. Засноване у 1900; 2) підпорядковане Дзержинській міськраді Донецької обл. Розташоване неподалік від залізниці Костянтинівка — Горлівка. Назви по імені *В.І. Леніна*.

Ленківці (кол. Леньківці) — смт. Кальменецького р-ну Чернівецької обл. Розташоване неподалік від Дністра. Вперше згадується в документах 1488 як *Ленцовичеве село*, тобто село Ленцовича. Утворене за допомогою суф. **-івц(і)**.

Лета — р., л. пр. Стиру (бас. Прип'яті). Гідронім вважають місцевим дослов. і.-е. реліктом. Пор.: р. Leitha на кордоні Угорщини та Австрії, назву якої пояснюють як «глиниста, брудна», д.-прус. *laydis* «глина», алб. *leth* «мокра глина», угор. *лейти* «брудна вода» [див. Труб., ПУ, 219].

Либідь (літоп. *Лыбѣдь*, пізн. *Лыбедь*, *Лыбядь*) — р., п. пр. Дніпра в м. Києві, бере початок поблизу зал. ст. Київ-Волинський, гирло біля с-ща Корчуватого. У минулому була повноводною і використовувалась для місцевого судноплавства. Походження назви не ясне, є багато гіпотез. Гадаємо, найбільшої уваги заслуговує творення її від і.-е. **lybēdъ* > праслов. **lub-* «вода» > *libēdъ* «багнисте місце» із праслов. суф. **-ēdъ*; пор.: укр. діал. *вершыдь* «верхів'я (верхня частина бас.) якоїсь річки». Літоп. зв'язок гідроніма з іменем дівчини (сестри Кия, Щека і Хорива) — наслідок пізнішого переосмислення [ЕСЛН, 83–84; Железняк, ЕС, 20–21].

Лиман — оз.: 1) на Чорноморському узбережжі в АРК; 2) на пд. зх. Полтавської обл.; 3) на пн. сх. Дніпропетровської обл.; 4) на пн. Донецької обл.; 5) на пн. Полтавської обл.; 6) на пд. сх. Херсонської обл.; 7) два озера в центральній частині Харківської обл. Географічний термін *лиман* походить від гр. *limen* «гавань», «бухта, затока при впадінні ріки в море», запозичене в укр. через тюрк. мови. У наш час слово *лиман* має подвійне значення: а) затоплене морем гирло ріки або балки. Звідси загальна назва багатьох лиманів. Від них виникли власні назви перелічених вище лиманів узбережжя Чорного і Азовського морів, а також Дніпровський (Дніпро-Бузький), Дністровський та ін.; б) затоплені водами пониження на плоскій низовинній місцевості. До них відноситься оз. Лиман у Харківській обл.; 8) смт.

Зміївського р-ну Харківської обл. Розташоване на автошляху Зміїв — Балаклія, пн.-зх. оз. *Лиман*, від якого й перейняло назву. Засноване 1682.

Лиманське — смт. Одеської обл. Розташоване на бер. *лиману*, розширеного гирла р. Кучурган. Звідси й назва. Засноване в кінці XVIII ст.

Лиманчук (кол. с-ще шахти № 1) — смт., підпорядковане Сніжнянській міськраді Донецької обл. Розташоване в бас. р. Міус (бас. Азовського моря), сх. райцентра. Виникло в зв'язку з будівництвом вугільної шахти у 1957. Назву виводять від урочища *Лиман*, низовинної місцевості, яка в минулому заливалася водою. Утворена за допомогою суф. -чук.

Липа — рр.: 1) л. пр. Дністра; 2) л. пр. Розтоки (бас. Дністра); 3) л. пр. Стиру (бас. Прип'яті). Походження назви остаточно не з'ясоване. Вказують на наявність в гідронімі елемента -па, який є не суфіксом, а самостійним словом, що засвідчено в балт. мовах і означає «річка». Пор. д.-прус. *ape* «річка», лат. *ipe* «річка», лит. *ipe* «річка, потік, ручай». Пор. назви рр. Свапа (Свопа) — пр. Сейму, Удепа в бас. Оки, Жукопа на верхній Волзі, в Латвії — Алупе, Борупе, Нарупе та ін. [Петров, НН, 79]. Інші дослідники гідронім Л. відносять до дослов. шару, вважаючи його іллір. походженням, в якому первинним варіантом гідроніма був *Луна*, де -упа в значенні «річка» [Труб., ПУ, 154–155; ЕСЛН, 41–42]. Таке тлумачення вважають вірогідним. В іллір. мову гідронім, очевидно, потрапив з і.-е. **Lipá* з наголосом на другому складі [див. Железняк, Рось, 156]. Звідси ж *Гнила Липа* (див. *Гнила*). В укр. мові назву переосмислено, в ній вбачають слово *липа* — рід дерева з родини липових. Похідні від *Липа*: **Липець** — р., л. пр. Харкова (бас. Сів. Дінця); **Липецька** — р., п. пр. Тилігулу (бас. Тилігульського лим.); **Липка** — р., п. пр. Єзуча (бас. Дніпра); **Липчик** — р., л. пр. Липця (бас. Сів. Дінця); **Лип'янка** — рр.: 1) л. пр. Товмача (бас. Півд. Бугу) і 2) л. пр. Старовірівки (бас. Орелі), утворилася за допомогою суф. -янк(а).

Липова Долина — смт., рц. Сумської обл. Розташоване у верхів'ї р. Хорол (бас. Псла). Засноване в другій половині XVII ст. Назву виводять від *долина* з означенням *липова* (пор. *Липовець*).

Липовець — смт., рц. Вінницької обл. Розташоване на р. Соб (бас. Півд. Бугу). Перша письмова згадка відноситься до XIV ст. За народними переказами, назва походить від *липового гаю*, який ріс на околиці поселення і в якому жителі ховалися під час татарських набігів. Утворилася за допомогою суф. -ець від основи прикм. *липов(ий)*.

Липчик — див. **Ліпа**.

Лип'янка — див. **Ліпа**.

Ліса Гора — верш.: 1) Верхньодністровської рівнини у Львівській обл.; 2) Придніпровської вис. у Запорізькій обл.; 3) Розточчя у Львівській обл. та ін. Назва від прикм. *лисий*, дана за голу (лису), *не вкриту лісом вершину*. Лиса Гора Придніпровської вис. у XVI ст. була відома як Біла Гора (так її називали за світлі гірські породи).

Лисичанськ — м., рц. Луганської обл. Розташоване на р. Сів. Донець (бас. Дону), в урочищі *Лисичий Байрак*. Колись тут була і сл. *Лисичий Байрак*, заснована укр. козаками на початку XVIII ст. як сторожовий пікет. Поселення виникло в 1795. За народними переказами, в урочищі водилося багато лисиць. Назва Л. утворилась, очевидно, за допомогою суф. групи: спочатку -ан(и) (лисичани), а потім від лисичан- + -ськ.

Лисогір (Лисиця, Лисогорка) — р., л. пр. Удаю (бас. Сули). Слов. складне гідронімічне утворення. Варіант Лисиця вказує на відношення його до зоогеографічного семантичного (смилового) ряду, пов'язаного з лисицею (*Vulpes*). Назва могла бути перенесена з мікроороніма — невеликої гірки, кручі, де водилися лисиці. Пор. *Скотувата* (див. **Верхнєторецьке**). Не виключено, що гідронім Л. походить від оронімічного словосполучення *Лиса гора*.

Лисянка — смт., рц. Черкаської обл. Розташоване на берегах Гнилого Тікичу (бас. Півд. Бугу). Засноване в XVI ст. втікачами з поневоленних литовцями земель. Археологічні пам'ятки вказують на те, що тут в IX–X ст. існувало городище. Перша письмова згадка відноситься до 1622. Як свідчать документи Лисянського районного краєзнавчого музею, Л. дістала назву, очевидно, від назви *Лиса Гора*, що розташована неподалік. Ім'я гори походить від того, що її гола вершина здавна здіймалася серед густих, колись непрохідних лісів. Утворилася назва за допомогою суф. -янк(а). В Л. у дячка вчився хлопчаком Т.Г. Шевченко.

Литвинка — рр.: 1) п. пр. Багви (бас. Півд. Бугу); 2) п. рук. Дніпра. Протягом XIV ст. українські землі, за винятком Західної Волині і Галичини, опинилися під владою Литви. Спочатку литвинами (*lithuani, litvani*) називали самих литовців, а пізніше почали називати так білорусів, тому що Білорусія значно раніше ввійшла до складу Литви. Топоніми, які виникли у цей період, притаманні тим районам, де в минулому проходили межі Литовської держави. Назва річки від апелятива *литвин* за допомогою суф. -к(а). На цій же основі виникли топоніми: **Литвино-**

ве гірло — одне з гірл Нижнього Дніпра. Назва утворилася за допомогою суф. **-ов(е)**.

Лишний поріг (Личний поріг) (д.-р. — Наперезуй, варяги називали Струвун) — восьмий поріг на Дніпрі. Виступав з води за 15 км нижче від порога Будила. Назва від прикм. *личний* — вітрильний мотузок, зроблений з лика. Згодом назва набула семантично більш ясного для новішого часу означення — *лишний*. Л. п. мав глибокі природні проходи, а тому не становив перешкоди для судноплавства. Тут можна було трохи перепочити. Звідси назви Наперезуй і Струвун. Ці дієслова означали «нав'язуй, розперезуй» (вітрила). Нині Л. п. затоплений водами вдсх. [УРЕ I, 8, 152; Яворницький-Дніпр, 85].

Лівадія — смт. Ялтинського р-ну АРК. Курорт. Розташоване на пд. узбережжі Чорного моря. Як н. п. існувало ще за середньовіччя. Назва, ймовірно, від гр. *livadi* «луки». Закінчення **-я** служить словотворчим засобом.

Лівобережна Україна (**Лівобережжя**) — історико-географічна назва частини території України, розташованої на *лівому березі Дніпра*. Звідси й назва. Термін Л.У. вперше згадується в XVII ст. як Лівобережна Гетьманщина. Походження ім. частини топоніма *див. Україна*. Згідно з Андрусівським перемир'ям (1667), знаходилась на автономному положенні в складі царської Росії. На чолі стояв гетьман. Звідси Гетьманщина.

Лізна — рр.: 1) (Лозна, Лозная, Лезная, Лозовая — СГУ, 319) л. пр. Деркулу (бас. Сів. Дінця); 2) (Лозная, Лознянка, Лозняна) п. пр. Айдару (бас. Сів. Дінця). Назва від діал. *лізна, лозна, лозова* (*див. Лозова*). Звідси ж **Лізниця** — рр.: 1) л. пр. Жерева (бас. Прип'яті); 2) (Лозниця) п. пр. Норина (бас. Прип'яті); 3) (Лозниця) л. пр. Ужа (бас. Прип'яті). Назва утворена від основи *лізн-* за допомогою давнього гідронімічного суф. **-иц(я)**.

Лісківець (Лісковец, Лисківець) — р., л. пр. Виженки (бас. Пруту). Назва похідна від діал. *ліска* «ліщина». Утворена суф. **-ець** від прикм. *лісковий*. Пор.: верба — Вербівець, вільха — Вільховець. Приклад стандартної на Буковині моделі для творення гідронімів від назв рослин [Карп., ТБ, 147]. Звідси ж **Малій Лісковець** — р., л. пр. Лісківця (бас. Пруту).

Лісна — рр.: 1) л. пр. Тетерева (бас. Дніпра); 2) пр. Ірпеня (бас. Дніпра); 3) рук. Дніпра на Дніпропетровщині. Назва від *ліс*, утворена суф. **-н(а)**, вказує на розташування русел річок у лісі. Звідси ж **Лісова Кам'янка** — р., л. пр. Тетерева (бас. Дніпра), утворена від основи *ліс* за допомогою суф. **-ов(а)**. Друга складова

частина гідроніма — *Кам'янка* — своє ім'я одержала за кам'янисте русло (*див. Кам'янка*) [Юрков., 196].

Лісне — смт., підпорядковане смт. Володарське Донецької обл. До категорії смт. віднесено у 1964. Розташоване в *Азовському лісництві*, від якого перейняло назву.

Лісова Кам'янка — *див. Лісна*.

Літин — смт., рц. Вінницької обл. Розташоване на р. Згар, л. пр. Півд. Бугу. Вперше згадується в першій половині XV ст. Походження назви точно не встановлено. За переказом, його заснував литовський воєвода *Літк* (Літа), який побудував тут замок. Найменування міста виводять також від *літ* «болотиста місцевість» та суф. -ин. Пор.: лит. *lytus* «текти», *Lietuva* (Литва) «країна, багата водою» [Ів., 63]. Таке тлумачення менш вірогідне.

Лов'ятин — р., п. пр.Тясмина (бас. Дніпра). Назва, ймовірно, балт. походження. Пор. *Ловать* (впадає в оз. Ільмень, Росія), яку М. Фасмер пов'язує з прибалт.-фін. топонімами *Aluatti*, *Alvatiniemi* з фін. *alve* «виводок, риб'яча молодь». Цю ж гіпотезу підтримує А.А. Агеева [Агеева, 97].

Лознище — оз., на пн. зх. Чернігівської обл. Назва від основи *лоз-* (*див. Лозова*) за допомогою суф. -ищ(е). Останній вживається на означення місця, де колись щось знаходилося, в даному разі колись росли *лози*.

Лозова — досить поширений гідронім. У СГУ внесено 19 річок під цією назвою. Утворилася від апелятива *лоза* за допомогою суф. -ов(а). Звідси ж *Лозовенька* — рр.: 1) л. пр. Береки (бас. Сів. Дінця); 2) л. пр. Уди (бас. Сів. Дінця). Назва похідна від *Лозова*, утворилася суф. -еньк(а); *Лозовок* — р., п. пр. Дніпра, утворення на -ок, що підкреслює відтінок зменшеності. *Лозуватка* — рр. Під цією назвою в СГУ подано 13 річок. Назва утворилася від основи *лоз-* за допомогою суф. -уват + суф. -к(а). *Лозова* — м., рц. Харківської обл. Розташоване на пд. області на перехресті важливих залізниць. Виникло в кінці 60-х років XIX ст. у зв'язку з будівництвом Курсько-Харківсько-Азовської залізниці і зал. ст. Назву запозичено у посада *Лозова*, що був розташований за 3,5 версти від зал. ст., біля витоку р. *Лозова*. *Лозове* (до 1949 — Торфорозробка) — смт. Деражнянського р-ну Хмельницької обл. Розташоване на р. Вовчик (бас. Півд. Бугу). Виникло в 1929 у зв'язку з розвитком торфового промислу, звідси первинна назва. У долині ріки неподалік від торфорозробок багато лози.

Локачі — смт., рц. Волинської обл. Розташоване на правому бер. р. Луга, п. пр. Бугу. Перша згадка в документі, що відноситься до 1542, в якому говориться про продаж містечка Л. князеві Сангушкові. Походження назви не встановлено. Існує кілька версій. Одні тлумачать її походження від д.-р. *локы* «калюжа, низовинне заболочене місце» через найменування мешканців цієї території *локачів*. Є й інші гіпотези. Найбільш вірогідно — це множинна форма від антропоніма *Локач*, реально засвідченого в слов. ономастиконі (Корепанова).

Локниця — рр.: 1) л. пр. Стоходу (бас. Прип'яті); 2) п. пр. Сви́дівки (Болотниці) (бас. Прип'яті). Існує кілька гіпотез щодо походження назви Л. Одні виводять її від д.-слов. *локи*, *локове* «калюжа, дощ» або ж *lukna* — «болотяне місце». Інші — від д.-слов. *локня* «лікоть, вигин річки» в розумінні «звивиста», дана за велику кількість меандр [Прох., 98], що вірогідніше. Звідси, ймовірно, **Локня** — рр.: 1) л. пр. Виру (бас. Десни); 2) п. пр. Ворскли (бас. Дніпра); 3) п. пр. Клевені (бас. Десни); 4) л. пр. Реті (бас. Десни); 5) п. пр. Псла (бас. Дніпра); 6) п. пр. Сули (бас. Дніпра); 7) п. пр. Сейму (бас. Десни). Звідси ж **Локнянка** — р., л. пр. Виру (бас. Десни). Утворилася від основи **Локн-** за допомогою суф. **-янк(а)**.

Лопань (Лопин, Лопина, Лопаюс) — р., л. пр. Уди (бас. Сів. Дінця). В деяких рос. говірках слово *лопань* означає «колодязь на багні, на болоті». Вважають, що первісно *лопань* означало «вода, яка б'є назовні», походить від *лопатись*, *лопнути* [Фасм., 2, 518]. Інші дослідники у схожій назві — *Лопанка*, п. пр. Ропші (бас. Десни, Росія), вбачають балт. гідронім типу *Lopin*. Звідси д.-прус. *Lapino*, *Laroupen*, лит. *Lapines*, *Larape*, лат. *Lapaine* в розумінні «лисиця». Пор. назву р. Ропша з іран. «лисиця», р. *Лисиця* в бас. Ворскли і Сули. Як вказують дослідники, в цьому районі ми знаходимо унікальне сусідство балт., іран. і слов. етнічних елементів [Топ., Труб., 193–194]. Суф. **-ань** вторинного походження на слов. ґрунті під впливом топонімічного оточення.

Лопатин — смт. Радехівського р-ну Львівської обл. Розташоване на перетині автошляхів Радехів — Броди, Берестечко — Бузьк. Перша письмова згадка відноситься до 1366. Існує кілька гіпотез про походження назви. Найбільш імовірна думка Є.М. Черняхівської, яка виводить її від д.-р. (очевидно, язичеського) імені чи прізвища *Лопата*. Утворення від основи **Лопат-** і суф. **-ин**.

Лопатина — р., п. пр. Івоту (бас. Десни). Назва від укр. діал. *лопатина* «заглиблення в ґрунті невизначеної форми» [Черепан.,

127], «низовинне місце, що затопляється сніговою водою» [Железняк, Рось, 33]. Дослівно: «Невелика річка, що пересихає». Звідси ж Лопатиха — р., л. пр. Дніпра. Назва утворилася від основи лопати- за допомогою суф. -их(а).

Лопатник — пот., л. пр. Пруту (бас. Дунаю). Назва від укр. діал. лопаття «латаття» [Грінч., 2, 377; Карп., ТБ, 148]. Дослівно: «Річка, багата лататтям».

Лопухівська — р., л. пр. Ворскли (бас. Дніпра). Назва від лопух (Arstium L.) — рід рослин родини складноцвітних. Утворена за допомогою складної суфіксації -ів + ськ. Дослівно: «Річка, що протікає через місцевість, порослу лопухами». Звідси ж Лопушка — р., л. рук. Дніпра; Лопушна — ряд потоків, що впадають в Дністер і Прут; Лопушний (КРУ — Лопушня) — р., л. пр. Ріки (бас. Тиси).

Лоска — р., п. пр. Десни (бас. Дніпра). Назва від д.-р. лоск-«лощина, виярок» [Посп., ТОН, 131].

Лоханський поріг — третій поріг на Дніпрі. Виступав з води нижче від Сурського порога біля с. Волоського. Біля правого берега Дніпра падав трьома лавами, біля лівого — однією. За часів Київської Русі називали Островним прагом за те, що утворював три невеликих острова, між якими були проходи. Згодом виникла суч. назва від Лохані — назви проходу між виступом порога і лівим берегом [УРЕ I, 8, 267]. Назву Лохань лоцмани пояснювали тим, що вода в проході плещеться, як у лоханці [Яворницький-Дніпр, 39]. Нині поріг затоплений водами вдсх.

Лохвиця (*Локвиця) — 1) р., п. пр. Сули (бас. Дніпра) (кол. Лохвица, Лохвя, Лохфича, Лохвица). Походження назви не з'ясовано. Існує кілька гіпотез. За однією з них, гідронім виник від лох «самець сьомги в період нересту». Тлумачення наївне. Інші назву виводять від д.-слов. локы «дош», локве «калюжа» [Черных]. Назву виводять від ст.-слов. локы — «калюжа, водойма». Пор.: болг. локва «калюжа», с.-х. локва «калюжа, болото, озеро чи невелика глибока яма», ч. lokáč «калюжа на вибитому місці дороги». Звідси слов. *lokъvica, укр. Лохвиця, болг. Локвица [ЭССЯ, 16, 9—10]; 2) м., рц. Полтавської обл. Розташоване на р. Лохвиця (бас. Дніпра), на автомагістралі Київ — Суми. Час заснування невідомий. Вперше згадується в літописах 1320. Назва від р. Лохвиця. Утворення від лохв- за допомогою гідронімічного суф. -иц(я).

Лохова — р., пр. Утки (бас. Сули). Утворення від рослини лох (Eleagnus anagustifolia) малопереконливе. Назва, ймовірно, похо-

дить від і.-е. **luk̥s, lok̥s* через балт. Пор. лат. *luksts* «мочар, трясо-вина» [Стрижак, ГП, 157].

Лош (Лошь, Лош — СГУ, 327) — р., л. пр. Десни (бас. Дніпра). Назву виводять від балт., звідки лит. *Laš* «лосось» (*Salvanidae*) родини риб ряду оселедцеподібних. Звідси *Laš-ure* «ріка лососів» [Корепан., 183]. Пор.: р. Лоша — дві в Білорусі, одна в Брянській обл. Росії в тому ж розумінні [Топ., Труб., 9, 194]. Гадаємо, від цієї ж основи **Лошенка** — р., пр. Десни (бас. Дніпра), утворена від **лош-** за допомогою суф. **-енк(а)**; **Лошак** — рр.: 1) л. пр. Псла (бас. Дніпра); 2) п. пр. Кам'янки (бас. Тетерева), утворена за допомогою суф. **-ак**; **Лошівка** — р., л. пр. Стиру (бас. Прип'яті), утворена за допомогою суф. **-івк(а)**.

Лубни (літоп. м. — Лубьн, Лубно у Переяславській землі) — м., рц. Полтавської обл. Розташоване на р. Сула (бас. Дніпра). Назва вперше згадується в «Поученні Владимира Мономаха» під 1096 [ПСРЛ, 1, 250; Лавр. літоп. під 1107]. Назва — коротка форма прикм. від д.-р. *lŭbъ* «луб, кора, лико». В основі праслов. **lub/ljub* < і.-е. **loubh* [Росп., 26]. Очевидно, субстантивований ад'єктив на **-ьн-** від д.-р. *lŭbъ* в значенні «луб'яне, дощане, дерев'яне» [Стрижак, ППНП, 92]. Звідси ж похідні: **Лубна** — рр.: 1) л. пр. Слоту (бас. Десни); 2) л. пр. Кізки (бас. Ірпеня); **Лубня** — р., л. пр. Тні (бас. Горині); **Луб'янка** — рр.: 1) п. пр. Случі (бас. Горині); 2) пр. Сули, протікає через м. Л. Подібні гідроніми в бас. Оки (пр. Волги) в Росії — Лубенка, Лубенской, Лубня, Лубинка тощо; в Білорусі — Лубень, Лубянка та ін. [Нероз., 103–104].

Луганка — р., л. пр. Каратиша (бас. Берди). Назва утворена від гідроніма *Лугань*, похідного від *луг*, за допомогою складного суф. **-анк(а)**.

Луганськ (кол. Ворошиловград) — м., обл. ц. Луганської обл. У 1797 на правому бер. р. Лугань (бас. Сів. Дінця) біля с. Кам'яний Брід виросло поселення навколо новозбудованого т. зв. Катеринославського ливарно-гарматного заводу, перейменованого в 1797 в Луганський. У 1883 це поселення було об'єднане з с. Кам'яний Брід і перейменовано на Луганськ (від назви р. *Лугань* через словосполучення *Луганський завод*).

Луганське (до 1923 — П'ятнадцята Рота) — смт. Артемівського р-ну Донецької обл. Розташоване на автомагістралі Харків — Ростов, на р. Лугань (бас. Сів. Дінця). Заснування Л. пов'язане з розміщенням у цій місцевості в 1754 п'ятнадцятої роти Бахмутського гусарського сербського полку, звідси й кол.

назва. Суч. найменування від р. *Лугань*, утворене за допомогою суф. -ськ(е).

Луганський заповідник — розташований в Луганській обл. Заснований 1968 з метою охорони реліктових звірів: бабака і вихухоля. До складу Л. з. входить Стрільцівський степ та Станично-Луганський філіал. Назва від найменування р. *Лугань*, через ойконімічний проміжок *Луганськ*, *Луганська обл.*

Луганчик — р., п. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Назва утворилася за допомогою суф. -чик від *Лугань*, похідної від *луг*.

Лугань — р., п. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Утворення від *луг* за допомогою суф. -ань.

Лугини — смт., рц. Житомирської обл. Розташоване на широкому лузі р. Жерів при впадінні в нього р. Лугинка (бас. Прип'яті). Перша письмова згадка відноситься до 1606. Назва утворена за допомогою суф. -ин(и) від *луг*. Подано у формі множини, що свідчить, мабуть, про походження її від назви жителів. Від назви міста Л. походить назва **Лугинка** — р., п. пр. Жерева (бас. Прип'яті). Утворена від основи *Лугин-* за допомогою демінутивного суф. -к(а).

Лужани (кол. Лукани) — смт. Кіцманського р-ну Чернівецької обл. Розташоване на р. Совиця (бас. Пруту). Вперше згадується в грамоті від 7 жовтня 1453, в якій говориться, що боярин Федір Вітольд купив село у поміщика Вранича за 400 тат. злотих. Засноване в долині з багатими луками. Назва Л., як вказує Ю.О. Карпенко, свідчить, що воно є історичною назвою поселенців цієї території, а вже від них пішла назва поселення. Утворена від *луг* суф. -ан(и) [Логв., 337–342].

Лужанка — рр.: 1) л. пр. Свічі (бас. Дністра). Бере початок на пд. сх. від с. Лужки [СГУ, 329], від якого й походить назва; 2) п. пр. Тересви (бас. Тиси). Протікає через с. *Широкий Луг*, від основної (ім.) частини якого, імовірно, й походить назва. Обидва найменування утворені за допомогою суф. -анк(а).

Лукава — рр.: 1) п. пр. Дніпра; 2) пр. Лімниці (бас. Дністра). Очевидно, назва від д.-слов. сполучення **lǫkava reka* «звивиста річка» [Труб., ПУ, 89]. Звідси ж **Лукавець** — рр.: 1) л. пр. Бистриці-Надвірнянської (бас. Дністра); 2) п. пр. Вільхівки (бас. Горині), утворена від основи *Лукав-* за допомогою суф. -ець; **Лукавиця** — р., пр. Лімниці (бас. Дністра), утворена від тієї ж основи суф. -иц(я); **Лукавка** — р., пр. Уборті (бас. Прип'яті), демінутивне утворення від основи *Лукав-* суф. -к(а).

Лу́ква — р., п. пр. Дністра. Походження назви не ясне. Її виводять від *лука* «закрут, коліно, звивина». Дослівно: «звивиста» (пор.: *луковина* «загин» [Грінч., 2]). Утворилася від кореня *лук-* і форманта *-ва*. Від *Лу́ква* назва *Лу́квиця* — р., п. пр. Лукви, утворена за допомогою суф. *-иц(я)*.

Лу́ки — оз. на пн. Волинської обл., у групі Шацьких озер. Назва від *лука* «закрут, коліно річки». Зумовлена кривизною конфігурації берегової лінії оз. Утворилася від основи *Лук-* та флексії *-и*, яка служить словотворчим засобом.

Лу́ків (кол. Мацеїв) — смт. Турійського р-ну Волинської обл. Розташоване у верхв'ї р. Вижівка, п. пр. Прип'яті. Вперше згадується в історичних документах 1537 як с. Лукове. Після заволодіння ним магнатом Мацеевим (1557) одержало назву Мацеїв. Суч. назва, очевидно, походить від *луки* (див. *Лу́ки*).

Луко́мль (літоп. *Лькомль*) — суч. с. Луком'я Оржицького р-ну Полтавської обл. і біля нього городище, що на луці (закруті) Сули. Від д.-р. *лѹка* «звивина, вигин» і виводять назву *Л.* в розумінні «поселення на луці» [ЕСЛН, 82]. Найменування суч. с. *Л.* похідне від *Лукомль*.

Лунгу́л — верш. Українських Карпат, біля с. Руської Чернівецької обл. Назва від румун. *lung* «довгий» + *-ул* — поширений формант.

Лу́па — р., л. пр. Ірпеня (бас. Дніпра). Про походження назви див. *Липа*.

Луту́гине — м., рц. Луганської обл. (з 1914 по 1925 — Шмидтівка). Засноване 1896 у зв'язку з будівництвом заводу прокатних валків. Розташоване на р. Вільхівка (бас. Сів. Дінця). Назва на честь російського вченого-геолога *Л.І. Лутугіна*, дослідника Донецького бас. Флексія *-е* служить словотворчим засобом.

Луцьк (літоп. м. Волинської землі *Льцьськ*, *Лучеськ*, *Лучеськ Великий*) — м., обл. ц. Волинської обл. Розташоване на р. Стир (бас. Прип'яті). Давнє місто. Вперше згадується в Іпатіївському літописі 1085 [ПСРЛ, Лавр. літоп., 205], проте польський хроніст XV ст. Ян Длугош вважає, що *Л.* засновано київським князем Володимиром Святославичем у 1000. Назву виводять від д.-р. *лука* «кривизна, вигин, затока, берег затоки, берег річкової дуги» та д.-р. суф. *-ськъ*, що утворює відносний прикм. [Срезн., 2, 50]; пор. укр. *лука* «вигин, утворений річкою», «заплавна лука», «вигин лучний або лісовий простір у річковій дузі» [Фасм., 2, 531; Никон., КТС, 243; Росп., 81; ЕСЛН, 82–83].

Львів — м., обл. ц. Розташоване на р. Полтва (бас. Зах. Бугу). Засноване галицько-волинським князем Данилом Галицьким, як гадають, у 1247 на честь одруження свого сина Льва, на території д.-р. городка, який існував тут задовго до побудови Л. Уперше згадується 1256 в описі пожежі Холма. Отже, назва від імені сина князя Данила Романовича — *Льва*. Утворена від д.-р. імені *Львъ* за допомогою присв. суф. **-ів** [ЕСЛН, 85].

Льодова́ пече́ра (Бузлук-Коба) — одна з великих печер, розташованих у Кримських горах, на Карабі-Яйлі, неподалік від р. Суат (бас. Салгиру). Назва від *лід* за допомогою суф. **-ов(а)**. У печері протягом літа зберігається лід. Паралельна назва від тат. **buzlyk* «льодова», **kobé*, «печера». Один з прикладів топонімічної кальки.

Любар (кол. Любартов) — смт., рц. Житомирської обл. Розташоване на р. Случ (бас. Прип'яті). Гадають, що на місці суч. Л. існувало д.-р. літоп. м. Болохів. Суч. назва пов'язана з іменем литовського князя *Гедиміна Любарта*, який в середині XIV ст. збудував тут свій посад і укріплення, щоб тримати в покорі селян і відбивати татарські набіги. У документах XV–XVI ст. відоме під назвою Любартов [Непокуп., 49–50]. Найменування Любар вперше з'явилося в документах 1604.

Любашівка (кол. Довгеньке, Чорноморське) — смт., рц. Одеської обл. Розташоване на пн. області. Виникло в кінці XVIII ст. обабіч б. *Довгенької*, звідки первинна назва. Суч. назва Л. — від прізвища власників поселення *Любашських*. Утворена за допомогою суф. **-івк(а)** від основи *Любаш-*.

Любеч (літоп. Любичь, Любязь в Чернігівській землі) — смт. Ріпкинського р-ну Чернігівської обл. Розташоване на погорбованому мальовничому лівому бер. Дніпра, при впадінні в нього р. Болгач. Уперше згадується в літописі під 882, де розповідається про те, що князь Олег, ідучи з Новгороду до Києва, захопив Смоленськ і Любеч: «Взя Любечь и посади мужь свой». Л. відіграв важливу роль в історії стародавньої Русі. Тут 1077 відбувся перший з'їзд руських князів. Назву виводять від д.-слов. **Ljub-//<ljab* + **-ьсь**. Пор.: п. *Lubsko, Lubszesko, Lubienska*. Найімовірніше, посесив на ***-j(ь)** від імені *Любьк-* (*<*Ljub* + **-ьк-**); в основі ***liub->lub-** «дорогий, милий, любий». Варіант *Любьць* д.-р. діалект [ЕСЛН, 86]. Пор. з д.-р. іменем *Любь* [Нероз., 105, 106]. Пор. ще з *Любеч* — назвою земельного володіння у Віленському воєводстві в 1499 [ССМ, 1, 565] в розумінні «любче, любиме». Назва утворена від основи *Люб-* та суф. **-еч**.

Любо́мль (кол. Любин) — м., рц. Волинської обл. Розташоване на перетині залізниці Ковель — Хелм (Польща) і автошляху Шацьк — Володимир-Волинський. Вперше згадується під 1287 [ПСРЛ, 2, 899]. Щодо походження назви існує кілька тлумачень. Найімовірніше утворення: *Любомль* < антропонім *Любомъ* + *ь*.

Люботин — м. Харківського р-ну Харківської обл. Залізничний вузол лежить на р. Люботинка, п. пр. Уди (бас. Сів. Дінця), на перетині залізниць Харків — Полтава, Суми — Мерефа. Виросло на місці слободи, заснованої в середині XVII ст. переселенцями з Правобережної України. Ойконім Л. походить від д.-р. антропоніма *Любота* + суф. -ин.

Люботинка — р., п. пр. Уди (бас. Сів. Дінця). Назву утворено від ойконіма *Люботин* за допомогою суф. -к(а).

Люта — рр.: 1) л. пр. Івотки (бас. Десни); 2) пр. Усод. (бас. Десни). **Люте́нька** — р., л. пр. Псла (бас. Дніпра). **Люти́нка** (місцева назва Лють) — р., п. пр. Дністра. **Люти́ця** — р., л. пр. Стиру (бас. Прип'яті). **Люти́чана** — р., п. пр. Тисьмениці (бас. Дністра). **Люти́шок** — р., л. пр. Жерева (бас. Прип'яті). **Лю́тка** — р., п. пр. Прип'яті. **Лю́тянка** — р., л. пр. Ужа (бас. Дунаю). Гадають, в основі гідронімів локальний зах.-поліський архаїзм *ljut* «грязь, болото, мочар» [Шульгач], який поширився й на інші регіони. Назви зумовлені характером русел річок.

Люті́ж — рр.: 1) п. пр. Дніпра; 2) пр. Смячі (бас. Десни). Назва від д.-р. основи *люг-* «лютий, дикий» + суф. -е^ж (-іж, -еж) [ГУ, 203].

Лю́тка — див. **Люта**.

Лю́тянка — див. **Люта**.

Ля́да — р., л. пр. Вересні (бас. Прип'яті). Словом *лядо* слов'яни називали покинуту ділянку землі, порослу чагарником, — зарості. Пор.: д.-р. *ляда*, *лядина* — «пустоші, густий чагарник». Термін *ляда*, *лядина* має й інше значення: він пов'язаний з найстарішим способом підсічного, т. зв. лядиного землеробства [Посп., 142].

Ля́дова — р., л. пр. Дністра. Назва утворилася за допомогою суф. -ов(а) від *ляда* (див. **Ляда**).

Ля́дська — р., л. пр. Уборті (бас. Прип'яті). Назва від прикм. *лядський* «польський» [ССМ, 1, 569].

Магерів — смт. Нестерівського р-ну Львівської обл. Розташоване на р. Біла (бас. Зах. Бугу). Виникнення М. припадає на кінець XIV ст. Є.М.Черняхівська назву виводить від прізвища землевласника *Яна Магери*, що жив тут у XVI ст. Утворилася від антропоніма за допомогою присв. суф. -ів [ІМСУ, Льв, 510; Пасацька-Черн., ГН].

Магура — кілька вершин в Українських Карпатах, у т.ч.: 1) у Бескидах на межі Івано-Франківської і Львівської обл.; 2) на сх. Закарпатської обл., на одному з пд. відрогів хр. Свидовець. Назва від румун. *magura* «підвищення, висока масивна поодинокі гора». Пор. румун. Магуретул, Магуреле. Звідси назва кількох потоків у бас. Дністра і Тиси: **Магура**, **Магурицький**, р. **Магурівка**.

Мажарка — р., п. пр. Орелі (бас. Дніпра). Назву виводять від *madžar/mažar* — так татари називали асимільовану частину угорців, які кочували разом з ними. У XIII ст. у долині р. Кума на Пн. Кавказі існувало городище Маджар. Згодом у тій же місцевості разом із ногайськими татарами кочував Маджарів Юрт. На думку вчених, Маджарів Юрт не пізніше XVI ст. перекочував з Пн. Кавказу на Лівобережну Україну, а потім і на Правобережжя; з його появою виникли нові топоніми й антропоніми. Одні з них, напевне походять безпосередньо від *маджари* (*мажари*), інші — опосередковано: так, назва кута Маджари (Мажари) у Нових Санжарах на Полтавщині пов'язана з прізвищем якогось *Маджари* — козака Новосанжарського, який мав свій хутір і про якого згадується в документах 1731 [Стрижак, ГНР, 86—89]. Дослідник припускає, що хвилі міграції угрів (угорців, маляр) відбилися у назві поселень Мажари, Мажарівка, Мажарка, Маджар та ін. Вихідна назва: *маляр*, тур. *tasar* (маджар) — «угорець, маляр» [Стрижак, Г, 14—15].

Макарів (кол. Вороніне) — смт., рц. Київської обл. Розташоване на р. Здвиг (бас. Дніпра) поблизу автомагістралі Київ — Львів. Час заснування невідомий. У минулому називалося Вороніне. Походження цієї назви невідоме. Вороніне належало литовському магнатові Іванцевичу. На початку другої половини XVI ст. один з представників родини Іванцевичів — **Макар** — улаштувався тут жити постійно. Нашадки цього магната перейменували Вороніне на Макарів. Назва утворилася за допомогою присв. суф. -ів від основи *Макар*.

Макіївка — м. обласного підпорядкування Донецької обл. Розташоване поблизу кан. Сів. Донець — Донбас. Виросло на місці

робітничого с-ща Дмитріївського, заснованого 1892 у зв'язку з будівництвом металургійного заводу товариства «Уніон» та хімічного заводу бельгійської фірми «Дюрі-Бернард», а потім і прилеглої до нього *Макіївки*, що виникла у 1777. Назва слободи, за переказом, походить від імені першопоселенця *козака Мокея*. Заміна в основі топоніма звука *о* на звук *а* викликана «аканням» у розмовній рос. мові. У 20-ті роки ХХ ст. від об'єднання сл. М. і заводського с-ща Дмитріївського утворилось місто Дмитріївськ, які у 1931 перейменовували на Макіївку. Антропонімічне утворення на *-івк(а)*.

Маковиця — 1) хр. в Українських Карпатах. Розташований на зх. Закарпатської обл., на вододілі рр. Уж, Тур'я і Латориця; 2) г., найвища верш. хр. Маковиця. Назву одержала від місцевого географічного терміна *маковиця* «вершина гори» [Юрков., 197]. Назва верш. перейшла і на назву хребта.

Макошине — смт. Менського р-ну Чернігівської обл. Розташоване на правому бер. Десни (пр. Дніпра), неподалік від залишків літоп. м. Хоробор (див. Короп). Виникло на початку ХVІІ ст. Походження назви остаточно не встановлене. Її виводять від *Мокош* — імені язичеського божества. Вважають, що тут відбувалися обряди жертвоприношень. Більш вірогідне інше тлумачення, за яким поселення одержало назву від імені першопоселенця *Макоша* за допомогою суф. *-ин(е)* [див. ІМСУ, Чрг, 439—440].

Мала Лепетиха — див. Велика Лепетиха.

Максимівка — с. Збарзького р-ну Тернопільської обл. Розташоване на залізниці Тернопіль — Хмельницький. За переказами, назване на честь відважного лицаря — козацького ватажка *Максима Кривоноса*. Поблизу М. ще й тепер видно сліди козацьких фортифікацій — т. зв. Лисий окоп. Утворена від *Максим* суф. *-івк(а)*.

Мала Виска (кол. Кудашівка) — м., рц. Кіровоградської обл. Розташоване на р. *Мала Вись* (бас. Півд. Бугу), від якої і дістало свою назву (див. *Мала Вись*, *Велика Вись*). М.В. заснована у другій половині ХVІІІ ст. як шанець Єлисаветградського пікінерського полку. Назва *Виска* утворена від *Вись* за допомогою демінутивного суф. *-к(а)*. Кол. назва за приналежність поміщиці Кудашовій.

Мала Вись — р., л. пр. Великої Висі (бас. Півд. Бугу). Про походження ім. частини гідроніма див. *Велика Вись*. Прикм. частина *Мала*, — на відміну від *Велика (Вись)*.

Мала Дівиця — смт. Прилуцького р-ну Чернігівської обл. Розташоване на р. Галка (кол. Дівиця), п. пр. Удаю (бас. Сули). Вперше згадується 1628. Засноване вихідцями з с. Велика Дівиця, розташованого неподалік (нині с. Прилуцького р-ну Черні-

гівської обл.) і відноситься до давніх поселень краю. Ім. частина складного топоніма від кол. назви річки, прикм. — на відміну від с. Дівиця, більшого за розмірами. Остання на відміну від Мала Дівиця почала зватися Велика Дівиця. Про походження назви *Дівиця див. Дівиця*.

Мала Перещепина — див. *Перещепине*.

Мала Тернівка — рр.: 1) п. пр. Самари (бас. Дніпра); 2) пр. Дніпра. Про походження ім. частини гідроніма див. *Терн. Мала* — на відміну від іншої пр. Самари — **Великої Тернівки**.

Мала Терса — див. *Верхня Терса*.

Малахів курган — курган в р-ні м. Севастополя (АРК).

Відомий героїчними подвигами оборонців Севастополя в 1854—1855 і в період Великої Вітчизняної війни під час оборони міста в 1941—1942. Назва вперше з'явилася в 30-х роках XIX ст. Вона пов'язана з іменем шкіпера Михайла Михайловича *Малахова*. Неповдалі від кургану знаходився його будинок, а поруч базар. Малахов користувався повагою (він сорок років прослужив на флоті). У народі говорили: «Йдемо до Малахова» (тобто на базар).

Мала Хортиця — о. на Дніпрі нижче затоплених порогів. Назва на відміну від о-ва *Хортиця*.

Малеш — верш. Українських Карпат (біля с. Шепот Івано-Франківської обл.). Назва від румун. *molos* «брудний, мулястий».

Малий Лісковець — див. *Лісківець*.

Малий Утлюк — р., впадає в Утлюцький лим., пн, бер. Азовського моря. Про походження назви Утлюк див. **Великий Утлюк**.

Малинівка — 1) р.: п. пр. Попівки (бас. Півд. Бугу). Гідронім, імовірно, відноситься до фітосемантичного ряду, утворився за допомогою суф. -к(а) від найменування урочища *Малинове* — місця в окремій ділянці долини річки багаті малиною (*Rubus idaeus* L.). Пізніше назва перейшла на все русло; 2) смт. Чугуївського р-ну Харківської обл. Розташоване на залізниці Харків — Луганськ при впадінні р. Малиновий (кол. Малиновий Колодязь) у Сів. Донець (бас. Дону). Засноване 1652 козаками-переселенцями з Правобережної України і Дону. За переказом, поселення виникло біля т. зв. *Малинової криниці* [Фил., 4, 89]. Криницею на Україні в XIV—XVII ст. називали джерело, потік, річку [ССМ, 490—491].

Малоперещепинські болота — розташовані у Новосанжарському р-ні Полтавської обл., на пд. окраїні с. *Мала Перещепина*, від якого і походить назва. Найменування с. пов'язане з с. *Перещепине*, вихідці з якого, імовірно, заснували М.П. Найбільше з боліт — **Велике болото**.

Малорязанцеве — смт. Лисичанського р-ну Луганської обл. Засноване 1780. Розташоване на автошляху Лисичанськ — Артемівськ. Назване, очевидно переселенцями з *Рязанської губ.*

Малотаранівка — смт., підпорядковане Краматорській міськраді Донецької обл. Розташоване на р. Казенний Торець (бас. Сів. Дінця). Після взяття Азова в 1767 граф Петро *Таранов* одержав дарчий наділ — 10 тис. десятин. Там, де струмок Бичок впадає в Казенний Торець, він заснував с-ще і назвав своїм ім'ям — Петрівка (*див. Краматорськ*), яке називали ще й Таранівкою. Пізніше недалеко від Петрівки (Таранівки) на його землі виникло інше поселення, значно менше. Звідси назва Малотаранівка.

Малотічка (Малотечка, літоп. Молочная) — р., п. пр. Десни (бас. Дніпра). Назва від словосполучення *мала течія*, у розумінні «маловодна». Утворена за допомогою суф. -к(а). Літоп. назва М. від д.-р. *молочный* обумовлена мутним (молочним) кольором води [Никон., КТС, 272].

Маневичі — смт., рц. Волинської обл. Розташоване на залізниці Ковель — Сарни. Виникло як пристанційне с-ще у зв'язку з будівництвом залізниці у 1892. Свою назву одержало від найменування с. *Маневичі*, кол. с. Манев (Манев), розташованого неподалік (нині с. Прилісне). С. Маневичі виникло як присілок с. Чернечний Городок (нині Городок). Уперше згадується 1545. Місцеві краєзнавці вважають, що назва утворилася від прізвища поселенців *Маневич* у множинній формі. Прізвище похідне від *Ман*, де *мани* — «вибити, кшалити, притягати до себе» [Пура, 33]. Флексія -і виконує роль словотворчого засобу.

Манівка (Манеевка, Маньвка — СГУ, 351) — р., п. пр. Гривки (бас. Прип'яті). Назву виводять з і.-е. *ton-/tanī* «грива, шия». (Від цього ж кореня рос. *монисто* [Труб., ПУ, 95] у значенні «притока».) Таке тлумачення малопереконливе. Більш вірогідно, гідронім М. походить від назви смт. Маневичі, через яке і весь Маневицький р-н протікає р. Утворилася від основи *Ман*- за допомогою суф. -івка, який здебільшого додається до основи або до власного імені.

Манченки — смт. Валківського р-ну Харківської обл. Розташоване на залізниці Харків — Богодухів. У XVII ст. на місці тепер. с-ща існувало декілька хуторів. Один з них, треба думати (а про це засвідчує форма множини), належав братам (чи іншій рідні або однофамільцям) *Манченкам*. Ці хутори згодом злилися і утворили слободу під назвою Манченки. Відантропонімічне утворення, -и виконує роль словотворчого засобу.

Манчулів — р., л. пр. Дилгинця (бас. Дунаю). Ю.О.Карпенко назву виводить від найменування *гори Манчулів*, яка названа, як гадає дослідник, власним іменем *Манчул* [Карп., ТБ, 152].

Манька — р., п. пр. Дніпра. Назву виводять від лит. *tenk, tenkas* — «малий, дрібний, нікчемний» в розумінні «невелика річка». В укр. мові назва була зближена з жіночим іменем Манька (Марія). Утворилася за допомогою суф. -к(а). (Пор. Маньківка).

Маньківка — 1) р., п. пр. Кишихи (бас. Півд. Бугу). І.О.Варченко назву виводить від лит. *tenk, tenkas* «малий, дрібний, нікчемний» в розумінні «невелика річка». Згодом в укр. народній мові назва була зближена з похідною формою прізвища *Манько*. Від основи антропоніма та традиційного суф. -івк(а) нібито й було утворено суч. гідронім; 2) смт., рц. Черкаської обл. Уперше згадується в XVI ст. Розташоване на р. *Маньківка*, від якої, як гадають, й перейняло назву.

Марганець (кол. Комінтерн) — м. Дніпропетровської обл. Розташоване поблизу Каховського вдсх. Виникло наприкінці XIX ст., коли на території Городищенського *марганцевого рудника* було збудовано зал. ст. Марганець, назва якої поширилась і на місто, Приклад переходу апелятива в топонім.

Маріуполь (до 1780 — Павловськ) — м. обласного підпорядкування Донецької обл., порт на Азовському морі. У XVIII ст. тут був запорізький пікет Кальміуської паланки Домаха (паланка — адміністративно-територіальна одиниця на Новій Січі (1734—1775) — *Ред.*), а згодом укріплення з частоколом. Назва, імовірно, від слова *домаха*, яким на Подніпров'ї здавна називали старе русло ріки, річище. Походить цей народний термін, очевидно, від *дім* (дом) — «жилище, дом, місце перебування»; «первий улов, ближайший к стоянке рыбаков» [Грін., 1], а звідси, можливо, похідне *домаха* в означенні «водойма, близька до житла рибалок». Пор.: Домаха — л. рук. Дніпра біля м. Цюрупинська Херсонської обл., р. Домашка в Запорізькій обл. та ін. Пізніше Домаху зруйнували і на цьому місці збудували (1778) м. Павловськ, назване іменем сина і намісника Катерини II. В 1779—1780 сюди з Криму (з Євпаторії, Балаклави, Бахчисарая, Карасубазара, Феодосії) царський уряд переселив частину греків, які дали йому культову назву *Маріамполь* на згадку про своє християнське с. Мар'ям, що лежало у межигір'ї Мар'ямдере біля Бахчисарая. Останнє було назване за скитом, вирубленим у скелі Панасії Успенської (тат. — «мати»). Тюркомовні християни урими вимовляли слово Марія як Мар'ям (араб.-тур.) [Лав., 89]. Крім того, біля Чуфут-Кале, в півніжжі плато, лежало с. Майрум [Кен.]. 20 жовтня 1779 і в указі від 24 березня 1780 м. назване *Маріуполь* (від *Маріу* та *поль* — «місто»).

Мар'їнка — м., рц. Донецької обл. Розташоване на р. Осикова (бас. Дніпра). Вперше згадується в документах 1791. Колезький асесор Семен Жебуньов скупив навколишні землі і заснував нове поселення, яке назвав ім'ям своєї дружини *Марії*. Назва утворилася за допомогою суф. групи **-їнк(а)**.

Мартьян (Мартіан) — мис, заповідник на пд. АРК. Назва від гр. імені *Мартьян* (*Мартіан*). Аквакомплекс узбережжя Чорного моря — своєрідний еталон взаємодії моря і суші.

Матірка — р., л. пр. Дністра. Найменування, імовірно, від діал. назви коноплі *матірка* «конопля, що дає насіння» [Грінч., 2]. Назва, очевидно, пов'язана з культивуванням на її берегах коноплі. Пор. **Коноплянка**, **Конопелька**.

Машівка — смт., рц. Полтавської обл. Розташоване на перетині р. Тагамлик (бас. Ворскли) залізницею Полтава — Красноград. Відоме з 1859. Назва остаточно не з'ясована. За переказами сільських старожилів, земля належала поміщиці *Машинській*, від якої ніби й пішло найменування М. [Даш., 56]. Інші топонім виводять від імені, прізвища чи прізвиська місцевого походження [Пад.]. Цю версію підтримує народний переказ, за яким назва утворилася від імені поміщицької дочки *Марії* (*Маши*). Утворена за допомогою суф. **-івк(а)**.

Маячка — рр.: 1) л. пр. Карачокраку (бас. Дніпра); 2) л. пр. Кінської (бас. Дніпра). Найменування обох річок місцеве населення пояснює тим, що колись тут проходив Чумацький шлях, позначуваний *маяками* — нагорнутими буграми землі висотою до 1,5 м через кожні 100—200 м з метою наводити на слід подорожніх у темноті, під час бурнів тощо. Термін *маяки* був відомий в XVI ст. [Стрижак, НРЗХ, 63]; 3) л. пр. Казенного Торця (бас. Сів. Дінця). Ця річка, ймовірно, протікала біля одного із старод. *маяків*, за що й одержала назву.

Меганом — мис на пд. Кримського п-ова. У перекладі з гр. «велике житло». Це свідчить про те, що в минулому мис був заселений. На старих італійських картах тут позначалося поселення під цією ж назвою [«Россия», 14, 792]. У тиврів був відомий під назвою **Скелястий**.

Медведівка — рр.: 1) л. пр. Збруча (бас. Дністра); 2) (Медвѣдка, Медвидка, Медвѣдь; по преданию раніше — р. «Медвежье пойло» — СГУ, 357) л. пр. Півд. Бугу; 3) (Медведка, Медведиця) л. пр. Радчі (бас. Прип'яті); 4) л. пр. Трубежа (бас. Десни). Назва від *медвідь* (*Ursus arktos*) — родина ссавців ряду хижих звірів. Названі, очевидно, за поширення в минулому на узбережжях річок ведмедів. Про це засвідчує один з варіантів річки. Слово *медвідь* відоме в зах.-укр. говорах.

Медвідка (Медведка) — рр.: 1) л. пр. Пруту (бас. Дунаю). «На цій річці стоїть с. Медвеже, назва якого зафіксувала давнішу форму гідроніма» [Карп., ТБ, 152]; 2) л. пр. Росі (бас. Дніпра). Назву виводять від *медвідь*, утворена суф. -к(а). Гадають, гідроніми пов'язані з поширенням у минулому ведмедів. Більш вірогідне тлумачення — походження гідронімів від д.-рус. терміна *медведка* — «неглибока яруга» [Посп., ТОН, 13].

Меденичі — смт. Дрогобицького р-ну Львівської обл. Розташоване в Прикарпатті на р. Летнянка (бас. Дністра). Перша письмова згадка відноситься до 1395, однак існують археологічні дані, які свідчать, що воно існувало до монг.-тат. навали. Назва вказує на заняття поселення у минулому *бортництвом* (добуванням меду диких бджіл). Як засвідчує Г.Є.Розовський, є згадка про те, що в XV—XVI ст. на печатці Меденич було зображено три вулики [ІМСУ, Льв, 297]. Пор.: с. Мединя біля Галича, м. Мединь у Калузькій обл. Росії, м. Мелітополь Запорізької обл.

Меджибіж — смт. Летичівського р-ну Хмельницької обл. Розташоване при впадінні р. Бужок у Півд. Буг. Уперше згадується в Іпатіївському літописі під 1146 як Меджибожье — м. Волинської землі. Було зруйноване татаро-монголами. Назва від д.-р. *межи* (межу, межю, меж) «між» і топооснови *божье* (боужье). Назва дана за розташування між рр. Півд. Буг і його пр. Бужок (д.-р. Божек, Божок, Бужок) [Нероз., 107].

Медоборські гори (Медобори) — див. Товтри.

Межирічка — р., л. пр. Тетерева (бас. Дніпра). Назву одержала від с. Межирічка Радомишльського р-ну Житомирської обл., через яке вона протікає. Найменування села виникло за розміщення *між ріками* Тетеревом, Межирічкою і Глухівкою — л. пр. Тетерева.

Межова — смт., рц. Дніпропетровської обл. Виникло в кінці XIX ст. біля зал. ст. Межова, збудованої 1884 у зв'язку з прокладанням залізниці Ясинувата — Синельникове. Розташоване у верхів'ї р. Кам'янка, п. пр. Вовчої (бас. Дніпра). Назва від *межа* — границі між кол. Катеринославською губ. і Областю Війська Донського, де була побудована зал. ст.

Межове (кол. Рудник-Дулінка, Шахта 3-біс) — смт., підпорядковане Макіївській міськраді Донецької обл. Розташоване сх. Донецька на залізниці Макіївка — Мосьпине. Засноване 1911 у зв'язку з будівництвом вугільної шахти і мало назву Рудник-Дулінка (за прізвищем капіталіста Дуліна). За часів Радянської влади назва змінена на с-ще «Шахта 3-біс» (слово *біс* означає «повторна»). Суч. найменування від *межа* за розташування на межі між селищами Холмистим і Високим. Утворена суф. -ов(е).

Мелєк-Чесме — р. на Керченському п-ові. Назва від тюрк. *melek* «анґел» та **česme* «джерело».

Мелітополь — м., рц. Запорізької обл. Розташоване на правому бер. р. Молочна (бас. оз. Молочного) на автомагістралі і залізниці Москва — Сімферополь. Назва виникла задовго до побудови міста. В 1784 було створено Таврійську обл., до складу якої входило 7 повітів, зокрема Мелітопольський. Потьомкін у своїй реляції (письмовому донесенні) від 7 лютого 1784 вказував про необхідність «побудувати місто, назвавши його Мелітополем» [ИТАК]. Однак територію майбутнього міста почали заселяти після закінчення рос.-тур. війни 1787—1791. У 1795 у б. Кизильяр з'явилися перші поселенці — козаки із сім'ями, які назвали своє поселення *Олександрівкою* (на честь рос. полководця *О.В.Суворова*). У 1842 сл. Олександрівку офіційно перейменовано на Мелітополь [Мих., 38] від д.-гр. *melita* «мед» і *polis* «місто», тобто «Медове місто». В р-ні суч. М. здавна займалися бджільництвом.

Мельниця-Подільська (до XVII ст. — Мельниця, до 1940 — Мельниця-над-Дністром) — смт. Борщівського р-ну Тернопільської обл. Час заснування невідомий. Вперше під назвою Мельниця згадується в XI ст. Поселення зруйноване монголотатарами. Під назвою Мельниця-над-Дністром відома з XVII ст. як володіння магнатів Лянцкоронських. Тут на схилах, неподалік від Дністра, ще в давні часи були *млини* (рос. *мельницы*) (вітряні). Ще й нині місце, де вони стояли, називають Млинівкою. Звідси ім. частина складного топоніма — перенесення номенклатурного терміна на поселення. *Подільська* — на відрізнення від інших Мельниць.

Мена — 1) р., п. пр. Десни (бас. Дніпра); 2) м., рц. Чернігівської обл., розташоване на р. Мена, п. пр. Десни. Треба думати, первинна назва належить річці. Її назва, як і назва р. *Мена* (кол. Мъня), на якій лежить столиця Білорусі м. Мінськ (літоп. Мънськ) і яке перейняло від неї свою назву, походить від і.-е. *mei-n/min/meare* «йти, текти» [Росп., МО, 29].

Менчул — 1) верш. Українських Карпат. Розташована на околиці м. Верховина Івано-Франківської обл. Назва від румун. *meñçul* «горб, горбок». Звідси ж назви вершин **Рахівський Менчул** — біля м. Рахова Закарпатської обл.; **Ясінянський Менчул** — біля смт. Ясіні Закарпатської обл.; 2) г. — біля с. Драгове Хустського р-ну Закарпатської обл. та ін.

Мерефа (Марефа, Марефе, Марехва — СГУ, 360) — 1) р., л. пр. Можу (бас. Сів. Дінця). Наукового пояснення немає. Вважають, що вона принесена з Поділля, з берегів *Мурафи*. Гідронім може бути одного порядку з утворенням на -в(а), глухим варіан-

том якого виступає формант -ф(а) [Муром., 40]; 2) м. Харківського р-ну Харківської обл., залізничний вузол. Перша письмова згадка під 1645. Засноване як слобода козаками-переселенцями з Правобережної і Лівобережної України спочатку на Муравському шляху біля р. *Мерефи*, від якої, можливо, й одержала назву. Гідронім М., отже й ойконім, чекають остаточного вирішення.

Мерло (Мерля, літоп. Мърль) — р., л. пр. Ворскли (бас. Дніпра). Перша згадка у літописних джерелах 1183. Дехто з вчених припускає, що назви річок Мерло, Мертвов від (л. пр. Півд. Бугу), Мертвий Донець походять від слов. *мърети*, *мереть* «мертвий, мертва річка» — «річка з надто тихою течією» [Труб., ПУ, 183; Стрижак, НРП, 50]. Пор. ще і.-е. **mor* «болото», лат. *mōrā* «море, річка, вода» [ЕСЛН, 90—91].

Мечнікове — с. Куп'янського р-ну Харківської обл., розташоване в пн.-зх. її частині. Тут 1845 народився великий рос. вчений *І.І.Мечников*. Звідси назва. Словотворчим засобом служить флексія -е.

Мика (Мик) — рр.: л. пр. Тетерева (бас. Дніпра); 2) п. пр. Гопчиці (бас. Росі). Назви виводять від молд. *мик*, *мика* «малий». Дослівно: «Невеличка річка». Гадають, перенесені волохами-переселенцями. Звідси ж назва пот. **Мик** — пр. Щербинців (бас. Пруту) [Карп., ТБ, 153]. Пор. лит. р. *Mūke*, словен. р. *Мікно*. Імовірніше походження гідроніма М. з і.-е. кореня **mī*, що означає звуконаслідування глухого звука, який утворюється стуленими губами. Найдавнішою формою назви був варіант *Мук*. Звідси ж і назва д.-р. м. **Микгород** на р. Мик, нині частина м. Радомишля Житомирської обл. [ГУ, 34—35]. Пор.: р. *Миксура* у бас. Оки, р. *Мікно* на Балканах у бас. Дунаю.

Миколаїв — м.: 1) обл. і рц. Миколаївської обл. Розташоване на лівому бер. Бузького лим. Місцевість, де розташоване суч. місто, була заселена з найдавніших часів. Слов'яни з'явилися тут десь у III—V ст. У помонгольський період на цьому місці було поселення. На карті Річчі — Занноті на місці Миколаєва відмічено «Vithold Nampani» — митниця литовського короля Вітовта (XIV ст.) [«Россия», 14, 598]. Проте насправді митниця була південніше, на території теп. с-ща Жовтневого, розташованого на лівому бер. Бузького лим. (див. **Жовтень**). Після зруйнування Запорізької Січі купець-іноземець Фабрі заснував хутір, пізніше зруйнований турками (1787). Суч. назва — на честь взяття штурмом турецької фортеці Очакова 6 грудня 1788 (у день *Миколи-чудотворця* — покровителя моряків). Збудовану тут верф було названо Миколаєвом. Згодом назва поширилась на поселення, що з'явилося навколо верфі. Дату офіційного заснування М. відно-

сять до 5 серпня 1790 — дня спуску на воду першого фрегата «Святой Николай», збудованого на Миколаївській верфі; 2) рц. Львівської обл. Розташований неподалік від Дністра. Вперше згадується 1570 у королівському привілеї, що дозволяв польському шляхтичеві, сандо-марському хорунжому *Миколі Тарлові*, заснувати тут містечко. Від імені хорунжого й походить назва. Утворена за допомогою суф. належності -ів.

Миколаївка (кол. без назви, Ніколаївка, Миколаївка Друга) — смт., рц. Одеської обл. Розташоване на р. Чичиклія, п. пр. Півд. Бугу. Засноване в кінці XVIII ст. Під 1792 згадується поселення без назви — «поселение полковника князя *Николая Волконского*». Гадають, що ім'я власника й зумовило назву Ніколаївка. Числівникове означення, що увійшло в топонім у XIX ст., служило для розрізнення однойменних сусідніх поселень [ТПСО, 44].

Микулинці (кол. Микулин) — смт. Тербовлянського р-ну Тернопільської обл. Розташоване на р. Серет, л. пр. Дністра. Вперше згадується під 1096 як д.-р. поселення під назвою *Микулин* [ПВЛ, 159]. З 1387 відоме як Микулинці. Назва, очевидно, від імені *Микула*, утворена за допомогою спочатку суф. -ин, а згодом доповнене поширеним тут формантом -ц(і).

Миргород — м., рц. Полтавської обл. Розташоване на р. Хорол (бас. Дніпра). Вперше згадується під 1575. Першу частину топоніма виводять від *мир* «мирне, спокійне» [див. ССМ, 1, 595], друга частина — *город* «місто». Дослівно: «Мирне, спокійне місто». О.С.Стрижак вважає, що назва походить від слова *мир* в означенні «місто». Дослівно: «Місто + місто» [Стрижак, ППНП], що більш імовірно.

Мирна Долина — смт. Лисичанського р-ну Луганської обл. Розташоване за 5 км від зал. ст. Лоскутівка, що лежить на залізниці Лисичанськ — Попасна. Засноване 1773 переселенцями з-за Дніпра, які й дали назву. Вона походить від прикм. *мирний* в розумінні «спокійний», на означення спокійного життя без панської сваволі. Однак через кілька років переселенці знову потрапили в кріпацьке ярмо.

Мирне — смт.: 1) (кол. смт. Шахта №12) Краснодонського р-ну Луганської обл. Розташоване в долині р. Велика Кам'янка (бас. Дону). Виникло в першій п'ятирічці у зв'язку з будівництвом кам'яно-вугільної шахти. Після того як запаси вугілля були вичерпані, у 1961 тут створено радгосп під назвою «*Мирний*». Згодом назва перейшла і на колишнє шахтарське с-ще [ІМСУ, Днц]; 2) (кол. Каранський кам'яний кар'єр) Тельманівського р-ну Донецької обл. Розташоване на пд. області на автошляху Волноваха — Тельманове. Виникло 1951 у зв'язку з початком роз-

робки кам'яних кар'єрів. Звідси кол. назва [ІМСУ, Днц, 628]; 3) Каланчацького р-ну Херсонської обл. Розташоване на пд. області на залізниці Херсон — Сімферополь. Почало забудовуватися 1950 навколо зал. ст. Каланчик [ІМСУ, Херс, 459]. Назви від *мир* — символ мирного життя радянських людей. Ряд інших н. п. мають аналогічні назви.

Миронівка — м., рц. Київської обл. Розташоване на р. Росава, л. пр. Росі (бас. Дніпра). Час заснування невідомий, гадають, що воно засноване в першій половині XVII ст. переселенцями з Полтавщини і назване по імені першопоселенця хутора *козака Мирона Зеленого* [Похил., НМ]. Утворена за допомогою суф. **-івк(а)**.

Митківка — р., п. пр. Сновки (бас. Десни). Назва, імовірно, походить від антропоніма *Митко*. Утворена за допомогою суф. **-івк(а)**.

Михайлівка — смт., рц. Запорізької обл. Розташоване за 7 км від зал. ст. Пришиб, неподалік від автомагістралі Москва — Сімферополь. Засноване на початку XIX ст. від злиття кількох хуторів, один з яких належав *Михайлу Чудновському*, нащадку запорізького козака. Ім'ям його й назване поселення. Утворена за допомогою суф. **-івк(а)**.

Михайлівська цілина — єдиний в Україні степовий заповідник в Лісостеповій зоні. Розташований у Лебединському р-ні Сумської обл., на пн. від Лебедина, неподалік від с. *Михайлівки*, від якої й одержав назву. Як заповідник заснований 1928. Утворення від назви села за допомогою суф. **-ськ(а)**.

Михайлова Гора — х. поблизу с. Прохорівки Золотоніського повіту Полтавської губ., нині в складі с. Прохорівки Канівського р-ну Черкаської обл. Тут була садиба *М.О.Максимовича* — укр. природодослідника, історика, письменника, фольклориста, першого ректора Київського університету. Тут Максимович жив з 1845 близько 30 років, ім'ям його названо х. М.Г.

Михайло-Коцюбинське (кол. Козел) — смт. Чернігівського р-ну Чернігівської обл. Розташоване на автошляху Чернігів — Чорнобиль. Відоме ще до тат.-монг. навали. Суч. назву дістало 1939 у день 75-річчя з дня народження великого українського письменника *М.М.Коцюбинського*.

Міжгір'я — смт. (до 1953 — Волове), рц. Закарпатської обл. Тут знаходиться відомий курорт «Верховина». Розташоване в гірській улоговині між Полонинськими горами і Верховинським хребтом, на р. Ріка (бас. Дунаю). Перші письмові відомості відносяться до 1415, хоча поселення, як гадають, існувало раніше. За народними переказами, стара назва виникла в зв'язку з тим, що колись жителі поселень Вучкового і Сойму випасали тут свою худобу, зокрема *волів*. Тут були їхні літні табори, а згодом і

колиби, і зимові комори для худоби, біля яких виникло невелике поселення. Суч. назва — за розташування між горами.

Мізоч — смт. Здолбунівського р-ну Рівненської обл. Розташоване у верхів'ї р. Стубла, л. пр. Горині (бас. Прип'яті). Вперше згадується під 1322. Походження назви точно не встановлено. Існує кілька тлумачень. За одним з них, топонім пов'язують з антропонімом *Мізич* — корчмар, котрий на шляху між Дубно й Острогом поставив корчму, біля якої згодом нібито виникло поселення. Це народна етимологія. Назву виводять від д.-слов. *Міз- (*Мез-) + -ок (+жъ) > *Мезочь* > *Мезоч*, порівнюючи з болг. основою *Мезо* (*Мезьо*) «мезинець» — останній син у великій сім'ї. Кінцеве -ок (< *-очь) не ясне [Пура, НРГ].

Мілкий лиман — оз., на пд. зх. Херсонської обл. Назва від прикм. *мілкий*. Озеро справді мілке порівняно з сусідніми. Про походження слова *лиман* див. **Лиман**.

Мілова — рр.: 1) л. пр. Комишної (бас. Дону); 2) п. пр. Сів. Дінця. Рос. *Меловая* (< мел). В р-ні витоку річки високим пасмом залягають крейдяні відклади. Звідси ж **Мілове** — смт., рц. Луганської обл. Розташоване на р. *Мілова*, л. пр. Комишної (бас. Сів. Дінця), від якої й одержало назву. Засноване в кінці ХІХ ст. у зв'язку з побудовою залізниці Воронеж — Ростов-на-Дону (1872).

Місток — р., л. пр. Горині (бас. Прип'яті). Назва, ймовірно, від *міст*, що перейшла від частини річки, на якій був переїзд-міст, де, очевидно, збирали мито. Утворилася за допомогою деминутивного суф. -ок від основи *міст-*.

Місхор — кліматичний приморський курорт АРК. Розташований на Пд. березі Криму, між Ялтою та Алупкою. Назва від гр. *μισι* «половина», *hor* «місто» — «половина міста — невеличке місто».

Мітрідат — г. на сх. Кримського п-ова. Названа іменем понтійського царя *Мітрідата VI* Євпатора, який в II ст. до н. е. приєднав до Понтійського царства Колхіду, Малу Вірменію, Херсонес, Ольвію і Боспорське царство. Згодом, зазнавши поразки на Кавказі від римлян, відступив у Пантікапей (теп. Керч), де покінчив життя самогубством.

Міус (Міюш, Міюс, Міюсь, Міюз) — р., впадає в Азовське море. Більшість дослідників сходиться на походженні гідроніма з тюрк. (огуз. або полов.) **mījüz* «ріг» або ж **mījūs* «кут», апелятивів, які в тюрк. мовах зближуються. Назва дана за характер русла, багатого меандрами (закрутами). Дослівно: «Покручений, як ріг». Пор.: **Кривий Торець** у бас. Сів. Дінця. Гадають, не виключена можливість виникнення назви від рогу (кута), утворено-

го між М. і його п. пр. Кринкою. Пор. старод. назву Орелі — Угл (Уголь). Відмінність у звуковій формі гідроніма пояснюють значною діалектною варіантністю в тюрк. мовах іменників зі значенням «ріг», «кут» [Отін, ГСУ, 42].

Міусинськ (кол. с-ще Штергрес) — м., підпорядковане Краснолуцькій міськраді Луганської обл. Виникло 1926 у зв'язку з будівництвом Штерівської ДРЕС. Розташоване на автомагістралі Донецьк — Луганськ, на р. *Міус*, від якої утворилася назва за допомогою суф. групи -ин + -ськ.

Млинів — смт., рц. Рівненської обл. Розташоване на р. Іква, п. пр. Стиру (бас. Дніпра). Засноване на початку XVI ст. Основа назви: **Млин* (**Млино*). За народним переказом, на Ікві в цьому районі було кілька водяних млинів [Пура, 87]. На території с-ща виявлено залишки д.-р. м. Муравинці (Моравинці), згадуваного в літописі під 1149 [Тихом., 38]. **Млинівка** — рр.: 1) (Чернятин, Перевід) — п. пр. Дністра. Кол. назви: Чернятин — від імені *Чернята*; Перевід — за побудову млинів *на переводі* (шт. рук. Млинівки); 2) п. пр. Дуби (бас. Дністра); 3) л. пр. Совиці (бас. Дунаю); 4) л. пр. Задубрівки (бас. Дунаю) та ін. Назва від *млин* за допомогою суф. -івк(а). Такими термінами називали частину річки, на якій споруджували водяні млини. Згодом найменування поширювались на все русло, переходячи у власну назву [Карп., ТБ, 155].

Могила — верш. Сокальського пасма у Львівській обл. Назва від апелятива *могила* — ізольований горб останцево-денудаційного походження. На Карпатах є вершини з ідентичною назвою.

Могила-Бельмак (Горіла) — верш. Приазовської вис. Розташована у верхів'ї б. Бельманки, п. пр. Берди (бас. Азовського моря). Першу частину складної назви виводять від географічного терміна *могила* «горб, окрема невисока гора». Другу — від тюрк. **böl* «ділити, розділяти» та суф. *-mak/*-mag, за допомогою якого в тюрк. мовах утворюються віддієслівні іменники (Є. Отін). Дослівно: «Та, що розділяє». Назва могла виникнути від того, що М.-Б. служила колись природним кордонним знаком. Саме тут проходив кордон двох улусів (повітів) ногайських татар. Крім того, в середині XVIII ст. тут проходив кордон Росії з Туреччиною: по Крайній Берді (л. пр. Обиточної) через верхів'я р. Берда до верхів'я р. Конка і по її руслу до Дніпра.

Могила Висока — верш.: 1) Донецького кряжа в Харківській обл.; 2) Приазовської вис. у Запорізькій обл. Про походження назви першої частини складного ороніма див. *Могила*. Друга частина від прикм. *високий*.

Могила Корсак — верш. Приазовської вис. Назву виводять від *корсак* (*Vulpes corsak*) — хижка тварина з роду лисиць. Припускають більш імовірним пов'язання ороніма з найменнуванням одного з ногайських родів *Кирк* — *Курсак*, якому територіально належала могила. Про походження першої частини складної назви див. **Могила**.

Могила Мечетна — найвища верш. Донецького кряжа. Розташована біля смт. Іванівки Луганської обл. Про походження ім. частини складного ороніма див. **Могила**. Друга частина походить від *мечеть*, яка стояла колись неподалік. Утворена суф. -н(а).

Могила Токмак — верш. Приазовської вис. Розташована недалеко від р. *Токмак* (так називається верхня течія р. Молочної — *Ред.*) Походження назви остаточно не з'ясовано. Одні виводять її від найменування р. *Токмак*, інші ж дотримуються протилежної думки, що більш імовірно. Припускають, що в оронімі прихований тюрк. корінь **toç* «підніматися» (про куряву), а другою складовою частиною є суф. -*mag/-mak*, за допомогою якого в тюрк. мовах утворюються віддієслівні ім. Дослівно: «Та, що курить». [Отін, ГСУ]. Якщо погодитися з такою гіпотезою, то р. *Токмак* походить від найменування ороніма. Місцеві жителі називають вершину Синьою за її синювато-сірий вигляд, коли на неї дивитися здалеку.

Моги́лів-Поді́льський — м., рц. Вінницької обл. Розташоване на р. Дністер, біля впадіння в нього рр. Немія та Дерла. У 1595 його заснував брацлавський воевода Стефан Потоцький і назвав ім'ям свого тестя — молдавського господаря *Михайла Могилы*. **Поді́льський** — від його розташування на *Поділлі*. Названо так на відміну від м. *Моги́льова* на Дніпрі (Білорусія).

Мокра Білосарайська (Мокра Білосарайка, Мокра Річка) — р., впадає в Білосарайську зат. Азовського моря. Назва похідна від прикм. частини складного топоніма *Білосарайська коса*, по якій вона протікає. *Мокра* за її широкі повені.

Мокра Волноваха (кол. *Волноваха*, *Вольноваха*, *Волненська*, *Локноваха*, *Волновая*) — р., л. пр. Кальміусу (бас. Азовського моря). Топонімічні визначення *Волненська*, *Волновая* прямо вказують на зв'язок гідроніма з рос. словами *волнистая*, *волна*. З часом, за допомогою традиційного суф. -*ах(а)* назва набула суч. вигляду. Пор.: *Лозова* — *Лозоваха*, *Комишева* — *Комишуваха* тощо. Означальна частина назви *Мокра* — на відміну від її л. пр. *Сухої Волновахи*. У минулому означення *Мокра* відносилось до частини річки, що нижче гирла її притоки. Гідронім утворений за допомогою суф. -*ах(а)*. Назву виводять також від характеру течії води в річці — хвилястої (рос. *волнистой*), що залежить від горбистої місцевості.

Мокра Заплавка — р., л. пр. Орелі (бас. Дніпра). Прикм. частина назви *Мокра* пов'язана з великими повеннями. Ім. частина гідроніма, очевидно, від *заплава* — наносне плоске дно долини ріки. Річка протікає в заплаві Орелі. Утворена за допомогою суф. -к(а).

Мокра Калигірка — смт. Катеринопільського р-ну Черкаської обл. Розташоване на р. *Калигірка* (в минулому відомої як Мокра Калигірка), п. пр. Великої Висі (бас. Півд. Бугу), від якої й перейняло назву. Перша згадка відноситься до початку XVIII ст.

Мокра Котельва — р., п. пр. Середньої Котельви (бас. Ворскли). Пояснення ім. частини гідроніма див. **Котельва**. *Мокра* — від заболочених берегів.

Мокра Московка (Московка, Мокра) — р., л. пр. Дніпра. Відома під цією назвою ще 1554. В. Фоменко вважає, що назву могли дати *московські стрільці* за часів перших походів у Крим під проводом дяка Михайла Ржевського (1556) або воєводи Данила Адашевича (1559). *Мокра* на відміну від *Суха Московка*.

Мокра Сура — р., п. пр. Дніпра. Ім. частина складного гідроніма *Сура* походить від тюрк. **sarik* «висихаюча». *Мокра* на відміну від *Суха Сура*, обумовлена тим, що повноводніша останньої.

Мокрий Кагарлик — р., п. пр. Росави Другої (бас. Дніпра). Пояснення ім. частини гідроніма див. **Кагарлик**. *Мокрий*, очевидно, через те, що річка місцями протікає по низовинній заболоченій місцевості на відміну від Сухого Кагарлика, який протікає неподалік. Пор. **Мокрець** — р., л. пр. Малого Серету (бас. Дунаю); таку ж назву має й частина прилеглої місцевості [Карп., ТБ, 156].

Мокрий Тагамлик — р., л. пр. Ворскли (бас. Дніпра). Про походження ім. частини гідроніма див. **Тагамлик**. Означальна частина дана за характер низовинної, колись заболоченої місцевості, по якій протікає р.

Мокрий Ташлик — р., л. пр. Тясмину (бас. Дніпра). Про походження ім. частини гідроніма див. **Ташлик**. *Мокрий* на відміну від іншої пр. Ташлика — *Сухий Ташлик* (див.).

Мокрий Ягорлик — р., л. пр. Дністра. Назву ім. частини гідроніма див. **Ягорлик**. *Мокрий* — на відміну від невеликого пот. *Сухий Ягорлик*, який впадає в Ягорлик.

Мокрий Яланчик — р., впадає в Азовське море в Донецькій обл. Назва від тюрк. **alan* «рівнина, пасовисько, луки». Пор.: башк. *ялан* «поле, рівнина, долина». Утворилася за допомогою демінутивного тюрк. суф. *-*çik*, співзвучного зі слов. Дослівно: «Невелика рівнинна річка». Прикм. частина *Мокрий*, очевидно, вказує не на повноводність у порівнянні з її пр. р. Сухий Ялан-

чик, а виражає той же тип відношень, що й головна річка зі своєю однокореневою притокою [ГУ, 178—179].

Мокрі Яли (кол. Нижні Яли, Великі Яли) — р., л. пр. Вовчої (бас. Самари). Ім. частина складного гідроніма від тюрк. **jaly*/*<*гр. *jalos* «берег, узбережжя». Ногайці (і греки-переселенці з Криму в кінці XVIII ст.) цим словом називали урочище — широку долину з високим берегом, яка могла служити орієнтиром у степу чи межею древніх кочовищ. Згодом назва перейшла й на річку [Отін, ГСУ, 29]. Пор. назви рр. Берег у бас. Стиру і л. пр. Карачоқраку (бас. Дніпра). Прикм. частина *Мокрі* дана на відміну від іншої пр. Вовчої — Сухі Яли. На відміну від останньої, значно меншої за розмірами, Мокрі Яли в минулому називали Великі Яли. *Нижніми* називали на відміну від річки Сухі Яли, яка впадає вище за течією Вовчої і відомої у XVIII ст. як Верхні Яли.

Молдавка (Молдаванка) — р., л. пр. Півд. Бугу. Назва від *молдавани*, які здавна живуть у долині річки. Утворилася від основи *молдав-* за допомогою суф. *-к(а)/-ан-к(а)*.

Молниця — рр.: 1) п. пр. Пруту (бас. Дністра); 2) л. пр. Серету (бас. Дунаю). Назва від інфінітива *молоти* (пор. рос. *мельница*) з переходом *е > о* перед *л* [Карп., ТБ, 156—157].

Молода — рр.: 1) л. пр. Ломниці (бас. Дністра); 2) п. пр. Уботі (бас. Дніпра). Гадають, назва походить від *молодило*, вона ж молодень, молодильник, молодильна трава, живучка (*Sempervivum* L.) — рід трав'янистих багаторічних рослин з родини товстолистих, поширених в долинах річок [Смол.]. Інші вчені гідронім *Молода* тлумачать як назву неслов. походження, порівнюючи з *toldan* «земля», з назвою *Молдова* в різних формах, а також з гідронімами зі значенням «кам'яний», напр. *Молодий Петрос* [Труб., 79—80], що більше ймовірно.

Молодіжне — смт.: 1) Долинського р-ну Кіровоградської обл. Розташоване на правому бер. р. Березівка, л. пр. Інгульця (бас. Дніпра). Засноване 1960 у зв'язку з будівництвом цукрового заводу. Тут *працювала молодь* і склала основне ядро населення нового поселення; 2) Сімферопольського р-ну АРК. Розташоване на автомагістралі і залізниці Москва — Сімферополь. Засноване 1929 *молоддю*. Звідси назва.

Молодогвардійськ — м., підпорядковане Краснодонській міськраді Луганської обл. Розташоване на автошляху Краснодон — Луганськ. Будівництво міста розпочалось 1955 *молоддю* у зв'язку з будівництвом кам'яновугільних шахт. Назва на честь підпільної комсомольської організації «*Молода Гвардія*», яка діяла в Краснодоні проти німецько-фашистських загарбників. Суф. утворення на *-ськ*.

Молокиш (ГНП — Малокіш; Окни) — р., л. пр. Дністра. За О.М.Трубачовим, слов. утворення на **-иш** (*-ушь) подібно до *спориш*. Коренева частина гідроніма означає «болото». Інша назва — Окни — від молд. *окнэ* «копальня, кар'єр». Множинна форма вказує на вторинне перенесення назви іншого об'єкта [ГНП, 63].

Молочанськ (до 1914 — Гальбштадт) — м., підпорядковане Токмацькій міськраді Запорізької обл. Назва від р. *Молочна*, на якій воно розташоване, за допомогою суф. групи **-ан** і **-ськ**. Виникло 1803 як німецька колонія Гальбштадт. Засноване у 1883.

Молочна — рр.: 1) (Молочні води, Сют, Безіменна, Солона, Сютень, Сютен, Сут-Су) впадає в Молочне оз. на пн. узбережжі Азовського моря. Назва після злиття рр. Токмак і Чингул. Назву виводять з крим.-тат. **sut* — «молоко», **su* «вода, річка». Дослівно: «Молочна річка». Назву р. пояснюють, як і слов'янську, з семантичною мотивацією гідрооснови «мутна», звідси «молочна, молочні води» [Никон.], що менш вірогідно. Паралельна назва за колір води від наявності великої кількості мінеральних речовин, в тому числі й солі. Звідси один з варіантів назви — Солонна; 2) п. пр. Росі (бас. Дніпра). Назва, очевидно, ідентичного походження. Проте існує більш вірогідне тлумачення, за яким первісне утворення гідроніма відбувалося від слів **sögüt* та **söjüt* від *сокут* «верба», які, зазнавши дії певних фонетичних законів, утратили середній приголосний, що спричинило злиття двох голосних звуків у один довгий: два різних слова **sojüt* > *söt* «верба» і **söt*, **süt* «молоко» злилися в одне [Железняк, Рось, 47—48].

Молочне озеро — напівзакритий лим. на узбережжі Азовського моря. Державний заповідник. Назва від р. *Молочна*, яка в нього впадає.

Монастирська — м., рц. Тернопільської обл. Розташоване на р. Коропці, л. пр. Дністра. Виникло в 1454. Назва від апелятива *монастирська*: на тому місці, де колись був монастир. Утворена за допомогою суф. **-иськ(а)**. Пор. **Монастирище**.

Монастирище — смт., рц. Черкаської обл. Розташоване на зх. області. Час заснування невідомий. Вперше згадується в літописі в другій половині XVI ст. як укріплене містечко Брацлавського воєводства, що перебувало під владою шляхетської Польщі. Назва походить від розташування на території с-ща *монастирів* [Похил., НМ, 127—130; ІМСУ, Чрк, 459; Велич., 127—130].

Моринці — с. Звенигородського р-ну Черкаської обл. Розташоване за 35 км на пд. від зал. ст. Звенигородка. Дуже давнє поселення, де збереглися залишки оборонних валів часів Ярослава Мудрого. Тут 9 березня 1814 року народився великий український поет-революціонер і художник-академік Т.Г. Шевченко. По-

ходження назви не з'ясовано. Ймовірно, в основі топоніма лежить слов. *more* «вода» [Ів., 71] в розумінні «грязюка, баговина, зелень на поверхні стоячої води, заболочена земля». Можливо, походить від фрак. *mari* «море, болотиста місцевість». Пор.: нім. *Marsch* «драговина, болотисте місце». Від фрак. *mari* виводять назву болг. р. Маріца [Агеева, 86]. Пор.: лит. *marus* у тому ж значенні. Пізніше термін означав також потолочену місцевість. Гадають, назва могла утворитися від основи *more-* через антропонім, проміжок Моринець. Утворена за допомогою суф. *-ець*. Пор. *Поморяни*.

Мороча — р., пр. Виру (бас. Десни). Назва з балт.-лит. *merkys* (*merka*) «вологість» [Топ., Труб., 128]. Версія ця застаріла, непереконлива. Гадають, назва слов. походження. Пор. білор. географічні терміни *морочне* «низьке, грузьке місце», *морочна* — «болото або грузька поляна серед лісу», укр. *морочня*, *морозна* «грузьке болото, де колишеться земля», «болото з іржавою водою». Дослівно: «Річка із заболоченою водою». Звідси, очевидно, р. **Морочна**, п. пр. Стубли (бас. Прип'яті).

Моршин — смт., підпорядковане Стрийській міськраді Львівської обл. Відомий бальнеологічний курорт. Розташоване в передгір'ї Карпат на р. Бережниця, п. пр. Дністра. Ймовірно, що назва походить від угрофін. слова *морша* «рівне місце»; воно могло проникнути в д.-р. мову за часів переселення племен волзько-камських болгар у Придунав'я в II—IX ст. Пор. з назвою Моршанськ, нині Тамбовської обл. Росії. Його виводять від морд. *морша* «рівне місце» («Земля Советская», 1950, 508). Місцевість, на якій розташований М., рівна у порівнянні з гірською місцевістю, що лежить неподалік. Утворена суф. *-ин*.

Московське — смт., підпорядковане Шахтарській міськраді Донецької обл. Розташоване на сх. області, неподалік від залізниці Дебальцеве — Шахтарськ. Засноване 1939 у зв'язку з будівництвом кам'яновугільної шахти. Спочатку мала назву Шахта № 4/9. Суч. назва з 1958 і походить від *Москва*: найменоване на знак того, що перші ешелони вугілля після відбудови шахти в післявоєнний період були направлені до Москви, зокрема на Московську трикотажну фабрику.

Мостиська (кол. Мостич) — м., рц. Львівської обл. Розташоване на р. Січня (бас. Вісли). Час заснування невідомий. Перша згадка відноситься до 1392. Тоді поселення носило назву Мостич. Здавна через цю місцевість проходив шлях з Перемишля на Львів і в районі суч. М., на болотистих місцях через річку, були *мости*, за переїзд через які брали мито. Суч. назва походить від *міст*, утворена за допомогою суф. *-иськ(а)*, який відповідає суф.

-ищ(е). Подібного походження назва с. **Мостище** Макарівського р-ну Київської обл. Розташоване на р. Ірпінь, п. пр. Дніпра. Поселення, що виросло біля побудованого тут моста, й одержало назву М. Схоже походження назви й с. **Містки** (кол. Підмостки) Пустомитівського р-ну Львівської обл.

Мохів (кол. Моховець) — р., л. пр. Сули (бас. Дніпра). Назва від д.-р. *māx* «мох» в розумінні «болото», утворена суф. -ів; у кол. назві твірним засобом був суф. -овець. Звідси ж, імовірно, **Мохна** — р., л. пр. Красної (бас. Дніпра). Утворення за допомогою форманта -н(а); **Мохова** — р., п. пр. Дніпра, утворена суф. -ов(а).

Мочила — р., п. пр. Чорної води (бас. Тиси). Найменування від апелятива *мочила* «копанка, озерце, взагалі місце для мочіння конопель, льону» [ССМ, 617]. Звідси **Мочило** — рук. Дністра у Львівській обл., кілька пот. під тією ж назвою. Звідси ж **Мочінка** — р., л. пр. Латориці (бас. Тиси). **Мочуленка** — рр.: 1) л. пр. Полохачівки (бас. Прип'яті); 2) п. пр. Вілії (бас. Горині); 3) п. пр. Глиняної (бас. Прип'яті). А.П. Корепанова назву виводить як деминутив від апелятива *мочило* (*мочула*) — «місце, де мочать коноплі» [Корепан., Т, 64]. Пор.: с.-х. *močila*, ч. і слц. *močidla*, макед. *мочило*. Утворена за допомогою складного суф. -енк(а). Звідси ж **Мочулища** — р., п. пр. Вільшанки (бас. Десни), утворена від основи *мочул-* та суф. -ищ(а), **Мочулка** — р., п. пр. Удичу (бас. Півд. Бугу), утворена суф. -к(а).

Мошногора — див. **Канівські гори**.

Мукачеве (Мукачів) — м., рц. Закарпатської обл. Розташоване на обох бер. р. Латориця (бас. Дунаю), на стику відгорів Вулканічних Карпат і Закарпатської низовини. Час заснування невідомий. Гадають, що воно виникло в ІХ—Х ст. М. входило до складу Київської Русі. В письмових джерелах уперше згадується в 1196. Походження назви не встановлено. Існує кілька легенд і народних переказів про її утворення. У хронікальних записах і в науковій літературі зустрічаємо варіанти Мункач, Мункачів, що вказує на можливість походження назви міста від угор. *мунка* «праця, труд» (пор. з укр. *Трудовац*, *Трудниця*, *Трудолюбівка*). Проте найбільш вірогідне припущення походження назви міста від імені *Мукач*, утворена присв. суф. -ів. У наш час не виправдано змінено ім. форму назви на прикм.

Мунтель — верш. Українських Карпат в Івано-Франківській обл. Назва від румун. *muncel* «горб».

Мурава — р., п. пр. Болотні (бас. Тетерева). Походження назви не встановлено. Одні вважають її ідентичною з гідронімом бас. Дунаю Морава і вказують на її іллір. походження [Труб., ПУ, 51, 257]. Інші тлумачать від географічного терміна *море, вода* [Ів.,

7Л]. Вважаємо найбільш прийнятною пропозицію М. Фасмера, який назву М. виводить від д. -укр. *мурава* «зелена соковита трава», вказуючи на спорідненість терміна з лит. *taurus* «грязюка, баговиння, зелень на поверхні стоячої води». Звідси ж **Муравинка** — р., п. пр. Язвинки (бас. Горині), утворена від основи мурав- за допомогою суф. -инк(а).

Муравиця — рр.: 1) л. пр. Случі (бас. Горині); 2) бас. Стиру, суф. утворення на -иц(я); **Муравійка** — р., л. пр. Десни, суф. утворення на -ійк(а); **Муравійна** — р., п. пр. Свіси (бас. Десни), назва від тієї ж основи, утворена суф. -ійн(а); **Муравка** — р., л. пр. Прип'яті, утворена суф. -к(а). Пор.: Мурава у верхів'ї Вісли, в бас. Сяну (Польща).

Муравський шлях (Муравська сакма) — один з головних шляхів минулого на території теп. України. Проходив від Перекопу по водосхилах Сів. Дінця — праворуч і Ворскли та Сейму — ліворуч і далі до Тули, не перетинаючи жодної річки. Цим шляхом їздили українські чумаки, купці з різних міст Росії, посольські каравани до Криму. У XVI—XVII і на початку XVIII (XVIII) ст. цим шляхом ходили кримські орди під час набігів на Україну і Росію [БСЭ, 17, 118]. Назва, імовірно, від слова *мурава* (див. **Мурава**). Шлях проходив переважно Причорноморською низ. і невисокими вододілами, вкритими тоді соковитими цілинними травами. Назва утворена від основи мурав- і прикм. суф. -ськ, що виражає ознаку місця. Про походження слова *сакма* див. **Ізюмський шлях**.

Мурафа (Мораква, Мораха, Мурахва, Мурева — СГУ, 379) — р., л. пр. Дністра. Назва дуже давня, походить із зах.-балкан. (можливо, іллір.) мови і потрапила в мову слов. через герман. обробку, про що існують письмові пам'ятки [Труб., 51, 257]. Є й інші припущення. — Див. **Мурава**.

Муровані Курилівці — смт., рц. Вінницької обл. Розташоване на р. Сухий Караєць (бас. Дністра). Перша згадка відноситься до 1493. Достовірного наукового пояснення походження назви немає. За народними переказами, ім. частина топоніма походить від прізвища першопоселенців *Чурилівців*. Згодом приголосний ч змінився на к. Прикм. частина від *мур*, звідси *мурований* — кам'яний, цегляний. Оборонне укріплення, рештки якого існують до цього часу.

Мурованка — рр.: 1) л. пр. Роставиці (бас. Дніпра); 2) п. пр. Дністра. Назва від *мурованка* «криниця з мурованими (вимощеними каменем) стінами». Тут найменування, ймовірно, має переносне значення: «Річка з кам'яними, ніби мурованими, берегами».

Мухавець — р., п. пр. Ромна (бас. Сули); **Муховець** — п. пр. Хомори (бас. Прип'яті). Назва від д.-слов. основи **тих* з пер-

винним широким значенням «запліснявіле» [Топ., Труб., 219; Пад., 39]. Підтвердженням служить наявність в долині р. Муховець Муховецького торфовища (біля с. Муховець Хмельницької обл.). Пор.: Муховець — л. пр. Неручі і п. пр. Свапи (обидві в бас. Десни, Росія) в тому ж розумінні. Утворення від тієї ж основи суф. **-овець**.

Мценцева — р., л. пр. Десни (бас. Дніпра). Назва від *Мътьсна*, *Мъдьсна*, з фін. *täähä*, *tähnä* «риб'яча ікра». Оформлена слов. суф. **-ов(а)** [Корепан., 183].

Мшана — р., л. пр. Молодої (бас. Дністра). Назву виводять від *мшана* — похідне від *мох* (*Mussi Sphagnales*). Звідси *мшара* — мохове болото. Пор.: із болота Мшара в Смоленській обл. Росії бере початок Дніпро. Пор. також зал. ст. Мшанка в Рязанській обл. Росії, с. Мшана на Львівщині, кілька сіл Мшанець — на Львівщині, Тернопільщині, Хмельниччині. Звідси ж *Мшанка* — р., п. пр. Мшаної. Назва утворена від основи *мшан-* та демінутивного суф. **-к(а)**.

Н

Наго́льна — р., л. пр. Міусу (бас. Азовського моря). Назва похідна від найменування *Нагольний кряж*. Закінчення **-а** служить словотворчим засобом.

Нагольний кряж — пд.сх. частина Донецького кряжа. Розташований у бас. р. Нагольна, л. пр. Міусу (бас. Азовського моря) у Луганській обл. та Ростовській обл. Росії. Назву виводять від рос. заст. слова *нагольний* «нічим не прикритий, голий», в переносному розумінні «не вкритий деревною рослинністю» [Слов., 2, 465]. Гадаємо, більш імовірно походження назви від рос. прикм. *нагольний* «справжній, досконалий» [див. Даль², 2]. Цією назвою було підкреслено головне положення Н.к. у складі Донецького кряжа.

Нагольно-Тарасівка — смт., підпорядковане Ровенківській міськраді Луганської обл. Сл. виникла у XVII ст. Розташоване на р. *Нагольна*, звідси назва першої частини складного топоніма, друга частина ойконімічного походження.

Нагольчик — р., п. пр. *Нагольної*, від якої за допомогою демінутивного суф. **-чик** утворена назва.

Надвірна — м., рц. Івано-Франківської обл. Розташоване на правому бер. р. Бистриці-Надвірнянської (бас. Дністра). Заснування Н. відносять до 1596. Назва, ймовірно, від п. *nadworny* «двірський, придвірний» і могла означати належність королівсь-

кому чи цісарському двору. Словотворчим засобом служить закінчення **-а**.

Наддесення, Подесення (літоп. Подес(ь)ньє) — географічна обл. понад р. Десною, л. пр. Дніпра. Ім. на **-ь(і)е** від гідроніма *Десна*, утворено за допомогою преф. **По-** [ЕСЛН, 103].

Наддніпряньська Україна (Наддніпрянщина) — територія, що розташована вздовж обох берегів Дніпра, над Дніпром. Походження кожної частини складного топоніма *див. Дніпро та Україна*.

Надія — х. поблизу Кіровограда, заповідник-музей. Тут у 1886—1907 жив видатний укр. драматург і актор Карпенко-Карий (І.К.Тобілевич). Тут його й поховано. Назва Н., дана видатним драматургом, має алегоричне значення.

Научний — смт., підпорядковане Бахчисарайській міськраді АРК. Назва від рос. прикм. *научный* (укр. *науковий*). Тут працює астрофізична обсерваторія НАН України. Засноване у 1946.

«Нафтуся» — джерело мінеральної води у м. Трускавці Львівської обл., відоме далеко за межами України. Назва від слова *нафта*, її пестлива форма. Утворена за допомогою суф. **-ус(я)**.

Неаполіс (Неаполь Скіфський, Неаполь, Керменчик) — залишки городища столиці Малої Скіфії — пізньої скіфської держави — скіфського царства в Криму і Нижньому Подніпров'ї, що існувала з III ст. до н. е. по III—IV ст. н. е. Н. був розташований на схилі глибокої балки, пд.-сх. околиці суч. Сімферополя. Коли в II—III ст. до н. е. в степи пн. Приазов'я прийшли зі сх. сармати і почали тиснути скіфів, останні стали переселятися в степові райони Криму, будувати там поселення-укріплення. Одним з таких поселень був Неаполіс (Неаполь) — назва від гр. *nea* «новий», *polis* «місто». Цю назву місто дістало, можливо, в порівнянні з попередньою столицею скіфської держави, відомою в літературі як Кам'янське городище, неподалік від Дніпра. *Керменчик* з тюрк. «маленька фортеця» [ІУ, 1, 180—184].

Невільниця — р., п. пр. Дерεглуу (бас. Дунаю). Походження назви точно не встановлено. Гадають, що вона могла утворитися від *неволя, невольний* з неясним значенням. Місцеве молд. населення називає річку *Маре Невое* «велика нужда», запозичене зі слов. *неволя*. Поряд з тим у письмових молд. джерелах ця річка трапляється під назвою *Навалниця* від молд. *навалник*, запозиченого з слов. *навала* «бурхливий», очевидно, як синонім Н. [Карп., ТБ, 158].

Недра — р., л. пр. Трубежа (бас. Дніпра). Назву виводять з іран. *nada-*, порівнюючи її з перс. діал. *nad* «очерет, трість», д.-інд. *naḍa* чи давньою діал формою *naḍra*, яка або зазнала впливу і.-є. *kuends* (*див. Кодра*), порівнюючи з лит. *pedre* «оче-

рет, трість», або ж походить від і.-є. діал. *ped-r-ρ* поряд з і.-є. *pedo* «очерет» [Труб., ПУ, 162]. Пор.: рр. Очеретянка, Тростянка. Пропонована версія застаріла, непереконлива. Вважають, назва Н. походить від д.-слов. **ne-dbra*, коренева частина мотивована дієсловом **drati*, **derq*.

Недригайлів — смт., рц. Сумської обл. Розташоване на лівому бер. Сули (бас. Дніпра), при впадінні в неї р. Недригайлівка. Час заснування невідомий. Перша згадка відноситься до 1647. Достовірних відомостей про походження назви немає. Одні виводять її від найменування р. *Недригайлівка*. Інші ж, що більш імовірно, від прізвища одного з першопоселенців *Недригайла*, а вже від назви поселення походить гідронім. Утворення за допомогою присв. суф. -ів.

Некрасове (до 1946 — Юзвин) — с. Вінницького р-ну Вінницької обл. Розташоване поблизу автошляху Вінниця — Бар. Тут провів своє раннє дитинство великий російський поет, революційний демократ *М.О.Некрасов*. На честь його й назва.

Неліпівка — смт., підпорядковане Дзержинській міськраді Донецької обл. Розташоване на р. Кривий Торець (бас. Сів. Дінця), на залізниці Костянтинівка — Ясинувата. Час виникнення невідомий. Назва антропонімічного походження, закріпилася від прізвища першопоселенця *Неліпи* та суф. -івк(а). До категорії смт. віднесене у 1957.

Немирів — смт.: 1) рц. Вінницької обл. Розташоване на р. Устя, л. пр. Півд. Бугу. Засноване наприкінці XIV ст. За народним переказом, у минулому тут було м. Мирів, яке зруйнували татари. Пізніше виникло нове місто, назване *Не-мирів*. Таке тлумачення малоімовірне; 2) Яворівського р-ну Львівської обл. Бальнеологічний курорт. Перші відомості відносяться до XIII ст. У документах уперше згадується 1580. За легендою, наші предки оточили татар, які попросили миру. Їм ніби відповіли: «Не мир», — і розгромили ворога. Побудоване тут село назвали Немирів. Типовий приклад народної етимології. Таке тлумачення назви неправдоподібне. М.Ф.Пономаренко слушно зауважує, що посесивне утворення із суф. -ів, імовірно, вказує на основу прізвища *Немир(а)*, досить поширеного і відомого в західноукраїнських землях. Звідси й топонім Вінницької обл. [Пон., ОВ, 98]. Таке пояснення підтверджують й інші дослідники. Назву виводять від антропоніма *Nemirov* (*Немира, Немирка, Немѣричь*) [Франко З., 34].

Немішаєве («35-ша верства», Микуличі) — смт. Бородянського р-ну Київської обл. Розташоване на залізниці Київ — Коростень. Засноване 1900 у зв'язку з будівництвом залізниці. Кол. назва «35-ша верства» дана за розташування на відстані від Ки-

ева за 35 верстов. Згодом пристанційне с-ще було назване по імені с. *Микуличі*, розташованого неподалік. Суч. назва від прізвища начальника залізниці *К.С. Немішаєва*. Закінчення -е служить словотворчим засобом.

Ненаситецький поріг (Ненаситець, Ревучий, Розбійник, Дід) — п'ятий і найбільший поріг на Дніпрі. Виступав з води нижче с. Звонецького Солонянського р-ну Дніпропетровської обл., падав дванадцятьма лавами. На виході з останньої було найнебезпечніше місце для проходу суден, за що й звали «Пеклом». Глибина в ньому досягала 42 м. Назва Н. п. від слова *ненаситний* і дана за часті випадки загибелі на ньому суден. Ця назва відома з часів Київської Русі. Звідси ж Розбійник, Дід (чорт). Утворена за допомогою суф. -ець. Скандинави називали поріг *Аефар* «Лелека». Нині н. п. затоплений водами вдсх. [УРЕ I, 10, 53—54; Яворницький-Дніпр, 52—52].

Нересня (Нересна) — р., л. пр. Уборті (бас. Прип'яті). З балт. *Neresna*, з досить поширеною балт. основою *Ner-/Nar-* і -сян(-сна) в розумінні «потік, річка».

Нетеча — рр.: 1) л. пр. Дністра; 2) л. пр. Рашівки (бас. Псла); 3) л. пр. Харкова (бас. Сів Дінця). Назва від географічного терміна *нетеча*, *нетіч*. Приклад негаційного гідроніма. А.П. Корепанова вказує, що «структурно-семантична група негаційних топонімів формально характеризується наявністю заперечень *без-* і *не-*, дуже давніх за походженням і семантикою». Ця група топонімів походить з і.-є. мовної спільності, має відповідники в багатьох і.-є. мовах. Негаційні топоніми утворилися на основі апелятивів або як заперечення даної ознаки, властивості, характеру дії тощо, або ж як протилежність вже існуючої географічної назви. Звідси ж *Нетіч* — р., л. пр. Свічі (бас. Дністра), *Нетечі* — р. на Івано-Франківщині, р. *Neteczka* — в Польщі тощо [Корепан., НТУ, 72].

Нетриус (Нітриус, Нетригуз, Нетривус, Нетриус) — р., л. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Вважають, що назва гідроніма Н. походить від назви н. п. *Нетриус*, позначеного на карті в кінці XVIII ст. Назва останнього, ймовірно, походить від прізвиська засновника поселення *Нетриус* (Нетривус). Пор.: в реєстрі поселенців, що в 1649 заселяли береги Нетриуса, були прізвиська Нетриніс, Триус — своєрідні антоніми Нетриуса [Отін, КД, 10.07.83].

Нехворощ (Нехвороща, Нехворощь) — р., л. пр. Росі (бас. Дніпра). Назва остаточно не з'ясована. Гадають, семантикою гідрооснови може служити діал. *нехворощ* «невеликий лісок, гайок» [Черепан., 141]. Не виключено, що назва Н. походить від іншого діал. *нехворощ* — найменування кількох рослин: «*Artemisia campestris* L.», «*Artemisia scoparia* Waldst et Kit» [Погов., 112]. Цю

ж думку підтримують інші вчені [Потебня, 47]. Звідси ж назва **Нехвороща** — р., л. пр. Орелі (бас. Дніпра). Флексія -а служить словотворчим засобом.

Нижанківці (кол. Краснопіль, Краснопіль-Нижанковичі) — смт. Старосамбірського р-ну Львівської обл. Розташоване на р. В'яр, п. пр. Сяну (бас. Вісли). Під назвою Загуменники відоме з XII ст. Під час монг.-тат. навали в середині XIII ст. було знищене. Згодом відбудоване під назвою Краснопіль — від словосполучення *Красне Поле* (назва місцевості, на якій виникло поселення, в розумінні «гарне, красиве»). Суч. назву, що значний час проіснувала як частина складного топоніма Краснопіль-Нижанковичі, виводять від присл. *нижче*: поселення виникло нижче за течією річки від розташування літоп. Загуменників. Однак суф. -ов + -ич(і) вказують на походження назви Н. від антропоніма (можливо, від *Ніжанко*, *Нежанко*).

Нижне — 1) смт. Луганської обл., підпорядковане Первомайській міськраді. Розташоване за 4 км від зал. ст. Тошківка. Засноване 1754 як військове поселення. Назване на відміну від кол. смт. Верхнього, що лежало вище за течією Сів. Дінця (нині злилось з м. Лисичанськом); 2) оз. на пд. сх. Закарпатської обл. Назва на відміну від оз. Верхнє, розташованого вище в горах. Утворена від прикм. *нижній* за допомогою словотворчого засобу — флексії -є.

Нижні Ворота (кол. Нижні Верецьки) — смт. Воловецького р-ну Закарпатської обл. Розташоване біля підніжжя Бескидських гір та Верецького (Ворітського) пер. Уперше згадується в письмових джерелах XII ст. Стара назва від архаїзму, запозиченого з угор., *веретки* — так називали злегка погорбовану місцевість серед гір, на якій лежало село. Нова назва від *ворота*. Так називають прохід, ущелину або русло річки, що прорізає гірське пасмо. *Нижні* — на відміну від Верхні Ворота, розміщені вище.

Нижній Нагольчик — смт. Антрацитівського р-ну Луганської обл. Розташоване на р. Нагольчик, п. пр. Нагольної (бас. Міусу), від якої за допомогою деминутивного суф. -чик одержало назву. Прикм. частина топоніма — за розташування Н.Н. нижче за течією річки від с. Нагольник і смт. Верхній Нагольчик. Свт. Н.Н. утворено у 1938.

Нижні Сірогози — смт., рц. Херсонської обл. Засноване у другій половині XVIII ст. Розташоване на ерику-глушиці (старому руслі) р. *Великі Сірогози*, від якої виводять назву. *Нижні* — на відміну від с. Верхні Сірогози, розташованого вище за течією.

Нижньогірський — смт., рц. АРК. Розташоване на р. Салгир. Час заснування невідомий. Відомо, що в XVII ст. тут існувало

тат. с. Сейтлер (Сегидлер). Назва від словосполучення *нижче гір*. С-ще розташоване нижче північних схилів Кримських гір.

Нижньодніпровські піски — на лівобережному пониззі Дніпра в Херсонській обл. (див. Олешка: *Олешківські піски*).

Нижня Біленька (Нижня Біла, Нижній Білий Колодязь) — р., п. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Походження назви див. *Верхня Біленька*.

Нижня Дворічна — р., п. пр. Осколу (бас. Дону). Назва за розгалуження русла — тече *двома рукавами*. Прикм. частина складного гідроніма — на відміну від *Верхня Дворічна* (див.), яка впадає вище за течією.

Нижня Дуванка — смт., рц. Луганської обл. Розташоване там, де зливаються рр. Красна і Дуванка (бас. Сів. Дінця). Вперше про розселення українців і росіян по р. Дуванці згадується 1704. Поселення Н.Д. виникло в 30-х роках XVIII ст. Назва — від р. *Дуванка*. Прикм. част. *Нижня* дана на відміну від назви смт. *Верхня Дуванка*, що розташоване у верхів'ї р. Дуванка.

Нижня Кринка (кол. Ханженкова) — смт. Донецької обл. Розташоване на р. Кринка (бас. Міусу). Засноване запорізькими козаками у XVII ст. 1788 полковник *І. Ханженков*, одержавши в дарчу від царського уряду землю, об'єднав декілька козацьких хуторів у слободу і назвав її Ханженків-Нижнекринський [«Труды Обл. Войска Донск. стат. к-та», вып. 2, стор. 53]. Суч. назву с-ще перейняло від р. *Кринка*, на якій воно розташоване. Прикм. частина *Нижня* на відміну від с. *Верхня Кринка*, що лежить вище за течією.

Нижня Терса (Терся, Мала Терса) — р., л. пр. Малої Терси (бас. Дніпра). Походження назви див. *Верхня Терса*.

Нижня Хортиця — див. *Хортиця*.

Низи — смт. Сумського р-ну Сумської обл. Розташоване на р. Псел, л. пр. Дніпра, в заплаві. Засноване 1662. Назва від апліатива *низ*, *низи*. З праслов. **niz* «рівнина у неглибокій западині». Тут Псел приймає л. пр. Сироватку і її заплава розширюється до 5 км, з озерами-старицями. Пор.: *Низ* — у XVI—XVIII ст. так називалося Нижнє Подніпров'я, де оселилися запорожці.

Ніжин — м., рц. Чернігівської обл. Розташоване на р. Остер, л. пр. Десни (бас. Дніпра). Час заснування невідомий. Походження назви не досліджено. Одні гадають, що це давнє місто, про яке згадується в літописі 1078 під назвою Нежата Нива, пізніше *Нежатиць*, *Ніжнин*. Інші назву виводять від літоп. *Унежь*, *Унежин*, *Унежен* (1147), знищеного монголо-татарами, назва якого, ймовірно, антропонімічного походження. Пор. с. *Уніж* Городенківського р-ну Івано-Франківської обл., назву якого пов'язують з д.-р.

іменем *Ун'гъ*, що є здрібно-пестливим варіантом д.-р. антропоніма *Ун'н'гъ*, успадкованого ще з праслов. епохи, де * *-une, unijь, upejь* «кращий» [Буч., 54]. Варіант *Нежатин* — від особового імені *Нежата*, утворений за допомогою суф. *-ин* [Нероз., 126, Под., АБГ, 227; ЕСЛН, 93]. Суч. назва вперше згадується під 1618.

Нікітська яйла — масив у Кримських горах, біля Ялти. Нікітська від назви поселення *Нікіта*, заснованого, за народним переказом, першим поселенцем *Микиткою* (рос. *Никита*). *Яйла* (тат.) — «літнє пасовище».

Нікітський ботанічний сад — розташований за 6 км від Ялти, біля с. Нікіта. Від нього й назва ботсаду (див. *Нікітська яйла*). В 1811 видано указ про заснування Казенного (державного) ботсаду.

Нікополь — м., рц. Дніпропетровської обл. Розташоване на Дніпрі, на правому бер. Каховського вдсх. Виріс на місці козацької переправи *Микитин Ріг*, що згадується в джерелах 1530. Названа так по імені козака *Микити Цигана*, який першим поселився тут. З 1652 — Микитине. У 1765 перейменоване на Слов'янське. Суч. назва відома з 1791 і походить від д.-гр. *Nike* — ім'я міфологічної богині перемоги на війні і в змаганнях і *polis* — «місто».

Нірка (Норка) — р., п. пр. Полкви (бас. Горині). Назва, очевидно, від д.-укр. *нора* «джерело, витік». Пор. назви ряду потоків на Буковині в тому ж розумінні [Карп., ТБ, 159]. Утворення за допомогою демінутивного суф. *-к(а)*. Звідси ж *Нірниця* (Норниця) — р., п. пр. Пантина (бас. Серету). Утворення на *-иц(я)* від прикм. *норний* [Карп., там же].

Нова Борова — смт. Володарсько-Волинського р-ну Житомирської обл. Розташоване на залізниці і автошляху Житомир — Коростень, неподалік від р. Ірша, л. пр. Тетерева (бас. Дніпра). Засноване у другій половині XVII ст. Назва від *бір* — сосновий ліс. С-ще розташоване серед борів. *Нова* на відміну від с. *Борова*, розташованого неподалік.

Нова Водолага — смт., рц. Харківської обл. Розташоване в долині р. Вільховатка, п. пр. Можу (бас. Сів. Дінця). Засноване близько 1675 козаками Харківського полку та селянами-втікачами з Правобережної України на т. зв. Муравському шляху. Назва на відміну від с. *Стара Водолага*, розташованого при впадінні в Мож р. Водолага, від якої й одержало назву (див. *Водолага*).

Нова Галещина — смт. Козельщинського р-ну Полтавської обл. Розташоване на залізниці Полтава — Кременчук. Засноване в зв'язку з будівництвом Харківсько-Миколаївської залізниці як пристанційне с-ще. Назва зал. ст. від с. *Галещина*, походження якої не з'ясоване. За народними переказами, назва походить від

прізвища поміщика *Галецького*. Пор.: Селищина від Селецький (теж Полтавська обл.). *Нова* на відміну с. *Галещина*.

Нова Каховка — м. обласного підпорядкування Херсонської обл. Розташоване на лівому бер. Каховського вдсх. Засноване 1951. Виросло на місці с. Джерельного (засноване 1891) у зв'язку з будівництвом Каховської ГЕС. Назва від м. *Каховка*, на відміну від неї *Нова*. *Джерельне* — назва за чисті води *джерел*, що били з прибережних скель.

Нова Маячка (кол. паралельна назва — Велика Маячка) — смт. Цюрупинського р-ну Херсонської обл. Розташоване неподалік від Північно-Кримського кан. Засноване на початку XIX ст. кріпаками-втікачами з Чернігівської і Полтавської губ. Назву, гадають, дістало від переселенців з с. *Маячка* Полтавської губ. (нині Новосанжарського р-ну). *Нова* — на відміну від с. *Стара Маячка*, розташованого пд.

Нова Одеса (до 1832 — Федорівка) — м. і пристань на Півд. Бузі, рц. Миколаївської обл. У 1776 на цьому місці козаки-українці і молдовани заснували хутір *Федорівку*, названу по імені першопоселенця осадчого *Федора*. У 1832 уланський полк, що стояв у Федорівці, називали *Одеським*, а Федорівку — *Новою Одесою*. Ця назва й закріпилася.

Нова Прага (кол. Петриківка) — смт. Олександрівського р-ну Кіровоградської обл. Розташоване на правому бер. р. Бешка, п. пр. Інгульця (бас. Дніпра). Засноване на початку 50-х років XVIII ст. Тут оселилися переселенці з Сербії, Чорногорії, а також зіслані старообрядці з різних губ. Росії. 1756 перетворено на фортецю Петриківську. 1821 розміщено Малоросійський кінний полк, у складі якого були чехи, після чого посад дістав назву *Нова Прага* [ГПР, т. 5, ч. 2, 221—223]. Назва по імені столиці Чехії — *Прага*.

Нова Сербія — адміністративно-територіальна одиниця на Правобережжі України в XVIII ст. У 1752 з метою подальшої колонізації і захисту південних окраїн царський уряд на основі особливих привілеїв оселив на правому бер. Дніпра між рр. Тясмином і Синюхою з Виссю 16 тисяч *сербських*, а згодом хорватських і волоських виходців. З них було сформовано два полки. Місцевість, на якій були влаштовані поселення, названо *Новою Сербією*.

Нова Ушиця (до 1829 — Літнівці) — смт., рц. Хмельницької обл. Розташоване на р. Калюс, л. пр. Дністра. Вперше згадується під 1439. Назва від с. *Ушиці*, яке з виникненням Н.У. назване Старою Ушицею.

Новгородка (кол. х. Куцівка) — смт., рц. Кіровоградської обл. Розташоване на р. Кам'янка, л. пр. Інгулу (бас. Півд. Бугу), на автошляху Київ — Дніпропетровськ. Засноване козаком *Куцем* у

першій половині XVIII ст. 1770 відома під назвою х. *Куцівка*. Згодом була заселена кріпаками з Полтавської губ. Суч. назва з 1882, від розташування тут *Новгородського Кірасирського полку*.

Новгород-Сіверське князівство — див. Сіверське князівство.

Новгород-Сіверський — м., рц. Чернігівської обл. Розташоване на Десні (бас. Дніпра). Одне з найдавніших міст Київської Русі. Час заснування невідомий. Перша літоп. згадка відноситься до 1098, проте, згідно з археологічними даними, виникло у 80-х роках X ст. [У, 1, 387; Куз., ГІ, 138]. Ім. частина словосполучення складається з д.-р. прикм. *Новъ* та ім. *городъ* (-город < городъ < *gord), вказує на тип поселення та його відносний вік; означальна частина — прикм. *Сіверський* — від *сівери* — назви сх.-слов. племен, що жили в бас. Десни і верхній течії Сів. Дінця. Утворення на -ськ. Означальна част. *Сіверський* дана на відміну від Новгорода-Святополчського у Київській землі (Святополчъ) [Ян., НС].

Новгородське (до 1938 — Нью-Йорк, до 1951 — Фенольна) — смт., підпорядковане Держинській міськраді Донецької обл. Засноване в кінці XVIII ст. Розташоване на Кривому Торці (бас. Сів. Дінця). Назва від словосполучення *новий город* на означення нових перетворень, які сталися в с-щі в повоєнні роки. Утворена за допомогою суф. -ськ(е). Кол. назва Нью-Йорк у час виникнення мала іронічний зміст. Пор.: перейменування в XIX ст. с. Гончариха, нині Хмельницької обл., на Єгипет; виселок біля с. Чемерівці в тій же місцевості на Варшаву тощо.

Новий Буг (кол. Куца Балка, Семенівка, Новопавлівка) — м., рц. Миколаївської обл. Розташоване на автошляху Кривий Ріг — Вознесенськ. У другій половині XVIII ст. тут був зимівник запорізького козака *Якоби Куцога*. Згодом по імені одного з першопоселенців почав називатися Семенівкою; ще пізніше — Новопавлівкою. Суч. назва — від дислокування в Новопавлівці *Бузького полку* уланської дивізії. У 1832 Новопавлівку офіційно почали називати Новим Бугом [Лобода, 136]. Отже, прикм. частина топоніма залишилась.

Новий Роздоль — м. Львівської обл. Розташоване на Лівобережжі Дністра. Засноване 1953 у зв'язку з будівництвом *Роздольського сірчаного заводу*. *Новий* — на відміну від смт. *Роздоль*, розташованого за 5 км від Н.Р.

Новий Світ — смт.: 1) Старобешівського р-ну Донецької обл. Розташоване на р. Кальміус (бас. Азовського моря). Засноване 1954 у зв'язку з будівництвом Старобешівської ДРЕС [ІМСУ, Днц, 665] поблизу невеликого х. *Новий Світ*, названого так колись, задовго до революції, як надія на кращу долю. Пор. н. п. *Щастя*, *Райгородок* тощо. Н.С. з'єднався з с-шем, що виникло

біля ДРЕС, і назва х. закріпилася за новим н. п.; 2) підпорядковане Судацькій міськраді АРК. Розташоване на узбережжі Чорного моря, пд.-зх. Судака. До розряду смт. віднесено 1978. Як і попереднє с-ще, назву має алегоричну.

Нові Санжари — смт., рц. Полтавської обл. Засноване у першій половині XVII ст. Розташоване на р. Ворскла (бас. Дніпра). Назва від тюрк. **san-čar* «урочище, бід», тур. **sandžak* «знамено, штандарт, адміністративна одиниця». Відомо, що 1243 на Ворсклі зимувала тат. орда. Поселення, імовірно, спочатку виникло в р-ні с. *Решетники* (кол. Санжари, Старі Санжари) біля урочища Сан-Чар, Сан-Чарів, яке згадується в одній зі скарг, переданих кримським ханом Івану Грозному, стосовно пограбування тут перекопських (татарських) купців [«Россия», 7, 306]. Згодом найменування перейшло і на нове поселення, що виникло нижче за течією Ворскли, яке одержало назву на відміну від старішого села — Нові Санжари.

Нові Стрільці (кол. Стрільчичі) — смт. Жидачівського р-ну Львівської обл. Розташоване на автошляху Бібрка — Ходорів, на пд. відрогах Опілля. Засноване за 1,5 км від руїн поселення *Стрільчичі*, зруйнованого татаро-монголами, про що засвідчують архівні документи під 1515. Назву виводять від *стріла*, *стріли*, *стрільчий*, *стрільцювати*. Біля побудованої вежі в дуже давні часи на важливому торговельному Волоському шляху, що проходив з Волощини на Галич, Рогатин, Бібрку, Львів і далі в Західну Європу, як місце розташування стрільчого загону для охорони купців від пограбування виникло поселення, яке й було названо Стріль(чи)чі. Після його зруйнування частина населення відбудувала с., а частина побудувала неподалік нове с-ще, назване Новими Стрільцями. Подібне походження назви с. *Стрілка* Старосамбірського р-ну Львівської обл., розташованого на тому ж Волоському шляху.

Новоазовськ (кол. Новомиколаївка, з 1920 по 1958 — Будьонівка) — м., рц. Донецької обл. Розташоване на бер. Азовського моря в гирлі р. Грузький Яланчик. Засноване 1843 як станція Новомиколаївка на місці х. старшини війська Донського Седова, який оселився там близько 1768. Назва від розташування на *березі Азовського м.* Утворилася від словосполучення *Новий Азов*, похідного від *Азовське море*, за допомогою суф. -ськ.

Новоайдар — смт., рц. Луганської обл. Розташоване на лівому бер. р. Айдар (бас. Дону). Засноване Донськими козаками в другій половині XVII ст. Назва від р. *Айдар*, на якій розташоване.

Новоамвросіївка (кол. Чернова) — смт. Амвросіївського р-ну Донецької обл. Розташоване поблизу р. Кринка, п. пр. Міусу

(бас. Азовського моря). Виникло 1895 у зв'язку з будівництвом цементного заводу [ІМСУ, Днц, 160]. Назва від *Амвросіївка*, утворена за допомогою слова *нова* > *ново-*.

Новоархангельськ (кол. Архангелгород, пізніше Синюхин Брід) — смт., рц. Кіровоградської обл. Розташоване на р. Синюха (бас. Півд. Бугу). 1742 поблизу містечка Торговиці козак Миргородського полку Звенигородський оселив 20 родин селян. З 1753 відомий як шанець (укріплення) під назвою *Архангелгород*. Назва культового походження. Поселення увійшло до складу Нової Сербії. 1764 частину жителів переселили за 20 км на пд., де й було засноване суч. с-ще під назвою Новоархангельськ. Утворення на *-ськ*.

Нововасилівка (Апанли, Молоканськ) — смт. Приазовського р-ну Запорізької обл. Розташоване у верхів'ї р. Апанли (бас. Азовського моря). Засноване 1823 *сектантами-молоканами*. Звідси кол. назва *Молоканськ*. Ще давніша назва тат. аулу *Апанли* від р. *Апанли*. Суч. назва від імені воєводи *Василя Істоміна*. Утворена за допомогою суф. *-івк(а)*.

Нововолинськ — м. обласного підпорядкування Волинської обл. Розташоване на автошляху Львів — Ковель біля пр. р. Студянка, п. пр. Зах. Бугу, неподалік від того місця, де було старод. літоп. м. *Волинь*. Будівництво Н. почалося 1949 на місці стародавніх сіл Низкиничів, Ру овичів, Дорогиничів і Будятичів у зв'язку з початком освоєння Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну. Суф. утворення на *-ськ*.

Нововоронцовка (кол. Миколаївка) — смт., рц. Херсонської обл. Розташоване на правому бер. Каховського вдсх., на Дніпрі. Засноване в кінці XVIII ст. на місці запорізьких зимівників біля Дніпровського затону Великі Води під назвою Миколаївка. Перша письмова згадка відноситься до 1795. Суч. назва виникла після того, як 1821 Миколаївку придбав граф *М.Воронцов*.

Новоград-Волинський (кол. Возвягель, Взвягель, Звягель) — м., рц. Житомирської обл. Розташоване на р. Случ (бас. Дніпра). Одне з давніх міст України. Час заснування невідомий. Вперше згадується 1257 під назвою *Взвягель*. У 1793 під назвою *Звягель* у складі Волині було приєднано до Росії, а 1796 перейменовано на Новоград-Волинський. Д.-р. елемент *-град* «місто» був модним у топонімії XVIII ст., Волинський — від розташування на Волині. Достовірних відомостей про походження старої назви немає. Існує кілька народних переказів, за одним з яких назва пов'язана зі словом *звягель* (дзвінок), котрий дзвонив тоді, коли розсувався міст через Случ для пропуску суден.

Новоградівка (кол. с-ще Новоградівської групи шахт, Гродівка) — м., підпорядковане Селидівській міськраді Донецької обл. Розташоване на залізниці Донецьк — Дніпропетровськ. Засноване 1949 у зв'язку з будівництвом шахти «Новоградівка» № 1. Назва шахти закріпилася за найменуванням міста.

Новодністровськ — смт. Сокирянського р-ну Чернівецької обл. Розташоване неподалік від Дністра, пн. райцентру. Засноване 1975. Назва від прикм. *новий* і гідроніма *Дністер*, дана на відміну від м. Дністровськ у Молдові. Суф. утворення на *-ськ*.

Новодонецьке — смт., підпорядковане Добропільській міськраді Донецької обл. Розташоване на залізниці Красноармійськ — Дубове. Виникло в 1956 у зв'язку з будівництвом гідрошахти. Назва від словосполучення *нове донецьке* (від розташування на Донеччині).

Новоекономічне (кол. Каракове, Економічно-Нове) — смт., підпорядковане Красноармійській міськраді Донецької обл. Розташоване у верхів'ї р. Казенний Торець (бас. Сів. Дінця). Засноване в першій половині XVII ст. [УРЕ II, 10, 347]. За іншими даними — в кінці XVIII ст. [ІМСУ, Днц, 505]. Серед першопоселенців були й т. зв. *економічні* селяни, переселенці з с. Попівки Судженського повіту Курської губ. (тобто ті, що були в кріпосній залежності у духовенства). Поблизу х. Каракуба (заснованого переселенцями з грецького с. Каракуби в кол. Маріупольському повіті Катеринослав. губ.) вони заснували сл. Нову, звідси Нова Економічна > Новоекономічне [ССС, 37].

Новолуганське — смт. Артемівського р-ну Донецької обл. Розташоване неподалік від залізниці Горлівка — Попасна, в бас. р. *Лугань* (бас. Сів. Дінця). Засноване в середині XIX ст. Назва на відміну від *Луганське*, розташованого сх.

Новомиргород — м., рц. Кіровоградської обл. Розташоване на р. Велика Вись (бас. Півд. Бугу) та на лівому бер. її пр. Гептурки. Засноване 1740 переселенцями з м. *Миргорода* Полтавської губ. на місці запорізького зимівника Тресяги. За наказом російського уряду переселенці збудували фортецю для оборони від наскоків турків і татар. Названо як пам'ять про м. Миргород.

Новомосковськ (кол. с. Самарчик, Новоселиця) — м., рц. Дніпропетровської обл. Розташоване на р. Самара, л. пр. Дніпра. На місці суч. Н. у XVII ст. запорожці заснували кілька хуторів. 1687 за наказом царського уряду було збудовано Богородицьку, або Усть-Самарську фортецю (перша назва від *церкви св. Богородиці*, друга — за розміщення в *гирлі Самари*), яку було зруйновано 1711 згідно з Прутським договором. 1736 її відбудовано і названо Самарським ретраншементом (від франц. retranchement

— військове укріплення позаду головної позиції того, хто обороняється). Навколо виникла сл. Самарчик, вона ж Новоселиця. Згодом перенесена на нове місце. Тут, біля урочища Кільчені, почалося будівництво губернського міста під назвою *Катеринослав*. Однак через те, що води затопляли місцевість, 1784 місто перенесено на правий бер. Дніпра, а залишене поселення одержало назву Новомосковськ — від словосполучення *Нова Москва*. Невдовзі з тієї самої причини і його було перенесено за течією Самари на більш підвищене місто. Н. довгий час мав паралельну народну назву *Самарь* [«Россия», 14, 564]. Назва Н. утворена за допомогою суф. -ськ. Див. Дніпропетровськ.

Новоозер'янка — с-ще Олевського р-ну Житомирської обл. Засноване 1963—1965 у зв'язку з будівництвом комбінату залізобетонних конструкцій. Розташоване неподалік від с. *Озер'яни*, з найменуванням якого й пов'язана назва. Утворена за допомогою суф. -янк(а). С. *Озер'яни* розміщене біля озера. Корма, звідки й назва.

Новоолексіївка — смт. Генічеського р-ну Херсонської обл. Розташоване поблизу автомагістралі Москва — Сімферополь на залізниці Лозова — Сімферополь. Засноване 1874 у зв'язку з будівництвом цієї залізниці. Назву зал. ст. с-ще одержало від с. *Новоолексіївка* (нині Щорсівка), розташованого неподалік. Назву села, очевидно, принесли переселенці.

Новооржицьке — смт. Оржицького р-ну Полтавської обл. Розташоване неподалік від р. Сліпорід, п. пр. Сули. Засноване 1979. Означальна частина складного слова походить від прикм. *новий*, друга — похідна від *Оржиця*. Утворена за допомогою суф. -(ь)ке.

Новопокровка — смт. Чугуївського р-ну Харківської обл. Розташоване на лівому бер. Уди (бас. Сів. Дінця). Засноване 1818, коли з *Покровки* (нині Стара Покровка) були переселені військові поселенці на лівий бер. р. Уда. Нове поселення було назване Новопокровкою, а Покровку — Старою Покровкою. Топонім *Покровка* культового походження і пов'язаний з церквою *Покрова Богородиці*.

Новопсков — м., рц. Луганської обл. Розташоване на лівому бер. р. Айдар (бас. Сів. Дінця) при впадінні в неї р. Кам'янка. Засноване в першій половині XVII ст. українськими і російськими селянами — втікачами від кріпацького гніту. Спочатку поселення називалося Закам'янкою. За указом Петра I, в 1708 було зруйноване, оскільки селяни брали участь у повстанні під проводом Кіндрата Булавина. 1732 за наказом Воронежської губернської канцелярії сюди переселено сотню Острогозького полку, а в 1829 — *Кірасирський полк зі Пскова* (нині обл. ц. Росії), від якого поселенню було дано суч. назву.

Новоросія — історико-географічна область на пд. України і частково Росії. Назва виникла у другій половині XVIII та існувала до початку XX ст. Назва від словосполучення *нова Росія*. З 1784 р. включала в себе кол. Катеринославську, Херсонську, а згодом, з приєднанням Криму, — Таврійську губ.

Новосвітлівка — смт. Станично-Луганського р-ну Луганської обл. Розташоване на р. Луганчик, п. пр. Сів. Дінця (бас. Дону), на автошляху Луганськ — Краснодар. Засноване в 60-х роках XIX ст. переселенцями з різних губ. Росії та України. Назва алегорична і походить від словосполучення *нове світло*. Утворена за допомогою суф. *-івк(а)*.

Новоселиця — м., рц. Чернівецької обл. Розташоване на залізниці і автомагістралі Чернівці — Кишинів, на лівому бер. Пруту (бас. Дунаю). Відоме з 1456. Виникло на місці запустілого с. Шишківці. Довгий час було відоме під назвою Верхня Новоселиця (Новосулиця де Сус) на відміну від іншого с. Новоселиця, розташованого вище за течією Пруту, яке існує й нині [Карп., ТСР, 40]. Назва від географічного терміна *новоселиця*.

Новоселівка (до 1808 — х. Забочанський) — смт. Краснолиманського р-ну Донецької обл. Розташоване на правому бер. р. Нетриус, л. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Тут у XVII ст. засновано хутір. Наукового пояснення немає. За народними переказами, х. із навколишніми землями було подаровано Катериною II Потьомкіну. Він виграв у якогось калузького поміщика 42 родини кріпаків і оселив їх на новому місці, назвавши поселення Новоселівкою. Назва від географічного терміна *новоселівка*.

Новоселівське (кол. Фрайдорф — «Вільне село») — смт. Роздольненського р-ну АРК. Розташоване на зх. Кримського п-ова, неподалік від автошляху Роздолля — Євпаторія. Виникло 1928. Перейменоване після другої світової війни. Назва утворена від словосполучення *Нове село* за допомогою суф. *-ськ(е)*.

Новотроїцьке — смт.: 1) Волноваського р-ну Донецької обл. Розташоване на р. Суха Волноваха, л. пр. Мокрої Волновахи (бас. Азовського моря). Засноване 1773 переселенцями з Полтавщини і Дону; 2) рц. Херсонської обл. Розташоване на пд. сх. області. Засноване на місці тат. аулу Сарибулак («Жовтий струмок») селянами-втікачами з різних губ. України і Росії. Перша згадка до початку XIX ст. Назва Т. культового походження (*від церкви св. Тройці*).

Новоукраїнка (кол. Чорний Ташлик, Павлівський, Ново-Павлівськ) — м., рц. Кіровоградської обл. Розташоване на р. Чорний Ташлик та її пр. Грузькій і Помічній (бас. Півд. Бугу). 1754 на місці запорізького зимівника було споруджено фортецю Павлівський

(найменована іменем царя Павла) для захисту України і Росії від нападу турків і татар. Фортеця входила в оборонну систему Нової Сербії. 1773 її перетворено в посад Новопавлівськ, який 1821 передано у відомство 3-ї української дивізії, і посад 1830 перейменовано на Новоукраїнку. Походження назви від словосполучення *нова Україна*, утворена за допомогою суф. -к(а). (Див. Україна).

Новояворівське — смт. Яворівського р-ну Львівської обл. Засноване у 1965. Розташоване біля витоку р. Шкло (бас. Вісли) на залізниці Яворів — Івано-Франкове. Виникло у зв'язку з будівництвом хімкомбінату. Назва від словосполучення *новий Яворів*, де *новий* — прикм. Яворів — місто, розташоване неподалік. Утворена за допомогою суф. -ськ(е).

Норець — р., л. пр. Полтви (бас. Прип'яті). Назва від народного терміна *нора* «джерело». Утворена за допомогою суф. здрібності -ець. Пор.: *Нора* — пот., п. пр. Коров'ї в бас. Пруту в тому ж розумінні [Карп., ТБ, 159]. Звідси ж *Норин* (Норина, Норин) — р., л. пр. Ужа (бас. Прип'яті). Утворена від того ж кореня за допомогою суф. -ин; *Нориця* — р., п. пр. Ревни (бас. Десни). Утворена давнім гідронімічним суф. -иц(я). Назва з внутрішньою формою «багата норами». Припускають, що назва балт. походження, порівнюючи її з найменуванням оз. *Naiginis* (Литва) [Труб., ПУ, 260], що малопереконливо. Існують інші тлумачення, менш вірогідні.

Носівка — м., рц. Чернігівської обл. Розташоване в пд.-зх. частині обл. на вододілі рр. Остер і Удай (бас. Дніпра). Виникло на місці д.-р. поселення Київської Русі, яке згадується в Іпатіївському літописі 1148 під назвою *Носов*, *Носовъ*. Залишки старод. городища збереглися до нашого часу, відомі під назвою урочище Носівка, від якого й походить суч. назва міста. Походження назви літоп. міста можна вивести з апелятива *нос* «земля, береги, що вдаються в річку; мис, коса, гряда» [Даль, 2, 572]. За іншими поясненнями, від особового імені *Нос* [Нероз., 25], що вірогідніше.

О

Обєста (Обиста, Обста — СГУ, 392) — р., л. пр. Клевені (бас. Десни). Від лит. *Abista* «ріка», де основа *A-* і суф. -(i)sta [Топ., Труб., 175, 199].

Обитічна — 1) (Дженалгач) — р., впадає в Азовське море, в Запорізькій обл.; 2) зат. на пн. Азовського моря в Запорізькій обл.; 3) коса на пн. узбережжі Азовського моря, в Запорізькій обл. Щодо походження назви існує кілька тлумачень. Найбільш

імовірно те, за яким її виводять від імені р. Обитічна, назву якої виводять, в свою чергу, від слов. апелятива **obitok* «текти, течу в обихід» [Труб., Фасм., 3, 101]. Звідси нині забутий місцевий географічний термін *обіток* «потік води, що щось огинає», а від нього похідний прикм. *обитічний*, тобто *обтічний*. Утворився топонім від основи *тік*, де звук *к* чергується з *ч*. Річку до 1783 називали *Дженалгач*, що означало «така, що плутається», тобто має звивисте русло. Під час кримських походів 1737 російські моряки Обиточну косу називали *Віссаріоною*, мабуть, на честь одного з загиблих своїх товаришів [Фоменко, 70].

Оболонь — р-н м. Києва. Походить від апелятива *оболонь* < праслов. **bolnъ* > «низина» > «низина, вкрита травою».

Обухів — смт., рц. Київської обл. Розташоване на р. Кобрин, пр. Стугни (бас. Дніпра). Час заснування невідомий. Вперше згадується в історичних документах XIV ст. як Лукавиця. У 1482 тат. орда кримського хана Менглі-Гірея зруйнувала поселення. Після відбудови воно належало лит. кухмістру П.Олехновичу і називалося Кухмістрівщиною. 1588 поселення купив князь Острозький. Деякий час воно належало *Обуху*, підданому князя, від нього і закріпилася назва *О*. [ІМСУ, Кв, 464—465]. Походження первинної назви — *Лукавиця*, за народним переказом, пов'язують з боротьбою проти татаро-монголів у XIII ст. Назва *Лукавиця* ніби походить від стріляння з луків [ІМСУ, Кв, 464]. Таке тлумачення малоімовірно і являє собою приклад народної етимології. Можна припустити, що в основі назви лежить корінь *лук*, як і в гідронімах *Луква*, *Лукава*, *Лукавиця*, і означає «звивина». Ймовірно, назва дана за розташування поселення на звивині р. *Кобрин* [Фасм., 2, 532].

Овечі Води — рр.: 1) л. пр. Дніпра. Початок бере від Овечої гряди у Верхньорогачицькому р-ні Херсонської обл., від якої й одержала назву. Найменування гряди, очевидно, за випасання на ній *овець*; 2) пр. Самари (бас. Дніпра). На берегах р. здавна було розвинене *вівчарство*. Звідси й назва.

Овідіополь (до 1789 — Хаджі-Дере) — смт., рц. Одеської обл. Розташоване на сх. узбережжі Дністровського лим. Виникло наприкінці XVIII ст. Назване так 1793 по імені давньоримського поета Публія *Овідія Назона*. У свій час поет жив у засланні в м. Томі, яке, як вважали донедавна, існувало на місці суч. *О*. Згодом доведено, що воно було там, де розташований румунський порт Констанца. Отже, назва *О*. є свідченням історичної неточності. Назва дана 1793. Тоді, за часів Катерини II, коли офіційна рос. топонімія переживала «грецьку моду». Звідси й другий елемент складної назви — *поль* (д.-гр. *поліс* «місто»). Тур. форте-

ця Хаджі-Дере від *хаджі* «той, хто здійснив ходіння на прощу в Мекку» і *дере* «долина», «річка» [Никон., КТС, 303].

Овруцький (Словечансько-Овруцький) **кряж** — підвищення у Поліссі, на пн. Житомирської обл. Простягається із зх. на сх. від с. Усового до м. *Овруча*, від якого й одержало назву. Паралельна назва від м. *Овруч* і с. *Словечно*, розташованого на кряжі. Утворення від двоелементного суф. -анськ. Значення терміна *кряж див. Донецький кряж*.

Овруч (кол. Вручий, Вручій, Вручай) — м., рц. Житомирської обл. Розташоване на р. Норин, л. пр. Ужа (бас. Дніпра). Одне з найдавніших міст України і всієї сх. Європи. Час заснування невідомий. Вперше в «Повісті временних літ» згадується 977 під назвою Вручий (Вручій) як одне з міст сх.-слов. древлян, яких підкорила київська княгиня Ольга. «Побегошу же Ольгу с войми 60 град рекомый Вручий», — говориться в літописі. Після зруйнування нею Іскоростеня (*див. Коростень*) Вручий став центром древлянської землі. Походження назви остаточно не з'ясоване. Її виводять від д.-р. *вьрети* «бити ключем, кипіти». О — протетичне або з «во Врґчий» [Никон., КТС, 303; Росп., 16; ЕСЛН, 39] — активний дієприкм. теп. часу з основою **вьрѣт* від праслов. **вьрѣтї* «кипіти, пінитися, клекотіти»; пор. с.-х. *вруток* «джерело» [ЕСЛН, 39]. Пор.: д.-р. -*в(ъ)рґтъць* «джерело», а також назву одного з найбільш вируючих дніпровських порогів, який називали *Вручим* (Вручий) [Фасм., 1, 362; 3, 116; ЕСЛН, 39]. Ймовірно, таку назву могла одержати спочатку річка зі швидкою течією в тому ж розумінні (нині руч. Вручий, л. пр. Норина (бас. Прип'яті), що витікає з Словечансько-Овруцького кряжа), а вже від неї перейняло найменування поселення, що на ній виникло. З часом назва *Вручий* трансформувалася на *Оврицкое место* (1437, 1498), *Овруч*. Часті і давні слов. записи контексту сприяли виникненню вторинних аглютинативних утворень (утворення довільних слів і граматичних форм шляхом приєднання до кореня афіксів): Вручий > а(б) Вручий > Овручий > Овруч [Росп., МО, 29; Ян., ОКД].

Оглав — *див. Гоголів*.

Одеса — м.-герой, обл. ц. Одеської обл., порт на Чорному морі. Гадають, що вже за кілька століть до н. е. і до IV ст. н. е. тут були грецькі пристані Істріан та Ісіаков, а на пн. сх. від них, біля Тилігульського лим. — гавань Скопелі. Ще раніше на місці суч. О. та її околиць були поселення кімерійців, скіфів, сарматів. За часів Київської Русі тут жили сх.-слов. племена тиверців та уличів. 1239—1240 татаро-монголи зруйнували слов'янські поселення, а місцевість приєднали разом із Причорномор'ям до Зо-

лотої Орди. На початку XV ст. пн.-зх. Причорномор'я перебувало під владою феодальної Литви, яка 1396 розгромила татарське військо. Пізніше один з татарських воєначальників — *Бей-Хаджі* на місці суч. О. заснував укріплення під назвою *Хаджибей*, *Гаджибей* (а згодом Качибей, Коцібіїв). У 1764 турки, готуючись до війни з Росією, побудували поблизу Хаджибея фортецю Єні-Дунья «Новий світ». У 1791, за Ясським мирним договором, Хаджибей і Єні-Дунья відійшли до Росії. 1793 за пропозицією видатного полководця О.В.Суворова почалось будівництво фортеці. 1794 за проектом інженера Ф.Деволана, під спільним керівництвом фельдмаршала О.В.Суворова й адмірала Й.М.Дерібаса, біля фортеці почалося будівництво майбутнього міста і порту, яке спочатку називали, як фортецю, Хаджибей. У 1795 Хаджибей під впливом «моди» на д.-гр. топонімію перейменовано на Одесу — від назви старод. гр. колонії *Одес*, *Одесос*, *Ордісос*, яка нібито була розташована на бер. Тилігульського лим. Пізніше було встановлено, що ця колонія знаходилась у Болгарії, в р-ні м. Варни.

Ожерельна — р., л. пр. Кінської (бас. Дніпра). Як засвідчує Л.Т.Масенко, спочатку названа була *Інженерною*, від лінії укріплень на її берегах, побудованих у 70-х роках XVIII ст. Згодом відбулося переосмислення [Мас.].

Озерище — п. рук. Дніпра в Дніпропетровській обл. Назва утворена від апелятива *озерище* «місце, де колись було озеро».

Озерна — 1) найдовша печера в Європі. Розміщена в межиріччі Серету і Збручу в Тернопільській обл. Названа за наявність у ній великої кількості красивих *озер*; 2) верш. Українських Карпат. Розташована на Горганах, неподалік від оз. *Синевир*, від якого й одержала назву.

Озернянка — р., л. пр. Терєблі (бас. Тиси). Назва за розміщення в долині річки, зокрема в її середній течії, високогірських *озер*. Утворилася за допомогою суф. групи *-янк(а)*.

Озеро — рр.: 1) п. пр. Остра (бас. Десни); 2) в бас. Горині. Назва підкреслює слабку протічність рік, широкі розливи під час повені; оз.: 1) на Кінбурнській косі Чорного моря; 2) в Ківерцівському р-ну Волинської обл.; 3) у Володимирецькому р-ні Волинської обл. Яскравий приклад переходу апелятива *озеро* у власну назву *Озеро*.

Озерянське — оз. на пд. зх. Чернігівської обл. Розташоване неподалік від с. Озеряни Бобровицького р-ну, від якого й перейняло назву. Утворена за допомогою суфіксації: спочатку *-ян*, а потім *-ськ(е)*. Аналогічне утворення топоніма **Озерянський кряж** — підвищення в Житомирській обл. Розташований на пд. зх. від Овруцького (Словечансько-Овруцького) кряжа біля с. *Озеряни*

Олевського р-ну. Суф. **-ський** вказує на відношення до об'єкту на місцевості — с. Озеряни.

Озо́я — верш. Українських Карпат. Як вказує Ю.О.Карпенко, це румун. назва, запозичена зі слов. * *otr* + *sojь*. Звідси с.-х *osoje* «тінисте місце» [Карп., ТГР].

Окі́нка — р., л. пр. Стиру (бас. Прип'яті). У верхів'ї с. Оконськ. Пор. *окно* «открытая полынья в трясине» [Даль, 2, 663], «чиста вода на болоті» [Нежн., 207]. Утворена від основи *ок-* за допомогою форманта **-інка** [Пура, НРГ, 96].

О́книще — оз., мальовнича своєрідна неповторна водойма. Розташована поблизу с. *Оконськ* на Волині. Назва від укр. *окни* — «джерело, невелике озеро з чистою водою». Живиться джерелами карстових вод, що витікають з-під стрімких крейдяних стін з глибини більше як 15 м. Суф. **-ищ(е)** вказує на місце, де були розміщені джерела.

О́конське — оз. на сх. Волинської обл. Назва від *окни* (див. **О́книще**). Утворена за допомогою суф. **-ськ(е)**.

Олевськ — смт., рц. Житомирської обл. Розташоване на р. Уборть, п. пр. Прип'яті (бас. Дніпра). Вперше згадується 1488, у документі, в якому київський боярин Пирхало прохав київського воєводу дати йому в «держание волость Олевско, отодвинувши інших бояр» [О., 242]. Назву місцевості пов'язують з іменем Овруцького князя *Олега Святославича*, який жив у другій половині X ст. За народними переказами, поселення в давнину називали Олеговим городищем. Згодом назву скоротили до однослівної *Олегськ*, а ще пізніше, для зручнішої вимови, трансформували на *Олевськ*.

Олександрівка (деякий час Бахметьєве) — смт., рц. Донецької обл. Розташоване на р. Самара (бас. Дніпра), в пн.-зх. частині обл. Засноване 1762 на землях генерала Норова, які він одержав у дарчу від царського уряду. Походження назви не з'ясовано. За народними переказами, поселення носить ім'я сина одного з магнатів-землевласників. Населених пунктів з назвою антропонімічного походження *Олександрівка* досить багато. В «Укр.-рос. словнику-довіднику географічних назв Укр. РСР» подано найбільші з них загальною кількістю 39 [Нежн., 95].

Олександрія — 1) м., рц. Кіровоградської обл. Розташоване на р. Інгулець (бас. Дніпра). У 40-х роках XVII ст. на місці О. запорізький козак *Ус* влаштував зимівник *Усівку*. Із заснуванням Нової Сербії *Усівку* в 1754 було заселено сербами і хорватами, а згодом волохами і перейменовано на *Бечею* (паралельна назва *Беча*, *Бечка* — по імені р. *Бешки*, що впадає нижче в Інгулець). 1784 слободу перетворено на місто і названо на честь онука Катери-

ни II — *Олександра I*; 2) дендропарк у м. Білій Церкві Київської обл. Розташований на р. Рось (бас. Дніпра). Закладений наприкінці XVIII ст. поміщицею *Олександрою Браницькою*.

Олексієво-Дружківка — смт., підпорядковане Дружківській міськраді Донецької обл. Розташоване на р. Кривий Торець (бас. Сів. Дінця). На початку XVIII ст. тут, в урочищі Паршаківка, було засновано запорізький пікет, що входив до Самарської паланки (паланка — адміністративно-територіальна одиниця в Новій Січі 1734—1775), біля якого почали оселятися кріпаки-втікачі. У годину лихоліття, в 1769, під час одного з останніх набігів кримчаків, запорожці Паршаківки та козаки зі святогорських, маяцьких, торських та інших слобід *дружно* розгромили татар, після чого Паршаківку на честь дружної боротьби почали звати Дружківкою [ССС, 2, 21, 43; «История парафии Михайловск. церкви в Урочище Паршакровка», Бахмут, стор. 6]. Тлумачення назви Дружківки, а звідси й міста Дружківки, від антропоніма Дружко надумане, нічим не підтвержене. Суч. назва виникла у 1939 внаслідок об'єднання с. Дружківки з сусіднім с. *Олексіївкою*, названою по імені магната Гаврилова [Ян., ГНР, 95—96; Ян., ОКД].

Олех (Олега, Ольгов Колод'язь, Ользовий Пристень) — р., п. пр. Бабки (бас. Сів. Дінця). Назва від місцевого ботанічного терміна *олех* «ольха, ольшаник» (*Alnus Gaerth.*) — дерева і кущі з родини березових, що підтверджується історичними документами. Інші варіанти — Олега, Ольгов Колод'язь — виникли пізніше як переосмислення терміна *олех* [Агеєва, 116]. Назва *Колодязь див. Білий Колодязь. Пристень* — «крутий схил з глибоко врізаною долиною» (*див. Барвінкове*).

Олешківські піски (кол. Олешня) — територія на Лівобережжі Дніпра, неподалік від впадіння його у Дніпровський лим., вкрита піщаними та супіщаними ґрунтами. В минулому тут росли ліси, про які згадує д.-гр. історик Геродот у V ст. до н. е. Від поширення в цих лісах *вільхи* (*ольхи*) походить д.-р. назва *Olüšüje* (Олешье) в розумінні «вільховий ліс». Звідси й виводять теп. назву. Існують інші, менш вірогідні тлумачення. Подібні найменування, утворені від даної топооснови, зустрічаються на значних просторах сх.-слов. території: **Олешка** — р., л. пр. Тетерева (бас. Дніпра); **Олешки** — р., л. пр. Дніпра; **Олешня** — рр.: 1) п. пр. Ужа (бас. Прип'яті); 2) п. пр. Убеді (бас. Десни); 3) п. пр. Псла (бас. Дніпра); 4) п. пр. Ворскли (бас. Дніпра); 5) л. пр. Вересні (бас. Прип'яті); 6) л. пр. Сухого Виру, впадає в оз. Замглай (в Чернігівській обл.). Пор.: р. Алешня, р. Олешня в бас. Оки (Росія), зал. ст. Олешня на залізниці Гомель — Чернігів та ін.

Олика — смт. Ківерцівського р-ну Волинської обл. Розташоване на р. Оличка (бас. Прип'яті). Перша згадка відноситься до 1149. Назва, ймовірно, похідна від р. *Оличка* (в минулому— Олиця, Олика). **О́личка** (Олиця, Олика) — рр.: 1) л. пр. Стиру (бас. Прип'яті); 2) п. пр. Клецьки (бас. Прип'яті). Назва остаточно не з'ясована. Її виводять з п. *Oloka* — Олика (Олича) — Олуча; з тюрк. (осман.) **aloka* «ущелина», «яр». Її порівнюють з с.-х. *oluk* «жолоб, канава, рів, водний шлях на міліні» [ЕСЛН, 94].

Ольвія (Борисфен, Місто Борисфенітів) — м., засноване в VI ст. до н. е. вихідцями з Іонії, головним чином з Мілета. Проіснувало понад 500 років. Це було велике грецьке місто-державна, значний економічний і культурний центр того часу. Залишки його збереглися на правому бер. Бузького лим. біля с. Парутиного Миколаївської обл. Назва у перекладі з д.-гр. означає «щаслива». Територія О. з 1920 — державний заповідник, що перебуває у віданні Інституту археології НАН України. В античній літературі відоме під назвою *Борисфен* (за гр. назвою Дніпра), імовірно, за те, що О. знаходилася неподалік від гирла Дніпра [БСЭ, 18, 385; ІУ, 207].

Ольшанське — смт. Миколаївського р-ну Миколаївської обл. Розташоване на правому бер. гирла Півд. Бугу. Засноване 1957 у зв'язку з будівництвом цементного заводу. Назване на честь Героя Радянського Союзу *Ольшанського*, що загинув у цих місцях під час другої світової війни, будучи командиром десантного загону.

Омельник — рр.: 1) (Омельник Другий) п. пр. Дніпра; 2) п. пр. Псла (бас. Дніпра), 3) (Омельник Мокрий) п. пр. Переволоку (п. рук. Дніпра) в Кіровоградській обл. Назву виводять від *омели* (*Viscum L.*) — рід напівпаразитичних рослин з родини омелевих, яких багато росте на берегах цих річок. Назва утворена від основи прикм. *омельний* за допомогою суф. **-ик** [Стрижак, НРП, 89—92]. Звідси, імовірно, назва **Омельника** — два рук. Дніпра в Херсонській обл., утворена суф. **-их(а)**; **Омельничок** — р., пр. Сухого Омельничка. Утворена складним суф. **-ичок**.

Онуфрїївка — смт., рц. Кіровоградської обл. Розташоване на р. Сухий Омельник, л. пр. Омельника (бас. Дніпра). Виникло в кінці XVII ст. [УРЕ II, 7, 494]. Назва від імені її засновника козака *Онуфрїя*. Утворена за допомогою суф. **-ївк(а)** від основи *Онуфрїй*.

Опака — р., п. пр. Бистриці-Тисменицької (бас. Дністра). Назва не досить ясна. М.Трубачов виводить її з і.-е. **ap* «вода, річка» [Труб., 26Л]. Таке тлумачення не переконливе. Більш вірогідним є пов'язання гідроніма О. зі слов. **O(в)рока* < слов. ді-есл. **pekti* зі слов. преф. **Oв-* у значенні «навколо, з усіх сторін».

Семантична паралель до слов. **О(в)рока* < слов. **О(в)рек* зі значенням «утворення, накопичення, осідати». Отже, *опока* — це м'яка, в'язка глина, пухка речовина, все те, що осідає, утворює відклади, зокрема на дні річки; явище, притаманне р. Опака. Звідси назва [Курк., 13—16] (*Див.* ще *Опішня*).

Опалиха — р., п. пр. Самари (бас. Дніпра). Назва від *опал*, *опалиха* — спалений викорінений ліс [Посп., ТОН, 143], серед якого протікає річка. Пор. назву р. **Згар**.

Опілля — частина Подільської вис., найвища і найбільш розчленована її зх. частина. Розташована між л. пр. Дністра — Золотою Липою і Верещицею. На пд. підходить до Дністра, а на пн. до Гологір. Назва від терміна *опілля* «місцевість, вільна від лісу» (термін мав й інші значення і широко відбився в сх.-слов. топонімії).

Опір (Опор) — р., п. пр. Стрия (бас. Десни). О.І.Соболевський назву ототожнює з античною формою *Opharus*, яку можна наблизити до фрак. (дак. *-para*) *-phara* «бхід» [Соб., РСЕ, 41]. Більш імовірне її тлумачення від укр. апелятива *онір* [Труб., ПУ, 215]. Приклад негацийного гідроніма. Пор. **Нетіч**, **Нетеча**.

Опішня (кол. Опошнь) — смт. Зінківського р-ну Полтавської обл. Розташоване на правому бер. р. Ворскла (бас. Дніпра). Час заснування невідомий. Гадають, що воно виникло в XII ст., проте перша згадка відома з XVII ст. Назва від *опока* — осадочна легка шарувата світло-сіра порода, що складається з аморфного та дрібнозернистого кремнезему з домішками глауконіту, піщаних та глинистих частинок. Звідси кол. назва Опошнь — «поселення на опокових урвищах» [Пад., 208]. Згодом назва трансформувалася на Опошня > Опішня. Пор.: м. Опочка Псковської обл. Росії, р. Опічна (Опочна) — пр. Синюхи (бас. Півд. Бугу). Найменування рік і н. п., які утворилися від цього д.-слов. слова, зустрічаються в Курській обл. Росії, в Польщі, Чехії, Словаччині. Д.-слов. *опока* означало ще «скеля».

Орджонікідзе (кол. с. Покровське) — 1) м. обласного підпорядкування Дніпропетровської обл. Розташоване в пониззі р. Базавлук, п. пр. Дніпра. Вперше згадується під 1775 як с. Покровське. Згодом Катерина II віддала його князю Вяземському. 1886 розпочато видобуток марганцевої руди. Виросло декілька рудників, у тому числі Покровські копальні, які в 1922 перейменовано на Олександрівську дільницю Максимівського рудника, названу по імені с. Олександрівки, що лежало поблизу. У 1934 Олександрівську дільницю перейменовано на рудник ім. Орджонікідзе. У 1956 внаслідок об'єднання гірських селищ і с. Олександрівки було створено м. Орджонікідзе; 2) смт., підпорядковане Феодосійській міськраді АРК. Розташоване на сх. узбережжі Чорного мо-

ря, на місці Кіік-Атлам. Засноване у 1900. Назви по імені діяча кол. Радянської держави Г.К.Орджонікідзе.

Ореанда — смт., підпорядковане Ялтинській міськраді АРК, курорт. Розташоване поблизу м. Ялти на узбережжі Чорного моря. Вважають, що О. виникла в глибокій давнині. Значення назви, як і мовна приналежність ойконіма, невідомі. Припускають, що назва могла бути занесена греками-колоністами, вихідцями з м. Мілета, до якого, за свідченням Помпонія Мели (1-ша пол. I ст. н. е.), підходили відроги малоазійських Таврів, відомі тоді під назвою Ороанди. Назва останніх походить від д.-гр. *oros*, іон. *ouros, eos* «гора, підвищення» та *ovdaio* «ділити, розподіляти». Дослівно: «Гірське відгалуження Таврійських гір» [Стрижак, ЕГС, 179—181].

Оржиця (Оржица — 1550, Жжица — 1552, Ржица — 1645, Сырая Оржица — СГУ, 400) — 1) р., п. пр. Сули (бас. Дніпра). Назву виводять від старод. слова *рѣжиця*, коренем якого є *рѣжа* «іржа». Назва, треба думати, дана за колір води: течія річки повільна, в її заплаві багато боліт. Утворилася назва за допомогою давнього гідронімічного суф. *-иц(я)* [Стрижак, 51—52]; 2) смт., рц. Полтавської обл. Розташоване на високому правому бер. р. Оржиця (бас. Дніпра), від якої й одержала назву. У письмових документах уперше згадується в XVI ст. Пор.: неподалік розташоване с. Іржавець.

Оржів — смт. Рівненського р-ну Рівненської обл. Розташоване неподалік від впадіння р. Устя в Горинь (бас. Прип'яті). Виникло на початку XVI ст. з трьох поселень: Оржева, Дубини і Мшакова. Достовірного пояснення походження назви О. немає. Б.Я.Думін висловив думку про можливість зв'язку топоніма з д.-р. словом *рѣжиця* > *рѣжа* > *іржа*. Пор. **Оржиця**.

Оріль (літоп. ґгъла, Ерель, Орел, Оггел, Арел, Орель, Оугль, Угла, Уголь — СГУ, 400; Труб., ПУ, 229) — р., л. пр. Дніпра. Походження назви остаточно не етимологізовано. Існує кілька гіпотез. У літоп. 1152 згадується під назвою *Уголь*, *Оугль* — слов. «кут». Гадають, що слов. *Уголь*, *Оугль* є аналогією полов. *Ерель*, його калькою (перекладом). У літоп. під 1183 при описі знаменитої перемоги Святослава над половецьким ханом Кобяком говорить: «Возвратишася Русь и стояша на месте нарицаемом Ерель, его же Русь зовет Уголь...» [ПСРЛ, 2, 128]. Назву Ерель виводять від тюрк. **airili* «кривий» або *airyly* «кутастий» [Фасм., 3, 15], дану за вигин русла. Гадають також, що назву О. слід розуміти не в значенні «вигин ріки», а в значенні «окраїна руської землі, що клином заходить в степи кочівників». Виходячи з цього, назву могли дати тільки руські люди, причому словом, запозиченим у тюрк. племен [див. Труб., У].

Орілька — 1) р., л. пр. Орелі. Назва від *Оріль*, утворена за допомогою демінутивного суф. -к(а). Дослівно: «Маленька Оріль»; 2) смт. Лозівського р-ну Харківської обл. Розташоване на залізниці Красноград — Лозова, на р. *Орілька*, л. пр. Орелі (бас. Дніпра), від якої перейняло назву. Засноване 1902.

Оріхів — м., рц. Запорізької обл. Розташоване на р. Конка (бас. Дніпра). На місці тат. поселення Сім татарських мечетей виник зимівник запорізького козака Лиска, а 1796 — с-ще *Оріхова Балка*, або Оріхове. 1799 відомий як Оріхів Городок, 1801 — Оріхів. Існує кілька версій щодо походження назви. За однією, Оріхова Балка одержала своє найменування від *водяного горіха* — рогульки, рогатого або чортового горіха (*Тгара patans L.*). За іншою, О. назвали переселенці з с. *Оріхівки* Миргородського повіту Полтавської губ. [ЗООД, 203], що більш вірогідно. Цілком можливо, що переселенці з Оріхівки оселилися в урочищі Оріхова Балка.

Оріхівка — р., л. пр. Дніпра. Найменування, за М.А.Максимовичем, від назви місцевих *водяних* або *рогатих горіхів* (*водяний каштан*, рос. — *рогульник*) (*Тгара patans L.*) [Максимович, 1, 20], у минулому поширених у річках України, нині вимираюча водяна рослина. Назва утворилася від основи прикм. *оріхова* за допомогою суф. -к(а). Звідси ж **Оріхова** — п. рук. Дніпра, в Херсонській обл. Назва утворена суф. -ов(а). **Оріхове** — оз.: 1) на пн. Волинської обл.; 2) у Золотоніському р-ні Черкаської обл. Назви утворені за допомогою суф. -ов(е). Пор. оз. Оріхове біля м. Муром Володимирської обл. Росії. Як засвідчує В.А.Меркулова, на Русі в X—XII ст. водяні горіхи були у широкому вжитку: їх сушили, товкли й додавали до борошна. У XVIII ст. в Україні водяні горіхи розводили в ставках [Меркулова, 20].

Орчик — р., п. пр. Орелі (бас. Дніпра). Гідронім утворено від основи *Оріль* та демінутивного суф. -чик.

Осинище — р., л. пр. Путилівки (бас. Горині). Назва від дієсл. *осина* (осика або тополя тремтяча (*Populus tremula*) — дерево родини вербових), утворена за допомогою суф. -ищ(е). Останній вказує на поширення в долині річки осик. Звідси ж **Осинівка** — р., п. пр. Осколу (бас. Сів. Дінця). Назва утворилася за допомогою суф. -івк(а). Дана за поширення осик (осини) на берегах річки. Подібне походження назви **Осичка** — р., п. пр. Роськи (бас. Дніпра), утвореної за допомогою суф. -к(а), який вказує на здібність гідроніма.

Оскіл (Осколь, Оскаль, Оскуль, Вьсколь, Оскола — СГУ, 404—405) — р., л. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Впродовж тривалого часу в пошуках походження гідроніма О. було запропоновано ряд гіпотез, припущень, здогадок. Деякі вчені етимологію О. ставили в од-

ному ряду з етимологією р. Ворскла (Ворскол), причому в розумінні «потік, вода» [Вост.]. Інші пов'язували із д.-слов. *оскол* «скеля» [Фасм., 3]. Ще інші виводили від словосполучення *О* (біля) *скал* (скель), дослівно «річка, що витікає зі скель» [Срезн., 2]. Її виводять також із тюрк. **Az gol* «сто річок», де **az* — нумеративний член, а **gol* «рука(в), відгалуження», «долина». Найбільш вірогідним є тлумачення, за яким перший компонент *Ос* співставляють з назвою народу *алани* (*оси, яси, йаси*), котрі, як відомо, тривалий час жили в бас. *О*. Другий компонент — д.-тюрк. **kol* (*gol*) — означає «широка долина, велике русло, рукав річки». Дослівно: *Ос-кол* — «Яська (аланська) річка» [Доброд., 123—127]. Таку назву могли дати не самі алани, а тюрки — сусіди алан (ясів) [Там же]. Звідси ж **Краснооскільське** вдех.

Осниця — рр.: 1) л. пр. Горині (бас. Прип'яті); 2) (Осина, Болотник) п. пр. Жерева (бас. Тетерева); 3) (Осниця, Осниза) п. пр. Случі (бас. Горині). Назва від діал. *осниця* «болотне місце», що підтверджує і варіант *Болотник*.

Осока — р., п. пр. Ужа (бас. Прип'яті). Назва афіксально не оформлена — від *осока* (Сагех) — рід рослин родини осокових. Дана, ймовірно, за поширення осоки в долині річки.

Осокоринка — р., п. пр. Дніпра. Назва від *осокір* або тополя чорна (*Populus nigra* L.). Дана за поширення на берегах річки *осокорів*. Утворена від топооснови за допомогою суф. -инк(а). Звідси ж **Осокорівка** — р., л. пр. Плоскої Осокорівки (бас. Дніпра). Ціла система Осокорівок фіксується у матеріалах XVIII ст. [СГУ, 405]. Утворена суф. -івк(а).

Остер — 1) (літоп. Вострь, Вьстрь, Острь) — р., л. пр. Десни (бас. Дніпра). Вперше згадується в літописі 987 (988), коли київський князь Володимир Святославич «нача ставити городы по Десн и по Востри, и по Трубежеви, по Сулѣ, и по Стугнѣ борать от Печенѣг» [ПСРЛ, 1, 52]. Назва з *е* більш новітня і відноситься до XV ст. У більш давній формі назви виділяється корінь -остр-. Пор. слово *гострий*, укр. діал. *острий*, рос. діал. *востер*, д.-р. *остр*, ст.-слов. *острѣ, вьсирѣ, острь*, пд.-слов. (словен.) *oster, oister*. У давнину слово *острий* мало значення «швидкий» [Стрижак, ЕЕ, 85; Карп., ТБ, 159]; 2) м. Козелецького р-ну Чернігівської обл. Розташоване при впадінні р. *Остер* у Десну. Звідси й назва. Вчені гадають, що в околиці м. Остра існувало літоп. м. Городець (Городок) (В)острьскій, він же Острь, Острецький, Гюргевъ Городець, котрий згадувався під 1098 і являв собою одну з фортець, що захищала Київську Русь від вторгнення кочівників. Під час тат.-монг. навали місто було зруйновано. Суч. *О*. відомий з XVI ст. Звідси ж **Остра** — р. в бас. Зах. Бугу (бас. Віс-

ли); **Остриця** — р., л. пр. Прип'яті (бас. Дніпра), утворена суф. -иц(я).

Острів'янське озеро — розташоване в Шацькому р-ні Волинської обл., відноситься до групи Шацьких озер. Назва від с. Острів'я, розташованого на сх. бер. оз. Село ж найменоване так тому, що воно розташоване *між озер*, ніби на острові: на пд. близько підступають озера Чорне Male і Климівське, на сх. — велике плесо Луки, на пн. Піщанські озера, а зх. — кілька невеликих ставків. Назва утворилася від *острови* за допомогою складного суф. -янськ(е).

Острог — м., рц. Рівненської обл. Розташоване на р. Вілія, пр. Горині (бас. Дніпра). Час заснування невідомий. Вперше згадується в Іпатіївському літописі 1100 як н.п. Київської Русі [ПСРЛ, 2, Іпат. літоп., 249]. Твірна основа не ясна, її виводять від д.-р. апелятива *острог* — огорожа, дерев'яне укріплення з колод, поставлених сторч і загострених зверху, в'язниця. У рос. державі цей термін існував до XVII ст. Пор. *Іркутський Острог* (нині Иркутськ), *Томський Острог* (нині Томськ) тощо.

Отиня — смт. Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. Розташоване на р. Опрашина (бас. Дністра). Відоме з XIII ст. як Вотьнинь. Походження назви остаточно не встановлено. Існує кілька версій. Найбільш вірогідне утворення від антропоніма *Ота* за допомогою суф. -ин. У XV ст. на Покутті мав свої землі якийсь *Joanni Ottha* (1493). [Буч., 53].

Отрадне — смт., курорт, підпорядковане Ялтинській міськраді АРК. Розташоване на бер. Чорного моря сх. Ялти. Назва від апелятива *отрада* — укр. «відрада, утіха», обумовлена розташуванням О. серед чудової приморської природи.

Охтирка — 1) р., л. пр. Ворскли (бас. Дніпра). Походження назви остаточно не встановлено. Існує кілька гіпотез. Вважають за можливе походження гідроніма з іран. **ak-tura* «біла фортеця» [Соб.]. Нині назву виводять від тюрк. **ak-tir* «біла скеля» — підвищення, розташованого на околиці м. Охтирка, на березі річки, що більш вірогідно (Стрижак). Пор.: поселення Ахтіар («Біла скеля»), на місці якого було побудовано Севастополь; 2) (кол. Ахтирка) м., рц. Сумської обл., розташоване на р. *Охтирка*, від якої й перейняло назву. Засноване 1641 селянами і козаками з Правобережної України. Назва утворена суф. -к(а).

Очаків — м., рц. Миколаївської обл. Розташоване на пн. бер. Дніпровського лим. Збудоване на місці старод. гр. м.-колонії Алектора, що існувало тут у I—III ст. н. е. На початку XV ст. литовські феодали з метою посилення колонізації Причорномор'я

побудували тут фортецю Дашів. У 1492 кримський хан Менглі-Гірей зруйнував її і збудував фортецю Кара-Кермен («Чорна фортеця»). Пізніше фортеця була захоплена Туреччиною і дістала нову назву: спочатку **Ozu-kale*, а згодом **Ači-kale*. Гадають, назва поступово змінилася на рос. основі на Ачаков > Очаков > укр. Очаків. В.Никонов припускає можливість утворення топоніма від тур. **oçak* (*odžag*) «рів, рівчак».

Очаківське гирло (Бугазьке гирло) з'єднувало Дністровський лим. з Чорним морем. Назва, ймовірно, від тур. **oçak* (*odžag*) «рів, рівчак». Колишня назва від тюрк. *богаз* (гирло, потік).

Очеретине — смт. Ясинуватського р-ну Донецької обл. Розташоване на залізниці Ясинувата — Дніпропетровськ. Засноване 1880 у зв'язку з будівництвом цієї залізниці. Назву зал. ст., а згодом і с-ще дістали від урочища *Очеретяна балка*, неподалік від якого будували станцію. Найменування балки від *очерет* (*Phragmites* Trin.) — рід трав'янистих рослин з родини злаків. Утворення за допомогою форманта -ин(е). Звідси *Очеретинка* — рр.: 1) л. пр. Вершини (бас. Прип'яті); 2) п. пр. Горині (бас. Прип'яті). Назва утворена за допомогою суф. -инк(а) (*див. Очеретине*); *Очеретувата* — р., л. пр. Кільчені (бас. Самари). Назва утворена за допомогою суф. -уват; *Очеретяна* — л. пр. Висуні (бас. Інгульця). Назва від апеллятива-прикм. *очеретяна*; *Очеретянка* — рр.: 1) л. пр. Ірпеня (бас. Дніпра); 2) л. пр. Стугни (бас. Дніпра); 3) п. пр. Інгульця (бас. Дніпра); 4) п. пр. Саксагані (бас. Інгульця); 5) п. пр. Терну (бас. Сули); 6) п. пр. Харкова (бас. Сів. Дінця). Назви утворилися від прикм. *очеретяна* за допомогою суф. -к(а).

П

Павлиш (кол. Бутівка) — смт. Онуфріївського р-ну Кіровоградської обл. Розташоване в долині р. Омельник, п. пр. Дніпра, за 16 км на південь від пристані Кременчук. Відоме з 1776, однак гадають, що засноване в XVII ст. козацьким отаманом *Павлом Бутом*, відомим в історії під прізвиськом *Павлюк*, згодом — гетьман нереєстрованих запорізьких козаків, керівник селянсько-козацького повстання 1637, після розгрому якого був страчений у Варшаві. Спочатку поселення називалося *Бутівкою*. Отже, в основі топоніма лежить корінь від імені *Павло*.

Павлоград — м., рц. Дніпропетровської обл. Розташоване на р. Вовча (бас. Дніпра). На місці суч. П. запорізький старшина Матвій Хижняк (за іншими даними, Хижняківський) 1770 заклав зимівник. У 1775 його було перетворено на військову сл. Матві-

ївку, яка стала штаб-квартирою Луганського пікінерського полку і була перейменована в Луганку. У 1780 поблизу неї виник шанець — військове поселення-укріплення, назване по імені спадкоємця престолу *Павла* — Павлоградом. У 1784 населення з укріплення переселено в Луганку, яка з 1979 почала називатися м. Павлоградом [«Россия», 14, 627—628].

Паднівська — р., п. пр. Старої (бас. Стоходу), тече по Урочищу *Падніва*, назва якого, ймовірно, походить від географічного терміна *падь*, *падина* «невелика рівнина у западині» < праслов. **pad-ina* в тому ж значенні. Назва утворилася від основи *Падн-* за допомогою складного суф. *-ів + -ськ-* та флексії *-а*.

Паліївка (Паліївщина) — р., п. пр. Унави (бас. Дніпра). Назву пов'язують з іменем народного героя кінця XVII — початку XVIII ст., керівника народно-визвольної боротьби на Правобережній Україні проти польсько-шляхетського загарбання *С.П.Палія-Гурка*. Утворена за допомогою суф. *-івк(а)* (*-івщин-а*).

Пантаївка — смт., підпорядковане Олександрівській міськраді Кіровоградської обл. Розташоване на залізниці Кіровоград — Кременчук і автошляху Сміла — Олександрія. Засноване 1960 внаслідок об'єднання населених пунктів Пантаївки і Нового Життя. Під час прокладання залізниці тут була побудована зал. ст., названа по імені розташованого поблизу *с. Пантезівки*, при цьому назву дещо змінили. *С. Пантезівка*, як свідчить місцевий краєзнавець Т.І.Орел, засноване спадкоємцем якогось землевласника *Пантезея*, іменем якого й названа. Антропонімічне утворення на *-ївк(а)*.

Пантелеймонівка — смт. Ясинуватського р-ну Донецької обл. Розташоване на залізниці Горлівка — Ясинувата. Засноване 1926 у зв'язку з будівництвом неподалік від зал. ст. Пантелеймонівка динасового заводу, біля якого незабаром виникло с-ще, котре перейняло назву зал. ст. Пантелеймонівка. Остання має культове походження: вона була відкрита 1876 у *день св. Пантелеймона*. Суф. утворення на *-івк(а)*.

Пантин — р., л. пр. Малого Серету (бас. Дунаю). Походження назви остаточно не встановлено. Деякі дослідники виводять від молд. *пантэ* «схил». Інші вказують на слов. словотворення гідроніма від імені *Панта* (Пантелеймона) [Карп., ТБ, 160]. Утворення на *-ин*. Звідси ж **Пантинець** — р., п. пр. Пантину, утворилася за допомогою демінутивного суф. *-ець*.

Панютине (до 1872 — Лозова-Азовська) — смт. Лозівського р-ну Харківської обл. Виникло 1869 під час будівництва Курсько-Харківсько-Азовської залізниці. Назва від прізвища царського генерала *Панютіна*, на землях якого була побудована станція.

Флексія -е являє собою словотворчий засіб. Кол. назва — від р. *Лозова* і напрямку залізниці, що веде до *Азовського моря*.

Папоротня — р., л. пр. Ірші (бас. Тетерева). Назва від *папороть* (Pteropsida), сільвінія плаваюча (*Salvinia Mich.*) — рослина, що росте в неглибоких водоймах і на заболочених місцях. Дана за поширення її в руслі р. Утворення на -н(я).

Параска — р., п. пр. Невільниці (бас. Пруту). Ю.О.Карпенко назву виводить від молд. *пэрэси* «залишати, занехаяти» в означенні «занеяхана». Згодом назва зазнала впливу укр. жіночого імені Параска [Карп., ТБ, 160].

Парашка — верш. Українських Карпат. Розташована в Бескидах. Назва від жіночого імені *Парашка* (*Параска*). Походження її загадкове, можливо, тут сталося якесь переосмислення [Думін, ТУК, 159].

Партизани — смт. Генічеського р-ну Херсонської обл. Розташоване на залізниці Лозова — Сімферополь. Засноване 1874 у зв'язку з будівництвом цієї залізниці. Назва від *керченських партизанів*, розстріляних тут у 1919.

Первомайськ (кол. Ольвіополь) — м., рц. Миколаївської обл. Розташоване при впадінні р. Синюха в Півд. Буг. У XVII ст. польський уряд на правому бер. гирла Синюхи побудував сторожове укріплення *Богополь* («Боже місто»). У 1744 в урочищі Таттар-Орель, на правому бер. гирла Синюхи, побудував шестибастіонний шанець (укріплення) під назвою Орловського або Орлик, біля якого згодом виросло поселення Орлик. Як вказує В.В.Морачевський [«Россия», 14, 525], ця назва походить від розташування тут прикордонного з Польщею стовпа з двоголовим орлом. За народними переказами, в цьому місці колись існувало невелике поселення козака *Орлика*. У 1770 Орлик перейменовано на Єкатериношанц, у 1773 — Єкатеринин, у 1781 — Ольвіополь на честь грецької колонії Ольвії, що існувала в старод. часи на лівому бер. Бузького лим. У липні 1919 н. п. Ольвіополь, Богополь і с-ще зал. ст. Голта були об'єднані в одне місце під назвою Первомайськ. Назва на честь свята *1 Травня*. Утворення за допомогою традиційного міського суф. -ськ. **Первомайське** — смт.: 1) підпорядковане Сніжнянській міськраді Донецької обл. Розташоване на автошляху Сніжне — Таганрог. Час виникнення невідомий. До категорії смт. віднесено у 1957; 2) (кол. Джурчі) рц. АРК. Розташоване у верхів'ї р. Воронцовка (бас. Чорного моря). Перша письмова згадка відноситься до 1798; 3) Жовтневого р-ну Миколаївської обл. Розташоване на залізниці Миколаїв — Снігурівка. Виникло у 1932. **Первомайський** — смт.: 1) (кол. с-ще шахти № 2) підпорядковане Сніжнянській

міськраді Донецької обл. Розташоване на автошляху Сніжне — Таганрог, поруч із смт. Первомайське. Виникло у 1910; 2) (кол. Лихачове) рц. Харківської обл. Розташоване на залізниці Харків — Лозова, у верхів'ї р. Орелі, л. пр. Дніпра. Виникло у 1924 на місці кол. поміщицької економії Лихачова. Звідси стара назва [УРЕ I, 2, 42].

Перевальськ (кол. Селезнівський рудник, Паризька Комуна) — м., рц. Луганської обл. Виникло в кінці XIX ст. Розташоване неподалік від р. Біла, на *перевалі* одного з відрогів Донецького кряжа. Звідси суч. назва. Кол. найменування *Селезнівський* — від назви смт. *Селезнівка* (див.), розташованого за 6 км.

Перевід — рр.: 1) л. пр. Серету (бас. Дунаю); 2) п. пр. Лисогору (бас. Сули); пот. 3) п. пр. Окопу, л. пр. Пруту. Назва від *перевід* — штучний рукав річки, яким переводять воду. У першому і другому гідронімах воду переводили до млина, в третьому, щоб вода від потоку під час повені не робила шкоди, було зроблено перевід — рів, яким воду перевели до Окопу, л. пр. Пруту. Окопом назвали так тому, що потік окопали, тобто поглибили русло [Карп., ТБ, 161].

Переволок — рр.: 1) п. рук. Дніпра в Дніпропетровській обл.; 2) п. пр. Дніпра. Назва від *волок* «перешийок між двома ріками, через який перетягують човни або товар з однієї річки в іншу» [Даль, 3, 40]. Утворилася за допомогою преф. *пере-*. Колись тут перетягали каюки (човни). Звідси: **Переволока** — рр.: 1) п. рук. Дніпра в Дніпропетровській обл.; 2) п. пр. Дніпра. **Переволочка** — р., л. рук. Дніпра. Назва від *Переволока*, утворена демінутивним суф. -к(а). **Переволочна** — смт.: 1) Прилуцького р-ну Чернігівської обл., розташоване на р. Удай (бас. Сули). Дослідники вважають, що П. — це літоп. м. *Переволока*, яке згадується в XI ст. [«Россия», 7, 368—1092]; 2) Кобеляцького р-ну Полтавської обл. Розташоване на лівому бер. Дніпра поблизу гирла р. Ворскла. Час заснування невідомий. Під П. 1709 капітулювали рештки розгромленої під Полтавою шведської армії. Пор. н. п. *Перевалочне* у Білорусії.

Переґінське — смт. Рожнятівського р-ну Івано-Франківської обл. Розташоване на лівому бер. р. Ломниця, п. пр. Дністра. Перша згадка відноситься до другої половини XIII ст. Гадають, що назва походить від *переґін*, утворена за допомогою прикм. суф. -ськ(е); в минулому тут переганяли коней з Галичини до Угорщини, а угорських до Галичини. За іншою версією, також від *переґін*, але в іншому значенні: під час захоплення в XV ст. кращих земель польськими феодалами селянські господарства перепланувались, селяни зганяли, переганяли на гірші землі, т. зв. гони, що вірогідніше.

Перекоп — с. Валківського р-ну Харківської обл. Розташоване між верхів'ями рр. Мжа (бас. Дону) і Коломак (бас. Дніпра). Вперше згадується в «Смотренной книге» міст Охтирського полку під 1686. А.Н.Слюсарський припускає, що воно побудоване 1601. У той час П. лежав на Муравському шляху, по якому татари часто робили набіги. Проти цих наскоків, як гадають, було зроблено перекоп — широкий і глибокий рів з валом [ОХЕ, 2, 267]. Однак в «Книге Большому Чертежу», написаній в 20-х роках XVII ст., вказується про існування перекопу між нинішнім м. Валки і с. Перекоп з давніх часів: «рву версты с три, а ров в ширину сажени с полторы, а в глубину сажень, а инде и больше. А по сторонам того рву обойти нельзя: пришли леса и болота» [КБЧ, 64]. Цілком імовірно, що назва П. пов'язана з давнім перекопом.

Перекопська затока — розташована на пн. зх. Чорного моря, відгороджує із зх. від материка Кримський п-ів. Назва від розташування біля Перекопу, (див. Перекопський перешийок).

Перекопський перешийок — перешийок на пд. України, між Каркінітською затокою Чорного моря та Сивашем, з'єднує Кримський п-ів з материком. Назва від тюрк. **Or-karyu*, де **or* — «вал з ровом», **karyu* — «ворота». Дослівно: «Ворота у валові з ровом». У слов. мовах переосмислене на *перекоп* в означенні «вал з ровом, що перетинає перешийок по всій ширині». П.п. із незапам'ятних часів був укріплений — перекопаний ровом з валом, звідки й назва. Існує думка, що рів у давнину був каналом, який зв'язував Чорне й Азовське моря. Як свідчать римський учений Пліній Старший (I ст. н. е.) і візантійський імператор Костянтин Багрянородний (X ст.), ці споруди (вал з ровом) були створені близько 2 тис. років тому для оборони п-ва. Пізніше вони не повновлювались. Від назви перешийка походить назва м. Красноперекопськ (див.), затоки і групи озер. За свідченням Страбона і Птоломея, старод. греки П.п. називали *Tafros* — «рів».

Перекопські озера — на пн. Кримського п-ова Айгульське оз. (див.), Красне оз. (див.). Походження назви *Перекопські див. Перекопський перешийок*.

Перемишляни — м., рц. Львівської обл. Розташоване на р. Гнила Липа (бас. Дністра). Перша писемна згадка про П. відноситься до 1473. Назву виводять від власного імені *Перемисл*. Однак суф. -*ян(и)* може вказувати на поселенців. Пор. сс. Галичани в Городоцькому р-ні Львівської обл. і в Горохівському р-ні Волинської обл. — переселенці з Галича. Отже, назва П. могла утворитися від його засновників — вихідців з *Перемисла*. Антропонімічне утворення на -*ян(и)*.

Пересечен — літоп. м. у Київській землі. Перша згадка під 1154. Назва від д.-р. географічного терміна *пересеч*, *пересечка* «перелісок», «перерізана ярами місцевість» [Нероз., 133].

Пересічна — смт. Дергачівського р-ну Харківської обл. Розташоване на берегах верхньої течії р. Уда (бас. Сів. Дінця) на автошляху Харків — Суми. Засноване в середині XVII ст. Ймовірно, що назва виникла від *перехрестя* (*пересічення* давніх шляхів): з Харкова на Суми і з Криму на Білгород. Утворена від основи *пересіч-* за допомогою суф. *-н-*.

Пересопниця — д.-р. літоп. м. (тепер с. Рівненського р-ну Рівненської обл.). Розташоване на правому бер. р. Стубла, л. пр. Горині (бас. Прип'яті). Вперше згадується в літописі під 1149. Назву виводять від *переспа*, присба «гребля, насип, земляний вал» через болота. В основі лежить д.-р. *сѣтъ сопѣ* «насип, вал» [Срезн., 3, 810]. Пор. мікрор-н в Одесі Пересип. Звідси ж назва с. **Переспа** на Волині. Структура назви: Переспа > Пересоп > Пересоп - н - иця, утворена за допомогою суф. *-иц(я)* [ЕСЛН, 98].

Пересута — р., л. пр. Горині (бас. Прип'яті). Назву виводять від д.-р. *сути*, *с(ѣ)пу* < ст.-слов. *соути*, с.-х. *са-сѹти* «наливати, сипати» та преф. *пере-*. Дослівно: «литися, переливатися» [Шульгач, СГ; Фасм., 3, 812, 818].

Перечин — смт., рц. Закарпатської обл. Розташоване при впадінні р. Тур'я в Уж (бас. Дунаю) на залізниці Самбір — Чоп. У документах 1266 говориться про землі цієї місцевості, що належали якомусь магнату *Перечі*, від прізвища якого, можливо, й походить назва. Антропонімічне утворення на *-ин* [ІМСУ, 3к, 355].

Перечинська улоговина — зниження між відрогами Українських Карпат. Назва похідна від смт. *Перечин*, в р-ні якого воно розташоване.

Перещепине — смт. Новомосковського р-ну Дніпропетровської обл. Розташоване вздовж лівого пологого бер. Орелі. Час виникнення невідомий. Перша згадка відноситься до 1764. Про походження назви існує кілька версій. В усній розповіді колишнього запорожця М.Л.Коржа говориться: «Прикордонне це урочище... начебто *перещеплювало*, тобто розділяло Гетьманщину від Запоріжжя» [Цит. з ІМСУ, Днп, 500—501]. За іншою версією, поселення названо так тому, що там, де воно лежить, колись була переправа через Оріль, біля якої татари «*перечіпляли*» (переймали) тих, хто тікав від їхніх набігів, а пізніше царські військові — втікачів-кріпаків. Ще за іншою гіпотезою, назва від прізвища засновника П. козака *Перещипи* [Багалій, 3П, 30], що найбільш вірогідно. Звідси ж **Мала Перещепина**. *Мала* на відміну від *П.* Біля Малої Перещепини розташовані *Малоперещепинські болота* (див.).

Переяславець — м. Київської Русі. У 967—971 роках було резиденцією київського князя Святослава. Знаходилось біля теп. м. Тулча в Румунії. Назва похідна від одного з найбільших міст Київської Русі — Переяслава, утворена за допомогою демінутивного суф. -ець.

Переяслав-Хмельницький (літоп. Переяславль (Руський), до 1943 — Переяслав) — м., рц. Київської обл. Час заснування невідомий. Розташоване біля злиття р. Альти з Трубежем (л. пр. Дніпра). Вперше згадується під назвою Переяслав 907 у договорі князя Олега з Візантією як одне з чотирьох найбільших міст Київської Русі. Згодом, на відміну, очевидно, від Преслава (Переяславля) Дунайського (Болгарського), до топоніма додано прикм. частину Руський (Переяслав Руський). Про виникнення назви міста існують різні легенди. Одна з них розповідає, що місто назване Володимиром Святославичем на честь перемоги руського воїна-богатиря Кирила Кожум'яки (за іншими джерелами — отрока Яна Усмовича) в єдиноборстві з печенізьким велетнем: «...понеже отрок руський перея славу от печенегов». Звідси, ніби, й пішла назва Переяслав. Однак літоп. пояснення походження назви П. є типовим випадком «народної етимології». Переяслав кілька разів згадується тим же літописцем значно раніше. Як це місто, так і Переяславль-Залеський, і Переяслав-Рязанський свої назви одержали від незасвідченого д.-р. імені *Переяслав* і суф. -їь, дослівно: «*Місто Переяслава*» [Фасм., 3, 241; Росп., МО, 38; ЕСЛН, 99—100]. Саме ім'я складається з дієсл. основи *Перея-* (<перейати) і досить поширеного в княжих іменах д.-р. елемента -слав «слава, честь, похвала». Пор.: Ярослав, Ізяслав, Мстислав, Святослав тощо. Існує також думка, що назва П. занесена з Наддунав'я. Після витіснення у VII ст. наддунайських сіверів протоболгарами з м. Преяслава на дніпровському Лівобережжі згадуються свої сівери, а також своє м. Переяслав (суч. Переяслав-Хмельницький). Пд.-слов. *Пре-* відповідає сх.-слов. *Пере-*. Цілком можливо, що ними принесена і назва р. *Альт(а)* (Олт) [ГУ, 105]. На Переяслав-Хмельницький місто перейменоване 1943 на честь Богдана Хмельницького, під керівництвом якого 1654 тут було прийнято рішення про возз'єднання України з Росією.

«**Перлина**» — найбільша печера в Товтрах (Медоборах). Розташована поблизу с. Крутилова Городоцького р-ну Хмельницької обл. Відкрита восени 1969. Утворилася в результаті тектонічних рухів і роботи текучої та підземної води. Складена з твердих вапняків. Назва від *перли* — дорогоцінне каміння органічного по-

ходження. Назву дали тернопільські спелеологи за її своєрідну неповторну красу.

Перчем-оба — верш. Кримських гір, біля м. Судак. Назва від тюрк. **perçet* «чубата» і **obá* «вершина». Дослівно: «Чубата вершина».

Першотравенськ (до 1960 — смт. Шахтарськ) — 1) м., підпорядковане Павлоградській міськраді Дніпропетровської обл. Засноване 1951 у зв'язку з початком освоєння Західного Донбасу. Розташоване неподалік від залізниці і автомагістралі Донецьк — Дніпропетровськ; 2) (до 1934 — Токарівка) смт. Баранівського р-ну Житомирської обл. Розташоване на р. Хомора при впадінні її в Случ (бас. Горині). Засноване наприкінці XIV ст. Назва на честь свята *Першого Травня*. Утворена формантом **-енськ**.

Першотравневе — смт.: 1) (кол. Мангуш) рц. Донецької обл. Розташоване на автошляху Маріуполь — Бердянськ, біля рр. Мокра Білосарайка і Суха Білосарайка. Засноване 1779 греками-переселенцями з кримського м. *Мангуш* (нині с. Партизанське Сімферопольського р-ну), які й принесли кол. назву на нове поселення; 2) Овруцького р-ну Житомирської обл. Розташоване на залізниці Овруч — Гомель. Засноване 1956 у зв'язку з видобутком кварцитів; 3) (кол. Моквин) Березнівського р-ну Рівненської обл. Розташоване при впадінні р. Сереговка в Случ (бас. Дніпра). Час заснування невідомий. Кол. назва від *моква* «мочар». Поселення розташоване серед мочаристої низовини. Суч. назва на честь свята *Першого Травня*. Утворена суф. **-ев(е)**.

Петриківка — смт. Царичанського р-ну Дніпропетровської обл. Розташоване в пониззі р. Чаплинка неподалік від впадіння її в Орель (бас. Дніпра). Як зазначав Д.І.Багалій [ЗП, 30], поселення виникло 1772 на місці запорізького зимівника — х. козака *Петрика*, коли сюди переселилися жителі сусідньої Курилівки, зруйнованої повинню. Назва утворена за допомогою присв. суф. **-івк(а)** від *Петрик*. П. — давній центр укр. народного мистецтва, зокрема розписів на стінах жител.

Петрівка — смт.: 1) (кол. Караяшник, Петропавлівка) Станично-Луганського р-ну Луганської обл. Розташоване в пониззі р. Євсуг, л. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Засноване в другій половині XVII ст. донськими козаками під назвою Караяшник. За активну участь козаків у повстанні Кіндрата Булавіна 1707—1708 поселення було спалене. Відновлено 1771 під назвою *Петропавлівка* (від назви *церкви Петра і Павла*). Суч. назва закріпилася з 1923, як частина старої; 2) (кол. Балай, Курисове-Покровське, Ізмаїло-Покровське) Комінтернівського р-ну Одеської обл. Роз-

ташоване на залізниці Одеса — Кіровоград, на невеличкій р. *Балай*, від якої первинна назва. Час заснування невідомий. З 1787 — Курисове-Покровське. Перша частина складного топоніма від прізвища *Куриса*, друга — від *церкви св. Покрови*. Після взяття Ізмаїла — Ізмаїло-Покровське. З 1921 найменування від прізвища діяча Комуністичної партії і колишньої Радянської держави *Г.І.Петровського*. З 1937 — Петрівка. Назва утворена за допомогою суф. -івк(а).

Петропавлівка — смт., рц. Дніпропетровської обл. Розташоване при впадінні р. Бик у Самару (бас. Дніпра). На початку XVIII ст. на території суч. с-ща жили селяни-втікачі. В 1775 сюди було переведено першу роту Луганського пікінерського полку. Від назви *церкви св. Петра і Павла* військової слободи було найменовано Петропавлівкою. Словотворчим засобом тут служить суф. -івк(а).

Петрос (Петрош) — 1) *верш.* Українських Карпат. Розташована на сх. Закарпатської обл.; 2) (Кетроса) р., л. пр. Лімниці (бас. Дністра). Назва утворена від молд. прикм *петрос* «кам'янистий», ж. р. *петроасе*, з характерним молд. переходом п — к. Паралельна назва *Кетроса* від найменування прилеглої до річки горбистої місцевості [Қарп., ТБ, 136]. Пор.: г. Петрос у Румунських Карпатах.

Печеніги — країна, зайнята однойменним народом, знаходилася в Пн. Надчорномор'ї в IX—XI ст. Назва утворилася від д.-р. етноніма *Печеньгы/Печеньзи*. Етнонім П. — народно-етимологічне утворення від тюрк. **bedženek//badžanek* «печеніги» [ЕСЛН, 101].

Печеніги — смт., Чугуївського р-ну Харківської обл. Розташоване на р. Сів. Донець (бас. Дону). Засноване 1654 українськими переселенцями з Опішні (нині Полтавська обл.) на місці старод. *кочовища печенігів* — тюрк. кочових племен, які жили в степах Причорномор'я в IX—XII ст. Назва від етноніма — *печеніги* [ІСОХ, 4, 99; «Россия», 7, 258]. Звідси ж *Печенізьке* вдсх. на р. Сів. Донець, вище за течією від с-ща *Печеніги*, а також *Печеніжина гора* біля м. Чугуєва.

Печеніжин — смт., Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. Розташоване в передгір'ях Карпат при злитті рр. Лючка і Печеніга (бас. Дунаю). Час заснування невідомий. Перша згадка відноситься до 1443, однак гадають, що воно існувало значно раніше. Щодо походження назви існує дві версії. За однією, топонім пов'язують з *печенігами* — тюрк. племенами, значну кількість яких, взявши в полон, руські князі оселяли на своїх землях. Одним з таких поселень, гадають, і є П. За іншою, більш вірогідною версією, назву міста виводять від прізвища *Печеніга* (М.Ф.Пономаренко, Б.Ф.Лящук), похідного від загальної назви *печеніг*, утворена за допомогою суф. -ин.

Печеніжина гора — див. Печеніги.

Пивиха (Пиво, Пиво-Гора) — найвище підвищення на території Полтавської обл. Височить над навколишньою рівнинною місцевістю на пд. Глобинського р-ну, неподалік від смт. Градизька. Назва від *пиво*, утворена від основи за допомогою суф. -их(а). Як свідчить працівник Полтавського обл. архіву В.Н.Жук, назва виникла за розташування в минулому під горою *запорізької пивоварні*. Згодом тут було засновано *Пивогірський монастир*.

Пирогове (кол. Шереметка) — с. Вінницького р-ну Вінницької обл. Розташоване на зх. від Вінниці на автошляху Вінниця — Бар. Перейменоване 1950 на честь видатного рос. хірурга, анатома і педагога, основоположника військово-польової хірургії *М.І.Пирогова*. Словотворчим засобом служить закінчення -е.

Пирятин (Пирятинь) — м., рц. Полтавської обл. Розташоване на р. Удай (бас. Дніпра). Вперше згадується в лаврентіївському літописі під 1115, в Іпатіївському літописі 1154 як місто-фортеця Київської Русі. О.І.Соболевський виводить назву від імені *Пирята* — скороченої форми імені київського боярина XI—XII ст. *Пирогоста* — і присв. суф. -ин [Соб., М., 256; ЕСЛН, 101—102]. За іншими тлумаченнями, назву виводять від праслов. *pir* «вогонь», *piriti* «пировати», тобто Пир + ят + ин [Франко З., 37].

Письменне (кол. Кільмансталь) — смт. Васильківського р-ну Дніпропетровської обл. Розташоване на залізниці Синельникове — Красноармійськ. У зв'язку з будівництвом залізниці 1884 станцію назвали за прізвисьмом землевласника Письменного, у дещо зміненому вигляді. Назва пристанційного с-ща Кільмансталь походила від прізвиська німецького колоніста Кільмана, який 1886 побудував тут кілька будівель. У 1946 с-ще Кільмансталь перейняло назву зал. ст.

Південне — м. Харківського р-ну Харківської обл. Розташоване на залізниці Харків — Мерефа. Виникло 1905. 1963 об'єднане із зал. ст. Комарівкою, відомою з другої половини XVII ст., в одне місто — Південне. Назва за розташування *південніше* (точніше — на пд. зх.) від Харкова.

Південний Буг (у місц. вимові Бог, Буг, рідше Біг) — р., впадає в Бузький лим. Чорного моря. Вперше згадує Геродот у V ст. до н. е. під назвою Гіпаніс — «Кінська», на її берегах тоді водилися табуни диких коней; у Йордана (VI ст. н. е.) — *Vagosola*; у Константина Багрянородного (X ст.) — *Воуой*; у рус. літописі назва Бог вперше занотована 1171. Пізніше на картах XV—XVII ст. — *Bog*, *Boh*, *Bohus* [Машт., 33], те ж саме в актах того періоду — *Богъ*, *Буть*. Турки П.Б. називали **Aksy* «Біла Вода». Єдиної загальної етимології назви П.Б. немає. Деякі вчені вважають, що найвіро-

гіднішою є назва, запропонована Я. Розвадовським, який виводить її з герм. *Vaki* «потік, ручай» [Мас., 62—63]. Гадаємо, така етимологія найбільш вдала, якщо брати за основу «потік». Більшість учених стоїть на тому, що обидві річки — Півд. Буг і Зах. Буг, які починаються на Поділлі недалеко одна від одної і потім розтікаються в різних напрямках, мають спільне походження назв. Сформувавшись в одному місці, назва була перенесена в інше, ймовірно, з півночі на південь (див. *Західний Буг*). Пізніші найменування Півд. і Зах. Бугу синхронні балто-слов'янській і праслов'янській спільності з територією нижньої Наддунайщини і межиріччя Дністра та Дніпра в їх середніх течіях [Франко З., 14].

Північне Причорномор'я — географічна й історична назва території, до якої входили суч. Запорізька, Миколаївська, Одеська і Херсонська обл. та АРК. Ім. частина складного топоніма від слів *Чорне море*, утворена за допомогою преф. *При-*, *Північне* — за розташування на пн. від Чорного моря.

Північно-Кримський канал — бере початок з Каховського вдсх. на Дніпрі поблизу м. Нова Каховка, тече через Перекопський перешийок до м. Джанкой і далі на Керченській п-ів [ІМСУ, Крм, 491; ІМСУ, Хрс., 8]. Значна частина траси каналу проходить по території *пн. Криму*, звідси й назва.

Підволочиськ (кол. Волочище, Підволочисья) — смт., рц. Тернопільської обл. Розташоване на правому бер. р. Збруч, л. пр. Дністра. Вперше згадується в документах середини XVII ст. З давніх часів р. Збруч перетинала важливий торговельний шлях. Згодом на обох його берегах виникло поселення під назвою *Волочище* від *волок* — сухопутний відрізок шляху, по якому *волокли* струги і який знаходився поблизу. Пізніше поселення, розміщене на лівому бер., почали називати *Волочиськ*, на правому — *Підволочиськ*, тобто *біля (під) м. Волочиськом*. Звідси й назва. Утворена від *волок* за допомогою преф. *під-* і суф. *-иськ*.

Підгайці — м. Бережанського р-ну Тернопільської обл. Розташоване у верхів'ї р. Коропець, л. пр. Дністра. Вперше згадується в документах 1463 вже як місто. Назва від преф. *під-* та ім. *гай* «під гаєм», «біля гаю». Дана, імовірно, за виникнення поселення біля гаю (через проміжну ланку — назву жителів).

Підгірці — с. Бродівського р-ну Львівської обл. Одне з найстародавніших сіл України. Згадується в літописах під 1188 та 1233 [ПСРЛ, 2, 1908, шпальта 661—662, 770] та в «Слові о полку Ігоревім» під назвами *Пльсьньск*, *Пльснеск*, *Преснеск*. Довгий час було відоме як *Плісненсько*. Суч. назва від положення його *під горами* на відміну від сусіднього села *Загірці*. Біля П. збереглися рештки старод. городища, оточеного валами і ровами дов-

жиною близько 7 км. Найкраща і найбільша пам'ятка д.-р. оборонних споруд.

Підгородна — с-т. Первомайського р-ну Миколаївської обл. Розташоване на автомагістралі Київ — Одеса. Засноване в ХІХ ст. під час побудови залізниці Рудниця — Ольвіополь. Назва за розташування поблизу м. Первомайська, тобто «*під городом*», «*поблизу города* (міста)».

Підгородне — м. Дніпропетровського р-ну Дніпропетровської обл. Розташоване на р. Кільчень (бас. Дніпра). Перші відомості про поселення відносяться до 1600, коли тут був запорізький зимівник. Походження назви пов'язане з виникненням слободи поблизу Катеринослава (нині Дніпропетровськ) до перенесення його на правий бер. Дніпра (див. Дніпропетровськ). У той час слобода лежала *під (біля) містом (городом)*.

Підкамінь — с-т. Бродівського р-ну Львівської обл. Розташоване у верхів'ї р. Іква, п. пр. Стиру (бас. Прип'яті), на автошляху Тернопіль — Броди. Перша письмова згадка відноситься до першої половини ХІІІ ст. Після зруйнування татаро-монголами вперше згадується 1441. Назва дана від розташування поселення під каменем — величезним сірим монолітом кварцового пісковика, що піднімається на околиці міста на високому кургані гострим шпичаком висотою 16 м. З каменем пов'язано кілька легенд. Утворена за допомогою преф. під- від ім. *камінь*.

Підкарпатська Русь — історична назва території суч. Закарпатської обл. Походження іменникової частини назви див. *Київська Русь*. Прикм. — за розташування *під Карпатами*.

Пікінерка — див. Аджамка.

Пінські болота — розміщені у Рівненській і Волинській областях та сусідній Білорусії. Назва від білоруського м. *Пінськ*. Останнє вперше згадується в літописі під 1097 як *Пінеске*, що означає *місто на р. Піні* [БСЭ, 19, 542].

Пісківка — 1) (Пясковка, Песчанка) р., п. пр. Тетерева (бас. Дніпра). Назва за піщане русло; 2) с-т. Бородянського р-ну Київської обл. Засноване в кінці ХVІ ст. Розташоване на р. *Пісківка* (кол. Піщанка), п. пр. Тетерева, від якої й перейняло назву. Вона утворилася від *пісок* через *Піскова*, за допомогою суф. *-івк(а)*.

Пісочин — с-т. Харківського р-ну Харківської обл. Відоме з 1732. Розташоване на правому бер. р. Уда (бас. Дону), на залізниці Харків — Люботин. Як свідчать місцеві краєзнавці, первісне поселення було засноване на нині висохлій р. *Пісочній*, звідси й назва. Утворилася від *пісок* за допомогою суф. *-ин*. Пор. назву з літоп. м. *Песочин* у Переяславській землі, відомим з 1092, назва якого також являє коротку форму прикм. від д.-р.

п'ясчыный «пісочний, піщаний». Пор. у Білорусії н. п. Песочня, Песочно, у Польщі Piaseczno, в Чехії Piséčna [Нероз., 145]. До категорії смт. віднесено у 1938.

Пісочне — оз., на пн. зх. Волинської обл. Державний заповідник. Розташоване поблизу автомагістралі Ковель — Брест в Шацькому р-ні і відноситься до групи *Шацьких озер*. Свою назву отримало від прикм. *пісочний*. Піски підступають до самої води озера. Аналогічну назву мають ще чотири озера на Волині, значно менші за розмірами.

Піщана бухта — зат. Чорного моря на зх. Кримського п-ова. Назва за *піщані береги*. *Бухта* — невелика, досить глибока затока, захищена від бурь і хвиль.

Піщанка — смт., рц. Вінницької обл. Уперше згадується під 1734. Розташоване на р. Хрустова, л. пр. Кам'янки (бас. Дністра). Походження топоніма від прикм. *піщаний*. Звідси ж назва сіл Новомосковського р-ну Дніпропетровської обл., Красноградського р-ну Харківської обл. Назви за розташування на пісках.

Піщанське — оз. на пн. зх. Волинської обл., у групі *Шацьких озер*. Назва від с. *Піща*, розташованого на пд. узбережжі оз. Утворилася за допомогою суф. групи *-ан + -ськ*. Походження найменування села не ясне.

Плава — рр.: 1) л. пр. Гнилого Тікичу (бас. Півд. Бугу); 2) в бас. Уборті. Назва від *плав* «трясовина, де під верхнім рослинним покривом стоїть вода». Утворення від топооснови *плав* і флексії *-а*, яка служить словотворчим засобом. Звідси ж **Плави** — оз. на лівому бер. р. Оріль (бас. Дніпра) поблизу с. Котівки Магдальнівського р-ну Дніпропетровської обл. Утворена від топооснови та флексії *-и*, яка служить словотворчим засобом. Пор.: Плавна — р., п. пр. Уни в Тульській обл. Росії, Плавиця — р. у Воронежській обл. Росії.

Плес — рр.: 1) п. пр. Мени (бас. Десни); 2) л. пр. Дніпра. Назва від географічного терміна *плес, плесо*. Пор.: д.-р. *плес* «коліно ріки від однієї луки до другої» [Срезн., 2, 963], укр. *плесо* — «відкрите широке місце в річці», «наносний ґрунт біля річки». Звідси ж **Плесо** — п. рук. Дніпра (в Херсонській обл.). Пор. м. Плес на Волзі.

Плечі — верш. Українських Карпат. Височить над м. Раховом Закарпатської обл. Її безлісі, вкриті травами обриси нагадують *людські плечі*. Географічний термін *плече* відомий і як оронімічний термін — «відріг гори, її піднятий край» [Мурзаєв, 440].

Плиска — рр.: 1) л. пр. Борзни (бас. Десни); 2) п. пр. Унави (бас. Дніпра). Назву виводять від діал. *плисса* «чиста поверхня води, не заросла очеретом». Утворена суф. *-к-*. Пор.: Плисса —

назва кількох річок і озер у Вітебській обл. Білорусії в тому самому розумінні [Жучк., ТБ, 16Л].

Плоска — 1) верш. Українських Карпат. Розташована в Надвірнянському р-ні Івано-Франківської обл. Назва вказує на *плоскість* вершини гори; 2) р., п. пр. Путили (бас. Черемошу). Як зазначає Ю.О.Карпенко, джерелом гідроніма є назва *міцевості Плоска*, яка згадується тут з 1502, — рівна плоска місцевість, що серед гір трапляється рідко [Гурж., № 11, 1965].

Плянуль — верш. Українських Карпат. Розташована біля смт. Глибока Чернівецької обл. Назва від румун. *plan* «рівна, плоска».

Побужжя (Побожжя) — історико-географічна обл. сх. частини *Поділля* (див.) у бас. Півд. Бугу (верхня і середня течії), у Вінницькій і Хмельницькій обл. У минулому преф. по- означав «по обидва боки». Звідси й назва [Никон., ВТ, 88]. Уперше згадується 1257 в Іпатіївському літописі. Входило до складу Галицько-Волинського князівства. Пор.: Поволжя.

Побузьке — смт. Голованівського р-ну Кіровоградської обл. Розташоване на лівобережжі р. Півд. Буг. Звідси й назва. Засноване 1959. Утворилася від словосполучення *по Бугу* за допомогою суф. *-зьке*.

Повна (Польна) — р., л. пр. Деркулу (бас. Сів. Дінця). Назву виводять від *полна, польна* «низькі заливні луки зі старицею» [Жучк., ОТ, 16Л].

Повчанське плато (Повчанські висоти) — плато на Волинській вис. Назва від с. *Повча* Вербського р-ну Рівненської обл., розташованого в центральній частині плато. Утворена за допомогою суф. групи *-ан + -ськ*. Походження найменування села не ясне.

Погребище (кол. Рокитне) — смт., рц. Вінницької обл. Розташоване на р. Рось, п. пр. Дніпра. Час заснування невідомий. Суч. назва вперше згадується 1570. Переіменоване після зруйнування татаро-монголами. На місці кол. поселення довгий час чорніли руїни, біля яких люди, що після навали залишилися живими, будували землянки або, як їх тоді називали, *погреби*. Звідси й назва. Утворення за допомогою суф. *-ищ(е)*.

Подесення — див. *Наддесення*.

Поділ — один із найбільших і найдавніших р-нів м. Києва. Розташований на правому бер. Дніпра між гирлом колись глибокої його притоки р. Почайни, яка в старод. Києві правила за гавань для річкових суден, і схилами гір Старокиївської, Замкової та Хоревіці й Щекавиці. Назва П. — іменник на *-j(е)* від д.-р. *подоль* «нижня частина міста» в порівнянні з горою — підвищеною частиною міста, де жили князі та їхні приспішники. Словом

Поділ названо також р-н в м. Харкові, Чернігові, Полтаві, а також кілька сіл у Полтавській та Чернігівській обл.

Поділля (кол. Подольная земля, Русь Дольная, Пониззя) — історико-географічна обл., розташована між Півд. Бугом і Дністром. Територія П. — дольна, тобто являє собою місцевість, розташовану нижче відносно Покуття і Прикарпаття. Ця територія входила до складу Галицького князівства і в літописі XIII ст. зустрічається під назвою «Русь Дольная, Понизье». Слово *пониззя* утворене від д.-р. *низ*, преф. *по-* та суф. *-е*. Сх. частина Пониззя, розташована у верхів'ї Півд. Бугу і його приток, була відома в той час під назвою Побужжя. У другій половині XIV ст., після монг.-тат. нашествия, за територією Пониззя закріпилася давня літоп. назва — Поділля. Найменування виводять від д.-р. апелятива *дол*, *подол*, синоніма д.-р. *низ*. *Подоль* — «нижня частина міста; місця, розташовані в долині ріки» [ЕСЛН, 103]. Причину зникнення д.-р. назви Пониззя і заміни її найменуванням Поділля слід вбачати, очевидно, у появі й активізації в цей же історичний період територіальної назви *Низ*, що почала вживатися до пониззя Дніпра [Мас., ПО, 85—86]. П. — територія суч. Хмельницької і Вінницької обл.

Подільська височина — вис. на лівобережжі Дністра, на території Львівської, Тернопільської, Хмельницької та Вінницької обл. Простягається з пн. зх. на пн. сх. Найвища точка г. *Камула*. До складу П.в. входять *Гологори*, *Вороняки*, *Кременецькі гори*, *Товтри*. Назва від розташування на Поділлі. Разом з Волинською вис. (*див.*) утворюють Волино-Подільську вис. У давніх протиставних у семантичному плані понять з семантикою «верх — низ» орієнтиром були Карпати, які відіграли велику роль у просторовій орієнтації [Труб., РСЕ, 56; Мас., ПО, 83] (*див.* Поділля).

Подільський уступ (Подільський карниз) — відносно крутий схил на пн. і пн. зх. Подільської вис., на межі з Волинською вис. і Малим Поліссям. На лінії уступу утворився столовий рельєф (столові гори), це пов'язано із заляганням твердих нижньо-сарматських вапняків і пісковиків. Походження прикм. частини топоніма *див.* Поділля.

Подільські печери — печери, розміщені на Подільській вис., у бас. лівих приток Дністра. *Печери* — підземні порожнини, які утворилися в легкорозчинних осадових породах — вапняках, доломіті, кам'яній солі, гіпсі — під дією підземних вод. Найбільші з П.п. розташовані в Тернопільській обл., у межиріччі Збручу та Серету — Кривчанська, Млинівська, Вітрова та Вертеба. Походження першої частини складного топоніма *див.* Подільська височина.

Подніпр'я — див. Придніпр'я.

Подністр'я — див. Придністр'я.

Пожина — р., п. пр. Герцушки (бас. Дунаю). Назва від румун. діал. *roji* «шля» [Карп., ТБ, 166].

Покотилівка — смт. Харківського р-ну Харківської обл. Розташоване за 8 км на пд. від Харкова. Засноване 1818 із сіл Покотилівки і Карачаївки. П. заснована в першій половині XVIII ст. кошовим атаманом Запорізької Січі *К.Покотилом*. Звідси й назва. Утворена від основи *Покотил-* за допомогою присв. суф. *-івк(а)*.

Покровське (кол. Мечетна) — смт., рц. Дніпропетровської обл. Розташоване на р. Вовча (бас. Самари). У XVII ст. місцевість, на якій розташоване с-ще, належала Запорізькій Січі. Першим поселенцем був відставний старшина Головка (1760). Після ліквідації Січі сюди було переселено одну з рот Луганського пікінерського полку. Кол. назва *Мечетна* від *мечеть*. За народними переказами, тут колись стояла мечеть. Назва культового походження і пов'язана з *церквою Покрова Богородиці* [Цілуйко, ТПР].

Покутсько-Буковинські Карпати — частина Українських Карпат, між р. Прут і кордоном України з Румунією. Походження назви див. *Покуття, Буковина Північна, Карпати*.

Покуття — географічна обл., між рр. Прут і Черемош. Займає пд.-сх. частину суч. Івано-Франківської обл. Назва від слова *кут* «ріг» (кут, що утворився від злиття двох річок), утворена преф. *по-*, який у минулому означав «по обидва боки» [Никон., ВТ, 88]. Вперше згадується 1395 в одній з молд. грамот.

Полична — р., п. пр. Случі (бас. Горині). Назва, очевидно, від *полиця* «відносно низовинні береги річки» [Мурзаєви, 179].

Полісся (д.-р. Пол'фсьє) — низовинна рівнина на пн. України і пд. Білорусії. Вперше згадується в літописі 1274. Назву виводять від д.-р. ім. *л'фс* на *-ьј(є)* за допомогою преф. *по-* [ЕСЛН, 107]. Полісся — лісовий край, площа землі, пишно вкрита деревами. У поняття «ліс» здавна вкладався зміст «листяний ліс»: «Бяше о́коло града (Киева) л'фс и бор». Звідси ж *Поліська терасова рівнина* — один з найбільших рівнинних просторів України. Розташована на пн. України, в Поліссі. Назва *терасова* від *тераса* (від франц. *terrasse* < латин. *terra* «земля») — форма рельєфу, що має вигляд уступів з більш-менш горизонтальною поверхнею. Виникли внаслідок ерозійної роботи вод.

Поліське (кол. Хабне) — смт., рц. Київської обл. Час заснування невідомий. Вперше згадується в документах 1415 як маєток Києво-Софійського монастиря. Розташоване на р. Уж, п. пр. Прип'яті (бас. Дніпра). Первісна назва від д.-р. *хабити* «ухилитися, остерігатися». *Охабне* «покинуте, залишене». Можливо,

давнє поселення виникло на руїнах ще давнішого поселення, знищеного кочівниками. Суч. назва, ймовірно, від *ліс*, утворена через топонімічний проміжок *Полісся*, серед якого воно розташоване.

Поліський заповідник — розташований в Житомирській обл. на кордоні з Білорусією, між ріками Уборть, п. пр. Прип'яті, і Болотницею, п. пр. Прип'яті (бас. Дніпра). Створено П.з. у 1968. Найбільший за суходільною площею з усіх заповідників України. Для П.з. у ландшафтно-географічному відношенні характерні типові борові ліси на пн. та суборові ліси на пд. Багато реліктів та ендеміків. Назва від *Полісся*, утворена за допомогою суф. -ськ.

Полова — 1) р., л. пр. Удаю (бас. Сули); 2) п. рук. Стоходу (бас. Прип'яті). Назва, ймовірно, від д.-р. кореня *пол-*, від якого й рос. *полой* «заливний луг, застійні води на низовині» [Див. Мурзаєви, 179], *пал, пол* «болото». Річки здавна мають заболочені русла. Відомо, що верхній шар заболоченої поверхні влітку швидко пересихає, надаючи їй світло-жовтого, швидше пологого кольору. Це явище може вказувати на походження назви річки від апел'ятива *полова*.

Половецька земля (Половецький Степ, у старод. Русі — *Половци, Поле Половецьке*, у сх. джерелах, зокрема у половців, — **Dešt- i - Kipčak*) — історична назва території в IX—XII ст. За літописом, її пн. кордон проходив по Лівобережжю — в межиріччі Ворскли й Орелі, на Правобережжі — в межиріччі Росі й Тясмину, на зх. — по лінії Інгульця, на пд. вона включала північно-кавказькі, північнокримські і приазовські степи [ІУ, 1, 42Л]. Назва від *половці* (кумани, кипчаки) — тюрк. народності, що з'явилася тут у XI ст. і витіснила з пд.-р. степів печенігів, торків та ін. Походження назви народності половців достовірно не відоме. Найбільшого визнання одержало пояснення слова *половці* від д.-р. слова *половий* (ст.-слов. *плова* — «солота», звідси — *полова, половий* (блідий). Тюрк. паралельна назва *Дешт-і-Кипчак* у перекладі означає «Степ кипчаків», де *Дешт, Дашт* — власна назва причорноморських і прикаспійських рівнин, *Кипчак* — самоназва половців [Мурзаєви, ОТ, 172]. Прикм. *половецький* перетворився на складову частину власної назви.

Пологи — м., рц. Запорізької обл. Розташоване на лівому бер. р. Канка, л. пр. Дніпра. Виникло наприкінці XIX ст. під час будівництва залізниці Бердянськ — Катеринослав і Волноваха — Олександрівка, за 3 км від сл. Нові Пологи, заселеної вихідцями з сіл Пологи Вергуни і Пологи Яненки Київської губ. Назва П. від *полог* «рівна похила місцевість, степова западина, луки». Місцевість в долині р. Конка, очевидно, нагадувала переселенцям

про рідні місця. Вони й назвали Пологами. Імовірно, за подібність місцевості названі й одноіменні села Вінницької, Київської, Сумської, Полтавської обл. С. Пологи Пологівського р-ну Запорізької обл. має інше походження назви. За франц. мандрівником XVI ст. Г.Л. де Бопланом, у той час у середній течії Дніпра проти комарів і мошок, яких тут було дуже багато, застосовували спеціальні *намети* — *пологи* [Ляск., 32], схожі на ті, що й нині використовуються на півночі Росії.

Полонина Красна — одна з полонин в Українських Карпатах. Розташована на сх. Полонинських гір у Закарпатській обл. П.К. — складне найменування, в якому обидві частини є апелюваннями, що перейшли у власні назви: *Полонина* — безлісий плато-подібний тип рельєфу у верхньому поясі Українських Карпат, представлений переважно субальпійськими луками; відносно вирівняні схили гірських пасовищ на межі лісу. *Красна* — в означенні красива, мальовнича.

Полонина Плай — одна з полонин в Українських Карпатах. Розташована в Горганах. Назва від діал. *плай* «незаліснений простір у горах, легкопохилий, покритий травою хр.» [Лящук, КГТ, 167].

Полонина Рівна (Руна) — одна з полонин в Українських Карпатах. Розташована на пн. зх. Закарпаття, в зх. частині Полонинських гір. Походження назви *Полонина див. Полонина Красна. Рівна* від прикм. *рівний* — вона являє собою широке плоскогір'я.

Полонино-Чорногірська область — фізико-географічна обл. в Українських Карпатах. Розташована в Закарпатській обл. між кордоном Словаччини і Чорногорами. Походження назви *див. Полонина Красна* і *Чорногора*.

Полонинські гори — хр. Українських Карпат, розташований на Закарпатті. Назва від поширення в горах *полонин* (*див. Полонина Красна*). Утворилася від *полонина* за допомогою суф. *-ськ(і)*, який служить для вираження узагальненої ознаки.

Полонка — рр., п. пр. Чорногузки (бас. Прип'яті). Назву виводять від д.-р. *полоня* «відкритий простір, який не поріс деревами і кущами» [ЕСЛН, 106]. Пор.: *полонина*.

Полонне — м., рц. Хмельницької обл. Розташоване при впадінні р. Хоморець в р. Хомора (бас. Прип'яті). Старод. м., час заснування невідомий. Перша згадка в Іпатіївському літописі під 1171. Походження назви точно не встановлено. Існує декілька гіпотез. Найімовірніше, що вона походить від слова *полонь*, яке в давні часи в діалекті жителів Полісся означало «чисте безлісе місце, луг, сіножать, пасовисько» [Толстой, 71]. Пор.: р. *Полонка*, *полонина* на Карпатах. Утворення с. р. з суф. *-н(е)*.

Полтава — м., обл. і рц. Полтавської обл. Розташоване на р. Ворскла при впадінні в неї руч. (нині зниклого) *Полтавка* (літоп. *Лтава*, *Олтава*, бас. Дніпра). Час заснування невідомий. Залишки давніх осель, виявлені археологами на території суч. міста, свідчать про існування тут скіф. і слов. поселень у XII—VI ст. до н. е. Назва відома з 1430 у грамоті великого литовського князя Вітовта [Гурж., № 3, 1965]. Походження назви не з'ясовано. Існує ряд гіпотез. За однією з них, назва походить з літоп. *Лтава* (Олтава) — м. на Ворсклі в Переяславській землі, про яке згадується під 1174: «...Игорь Святославичь поѣха противу Половцем и переѣха Върсколь оу Лтавы», — говориться в Іпатіївському літописі про поселення над р. Ворсклою [цит. за ЕСЛН, 37]. В інших літописах того часу поселення називається *Олтавою*. Назву П. виводять з літоп. форми *Пльѣтава*, де корінь *Пльѣт-* означає *плот* — «плетінь, огорожа». Дослівно *Пльѣтава* — (*П*)*лтава* означає «Місто, що відгороджує». Знаходячись на межі з Диким полем, воно було *плотом* (пор. рос. *оплот*) [Пад.]. Більшість дослідників сходиться на тому, що ойконім П. походить від гідроніма *Лтава* (*Олтава*) — л. пр. Ворскли, яка в наш час зовсім висохла. У літоп. гідронімах *Лтава* (*Олтава*) і *Лто* (*Олто*) один слов. корінь — *Олт-*, що ототожнюється з праєвроп. неозначеною формою дієсл. **ele* «текти, пливти, лити» [ЕСЛН, 17]. Отже, ойконім П. міг утворитися від назви річки *Лтава* (Олтава) за допомогою преф. *По-*. Дослівно: «Полтаві». Поселення П., очевидно, виникло спочатку не на бер. р. Ворскла, як прикордонної річки, а дещо на відстані — на її притоці, як це спостерігається в інших місцях. Пор. *Воишь*, *Харків*, *Сумине Городище* (див. Суми). Щодо походження назви П. існують й інші гіпотези. Як іменник на *-ава* — Лтава досить поширений у балто-слов.-герман. гідронімії, від кореня **lut-* на означення заболоченості [Стрижак, НРП, 78]. **Лтава* < **lutawa*. Пор. лит. *lutum* «болото, грязь, глина»; *luteus* «глиняний, глинистий, кальний, заболочення». Пор. *Лѣтава* у Чернігівській землі. Пор. і.-е. *lat* — «вологий (грунт)».

Полтва — рр.: 1) (по КРУ — Пельтів) л. пр. Зах. Бугу (бас. Вісли). Пор.: с. Полтва Бузького р-ну Львівської обл.; 2) (Полква) п. пр. Горині (бас. Прип'яті). Походження назви не з'ясоване. В основі її, ймовірно, знаходиться слов. корінь *Пльѣт-* у значенні «плот, плетінь, огорожа» (пор. рос. *оплот*), дослівно: «Місце, що відгороджує» (див. Полтава). Ріки, очевидно, виконували роль кордонів. Існує інше тлумачення утворення гідроніма *Полтва* — формація \bar{y} -основи (**Poltv̄va//Peltv̄va*, втілюючи морфемне $-(t)\bar{y}v\text{-}a$ відповідно **pletva*, **plotva* з вихідним **plo* < **ple*

«плисти (текти)». Утворення *Полква* генетично з *Полтва*. Тут первісне, як вказує Пура, **pelk* < *(*polk-ami* «полоскати» (ідея руху води)) [Пура, НРГ, 23—24].

Польова — смт. Дергачівського р-ну Харківської обл. Розташоване на вододілі Уди і Лопані (бас. Дону) за 6 км від зал. ст. Пересічна. Відоме з XVII ст. Назва від *поле*; гадають, назва дана тому, що, на відміну від інших слобід, П. була заснована серед поля.

Поляни — літоп. сх.-слов. плем'я або ж група племен, що жили в IX—X ст. на правому бер. Середнього Дніпра і на просторих полях, від яких й одержали назву. Пор. *polanie* — назва племені у Великопольщі. Утворилася від основи *пол-* за допомогою суф. *-яни*. Центром землі полян був Київ.

Помічна — м. Добровеличківського р-ну Кіровоградської обл. Розташоване на пд. зх. Виникло в зв'язку з будівництвом залізниці (1877—1879) Ольвіополь — Єлисаветград. Залізничний роз'їзд було названо за найменуванням с. *Помічна*, розташованого поблизу. Назва с. від б. *Помощної*, що впадає в р. Чорний Ташлик (бас. Півд. Бугу). Походження назви б. пов'язують зі словом *мох* «помощь», тобто велике мохове болото. Існують інші тлумачення, менш вірогідні.

Поморяни — смт. Золочівського р-ну Львівської обл. Розташоване на сх. області, на вододілі рр. Стрип і Золота Липа (бас. Дністра). Час заснування невідомий. Вперше згадується в документах середини XV ст. (1455) [ССМ, 2, 190] як опорний пункт, створений шляхетською Польщею в боротьбі з народними масами. На Тернопільщині ще й тепер можна зустріти місцевий географічний термін *море* в означенні «заболочена земля». Ймовірно, що назва і походить від цього терміна. Спочатку, очевидно, вона була дана жителям такої місцевості, а згодом і їхньому поселенню. Суф. утворення на *-ян(и)*. Пор. *Моринці*.

Пониззя — див. Поділля.

Пониква — р., п. пр. Лагодівки (бас. Стиру). Георгієв топонім *Пониква* виводить з і.-є. **roni-k(o)* «мочар, болото». Топоніми з основою *поник-*, *понец-* поширені в ряді країн, що свідчить про давнє (і.-є.) походження. Пор.: Пониква — г. в Сербії, Поникве — ойконім в Хорватії, Боснії, Герцоговині, *поніква* — в Словенії — «місце, де вода зникає під землею», рос. діал. *пониковец* «ручай, який місцями втрачає течію і перетворюється на заболочену ділянку або трясовину». Пор.: Поніква, Поніквіца — в Білорусії, Поніка у Курській обл. тощо.

Понора — рр.: 1) п. пр. Ікопоті (бас. Прип'яті); 2) п. пр. Ікви (бас. Прип'яті). Назва від місцевого географічного терміна *пнора* — округла або видовжена воронкоподібна заглибина, в якій

зникають поверхневі води, в тому числі й води річки; яр. Поно-ри характерні для карстових областей. П. протікає в Товтрах (Медоборах), де розвинені карстові явища. В основі нур-/ныр-, нор-/нор(а) < д.-слов. **neriti* «ховатися, занурюватися». Звідси ж стр. Понора, л. пр. Горині (бас. Прип'яті).

Понориця — смт. Коропського р-ну Чернігівської обл. Відоме з 1654. Розташоване на правобережжі Десни на понорах (див. Понора). Назва від прикм. понорна утворена за допомогою суф. -иц(я): Понор-н-иця. Звідси ж Понурка — рр.: 1) л. пр. Дніпра; 2) л. пр. Шостки (бас. Десни). Назва на -к(а).

Попада — р., л. пр. Сули (бас. Дніпра). Назву пов'язують з рос. діал. *попадьа* (курськ.) «разветвленный глубокий овраг с отвесными стенами» [Ящен., 56; Железняк, Рось, 42]. Гадають, що відповідна лексема могла існувати в Посуллі. Звідси, очевидно, і Попадь, — р., л. пр. Виру (бас. Десни).

Попасна — м., підпорядковане Первомайській міськраді Луганської обл. Розташоване на зх. обл. Виникло 1878, коли почалось будівництво зал. ст. за 4 км. від х. Попасна, який належав місцевому поміщикові і був базою для випасу овець. Первісна назва хутора — Кленовий за поширення клену (*Acer L.*) — рід дерев або кущів з родини кленових. Станція і місто дістали назву від хутора.

Попівка — рр.: 1) п. пр. Гнилого Тікичу (бас. Півд. Бугу); 2) п. пр. Случі (бас. Дніпра); 3) л. пр. Вільшанки (бас. Дніпра). Назви річок вказують на приналежність їх у минулому *попам*. До основи гідроніма додано суф. -івк(а).

Попільня — 1) смт., рц. Житомирської обл. Розташоване на залізниці Фастів — Козятин. Засноване як село у 1585; 2) р., л. пр. Бритаю (бас. Дону). Назва від слова *попіл*. Починаючи з XIV ст. в Україні, в Поліссі і Лісостепу розвивалось виробництво поташу, який виробляли з попелу спалених дерев. Біля кожного такого виробництва була т. зв. *попільня* (*попельня*) — приміщення, де зберігали попіл і технологічно його обробляли. Звідси ж назва й кількох інших сіл України. Назва місцевості, де була попільня, могла перейти спочатку на ділянку річки, до берегів якої вона тяжіла, а згодом і на все русло річки.

Порняла — р., л. пр. Жупанів (бас. Пруту). Тече від хр. Порняла, якому й зобов'язана своєю назвою. Оронім з молд. *порнялэ* «відправлення, відхід», імовірно, пов'язаний з вівчарським господарством [Карп., ТБ, 167].

Порозовиця — р., п. пр. Росі (бас. Дніпра). Назва дуже давня, її відносять до і.-є. мовної спільності. Значення первісної гідрооснови «джерело» [Железняк, Рось, 143, 155].

Потічка — р., п. пр. Дніпра. Назва від апелятива *потік*. Являє собою гідронім ж. р., утворений від *потік* + суф. -ка. Звідси ж **Потічок** — рр.: 1) л. пр. Пруту (бас. Дунаю); 2) п. пр. Росі (бас. Дніпра). У СГУ подано більше 120 гідронімів, пов'язаних з терміном *потік*.

Почаїв — м. Кременецького р-ну Тернопільської обл. Розташоване за 25 км на пд. зх. від зал. ст. Кременець, поблизу Почаївської гори. Вперше згадується в документах 1450. У кінці XVI ст. тут уже існувала Почаївська лавра. Назву П. виводять від *Почаївської гори* [Гурж., № 3, 1965]. Ймовірно, що назва гори від *поча* «калюжа, болото, старе русло річки» [Кул., 91], що походить від д.-слов. **potъ* з і.-є. **pet* «бути вологим, текти» [ЕСЛН, 109—110]. Утворена суф. -їв. Тут, біля підніжжя Кременецьких гір, зокрема Почаївської гори, лежали великі болота. Однак пізніші дослідження вчених вказують, що Почаївська гора, а звідси й Почаїв, — суф. дериват від власного імені *Почай* (тип Нечай і под.).

Почайна — р., п. пр. Дніпра, що існувала у Києві, була Київською гаванню. Витікала на Оболоні з оз. Іорданського, текла в сх. частині Подолу і впадала в Дніпро нижче урочища Хрещатик, нині головної вулиці столиці [ЕСЛН, 109]. Відома в історії з часів Київської Русі до початку XVIII ст., коли 1712 в косі, що відокремлювала пониззя П. від Дніпра, було прорито канал. Він сполучав Славутич з гаванню на П., внаслідок чого під час весняної повені води розмили косу і пониззя П. злилося з руслом Дніпра. Назву виводять від *поча* «калюжа, болото, старе русло річки»; *потча* — «річкова або озерна заплава, затон, губа». Д.-слов. **potъ* з і.-є. **pot* — «бути вологим, текти» [ЕСЛН, 109—110]. Назва могла виникнути з гідрооснови *pot-jajъ* й, очевидно, певний час означала «ріка», «водопійна річка» [Железняк, ЕССП, 12—15]. Пор. Почаїв. Звідси ж **Крива Почайна** — р., пр. Почайни; означальна част. гідроніма пов'язана з її покрученим (кривим) руслом.

Правобережна Україна (Правобережжя) — історико-географічна назва території України на правобережжі Дніпра. Назва від слів *правий* і *берег*.

Приазовська височина (Азовське плато) — відповідає приазовській частині Азовсько-Подільського кристалічного масиву, розташована в Запорізькій і Донецькій обл., поблизу берегів Азовського моря. Звідси й назва. Найвища верш. — *Могила Бельмак* (див.).

Приазовське (до 1934 — Покровка Друга) — смт., рц. Запорізької обл. Розташоване на автошляху Ростов — Одеса, неподалік від *Азовського моря*. Звідси й назва. Засноване 1860 на місці ногайських аулів Ессабей-2 і Шуют-Джурет (Сеїть Джюсет). 1864 по цер-

кві св. Покрови назване *Покровкою*. 1925 після приєднання до тодішнього Мелітопольського округу, на території якого вже була інша Покровка, назване Покровкою Другою. Суч. назва з 1935. Від *Азовське (море)* за допомогою преф. *при-* і флексії *-е*.

Приазов'я — географічна область на пд. сх. України, що прилягає до Азовського моря. Займає частину території Донецької, Запорізької і Херсонської обл. Назва П. від топооснови *Азов-*, преф. *при-*, та флексії *-я*.

Прибережне — смт., підпорядковане Єнакіївській міськраді Донецької обл. Розташоване на р. Булавинка, л. пр. Кринки (бас. Азовського моря). Час виникнення невідомий. Гадають, що поселення з'явилося одночасно із смт. Булавинське, коли тут, на берегах Булавинки, оселилася, рятуючись від переслідування царських військ, частина козаків — учасників повстання під проводом *Кіндрата Булавина* 1709—1710. Рік віднесення до категорії смт. 1964.

Привілля — 1) (кол. Асесорське, П'ята Рота, Привільне) — м. Лисичанського р-ну Луганської обл. Розташоване на правому бер. Сів. Дінця (бас. Дону). Засноване 1753 служилими людьми та селянами-втікачами. Назва від апелятива *привілля* — привільна степова місцевість, серед якої воно розташоване. *Асесорським* називалося за приналежність поселення одному з *асесорів* — засідателів казенної палати. *П'ятою Ротою* іменували в часи утворення на Донбасі військових поселень (XVIII ст.). У 20-х роках XIX ст. почало називатися Привільним; 2) с-ще Троїцького р-ну Луганської обл. Розташоване за 25 км на пд. сх. від райцентру. Засноване 1929 у зв'язку із створенням радгоспу «*Привілля*», від якого й перейняло назву. Аналогічні найменування мають кілька сіл в Донецькій, Сумській, Кіровоградській та Миколаївській обл.

Привороття — див. *Ворітський перевал*.

Придеснянське плато — пд.-зх. окраїна Середньоруської вис. Розташоване в бас. *Десни*. Назва від гідронімічної основи *Десн-*, за допомогою преф. *при-* та суф. групи *-янськ(е)*.

Придніпровська височина — див. *Український кристалічний щит*.

Придніпровська низовина — розташована в центрі території України, простягається на Лівобережжі вздовж Дніпра, від гирла Десни до гирла р. Самара. Назва за розташування біля (при) Дніпра. Утворена від *Дніпро* за допомогою преф. *при-* та суф. *-ськ(а)*. Друга частина складної назви від апелятива *низовина* — форма земної поверхні, яка не перевищує 200 м над рівнем моря.

Придніпров'я (Подніпров'я) — історико-географічна обл., яка займає територію в *середній течії Дніпра*. П. у межах України поділяють на: Північне — від гирла р. Снов до м. Канева, Середне

— від м. Канева до м. Запоріжжя і Нижне — від м. Запоріжжя до гирла Дніпра. Назва від гідронімічної основи **Дніпр-**, за допомогою суф. **-ов'я** та преф. **при-**.

Придністров'я (Подністров'я) — історико-географічна обл., що прилягає до Дністра. Назва від гідронімічної основи **Дністр-** за допомогою преф. **при-** та суф. **-ов'я**.

Прикарпатська височина — підвищена рівнина між Карпатами та Волино-Подільською вис. Прорізана верхньою течією Дністра. Назва від основи **Карпат-**, утворена за допомогою преф. **при-** і суф. **-ськ(а)**. Звідси ж **Прикарпаття** — географічна область, що прилягає з пн. сх. і пд. зх. до Українських Карпат. Назва утворена від основи **Карпат-**, преф. **при-** та формантом. **-т(я)**.

Приколотне (кол. Задонська) — смт. Великобурлацького р-ну Харківської обл. Виникло в зв'язку з будівництвом залізниці Вовчанськ — Куп'янськ як пристанційне с-ще під назвою *Задонське* (від прізвища поміщика *Задонського*). Пізніше перейменовано по назві *х. Приколотного*, що лежав неподалік. Найменування останнього не з'ясовано. Не виключено, що назва від укр. слова *приколоток* у значенні «сніп соломи, сніп, обмолочений не розв'язаним» [Грінч., 3, 420] через антропонім *Приколотний*.

Прилуки (літоп. Прилѹкъ, Прилукъ, Прилуч, Прилука) — м., рц. Чернігівської обл. Одне з найдавніших міст України. Вперше згадується в документах 1092. Розташоване на р. Удай (бас. Сули). В основі топоніма — географічний термін *прилук*, *прилука* < *лука* < праслов. **lak-/*luk* «вологі, низовинні луки, розташовані у вигині (закруті) ріки», «берег у згині ріки». Пор.: рос. *прилук* «край закруту, луки, також місце, протилежне мису» [Мурзаєви, 182], болг. *прылука*, *прылучна*, *прылук* «місце біля річкової луки» [Нероз., 141]; укр. *прилук* «край закруту, луки, коліно». Дано, ймовірно, за край великого закруту р. Удай між теп. м. Прилуки і с. Кулишівка. Словотворчим засобом служить флексія **-и**. Пор.: Самарська Лука — закрут Волги (Росія). Р. Сула та її пр. Удай, зокрема величезна лука останньої, мали важливе значення в обороні сх. рубежів Київської Русі від нападу кочівників. Невдовзі після початку князювання Володимир Святославич, про що повідомляється в літописі під 987 (988), «нача ставити городы по Деснѣ и по Востри, и по Трубежеви, и по Сулѣ, и по Стугнѣ» для захисту від вторгнення войовничих печенігів [ПСРЛ, 1, 52]. Отже, на краю закруту, біля прилуки, і було побудовано одне з міст-укріплень П.

Приморськ (з 1780 до 1822 — Обиточне, з 1822 до 1964 — Ногайськ, з 1964 до 1972 — Приморське) — м., рц. Запорізької обл. Розташоване на р. *Обитічна* (бас. Азовського моря),

від якої поселення одержало первинну назву. 1822 перші відомості про місто під назвою *Ногайськ*. Утворена за допомогою суф. -ськ від *ногайці*, які жили в цій місцевості [«Россия», 14, 623]. Суч. назва — від розташування на узбережжі *Азовського моря*. Утворилася за допомогою преф. *при-*, суф. -ськ- від основи *море-*.

Приморське (до 1946 — Сартана) — смт. Новоазовського р-ну Донецької обл. Розташоване на правому бер. Кальміусу, неподалік від Маріуполя. Засноване 1870 греками-переселенцями з Криму, які й перенесли кол. назву. Суч. назва від словосполучення *при морі* (біля моря), дана за розташування поблизу Азовського моря. Утворена за допомогою суф. -ськ(е).

Приморський — 1) смт., підпорядковане Феодосійській міськраді АРК. Розташоване на бер. Феодосійської зат. Чорного моря. Звідси назва. До категорії смт. віднесено у 1952; 2) курорт у Білгород-Дністровському р-ні Одеської обл. Розташований на перешийку, що відокремлює Шаболотський лим. від Чорного моря. Славиться грязями Шаболотського лим. (озера). Назва за розташування *біля моря* (див. **Приморське**). Утворена від основи *мор-* за допомогою преф. *при-* та суф. -ськ(ий).

Прип'ять (д.-р. Припеть, Препеть, пізн. — Припять, Прип'ять) — 1) р., п. пр. Дніпра. Щодо походження назви існує ряд гіпотез. А.Д.Погодін виводить її від праслов. **pri-pe-ti*. Розвадовський — від д.-інд. **prapeñ* «падати, лити», де *peñ* міг бути апелятивом у значенні «річка, потік» [див. ЕСЛН, 111]. Імовірніше, в основі назви і.-є. **-pet* — «швидко рухатися» [ЕСЛН, 111]. Існують й інші тлумачення, менш переконливі; 2) смт. Чорнобильського р-ну Київської обл. Засноване 1972 у зв'язку з будівництвом Чорнобильської АЕС. Розташоване неподалік від р. *Прип'ять*, від якої й перейняло назву. Звідси **Прип'ятка** — р., п. пр. Прип'яті (бас. Дніпра). Назва утворена за допомогою демутивного суф. -к(а) від *Прип'ять*.

Присліп — верш. Українських Карпат. Розташована на хр. Боржава, зх. с-ща Міжгір'я Закарпатської обл. Назва від діал. апелятива *присліп* «долина, з двох боків закрита горами» [Лящук, КГТ, 165], в означенні «вершина над присліпом». Звідси ж назва кількох пот. на Закарпатті.

Притиснинська алювіальна рівнина (Притиснинська рівнина) — частина Середньо-Дунайської низ. Розташована на пд.-зх. передгір'ї Українських Карпат у межах Закарпатської обл. і сусідньої Румунії. Перша частина складного топоніма від розташування *при Тисі*, понад р. Тисою (бас. Дунаю). Слово *алювіальна* від латин. *алювій* «намив, нанос», тобто рівнина, вкрита алювіальними

уламками, пухкими відкладами під дією води (водних потоків, розливів під час повені та ін.).

Причорноморська низовина (в Київській Русі — Луце моря). — Розташована на пд. України *при Чорному морі* — прилягає до Чорного моря.

Пришиб — 1) смт. Михайлівського р-ну Запорізької обл. Виникло 1874. Назва від д.-р. географічного терміна *пришиб* «круча над закрутом ріки, коліно ріки, яр при крутому повороті річки» [Мурзаєви, 183]. Згодом в укр. мову ввійшло як «пристанище, затишне захищене місце на березі, де можна пристати човном» [Грінч., 4, 453]. Назву принесли переселенці зі *сл. Пришиб* Кобеляцького повіту Полтавської губ. (нині Кременчуцького р-ну Полтавської обл.); 2) с. Балаклійського р-ну Харківської обл. Тут жив і помер видатний вітчизняний письменник Г.П.Данилевський. Від терміна *пришиб* назва кількох сіл у Луганській, Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Миколаївській та Полтавській обл.

Прірма — рр.: 1) п. пр. Дніпра; 2) (по КРУ — Літнянка) п. пр. Дністра. Назва від укр. *прірма* «заглибина з високими обривистими берегами». Апелятив перейшов у власну назву. Річки мають високі скелясті береги.

«Провальський степ» — філіал Луганського заповідника, місцевість у Свердловському р-ні Луганської обл., на вододілі рр. Велика Кам'янка, Кундрюча та Бургуста. Існує з 1975. Розташований за 80 км від Луганська, на пн. схилі головного вододілу Донецького кряжа, в б. Калинова і *Провалля* — п. пр. Айдару (бас. Сів. Дінця). Від останнього й перейняв назву. Найменування б. Провалля за її *орографічний характер*.

Прогній — рр.: 1) л. пр. Дніпра; 2) п. пр. Дніпра; 3) п. рук. Дніпра. Назва від географічного терміна *прогній* «протока із застійною водою». Звідси ж **Прогнійка** — р., л. пр. Дніпра. Демінутивне утворення від *прогній* за допомогою суф. -к(а); **Прогнійська** — р., п. пр. Дніпра, утворена від тієї ж основи суф. -ськ(а); **Прогноєць** — р., л. пр. Дніпра, утворена від тієї ж основи суф. -єць.

Пролетарське (до 1956 — Холодна Балка) — смт., підпорядковане Макіївській міськраді Донецької обл. Виникло 1929 у зв'язку з будівництвом кам'яновугільної шахти. Кол. назва — від найменування урочища, розташованого на околиці с-ща. Звідси ж **Пролетарський** (кол. Картушино) — смт. Антрацитівського р-ну Луганської обл. Засноване в 70-х роках ХІХ ст. Розташоване на залізниці Дебальцеве — Ровеньки за 12 км від райцентру. Назва від апелятива *пролетаріат*, утворена від основи **пролетар-** за допомогою суф. -ськ(е). Кол. назва — від найменування урочища.

Просяна — смт. Покровського р-ну Дніпропетровської обл. Розташоване на залізниці Дніпропетровськ — Ясинувата. Засноване 1882—1884 біля одноіменної зал. ст. За народними переказами, назва станції від *просо*, і дали її за те, що в р-ні будівництва росли великі масиви проса. Утворилася за допомогою суф. -ян(а), що вказує на ознаку.

Прудянка — смт. Дергачівського р-ну Харківської обл. Розташоване на залізниці Харків — Москва. Засноване на початку XVII ст. переселенцями — селянами-втікачами з с. *Срібні Пруды* (Стави) Курської губ. Спочатку село називалося *Прудами*, згодом Новосергіївкою, з другої половини XIX ст. — Прудянкою. Назва від *пруд* за допомогою суф. групи -ян- і -к(а).

Прут — р., л. пр. Дунаю. Походження назви остаточно не доведено. Вона дуже давня і відноситься до і.-є. прабатьківщини. Вперше згадується Геродотом (V ст. до н. е.), який називав її скіфською рікою Пората — «хвиляста вода, хвиляста ріка» (ірано-скіф.). На стародав. римських картах П. позначався як *Alanus* — «Аланська ріка» [Агеєва, 87]. Назву П. тлумачать по-різному. Одні виводять її від сармат. *porav* «широкий» або *poratu* «бхід» (Брюкнер), інші від гр. *poras* «переправа, перевіз» [Пет.], ще інші від гр. *poras* «лихоманка» в розумінні «нестійка, бурхлива» [Фасм.]. Суч. форма гідроніма П. вперше з'явилася в X ст. у записях Константина Багрянородного як *Broūtos*. Заміна на Прут, що сталася шляхом переосмислення, відбулася в ст.-слов. Цей процес різними дослідниками розглядається по-різному. Найвірогідніше, воно сталося під впливом праслов. **praut* (>*prūt*), яке виводять з ірано-скіф. *parata* «швидкий», «стрибаючий». Назва виникла внаслідок переосмислення чи народної етимології і могла бути використана у слов. варіанті цього гідроніма [Карп., ТБ, 170—171]. Пор. слова з тією ж основою: рос. *прыть*, укр. *спритний*. Пор.: рос. *прыткий*, п. *prąd* — «бистрина».

Прядівка (Прядивка) — рр.: 1) л. пр. Дніпра; 2) л. пр. Орелі (бас. Дніпра). Назву пов'язують зі словом *прядиво* — «пенька, приготовлена для прядення волокна пеньки» [Грінч., 3]. О.С.Стрижак вважає за більш імовірне походження гідроніма від д.-р. *продати* в означенні «скакати», з яким пов'язують укр. *пруд* — «швидка течія», пор. рос. *прыткий*, п. *prąd* «бистрина».

Псел (Псьол, Песель, Псола, Псоль, Псло, Псиль, Псіоль — СГУ, 451—452). — р., л. пр. Дніпра. Давня укр. назва — *Псло*. У літописі вперше згадується 1111 р. Походження назви остаточно не з'ясовано. Одні вважають, що вона походить від д.-гр. *пселос* «темний» [Ящен.], але це не підтверджується історичними даними. Інші пов'язують її з назвами кавказьких рр. *Пса*, *Псе*, *Сунса*,

де кабард. *псо* «вода, річка», черк. *пса* «вода». Більшість дослідників сходиться на тому, що назва виникла від д.-слов. *pis*, *псв*, *пес* «луки, вологе місце» [Стрижак, НРП, 55 і далі].

Пулемець, Пульмо — оз., одне з найбільших на Поліссі. Державний заповідник. Розташоване в Любомльському р-ні Волинської обл. і відноситься до групи *Шацьких озер*. Назву П. виводять від д.-прус. географічного терміна *Palwe* (*Palme*) > зах.-балт. *Palwa* (*Palme*) «пустище, часто поросле низькорослим чагарником» > лит. *Palwe* (*Palme*) — «ягода, що росте на болоті» > п. *Palwy* «сухі влітку і затоплювані під час весняних повенів низовинні і прибережні луки». Варіант *Palme/Palmy* з цим означенням увійшов в українську гідроніміку у вигляді назви оз. Пульмо, Пулемець. Останній утворився за допомогою слов. суф. *-емець*. Як вказує акад. А.П.Непокупний, ареал говорів у р-ні Волинських озер має вимову ненаголошеного *о* як *у*, особливо у переднаголошених складах. Пор.: Пульво — р., л. пр. Зах. Бугу в Брестській обл. (Білорусія), там же Пола, Пулвина [Непокуп., АА, 142—145].

Пустомити — 1) (кол. Мито) смт., рц. Львівської обл. Розташоване у межиріччі р. Щирка та її пр. Ставчанка (бас. Дністра), на старод. торговельному шляху, нині на залізниці Львів — Стрий. Вперше згадується в документах 1441. Кол. назва від *мито*: в минулому біля поселення була *митниця*, де з торгових людей за проїзд і перевезення крамів збирали королівське мито. Ймовірно, що це поселення було місцем збору мита. Після зруйнування поселень татаро-монголами ця місцевість надовго залишилася незаселеною — «*пустош, пусто*» [Даль, 3, 54Л]. З виникненням нових поселень виникли й нові назви, до яких як складова частина іноді входили назви зруйнованих поселень. Так, гадають, могла виникнути назва Пустомити — *Пусто* + *мито*, де закінчення *-и* виконує роль словотворчого засобу. Можна припустити також виникнення ойконіма як наслідок введення певних пільг на даних митницях.

Путивль — м., рц. Сумської обл. Розташоване на правому бер. р. Сейм (бас. Десни), при впадінні в неї Путивльки. Вперше згадується в Іпатіївському літописі 1146 як одна з фортець Київської Русі. Походження назви остаточно не встановлено. М.Н.Тихомиров її виводить від найменування р. Путивлька [Тихом., 346]. Тієї ж думки дотримується М.Фасмер, який гадає, що ойконім П. перейняв первинну назву річки Путивлька — **Путивь*, найменування якої дослідник виводить від *путь* спочатку в означенні «течія» [Фасм., 3, 412]. Більш вірогідним вважають походження назви м. П. від антропоніма. Одні вбачають в ньому д.-р. ім'я *Пѣтимъ* або *Пѣтивъ*, повне ім'я якого *Пѣтимеръ*. Інші виводять від імені д.-р. тисяцького *Пѣтаты*, повне ім'я *Пѣтимыслъ*

[ЕСЛН, 112]. Розглядаючи гідроніми України з основою *but-*, зокрема гідронім Бутивля, В.П.Шульгач не виключає відантропонімного походження їх, оскільки помічено, що форми на *-ля/-ль* властиві слов. арх. топонімії [Див. Топ., Труд., 103—104]; напр.: *Теребовля*, *Путивль* — за Я.Рудницьким, відантропонімне походження цих гідронімів найбільш ймовірно [Шульгач, ТСТ, 94].

Путивлька — р., п. пр. Сейму (бас. Десни). Про походження назви *див. Путивль*.

Путила — 1) (кол. Путилова, Путилівка, Путилка, Путилиця) — р., п. пр. Черемошу (бас. Пруту). Назву виводять від слова *путь*, шлях. Таке тлумачення ставлять під сумнів, гадаючи, що гідронім скоріше походить від прізвища *Путило* [Карп., ТБ, 172]. Звідси ж *Путилівка* — р., л. пр. Горині (бас. Прип'яті), утворена від топооснови за допомогою суф. *-івк(а)* [Нероз., 144—145]; 2) смт., рц. Чернівецької обл. Відоме з 1647. До ХХ ст. — *Путилів*, *Путила*, *Сторонець* (місцеві жителі й зараз називають *Путилів*). *Путила* і *Сторонець* колись були різними поселеннями, які 1920 злилися в одне під назвою *Путила*. Назва від р. *Путила*, пр. Черемошу, на якій воно розташоване. Ім'я *Сторонець* — від л. пр. *Путили Сторонця* (Сторонецького потоку).

Пуцита — р., п. пр. Дністра. Від молд. *пуци* «смердіти»; дослівно: «смердюча». Так називається й прилегла до р. місцевість [Карп., ТБ, 172]. Назва утворилася від основи за допомогою форманта *-т(а)*. Звідси ж *Пуцівка* (*Пуцавка*, *Пусовка*, *Пуцивка*) — р., п. пр. Півд. Бугу. Утворилася від основи *пуц-* суф. *-івк(а)*.

Пуца Водиця — смт., підпорядковане Подільській райраді м. Києва. Кліматичний курорт. Назва від праслов. **Pustia* «пустий» [Фасм., 3, 416], д.-р. — «заповідь, заказ, заповідний ліс» [Даль, 3], тобто «ділянка лісу, де заборонено мисливство і рубання дерев». Про такі пуці Володимир Мономах писав: «Конь диких своїми руками связал есмь в пуцах» [Мер., 71]. Друга складова частина від назви х. *Водиця*.

П'ятихатки (кол. П'ятихатка) — м., рц. Дніпропетровської обл. Розташоване на автошляху Дніпропетровськ — Олександрія. Виникло в XVIII ст. Засноване у 1886. За народними переказами, цю назву місто дістало від чумаків, що проїжджали повз тодішній хутір до Криму. У той час тут стояло *п'ять хат* братів Потабашних — перших поселенців. За свідченням місцевого краєзнавця О.Ф.Павлюка, одна з цих хат збереглася донині й стоїть на вул. Зеленій. Пор. *Беш-Кош*, *Старобешеве*.

Рава-Руська — м. Нестеровського р-ну Львівської обл. Розташоване на р. Рата (бас. Зах. Бугу). Засноване близько 1455 мазовецьким князем Владиславом. Назву ім. частини складного ойконіма тлумачать по-різному. Одні виводять її від лит. *rova* «гірський потік» [Труб., ПУ], інші вказують, що назви Рів, Ровок та ін. у бас. Вісли і Зах. Бугу відповідають у балт. мовах лит. *rova* «вода після водопілля», лат. *rava* «стояча іржава вода, калюжа, болото», «трясовина» (Петров). Гадають, що первинна назва означала «тиха вода» [Splaw.; Rozw.] і відносили її до характеру течії р. Рата, на якій розташоване місто. Таке тлумачення вважають вірогідним. Висловлюють припущення, що обидва міста — Рава-Руська і польське м. Рава-Мазовецька звалися колись Рава, а при деякій централізації (кілька століть тому) для відрізнення одержали означальні додатки. Пор.: Мінськ і Мінськ-Мазовецький, Могилів і Могилів-Подільський тощо [Думін]. Прикм. частина ойконіма — *Руська* свідчить про живу традицію Русі у місцевого населення: етнонім «руські» в минулому був самоназвою українців, зокрема західних (до ХХ ст.).

Радехів — м., рц. Львівської обл. Розташоване на головному Європейському вододілі. Вперше в документах згадується 1493. Однак гадають, що воно виникло значно раніше — за часів родового ладу сх.-слов. племен бужан — волинян. Назву виводять від слова *радий* (пор. топонім *Малехів* Миколаївського р-ну Львівської обл. від *малий* — ІМСУ, Льв.). Типова народна етимологія. Б.Я.Думін у неофіційній рецензії на рукопис цього словника назву Радехів відносить до відантропонімічного походження: *Радех* від *Радослав*, *Радолоб* тощо. Цю вірогідну думку висловлює й І.М.Железняк. Словотвірним засобом служить присвійний суф. -ів.

Радзивилів (з 1939 по 1991 — Червоноармійськ) — м., рц. Рівненської обл. Розташоване в бас. р. Стир, п. пр. Прип'яті, на автомагістралі і залізниці Львів — Рівне. Засноване наприкінці ХVІ ст. польським магнатом *Радзивилом*. Звідси й назва. Кол. назва від Червона Армія — так називали Збройні сили Радянської держави з 1918 по 1946.

Радомишль (кол. Микгород, Мичьськ, Радомисль) — м., рц. Житомирської обл. Одне з найдавніших міст на території України. Розташоване на лівому бер. р. Тетерев (бас. Дніпра) при впадінні в нього р. *Мик* (див.). Звідси стара назва *Микгород*, яка вперше згадується літописцем 1150. У 1241 був зруйнований та-

таро-монголами. У «Книге Большому Чертежу» згадується Радомисль. Назва, імовірно, від власного слов. імені *Радомисль*. Не виключено, що вона запозичена від назви фортеці.

Радомля — р., л. пр. Боромлі (бас. Дніпра). В.А.Жучкевич назву пов'язує з племінною групою слов'ян *радомичей*. Формант -ля надає назві ознаки зв'язку з місцем. Не виключено, що гідронім походить від антропоніма *Радом* (*Радомир*) + суф. -ја>*Радомля*. Пор. м. Радом у Польщі.

Радоробель — р., л. пр. Уборті (бас. Прип'яті). Назву виводять від д.-слов. складного антропоніма *Радороб* [Труб., ПУ, 229].

Радуль — смт. Ріпкинського р-ну Чернігівської обл. Розташоване на лівому бер. Дніпра. Виникло наприкінці XVII ст. Походження назви не з'ясовано. Назва с-ща, за народним переказом, походить від найменування оз. *Радутьє*, яке колись тут існувало. Утворення від кореня рад- та форманта -уль. Є й інші народні перекази, менш ймовірні.

Радушне — смт. Криворізького р-ну Дніпропетровської обл. Розташоване на залізниці й автошляху Кривий Ріг — Каховка. Під час будівництва залізниці на початку XX ст. тут була побудована станція під назвою *Радушне*. Назва від прикм. *радушний* «привітний, гостинний, такий, що викликає радість». Названа за природно-географічні особливості місцевості. В 1930 у зв'язку з будівництвом біля станції Р. елеватора виникло пристанційне с-ще, на яке поширилось її найменування.

Райгородок — смт. Слов'янського р-ну Донецької обл. Розташоване поблизу впадіння р. Казенний Торець в Сів. Донець (бас. Дону). Вперше згадується в документах 1665 під назвою юрта (хутора) Хрестовського, біля якого в 80-х роках XVII ст. козаки-переселенці з Правобережжя заснували сл. Райгородок і поруч побудували укріплення для захисту від набігів турко-татар. Згодом, після того як русла р. Сів. Дінця і Казенного Торця змінили свій напрям, слобода була перенесена на нове місце. Люди, які заснували поселення на новому місці, жили надією на краще життя. Гарна мальовнича місцевість, родючі ґрунти, а головне (тимчасова) воля, зміцнювали ці надії. У сх.-слов. топонімії слово *рай* означає «сад», тобто ойконім з елементом *рай* — це назва поселення з садами. Пор.: у ботанічній термінології — райдерево «рицина»; пірамідальна тополя — *раїна* [див. Грінч., 4, 3—4]. Аналогічне походження топоніма **Райське** — смт., підпорядковане Дружківській міськраді Донецької обл. Розташоване на р. Казенний Торець (бас. Сів. Дінця). Назва утворена від *рай* суф. -ськ(е).

Раків — р., л. пр. Вишні (бас. Вісли), **Раківка** — р., п. пр. Стугни (бас. Дніпра); **Раковець** — назва кількох пот. у бас. Пру-

ту, Черемошу і Серету. Назви виводять від *рак* (Cancer) — клас безхребетних тварин типу членистоногих, за допомогою складного суф. -овець. Дослівно: «Річка, в якій водиться багато раків». Ми гадаємо також, що назви можуть бути відособовими.

Ратне — смт., рц. Волинської обл. Розташоване на р. Прип'ять (бас. Дніпра), на автошляху Ковель — Брест. Уперше згадується в документах XIII ст. як прикордонне місто Ратное, Ратинь, Ратно. Проте поселення виникло значно раніше. Тут збереглися рештки мурованих будівель X ст. Назву виводять від *рать* — військо, яке постійно перебувало тоді в прикордонному місті Галицько-Волинського князівства. Утворена за допомогою суф. -н(е).

Рафалівка (кол. Нова Рафалівка) — смт. Володимирецького р-ну Рівненської обл. Розташоване на залізниці Київ — Ковель. Засноване в 1902 у зв'язку з будівництвом залізничного роз'їзду, спочатку під назвою Полиці — по імені села, розташованого неподалік. 1921 до пристанційного с-ща було перенесено адміністративний центр з с. Рафалівки і його було перейменовано на Нову Рафалівку, а с. Рафалівку — на Стару Рафалівку. Згодом прикм. частину *Нова* було відкинуто і залишилась суч. назва. Найменування Рафалівка — від імені поміщика князя *Рафала*, утворене за допомогою суф. -івк(а).

Рахів — м., рц. Закарпатської обл., центр Закарпатської Гуцульщини. Розташоване на обох берегах р. Тиса, л. пр. Дунаю, нижче злиття рік Чорна Тиса і Біла Тиса, між горами. Гадають, що першими поселенцями були селяни, що тікали від сваволі феодалів з Галичини і Закарпаття. Вперше згадується під 1447. Походження назви Р. остаточно не доведено. Існує ряд припущень. Найбільш вірогідним є тлумачення від слов. імені *Рах*. Підтвердженням цієї гіпотези є присв. суф. -ів. Звідси ж **Рахівський масив** (**Рахівські гори**) — розташований в межах Закарпатської обл. і сусідньої Румунії. Назва утворена за допомогою суф. -ськ(ий); **Рахівський Менчул** — див. Менчул.

Рахманівка (кол. паралельна назва Олександродар) — смт., підпорядковане Центрально-Мінській райраді м. Кривого Рогу Дніпропетровської обл. Розташоване на р. Інгулець (бас. Дніпра). Засноване 1818 генералом Олександром *Рахмановим*, який одержав дарчу від Олександра I і поселив тут своїх кріпаків. Звідси стара назва Олександродар, яка існувала до 1957, і нова, що утворена суф. -івк(а).

Рашівка — рр.: 1) л. пр. Псла (бас. Дніпра); 2) п. пр. Сули (бас. Дніпра). Гідронім пов'язують з власним іменем *Раша*, *Рашко*, пд.-слов. походження, утворений за допомогою суф. -івк(а).

Реву́н — рр.: 1) л. рук. Дніпра в Запорізькій обл.; 2) три п. рук. Дніпра в Дніпропетровській обл. Назва від неозначеної форми дієсл. *ревіти*, утворилася від кореня *рев-* за допомогою суф. *-ун*. Дана за характер течії, її бистрину: внаслідок перетинання русел твердими породами утворюється гуркіт води, ревіння. Звідси ж **Ревуха** — р., п. пр. Дніпра. Утворилася від тієї самої основи за допомогою суф. *-ух(а)*; **Ревуча** — п. рук. Дніпра в Дніпропетровській обл. Утворена за допомогою суф. *-уч(а)*; **Ревучий** — р., л. рук. Дніпра в Полтавській обл. Назви від омонімічного апелятива — прикм., що утворився від основи *рев-* суф. *-уч(ий)*.

Рені́ (кол. Тамаров) — м., рц. Одеської обл. Розташоване на лівому бер. Дунаю за 3 км на сх. від гирла Пруту. Час виникнення невідомий. Вперше згадується в документах 1548 як місто Молдавського князівства. Відомо, що за часів Київської Русі тут була річкова пристань. Від д.-р. *рень* «пристань» й виводять суч. назву. Не виключено походження назви Р. від діал. *рень* «прибережний пісок, гравій, галечник, берег річки, покритий піском, гравієм, галечником» [Лящук, КГТ, 166]. Можливе й антропонімічне походження ойконіма Р.

Решетилівка — смт., рц. Полтавської обл. Розташоване на лівому бер. р. Говтва (бас. Дніпра), при перетині її автомагістраллю Київ — Полтава. Відоме з 1683. Засноване пластуном *Решетилом*, від якого й походить назва. Утворена за допомогою суф. *-івк(а)*. Пластуном називали козака, який ніс сторожову службу.

Решетники (кол. Санжари, Старі Санжари) — с. Новосанжарського р-ну Полтавської обл. Розташоване на р. Ворскла неподалік від впадіння в неї р. Тагамлик (бас. Дніпра). Виникло в XVI ст. Назва на честь Героя Радянського Союзу *І.Г.Решетника*, який народився поблизу Р. у с. Василівці (нині с. Вільне). Загинув 1945. Про походження старої назви *див. Нові Санжари*. Закінчення *-и* виконує роль словотворчого засобу. Форма множини під впливом поширення на Полтавщині ойконімів, у яких функція флексії множини виражає патронімічне значення — вказівка на походження назви від племені, роду чи прізвища одного з предків або ж краянина, напр.: Зубані (від Зубань), Лобачі (від Лобач), Лазорки (від Лазар), Ждани (від Ждан), Гаркушинці (від Гаркуша) тощо.

Ржавець — рр.: 1) п. пр. Сули (бас. Дніпра); 2) п. пр. Десни (бас. Дніпра); 3) л. пр. Десни (бас. Дніпра); 4) л. пр. Сейму (бас. Десни); 5) л. пр. Супою (бас. Дніпра). Назва від терміна *ржавець* «стояче болото із застійною ржавою водою» (розчинні в воді окисли залізної руди — лімоніту, яка утворюється на дні водойм).

Ржищів — смт. Кагарлицького р-ну Київської обл. Розташоване на правому бер. Дніпра. Засновано на місці Іван-города, згадуваного в літописі 1151 і знищеного 1240 татаро-монголами. Вперше згадується в літописі під 1506 [СЛ, 283]. Назву виводять від д.-слов. *рѣжище* «місце вирощування ржі (жита)». Приклад псевдоприсвійного топоніма під впливом інших назв ряду, Суф. -ів пізніше був доданий до географічного терміна. Пор. **Рожище**.

Рибниця — рр.: 1) л. пр. Дністра (СГУ — л. пр. Пуцита, бас. Дністра); 2) п. пр. Пруту (бас. Дунаю). Утворення за допомогою старод. гідронімічного суф. -иц(я) від прикм. *рибний* [ГНП, 74].

Ринга (в КРУ, 309 — Рингач, прирівняно до найменування с. Рингач, розташованого на цій річці) — р., л. пр. Пруту (бас. Дунаю), на базі якої тепер утворене велике вдсх. Ю.О.Карпенко назву порівнює зі словом *ринва*. Найменування с. **Рингач** — від даного гідроніма.

Рипа — 1) р., п. пр. Серету (бас. Дунаю). Назва від молд. *рипа* «прірва, яр» [Карп., ТБ, 174]; 2) верш. Українських Карпат (у р-ні с. Рожнева і смт. Кути Івано-Франківської обл.); 3) (Чорна Репа, Чорна Рипа) верш. Українських Карпат (на стикові Львівської, Івано-Франківської і Закарпатської обл.). Назва від запозиченого з румун. місцевого географічного терміна *рипа*: «обри-виста скеля, голий кам'янистий схил» [Лящук, КГТ, 166]. Пор.: румун. *гіра* «стрімка скеля».

Рипень — р., л. пр. Путили (бас. Дунаю). Народна назва Ріпінський Потік. Найменування річки виводять не від інфінітива *рипити* (тобто «говірка, бурхлива»), як дехто доводить. Первинною є назва гори, біля якої протікає Р. Назва гори від поширення на ній *рину* (*Brassica gara* L.) — коренеплодної рослини з родини хрестоцвітних. Таке тлумачення найбільш ймовірне [Карп., ТБ, 175].

Рів — рр.: 1) п. пр. Півд. Бугу; 2) рук. Горині (бас. Прип'яті). Назву виводять від апелятива *рів*, що згодом перейшов у власну назву.

Рівне — м., обл. і рц. Рівненської обл. Розташоване на р. Устя (бас. Горині). Час заснування невідомий. Перша згадка про Р. припадає на 1283. Гадають, що поселення виникло ще раніше. На бер. Устя в Басовому Куті збереглися залишки д.-р. городища [МАПВ, 39]. Назву місцевості, де розташоване місто Р., виводять від слів *рівний*, *рівнина*. [Стрижак, Р., 82—83]. Походить від д.-р. основи *ровьн*. Упродовж багатолітнього існування місто йменувалося як *Рівне*. За радянських часів поряд з формою Рівне часто вживалося *Ровно*, що суперечило законам укр. мови. У 90-ті роки цю помилку виправлено. Отже, місто Рівне або об-

ласть Рівненська Існує інше тлумачення, за яким назва походить від скіф.-алан. мови — мови скіф. цивілізації. Тим паче гадають, що назві понад дві тис. років. Скіф. *ro-vin-o* означає «оточений кріпосними ровами», де *ro* — «рів», *vin* — «укріплення, фортеця», *o* — «навколо, оточений» [Дьомін], що менш вірогідно.

Ріка — рр.: 1) п. пр. Сяну (бас. Вісли); 2) п. пр. Тиси (бас. Дунаю); 3) п. пр. Латорині (бас. Дунаю); 4) п. пр. Черемошу (бас. Пруту). Назва від апелятива *ріка*.

Риниста — р., п. пр. Міхидри (бас. Серету). Назва, гадають, являє собою прикм. форму терміна *ринь* «гравій». Пор.: пот. Ринь, пр. Стривігору (бас. Дністра), а також р. Кремінна в тому ж розумінні. Утворена від *ринь-* за допомогою суф. *-ист(а)*. Не виключено, назва могла утворитися від того ж терміна *ринь* в розумінні «мілина», від д.-р. *ryнь* «обмілина» (Іпатіївський літопис під 988).

Ріпки — смт., рц. Чернігівської обл. Розташоване на залізниці і автошляху Київ — Гомель. Час заснування невідомий. Вперше згадується в 1607. Назву виводять від однойменного, нині майже висохлого струмка, що протікає через с-ще. Назва струмка, ймовірно, походить від *ріпа* — рослини, поширеної в долині Р.

Річиця — рр.: 1) л. пр. Псла (бас. Дніпра); 2) л. пр. Стиру (бас. Прип'яті); 3) л. пр. Мельниці (бас. Прип'яті); 4) п. пр. Стиру (бас. Прип'яті). Назва від географічного терміна *річка*, утворена від основи *річ-* та суф. *-иц(я)*.

Річище — оз.: 1) біля м. Чорнобиля Київської обл. Протокою з'єднується з Прип'яттю, п. пр. Дніпра, через яку здійснюється його живлення; 2) біля с. Горностаївки Херсонської обл.; 3) л. рук. Дніпра в Херсонській обл. (2); 4) л. рук. Дніпра в Полтавській обл.; 5) л. рук. Дніпра в Черкаській обл. Утворення від географічного терміна *річище*.

Річка — рр.: 1) л. пр. Рибниці (бас. Пруту); 2) л. пр. Стиру (бас. Прип'яті); 3) л. пр. Збруча (бас. Дністра); 4) п. пр. Пруту (бас. Дунаю); 5) пр. Стрипи (бас. Дністра), інші менш значні. Назва являє собою непереоформлений географічний термін *річка*, який із загальної назви перетворився на власну назву.

Ровеньки — м. обласного підпорядкування Луганської обл. Розташоване на р. *Ровеньок* (бас. Міусу). У документах 1705 згадується як Осиновий Ровеньок, у документах 1707 — «городок Ревеньок» — одне з місць, самочинно заселених донськими козаками та селянами-втікачами з Правобережної України. У 30-х роках XVIII ст. побудовано укріплення — один з опорних пунктів для захисту від нападів турко-татар. Назву виводять від р. *Ровеньок*. Утворена за допомогою суф. *-к(и)*.

Ровеньок (Ровенька, Ровенка, Ровенецька — СГУ, 465) — р., п. пр. Нагольної (бас. Міусу). Назву виводять від ст.-укр. народного географічного терміна *ровеньок, ровня* «рівнинна місцевість» [ССМ, 2, 294]. Дослівно: «Річка, що протікає по рівнинній місцевості». Пор. Ровеньки Білгородської обл. Росії.

Ровець — рр.: 1) л. пр. Тетерева (бас. Дніпра); 2) п. пр. Півд. Бугу; 3) пр. Свічі (бас. Дністра); 4) пр. Сейму (бас. Десни). Назва від апелятива *рів*, утворена демінутивним суф. **-ець** (див. **Рів**). Аналогічне походження гідроніма **Ровок** — р., л. пр. Рову (бас. Півд. Бугу). Утворений демінутивним суф. **-ок**.

Рогань — 1) р., л. пр. Уди (бас. Сів. Дінця); 2) смт. Харківського р-ну Харківської обл. Розташоване на р. *Рогань* (бас. Сів. Дінця), від якої й перейняло назву. Найменування річки від *ріг* (за роздвоєне в нижній течії русло) та суф. **-ань**. Перша письмова згадка про селище відноситься до 1736.

Рогатин — м., рц. Івано-Франківської обл. Розташоване на р. Гнила Липа (бас. Дністра). Відоме з 1200 [САТД 294]. Походження назви не встановлено. Деякі вчені назву міста пов'язують з першопоселенцем, який мав старод. ім'я — *Рогата*, д.-р. *rog* подають у значенні «ріг, мис» [Срезн., 3, 131], ст.-укр. *rig* — «край лісу» [ССМ, 2, 294], що найбільш вірогідно. Пор. літоп. м. Рогачов у Київській землі, суч. н. п. Рогачов у Білорусії.

Рогачик — 1) р., л. пр. Дніпра. У татар вона була відома як Іргачик [Скальк., 71], очевидно, з тюрк. (тат.) **irgak* «великий кряк», тобто великий закрут (річки). Назва переосмислена в укр. мові на Рогачик; 2) зат. на Дніпрі нижче Каховського вдсх. Дана за конфігурацію, схожу на рогац. Назва утворена за допомогою зменшувального суф. **-ик**.

Рогізка (Рогозна) р., л. пр. Снову (бас. Десни). Назва від *rogiz* (*Stricus lacustris* L.), діал. комиш, камиш — рід трав'янистих багаторічних рослин з родини рогових. Росте по берегах річок, на заростаючих озерах, болотах, по старицях. Гідронім з суф. **-к(а)**. Звідси ж **Рогізна** — рр.: 1) (Рогожна, Рогозна, Рогозка) п. пр. Десни (бас. Дніпра); 2) (Рогозина) п. пр. Олешні (бас. Псла). Утворення від апелятива *рогізна*; **Рогізня** — р., л. пр. Івоту (бас. Десни). Ященко відносить гідроніми типу *Рогозна* до групи «за характером рослинності берегів» [Ящен., 17]. Утворення з суф. **-н(я)**; **Рогозівка** — р., п. пр. Дражища (бас. Пруту), утворено за допомогою суф. **-івк(а)**; **Рогозянка** (Рогозня, Рогозенка, Рогозенець — СГУ, 467) — р., п. пр. Уди (бас. Сів. Дінця). Утворена за допомогою суф. **-к(а)** від *Рогозяна*.

Родакове — смт. Слов'яносербського р-ну Луганської обл., розташоване за 20 км на зх. від обл. центру. Засноване 1878 як

робітниче с-ще у зв'язку з будівництвом залізниці Дебальцеве — Луганськ. Назва від прізвища місцевого підприємця *Родакова*. Словотворчим засобом служить флексія -е.

Родень — головне місто слов. племені рось або родь. Було розташоване на Княжій горі в р-ні Канівських гір, у місці впадіння р. Рось у Дніпро. Тепер тут с. Пекарі Канівського р-ну Черкаської обл. У 980 «...въ градѣ Родѣни, на оусть (Рси) реки... и весѣце Ярополк в Роднь и бѣ град великъ и немь» [ПСРЛ, 77; ЕСЛН, 115]. Назва від найменування племені *род*, утворена за допомогою суф. -ень. Назва племені, ймовірно, пов'язана з древнім культом слов. язичеського бога *Рода* — попередника Перуна, який вважався богом родючості, верховним богом неба, землі, покровителем щедрот природи. Родень знищений монголо-татарами у 1239.

Родинське (кол. с-ще шахти «Родинська» № 2) — м., підпорядковане Красноармійській міськраді Донецької обл. Розташоване за 8 км на пн. від райцентру. Засноване 1950 в зв'язку з будівництвом шахти «Родинська», названої на честь *Батьківщини* (рос. *Родина*). Назва шахти згодом поширилась на місто. Утворення за допомогою суф. -ськ(е).

Рожище — смт., рц. Волинської обл. Розташоване на р. Стир, п. пр. Прип'яті (бас. Дніпра). Час заснування невідомий. Перша згадка відноситься до 1377. Походження назви остаточно не з'ясовано. В.Ф.Покальчук вважає, що в основі топоніма лежить слово *рож*, рівнозначне суч. *жито*. Дослівно: «Житне місце», «місце, де росло жито». Пор. *Ржищів*.

Рожнятів — смт., рц. Івано-Франківської обл. Розташоване біля підніжжя Карпат поблизу р. Ломниця (бас. Дністра). Відоме з XII ст. Походження назви не встановлено. Існує кілька гіпотез. Одні виводять її від імені *Рожен*, інші від прізвища *Рожнятовський*. Не виключено, що топонім походить від *Рожнята* — нащадка того ж Рожена. Утворений за допомогою суф. -ів від основи *Рожнят-*.

Роздільна — м., рц. Одеської обл. Розташоване на зх. області, виникло в 60-х роках XIX ст. у зв'язку з будівництвом Одесько-Балтійської залізниці. Нову станцію назвали так ніби тому, що тут магістраль *розділяється* на Одесу і Тирасполь. Існує й інше тлумачення топоніма. За переказом, поруч із залізничною станцією було озеро. У посушливі роки воно пересихало і утворювалося два басейни, що розділялися смугою суходолу. На тому місці й збудували водокачку, яка давала воду для паровозів. Через це станцію й назвали *Водо-Роздільною*. Згодом елемент *Водо-* відпав і залишилася тільки друга її частина — *Роздільна* [Горож.,

202—203]. Відбувся перехід (субстантивізація) прикм. частини складного топоніма в ім. Таке тлумачення імовірніше.

Роздол — смт. Миколаївського р-ну Львівської обл. Розташоване на лівому бер. Дністра. Перша писемна згадка відноситься до 1569. Є.М.Черняхівська назву виводить від терміна *роздол* (роздолля) — «місце, де діл (низовина) розходить на всі боки, широка долина».

Роздольне (до 1944 — Ак-Шейх) — смт., рц. АРК. Розташоване на пн. сх. Кримського п-ова, на автошляху Євпаторія — Портове. Заснована в 60-х роках ХІХ ст. Назва від *роздол* утворена суф. -н(е). — *Див. Роздол*.

Роздори — смт. Синельниківського р-ну Дніпропетровської обл. Розташоване на р. Нижня Терса (бас. Дніпра). У 1778 на місці суч. Р. надвірний радник Катерини ІІ М.І.Карабін заснував поселення Карабинівку і Роздори, заселивши їх своїми кріпаками. Згодом ці поселення були об'єднані в сл. Р. Назва від місцевого географічного терміна *роздор* — «поділ річки на рукави».

Розівка — смт. Куйбишевського р-ну Запорізької обл. Розташоване на сх. області, між верхів'ями рр. Берда і Кальчик, на автошляху Запоріжжя — Маріуполь. Засноване 1788, за іншими даними 1820, німцями-колоністами під назвою Розенберг (за прізвищем одного з колоністів). З 1898 в офіційних документах починає іменуватися як Розівка (коренева частина назви *Роз- від першого елемента польсько-німецької назви Розен-).

Розсипне — смт., підпорядковане Торезькій міськраді Донецької обл. Розташоване на залізниці Іловайськ — Дебальцеве. Виникло в 1905. Назва від *урочища Розсипне*, де засноване с-ще. В.Чубенко вважає, що найменування урочища виникло від *розсипищ*, які утворилися тут у процесі вивітрювання кам'яних порід. У СГУ внесено 17 балок під аналогічною назвою [Чубенко].

Розсоха — рр.: 1) п. пр. Десни (бас. Дніпра); 2) л. пр. Турії (бас. Прип'яті); 3) система р. Кушугуми, л. пр. Дніпра. Назва від місцевого географічного терміна *розсоха* (розсоща) «роздвоєння, розвилка, злиття» [Грінч., 4, 58]. Звідси ж **Розсохи** — р., п. пр. Свині (бас. Півд. Бугу). Форма множини підкреслює не одну, а кілька розвилок у руслі річки; **Розсохувата** — р., л. пр. Бахмуту (бас. Сів. Дінця). Назва від *розсоха* за допомогою суф. -уват(а). **Розсохуватка** — рр.: 1) п. пр. Дніпра; 2) п. пр. Водолажки (бас. Сів. Дінця). Утворення від *Розсоха* через *Розсохувата* за допомогою суф. -к(а).

Розточанка — р., п. пр. Лужанки (бас. Дністра). Назва від *розтока* «місце поділу річки на рукави». Утворена за допомогою двоелементного суф. -анк(а). Гідроніми, похідні від терміна *роз-*

тока, в Україні досить продуктивні. В СГУ внесено 22 такі назви тільки потоків і рук. річок.

Розточчя (Львівсько-Томашувський кряж) — кряж, пн. зх. продовження Подільської вис. Назва походить від того, що з цього підвищення в різних напрямках *стікають ріки* басейнів Зах. Бугу, Дністра, Сяну. Паралельна назва від розташування між Львовом і м. Томашув (Польща).

Рокита — р., л. пр. Вербівки (бас. Десни). Назва від апелятива *рокита*, вона ж іва, верболіз (*див. Лозова*). Звідси ж **Рокитна** — рр.: 1) л. пр. Пруту (бас. Дунаю); 2) л. пр. Ворони (бас. Дністра); 3) п. пр. Полтви (бас. Зах. Бугу); 4) п. пр. Росі (бас. Дніпра); 5) п. пр. Солотвини (бас. Зах. Бугу). Утворилася від *рокита* за допомогою суф. -н-.

Рокитне — смт.: 1) рц. Київської обл. Розташоване на р. Рось, п. пр. Дніпра. Час заснування невідомий. Перша письмова згадка відноситься до 1590. У XV ст. урочище, де лежить Р., називалося Бовкунським лісом, або Бовкуном. Назва Р. від поширення в місцевості *рокити* (*див. Рокита*). Утворена за допомогою суф. -н(е). Дослівно: «Рокитне місце»; 2) рц. Рівненської обл. (кол. Охотникове — до 1922). Відоме з 1586. Розташоване на р. Рокитянка. Від назви річки виводять найменування с-ща. Похідна демінутивна назва **Рокитянка** — р., л. пр. Унави (бас. Дніпра), утворена від основи *рокит-* за допомогою суф. групи -ян-к(а).

Роман-Кош — верш. Кримських гір. Назва від тюрк. **urman* «ліс» і **koş* «загін для скотини». Дослівно: «Лісний загін для скотини» [ГШ].

Ромен (літоп. Ромень, Большой Ромен, Ромон, Сухой Ромен, Ромонь) — р., п. пр. Сули (бас. Дніпра). Вперше згадується в літописі 1095. Назву тлумачать по-різному. Археолог Д.Самоквасов пов'язує її з італійським Римом, назву якого нібито занесено купцями. Ю.С.Виноградський та І.О.Курилов виводять від народної назви рослини *ромашки* — *роман, ромен*. Найбільш вірогідне тлумачення, за яким гідронім виводять від лит. *ramus, romus* «тих(ш)ий», *romial* «тихо», *romian* «тихше» [Стрижак, НРП, 59—60], що відповідає характеру течії річки. Утворена від топооснови *ром-* за допомогою суф. -ень.

Ромни — м., рц. Сумської обл. Розташоване на правому бер. р. Сула при впадінні в неї р. Ромен (бас. Дніпра). Час заснування невідомий. Вперше згадується під 1096 як фортеця Римнь, Ромень: «...Выреви бяху пришли, Аепа и Бонякъ... ко Ромну... со Ольгомь» [ПСРЛ, Лавр. літоп., 250]. Зруйноване під час монг.-тат. навали. Потім згадується у «Списке русских городов ближних и дальних» (XIV—XV ст.) у формі Ромень, у XV—XVI ст. —

Старе Руменське, пізніше — Нове Руменське, наприкінці XVI — Ромни. Походження назви не встановлено. Існує ряд гіпотез. Одні дослідники пов'язують її з назвою міста-фортеці Київської Русі /Рим/ов/ь, про яке згадується в «Слові о полку Ігоревім»: «Се у Риме крича под саблями половецькими». Назву виводять від *р. Ромен*, на якій розташовані Р. [Виноград.]. Останнім часом вчені все більше схилиються до думки про перегляд етимології Ромна (суч. Ромни), вбачаючи, що назву можна реконструювати як *Ромнь* < *Ромін-*, порівнюючи її з утворенням *Рим* (Рымь) < *Ритъ* від *Рота* — латин. форми назви столиці Італії, звідки походить ст.-слов. *роуминь* «грек», суч. *румун* тощо [ГУ, 112].

Ромодан — смт. Миргородського р-ну Полтавської обл. Розташоване на перетині залізниць Київ — Полтава і Кременчук — Бахмач. Засноване як пристанційне с-ще в 80-х роках XIX ст. під час будівництва залізниці Кременчук — Бахмач. Назву дістало від однойменного села, що лежало поблизу. П. Білецький-Носенко в «Словнику української мови» слово *ромодан* тлумачить як «велика дорога» [Б.-Н.]. Відомо, що через Р. проходив т. зв. Ромоданівський шлях, який вів до Криму.

Ропа — р., л. пр. Гнилої (бас. Дністра). *Ропою* в західних областях України, зокрема в Наддністрянщині, називали нафту (в інших р-нах слово *ропа* «розсіл», «сукровиця» тощо). Від цього слова, імовірно, й походить найменування річки. Назва зумовлена тим, що в долині річки здавна видобували нафту.

Ропне (Репне, Рапне — кол. Маяцьке) — оз. біля м. Слов'янська Донецької обл. Відоме високоякісною лікувальною грязю. Назву пояснюють по-різному. Одні посилаються на народний переказ, за яким оз. утворилося на місці солеварні, яка *репнула* — провалилася в штучно створений підземний соляний карст. Інші (І.О.Гуржій, Л.Л.Марченко, П.І.Жевахов) вважають, що в основі назви лежить слово *ропа* — «насичена солями вода озера», «соляний розчин високої концентрації», що імовірніше. Кол. назва Маяцьке — за приналежність в минулому солеварень, розміщених біля оз., козакам із с. *Маяки* (нині Слов'янського р-ну Донецької обл.) [Гурж., № 10, 1966].

Ропчів (Селятин, Сельтич, Ропчівська, Ропчівка — СГУ) — р., л. пр. Сучави (бас. Серету). Вважають за можливе утворення гідроніма від антропоніма *Ропот* чи *Ропоч*. Пор. ім'я Ропотъ. Стара назва від імені Селята [Карп., ТБ, 177]. Звідси ж **Ропчівка** — пот., п. пр. Ропочева.

Росава — рр.: 1) (Россова, Розава, Русава) л. пр. Росі (бас. Дніпра); 2) п. пр. Десни (бас. Дніпра). Вперше згадується в XVII ст. Назва похідна від *р. Рось*, утворена від основи *рос-* за допомогою

суф. -ав(а). Звідси ж **Росавка** — рр.: 1) л. пр. Росави (бас. Росі); 2) л. пр. Хороброї (бас. Росі). Назва від *Рось* через проміжну назву *Росава*, утворена за допомогою демінутивного суф. -к(а); **Росинька** — р., пр. Роськи, назва утворена за допомогою суф. групи -иньк(а); **Роставиця** — р., л. пр. Росі (бас. Дніпра), назва утворилася від основи *рос-* через суф. -ав(а), який відігравав словотвірну роль, характерну для праслов. доби, і праслов. суф. -іса; **Роська** — р., п. пр. Росі (бас. Дніпра). Назва утворилася від основи *рос-* за допомогою демінутивного суф. -к(а) [Железняк, Рось, 64—68].

Рось (Рьсь, Рсь, Рось, Рша, Русь, Урсь, Росса та ін. — СГУ, 475) — р., п. пр. Дніпра. Тривалий час гідронім Рось об'єднували з етнонімом Русь, вбачаючи в них спільне походження. Щодо назви р. Рось існує кілька тлумачень, проте незадовільність їх призводила до висновку про її нез'ясованість [див. Труб., ПУ]. Найбільш вірогідне пояснення гідроніма Р. від і.-є. *ros — «вода, волога» > праслов. *ros — «роса, волога, вода» в розумінні «річка». Від цієї основи походять притоки Р. *Росава*, *Роставиця*, *Роська*, а також рр. *Росавка* і *Росинька* в системі Р. [Железняк, Рось, 64—68, 144—146]. Відхиляється можливість пов'язання з етнонімом Русь [ЕСЛН, 125; ЕС, 11—13].

Ротило — верш. Українських Карпат. Розташована неподалік від с-ща Верховина Івано-Франківської обл. Назва від румун. *rotila* «колесо, коло» в означенні «кругла» [Ляшук].

Ротмістрівка — смт. Смілянського р-ну Черкаської обл. Розташоване на р. Сріблянка (бас. Інгульця). Перші відомості відносяться до другої половини XVII ст., коли *ротмістр Омешинський* заснував тут поселення під назвою Ротмістрово, яка згодом, за допомогою суф. -івк(а), набула суч. вигляду.

Ротундо — оз. між Дністром і Туринчуком. Назва від молд. *rotund* «круглий» [ГНП, 75].

Ротундул — верш. Українських Карпат (біля смт. Верховина Івано-Франківської обл.). Назва від румун. *rotund* «круглий» та рум. суф. -ул.

Рубіжне — м. Луганської обл. Виникло 1895 у зв'язку з будівництвом зал. ст. на залізниці Куп'янськ — Лисичанськ. Розташоване на лівому бер. Сів. Дінця (бас. Дону). Назва була перенесена з одноіменного села, що лежало поблизу. Найменування села від *рубіж*. Засноване поселення запорожцями як застава від набігів татар на *рубезжі* (кордоні) Слобідської України і «Дикого Поля».

Руда — рр.: 1) л. пр. Півд. Бугу; 2) л. пр. Пруту (бас. Дунаю); 3) л. пр. Росі (бас. Дніпра); 4) п. пр. Хоролу (бас. Дніпра); 5) п. пр. Ірпеня (бас. Дніпра); 6) п. пр. Случі (бас. Горині); 7) п. пр. Ушиці (бас. Дністра); 8) пр. Уборті (бас. Прип'яті). До СГУ вне-

сено більше 300 гідронімів з основою Руд-. Походження даної основи багатозначне, належить до найдавніших гідронімичних утворів в Україні (О.С.Стрижак). Назву Р. виводять від слов. апелятива **ruda* у значенні «рудий, червонуватий». Річку Р. у бас. Пруту виводять від географічного терміна *руда* «іржаве болото» [Грінч., 4, 85; Карп., ТБ, 177]. Деякі річки з назвою Руда, треба думати, пізнішого походження. У н. п. під назвою Рудня, Рудниця (в Україні, Росії і Білорусії), достовірно відомо, в XIV—XVII ст. працювали *рудні* — невеликі підприємства по видобуванню і обробітку болотної руди (лімоніту), яка утворюється на дні боліт і слабкопротічних річок внаслідок нагромадження бурого залізняка. Таких назв найбільше на Житомирщині — понад 30. Звідси ж **Руденка** — р. в бас. Стиру (бас. Прип'яті).

Руданське (кол. Хомутиці) — с. Шаргородського р-ну Вінницької обл. Назва на честь видатного українського поета *С.В.Руданського*, який тут народився (1834—1879).

Рудки — м. Самбірського р-ну Львівської обл. Розташоване біля верхів'я р. Вишня (бас. Вісли), на залізниці і автомагістралі Львів — Ужгород. Уперше згадується 1472 як хутір, що прилягав до с. Бенькова Вишня. Термін *рудки*, як вказує польський дослідник Галічер, є зменшувальна форма від пошерних у слов. племен назв боліт, з ґрунту яких виступала рудувата або червонувата глина — руда [J.Haliczer, Słownik geograficzny. Tomopol, 1933, с. 130, — цит. з ІМСУ, Льв, 660]. Назва утворена за допомогою зменшувального суф. -к- від кореня руд- (*див.* Руда).

Рудне — смт., підпорядковане Залізничній райраді м. Львова. Розташоване на р. Стриховалець, л. пр. Верещиці (бас. Дністра). Перша згадка в документах 1395. Назву виводять від понижених заболочених ділянок долини з ознаками заліза у воді. Утворена від апелятива *рудне* [Пароб.].

Рудниця — смт. Піщанського р-ну Вінницької обл. Розташоване на залізниці Київ — Одеса. Засноване в 70-х роках XIX ст. як робітниче с-ще під час будівництва вузькоколійної залізниці Рудниця — Підгородня [УРЕІІ, 9, 371]. Назву одержало від с. *Рудницьке*, що розташоване поблизу. Утворена від основи *рудн-* за допомогою суф. -иц(я). Про походження назви с. *див.* Руда.

Русь, Руська земля — відома, ймовірно, з VI ст. н. е., розташована в Середній Наддніпрянщині. У документах Русь як держава вперше згадується у IX ст. як Руська земля [ІУ, 1, 307]. Вона займала територію від Верхнього Подесення — на півночі до Росі і Тясмина — на півдні, від Сейму і Сули — на сході до Ірпеня — на заході, тобто охоплювала землі полян, сіверян і уличів. Згодом, у міру розширення державних кордонів Київської

Русі, територія поширилась до Білого і Чорного морів, на заході — до витоків Дністра та Зах. Бугу, на сході — від верхів'я Волги та Оки до Верхнього Наддоння. Походження назви «Русь» — одне з найважливіших питань вітчизняної історії, отже й топонімії. На це питання протягом багатьох століть, починаючи від автора «Повісті временних літ», намагалися дати відповідь. Існує чимало гіпотез, серед яких найбільш відомі варязька, норманська, кельтська, готська, грецька, хазарсько-тюркська, індо-арійська та ін. Остання запропонована О.М.Трубачовим і підтримана О.С.Стрижаком. Згідно з нею, у IV ст. н. е. племена роксолани і роси, що жили між Дніпром і Доном, вступили до антського союзу у боротьбі проти остготів. У 555 Захарій Ритер (Псевдо-Захарій) згадує назву народу *Hrōs//Hrus*, що є вірменською транскрипцією гр. *Ρωζ (рос.)*. Тоді ж народ із назвою на *рос (росції)* згадує і сирієць Єфрем Сірін. Суч. наука походження хороніма *Русь* шукає саме тут, враховуючи перехід *ks>s* на дослов. ґрунті, в основі д.-інд. чик-, чока-, чика- «світлий, блискучий» [ЕСЛН, 117—124]. І хоч названа гіпотеза робить неспроможними ряд інших попередніх гіпотез, походження назви *Русь* залишається відкритим. «Якщо ця назва не привнесена (хоч це й викликає серйозні сумніви), а тільки перенесена шляхом лексичних асоціацій чи транспонована з іншого семантичного ґрунту, то її значення чітко не проглядається» [Франко З., 22]. Ймовірно, назву *Ρωζ* перейняли поляни, які жили в Середньому Подніпров'ї — ядрі майбутньої Київської держави; літописець занотував: «поляне, яко ныне зовомае Русь» [ІУ, 1, 307; Мавродін, 81]. Існує тлумачення, за яким назву *Р.* виводять від скіф.-алан. фрази «ри-усь», що означає «ті, хто пішов (виступив) у похід». Назву пов'язують з походом скіф.-аланів на Царград у 626 [Дьомін]. Уперше ця назва прозвучала тільки 860 у бесідах патріарха Константинопольського Фотія з приводу нашестя на Царград, коли він, свідок цього нападу, назвав Русь «народом скіфським, народом численним» [Дьомін, там же].

Руська Поляна — смт. Черкаського р-ну Черкаської обл. Розташоване на зх. обл. центру. Перша письмова згадка відноситься до 1741. Назва за розташування поселення на *лісовій поляні*. Нині на пн. від Р.П. лежать великі лісові масиви. Першими поселенцями були українці з Речі посполитої, т. зв. руські люди. Звідси прикм. частина топоніма.

Руський путь — перевал в Українських Карпатах. Розташований на хр. Буковецька Полонина. У давнину ним проходив торговельний шлях між Руссю і Угорщиною. Звідси назва.

Савинці — смт. Балаклійського р-ну Харківської обл. Розташоване на лівому бер. Сів. Дінця при впадінні р. Теплиця. Виникло на місці запорізького сторожового *посту Савинського*, що стояв біля *Савинського перелазу* (броду). Засноване 1671 переселенцями на чолі з сотником Г.Могилкою. За народними переказами, назва Савинського перелазу і Савинського посту від імені *Сава* — старшого з тих, хто ніс охоронну службу. Суф. утворення на *-инц(і)*.

Савур-Могिला (Саур-Могила) — 1) *верш.* Донецького кряжа (Донецька обл., за 18 км на пд. від м. Сніжного); 2) *верш.* у Токацькому р-ні Запорізької обл. Перша оспівана в думах і народних піснях. Акад. А.Кримський першу частину ороніма — *Савур* — етимологізував на антропонімічному ґрунті як дериват, тобто похідне від імені *Сава* за аналогією до Мишура, Сашура та ін. Цю думку підтримував К.К.Цілуйко. В.Г.Фоменко вважає, що в основі топонімічного компонента *Саур* лежить тюрк. географічний термін **sayr, *sayir* — «степовий курган із згладженою верхівкою округлої форми». Його значення — «*круп коня*» [Мурзаевы, 200]. Складний оронім Саур-Могила виник у мовленні слов'ян Пн. Приазов'я. В ньому перша частина, як незрозуміла, осмислилась як своє слово, пов'язане з іменем *Сава* [Фоменко, 64].

Сага (в КРУ — Сага) — *рр.*: 1) п. пр. Дніпра; 2) л. пр. Трубежа (бас. Дніпра); 3) л. пр. Терну (бас. Сули); 4) оз. на лівому бер. Дніпра у Плавнях. Термін *сага* «затока на річці» [Грінч., 4]. На Буковині *сага* — «мокра місцевість, сіножать, що заливається водою», на Полтавщині, Черкащині — «озерце біля річки». *Сагою* також називають вигнуті видолінки стариці в Дніпровських пісках, прісне озеро, невелике болото в заплаві Дніпра [Стрижак, НРП, 29], а на Поділлі — глибоке місце в річці. П.М.Деркач вказує, що річки з назвою С. мають повільну течію, в руслі утворюється багато заток, особливо під час повені [Дерк., 76]. Гідронім, імовірно, означає: «Річка з слабо проточною водою, багата озерцями». Назву також виводять з тюрк. *saga* «коза», що менш імовірно [Труб., ПУ].

Сагайдак — р., л. пр. Інгулу (бас. Півд. Бугу). Назва від укр. арх. *сагайдак, сайдак*, д.-р. *сагадак*, запозиченого з тюрк. Пор. тат. **sayadak, *sayidak* — «лук і стріли, колчан» [Фасм., 3, 546] в розумінні «сумка для збереження лука і стріл». Назва, можливо, була дана одній з ділянок русла за схожість по конфігурації до *сагайдака*, яка згодом поширилась на все русло.

Сагі — оз. між Дністром і Турунчуком. Найменування від укр. географічного терміна *сага* «мокра місцевість» [Карп., ТБ, 179].

Сагин-Дере — ущелина в Кримських горах, в р-ні смт. Судака. В перекладі з тат. означає «*Оленьча ущелина*».

Садгора (кол. Садгура, Садагура) — Садгирський р-н, м. Чернівці. До 1963 — місто Кіцманського р-ну Чернівецької обл. Виникло в кінці XVII ст. У документах 1796 повідомляється про те, що 1771 російський генерал *П.Гантенберг* (у документах — романізована форма *Gardinbergu*) за дорученням фельдмаршала Рум'янцева організував чеканку монет, обравши для цього незаселене місце на території с.Рогівки. У зв'язку з цим тут виникло містечко (торг), яке за прізвищем генерала назвали *Gardinbergu*, що в перекладі на укр. мову означає *Садгора* [Карпен.]. Проте в записках 1785 вказується на молд. походження топоніма від *сат* «село» і *гуре* «гирло». Дослівно: «Село в гирлі річки» [Карп., ТБ, 32]. Назва, ймовірно, трансформувалася у *Садгора*.

Саджавка — рр.: 1) л. пр. Бистриці-Солотвинської (бас. Дністра); 2) п. пр. Свічі (бас. Дністра). Назва, ймовірно, від укр. *саджавка* — «басейн для розведення риби, став» [Грінч., 4, 95] в розумінні «Рибна річка».

Сажалка — р., л. пр. Ужа (бас. Прип'яті). Назва, треба думати, від апелятива *сажалка* — «запруда або ковбаня для мочіння конопель» [Даль, 4, 128].

Саки (Сак, Сакське) — 1) оз. на пн. зх. Кримського п-ова, відокремлене від Чорного моря вузьким пересипом, через який прорито кан. для поповнення озера морською водою; 2) м., рц. АРК. Розташоване на бер. оз. *Саки*, на автошляху Сімферополь — Євпаторія. Виникло як курортне с-ще на початку XIX ст. Походження топонімів не встановлено. Одні дослідники назву оз. виводять з тюрк. *sak* «мішок», а найменування м. — похідне від назви оз. В.А.Никонов гадає, що вона пов'язана з іменем іраномовного племені *саки*, спорідненого з масагетами і скіфами. Назву виводять і від скіф. *saki* «олень», вказуючи, що одне зі скіфських племен, яке поклонялося оленю, називало себе *саками* — «оленьями» [Абаєв].

Саксагань (Саксаганська) — р., л. пр. Інгульця (бас. Дніпра). Назву виводять від тур. **saksayuan* «сорока», уйг.-шор. **sayuchan*, тат., казах. **sauskan* «те саме» [Фасм., 3, 547]. Якщо погодитися з таким тлумаченням, то можна припустити, що назва дана за характер течії річки, особливо в її верхів'ї, де вона, протікаючи по кам'янистому ложеві, утворює «скрекотання».

Салатрук — р., п. пр. Бистриці-Надвірнянської (бас. Дністра). Назва, імовірно, від діал. *салатурі*, запозиченого з молд., в означенні «місце, заповнене водою». Утворена за допомогою суф. -ук.

Салгір (Баба-Салгір) — р., бас. Сиваша у Криму. Назва від тюрк. **Salgir* — чоловіче ім'я, **Baba* — «батько». Буквально: «*Батько Салгір*». Назва зумовлена найбільшими розмірами в Криму.

Салиха — р., п. пр. Росі (бас. Дніпра). Щодо походження назви існує кілька версій. Вважаємо найбільш вірогідною ту, за якою гідронімічну основу сал- виводять від і.-е. корення **sal* — «річка, джерело, вода». Утворена суф.-иха. Не виключена і реконструкція і.-е. форми **Sal-isa* із закономірним виникненням слов. суф. -*icha* > укр. -иха [Железняк, Рось, 94—140].

Салькове — смт. Гайворонського р-ну Кіровоградської обл. Виникло наприкінці XVIII ст. Розташоване на лівому бер. Півд. Бугу. За народними переказами, першим поселенцем був *Хома Салько*, який побудував хатину на підвищеній місцевості, відомої тепер під назвою Хомина гора.

Самара — рр.: 1) (Самарь, Самар, Самара Дніпровська (на відміну від Самара Волзька), Самарівка, Самарка, Снепородь, Снопород — СГУ, 485), л. пр. Дніпра; 2) п. пр. Лугані (бас. Сів. Дінця). Походження назви остаточно не встановлено. Одні її виводять від тат. **Samark* «волове ярмо». За народними переказами, на березі річки татари на воловому ярмі розпинали християн, які не хотіли приймати мусульманської віри [Ів., 84]. Однак у літературних джерелах форма *Сакмара* не зустрічається. Найбільш вірогідне тлумачення гідроніма від тюрк. географічного терміна **sāmār* «лука» (буквально — «мішок»). Назву, ймовірно, дало скотарське населення Заволжя порівняно невеликій річці, що впадає у великий закрут Волги — Самарську Луку, схожу за конфігурацією до мішка [Отін, ГСУ, 22]. Від найменування цієї річки походить назва м. Самара. Згодом, на наш погляд, у період існування держави огузів (див. «Передмову», Черкаси) назва була принесена на пр. Дніпра, яка створює значні вигини (меандри). Найбільший з них, причому за конфігурацією схожий до Самарської Луки на Волзі, є вигин у нижній течії пр. біля теп. с. Івано-Михайлівка і смт. Гвардійське Дніпропетровської обл., відомий ще у XVIII під назвою *Велика Лука*. Первинна назва Самар, Самарь, яка відноситься до ч.р., за допомогою пом'якшення та кінцевої -*ja* поступово набула форми ж.р. — Самарь, Самара. Ця зміна в ряді випадків супроводжувалась його суфіксацією за допомогою форманта -ка — *Самарка*, складного суф. -*івка* (-*овка*) — *Самарівка* (*Самаровка*). Назва п. пр. Лугані (бас. Сів. Дінця) принесена з Самари, л. пр. Дніпра — є вторинним відгідронімічним утворенням. Похідними від С. є:

Самарчик — рр.: 1) п. рук. Самари, назва утворена за допомогою суф. -чик; 2) впадає в Қаркінітську зат. Чорного моря, суф. утворення на -чик; **Самарчук** — р., л. рук. Самари, назва утворена за допомогою суф. -чук.

Самарли — р., впадає в оз. Акташ на Керченському п-ові. Назва від **sämär* (див. *Самара*) і тат. форманта -*lu*.

Самбір (кол. Погонич, Новий Самбір) — м., рц. Львівської обл. Розташоване у верхів'ї р. Дністер. Час заснування відноситься до XII ст. [САТД, 308]. За стародавніми народними переказами, місто засноване жителями Старого Самбора (див.) після спалення якого в XIII ст. татаро-монголами частина жителів переселилася за 18 км на пн. сх. у вже створений на той час посад Погонич, обнесений охоронними валами і частоколом. У XIV ст. Погоничу було дано нову назву — Новий Самбір, пізніше Самбір. Кол. назву Погонич виводять від *погон* — «обов'язок замкових слуг виконувати адміністративні розпорядження». Походження назви Самбір остаточно не встановлено. Існує ряд гіпотез. З.Гнатюк, О.Лопушинська, Т.Смирнова назву виводять від словосполучення *самі бори*, оскільки, вказують вони, зелені бори вкрили майже всю округу. Пор. назву хорв. м. Самобор, яку виводять від словосполучення «один бір» в розумінні «сам бір». Колись ялиновий ліс був єдиним надбанням міста (газ. «Известия» від 10.10.1974). Інші вбачають у найменуванні дослов. **sam-bar* «злиття, стікання», споріднене з іллір. **Šú Baris* у тому ж означенні [Труб., ПУ, 280—281]: біля С. зливаються дві річки — Дністер і його пр. Яблонка. Таке тлумачення більш ймовірне. Все ж не виключений зв'язок з особовим іменем *Самборь* — полонізованим варіантом сх.-слов. *Субор* < **Soborь* (Сувидь, Сувой тощо). Звідси ж **Самбірське пасмо** — розташоване в Прикарпатті, неподалік від м. Самбора, від якого й перейняло назву. Утворена за допомогою суф. -ськ-е.

Самоткань (Самоткан) — р., п. пр. Дніпра. О.М.Трубачов назву виводить від іран. *асма-хан* «кам'яний колодязь». Таку назву річка дістала за кам'яні береги.

Сапун-гора — г. в р-ні Севастополя (АРК). Відома героїчними подвигами оборонців Севастополя в 1854—1855 і в період Великої Вітчизняної війни — оборони міста 1941—1942. В оронімі С.-г. позначився географічний термін *сапун* «слабо мулистий або глинястий пісок із застоюною водою» [Мурзаєв, 495]. Можна припустити, що оронім утворено від *сабун*, яке згодом змінилося на *сапун*: відомо, що крим. татари замість мила використовували глину — мул, який, можливо, добували на цій горі. За свідченням працівників військово-морського музею Чорноморського флоту Зарубіна і Макарова, назва С.-г. походить від тат. **sabun* «мило».

Сара́та — рр.: 1) п. витік Білого Черемошу (бас. Дунаю). Походження назви тлумачать від фрак. *sar*, *sara* «потік, річка, струмок, джерело». Пор. д.-інд. *sarati* «тече», *sarit* «потік, річка, струмок»; 2) впадає в оз.-лим. Сасик (Кундук). Назва від молд. *sari*, *sare* «сіль», *sarat* «солоний»; 3) смт., рц. Одеської обл. Засноване в 1822 році на місці кол. тат. поселення Гура-Курудер. Розташоване на правому бер. р. *Сарата*, що впадає в оз.-лим. Сасик (Кундук), від якої й перейняла назву.

Сари-Булат — мис на пн.-зх. узбережжі Кримського п-ова, у Каркінітській зат. У перекладі з тат. «жовтий ніж»: *жовтий* — за колір піску, *ніж* — за схожість за своєю конфігурацією з ножем.

Сарису — р., л. пр. Великої Карасівки (бас. Салгиру), в АРК. У перекладі з тюрк. «Жовта річка».

Сармати (Sarmatai) — країна в Євразії, згодом в Азово-Надчорномор'ї, де вона існувала з II ст. до н. е. до IV ст. н. е., розгромлена готами і гунами. Населяв іраномовний кочовий народ, споріднений зі скіфами. Від назви народу і походить етнонім С. Назву *сармати* (савромати) виводять з іран. у значенні «*підперезаний мечем*». Зумовлена тим, що мечі носили підкріпленими до пояса. Цікаве зближення латин. *sarmatae* з і.-ар. **sar-mat* «жіночі, належні жінкам» [ЕСЛН, 130]. У С. існував матриархат.

Сарни — м., рц. Рівненської обл. Розташоване на бер. р. Случ (бас. Прип'яті). Виникло 1885 під час будівництва залізниці Рівне — Луїнець. Зал. ст., а згодом і поселення біля неї одержали назву від с. *Сарни*, яке лежало неподалік від будівництва. Найменування с., гадають, походить від *сарна* (Rupisarga, zurisarga), свистун або чорна коза — тварина з роду антилоп, які водилися колись у цій місцевості.

Сасик — 1) (Сасик-Сиваш, Гниле, Євпаторійське) — оз. на Чорноморському узбережжі Криму, сх. м. Євпаторія; 2) (Кундук) оз.-лим. на Чорноморському узбережжі в Одеській обл.; 3) р., впадає в Березанський лим. (бас. Чорного моря). А.І.Попов назву виводить від полов. **sasi* «гнилий, смердючий». Пояснення *Сиваш див. Сиваш* [Фасм., 3].

Сатанів — смт. Городоцького р-ну Хмельницької обл. Розташоване на лівому бер. р. Збруч (бас. Дністра). Час заснування невідомий. Його історія сягає глибини віків. Перша письмова згадка відноситься до 1404. Походження назви не з'ясовано. Існує ряд народних переказів, за якими назву пов'язують з римськими легіонерами. Проте вони далекі від наукових пояснень. Дослідники сходяться на тому, що назва поселення походить від молд. словосполучення *Сату Ноу* в означенні *Нове село, Новосе-*

лиця, Новоселівка. Утворилася шляхом морфологічного освоєння молд. назви за допомогою суф. -ів.

Сахновщина — смт., рц. Харківської обл. Засноване на початку 90-х років XIX ст. як х. Кобелячок переселенцями з Кобеляцького повіту Полтавської губ. Під час будівництва залізниці Лозова — Константиноград (1897—1900) на місці х. виросло пристанційне с-ще. Воно дістало назву від прізвища *Сахновського*, на землях якого була збудована зал. ст. Назва оформлена шляхом приєднання до основи прізвища форманта -щин(а), що утворився внаслідок злиття прикм. суф. -ськ та ім. -ина.

Свалява (кол. Золява, Солява, Соливо, до 1944 — Сольва) — м., рц. Закарпатської обл. Розташоване на р. Латориця при впадінні в неї р. Свалявка, біля підніжжя г. Стий. Вперше згадується в документах 1263 під назвою Свалява, Соливо. Назву виводять від молд. *валя* «долина». Однак це тлумачення вважають не достовірним і виводять топонім від слов. корення *сіль*. На переконливість цієї гіпотези вказує І.М.Железняк. Вона вважає, що ойконім *Свалява* відноситься до апелятивів слов. назв і.-е. започаткування від основи *(S)val- — < і.-е.*(S)uōl- (> укр. вал-), що становить значну групу в топонімії України. Слов. *валява* є однією з численних ланок великої групи лексики. Пор. ст.-укр. *вал, валк, валка* та ін., укр. діал. *свал* («насипаний холм»). Може йтися, стверджує дослідниця, про слово *валява* та його синонімічну форму *свалява* із значенням «горбаста місцевість», що має незаперечне відношення до ойконіма С. [Железняк, ГКТУ]. Похідною назвою від м. С. є найменування Свалявка — р., л. пр. Латориці, що протікає через місто, а також мінерального джерела «Свалява», відомого далеко за межами Закарпаття. Звідси ж **Валява** — р. в Черкаській обл.

Сватове (до 1923 — Сватова Лучка) — м., рц. Луганської обл. Розташоване на р. Красна, л. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Засноване в 60-х роках XVII ст. як Сватова Лучка. В одному з народних переказів розповідається, що назва міста походить від слова *сват*, оскільки поселенці, що жили поряд, були сватами. Інший переказ, більш вірогідний, вказує на те, що перші поселенці — козаки — заснували своє поселення на р. *Свасі*, яку позначено на плані Сватової Лучки 1763. Слово *Лучка* від *лука* — вигин річки, утворене за допомогою суф. -к(а).

Свердловє (кол. х. Кооператор) — смт., підпорядковане міськраді м. Макіївки Донецької обл. Розташоване неподалік від автошляху Макіївка — Харцизьк. До категорії смт. віднесене у 1964.

Свердловськ (кол. Шарапкине, Довжанська) — м. обл. підпорядкування Луганської обл. У кінці XVIII ст. у верхів'ї р. Довжик

(або Шарапки) було засноване поселення Шарапкине, згодом відоме як Довжанська. Суч. назва міста і с-ща від прізвища діяча кол. Радянської держави *Я.М.Свердлова*.

Свидівка — рр.: 1) л. пр. Дніпра; 2) п. пр. Уборті (бас. Прип'яті); **Свидівок** — р., п. пр. Дніпра; **Свидня** — р., л. пр. Реті (бас. Десни); **Свидовець** — 1) р., п. пр. Уборті (бас. Прип'яті); 2) хр. Українських Карпат. Назва, ймовірно, від рослини *свид*, саїдина (*Cornus sanguinae*) [Грінч., 4, 105]. Пор. польську назву рослини *swid*, ч. *svid*, *svida*. Утворена від основи *свид-* за допомогою суф. групи *-овець*. Пор. **Свидненький** — пот., п. пр. Путили (бас. Черемошу), назву якого виводять у тому ж розумінні [ГУ, 60—61; Карп., ТБ, 198]. Пор.: у Словенії *Svidnik*, у Болгарії — *Свидница*.

Свитязь — найбільше в Україні оз. карстового походження з островом у центрі. Державний заказник. Розташоване в групі Шацьких озер на пн. зх. Волинської обл. Походження назви остаточно не встановлено. Існує кілька тлумачень. Одна з гіпотез запропонована І.Я.Спрогісом. Він виводить гідронім з лит. *svetus*, яке, на думку дослідника, запозичене балт. з іллір. *Švetuas* «білий, світлий». На іншомовне походження назви вказують О.Соболевський та М.Фасмер. Останній виводив назву з д.-ісл. *Hviting* < *hvitir* «білий», зближуючи з лексикою гнізда *світл-* [Фасм., 3, 582]. Найбільш імовірно, що корінь лімноніма *С. бут-* походить з праслов. *viti* «вити, крутити» < і.-е. **uei-* (**ueja-*, **uī-*) «гнути, крутити, вити». Отже, мотивація лімнооснови *свит-* пов'язана з особливостями конфігурації оз. — «звивисте, криве». Назва *С.* сягає відповідного апелятива — *svitezь* «крива, зігнута, опукла форма» [Шульгач]. Звідси ж назва р. **Свитязь** (Світязь), яка впадає в оз. *С.*, а також н. п. **Свитязь**, підпорядкованого смт. Шацьк Волинської обл.

Світловодськ — м., рц. Кіровоградської обл. Розташоване на правому бер. Дніпра, на схилі Табурищенського мису. Засноване 1961 шляхом приєднання заснованого в 1954 с-ща Кременчук-дресбуду, м. Крилова, заснованого в кінці XII ст. с. Табурище, відомого з другої половини XVII ст. та перенесеного із зони затоплення м. Новогеоргіївська, заснованого у 80-х роках XVII ст. Місто назване Кремгес. Суч. назва з 1969. Назва від словосполучення *світло* + *вода* в розумінні «Світло, яке дає вода — електростанція на воді». Утворена за допомогою суф. *-ськ* (пор. *Вугледар*).

Світлодарське — смт., підпорядковане Дебальцівській міськраді Донецької обл. Розташоване у верхній течії р. Луганка (Лугань, бас. Сів. Дінця), неподалік від автомагістралі Харків — Ростов-на-Дону. Засноване 1970 в зв'язку з будівництвом потужної Вуглегірської ДРЕС. Назва від словосполучення *світло дарити*, утворена за допомогою суф. *-ське*. Дослівно: «Те, що дарить світло».

Свіча — р., п. пр. Дністра. Назва від д.-слов. **svěť* «світлий» [ГУ, 192].

Святополків стан — великий затон на Дніпрі для стоянки пароплавів. Розташований неподалік від Києва, вниз за течією. Назва з'явилася в XII ст. після того, як на цьому місці був табір князя Святополка Ізяславича — онука Ярослава Мудрого. Тут стояло військо Святополка разом з військами сусідніх князів, що вели об'єднану боротьбу з половцями.

Святославова долина — розташована у Східних Besкидах (Карпати), понад р. Опір (бас. Дністра). Назва пов'язана з ім'ям князя Святослава Володимировича, якого вбили тут у жовтні (листопаді) 1015 воїни його брата Святополка. Святослава поховали біля підніжжя г. Зелеміну. Могилу розрито під час будівництва залізниці Львів — Мукачів (XIX ст.), тоді ж і дана назва. Могила зберігається до нашого часу.

Севастополь — м.-герой республіканського підпорядкування АРК. Розташоване на узбережжі Чорного моря, порізаному численними бухтами. На окраїні С., на Сапун-горі, збереглися залишки д.-гр. м.-держави Херсонеса Таврійського, заснованого в кінці VI — на початку V ст. до н. е. вихідцями з гр. колонії Гераклеї Понтійської [«Росссия», 14, 712] і в д.-гр. літописах відомого під назвою Корсунь. Ще раніше, в IX ст. до н. е., тут існувало поселення таврів. Суч. м. С. засноване 1783 як фортеця Ахтіар поблизу тат. с.-ща Ахтіар або Актъяр («Білий Яр»), яке в 1784 перейменоване на Севастополь. Назву виводять від гр. *sevastos* «величний, царственний, славний», *polis* «місто». Дослівно: «Славне місто» [ГШ]. Пор. Себастополіс — старод. гр. м.-колонія, що існувало в I—IV ст. до н. е. (на місці м. Діоскурія, або Діоскорида, в Колхиді, відомого в V ст. до н. е.), залишки якого знайдено у 1957 на дні Сухумської бухти (Грузія).

Седнів — смт. Талалаївського р-ну Чернігівської обл. Розташоване на правому бер. р. Снов, на місці старод. городища. Існує припущення вчених, що тут було одне з найдавніших міст Чернігівської землі — Сновська (Сновеска, Сновеїська), яке являло собою одну з найкращих фортець часів Київської Русі в Подесенні. Відомо, що саме в цій місцевості 1068 військом чернігівського князя Святослава було розгромлено половців, які за чисельністю переважали руських воїнів у кілька разів. С. витримав тривалу облогу тат. орди, за що жителів нібито почали звати *седнями*, а з XVI ст. і місто відоме як Седнів. Стара назва від р. Снов [ЗСЧ, 65]. Наукового пояснення назви С. немає.

Сейм (у домонг. добу — Сѣимь) — р., л. пр. Десни (бас. Дніпра). Суч. форма назви відома з XVIII ст. У документах зберегли-

ся давні форми гідроніма *Семь, Сѣм, Семица*. Відомі вони і в неруських пам'ятках давніх часів. Назва не зовсім розгадана. Її намагалися пояснити тим, що ріка бере початок із семи окремих джерел. Таке тлумачення розходить з практикою давнього вживання відповідного числівника *сєдьмь* і найменування ріки в найдавніші часи, коли вона мала форми *Сѣмь, Семь, Сем* [Стрижак, ЕЕ, 86]. Інші, взявши за основу варіант *сѣмь*, поданий у «Повісті временних літ», назву пов'язують з авест. *syata* та д.-інд. *syata* «темний» [Топор., Труб., 228]. Ще інші тлумачать назву від іран. *zap* «темний» [Никон., КТС, 376], що менш вірогідно.

Селезнівка — смт. Перевальського р-ну Луганської обл. Розташоване на р. Біла (бас. Сів. Дінця) за 8 км від райцентру. Виникло від найменування б. (в минулому річки) *Селезень* — п. пр. Білої (бас. Сів. Дінця), що впадає в р-ні с.-ща. Утворення на *-івк(а)*.

Селидове (до 1956 — Селидівка) — м. обл. підпорядкування Донецької обл. Розташоване на р. Солона (бас. Самари). Засноване 1782 на місці невеликого поселення волохів, які прийшли з-за Дністра. Походження назви пояснюють по-різному. За народним переказом, вона походить від імені першопоселенця козака *Селида*, який їхав з Приазов'я на Запоріжжя, зазимував тут й залишився на постійне житло. Утворена присв. суф. *-ове*. Достовірного пояснення немає.

Семенівка — 1) м., рц. Чернігівської обл. Розташоване в долині р. Ревна, л. пр. Снову (бас. Десни). Засноване у 80-х роках XVII ст. стародубським полковником *Семеном Самойловичем*, сином відомого гетьмана; 2) смт., рц. Полтавської обл. Розташоване на пд. зх. області, на залізниці Кременчук — Ромодан. Засноване наприкінці XVII ст. як кінно-поштова станція на Ромоданівському тракті. Назву виводять від імені одного з синів магната О.Родзянка — *Семена*. Топонім утворився за допомогою суф. *-івк(а)*.

Середина Буда — м., рц. Сумської обл. Розташоване на залізниці Конотоп — Брянськ. Виникло в другій половині XVII ст. Походження назви точно не встановлено. За народним переказом, сл. заснували переселенці на чолі з козаком *Середюю*. Вони займалися виготовленням дьогтю, поташу, деревного вугілля, побудувавши тут буди (див. *Буди*). Це кустарне виробництво називали Середина Буда.

Середнє — смт. Ужгородського р-ну Закарпатської обл. Розташоване на автомагістралі Ужгород — Мукачеве. Час заснування невідомий. Назву одержало, як гадають, від свого розташування *по середині* між двома згаданими містами. До категорії смт. віднесено у 1971.

Середній Куяльник — р., л. пр. Малого Куяльнику (бас. Хаджибейського лим.). Назва від розміщення річки між Великим і Малим Куяльником. Про походження назви *Куяльник див. Великий Куяльник*.

Середня Балаклійка — р., л. пр. Балаклійки (бас. Сів. Дінця). Походження ім. частини гідроніма *див. Балаклійка*. Перша частина складної назви в розумінні *середня притока* по відношенню до Волоської і Крайньої Балаклійки, які впадають у *Балаклійку*.

Середня Котельва — р., п. пр. Котельви (бас. Ворскли). Прикм. частина складного гідроніма від положення її русла між Котельвою і Мокрою Котельвою. Про походження ім. частини *див. Котельва*.

Середня Терса — р., п. пр. Нижньої Терси (бас. Самари), Річка знаходиться між Верхньою і Нижньою Терсою (*див. Верхня Терса*).

Серет — рр.: 1) (на місцевих говірках відома як Великий Потік, Велика Річка) л. пр. Дунаю. У різні часи мала різні назви. Як вказує Ю.О.Карпенко, вперше згадує її Птоломей (II ст.) під назвою Йерасос. Константин Багрянородний (X ст.) — Серетос. Болг. топоніміст С. Младенов виводить назву від фрак. *serita*, від і.-є. **cer* — «литись, текти». Пор. д.-інд. *sarit* «ріка», *sariti* «тече». Від і.-є. корення **ser-* виводять гідронім Саар у Франції і Німеччині [Агеева, 87]. Назва була занесена з Балканського п-ова на Дніпровське лівобережжя давнім населенням [Труб.]. Суч. форма С. — наслідок скіф. переосмислення фрак. назви, вона і ввійшла в д.-р. і укр. мови. В укр. говірках XV ст. зустрічаються форми Сирет, Сірет. Згодом ці форми, як свідчить Ю.О.Карпенко, стали розумітися як румун. назва С., а тому написання Сірет в суч. географічній літературі та на картах є необґрунтованим [Карп., ТБ, 182—183]; 2) л. пр. Дністра; 3) пр. Горині (бас. Прип'яті), Походження гідронімів ідентичне.

Серетель — р., п. пр. Малого Серету. Назву виводять від гідроніма *Серет* зі сх.-ром. зменшувальним суф. -ель [Карп., ТБ, 183].

Серпневе — смт. Тарутинського р-ну Одеської обл. Розташоване на р. Когильник (впадає в оз. Сасик). Засноване 1814 німцями-колоністами і назване Лейпцигом. Суч. назва — на честь визволення с-ща від фашистських загарбників у *серпні 1944*.

Северне — смт., підпорядковане Сніжнянській міськраді Донецької обл. Розташоване на пн., точніше на пн. зх. від Сніжно-го. Засноване 1928 у зв'язку з будівництвом вугільної шахти під назвою «*Северна*» (рудник Северний), укр. — Північна. Від назви шахти назване і пришахтне поселення.

Северодонецьк (кол. смт. Лісхімстрой) — м. обл. підпорядкування Луганської обл. Розташоване на лівому бер. р. *Сів. Донець* (бас. Дону), від якої й одержало найменування. Утворилося за допомогою суф. -ськ. Ойконім утворено від помилково вживаної на той час назви Північний (рос. Северний) Донець. Звідси Северодонецьк, а точніше б було — Сіверодонецьк. Отже, ойконім С. вимагає заміни. Місто виникло у 1938 у зв'язку з будівництвом хімкомбінату. Пор. *Сіверськ. Див. Сіверський Донець*.

Седове (кол. Крива Коса, с-ще Седова) — смт. Новоазовського р-ну Донецької обл. Розташоване на бер. Кривої Коси Азовського моря. Звідси стара назва. Засноване в кінці XVII ст. запорізькими і донськими козаками. Суч. назва — на честь видатного дослідника Арктики *Г.Я.Седова*, який народився тут і провів свої дитячі роки.

Сиваш (*Гниле море*) — зат. на Зх. Азовського моря, відокремлюється від нього вузькою довгою косою — Арабатською стрілкою. З морем з'єднується вузькою Генічеською протокою. Найдавніший опис Сиваша знаходимо у творах д.-гр. географа й історика Страбона (початок I ст. до н. е.), а також у д.-римського ученого Плінія Старшого (I ст. н. е.), який називав його озером Бук. Слово *sivash* тюрк. походження. За Мурзаєвими [Мурзаєви, 202], воно означає «западина, затока, лагуна». Термін співзвучний з іншим тюрк. словом **sivaš* «прилипати», **sivašiluk* «прилипчивість» [Радл., 4, 673]. Назва Гниле море дана за неприємний запах сірководню, який утворюється внаслідок гниття органічних решток. Іноді термін *sivash* перекладають з тюрк. як «грязь».

Сиваське (кол. Каракуї, Різдянка) — смт. Новотроїцького р-ну Херсонської обл. Засноване на початку 60-х років XIX ст. переселенцями з різних губерній Росії та України на місці ногай. поселення Каракуї, відомого з 1816. У перекладі з тат. «Чорна копань», імовірно, від *копань* — яма для збору тимчасових вод. За переказами переселенців, що прибули сюди перед різдвяними святами, звідси стара назва. Слово *Сиваське* утворене з допомогою суф. -ськ(е) від *Сиваш*.

Сиволож — літоп. с. Борзнянського р-ну Чернігівської обл. Старод. поселення, вперше згадується в літописі під 1135 як Всеволож. Назва від імені князя *Всеволод* [«Россия», 7, 370—371].

Сигин-дере — одна з наймальовничіших ущелин Кримських гір. Розташована неподалік від м. Алушти, в долині р. Ворона. З тат. **sagin* «олень», **dere* «яр, долина, ущелина». Назва дана за поширення в цій місцевості оленів.

Сигла (Сегла) — р., п. пр. Серету (бас. Дунаю). Назву виводять від місцевого географічного терміна *сигла* «густий гірський

ліс» [Грінч., 4, 118]. Слово *сигла* запозичене з молд. *сихлэ* «молодий ліс».

Синевір (місцева назва — Морське око) — оз. на пн. сх. Закарпатської обл. Назву виводять від слів *синій* (вода в оз. здається синього кольору) і *вир* «пучина, глибока яма, наповнена водою, ковбаня». «Морським оком» у Карпатах називають оз., розташоване високо в горах [Цілуйко, 16]. Гадають, назва *Морське око* перенесена недавно з польських Татр, де вона, зрештою, теж не дуже стара. На Волині і Поділлі «морськими очима» або «водяними вікнами» називають невеликі озера з чистою водою.

Синельникове — м., рц. Дніпропетровської обл. Розташоване на перехресті залізниць Дніпропетровськ — Ясинувата і Запоріжжя — Лозова. Виникло 1869 під час будівництва однієї з дільниць Курсько-Харківсько-Севастопольської залізниці. Назва антропонімічного походження і пов'язана з прізвищем першого губернатора Катеринослава (тепер Дніпропетровськ) генерала *Синельникова І.М.* [«Россия», 14, 560].

Синиця — рр.: 1) л. пр. Півд. Бугу; 2) п. пр. Росі (бас. Дніпра). Назва, ймовірно, від прикм. *синій*, утворена за допомогою дав. гідронімічного суф. -иц(я). Дана за синюватий колір води, що спричинений розчинними мінеральними речовинами. Звідси ж **Синюха** — рр.: 1) л. пр. Півд. Бугу. За Геродотом, носила назву Еksamпей, що в перекладі означає «Святі шляхи» [ІУ, 143]. У Д.І.Яворницького (Еварницького) подано: «...Сенюха иначе Синяя — вода, по тур. Гек-су, т.е. «синяя вода»» [Ев., 138]; 2) л. пр. Росі (бас. Дніпра). Утворена за допомогою суф. -юха від кореня *син-*. Аналогічне походження **Синець** — р. в бас. Синюхи, найменування утворене за допомогою суф. -ець.

Синяк — 1) масив Українських Карпат. Назва від прикм. *синій* — масив здалеку здається синьо-зеленим. Забарвлення утворюється завдяки хвойному лісу, що вкриває гори, і повітряній перспективі — характерне явище для ландшафту Карпатських гір; 2) курорт у Закарпатській обл. Розташований біля підніжжя г. Обавський Камінь. Назва від прикм. *синій*. Дана за синювату на колір воду, яка використовується для лікування. Утворена за допомогою суф. -як від основи *син-*.

Синячка — верш. Українських Карпат. Розташована в Горгонах на пд. зх. від м. Яремче Івано-Франківської обл. Про походження назви *див. Синяк* 1). Утворилася від корення прикм. *синій*, через проміжне *синяк* за допомогою демінутивного суф. -ка.

Сирець — рр.: 1) л. пр. Псла (бас. Дніпра); 2) п. пр. Почайни, протікала в м. Києві (бас. Дніпра). Назва від апелятива *сирець* «сире місце, болото». Річки протікали по заболоченій вологій міс-

цевості. Похідні від р. Сирець (пр. Почайни) — р-н м. Києва, там же зал. ст. Сирець, вул. Сирецька, що йде в напрямку до Сирця.

Сироватка — р., л. пр. Псла (бас. Дніпра). Назва від народно-го географічного терміна *сироватка* — «низовинна заболочена місцевість».

Ситівка — р., п. пр. Прип'яті (бас. Дніпра). Назва, ймовірно, від поширення на її берегах *ситнику* (*Juncus* L.) — багаторічні, рідше однорічні рослини з родини ситникових. Ростуть на відкритих вологих місцях, на луках, болотах, на берегах водойм. Назва утворилася від кореня *сит-* за допомогою суф. *-івка*. Звідси ж **Ситна** — рр.: 1) л. пр. Псла (бас. Дніпра); 2) л. пр. Роставиці (бас. Росі). Назва утворена від тієї ж основи суф. *-н(а)*.

Сіверськ (до 1973 — Яма) — м. Артемівського р-ну Донецької обл. Розташоване на р. Бахмут (бас. Сів. Дінця), в глибокій западині — ямі, за що дістало стару назву. Засноване 1913 у зв'язку з будівництвом доломітового заводу. Суч. назва співвідноситься з першою частиною назви р. *Сіверський Донець*, неподалік від якої воно розташоване.

Сіверське (Новгород-Сіверське) князівство — д.-р. удільне князівство на пн. Лівобережжя теп. України і прилеглих р-нів Росії у верхній течії р. Сів. Донець. Назва від *слов. племені сівери, сівера*, які жили на тій території.

Сіверський Донець (у старод. греків Гіргіз, Сіргіз, згодом Малий Танаїд, (на відміну від Танаїд), Танаїс (теп. Дон), у Київській Русі — Донць, згодом Сѣверський Донець, Донец Сѣверський, в Україні — Донець, Донецький колодязь, неправильно Північний Донець) — р., п. пр. Дону (бас. Азовського моря). Назва **Донець** утворилася на слов. ґрунті від іран. *don* «вода», алан. *don* «текуча вода, річка», скіф. *don, dün* у тому ж значенні. На осет. мові — єдиний по прямій лінії нащадок маловідомої нам мови аланів — відомі назви річок Гардон «тепла річка», Курондон «млинова річка», Шаудон «чорна річка» тощо. Назва *Донець* — похідна від *Дон*, утворена за допомогою демінутивного суф. *-ець*. Дослівно: «Маленький Дон». Пор. кол. назву Малий Танаїд, Танаїс. Про походження прикм. частини складної назви *див. Сіверське князівство*. Про походження назви *Колодязь див. Білий Колодязь*. Вживана раніше прикм. частина складного гідроніма Північний (рос. Северный) — помилкова: скорочений напис на картах «Сев. (Северский)» під час картодрукування було замінено на «Сев. (Северный)», в перекладі на укр. — «Північний». Акад. Б.О.Рибаков висловив припущення, за яким у XII ст. середня і нижня течії С.Д. мали назву Великий Дон, а Малим Доном називали верхів'я цієї ж річки. Вперше як **Донець Северсь-**

кий, Северецкий згадується під 1546. Пор.: у далекому минулому були відомі сівери Балкан (див. *Переяслав-Хмельницький*). Араб. географ Індрізі (1154р.) Сів. Донець назвав рікою Русією.

Сіврі Оба — верш. Приазовської вис. Розміщена в бас. р. Молочна. З тюрк. **sivri* «гостра», **oba* «горб, могила».

Сіль (Солі) — смт., підпорядковане Артемівській міськраді Донецької обл. Розташоване на р. Бахмут, п. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Виникло в другій половині XIX ст. у зв'язку з початком видобутку *кам'яної солі*. Побудована зал. ст., що сполучається з соляною шахтою, була названа С. Згодом ця назва перейшла на пристанційне с-ще.

Сільниця (в КРУ — Сельниця, уточнена СГУ, 504) — р., п. пр. Півд. Бугу. У XVI ст. відома як Сільня. Назва пов'язана зі словом *сіль* і виникла за допомогою суф. утворення *-ниця*. Найменування С. пов'язують з солонуватим присмаком води.

Сімеїз — смт., підпорядковане Ялтинській міськраді. Розташоване на пд. узбережжі Кримського п-ова, біля Голубої затоки. Назва від гр. *сімеос* «знак». Скеля, що виступає в море біля С., колись була орієнтиром для мореплавців. Гадають, що на ній стояв спеціальний покажчик, схожий на маяк; *-їз* - формант (пор. *Кореїз*). Відоме із середньовіччя.

Сімферополь — м., столиця АРК. Розташоване на р. Салгир, у центральній частині Кримського п-ова, на кордоні степової і гірської його частини. Засноване 1784 на місці невеликого тат. с-ща *Ак-Мечеть* — «Біла мечеть», відомого з кінця XV ст. Назва пояснюється існуванням тут мечеті, побіленої вапном, що було на той час рідкісним явищем у кримських поселеннях [«Россия», 14, 676]. У свою чергу Ак-Мечеть виникла на руїнах головного міста Малої Скіфії — *Неаполіса* (*Неаполя Скіфського*) — «Нове місто Скіфії», заснованого в III ст. до н. е. Суч. назва від д.-гр. *сімферо* «збирати до купи, з'єднувати» і *поліс* «місто». Дослівно: «Місто-збирач». Місто дістало цю назву за централізовану роль у господарському житті Кримського п-ова. Назву також виводять з гр. *Simferon* «корисний, дохідливий» [Фасм., 3, 623], що менш вірогідно.

Січня (літоп. Сѣчница) — р., л. пр. Вишні (бас. Вісли). Назва від *сѣча* «місце у лісі, де вирубаний ліс» [Срезн., 3, 903]. Утворення на *-ня*.

Скадовськ (кол. Джарилгацький порт, Алі-Агак) — смт., рц. Херсонської обл. Розташоване на бер. Джарилгацької зат. Чорного моря. Звідси стара назва. Засноване 1894 на місці невеликого рибальського с-ща Алі-Агак на землі поміщика *Скадовського*.

Скала-Подільська (до 1940 — Скала-над-Збручем) — смт. Борщівського р-ну Тернопільської обл. Розташоване на правому

бер. р. Збруч. Звідси старе найменування. Відоме з першої половини XIV ст. як одне з найбільших міст-укріплень Поділля. З пд. сх. укріплення захищала *непрístupна скеля*, що здіймалася над Збручем. Від апелятива *скеля*, *скала* і походить суч. назва с-ща. Подільська — на відміну від інших оронімів Скала, розташованих на Поділлі.

Скалат — м. Підволочиського р-ну Тернопільської обл. Засноване у 1564. Розташоване в долині р. Гнила, п. пр. Збруча (бас. Дністра), біля підніжжя відрогів Медоборів (Товтр) *при трьох скалах*. Від кореня *скал-* за допомогою суф. *-ат* утворено топонім *С.*

Сквиля (Сквила, Квила) — р., п. пр. Смотричу (бас. Дністра). Річка тече по горбистій місцевості. Назву виводять від неозначеної форми дієсл. *сқвилити*. Утворена від кореня *сқвил-* та закінчення *-я*, котре виконує роль словотворчого засобу. Долаючи природні перешкоди, вода утворює постійний одноманітний звук, ніби плаче (қвилить).

Сквира — м., рц. Київської обл. Уперше згадується 1390 в грамоті лит. князя Володимира Ольгердовича. У XV ст. — укріплене поселення. Назву виводять від *р. Сқвирка* (бас. Дніпра), на якій розташована *С.* [Никон., КТС, 384—385]. У минулому *р. Сқвирка* була відома як *Сквира*. Згодом, із зростанням поселення, вона набула від нього залежності і за допомогою демінутивного суф. *-к(а)* трансформувалася на *Сқвирка*. Звідси ж *Сқвирівка* — р., п. пр. Дніпра. Назва від місцевого терміна *сқвира* (див. *Сқвирка*), утворена суф. *-івк(а)*. *Сқвирка* (Сквира, Сквира Руда) — р., л. пр. Росі (бас. Дніпра). Вважають, що назва від укр. терміна *сқвира* «щілина, тріщина, розколина». Дослівно: «Річка, що протікає в глибокому ложеві» [Никон., КТС, 384—385]. Більш вірогідне припущення, за яким гідронім *С.* є балтизмом, що виник на цій території в період максимальної близькості балтійських діалектів до слов'янських. Гідрооснову назви *С.* пояснюють як «та, що проймає підвищений або кам'янистий ґрунт» [Железняк, Рось, 100—103]. Таке припущення підтримується природними особливостями долини *С.*: вона дійсно немовби розсікає підвищену місцевість [Железняк, Рось, 102]. Про походження *Сквира Руда* див. *Руда*.

Скелювата — рр.: 1) п. пр. Кривого Торця (бас. Сів. Дінця); 2) п. пр. Лугані (бас. Сів. Дінця). Назва від *скеля*, утворена за допомогою суф. *-ювата*. Вказує на характер русел із скелюватими берегами. На берегах *С.*, пр. Лугані, виходи пісковиків у вигляді скель. Неподалік від с. Скелюве Артемівського р-ну Донецької обл. знаходиться геологічний пам'ятник природи «Скелювате», розташований на правому бер. р. *С.*

Скельська печера — найбільша печера в Кримських горах. Розташована в Куйбишевському р-ні неподалік від с. Родничкового (кол. Скельського). Стара назва села від розміщення біля скель. Звідси ж і назва печери. Утворена від кореня *скел-* за допомогою суф. *-ська*, який вказує на відношення до об'єкта місцевості — *скелі*.

Скеля Коцюбинського — великий камінь, скеля. Розташована на бер. Півд. Бугу біля с. Саборів, за 4 км від Вінниці. Тут писав свої ранні твори видатний український письменник *М.М.Коцюбинський*.

Скелястий — див. **Кам'януватий**.

Скіфія (літоп. «Велика Скуфь») — історична назва території між Дністром і Доном. Назва від *скіфи* (сколоти, саки) — народу, який населяв цю місцевість у VIII (VII) ст. до н. е. — I ст. н. е. Гадають, що слово *скіф* утворене від того ж корення, що й *сак*. Слово *saka* Соболевський розшифровує як «гонщик» (за дикими звірями), «мисливець». Останнім часом поширилась думка, за якою самоназва *saka* означала «олень», а це вказує на те, що тварина була тотемою певної частини скіфів — саків, їх божеством (О.С.Стрижақ).

Сковородинівка (до 1926 — Пан-Іванівка) — с. Харківської обл. Назване на честь видатного українського поета-філософа *Г.С.Сковороди*, який провів тут останні дні свого життя. Тут він і похований.

Ско́ле (Сколе) — м., рц. Львівської обл. Розташоване на р. Опір (бас. Дністра). Перша писемна згадка відноситься до 1397 р, поте виникло воно раніше, очевидно, десь на початку XI ст. Про походження назви є кілька легенд, проте з науковим поясненням вони не мають нічого спільного. Існує припущення, що назва виникла від слова *скеля*: місто, розташоване в долині між скелями.

Ско́тарський перева́л — див. **Во́ловецький перевал**.

Славгород — смт. Синельниківського р-ну Дніпропетровської обл. Розташоване в долині р. Осокорівка (бас. Дніпра). 1675 у переліку запорізьких земель згадуються урочище Осокорівка і Осокорівський ліс, розміщені на території суч. с-ща. На початку XIX ст. ця земля належала поміщику Жебуньову, який заснував тут сл. Жебунівку, перейменовану на поч. 60-х років XIX ст. у Славгородку — від *славний, красивий городок*. У 1873 за 3 версти від сл. було збудовано зал. ст. *Славгород* (від назви сл.). З того часу і кол. сл. почали офіційно називати Славгородом.

Славинка — р., п. пр. Росі (бас. Дніпра). Назва від і.-е. **kleu* > праслов. **slou* — «текти» в розумінні «течія, річка». Утворена суф. групою *-ин + -ка*. Звідси ж **Славка** — р., л. пр. Латориці

(бас. Ти́си). Утворена від того ж компонента за допомогою суф. -ка; Славська — р., п. пр. Опору (бас. Дністра), утворення з суф. -ська; Славута — рр.: 1) паралельна назва Дніпра; 2) п. пр. Ужа (бас. Прип'яті); 3) п. пр. Прип'яті (бас. Дніпра). Утворена від основи слав- і суф. -ут(а). Див. Дніпро.

Славське (кол. Славсько) — смт. Соколівського р-ну Львівської обл. Розташоване в долині р. Опір та її пр. Славська (бас. Дністра). Гадають, що перші поселенці тут з'явилися в X ст. У документах вперше згадується під 1483. У середині XIII ст. цією долиною намагався прорватися в Закарпаття один з тат.-монг. загонів. Битва, яка відбулася неподалік від суч. С., описана І.Я.Франком у повісті «Захар Беркут». Походження назви остаточно не встановлено. Існує народний переказ, за яким поселення дістало назву від прозвиська «славні», яке в давнину люди навколишніх сіл дали жителям С. за участь у походах князя Святослава Володимировича. За переказом, дружинники князя Святослава, що залишилися живі, не повернулися в свої рідні місця, а оселилися саме тут і тим нібито дали початок суч. поселенню. Імовірніше, що походження найменування с-ща пов'язане з назвою р. Славська, кол. Славка, на якій розташоване.

Славута — 1) м., рц. Хмельницької обл. Розташоване на правому бер. Горині (бас. Прип'яті) при впадінні в неї Утки. У 1634 князь Сонгушко на місці сіл Деражня і Мокроволя заснував містечко під назвою Славутин, яке згодом почали звати Славута. В.І.Даль зазначає, що слово *славутин* (*славутина*) означає «гарна, мальовнича місцевість» [Даль, 4, 215]. Славута й справді розташована в одному з наймальовничіших куточків Поділля; 2) (Славутич) — паралельна назва Дніпра (див.).

Славутич — див. Дніпро.

Слатина — пот., л. пр. Путили (бас. Дунаю). Назву виводять від молд. *слатинэ* «солоня вода, розсіл, ропа». Як відмічає Ю.О.Карпенко, воно запозичене молдованами в південних слов'ян — у сербохорватів, де слово *слатина* «солоне джерело». У долині річки є солоні джерела і солоні озера [Карп., ТБ, 185]. Пор. Солотвина.

Слатине — смт. Дергачівського р-ну Харківської обл. Розташоване на залізниці Харків — Білгород, неподалік від р. Лопань (бас. Сів. Дінця). У 1913 тут заснував свою дачу відомий піаніст і диригент І.І.Слатин. Згодом назва дачі перейшла на зал. ст. і н. п.

Сліпорід — р., п. пр. Сули (бас. Дніпра). У літописах відома під назвою Снопород, Снепород, Слепород. Походження назви встановити точно не вдалося. Її виводять із сарм. *sno*, *sne* «вода, річка». О.С.Стрижак вважає, що вона від д.-інд. *snauti* «текти, литися» або *snuta* «той, що тече» і осет. *ford* «велика річка, море». Це

словосполучення пізніше могло набрати іншого значення, наприклад, «сліпі джерела» (береги С. мають багато сліпих (схованих) джерел, які його живлять). О.М.Трубачов у гідронімі вбачає іран. *san-parata* або с.-іран. *san-pord/san-ford* «злиття» [Труб., ПУ, 184], що вірогідніше. Снопород (Непородь) — старод. назва р. *Самара*.

Слобідка — смт. Кодимського р-ну Одеської обл. Засноване в кінці ХІХ ст. у зв'язку з будівництвом залізниці Київ — Балта. Топонім від апелятива *слобідка* — невелика слобода. В Україні більше ста поселень, назви яких пов'язані зі словом *слобода* чи *слобідка*. Ключевський виникнення перших слобід відносить до ХІІ ст. [Ключев., 6, 247—248]. У д.-р. писемних пам'ятках зустрічається слово *слободь*, що означало маєтково-юридичний стан особи на відміну від невільника. Згодом цей термін поширився і на поселення. У другій половині ХVІІ ст. селяни-кріпаки, рятуючись від поневолення шляхетською Польщею, тікали до південних окраїн Росії, знаходячи там притулок. Вони засновували слободи — поселення, котрі одержували тимчасові пільги, за тодішньою укр. термінологією — *слободу* (див. *Слобідська Україна*). На Поділлі термін *слобода* з'явився в кінці ХVІІ — на початку ХVІІІ ст. після того, як було вигнано турків і татар. Поміщики, повертаючись до своїх маєтків, закликали й селян повертатися на свої місця, обіцяючи їм привілеї — *слободу* протягом кількох років.

Слобідська Україна (Слобожанщина) — історична обл., до якої входили суч. Харківщина, частина території суч. Донецької, Луганської, Сумської обл., а також пд. частина Курської, Білгородської і Воронежської обл. теп. Росії. Ця територія була заселена в основному втікачами від гніту польської шляхти і магнатів з Правобережної і Лівобережної України. Втікачі-переселенці засновували поселення — *слободи*, звідки виникла назва *Слобідська Україна*. — Див. *Слобідка*.

Словечансько-Овруцький кряж — див. *Овруцький кряж*.

Словечна (Славечна, Словешна, Словечанка, Словешня — СГУ, 510) — р., п. пр. Прип'яті (бас. Дніпра). Назву виводять від дуже давнього слов. корення *слав-* (*слов-*) «текти» в означенні «річка» [Стижак, ГНР, 48] (див. *Славинка*). Утворена за допомогою суф. *-ечн(а)*.

Словута (Словутич) — див. *Дніпро*.

Слов'яногірськ (кол. Святі гори, Святогірськ, Тетяно-Баннівський, Банне) — м. Слов'янського р-ну Донецької обл., курорт на Сів. Дінці (бас. Дону). Час виникнення невідомий. Вперше згадується під 1526 С. Герберштейном як «сторожа від татарських набігів». Згодом, 1624, з побудовою монастиря, Святі гори перейменовано на Святогірськ. Суч. складний топонім співвід-

носитись з назвами *Слов'янськ*, *Слов'янський р-н*, де розташований С., і орієнтацією на другий компонент старої назви *Святі гори*. Тетяно-Баннівський — за найменуванням двох сіл — Тетянівки і Банного. Останнє назване за розміщення тут монастирських лазень (рос. бань).

Слов'яно-Сербія — адміністративно-територіальна одиниця на лівобережжі середнього Придніпров'я і пд.-сх. частини України в середині XVIII ст. З метою подальшої колонізації і захисту пд. окраїн царський уряд на основі особливих привілеїв поселив на лівобережжі середнього Придніпров'я та в басейнах Лугані і Бахмута (Бахмутки) виходців із *Сербії*, а згодом з *Хорватії* і *Волощини*. У поселеннях були створенні гусарські полки, розбиті на роти, а територію, на якій виникли ці н. п., було названо Слов'яно-Сербією. Перша частина топоніма *Слов'яно* спричинена тим, що у XVIII—XIX ст. у книжній рос. та інших слов. мовах були поширені складні прикм., утворені від найменувань різних слов. народів (етнонімів), початкова частина яких містила елемент *Слов'яно-* [Отін, КД, 15.11, 1981].

Слов'яносербськ — смт., рц. Луганської обл. Розташоване на правому бер. Сів. Дінця. У XVIII ст. на його місці було с. Підгірне. Назва за розташування *під горою*. 1753 тут розквартирувалась 8-ма рота Бахмутського полку; село почали називати «8-ю ротою». У 1784 перейменоване на Донець, а 1817 — у Слов'яносербськ на честь перших поселенців — *сербів* та *хорватів*. Топонім співвідноситься з назвою *Слов'яно-Сербія* (див.). Утворена за допомогою суф. -ськ.

Слов'янськ (кол. Тор, Соляний, Солеванськ, Словенськ) — м., рц. Донецької обл. Розташоване на р. Казенний Торець (бас. Сів. Дінця). У р-ні суч. м. на Торських (нині Слов'янських) озерах виникли соляні промисли, вперше згадуванні в «Описании к карте 1527 года» («Книга Большому Чертежу»). У 1645 для спостереження за Торським перелазом (місцем на р. Тор, нині Казенний Торець, де переходили кримські татари) було побудовано острожок Тор. 1676 на місці укріплень збудовано *город Тор* (Соляний, Солеванськ), який в 1784 перейменовано на Словенськ, а ще пізніше за ним закріпилася народна назва Слов'янськ [ІМСУ, Днц, 594]. Проте головною причиною появи цієї назви є, очевидно, приєднання Криму до Росії, коли величезні простори Пн. Причорномор'я і Приазов'я ввійшли до складу Російської держави. В назві міста відбився факт повернення слов'ян на свої одвічні південні землі. Утворено топонім від слова *слов'яни* за допомогою «міського» суф. -ськ.

Слонівка — р., п. пр. Прип'яті (бас. Дніпра). Назва, гадають, від *слон*, утворена за допомогою суф. -івка. Пор. ідентичні назви кількох річок у Тульській обл., а також с. Слонівку біля Нового Осколу в Білгородській обл. Росії, походження яких пов'язують зі словом *слон* [Никончук]. При цьому дослідник вказує, що слонами у давнину називали місцевих тварин — *лосів* (*Alces*). Пор. «Слоны сохаты» — про лосей [Тихон., ВТ, 55—56]. Словотворчим засобом служить суф. -івк(а). Найімовірніше, назва *Слонівка*, пр. Прип'яті, має зв'язок з ойконімом *Слонів* — назва села у пониззі р. С. Існують інші тлумачення, на наш погляд, менш переконливі.

Случ (Случь, Южная Случь, Південна Случ — СГУ, 511) — р., п. пр. Горині (бас. Прип'яті). Гідронім не етимологізовано. Щодо його походження існує ряд гіпотез. Одні вчені вбачають у назві відбиття слов. *сълончь*, пор. *слукый* «вигнутий, викривлений» [Фасм., 3, 679]; д.-р. *с(ъ)лькъ* «те саме» [Фасм., там же]. Інші назви виводять від праслов. *lok-//luk* [Росп., 23], очевидно, з тією ж основою, що й у слові **сълъчати* «з'єднувати» [ЕСЛН, 152]. Відомо, в д.-р. державі, а може, й раніше, з Галичини у Київське Придніпров'я т. зв. «Соляним шляхом», а також іншими шляхами, прокладенню яких сприяло розташування річок, возили сіль. До верхів'я С. підходять три судноплавні річки — Збруч, Смотрич та Півд. Буг з пр. Бужок, з якими С. з'єднувалися кількома волоками. Отже, С. відігравала з'єднувальну роль, роль *с-лучі*. Варіант Південна Случ дано на відміну від Случі, розташованої пн. — л. пр. Прип'яті (бас. Дніпра в Білорусії), верхів'я якої, ймовірно, сполучалося волоками з рр. Німан і Птичъ. Можна припустити, що гідронім С. має об'ємну ад'юктивну основу. Пор. ст.-р. *слукый/сълъкый* «кривий, горбатий» [Срезн., 3, 413] «ламаний, кривий, вологий» → «заболочена річка, примикаюча багатьма згинами до головної артерії». В такому разі переконливіше бачити в гідронімі С. прасл. **Sъ-рѣъ < *Sъ-lpk-jъ* «слуковата» — «мочариста річка з багатьма закрутами» [Пура, НРГ, 9—11].

Сміла — м., рц. Черкаської обл. Розташоване на р. Тясмин при впадінні в неї Сріблянки (бас. Дніпра). Вперше згадується в документах XVI ст. У 1536 якийсь Юсько чи Ясько Тимкевич одержав у дарчу від короля Сигізмунда I землі, на яких побудував хутір, прозваний у народі Яцьковим-над-Тясмином. Наприкінці XVI ст., на місці зруйнованого татарами хутора, козаки заснували слободу і назвали її Тясмином (за розташування на Тясміні) [ІМСУ, Чрк, 483—484]. Суч. назву виводять від лит. *smill* «пісок». Отже, С. означає «Піщана».

Смілка — р., л. пр. Случі (бас. Горині). Суф. демінутивне утворення від *смола*. Назва зумовлена розвитком у минулому смо-

докуріння в кількох місцях, узбережжя річки. Назва *Смілка* пестливе до *смола*. Звідси ж *Смілка* — р., л. пр. Хомори (бас. Горині).

Смолинка — р., л. пр. Десни (бас. Дніпра). Назва від *смола*, утворена за допомогою суф. здрібності *-инка*. Дана, очевидно, за те, що в минулому на бер. р. було розвинене смолокуріння. Однак тут слід підходити обережно, бо *смола* раніше означала і поняття сосна, сосновий ліс. У Грінченка читаємо: «Смоловий, сосновий» — подається як синонім. Звідси *Смолівка* — р., п. пр. Буймару (бас. Тетерева), суф. утворення від *-іvk(a)*; *Смолянка* — рр.: 1) (*Смолинка*) — л. пр. Десни (бас. Дніпра); 2) (*Смолинка*) — п. пр. Остра (бас. Десни); 3) п. пр. Савранки (бас. Півд. Бугу); 4) (*Смоленка*) п. пр. Свеси (бас. Десни). Назва утворена за допомогою демінутивної суфіксації — спочатку від *смол-* і суф. *-ян* > *Смоляна*, а потім суф. *-к(a)*.

Смолинська Стариця — оз. на зх. Чернігівської обл. Ім. частина складного гідроніма — *Стариця* — утворена від апелятива *стариця* (старе русло річки). Прикм. частина, можливо, від *смола* в розумінні синоніма сосни (див. *Смолинка*).

Смотрич (*Смотричь*) — 1) р., л. пр. Дністра. Походження назви остаточно не встановлено. Ю.О.Карпенко у слові *смотрич* вбачає охоронну споруду, звідки попереджали про наближення ворогів (турків) [Карп, ПДГ]. Звідси ж виводять найменування р. *Смотрище* — п. пр. Козаків (бас. Пруту); 2) смт. Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл. Розташоване на р. *Смотрич*. В X—XI ст. тут було д.-р. місто-укріплення, сліди якого збереглися дотепер. Час заснування С. невідомий. Вперше згадується наприкінці XIV ст. як резиденція намісника Поділля князя Федора Каріотовича. Назву перейняло від р. *Смотрич*.

Смуга — р., л. пр. Вирки (бас. Прип'яті); *Смугарів* (стара назва — *Смугар*) — пот., п. пр. Черемошу (бас. Дунаю). Ю.О.Карпенко назви виводить від *смуга* «риска, лінія» в розумінні «межа». Так, р. *Смугарів* (смугар), вказує дослідник, здавна служить межею між н. п. Розтоками і Підзахаричми. Гідронім *Смугарів* утворився від компонента *смуга*, де виділяється корінь *смуг-*, за допомогою суф. *-ів*. В.А.Жучкевич назву тлумачить як «повільна течія, плин» в заболоченій річці чи болоті, що менш вірогідно.

Снивода — р., л. пр. Півд. Бугу. І.Гуржій та ін. назву виводять від сарм. *сно*, *сне* «вода, річка». Складний гідронім є прикладом «гібрида», в якому різні елементи належать до різних мов. При цьому обидва елементи являють собою апелятиви, що перейшли у власну назву. Дослівно: «Вода + вода».

Снігурівка — м., рц. Миколаївської обл. Розташоване на правому бер. Інгульця, п. пр. Дніпра. У 1812 на казенних землях по-

селилися 12 сімей, переселенці з двох білоруських сіл — *Снігурівки* і *Ненадійківки* Климовицького повіту Могилевської губ. як повідомила директор Снігурівського краєзнавчого музею О. Безпала, снігурівчани економічно були більш заможними, поступово стали брати верх у поселенні, через що його пізніше почали називати Снігурівкою.

Сніжне (до 1864 — Василівка) — м. обласного підпорядкування Донецької обл. Розташоване на підвищеній частині Донецького кряжа, на сх. обл. Засноване 1784 козачим старшиною війська Донського Іваном Васильєвим, який біля урочища «*Сніжне місце*» відкрив заїжджий двір. Первинна назва В. від прізвища засновника, суч. назва — від назви урочища.

Снітка (Снитка) — р., п. пр. Унави (бас. Дністра). Назва, ймовірно, від *снить* — так у народі називають різні їстівні зонтичні рослини, найчастіше яглицю (*Aegorodium podagraria*), що колись вживалась як овоч. Походить від сх.-слов. **sněť* /**snitě* «зонтична рослина» < праслов. **sněť*/**snetь* «стовбур» [Мерк., 62—65]. Назва, ймовірно, дана за поширення в долині річки сниті. Утворена за допомогою деминутивного суф. -ка від основи *снит-*.

Снов (Сньвь, Сновль, Сновь) — р., п. пр. Десни (бас. Дніпра). Назву тлумачать по-різному. Найбільш прийнятне пояснення, за яким її відносять до д.-інд. гідронімичного шару на сх.-слов. території: *Снов* < і.-є. **(S)nāu: nāu* — «пливти, текти», з наступним розвитком **snū* > *sny* > *snove* > *snovь* [Росп.]. Пор. рр. Сні, Сна, Снавадна у бас. Оки в Росії [Нероз., 160—161]. Заслуговує на увагу тлумачення, за яким, спираючись на д.-інд. слово *snāuti* «сочиться, тече», вбачають в гідронімі іран. *sauti* «текти, сочитися, струмувати» [Фасм.]. Цю гіпотезу підтримують інші [Труб., ПУ, 149], вказуючи на можливість тлумачення С. в розумінні «текуча вода». У старих документах річка С. згадується під назвою Сьсновка (Сосновка), що є переосмисленням старод. найменування.

Сновьск (Сньвскь, Сновѣскь) — літоп. м. Чернігівської землі. Згадується вперше під 1203. Назва від р. *Снов* та суф. -ьск.

Снятин (кол. Кснятин, Сожнятин, Сньтин, Снітин) — м., рц. Івано-Франківської обл. Розташоване на лівому бер. Пруту (бас. Дунаю). Вперше згадується 1158 [САТД, 294] як місто Галицько-Волинського князівства. Назву виводять по-різному. Існує гіпотеза, за якою топонім творять від слова *снит* (снітарство) — «ремесло каретника-різьбяра». Вірогідніше, що поселення назване ім'ям його власника — воеводи *Константина Сірославича*, який відомий в літописі як *Кснятин* (у формі *Коснята* із суф. -ин). [ПСРЛ, 2, 488—494, Франко З., 35]. На *Снятин* назва могла змі-

нитися під впливом слова *сніт*, яке для населення пізнішого періоду було зрозумілішим.

Соболиця (Суболиця, Сублиця) — р., л. пр. Дніпра. Існує кілька тлумачень щодо походження назви. Гадаємо, найбільш імовірним є запропоноване О.М.Трубачовим, за яким гідронім являє собою словосполучення слов. типу **So-bol-ka* з основою, невідомою в слов. апелятивній лексиці, при цьому порівнює з розширеною основою *bol-t-o*, укр. «болото». Пор. лит. *bala* «болото». [Труб., ПУ, 231, 263].

Совиця (Велика Совиця, Шипинська Совиця) — р., л. пр. Пруту (бас. Дунаю). Гадають, що гідронім дослов. (фрак). походження і узгоджується фонетично з балкан. гідронімом *Сава*, згодом переосмисленим в укр. мові і утвореним від дієсл. *совати*, маючи на увазі зсування русла річки внаслідок розмиву берегів [Карп., ТБ, 186]. Цю думку відстоює й Б.Ф.Ляшук. Кол. назва Велика Совиця на відміну від Совиці — пот., л. пр. Пруту, що протікає неподалік. Шипинською р. називали за те, що протікає через с. *Шипинці*.

Сож (Съжь, Ръжь, Сжь, Рсьть, Сожь, Съжа, Сожа — СГУ, 515) — р., л. пр. Дніпра. Назву тлумачать по-різному. Фасмер виводив її з д.-пруськ. *suge* «дощ». О.І.Соболевський доводив, що назва С. пов'язана з назвою *саків* (скіфів) [Соб., РСЕ, 27, 282], що мало ймовірно. Найбільш імовірно тлумачення, за яким старод. назву *Съжь* зіставляють з найменуванням поселення Сужа — лат. *suž*, *Sužis*, що, в свою чергу, походить від фін. *susi* «вовк» (*Canis*). Цю гіпотезу підтримують Топоров і Трубачов, вказуючи ще на р. *Созь* — л. пр. Волги, назву якої з фін. *susi* «вовк» пояснив у свій час Фасмер. У бас. Сожі існують й інші назви, пов'язані з «вовк» [Никон., КТС, 388; ЕСЛН, 151—152].

Сокиряни (до 1944 — Секуряни) — м., рц. Чернівецької обл. Розташоване в долині р. Сокирянка (бас. Дністра). Вперше згадується в документах 1666. Про походження назви є кілька народних переказів. Один з них розповідає про перших поселенців, які прийшли сюди з сокирами і розчистили густий ліс; їх називали сокирянами. Згодом *сокира* було замінено відповідним молд. *секуре*, звідки варіант Секуряни. Приклад народної етимології, яка нічого спільного з наукою не має. Знаряддя для рубання під такою назвою на той час у цій місцевості не було відоме, як вказує Карпенко. Ймовірніше, зазначає він, найменування походить від якоїсь місцевості, можливо, від поля, відомого під назвою *Сокира*, що лежить біля с. Романківці, розташованого неподалік від Сокирян. Похідна від назви С. — **Сокирянка** — р., п. пр. Дністра [Карп., ТБ, 187].

Со́кіл — верш. Подільської вис. біля м. Кам'янець-Подільсько-го. Назву місцеве населення пов'язує з прізвиськом народного месника, керівника селянського повстання *Сокола*.

Соколина Скеля — верш. в Товтрах (Медоборах), здіймається над р. Збруч, неподалік від смт. Сатанова. Назва від місцевого географічного терміна *сокіл* «стрімка скеля над річкою», утворена за допомогою суф. *-ина*. Друга частина топоніма від апелятива *скеля*.

Соледар (до 1991 — Карло-Лібкнехтівськ) — м., підпорядковане Артемівській міськраді Донецької обл. Розташоване на р. Мокра Плотва, п. пр. Бахмутки (бас. Сів. Дінця). У кінці XVII ст. навколо соляних промислів, які тут почали розвиватися, козаки Ізюмського полку та переселенці з північних місцевостей України заснували сл. Брянцівку. 1879 у зв'язку з будівництвом першої соляної шахти — Брянцівської копальні (нині шахта ім. Карла Лібкнехта) — і особливо після побудови 1897 Деконського алебастрового заводу населення слободи швидко зросло; виникли поруч робітничі с-ща Нова Величка, рудників Харламівського, Голландського та ін., які разом з Брянцівкою створили основу суч. м., що виникло 1965. Кол. назва на честь нім. діяча робітничого руху *Карла Лібкнехта*. Суч. назва від словосполучення *сіть дарити*. Тут видобувають найбільше солі в Україні.

Солоне — оз.: 1) на пд. сх. Херсонської обл; 2) на пд. Запорізької обл.; 3) на пд. зх. Кримського п-ова; 4) на сх. Кримського п-ова. Назва від прикм. *солоний*. Озера розташовані вздовж морських берегів і Сиваша, відокремились від моря внаслідок утворення піщаних пересипів; 5) смт., рц. Дніпропетровської обл. Розташоване зх. вдсх. на Дніпрі. Засноване XVIII ст. кріпаками-втікачами і звалося Новоселівкою. У 80-х роках XIX ст. слободу було перейменовано за назвою невеликої річки (нині балки) на Солоненьке, а наприкінці XIX ст. — на Солоне. Найменування р. від наявності в руслі солонуватих джерел.

Солоний Лиман — 1) оз., розташоване на Лівобережжі р. Самари (бас. Дніпра), в нижній її течії. На дні оз. залягають лікувальні грязі, від яких *вода солона на смак*. Звідси назва прикм. частини гідроніма. Назва ім. частини походить від загального географічного терміна *лиман* (див. *Лиман*); 2) курорт у Новомосковському р-ні Дніпропетровської обл., на бер. *Солоного Лиману*, від якого перейняв назву.

Солоний шлях (путь) — із Києва Дніпром, Самарою, Вовчими Водами (нині Вовча), Кальміусом до Перекопа (умовно) і соляних озер Криму (XII—XVI ст.). Назва від праслов. **solnъ* від апелятива *сіть* [Стрижак, ЕЕ; ЕСЛН, 144]. Цим шляхом возили сіть із Криму.

Солониця — рр.: 1) л. пр. Сули (бас. Дніпра); 2) л. пр. Дніпра. Назва від прикм. *солоний* ж. р. Утворена за допомогою дав. гідронімічного суф. *-иц(я)*. Вода річок має солонуватий присмак [Копил., 307].

Солотвин (кол. Солотвина) — смт. Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. Розташоване на р. Бистриця-Солотвинська (бас. Дністра). Вперше згадується у галицьких літописах XII ст. під назвою Краснопіль (в розумінні «гарне, красиве поле»). У другій половині XVI ст., із розвитком соляної промисловості, назва місцевості змінилася на Солотвина, яку йому дали магнати Яблонські. Найменування від апелювання *слатина*, *солотва*, *солотвина* «місцевість, на якій просякає сіль», «джерело із солоною водою» [ССМ, 2, 368]. У горах навколо С. значні виходи кам'яної солі. Згодом с-ще набуло суч. назви.

Солотвина — рр.: 1) п. пр. Гологірки (бас. Зах. Бугу); 2) п. пр. Зах. Бугу (бас. Вісли). Про походження назви *див. Солотвин*; 3) (Кол. Акнаслатина, Мараморська Солотвина, Слатинські Доли) — смт. Тячівського р-ну Закарпатської обл. Розташоване на правому бер. Тиси (бас. Дунаю), між гірськими хр. Склаваном та Магурою. Засноване у 1360. У р-ні С. значні поклади кухонної солі, внаслідок чого в околиці с-ща багато виходів солоної води, неподалік розташоване солоне болото. Про походження назви *див. Солотвин*. Пор. *Слатина*. На околиці С. до цього часу збереглися ями, в яких римляни в I—II ст. добували сіль відкритим способом.

Соляний шлях — торговельний шлях, яким возили сіль з м. Коломиї на Правобережне Придніпров'я в XVI—XVII ст. [УРЕ, 15, 311]. Люди, котрі доставляли сіль, звалися «соляники», а шлях, яким вони їздили, — Соляним шляхом (не плутати з *Солоним шляхом*).

Сосниця — смт., рц. Чернігівської обл. Розташоване на р. Убідь (бас. Десни). Вперше згадується в Іпатіївському літописі 1234. С. виросла в глухому *сосновому лісі*, частина якого є ще й тепер (відома під назвою Бір). Назва від основи *сосн-* та суф. *-иця*. **Соснівка** — 1) м., підпорядковане Червоногвардійській міськраді Львівської обл. Розташоване неподалік від впадіння р. Рата в Зах. Буг. Виникло 1955 у зв'язку з освоєнням Львівсько-Волинського вугільного басейну. Назва з 1958, віднесено до рангу міст у 1968; 2) кліматичний лісний курорт у Черкаській обл. Отже, назви від розміщення в *сосновому лісі*.

Соснове (кол. Людвипіль) — смт. Березнівського р-ну Рівненської обл. Розташоване в пониззі р. Стави, л. пр. Случі (бас. Прип'яті). Засноване 1708 жителями містечка Губкова; на території Вінницької, Київської, Житомирської, Полтавської та ін. областей України є кілька десятків сіл із назвами, утвореними від осно-

ви **сосн-**. Назви утворені від д.-р. *сосна* (*Pinus L.*) за допомогою відповідних суф.: **-иц(я)**, **-івк(а)**, **-ов(е)**. Найменування вказують на характер місцевої флори: н. п. розташовані в соснових лісах.

Софіївка — 1) дендропарк на околиці м. Умані Черкаської обл., пам'ятка садово-паркового мистецтва в Україні. Створений в садибі польського магната Ф. Потоцького в кінці XVIII ст. — на початку XIX ст. кріпаками під керівництвом видатного архітектора-садівника кріпака-самоуки Заремби. Відкриття С. відбулося 1800. Названа ім'ям дружини магната *Софії* на початку його будівництва 1796. І.Н.Гершенгорн у книзі-календарі писав, що Зарембі після відкриття парку відрубали праву руку і викололи очі, щоб він не зміг більше створити подібного сада; 2) смт., рц. Дніпропетровської обл. Розташоване на автостраді Дніпропетровськ — Кривий Ріг. Засноване між 1791 і 1796 царським генералом, який назвав його на честь своєї нареченої *Софії*. Суф. утворення на **-івк(а)**.

Спартак — с-ще і зал.ст. на залізниці Київ — Коростень в Іванківському р-ні Київської обл. Назва на честь *Спартака* — римського раба, який у 74 (або 73) — 71 до н. е. очолив величезне повстання рабів. Помер у 71 р. до н. е.

Срібне — смт., рц. Чернігівської обл. Розташоване на р. Лисогір, л. пр. Удаю (бас. Десни). Виникло на місці *урочища Срібного*, від якого й одержало назву. На місці урочища, як встановлено, існувало літоп. м. Київської Русі *Серебрене*, *Серебряний Городок*, згадуване 1174. Походження назви старод. м. невідоме. Існує кілька народних переказів про її походження. За однією, в місті нібито були срібні ворота. За іншою — найменування від р. *Срібнянка* в бас. Сули.

Став — рр.: л. пр. Виживки (бас. Прип'яті); 2) л. пр. Ікви (бас. Прип'яті); 3) л. пр. Случі (бас. Прип'яті); 4) л. пр. Стиру (бас. Прип'яті); 5) п. пр. Горині (бас. Прип'яті); 6) п. пр. Стиру (бас. Прип'яті). Приклад, коли апелятив переходить у власну назву. Найменування зумовлене слабою протічністю річок. Для багатьох річок Полісся характерна тиха спокійна течія і значні розливи, схожі до ставів. Звідси: **Стави** — р., л. пр. Клецьки (бас. Горині). Тут форма множини, де флексія **-и** виконує роль словотворчого засобу; **Стависька** — рр.: 1) л. пр. Півд. Бугу; 2) л. пр. Здвижу (бас. Тетерева). Назви утворені від терміна *Стависько* за допомогою флексії **-а**; **Ставок** — рр.: 1) л. пр. Стоходу (бас. Прип'яті); 2) п. пр. Здвижу (бас. Тетерева); 3) п. пр. Унави (бас. Ірпеня). Назви утворені від компонента *став* за допомогою суф. **-ок**; **Ставчанка** — р., пр. Полтви (бас. Зах. Бугу). Назва утворена від *ставок* за допомогою суф. **-анк(а)**.

Ставище (кол. Любомир) — 1) смт., рц. Київської обл. Розташоване на р. Гнилий Тікич (бас. Півд. Бугу). Час заснування точно не встановлено. Відомо, що на землях, які належали білоцерківському старості Любомирському, наприкінці XVI ст. виникло поселення Любомир, зруйноване згодом кримськими татарами. Після зруйнування залишилися лише окремі оселі між кол. ставами. На початку XVII ст. (1622) у переписі володінь магната Лужинського називається і Ставище [ІМСУ, Кв]. Назва від апелятива *ставище* «місце, де був став чи були стави» [ССМ, 2, 377]. Утворення від топооснови став- та суф. -ище (пор. Річище).

Станично-Луганське (кол. х. Луганський, станиця Луганська) — смт., рц. Луганської обл. Розташоване на лівому низинному бер. Сів. Дінця (бас. Дону), проти впадіння в Сів. Донець р. *Луганка*. Звідси назва другої частини складного топоніма. Перша частина від апелятива *станція* — тип сільського поселення на Дону. Засноване в другій половині XVII ст. селянами-втікачами і посадськими людьми як х. Луганський. На початку XVIII ст. перейменований на станцію Луганську. 1708 її було зруйновано царськими каральними загонами за участь жителів у антифеодальному повстанні (1707—1708) під проводом К.Булавіна. У 30-х роках XVIII ст. почала відбудовуватись. 1921 перейменована на Станично-Луганське [ІВД, 10].

Стара Вижівка (кол. Вижва, Стара Вижва) — смт., рц. Волинської обл. Розташоване в долині р. *Вижівка*, п. пр. Прип'яті. Вперше згадується в документах 1508. Назву виводять від р. *Вижівка* (ІМСУ, Вл, 639). Раніше і р. була відома під назвою Вижва. Із зростанням поселення назва річки набула форми, похідної від назви села, що утворилася за допомогою демінутивного суф. -івка. З 1946 це нове утворення перейшло й на ойконім. Пор.: *Вижниця*. Прикм. частина складної назви *Стара* — на відміну від с. *Нова Вижва*, Старовижнівського р-ну Волинської обл.

Стара Десна — 1) р., л. пр. Десни (бас. Дніпра); оз.: 2) на сх. Чернігівської обл.; 3) на пд. зх. Чернігівської обл. І річка, і озеро являють собою залишки *старого русла Десни*. Звідси назва.

Стара Некрасівка — с. Одеської обл. Засноване донськими козаками, які втекли сюди після поразки Булавінського повстання 1707—1708. Назване на честь соратника Кіндрата Булавіна — *Гната Некрасова*. *Стара* — на відміну від с. Нової Некрасівки цієї самої обл. У селі розміщеноobelіск на меридіані, відрізок якого від Дунаю до Північно-Льодовитого океану виміряли геометри Росії, Норвегії та Швеції в 1816—1852.

Стара Сіль — смт. Старосамбірського р-ну Львівської обл. Розташоване на автошляху Львів — Нижанковичі. У кінці IX ст.

— на початку X ст. тут існував сторожовий пункт. Поселення вперше згадується 1255. У р-ні с-ща *здавна видобувалась сіль*. Звідси обидві складові частини назви. Пор. Сіль.

Старий Дніпро — річище Дніпра, рук.: 1) л. рук. в Херсонській обл.; 2) л. рук. у Запорізькій обл.; 3) п. рук. у Київській обл.; 4) п. рук. у Херсонській обл.; 5) п. рук. у Дніпропетровській обл.; 6) п. рук. у Київській обл. Назва означає: *старе русло, стариця* — *див. Дніпро*.

Старий Крим — 1) м. Кіровського р-ну АРК. Розташоване на р. Чурук-Су. Там, де знаходиться суч. С.К., на початку I тисячоліття було Таврійське поселення Карія. Походження його назви не з'ясовано. У кінці першого тисячоліття поселення вже називалося Сурхат, а в XII—XIII ст. — *Солхат, Солкат*. Останні назви — від вірм. *сурбхач* «святий хрест». Ще й до цього часу на околиці міста збереглися руїни вірм. монастиря Сурб-хач. Під час навали на Русь сім тат.-монг. улусів відійшли від основного потоку і вдерлися до Криму. 1239 вони об'єдналися в Юрт, столицею якого став Солхат, переосмислене тюрк. як **sol* «лівий», **chat* «сторожа». Монг. **kerim*, згодом **Eski kerim*: тюрк. **eski* «старий», **kerim* «перекоп, укріплення». Від останнього весь п-ів згодом одержав назву Крим; 2) смт., підпорядковане Іллічівській райраді м. Маріуполя Донецької обл. Розташоване на р. Кальчик, п. пр. Кальміусу. Засноване 1780 греками-переселенцями з м. *Старий Крим*, нині АРК.

Старий Мерчик — смт. Валківського р-ну Харківської обл. Засноване у 60-х роках XVII ст. Розташоване у верхів'ї р. Мерчик, л. пр. Мерлі (бас. Ворскли), від якої й одержало назву. Означальна частина складного топоніма *Старий* на відміну від с. *Новий Мерчик*, що лежить неподалік і засноване значно пізніше. Після його виникнення до назви Мерчик було додано «Старий».

Старий Самбір (кол. Самбір, Старе Місто) — м., рц. Львівської обл. Розташоване в Прикарпатті, у верхів'ї Дністра. Засноване в другій половині XI ст. У 40-х роках XIII ст. було спалене татари-монголами. У 1553 тут виникло нове поселення. Про походження назви *див. Самбір*.

Старик — рук. Дніпра (7) у Київській обл. Назва означає «*старе русло річки*». Являє собою апелятив *старик* у функції гідроніма. Пор.: *Стариця*.

Старицький Єрик — р., л. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Про походження назви другого елемента двочленного найменування *див. Єрик*. Означальна частина від *Стариця* — ріки, неподалік від якої впадає С. Утворення від *Стариця* за допомогою суф. *-ськ(ий)*.

Стариця — рр.: 1) п. пр. Трубежа (бас. Дніпра); 2) л. рук. Дніпра, м. Переяслав-Хмельницький; 3) л. пр. Сів Дінця (бас. Дону). Назва означає «*старе русло річки*». Пор.: **Старик**. Апелятив *стариця* у функції гідроніма.

Старобешеве (до 1896 — Бешеве) — смт., рц. Донецької обл. Розташоване на р. Кальміус (бас. Азовського моря). Засноване 1779 греками-переселенцями з кримського с. *Бешув*, *Бешев*. Назва від тюрк. **beş* «п'ять» і **ev* «хата». Дослівно: «П'ятихатка». Пор.: м. П'ятихатки. У 1896 неподалік виникло нове поселення, засноване вихідцями з Бешеве, — Новобешеве. Після цього старіше поселення Б. одержало суч. назву.

Старобільськ — м., рц. Луганської обл. Засноване 1686 на р. Айдар (бас. Дону) і назване Стара Біла. З 1708 — Бельський Городок, названий так на честь воеводи *Бельського*. 1797 місто дістало суч. назву, яка вказує на наявність виходів білих крейдяних порід в долині р. Айдар. Утворена від словосполучення *Стара Біла* за допомогою суф. -ськ.

Старокіївська гора — див. *Гора*.

Старокостянтинів — м., рц. Хмельницької обл. Розташоване на р. Случ при впадінні в неї р. Ікопоть. Колись це було с. Колищенці. У XVI ст. український магнат *Константин Острозький* побудував тут фортецю. Разом із селами Грибенинці, Сахнівне і Колищенці було перетворено на місто і перейменовано на Константинів (від імені його власника). На відміну від м. Ново-Константинова, побудованого пізніше К.Острозьким біля Летицева, на початку XVII ст. Константинів став називатися Старо-Константиновом.

Стаханов (кол. Кадіївка, Серго) — м. обласного підпорядкування Луганської обл. Розташоване на правому бер. р. Луганка (бас. Сів. Дінця). Засноване в 40-х роках XIX ст. Кол. назву дістало від прізвища начальника поштової контори *Кадієва*, який працював тут довгий час, був прогресивною людиною. Найменування утворене за допомогою суф. -к(а) від Кадієв. *Серго* — по імені *Орджонікідзе*. Суч. назва від прізвища відомого шахтаря *О.Г.Стаханова*.

Стеблів — смт. Корсунь-Шевченківського р-ну Черкаської обл. Розташоване на р. Рось, п. пр. Дніпра, при впадінні в неї двох струмків — Боровиці та Хороброї. Час заснування невідомий, виникло десь після тат.-монг. навали. Дехто з дослідників дотримується думки, що на місці С. у домонг. період існувало літоп. м. Торчеськ, засноване Ярославом Мудрим 1036 [АЮЗР, 4, 5; т. 2, 137]. Назву пов'язують з антропонімом *Стебло* — прізвиськом козака-переселенця, що мало ймовірно, бо документально

не підтверджено. Гадаємо, що більш вірогідно тлумачити її від д.-р. *stьbl* (стебло) «очерет». Пор. **Очеретине**.

Стебник (кол. Издебник) — м., підпорядковане Дрогобицькій міськраді Львівської обл. Розташоване на залізниці Дрогобич — Трускавець. Вперше згадується під 1433. Походження назви остаточно не доведено. Одні термін **jьstьbьnikъ* вважають слов. походження, яке в укр. увійшло з п. як *izdebna* [Труб., ПУ, 263]. Інші одноіменний пот., л. пр. Серету, етимологізують із слов. *stьbьlnikъ* «стебло» [Карп., ТБ, 190]. Існує ще таке тлумачення, більш вірогідне, а саме: назва С. походить від д.-р. *izdeba*, *izdovbъ*, *izdovbьnikъ* «шахта», зумовлюючи наявність тут давніх соляних копалень. Найдавніша форма назви поселення, наведена в історичних документах, — Издебник, в якійсь мірі підтверджує цю гіпотезу [Ольх., С].

Степань — смт. Сарненського р-ну Рівненської обл. Розташоване на лівому бер. р. Горинь (бас. Прип'яті). Вперше згадується в XV ст. (ПСРЛ, 1, 163). Посесив на **-j(ь)* від д.-р. християнського власного імені *Stьpanъ* [ЕСЛН, 145].

Стир — рр.: 1) п. пр. Прип'яті (бас. Дніпра); 2) пр. Роставиці (бас. Дніпра). Походження назви остаточно не встановлено. Її виводять від і.-є. **sthuas* «великий, могутній» > праслов. **stu-z-i-s*, **stьrъ*, **sterti* «розширяться», звідки прикм. **stьrъ* > гідронім **Stьrъ* [ЕСЛН, 147; Железняк, Рось, 79].

Стіг — верш. Українських Карпат. Розташована у Свидовецькому гірському масиві. Назва від апелятива *stig*. Дана за схожість на стіг.

Стіжківське — смт., підпорядковане Шахтарській міськраді Донецької обл. Розташоване за 13 км на пн. сх. від Шахтарська. Засноване 1954 у зв'язку з будівництвом шахти «*Стіжківської*», названої так від х. *Стіжкове*, розташованого неподалік. Назва С. від найменування шахти, утворена від кореня *стіжк-* за допомогою суф. *-івськ(е)*.

Стіжок — верш.: 1) Українських Карпат. Розташована поблизу с-ща Берегомета Вижницького р-ну Чернівецької обл.; 2) Кременецьких гір Подільської вис. у Тернопільській обл. Назви від апелятива *stьжок*. Дані за схожість вершин на стіжок.

Сторожинець — м., рц. Чернівецької обл. Розташоване біля підніжжя Карпат на лівому бер. Серету (бас. Дунаю). Час заснування невідомий. Вперше в історичних документах згадується 1448. Назву виводять від старод. апелятива *сторожинець*, який, як гадають, колись тут існував і походить від «сторожа, варта, охорона» (Карп., ТГР, 71). Оформлення за допомогою суф. *-инець*.

Стохід — р., п. пр. Прип'яті (бас. Дніпра). Колись річка в багатьох місцях мала паралельні русла. Звідси, очевидно, й назва в означенні: «Річка, що має сто ходів». Цілком можливо, що суч. найменування річки — це переосмислення якоїсь старої назви [Никончук, 395].

Стривігор — р., л. пр. Дністра. Назву виводять від д.-іллір. форми *strūingos*, *strum-gos*, яке перейшло до слов. як **stru*, **struja* в розумінні «струмінь, текуча вода».

Стрижень — рр.: 1) п. пр. Десни (бас. Дніпра); 2) п. пр. Здвижу (бас. Тетерева). Гідрооснова пов'язана з д.-р. *strъжьнь* «середина течії річки; найбільша її глибина, бистринь» [Срезн.]; укр. *стрижень* «бистринь річки», «фарватер річки, середня частина зі швидкою течією» [Дзен., 25]. Загальноживане в укр. мові слово *стрижень* відоме із значенням «найглибше місце в річці, з найбільшою течією» [Железняк, ГІ]. Пор. Старий Стрижень — річище в Київській обл.

Стрий — рр.: 1) п. пр. Видринки (бас. Горині); 2) (Стрій, Стри) п. пр. Дністра. Походження назви остаточно не з'ясовано. Її тлумачать по-різному. Одні її виводять від скіф.-сарм. *стр.* «швидкий» (звідси *стрила*, *струмінь* та ін.) [Соб.]. Інші вважають, що гідронім С. має спільність кореневого стр-/-ср у групі назв Стрий, Стрипа, Стир, Струга, Стривігор [Петров, ЕС, 112], але кожна з них дістала інше фонетико-морфологічне оформлення [Франко, З., 15]. Елемент *-sr*, який на слов. ґрунті дав *-str*, тобто в значенні «течія, бистринь, крутизна», ймовірно, і поширився на назву *Стрий* [Франко З., там же]. Морфологічна структура гідроніма *Стрий* із флексією *-й* могла утворитися як наслідок лексико-семантичного ряду по лінії *струя* — *струй* — *стрий* [Франко З., там же]. Слова з аналогічним коренем є і в лат. мові. Пор.: *strāute* «потік», *straujs* «швидкий»; 2) м., рц. Львівської обл. Розташоване у Прикарпатті, на лівому бер. р. *Стрий*, пр. Дністра, від якої й одержало назву. Вперше згадується в документах 1385 [С., АД, 308]. Звідси ж **Стрийський парк** — парк-пам'ятник садово-паркового мистецтва. Один з найкрасивіших ландшафтних парків Прикарпаття з мальовничим рельєфом, озером, рідкісними екзотичними породами дерев. Розташований у м. Львові там, де починається шлях на Стрий. Звідси назва, утворена суф. *-ськ(-ий)*. Парк засновано у 1876.

Стримба (Стримбал — КРУ) — 1) р., л. пр. Ворони (бас. Дністра). Назва молд.-румун. походження. Її виводять від *stri̯mb* «кривий». Дослівно: «Річка із звивистим (кривим) руслом (багата меандрами)». [Труб., ПУ, 263]. Пор. Тисьмениця, Кривий Торець;

2) **верш.** Українських Карпат. Розташована в Горганах, у Закарпатській обл. Назва від того ж *strimb* «кривий», дана за її форму.

Стрипа — рр.: 1) л. пр. Дністра; 2) л. пр. Лути (бас. Зах. Бугу). Існує кілька тлумачень походження гідроніма. Гадають, що в слов., отже й укр. мову назва потрапила з іллір. *stri-(a)pa*, *stru-apa*. Про перший компонент двочленного гідроніма *див.* **Стрий**. Друга частина **-ра**, **-ара** — балт. компонент, що також означає «ріка». Пор.: іран. гідронім *Арака*; фрак. *Burd-apa*; іллір. — *Colapis*, *Sol-apa*.

«**Стрільцівський степ**» (кол. Старобільський степ) — філіал Луганського заповідника у Луганській обл. Заснований 1948. С.С. — це залишки великих Старобільських степів, які простяглися по хвилястій рівнині, розрізаній притоками Сів. Дінця — Осколом, Красною, Айдаром, Євсугом і Деркулом. Назва від с. *Стрільцівка* Міловського р-ну Луганської обл., до якої близько підходить територія заповідника. Найменування села — від прізвища землевласника *Стрельцова*.

Стубла (Стубель, Стубаска) — р., л. пр. Горині (бас. Прип'яті). Як географічний термін *стубло*, а від нього й гідронім та інші його словотворчі варіанти, відмічений у багатьох слов. мовах. Пор. у курських говорах *стубло* — «улоговина з тимчасовою водотечею» [Ящен.]. Пор.: болг (діал.) *стубла* «джерело», д.-ч. *stbel* «джерело, колодязь». На Поліссі апелятив *стубла* (*стубло*) означає «грузьке болото, де трясеться, коливається земля», «болотисто-трясовинне місце, заросле травною, очеретом». Звідси ж **Стубелка** — р., п. пр. Стубли (бас. Прип'яті), демінутивне утворення від *Стубла*: **Стубло** — р., п. пр. Стиру (бас. Прип'яті). Пор.: **Стубло** — яр (бас. Сів. Дінця) [Пура, НРГ].

Стugna — р., п. пр. Дніпра. Походження гідроніма не доведено. М.Фасмер пов'язує з д.-р. *стугнуть* «холонути» в розумінні: «Річка з холодною водою». К.Мошинський виводить від *стugna*, *востugna*, *вьстugna* — похідні від праслов. **sъtoga* — «стрічка» [Фасм. 3, 786]. Таке тлумачення переконливіше.

Студениця — рр.: 1) л. пр. Дністра; 3) л. пр. Лемлі (бас. Тетерева); 3) л. пр. Півд. Бугу; 4) л. пр. Рову (бас. Півд. Бугу); 5) п. пр. Вижівки (бас. Прип'яті); 6) п. пр. Ствиги (бас. Прип'яті). Твірна основа гідроніма *студен* із значенням «колодязь» [Грін., 4, 22] (*Див.* **Білий Колодязь**). Як вказує А.П.Корепанова, ця лексема зустрічається в багатьох назвах по всій території України, а також за рубіжем. Пор. Studzanka — в Польщі; Студенец, Студениця — в Болгарії [Корепан., Т, 64—65]. Гідронім С. утворено від основи **Студен-** та дав. гідронімічного суф. **-иц(я)**. Звідси ж **Студенка** — рр.: 1) п. пр. Жерева (бас. Прип'яті); 2) пр. Горині (бас. Прип'яті);

3) пр. Малої Ушиці (Ушки) (бас. Дністра), Найменування утворене за допомогою суф. -к(а). Звідси ж Студна Долина — р., л. пр. Тясмину (бас. Дніпра), утворена від кореня студ- та форм. -на; друга частина складного гідроніма від апелятива *долина*. Студянка — р., п. пр. Зах. Бугу (бас. Вісли), утворена від кореня студ- та суф. -янк(а).

Ступна — р., п. пр. Десни (бас. Дніпра). Назву виводять від укр. діал. *ступ* «місце, до якого підходить річка під час повені». Назва зумовлена частими розливами річки. Не виключено, що в основі назви лежить укр. діал. *ступ* «водна поверхня серед болотяної драговини» (Черепанова). Річка й справді місцями заболочена.

Суба (Суботь, Субота) — р., п. пр. Тясмину (бас. Дніпра). Гідронім *Суба*, як і *Субот* (Нетеча), є мовним реліктом у гідроніміці України, становить собою один з елементів складної і дуже давньої гідронімічної системи Середньонадніпряньського Правобережжя. Гадають, що назва походить з і.-є. мовної спільності > кельт. > слов. **suba* «канава» [Железняк, Рось, 122—125]. У гирлі С. лежить м. *Суботів*.

Субот (Субодь, Собіт, Субота, Нетеча — СГУ, 538) — р., п. пр. Кам'янки (бас. Росі). Походження назви аналогічне до *Суби*. Значна кількість гідронімів з основою *Sob-/Sub-* відома на широкій території України, Білорусії, Литви, Латвії, пн. частини Європейської Росії і являє собою дуже давні утворення. Припускають, що назва С. з основою **suba* означає «канава» (див. *Суба*). Варіант *Нетеча* є виразною характеристикою водної артерії в розумінні «водотік з уповільненою течією». Семантична характеристика обох назв збігається [Железняк, Рось, 122—125].

Суботів — с. Чигиринського р-ну Черкаської обл. Розташоване на правому бер. р. Тясмин та його пр. *Суби*, від якої й одержав назву. Утворена за допомогою суф. -ів. Перша згадка відноситься до 1616 як про хутір, що належав козацькому сотнику Михайлу Хмельницькому. У С. провів свої дитячі роки Богдан Хмельницький. Звідси він керував збройними силами України [ІМСУ, Чрк, 689].

Суворове (до 1941 — Шикирликитай) — смт. Одеської обл. Розташоване на пн.-сх. бер. оз. Катлабух. Засноване 1815 переселенцями з Болгарії на місці тат. кочовища Шикирликитай. Суч. назва на честь видатного рос. полководця *О.В.Суворова*.

Сугоклія (Сугайлія, Сугоклея) — р., п. пр. Інгулу. Вперше згадується під 1697. Назва тюрк. походження, гадають, від д.-тюрк. **sogag* «сайгак, дика коза», д.-тюрк. *sogsgliu* — «місце, де багато сайгаків (сугаків)», увійшло в укр. апелятивну лексику: сайга — сугак — дика коза [Грінч., 4, 225]. За свідченням Боплана, в

XVII ст. у степах України водилося багато сугаків. Назва утворилася від основи, за допомогою тюрк. форманта *-лу*. Звідси ж *Сугоклія-Березнувата* — р. в с. Семенівці; прикм. — означення *Березнувата* — утворено від *береза*, в основі, — назва дерева, за допомогою суф. *-уват(а)*; *Сугоклія-Кам'янувата* — р., п. пр. Інгулу, в складному гідронімі прикм. *Кам'янувата* вказує на особливості берегів р.; *Сугоклія-Комишувата* — р., л. пр. Сугоклії. Про значення прикм. *див. Комишани*.

Судак (літоп. *Сѣрожь*) — м., підпорядковане Феодосійській міськраді АРК. Час заснування невідомий. Розташоване на узбережжі Чорного моря, на автостраді Феодосія — Алушта. Є кілька версій про заснування с-ща. Одні вважають, що воно засноване 212 мілетськими греками, які створили тут колонію Сугдею. На думку інших, ця місцевість була заселена значно раніше вихідцями з Аттики (VI—V ст. до н. е.). Ще інші, беручи за основу легенду, доводять, що на місці суч. С. у 212 алани збудували фортецю, яка називалася *Согда* або *Сугда* [«Россия», 14, 788]. Назву виводять від осет. *siḡdoeg* «священний» із булг. переходом *д > г* [Фасм. 3, 807] > *Sugdak*; іран. *Suydak*, д.-перс. *Suguda*. Пор. *Согд*, *Согдіана* — назва області в Азії. У різні часи фортеця і поселення біля неї мали різні назви: у греків — *Согдаїя*, *Сугдабон*; у половців — *Сугдейя*; в генуезців — *Солдаїя*; у східних народів — *Сурдак*, *Сурак*; у татар — *Су-даг*; у народів давньої Русі — *Сурожд*. Від *Сурожа* і Азовське море наші предки називали *Сурозьким*. Напевно, суч. назва походить від *Сугдейя*, згодом перевернена татарами в **Su dag*.

Судова Вишня (до 1545 — *Вишня*) — м. Мостиського р-ну Львівської обл. Розташоване на р. *Вишня* (бас. Вісли). Виникло на початку XV ст. на місці дав. городища літоп. м. *Вишні*, відомого ще під 1230, проте, як гадають, заснованого раніше. Ім. частина складного топоніма походить від одноіменної річки (*див. Вишня*). Прикм. частину виводять по-різному. Вважають, що вона походить від *судави* — назви одного з балтійських племен, які поселилися на землях суч. Львівщини [Дяч., 157—164]. В даному поселенні *Вишня*, на відміну від інших з тією ж назвою, відбувалися *суди*, за що й названа Судовою, що більш вірогідно [Думін].

Сукіль (*Сукел*) — р., л. пр. Свічі (бас. Дністра); **Сукіл** — пот. п. пр. Малого Серету (бас. Дунаю). В минулому відомий під назвою *Sucip*, *Sucap*. В гідронімі *Сукіл* вбачають слов'янське утворення від *сучити*, в розумінні «звивистий». Суч. форма — молд. словотворча перебудова.

Сула — рр.: 1) л. пр. Дніпра; 2) л. пр. Клевені (бас. Десни). Походження назви остаточно не з'ясовано. Існує ряд запропоно-

ваних етимологій, які залишаються спірними: тюрк. **sulay* «мокре місце»; в перекладі з балт. «сік дерева»; з нім. «загрязнити»; з іран. «сильний»; з тур. «рідкий» [Стрижак, НРП, 33—35; Никон., КТС, 398]. Звідси ж Сулиця — рр.: 1) п. пр. Сули; 2) п. пр. Лохвиці (бас. Сули). Назва утворена від кореня сул- та дав. гідронімічн. суф. -иця. Звідси ж Сулка — р., л. пр. Сули (бас. Дніпра). Назва утворена за допомогою демінутивного суф. -к(а).

Сума — р., п. пр. Псла (бас Дніпра). Походження гідроніма не встановлено. Не виключено, що він співвідноситься з д.-інд. словом **suata* «темний». Назва могла бути дана за темний колір води в порівнянні з водами Псла. Пор. р. Темна [Ян., НМ, 72—73]. Звідси ж кол. назва р. Сумка (теп. Стрілка), утворена від основи Сум- за допомогою демінутивного суф. -к(а); звідси ж Сумине городище, розташоване в минулому на бер. р. Суми [Ян., НМ].

Суми — м., обл. і рц. Сумської обл. Розташоване на правому бер. Псла (бас. Дніпра), при впадінні в нього р. Сума. 1652 у давньому Суминому городищі, на тат. шляху, переселенці з містечка Ставище Білоцерківського полку на чолі з Герасимом Кондратьєвим заснували м. Суми [Слюс., 33]. 1653 побудовано укріплення. Походження назви остаточно не встановлено. Існує кілька версій. За однією з них, нібито на бер. р. Сума знайшли три мисливські суми. Їх навіть було зображено на гербі міста. Інші найменування виводять від укр. ім. сум або ж дієсл. сумувати: перші поселенці, мовляв, сумували за своїм рідним краєм, на означення чого буцімто й назвали поселення. Такі тлумачення історично не обґрунтовані, являють собою народну етимологію. Найбільш імовірно походження міста С. і Сумина городища від р. Сума. Назва утворена від кореня Сум- та флексії -и, яка служить словотворчим засобом [Ян., НМ].

Супій — р., л. пр. Дніпра. Походження назви остаточно не встановлено. Її виводять від слов. преф. **Sr-pojь* [Труб., ПУ, 195, 204; Стрижак, НРП, 93] > укр. неозначена форма дієсл. спити (сѣпити) «стікати» [Стрижак, НРП, 92—93].

Сурський поріг — другий поріг на Дніпрі. Виступав з води пд. Кодацького порога, біля с. Волоського, розташованого нижче гирла р. Мокра Сура, п. пр. Дніпра. Від річки й назва порога. Нині він затоплений водами вдсх. [Яворницький-Дніпр, 38].

Суха — л. рук. Дніпра в Черкаській обл. Назва від апелятивного прикм. сухий. У складних східнослов'янських гідронімах з топонімічним прикм. Мокра(ий) або Суха(ий) перші компоненти не завжди вказують на наявність чи відсутність води. Вони можуть виступати як лексичні виразники топонімічної відносності: «головна річка — її притока». Таким прикладом може слу-

жити даний гідронім. Гідроніми, пов'язані з цим прикм. — Су-
ха, Сухенька, Сухий, Сухі тощо, дуже продуктивні, головним чи-
ном у степовій частині України. До СГУ внесено понад 330, з
них тільки *Су́ха* — 87.

Су́ха Аджамка — р., п. пр. Аджамки (бас. Півд. Бугу). Походження назви *див.* *Су́ха* і *Аджамка*.

Су́ха Альма — р., л. пр. Альми (бас. Чорного моря). Походження назви *див.* *Су́ха* і *Альма*.

Су́ха Балаклія — р., бас. Балаклії (бас. Сів. Дінця). Походження назви *див.* *Су́ха* і *Балаклія*.

Су́ха Березанка — р. Походження назви *див.* *Су́ха* і *Березанка*.

Су́ха Березівка — р., л. пр. Інгульця. Походження назви *див.* *Су́ха* і *Березівка*.

Су́ха Білосарайська — р., л. пр. Мокрої Білосарайської. Походження назви *див.* *Су́ха* і *Білосарайська коса*.

Су́ха Волноваха (Волноваха, Сухая Волноваха) — р., л. пр. Мокрої Волновахи (бас. Кальміусу). Протікає по карстовій місцевості. Вода місцями по кілька кілометрів протікає по підземному руслу, за що, на відміну від Мокрої Волновахи, її звать Сухою. *Див.* *Мокра Волноваха*.

Су́ха Грунь — рр.: 1) п. пр. Груні (бас. Псла); 2) л. пр. Груні — Черкеса (бас. Псла). Походження назви *див.* *Су́ха* і *Грунь*.

Су́ха Кінська — руч., п. пр. Кінської (бас. Дніпра). Про походження назви *див.* *Су́ха* і *Кінська*.

Су́ха Котельва — р., п. пр. Ворскли (бас. Дніпра). Походження назви *див.* *Су́ха* і *Котельва*.

Су́ха Сура — рр.: 1) л. пр. Мокрої Сури (бас. Дніпра); 2) п. пр. Мокрої Сури (бас. Дніпра). Про походження назви *див.* *Су́ха* і *Мокра Сура*.

Сухий Кагарлік — р., л. пр. Росаві Другої (бас. Дніпра). Про походження назви *див.* *Су́ха* і *Кагарлік*.

Сухий Омельничок — р., л. пр. Омельника (бас. Псла). Ім. частина гідроніма похідна від *Омельник*, утворена за допомогою зменшувального суф. -ок. Про означення *Сухий див.* *Су́ха*.

Сухий Ташлик — р.: 1) л. пр. Синюхи (бас. Півд. Бугу); 2) п. пр. Синюхи (бас. Півд. Бугу). Пояснення походження ім. частини *див.* *Ташлик*. Означення *Сухий* — від прикм. *сухий*. Назва дана за пересихання русла влітку на відміну від Мокрого Ташлика, який залишається повноводнішим.

Сухий Торець — р., л. пр. Казенного Торця (бас. Дону). Про походження назви ім. частини складного гідроніма *див.* *Казенний Торець*. *Сухий* — за характер пересихаючого маловодного русла.

Сухий Яланчик — рр.: 1) п. пр. Мокрого Яланчика (бас. Азовського моря); 2) впадає в Азовське море. Про походження назви див. **Су́ха** і **Мокрий Яланчик**.

Сухі Яли — рр.: 1) (Сухі Єли, Верхні Яли) л. пр. Вовчої (бас. Самари); 2) л. пр. Мокрих Ялів (бас. Самари). Про походження назви див. **Су́ха** і **Мокрі Яли**. У деяких н. п. Мар'їнського р-ну Донецької обл. Сухими Ялами називали всі безводні русла висохлих річок та ручаїв [СГУ, 549].

Сухолуцький Старик — р., п. рук. Дніпра у Києво-Святошинському р-ні Київської обл. Ім. частина назви від народного географічного терміна *старик* «старе русло ріки». Означальна складається з двох частин: прикм. *сухий* і географічного терміна *лука* від праслов. **lak-/luk-* «вологі низовинні луки, розташовані у вигині ріки». Дослівно: «на сухій луці».

Сучава (Сучява, Сучева) — р., п. пр. Серету (бас. Дунаю). Походження назви не встановлено. Дослідник Вейнґанд творить її з укр. *сукати*, *сучити*. Ю.О.Карпенко гідронім вважає слов. утворенням від дав. кореня *сок-* «рідина, сочитися, текти» [Карп., ТБ, 193]. Інші назву виводять від укр. *сочава*, *сочва* — від дієсл. *сочитися*, що, гадаємо, імовірноше [Смол.]. Оформлення за допомогою суф. *-ав(а)*.

Східниця (Сходниця) — 1) р., л. пр. Стрия (бас. Дністра). Походження назви остаточно не з'ясовано. Можна припустити, що вона походить від дієсл. *сходити* (з височини). Пор. *Сходня* в бас. Оки в Росії у тому ж розумінні [Мурз., ОТ, 106; Агеєва, 61]. Утворення гідроніма С. можливе також від того ж дієсл. *сходити* (підніматися з вантажем вверх за течією і далі волоком до Тисьменниці, до Дністра) [див. Агеєва, 62]; 2) смт., підпорядковане Бориславській міськраді Львівської обл. Розташоване на р. Східниця, від якої й перейняло назву. До категорії смт. віднесено у 1946.

Сян (Сан) — р., п. пр. Вісли (бас. Балтійського моря). Походження назви остаточно не встановлено, її тлумачать по-різному. Вальде і Покорни С. виводять з і.-є. **sna*/**sēn(a)*/**sōna* в значенні «текти, волога». Лер-Сплавинський тлумачить його як іллір. гідронім, порівнюючи з р. Сана в бас. Драви і р. Сан в бас. Сави, обидві на Балканах [Splaw., 62, 71—72]. Про неслов. (іллір.?) походження С. говорить і Трубачов [Труб., ПУ, 202—203, 262]. Звідси ж **Санок** — р., п. пр. Ворскли (бас. Дніпра), як і гідронім Вісла, занесена на Лівобережжя із Зх. [Труб., ПУ, 262].

Т

Тавільж'анка (Таволжна, Таволжина, Яр Таволжаний) — л. рук. Дніпра. Назву виводять від рослини *таволга* (*Spigaea L.*) з родини розоцвітних, поширеної в цій місцевості. Утворена за допомогою суф. групи **-анк(а)**. Звідси ж **Таволжинський** (Таволжаний) — о. на Дніпрі і там же поріг **Таволж'анський**, затоплений водами оз.-вдсх.

Таврида (Таврія) — гр. антична назва Кримського п-ова: у широкому розумінні весь п-ів, у вузькому — гірська його частина. Назва від племен *таврів*, які, за свідченнями Геродота, жили в горах, у передгір'ях і на узбережжі Таврії (Криму), від суч. Євпаторії до Керченського п-ова, де відомо близько 100 залишків поселень таврів. Походження назви племен таврів не ясне. О.М.Трубачов відносить їх до індійських племен. Старод. греки виводили назву від гр. *бики*; у них існував міф про походження цього народу від бика. Проте це міфологічне тлумачення. В.А.Никонов гадає, що не виключена можливість походження назви від найменування гір *Тавр* у Малій Азії, яке, в свою чергу, тлумачить по-різному: від араб.-семіт. *thaur* «бик», фінік. *tcor* «скеля», сир. *tūr* «гори» [Никон., КТС, 403—404]. Найбільш імовірне тлумачення назви в розумінні «ті, що живуть в горах, гори». У XVIII ст. назва відновлена в Росії, при цьому Кримський п-ів називали Тавридою, а півд. частину теп. Херсонської обл. — Таврією.

Тагамлик (Тагамлак, Тамлик, Великий Тамлик — СГУ, 552) — р., л. пр. Ворскли (бас. Дніпра). Назву виводять від тюрк. **kagan-, luk Kagan* — найвищий титул ватажків старод. тюрк. племен; *luk, lyk, lik* — тюрк. формант [Стрижак, НРП, 86]. — Див. **Кагамлик**. Трансформація *каган* — *кагам* не стільки фонетична, скільки словотвірне пристосування тюркизма на слов. ґрунті [Труб., ПУ, 200—201]. **Тагамлик** могло утворитися і від тюрк. географічного терміна **taganlyk* «місце, де багато горбів» (з переходом у корені **н > м**). У тюрк. топонімії основа **tam-* «хата, житло» широко розповсюджена. Суф. **-luk** вказує на велику кількість жител у даній місцевості; **tamlyk* міг бути урочищем.

Талова — рр.: 1) л. пр. Дністра; 2) л. пр. Деркулу (бас. Сів. Дінця); 3) л. пр. Кундрючої (бас. Сів. Дінця); 4) п. пр. Кальміусу (бас. Азовського моря); 5) п. пр. Грузької (бас. Азовського моря). Єдиних поглядів щодо походження назви немає. Одні дослідники виводять від тюрк. **tala* «поляна, степ, відкрита волога рівнина, плоска місцевість» [Мурзаєв, 220]. Інші [Фасмер]

пов'язують з тюрк. **tal* (тали́на, тальник) «верба, верболіз» у розумінні «річка з берегами, порослими вербами» (чи верболозом, або тим й іншим), що більш вірогідно. У цьому випадку гідронім утворено з тюрк. основи і укр. суф. -ова.

Талове — смт. Краснодонського р-ну Луганської обл. Розташоване на р. *Талова* (бас. Дону), від якої й одержало назву. До категорії смт. віднесено у 1938.

Таль — р., л. пр. Тетерева (бас. Дніпра). Назву виводять від *тал*, *тали́на*, *тальник* «верба, верболіз». Гідронім міг утворитися від слов. **talъ* — укр. «тали́й» [Топ., Труб., 220]. За іншою гіпотезою, первісне значення гідрооснови пов'язують з тим фактом, що річка бере початок з двох великих струмків, які, об'єднуючись, утворюють досить значну річку. Звідси припускають, що назва походить від і.-е. **tāl* «та, що збільшується, виростає з інших» [Железняк, Рось, 147—148]. Вважаємо, що ця гіпотеза більш вірогідна. Звідси ж **Тальнянка** (Тальна) — р., п. пр. Гірського Тікичу (бас. Півд. Бугу). Назва утворилася від гідрооснови **Тал-** за допомогою складного суф. -нянка.

Тальне — м., рц. Черкаської обл. Розташоване в гирлі р. *Тальнянка* (у 1593 відома як *Тальна* — СГУ, 553), пр. Гірського Тікичу (бас. Півд. Бугу), від якого й перейняло назву. Утворилася від основи **Тальн-** та флексії -е.

Тальянська — р. у бас. Серету. В місцевості, де протікає Т., за часів Австро-Угорщини оселяли засуджених італійців. Назва Т. — народне переосмислення терміна й означає «італійська» [Карп., ТБ, 193].

Танискава — р., п. пр. Тагамлика (бас. Ворскли). Назва несл. походження. Виводять здогадно з герм. *Tāniska ah(w)a*, де *ah(w)a* «вода, річка», *dāni* «велика» [Труб., ПУ, 52].

Таракташ — хр. у Кримських горах. Розташований в їх східній частині. Назва від тюрк. **tarak* «гребінь» і **taš* «камінь». Дослівно: «Кам'яний гребінь» [ГУ, 171].

Тарама — р., л. пр. Сухих Ялів (бас. Самари). Назва від тат. апелятива **tarama* — «степова балка». Аналогічне походження має **Тарамська** — р., л. пр. Дніпра, утворена за допомогою суф. -ськ(а).

Тарасова (Чернеча) **гора** — верш. Канівських гір, на якій поховано *Тараса Григоровича Шевченка*. Паралельна назва *Чернеча* — прикм. ж. р. від *чернечий*. Дана за розташування в минулому жіночого монастиря.

Тарган (Таргань, Tarchan) — рр.: 1) п. пр. Росави (бас. Росі); 2) п. пр. Росі (бас. Дніпра). Перший компонент пов'язують з тюрк. **tar* «вузький, тонкий, дрібний» [Радл., 3, ч. 1, 835—836], а другий з **kan* «річка» [Молч., 49—50], «вода», що запозичене

тюрк. мовами з корейської [Мурзаєви, 99; Железняк, Рось, 87—88]. Очевидно, звідси й **Тарганка** — р., п. пр. Усті в бас. Горині.

Таромське — смт., підпорядковане Ленінській райраді м. Дніпропетровська. Розташоване на правому бер. Дніпра, на залізниці Дніпропетровськ — Дніпродзержинськ. Старод. поселення. Час заснування невідомий. Походження назви не з'ясовано. Існує кілька версій, з яких найбільш вірогідна та, яку виводять з тюрк. **taram* «розгалуження річки біля гирла; дельта». Утворене за допомогою прикм. суф. -ськ(е) (О.С.Стрижак).

Тарутине — смт., рц. Одеської обл. Розташоване на р. Анчокрак (бас. оз.-лим. Сасик). Засноване 1814 вихідцями з Польщі на місці турецького с-ща Анчокрак. Назва від с. *Тарутина* Калузької губ., яке відоме тим, що під час війни 1812 звідси почався переможний наступ російської армії проти французьких загарбників. Звідси й назва села **Нове Тарутине** Тарутинського р-ну Одеської обл.

Тархан — мис на пн.-сх. Кримського п-ова. Назва від поширеного в минулому в Росії монг. слова **tarchan* «звільнений від мита, безподатковий». Слово це залишило глибокий слід в топоніміці. Були тарханні землі, тарханні села, тарханні промисли. Звідси ж назва **Тарханкут** — мис на зх. Кримського п-ова. Слово *кут*, очевидно, додано кріпаками поміщика Попова, які були переселені сюди в кінці XVIII ст. з України, і означало «кінець, край села, сторона» [Мурзаєви, 128]. Звідси **Тарханкутський п-ів**, розташований на зх. Кримського п-ва, **Тарханкутська височина** — на однойменному п-ові. Пор. Тархановське болото в Московській обл., р. Тарханка на правобережжі Волги, пн. Сибірська, на ній с. Тархани, Астрахань — з ногай. Ас-Тархан (Ас-Тархань).

Татарбунари — м., рц. Одеської обл. Розташоване на оз.-лим. Сасик (Кундук), неподалік від гирла р. Когильник. Кол. резиденція половецьких ханів, яка називалася тоді Карабуна. Час заснування невідомий. Вперше згадується в документах XVI ст. Суч. назва — тат. походження. Перша частина складного топоніма з тюрк. **tatar*. Друга складова частина топоніма — від тат. **bunar* «колодязь», «джерело», «струмок». Дослівно: «Татарське джерело». Пор. **Ташбунар**.

Татарина (Татарин, Татаринова) — р., п. пр. Хоролу (бас. Псла). Назва від *татарин*. Флексія -а виконує роль словотворчого засобу. Кримські татари робили хижачькі напади на Україну і пд. Росії. Деякі з них потрапляли в полон і оселялись, засновуючи села. Іноді феодали наймали татар для охорони своїх володінь і за це виділяли їм краці сінокоси, ділянки землі біля

річок тощо. Виникли топоніми, в основі яких був етнонім *татар*. Звідси Татарівка — р., п. пр. Рівчака (бас. Сули). Назва утворилася від основи Татар- за допомогою суф. -івк(а); Татарка — рр.: 1) л. пр. Самари (бас. Дніпра); 2) л. рук. Дніпра в Херсонській обл., утворення від основи за допомогою суф. -к(а).

Татарська сакма — див. Ізюмський шлях.

Татарський перевал — див. Яблуніцький перевал.

Ташанка (кол. Ташан) — р., л. пр. Супою (бас. Дніпра). Назву виводять від тюрк. **taš* «камінь». Свою суч. (вторинну) назву одержала від попередньої за допомогою суф. -к(а).

Ташбунар — р., впадає в оз. Катлабух в Одеській обл. Назва від тюрк. **taš* «камінь» і **bunar* «колодязь, джерело». Дослівно: «Невелика річка з кам'яним ложем».

Ташлик — рр.: 1) л. пр. Аліяги (бас. оз. Китай); 2) л. пр. Чорного Ташлика (бас. Півд. Бугу). Назви від тюрк. терміна **taš* «камінь», **luk* — тюрк. формант. Дослівно: «Кам'яний». Пор. тат. **taš-lyk* «кам'янистий, кам'яниста земля» [Радл., 3, 941]. Звідси також назва Ташличка — р., л. пр. Півд. Бугу, утворена за допомогою суф. здрібнілості -к(а). Звідси ж Ташличка-Верхня — р., п. пр. Синюхи (бас. Півд. Бугу) і Ташличка-Нижня — р., п. пр. Шляхівки (бас. Півд. Бугу). Суф. утворення на -ичка. Назва за розташування нижче за течією Півд. Бугу від Ташлички Верхньої.

Ташли-Тарама (Ташлик, Тарама, Ташлик Тарама, Тешлек Тарама, Кам'янка, Каменная — СГУ, 556) — р., п. пр. Кальміусу (впадає в Азовське море). Походження назви див. Ташлик і Тарама. Варіанти Кам'янка і Каменная — слов. кальки тюрк. Ташлик.

Ташенак (Таш, Ченак, Ташченик) — р., впадає в оз. Молочне в Запорізькій обл. Назва від тюрк. **taš* «камінь» і *čenak* «западина». Дослівно: «кам'яна чашка, блюдце, миска» [Радл., 3, 856].

Тельманове (до 1935 — Остгейм) — смт., рц. Донецької обл. Розташоване на автостраді Донецьк — Новоазовськ. Засноване в першій чверті XIX ст. німцями-колоністами — вихідцями з Пруссії і Бадену — в б. Харцизькій. Суч. назва — від прізвища діяча Комуністичної партії Німеччини *Ернста Тельмана*, закатованого фашистами у 1944.

Темна — рр.: 1) л. пр. Ташлички (бас. Півд. Бугу); 2) п. пр. Збруча (бас. Дністра); 3) п. рук. Дніпра в Дніпропетровській обл. Назва, ймовірно, за *темний колір води* від наявності в ній завислих розчинних мінеральних частинок.

Тендрівська коса (Тендра, Тендра-острів) — р. біля пн. узбережжя Чорного моря в Херсонській обл. Тунман у XVIII ст. назву виводив від латин. *Dandarium*, *Dandareon*, котру, на думку О.М.Трубачова, слід тлумачити з індоарійськ. *dand-arya* «очере-

тяні арії» — найменування арій (і.-іран.) племені дандаріїв, що жили тут у кінці III і на початку II тис. до н. е. Звідси ж **Тендрівська затока** — розташована у пн. частині Чорного моря в Херсонській обл.

Теофіполь (кол. Камінь, Човганський Камінь) — смт., рц. Хмельницької обл. Розташоване на лівому бер. Полтви, п. пр. Горині (бас. Прип'яті). Вперше згадується в документах 1420 як фортеця лит. феодалів під назвою Камінь, Човганський Камінь (Човгань). У 1770 поміщиця *Теофілія Яблуновська* перейменувала його, утворивши назву від свого імені + *поліс* «місто».

Теплогірськ — м., підпорядковане Стахановській міськраді Луганської обл. Розташоване на залізниці Попасна — Дебальцеве. Засноване 1977 у зв'язку з будівництвом ДРЕС, що працює на вугіллі. Назва від словосполучення *тепло* і рос. *город, горск*, укр. *гірськ*.

Теплодар — смт. Біляївського р-ну Одеської обл. Розташоване у верхів'ї р. Барабой (впадає в Чорне море). Виникло у 1983 у зв'язку з будівництвом ТЕЦ. Структура назви: *тепло* + *дар* (пор. *Вугледар, Енергодар* тощо).

Теребля (Теребля, Тирибля, Тарабул, Теребелька) — р., п. пр. Тиси (бас. Дунаю). Назву виводять від д.-слов. дієсл. **terebiti* «теребити», «корчувати» в розумінні «річка, яка тече по місцевості, де розкорчовано ліс». Утворена від основи за допомогою форманта -ля. Назва відома у зах. і півд. слов'ян [Труб., 188].

Теребовля (літоп. Теребовль) — м., рц. Тернопільської обл. Розташоване на р. Гнізна (бас. Дністра). Перша літоп. згадка відноситься до 1097 як Теребовель. Назву виводять від д.-р. *terebiti* «розчищати, корчувати ліс» > д.-слов. **terebiti*. Про м. Т. в Іпатіївському літописі під 1277 говориться: «...се же изнашед место таково... и оулюби место то над берегом рѣки Лысны, и теребие, и потом сруоби на нем город» [цит. по Нероз. 169]. Пор. болг. *требя* «корчую», с.-х. *тризєбити* «очищати», ч. *tžibiti* «просіювати, очищати» тощо. Дослівно: «Місце, очищене від заростей і придатне для оранки». Пор.: н. п. Теребня, Теребовка на Оці в Росії, Теребель в Білорусії та ін. [Нероз., 168], а також м. Теребовля на Поділлі в XIV ст. [ССМ, 2, 428]. Див. ще **Теребля**. Існують інші тлумачення, менш вірогідні.

Тересва — смт. Тячівського р-ну Закарпатської обл. Розташоване на лівому бер. р. *Тересва*, п. пр. Тиси, від якої й одержало назву. Засноване в першій половині XIV ст. на місці теп. русел Буковий, Букурчик, Лужки як поселення гірського типу. Пізніше, внаслідок зміни русла Тиси, яка протікає поблизу, жителі почали переселятися в долину. Походження назви р. Тересва не з'ясовано.

Терн — р., п. пр. Сули (бас. Дніпра). Свій початок річка бере з урочища, вкритого *терновими заростями*. Звідси й назва — від *терен, терн* (*Rgopus L.*) — рослини родини розоцвітних. Пор. с. Терни в тій же області. Подібне походження назв мають **Тернава** — р., л. пр. Дніпра. Найменування утворене від основи *терн-* і суф. *-ава*; **Тернавка** — рр.: 1) л. пр. Сучави (бас. Серету); 2) п. пр. Тернави (бас. Дністра). Гідронім утворено від *Тернава* за допомогою демінутивного суф. *-ка*. **Тернівка** — рр.: 1) л. пр. Удину (бас. Півд. Бугу); 2) л. пр. Синюхи (бас. Півд. Бугу); 3) п. пр. Самари (бас. Дніпра). Назва утворена за допомогою суф. *-івк(а)*.

Терни — смт. Недригайлівського р-ну Сумської обл. Засноване 1663 селянами-втікачами від панської сваволі з Лівобережної України. Розташоване на р. *Терн*, від якої й перейняло назву. Закінчення *-и* служить словотворчим засобом.

Тернівка — смт.: 1) Жовтневого р-ну Миколаївської обл. Засноване 1791—92. Розташоване на р. *Мокра Тернівка*, від якої й одержало назву (див. **Терн**); 2) підпорядковане Павлоградській міськраді Дніпропетровської обл. Розташоване на р. *Велика Тернівка*, п. пр. Самари (бас. Дніпра). Засноване у 1777. Назва від ім. частини гідроніма.

Тернове (кол. х. Затишшя) — с. Кіровоградської обл., в якому жив видатний український драматург М.Л.Кропивницький. Назва від розташування в однойменному урочищі, порослому колись *терном*. Утворилася від апелятива-прикм. Кол. назва від апелятива *затишшя* «спокійне затишне місце», дана М.Л.Кропивницьким.

Тернопіль — м., обл. і рц. Тернопільської обл. Розташоване на р. Серет (бас. Дністра). Виникло в XVI ст. навколо польського замка-фортеці. Перші письмові згадки про Т. відносяться до 1540, коли польський король Сигізмунд I дав грамоту краківському магнату Яну Тарновському на володіння землями в Тербовлянському повіті з умовою, що той побудує там оборонну фортецю. Місцевість, де було засноване місто, називалася *Тарнополлям*. Ця назва походить від п. тагу «*тер(е)н*». В укр. транскрипції з'являється варіант Тернополля — «*Тернове поле*», з якого і виводять суч. назву міста. *Тернополлям* місцевість називали за те, що вона довгий час була поросла терном. Існує інше тлумачення, за яким назву міста виводять від прізвища магнатів *Тарнавських* і гр. скороченого закінчення *-поль* від *поліс* «місто». Пор. *Севастополь, Мелітополь* тощо, що менш вірогідно.

Тернувате (до 1946 — Гайчур) — смт. Новомиколаївського р-ну Запорізької обл. Розташоване на р. *Гайчур* (бас. Дніпра), від якої походить кол. назва. Виникло 1898 у зв'язку з прокладанням за-

лізниці Чаплине — Бердянськ. У цій місцевості, в долині річки і по балках, багато чагарників, серед яких переважає *терен*. Утворене від апелятива *тернувате* [СГУ, 562].

Тетерів (Тетеревь — 1150, Тетеровь, Тетерка) — р., п. пр. Дніпра. Походження назви не з'ясовано. Існує кілька версій. Одні дослідники її пов'язують із слов. коренем **tr-tr* — дуплікація від **tr* «жертв» (Мошинський). Інші вважають, що це переосмислення якоїсь старод. назви [Никончук]. Ще інші етимологізують її від *тетеря* (праслов. **tetervь* — родина птахів ряду курячих [Труб., ПУ, 180]). Назву обумовлюють поширенням у прибережних лісах тетеревів. Утворена від топооснови за допомогою суф. -ів. Однак і це тлумачення відхиляється [ЕСЛН, 158].

Тетіїв — м., рц. Київської обл. Розташоване на р. Роська (бас. Дніпра). Час заснування невідомий. Вперше згадується в документах 1514. Назва, очевидно, відантропонімічного походження. Існує народний переказ, за яким найменування Т. пов'язують з прізвищем першого поселенця *Темі*. Є й інше тлумачення, за яким Т. відноситься до старод. міст періоду Київської Русі, а його назву пов'язують з іменем полов. хана *Темія*, який згадується в літописі під 1185, що менш переконливо. Утворений топонім від основи *Темій* та присв. суф. -ів.

Тиврів — смт., рц. Вінницької обл. Розташоване на правому бер. Півд. Бугу. В історичних актах згадується в документах 1505. Назва має спільний корінь із назвою сх.-слов. племінного союзу *тиверців*, які жили на території між Дністром, Прутом і Дунаєм, перша згадка про який відноситься до середини IX ст. Утворена за допомогою присв. суф. -ів. Імовірно, поселення було засноване тиверцями, які окремими вкрапленнями жили і в Побужжі.

Тилігул (Делігіул, Делі-Гьоль) — р., впадає в Тилігульський лим., розташований на Чорноморському узбережжі. Назва від тюрк. (кипч., караім.) **tāle*, **deli*, тур. **dāli* «дурний, скажений» і монг. **gal* «ріка» [Радл., 3, 1384]. Дослівно: «Буйна річка» в розумінні: «Річка з неспокійною течією». Назва дана за її буйність під час весняних повенів у порівнянні з її спокійною течією протягом усіх інших періодів року [Труб., 206]. Звідси ж **Тилігульський лиман** — лим.-оз. на Чорноморському узбережжі, на межі Одеської і Миколаївської обл. Назва від однойменної р. *Тилігул*, яка в нього впадає.

Тиса (Тірас) — р., л. пр. Дунаю. Бере свій початок на пн. від м. Рахова у місті злиття рр. Біла Тиса і Чорна Тиса. Походження назви остаточно не встановлено. Її виводять від *тис* (*Taxus* L.) — рід хвойних рослин з родини тисових, поширених у бас. р. з давніх часів. Припускають, що найдавніша згадка про Т. відноситься до I ст. н. е.: у *Naturali Historia* римського вченого Плінія

Старшого згадується як *Pathisus*. Ця назва, очевидно, означала область — Притисся [див. СГУ, 564]. Преф. Ра- те саме, що в укр. мові При-, По- (Подніпров'я), а *Tisac* — назва ріки, можливо, фрак. або слов. походження [Агеєва, 88]. Припускають, що старод. назва *Tiras*, згадувана в V ст. н. е. візантійським істориком Пріска Фракійцем, — спотворена форма *Tisos* (Ти́си) [СГУ, 564]. Звідси ім. частина назв. р. Біла Тиса (див.) і Чорна Тиса (див.). Прикм. частину кожного з цих гідронімів виводять від кольору води, її прозорості. Б.Я.Думін вважає, що ці означення можуть вказувати на сторони горизонту, а саме: Чорна Тиса біжить із Зх., Біла Тиса зі Сх. Від назви дерева *тис* через проміжний прикм. етап *тисовий* утворилася назва **Тисовець** — р., л. пр. Дерглюю (бас. Дунаю).

Тисьмениця (Тисьмяниця, Тисмениця) — 1) р., п. пр. Бистриці-Тисьменицької (бас. Дністра). Щодо походження назви існує кілька тлумачень. О.І.Соболевський виводить її, як і Тясмин, від тюрк. **tař* «камінь»; дослівно: «Кам'яниста». Отже, гідронім являє собою слов. утворення від тюрк. основи і укр. гідронімічного суф. **-иця**. І.Розвадовський вважає походження назви від і.-е. **teus* «тихий» [Rozw., 300]. З таким тлумаченням погоджується С.Роспанд при умові видозміни основи **tys-tysz/ *tąch-tuch* [Росп., 74; Труб., 276]. Таке тлумачення менш переконливе; 2) смт. Івано-Франківського р-ну Івано-Франківської обл. Розташоване на р. Ворона, л. пр. Бистриці-Тисьменицької (бас. Дністра). Вперше згадується в Іпатіївському літописі під 1144. Назву одержало від р. *Тисмяниця* (Тисмениця), утворилася від топооснови **Тисмян-** і суф. **-иц(я)**. Пор. **Сосниця**. Б.Я.Думін висловив думку, за якою р. Стримба, що впадає у Ворону неподалік від Т., колись називалася Тисменицею. Від неї с-ще й перейняло назву. Пор. р. *Tysmenica* — л. пр. Одри в Польщі.

Тиха — р., п. пр. Росі (бас. Дніпра). Назва від прикм. *тихий*. Одержала за тиху спокійну течію. Звідси ж: **Тихань** — р.; л. пр. Стугни (бас. Дніпра), утворена з допомогою суф. **-ань**; **Тихенька** — р., п. рук. Дніпра, утворена суф. **-еньк(а)**; **Тихинка** — п. рук. Дніпра. Назва за спокійну течію в порівнянні з п. рук. Дніпра Старий Ревун, що знаходиться неподалік. Утворена суф. **-инка**; **Тихівка** — р., л. пр. Случі (бас. Горині), утворення на **-івк(а)**.

Тікич (Тикич) — рр.: 1) п. пр. Синюхи (бас. Півд. Бугу); 2) л. пр. Гірського Тікичу (бас. Півд. Бугу). Назву виводять від дієсл. *текти*.

Тіра — д.-гр. місто-держав. Розташувалося на зх. бер. Дністровського лим., у пн. частині суч. м. Білгород-Дністровський. Назва від найменування р. *Tiris* (*Tiras*), теп. Дністер.

Тлумач (Толмачь, Толмач, Толмачи) — м., рц. Івано-Франківської обл. Розташоване на р. Тлумач (бас. Дністра). Одне з найдавніших поселень України. Вперше згадується в Іпатіївському літописі під 1213 як Толмачь. Проте вважають, що воно виникло раніше — у другій половині XII ст., за часів князя Ярослава Осмомисла, на важливих торговельних шляхах неподалік від Дністра [АЮЗР, 1, 3]. Походження назви остаточно не доведене. Існує кілька тлумачень. Її виводять від апелятива *толмач* «перекладач». Гадають, що поселення Т. було місцем проживання *товмачів* (перекладачів), які вели переговори з представниками іноземних країн [Срезн., 3, 1046]. Таке тлумачення не переконливе. Найбільш вірогідно, що топонім є похідним із суф. *-їь* від д.-р. антропоніма *Толмачь*, що є суф. здрібніло-пестливим утворенням від д.-слов. імені *Толмиур* [Буч., 53; Морош., 193; ЕСЛН, 16], вважаючи назву р. похідною від ойконіма. Таке тлумачення найбільш вірогідне.

Тмутаракань (Тмуторокан, Мутакань — напис на Тмутараканському камені 1068) — д.-р. літоп. місто і князівство на Таманському п-ові на місці античного міста-колонії Фанагорії і суч. станиці Таманської (Краснодарський край Росії). В античний час тут існувало поселення Герменасса, у VIII—IX ст. — хазарське пос. Таматарха. В 965, після розгрому хазар, київський князь Святослав побудував Тмутаракань. В кінці XI ст. (д.-р. назва Тьмуторокан, Тьмжторкань) Т. захопили половці, згодом Візантія, ще пізніше — генуезці, в XV ст. — Золота орда, згодом знову генуезька колонія Матрега, зруйнована турками 1475 [УРЕП, 11, 179]. Т. — видозмінена назва з хазар. **taman-tarkan* «певний сан». За іншим поясненням — назва д.-тюрк. титулу **taman-tarkan*. Походження титулу не ясне [Нероз., 170—171].

Тня (Теня, Тіня, Тина) — р., п. пр. Случі (бас. Горині). Назву виводять від ст.-р. *тина* «болото, тінисте місце, грязь» [Срезн., 3, 959]. Пор. ст.-ч. *tina* «трясовина, грязь» [Тутк., 4, 59]. Спроба зближення з кельт. *Achtā unon* не переконлива [Пура, НРГ, 18—19].

Тобечиське озеро — на пн. сх. Керченського п-ова. Деякі дослідники назву виводять від латин. *tabes* «виснаження» та складного суф. *-чиськ*. Дослівно: «Виснажене озеро; озеро, що вмирає». Більш вірогідне тлумачення від тюрк. терміна **tabe (tepe)* «пагорб, могила» та тюрк. зменшувального суф. **-čik (тобечик* «невеликий пагорб» + слов. суф. *-ськ(е)*). Дослівно: «Те, що біля пагорбу» [Отін].

Товтри (Товтр, Подільські товтри), **Медобори**, **Медоборські гори** — скелясті, дуже розчленовані пасма на зх. Подільської вис., являють утворений в третинний період бар'єрний риф,

складений вапняками. Початок беруть на сх. Львівської обл. біля смт. Підкаменя, перетинають Тернопільську і Хмельницьку обл. і своїми пд.-сх. відрогами виходять до Дністра. Щодо походження назви існує кілька інтерпретацій. Вітовський виводить її з п. *tolstzy* «гостроверхі скелі». Інші вбачають в назві старод. п. *tatra* або *toütra* «гірська кам'яна порода». Найбільш імовірно, що вона походить з латин. *Turtur mons*, в свою чергу запозичена через фракійців у греків у значенні «кінець вістря», в розумінні «гострі вершини». В польській мові переосмислене на *Tatra* «камені, галька, гірська кам'яна порода». Словаки переосмислили на *Tatra* від *tati* «батько». Раніше Т. вважали сх. відрогами Карпат. Вони схожі до Словацьких Татрів — гірський масив, розміщений в центрі зх. Карпат, тому ця назва дещо перекирена і поширилась на Т. Паралельну назву Медобори виводять від іллір. *Medu-Baris* «міжболоття або міжріччя», де *bar* від іллір. *bar(b)* «болото» [Труб., ПУ, 280].

Токмак — 1) назва верхньої течії р. Молочна, впадає в Молочний лим. на пн. узбережжі Азовського моря. Назву вважають похідною від урочища **tokmak*, розташованого у верхів'ї річки [Фоменко, 92—93]; 2) м. обласного підпорядкування, рц. Запорізької обл. Засноване 1784 переселенцями з містечка Нові Санжари та с. Комарівки Полтавської губ. Назву перейняло від р. *Токмак*, на якій розташоване.

Токмачка — р., л. пр. Кінської. Назва походить від *Токмак*, утворена за допомогою демінутивного суф. -к(а) з чергуванням в основі к/ч.

Томаківка — 1) р., п. пр. Дніпра. Назва від тюрк. **tamak* «гирло ріки, горло, вихід в ущелину». Під'їжджаючи до лівого бер. Дніпра, кочівники бачили на протилежному бер. гирло якоїсь річки — **tamak*, **tomak*. Від цієї тюрк. основи та укр. суф. -івк(а) й утворився гідронім; 2) о. на нижньому Дніпрі. Назва, можливо, за розміщення неподалік від гирла Т.; 3) смт., рц. Дніпропетровської обл. Виникло в 1740. Розташоване на правому бер. Томаківки, від якої й дістало назву.

Томашлик (Тамазлык) — р., л. пр. Дністра. Назва складається з двох тюрк. компонентів: **tam* (з переходом а в о) (тур. **tam* «повний») та **as* «малий». Семантика цього поєднання не ясна [ГНП, 86—87], можливо, в означенні «невелика повноводна річка».

Топила (КРУ — Топило) — р., п. пр. Томаківки (бас. Дніпра). Назва від апелятива *топило* «місце, куди стікає весняна вода і де вона застоюється» [Грінч., 4]. Пов'язана з укр. *топило*, *топіло* «трясовина» [Железняк, Рось, 25]. Флексія -а служить словотворчим засобом. Пор. Конотоп. Звідси — Топило — р. (бас.

Прип'яті), приклад переходу апелятива у власну назву; **Топилян-ка** (Топильня) — р., п. пр. Вільшанки (бас. Дніпра), утворена від основи **Топил-** та суф. **-янка**. Звідси ж оз. **Топили** на Чернігівщині, болота **Топило** в Сумській і Чернігівській обл.; **Топільниця** — р. п. пр. Дністра.

Торез (до 1840 — Олексіївка, до 1867 — Олексієво-Леонове, до 1964 — Чистякове) — м. обласного підпорядкування Донецької обл. Розташоване на сх. області, на автошляху Донецьк — Луганськ. Першими жителями сл. Олексіївки, що виникла на початку 70-х років XVIII ст., були селяни-втікачі з України. Олексієво-Леонове — від прізвища власника слободи генерала **Леонова**. Суч. назва від прізвища діяча Французької комуністичної партії **Моріса Тореза**.

Торунський перевал — в Українських Карпатах. М.Рудницький назву пов'язує зі слов. *тор* «шлях» (пор. *торувати, проторувати шлях*). Звідси ж виводять назву м. *Торунь* в Польщі — батьківщина М.Коперника.

Торч — рр.: 1) п. пр. Росі (бас. Дніпра); 2) л. пр. Гірського Тікичу (бас. Півд. Бугу). Назву пов'язують з *торками* — тюркомовними племенами, спорідненими з печенігами, які, зазнавши поразки від половців, переселилися в руську землю, в бас. Росі й інші місця, де й жили в X—XI ст. Згодом послов'янилися (див. **Черкаси**, **Келеберда**).

Торчеськ (Торческь, Торьцьскь, Торческый город, Торческ, Торський — ЕСЛН) — літоп. м., було розташоване на р. *Торч* і л. пр. Росі (бас. Дніпра). Гадають, що назва пов'язана з тюрк. етнонімом *торки*, д.-р. тўрци. Знахідний відмінок *тўорки* (Повість временних літ, під 1096). Раніше запозичено з д.-тюрк. **türk* — «тюрк», а також «сила, влада» [Соб., 64, 173]. Утворилася від *торки* через гідронім *Торч*.

Торчин (літоп. м. Торчев) — смт. Луцького р-ну Волинської обл. Розташоване на автомагістралі Луцьк — Володимир-Волинський. Перша згадка в Іпатіївському літописі 1231, хоча, як гадають, існувало й раніше. Назва від топооснови **Торч-** і суф. **-ин** [Нероз., 173]. Пор. с. **Торчин** Коростишівського р-ну Житомирської обл. Див. **Торч**, **Торчеськ**.

Тризна — р., п. пр. Ствиги (бас. Прип'яті). Назву виводять від найменування урочища Тризна — за переказами, місце, де відзначали поминки по убитому древлянами князю Ігорю. Пор.: *тризна* (*трызна*) — «борьба, состязание», «подвиг», «награда», «торжественные поминки в честь умершего в языческой Руси», «религиозное торжество» [Срезн., 3, 995—996; Пура, НРГ, 67].

Трипільля (літоп. м. Трьполь) — с. Обухівського р-ну Київської обл. Розташоване на правому бер. Дніпра біля гирла Стугни. Перша письмова згадка під 996 [КС, 69]. Назву тлумачать по-різному. Одні гадають, що перша частина назви **Три-** походить з д.-р. *трие* спісна *три*, у складних словах служило для позначення посилення, напр., *триверхий* «з трьома вершинами» [Срезн., 3, 1015—1016]. Друга частина **-поль** з д.-р. *поля* «відкрита місцевість, галявина, луки, поле, степ». Назву також виводять від словосполучення *три поля* — три хліборобні рівнини, обмежені річками: перша — між Дніпром і Стугною, друга — між Стугною і Красною і третя — між Красною і Дніпром. Поблизу с. Трипільля відкрито пам'ятки трипільської культури.

Троїцьке (кол. Кальнівка, Калинівка) — смт., рц. Луганської обл. Розташоване на р. Уразова, л. пр. Осколу (бас. Дону). Засноване в 40—50-х роках XVIII ст. переселенцями зі сл. Уразової Валуйського повіту Воронежської губ. на чолі зі столітнім селянином *Калиною*, прозваним *Кальним* [ІМСУ, Лг, 874]. Звідси кол. назви *Кальнівка*, *Калинівка*. Приблизно в той же час поблизу виник хутір, населений циганами і названий Циганівським. У 1815 після злиття слободи з хутором і спорудження *церкви святої Трійці* аж до 70-х років XIX ст. село називалося Новотроїцьким, а згодом Троїцьким.

Троїцько-Харцизьк — смт., підпорядковане Харцизькій міськраді Донецької обл. Розташоване на р. Кринка, п. пр. Міусу (бас. Азовського моря). Засноване в 1786. Перша частина складної назви культового походження (*див. Троїцьке*). Друга частина від м. *Харцизьк*, неподалік від якого розташоване, на відміну від Троїцького Ясинуватського р-ну Донецької обл.

Тросна (Тросне, Тростянка) — р., л. пр. Можу (бас. Сів. Дінця). Назва від поширення водолюбивої трав'янистої рослини *трость*, *тростина* (*Phragmites Trin*), вона ж очерет, комиш. Пор. *Очеретяна*, *Комишанка*. Утворена від апелятива-прикм. Слово *тростина* виводять від праслов. **trastь*, **trastь* «палиця» [Мер., 46—47]. Звідси ж: **Тростинка** — р., л. пр. Ірпеня (бас. Дніпра), утворена суф. групою **-инк(а)**. Існує інша думка, а саме: походження гідроніма *Тростинка* від укр. терм. *трістя* «болото», що дослівно означає «болотяна». Пор.: р. *Trstenik* у Словенії [Железняк, ГІ, 77]. Від цього ж кореня назви: **Тростець** — р., п. пр. Жерева (бас. Прип'яті), утворена суф. **-ець**; **Тростяниця** (Тростянка, Тростениця) — р., п. пр. Ірші (бас. Тетерева), утворена від *Тростяна* суф. **-иц(я)**; **Тростянка** — рр.: 1) п. пр. Горині (бас. Прип'яті); 2) п. пр. Кодри (бас. Тетерева); 3) п. пр. Стугни (бас. Дніпра), утворена за допомогою суф. **-к(а)** від топонімічного прикм. *тростяна*.

Тростянець — 1) смт., рц. Вінницької обл. Розташоване на пот. *Тростянець* (бас. Півд. Бугу), від якого й одержало назву. Перша згадка відноситься до 1598; 2) м., рц. Сумської обл. Розташоване на р. Боромля, п. пр. Ворскли (бас. Дніпра). Засноване вихідцями з кол. с., нині смт. Тростянець Вінницької обл. в середині XVII ст., звідки й принесли назву; 3) один з найбільших і найбагатших за видовим складом в Україні дендрологічний і ландшафтний парк-заповідник НАН України в Чернігівській обл. Заснований 1834 в *Тростянецькій балці*, від якої й перейняв назву. Назви утворені за допомогою суф. *-ець* від прикм. *трос-тяний*, останній від основи *трость* за допомогою суф. *-ян* (див. *Тросна*). Під цією назвою ряд сіл і потоків.

Троянові (Траянові) вали — залишки давніх оборонних земляних споруд, що, як гадають, були побудовані на початку II ст. н. е. На території Правобережної України розташований т. зв. Нижній Трояновий вал, що простягається від р. Прут до оз. Сасик (Кундук); його довжина понад 120 км і висота близько 8 м [УРЕ, 14, 520]. Подібні споруди розміщені на значних просторах Правобережної України і Молдови під назвою *Змієві вали* (див.). Історія виникнення і походження назви сягає тисячолітньої давнини, а тому важко піддається розкриттю. В Україні засвідчено топоніми з цією назвою: старе русло Дніпра Троян (у Вишгородському р-ні Київської обл.); вал Троянів (кол. с. Янківка Васильківського р-ну Київської обл.); Троянів вал (смт. Рокитне Київської обл. — це друга назва Змієвих валів); урочище Трояновщина під Києвом; г. Троянка на Сумщині тощо. Природа укр. топонімії з основою *Троян*, як зазначає І.М.Железняк, зводиться до наступного: 1) зв'язку з іменем бога Троян, засвідченого в слов. міфологічній системі; отже, зв'язок з культом Трояна, культом обмеженої групи або навіть одного племені; 2) впливу особового імені Троян, носій якого якийсь д.-р. князь — родоначальник, згадуваний у «Слові о полку Ігоревім»; пов'язане з ним ім'я Троян в укр. антропоніміконі. Від антропонімів в Україні зафіксовано 29 топонімів; 3) назви можуть походити від апелятивних основ з числівниковою семантикою (від числівникової ідеї три: рослина троян (*Trifolium pratense* L.) з трьома листками, три сини-близнюки — трояни, трійка коней тощо [Железняк, ТОТ].

Трубіж — рр.: 1) (Трґбежь, Трубеш, Трубиш, Трубайло) — л. пр. Дніпра, тече Придніпровською низовиною; 2) п. пр. Снові (бас. Десни). Походження назви не встановлено. Існує багато тлумачень. Її виводять від д.-р. *трґбити*, *трґблю*, ніби від того, що у давнину тут під час полювання трубили в мисливські роги [Стороженко, 202], або ж робили «трубіж» під час воєн на знак

перемоги або відбою, що науково не обґрунтовано і являє народну етимологію. К.Мошинський назву пов'язує зі слов. коренем *tr-, ter- — укр. *терти*. Топоров і Трубачов припускають, що назва від *труба* [Топ., Труб., 221] «той, що біжить трубою», де *trьба* — «специфічне русло річки або струмка» [ЕСЛН, 159].

Трускавець (кол. Трусковичі) — м. обласного підпорядкування Львівської обл., бальнеологічний, переважно питний курорт. Найвідоміше джерело «Нафтуся». Розташоване в Прикарпатті, за 9 км на пд. від Дрогобича. Перша письмова згадка відноситься до 1462 [С АТД, 308]. Походження назви точно не з'ясовано. Існує декілька гіпотез. Одні назву виводять від старод. імені *Трушко* або *Трусько* (газ. «Радянське слово», 11 січня 1963). Інші творять її від найменування р. *Трускава*, що, в свою чергу, як свідчать записи від 1472, названа від поширеної в її долині рослинності *трускави*. Є гіпотеза, за якою назва Т. становить релікт балто-слов'янської мовної єдності і близька до суч. лит. терміна *drusk* «сіль» (аналогічне назві лит. міста Друскінінкай). У найдавніших актах Трускавця говориться про те, що місцеве населення сплачувало повинність сіллю, виварюваною з місцевої сировини. В урочищі Баньки, розташованому в смузі міста-курорту, до XVIII ст. діяла велика солеварня [Ольх., Т]. Археологічні пам'ятки також свідчать, що на території Т. за часів Київської Русі існував соляний промисел. Відомо, що в XVIII ст. сюди з різних місць України їздили чумацькі валки по сіль. Таке тлумачення, гадаємо, найбільш імовірне.

Тузли — 1) оз. на Чорноморському узбережжі в Миколаївській обл.; 2) с. Татарбунарського р-ну Одеської обл., на зх. оз. Бурнас, за 4 км від Чорного моря. Засноване 1787 пастухами-ковчівниками. Місце численних цінних археологічних пам'яток. Назва від тур. **tuз* «сіль» і прикм. суф. *-*lu*.

Тутьчин (кол. Нестервар) — м., рц. Вінницької обл. Розташоване на р. Сільниця, п. пр. Півд. Бугу при впадінні в неї р. Тутьчинка. Час заснування невідомий. Вперше згадується під 1607 як замок Нестервар польських магнатів Калиновських. З 1672 по 1699 значну частину Поділля було окуповано тур. армією Мухаммеда IV разом з крим. татарами. У р-ні Нестервара було збудовано фортецю — крайній півн. оплот загарбників. Походження назви, як суч., так і первинної, не встановлено. Суч. назва, за народним переказом, походить від слова *турчин*: «в цій фортеці турчин стоїть», — говорили про Т. Згодом звук р нібито замінився на пом'якшений л. Така етимологія удавана. В.А.Никонов гадає, що не виключена можливість зв'язку топоніма з тюрк. **telke* «лисиця» [Никон., КТС]. Колишня назва, за народним перека-

зом, дана по імені першопоселенців Нестора і Варки. Таке тлумачення не має нічого спільного з науковим поясненням. Можна припустити, що кол. назва — складна: перша частина її походить від найменування р. Дністер (у XV—XVII ст. відомий варіанти *Niestr, Nestr*, СГУ, 174, 659), друга частина, очевидно, походить від п. *warta* «застига» або із запозиченого з угор. *var* «фортеця». Дослівно: «Дністровська фортеця, сторожа», «Фортеця на підступах до Дністра». Фортеця відігравала подвійну роль: служила сторожею в Придністров'ї від набігів турко-татар і була оплотом гноблення українського трудового народу. Не виключено, що в основі суч. ойконіма лежить тур. **tul* «буде охороняти». Пор. тюрк. **tu* «закривати, перегороджувати», пасивне від **tu-tul* «буде перегороджувати» в значенні «фортеця, укріплення» [ДС, 584—585]. Цілком можливо, що турки перенесли назву своєї невеликої фортеці *Тулча*, розташованої поблизу Дунаю (в теп. Румунії). Вона, очевидно, утворилася від тієї ж основи **tul-* за допомогою зменшувального тур. суф. -*ча*, який вказує на незначні розміри об'єкта (див. *Каланчак*). В укр. транскрипції до тур. основи *Тулч-* додано укр. суф. -*ин*: *Тулч-ин*.

Тульчинка — р., п. пр. Сільниці (бас. Півд. Бугу). Біля її гирла розташоване м. *Тульчин* Вінницької обл., від якого й перейняла назву. Утворилася за допомогою деминутивного суф. -*ка*.

Тупий — масив у Вулканічних Карпатах. Назва характеризує зовнішні обриси — плоску вершину масиву.

Тур — р., л. пр. Тиси (бас. Дунаю). Назву виводять від *тур* (*bos primigenius*) — первісний бик — спільна назва вимерлих диких представників роду бик. Тури існували в Україні до другої половини XVII ст. *Тур* — основа багатьох топонімів на території України; лише одних назв поселень, похідних від цього слова, близько ста. Початок найменування беруть від полювання на цих тварин. Назва від д.-р. *тур* «буйвол» [Нероз., 175]. Проте частина топонімів з основою *тур-* мають інше походження, а саме: теонімічне (див. *Турець*), відантропонімічне тощо. Не виключено, що назва р. Тур, л. пр. Тиси, похідна від іран. *tūra* «швидкий» (див. *Дністер*), згодом переосмислена на слов. *тур* як більш зрозумілу, а характером течії річка відповідає цьому дикому неприборканому звіру. Звідси ж **Тура** — р., л. пр. Ужа (бас. Прип'яті).

Турець — оз., розташоване поблизу Дніпра на околиці Києва, у Києво-Святошинському р-ні. Н.В.Шарлемань назву виводить від тварини *тур* [Шарл., 9] (див. **Тур**). І.М.Железняк переконливо доводить, що у гідроніма Т., як і всього комплексу київських мікротопонімів з тим же коренем, основою є теонім *Тур*. У долині, де розташоване озеро, колись стояло капище язичеського бо-

га Тура, по імені якого долина називалася Турець. Ця ж назва перейшла і на озеро, і на однойменну річку, нині пересихаючий струмок [Железняк, ДГК, 11—20]. Звідси ж **Туринка** — р., л. пр. Свині (бас. Зах. Бугу), назва утворена від основи **Тур-** за допомогою суф. **-инка**; **Туричка** — р., п. пр. Тур'ї (бас. Ужа), похідна від р. Тур'я, утворена суф. **-ичка**; **Турійка** — р., л. пр. Жерева (бас. Ужа), утворена від основи **Тур-** суф. **-ійка**; **Турія** — рр.: 1) (Тур'я) п. пр. Прип'яті; 2) п. пр. Великої Висі (бас. Півд. бугу); **Турочка** — рр.: 1) л. пр. Клевені (бас. Десни); 2) п. пр. Пруту (бас. Дунаю), утворена від основи демінутивним суф. **-очка**; **Тур'я** — рр.: 1) л. пр. Снову (бас. Десни); л. пр. Ужа (бас. Тиси), звук **-я** служить словотворчим засобом; **Тур'янка** (Мала Тур'я) — р., л. пр. Свічі (бас. Дністра), утворене від основи **Тур-** за допомогою суф. **-янка**.

Турійськ — смт., рц. Волинської обл. Розташоване на р. Турія (бас. Прип'яті). Перша згадка під 1097. Релятив на **-ьск** від гідроніма *Turija* [Росп., 43; ЕСЛН, 160].

Турла — 1) р., рук. Дністра; 2) з XVIII ст. — назва гирла Дністра, місце впадіння в Дністровський лим. Раніше ця назва вживалася для позначення і нижньої течії Дністра. Засвідчена ще Геродотом назва Дністра *Turns* (Тіріс) переосмислена тюрк. на **Turla* від *tyrla*, *tyrly* — «пасовище» [ГНП, 88—89].

Турунчук (Турунчак) — р., л. пр. Дністра (Дністровський лим. — КРУ, 52). Трансформована назва гідроніма *Tipac*. У XIV—XV ст. **Turlla*, **Turlo*, переосмислене під впливом тюрк. **turla*, *turly* «пасовисько». У XVII—XVIII ст. — *Niesterals Turla* як один з варіантів назви Дністра. У живій мові **Tyrla*, *Tyrlu*, *Tyrlu* називали гирло, а турки називали р. Дністер [ГНП, 89—90].

Тусталь — р., п. пр. Случі (бас. Прип'яті). Вважають, що це слов. назва, утворена від присл. місця і дієсл. основи, що означало «тут стояти» (тобто «оселитися»). Назва характерна для західнослов. топоніміки [Труб., ПУ, 266]. Гадаємо, більш вірогідне походження назви Т. від кореня туст- первісне **tst* > *mlst*, д.-р. *tlyst(y)* — «повний, об'ємний» [Франко, 3., 36], дослівно: «Повноводна річка» + суф. **-аль**.

Тухове — оз., найглибше в Україні (64 м), значно глибше Балхашу. Розташоване на Сарнинській низовині в Рівненській обл. біля с. *Тухове*, від якого й одержало свою назву. Походження назви села не з'ясовано. Через оз. протікає р. Льва (Моства), л. пр. Ствиги (бас. Прип'яті), яка відіграє велику роль у його живленні.

Туш-Оба — згаслий вулк. на Керченському п-ові (АРК). Назва від тюрк. (ногай.) **taš* «камінь» та **oba* «горб». Дослівно «Кам'яний горб».

Тьма — рр.: 1) л. пр. Півд. Бугу; 2) п. пр. Ташлички-Нижньої (бас. Півд. Бугу). Не виключено, назва фрак., що походить з і.-е. **tm̥ta* «темна (чорна)». Пор.: р. Тимок на Балканському п-ові, відома в рим. джерелах як *Timachus*, назву якої вважають фрак., що походить з і.-е. **tm̥takuā* «темна (чорна) вода» [Агеєва, 88]. Пор. Тьма, (Тьмака) — р., л. пр. Волги в р-ні Твері. Пор. Темна.

Тясмин (Тесмень, Тясмень, **Tašmin*) — р., п. пр. Дніпра. О.М.Трубачов назву виводить від тюрк. **taš* «камінь» [Труб., ПУ, 211]. У багатьох місцях русла Т. виходи кристалічних порід. Точнішим є зв'язок з і.-е. **teks* > слов. *teks*, *tes* з характерною для слов. мов варіантністю суф. -*men/-ma* [ЕСЛН, 158].

У

Убідь — рр.: 1) п. пр. Десни (бас. Дніпра); 2) п. пр. Леглича (бас. Дніпра). Стосовно структури логічно зіставити обидва гідроніма з с.-х. *Dv̥*, род. відм. *Dva*, завдяки чому в *Убідь* виділяється фінальне -*ідь*. Гадають, до ряду фонетично подібних можна віднести *Ублю*, нині *Ублянка* — р., п. пр. Ужа (бас. Тиси), яка постала з *Уб-j-a*. Суч. назва *Ублянка* утворилася від основи за допомогою суф. -*янка* [Шульгач, сг.].

Уборть — р., п. пр. Прип'яті (бас. Дніпра). Назву виводять від д.-р. *борть* «бджолиний рій (вулик) у дуплі». Слов'яни, головним чином ті, що жили по берегах річок, починаючи з VII ст. займалися бортництвом — збиранням меду диких лісових бджіл. В.А.Жучкевич у назві вбачає слов. утворення за типом ландшафтних термінів «у, борів» (біля борів) [Жучк., ТБ], що менш вірогідно Пор.: с. *Бортники*, *Бортничі*.

Угольський масив — *див.* Українські Карпати.

Уда (Уди, Удли, Удой) — р., п. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Назву виводять від і.-е. **ud*, **ued* «вода» [Стрижак, НРП, 66—67]; д.-інд. *udan* «вода, хвиля» [ГУ, 25]. Звідси ж *Удава* — р., л. пр. Псла (бас. Дніпра). Назва від давньої топооснови *ud-* «вода» та укр. суф. -*ава*; *Удай* (Уда, Уданье) — р., п. пр. Сули (бас. Дніпра). Вперше згадується в документах під 1390; назва утворена від тієї ж основи *ud-* «вода» та суф. -*ай*; *Удиця* — р., пр. Сейму (бас. Десни), суф. утворення на -*иця*; *Удич* — рр.: 1) (Удичь, Удич) л. пр. Півд. Бугу; 2) л. пр. Удичу (бас. Півд. Бугу). Утворення від основи *Уд-* за допомогою суф. -*ич* [Железняк, Рось, 30—31]. Не виключено походження від іран.-авест. *oada* «джерело», д.-іран. *udon* «хвилі», «вода», «потік» [Rozw., 276—277; Труб., ПУ, 52, 81, 178; Мас., ГСП, 85].

Удачне — смт. Красноармійського р-ну Донецької обл. Розташоване на залізниці Красноармійськ — Синельникове. Засноване в 1890 у зв'язку з будівництвом зал. ст., названої *Удачне*, що в перекладі з рос. «вдале, щасливе». Назва від рос. прикм. *удачный*, утворена за допомогою закінчення *-е*, що служить словотворчим засобом. Дана за вдалий вибір побудови станції на гарній мальовничій місцевості.

Уж — рр.: 1) л. пр. Лабірця (бас. Дунаю). Про походження гідроніма є кілька версій. Найвірогіднішим є припущення, за яким назва утворилася від д.-укр. терміна *ужина* «вузьке місце» (русло річки вузьке, звивисте, затиснуте горами); 2) (Уша, Ужа) п. пр. Прип'яті (бас. Дніпра). Походження назви неясне. В.А.Жучкевич вважає можливим зв'язок її з балт. *uosis* «ясен» (див. **Усок**) і слов. переосмислене *уж* (вуж) (*Natrix*) — рід змій родини вужевих [Жучк., ТБ, 173], у значенні «вузька і покручена річка».

Ужгород (кол. Онгвар, Гунгвар, Унгуйвар, Унгвар, Унгород) — м., обл. і рц. Закарпатської обл. Розташоване на р. *Уж*. Одне з найдавніших слов'янських міст. Час заснування невідомий. Археологічні дані та документи свідчать про існування тут у VIII—IX ст. слов'янського поселення навколо Замчища — центру князівства племені білих хорватів. Початкова назва міста до нас не дійшла. На рубежі IX—X ст. У. зазнав нападу кочових угорських племен, а наприкінці XI ст. остаточно підпав під владу угорських феодалів. Це призвело до мадяризації як населення міста, так і його назви. Воно стало називатися Унгвар — від угор. р. *Ун* (*Уж*) і *вар* «город, фортеця». Поряд з цією назвою були слов'янські і напівслов'янські назви — Суггород, Унгоград, Ужгород. Вважаємо, що остання назва, яка набула найбільшого поширення, виникла від назви р. *Уж*, на якій лежить місто, в розумінні: «Укріплення на Ужі».

Ужоцький перевал — один з найбільших перевалів в Українських Карпатах. Розташований між горами Бескидами і Верховинським хр., у верхів'ї р. *Уж*, п. пр. Латориці (бас. Дунаю), поблизу кордону із Словаччиною. Тут же лежить с. Ужок, назване по імені річки. Від неї через проміжне найменування села і походить назва перевалу. Утворена за допомогою суф. *-цьк*. Через перевал проходить автошлях і залізниця Ужгород — Самбір — Львів.

Узин (Узка, Узиня, Гудзинь, Узинь, Узень, Уза) — 1) р., л. пр. Вузької (бас. Росі). Літоп. назва Бъзяниця (Безяниця) — 1161 [ПСРЛ, 2, 433]. Походження найдавнішої форми *Бъзяниця* < д.-р. *бъзь* < праслов. *бъзь* пов'язують з назвою рослини укр. *бзина* «бузина» (*Sambucus ebulus*). Назва, ймовірно, виникла у зв'язку з язичеським віруванням про «мешкання» чортів у бузині [ЕСЛН,

25—26]. Суч. назва Узин (Узень) не є первинною, а тюркизована форма первісної слов. назви Б. Приклад утворення псевдотюркизмів [Желєзняк, Рось, 88—91]; 2) м. Білоцерківського р-ну Київської обл. Розташоване на р. *Узин* (бас. Росі). Час заснування невідомий. Вперше згадується під назвою Узеніца. З 1773 Узеніцу почали називати Темберщиною. Суч. назва від р. *Узин*.

Узуларське озеро — на пд. Керченського п-ова. Назва від тюрк. **özön* «річка, долина». Формант *-*lar* на означення множини.

Україна — територія, суверенна і незалежна, демократична держава. У. розташована на пд. зх. Сх. Європи, на якій жили східні слов'яни і була розміщена їхня держава Київська Русь та суміжні з нею землі. На пд. її територія обрамлена Чорним та Азовським морями, нижньою течією р. Дунай, верхньою течією р. Тиса, бас. Дністра, схилами Карпат, а на пн. — бас. Прип'яті і Десни. Із зх. на сх. простяглася від Сяну і майже до Дону. Вперше назва Україна, у формі *Оукраина*, була зафіксована в Іпатіївському літописі під 1187 стосовно до окраїн Переяславської землі. Крім Переяславської згадуються й інші україни. В тому ж Іпатіївському літописі під 1189 знаходимо у графічній формі *Оукраина Галицької*. У 1213 назва виступає стосовно Галицько-Волинського князівства. Про походження назви Україна існує кілька версій. Більшість дослідників (О.Потєбня, О.Стрижак, В.Никонів та ін.) вважає, що вона походить від слова *край* — «кінець», а точніше — від прийменникової будови у *края*, що первісно означало «погранична територія». Інші дослідники (М.Андрусак, В.Русанівський, Зіновія Франко, В.Скляренко та ін.) назву У. виводять від слова *край* у понятті «країна» при первісному значенні його «рідний край, країна, земля, населена своїм народом і пов'язана з порубіжним положенням території стосовно всієї сх.-слов. землі». Таке тлумачення вірогідніше. Слово *край* походить від праслов. **krajь*, первісне значення якого було «відрізок, шматок, шматок землі». Від **krajь* за допомогою праслов. суф. -*ina* був утворений ім. *krajina* — «територія, що належить племені». Ім. *україна* на відміну від ім. *країна* виник після розпаду праслов. єдності. Спільносх.-слов. слово *Україна* утворене за допомогою того ж суф. *-*ina* та праслов. ім. **ukrajь* — «украї», від якого було утворено дієслово **ukrajati* — «відрізати, відділити». Первісне значення ім. *украї* слід встановити як «відрізок від шматка і відділена частина території племені» [Скляренко]. Існують інші тлумачення походження назви У. Заслуговує на увагу одне з них, а саме, походження назви У. від скіф.-алан. мови — мови скіф. цивілізації. Скіф. *Uv-kira-ina* означає «Підніжжя гір» (Карпат) [Дьомін]. У XIV—XV ст. починає вживатися термін Ли-

товська Україна стосовно переважно Середнього Наддніпров'я, загарбованого литовським князівством, а в XVI польським королівством, коли назва міцно закріплюється за Середньою і Нижньою Наддніпряниною, де жили українці. Одночасно з посиленням провідного значення цієї території в суспільно-політичному житті українського народу, в його боротьбі за незалежність назва (Україна — *М.Я.*) розповсюдилась на всі землі, на яких формувался український народ, стала його етнічним, національним іменем [ІУ, 1, 143]. Остаточна назва Україна закріпилась і відбилась в офіційних документах, в народній творчості і літературі XVI—XVII ст. Поряд з назвою Україна ще довго зберігалася назва Русь, зокрема в Галичині [УРЕ II, 11, 365; ІУ, 1, 143]. У XIV ст. з'явилася назва Мала Русь, спочатку стосовно Галицько-Волинського князівства, а згодом і всієї Пд. Русі, або України. Від терміна Мала Русь виникла похідна назва Малоросія, яка з середини XVII ст. стала офіційною. Назва Україна спочатку затвердилась як народна і розмовна у Середньому Наддніпров'ї, а в Запорізькій Січі як офіційна.

Українка — м. Обухівського р-ну Київської обл. Розташоване при впадінні р. Стугна в Дніпро. Перша згадка відноситься до XV ст. Назва від *Україна*, утворена за допомогою суф. -к(а).

Українськ (до 1963 — Лісівка) — м. Донецької обл., підпорядковане Селидівській міськраді. Розташоване неподалік від залізниці Донецьк — Красноармійськ та автошляху Донецьк — Дніпропетровськ. Виникло на місці невеликої сл. Лісівки у 1963 в зв'язку з будівництвом шахти, названої спочатку Лісівка, а невдовзі перейменованої на *Україна*, від якої перейняло назву і місто, що швидко росло. Нова назва шахти на честь *України*. Назва м. утворена від топооснови за допомогою суф. -ськ. Походження кол. назви Лісівка невідоме.

Українське Полісся — одна з фізико-географічних зон України. Ім. частина *Полісся* означає: «лісова сторона, край, дрібний ліс, зарослий чагарником». Прикм. частина складного топоніма від *Україна*, утворилася за допомогою суф. -ськ(е). Подібне утворення назв: Український степ, Український лісостеп.

Український кристалічний щит — підняття кристалічного фундаменту пд.-зх. частини сх.-європейської платформи. Простягається з пн. зх. на пд. сх. від р. Горинь, п. пр. Прип'яті, майже до Азовського моря загальною довжиною більше 1000 км і шириною близько 250 км. У минулому — висока гірська країна, яка внаслідок процесів руйнування перетворилась на вис., до складу якої нині входять: *Волинська, Подільська, Придніпровська і Приазовська* вис. Ім. частина складного топоніма *щит* означає: вели-

ка ділянка земної кори, на якій дуже давні (докембрійські) кристалічні породи виходять на поверхню. Якщо на Скандинавському кристалічному щиті вони виходять на поверхню всюди, то на Українському — тільки по долинах річок. Прикм. частина від топоніма *Україна*, утворення за допомогою суф. -ськ(ий).

Українські Карпати, Карпати (Карпати Українські, Карпати Лісисті) — складова частина гірської системи Карпат на зх. України в межах Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької обл., простягаються з пн. зх. на пд. сх. Походження назви К. не встановлено. Вона вперше зустрічається у творах гр. історика Геродота (V ст. до н. е.) як назва однієї з приток Дунаю — Капріс. У старод. римлян — Сарматські гори. Як назва гір слово *Карпати* вперше згадується у Клавдія Птолемея (II ст. н. е.). Зі старод. Греції назва потрапила до творів араб. вчених як *Карбад*. У давньоугор. літературних пам'ятках Карпати відомі під назвою Руські гори. Щодо походження ороніма К. існує кілька гіпотез. Одні назву виводять від слова *хрб*, *харбат* «хребет». Інші пов'язують з племенем *карнів*, які, за даними античної географії, жили на території Східних Карпат. За найновішими дослідженнями, вихідним словом для ороніма К. є слов. **karpa* < праслов. **kъrpatъ(jь)*. Словотвірною базою є **kъrpa-* з генетичним значенням «щось криве, вигнуте; вигин, виступ». Реконструкція прформ **kъrpa/*skъrpa*, **kъrъ/*skъrъ* здійснюється на основі слов. матеріалу. Пор. болг. діал. *карпа* «скеля», «велика скеля», *карпи* — «скелі стрімчаки». І.-е. **(s)ker-* «гнути, згинати» [Коз.] в розумінні «скелясті гори». Східні К. майже повністю лежать на території України, тому їх і називають У.К., а за розкішні ліси, які вкривають цю частину гір, — Лісистими К. Звідси ж **Карпатський заповідник** — державний заповідник, розташований на Закарпатті сх. м. Хуст, на пд. сх. Українських Карпат. Має три філіали: 1) **Угольський масив**, розташований на лівому бер. Терекліки, пн. с. Уголь, від якого перейняв назву. Охороняються рідкісні асоціації чистих бучин; 2) **Говерлянський масив** в р-ні с. Говерли. Охороняються типові природні комплекси високогірного ландшафту Карпат; 3) **Чорногорський масив** в р-ні Чорногори (Івано-Франківська обл.). Збереглися природні комплекси високогірного ландшафту Карпат, здійснюється охорона рідкісних і зникаючих рослин і тварин.

Улу-Узень — рр.: 1) (Західний Улу-Узень) бас. Чорного моря протікає по Кримському п-ову; 2) (Східний Улу-Узень) бас. Чорного моря, знаходиться сх. першої, за що кол. назва. Назва від тур. **ulu* «великий», **özön* «річка, рукав річки».

Уманка (літоп. Ума) — р., л. пр. Ятрані (бас. Півд. Бугу). Деякі дослідники назву тлумачать як похідну від найменування м. Умань, посилаючись при цьому на суф. здрібнілості -к(а), за допомогою якого вона утворилася. Однак літоп. форма *Ума* говорить про первинність гідроніма, походження якого залишається не ясным. Можна припустити, що вона походить від д.-р. *уманія* «покинута земля; закуток, небезпечний для життя». Назва, очевидно, зумовлена частими набігами кочівників. Нова форма гідроніма — *Уманка* виникла після заснування міста Умань, його зростання, значення якого було значно більшим від невеликої мілководної річки,

Умань — м., рц. Черкаської обл. Розташоване при злитті р. Уманка і її пр. Кам'янки (бас. Півд. Бугу). Вперше в історичних документах місцевість з поселенням, назва якого не відома, згадується на початку XV ст. Згодом поселення, мабуть, було зруйноване татарами: в акті польського сейму від 1609 згадується «пустош Умань», яка була пожалувана брацлавському старості Калиновському. Слово *умань* походить від д.-р. *уманія* «покинута земля; закуток, небезпечний для життя». У першій половині XVII ст. на пустоші виросло м. Умань. Воно вперше згадується в судовому документі 1616. Назва міста, очевидно, від пустош *Умань* через найменування р. *Ума* > *Умань* > *Уманка*, яка Супрасльським літописом згадується під назвою *Ума*. Від неї, вірогідно, походить і назва пустоші. Пізніше назва річки видозмінилась як похідна від найменування міста, за допомогою суф. -к(а). Досить типове явище в топоніміці.

Унава (Унья, Уновь, Унова — СГУ, 580) — р., п. пр. Ірпеня. Перша згадка під 1159 у формі *Унья*, пізніше як *Оуновь*, *Унова* (1686 р.), згодом *Унава*. Пор. р. Ун, пр. р. Кама, в Росії, р. Уна, пр. Сави, в бас. Дунаю (в Югославії). Останню вважають назвою іллір., яка пов'язана з балт. і слов. гідронімами *Una*, *Unia*, *Unawa*. Назва У. бас. Ірпеня є реліктовою і.-е. назвою, що походить від і.-е. кореня **ǵ̥in* [Железняк, ГКП, 134—134] д.-р. основи *унъ* «юний» з допомогою кінцівки -ва (Топ., Труб., 221), у розумінні «чиста, прозора, не вкрита заростями». Кінцівку -ва, гадають, слід шукати у мові племен, які колись населяли ці землі, і припускають, що в одній з їхніх мов вона означала «вода», «ріка», «течія», «потік». Звідси Удава, Вирва, Гуйва та ін. Створена на слов. чи протоукр. ґрунті [Франко З., 18].

Уразова — р., л. пр. Осколу (бас. Сів. Дінця). Назву принесли селяни-переселенці зі сл. *Уразової* Воронежської губ. Назву сл. виводять від тюрк. *ураз*, *ураc* «щастя» [Прох. 179], утворена суф. -ова.

Уралo-Кавказ — смт., підпорядковане Краснодонській міськраді Луганської обл. Розташоване за 2 км від залізниці Лутугине — Изварине. Виникло 1914 у зв'язку з початком будівництва вугільної шахти *Уралo-Кавказьким акціонерним товариством*. Звідси й назва.

Урвихвіст — рр.: 1) л. пр. Сів. Дінця (бас. Дону); 2) л. пр. Сквирки (бас. Росі). Назву можна пов'язувати з укр. апелятивом *вирви-хвіст* «багно, іржава вода» [Юрков., 164; Железняк, Рось, 30]. Звідси ж **Вирвихвіст** — назви невеликих рр. у бас. Росі і Дніпра.

Усок — р., л. пр. Івотки (бас. Десни). Пор. Уса, Усса — річки на території Білорусії. Назву останніх виводять з балт. *ohsis* «ясен» (*Fraginus* L.) — рід рослин з родини маслинових [Жучк., ТВ.]. Гідронім *Усок* утворився, ймовірно, внаслідок перенесення назви переселенцями з Білорусії і являє собою демінутивне утворення за допомогою суф. -ок від основи *Ус-*.

Успенка (кол. Успенське) — смт. Лутугинського р-ну Луганської обл. Розташоване на правому бер. Вільхівки (бас. Сів. Дінця). Засноване 1755 селянами-кріпаками, що тікали сюди з різних місцевостей Росії та України. Пізніше тут була побудована *церква Успенія*, від назви якої і походить топонім. Згодом до У. приєдналися поселення Малюки, Водяне, Куцурбівка.

Устилуґ — м. Володимир-Волинського р-ну Волинської обл. Розташоване в *гирлі* (д.-р. *ґстьє*) р. *Луґа*, п. пр. Зах. Бугу. Звідси й назва. У. — одне з міст Київської Русі. В IX—XII ст. тут було укріплення. Перша згадка про У. в руських літописах під 1150, коли великий князь київський Ізяслав Мстиславович під час міжусобної боротьби послав У. «на покори» своїх союзників угорців, [ПСРЛ, 2, 408].

Устимівський дендропарк — парк-пам'ятник садово-паркового мистецтва, розташований біля с. *Устимівки* Глобинського р-ну Полтавської обл., від якого й перейняв назву. Засновано в 1893 у маєтку місцевого поміщика *Устимовича В.М.* Звідси найменування села. Один із кращих в Україні дендропарків.

Уступ — рр.: 1) п. рук. Дніпра (в Херсонській обл.); 2) п. пр. Переводу (бас. Сули). Смісл той же самий, що і в семемі «камінь» (*див. Кам'яна*). Назва від терміна *уступ* «виступ або виїмка в чомусь, що нагадує східець» [Карпен., 62]. Слово *уступ* пов'язують з ідеєю затримки води — *stop < stomp*.

Усть-Чорна — смт. Тячівського р-ну Закарпатської обл. Розташоване при злитті р. Брустуриянка і Мокрянка, які дають початок р. Тетерев (бас. Дунаю). Місцеві жителі здавна називають це місце Устям. Звідси перша частина складного топоніма. Друга

частина походить від назви пот. — *Чорний потік*, який протікає через с-ще. Походження назви потоку пояснюють тим, що він витікає з тінистого смерекового («чорного») лісу. Виникла У.-Ч. у 60-х роках XVIII ст.

Устя — рр.: 1) л. пр. Горині (бас. Прип'яті); 2) л. пр. Півд. Бугу; 3) л. пр. Собу (бас. Півд. Бугу); 4) п. пр. Гатки (бас. Ірпеня). Назва від апелятива *устя* (гирло) — «місце, де зливаються дві річки» [Дзен., 24]. Пор. ст.-слов. *оустіє* — «устя» — д.-болг. *оустіє* «устие на река» [див. Железняк, ГІ, 70—72].

Утка — рр.: 1) (Удка) л. пр. Удаю (бас. Сули); 2) л. пр. Остра (бас. Десни). Назву виводять від *Уда*, утворена за допомогою суф. -ка. Дослівно: «Маленька Уда»: д > т перед к. Підтримане народно-етимологічним зближенням зі словом *утка* [Стрижак].

Утківка — смт. Харківського р-ну Харківської обл. Розташоване на лівому бер. р. Мож (бас. Дону). Виникло в середині XVIII ст. Перша письмова згадка відноситься до 1785. Назва від прізвища поміщика.

Утлюк — р., пр. Утлюцького лим. Азовського моря. Про походження назви *див.* Великий Утлюк.

Утлюцький лиман — зат. Азовського моря, відгороджена від нього косою Федотова і її продовженням — косою Бірючий о-ів. Розташована у Запорізькій і Херсонській обл. Назва від р. *Великий Утлюк*, яка в нього впадає. Утворилася за допомогою суф. -цький.

Учан-Су — *див.* Водоспадна.

Ушиця — р., л. пр. Дністра. Літоп. назва *Оушица*. Назву виводять від ст.-слов. *ошую* «по лівий бік, ліворуч» в означенні «ліва притока». В імені У. вбачають споріднення з гідронімом *Ужа* балт. походження, ще інші виводять від лит. *uosis*, діал. *ousis* «ясен» [ЕСЛН, 168]. Не виключено, що назва могла утворитися від поширення на її берегах рослини *оушь*, *ушь* — так наші предки називали один з видів дягелю — багаторічну трав'янисту рослину з родини зонтичних, яку з давніх часів вживали в їжу і як ліки [Меркулова, 39—40]. Звідси **Ушка** — назва двох п. пр. Ушиці. Найменування утворилося від топооснови **Уш-** і суф. відповідно **-иця** і **-ка**.

Ушьскъ — літоп. м. в Київській землі. Ототожнюють з с. Ушомир Коростенського р-ну Житомирської обл. Перша згадка в Іпатіївському літописі під 1150. Назва від р. *Уша* (*Уж*), п. пр. Прип'яті, на якій було розташоване. Утворилася від топооснови **Уш-** і типового д.-р. суф. **-ск**.

Ф

Фа́стів — м., рц. Київської обл. Розташоване на р. Унава, п. пр. Ірпеня (бас. Дніпра). Час заснування невідомий. Вперше в історичних джерелах згадується під 1390. Походження назви остаточно не встановлено. За народними переказами, назва від слова *хвост* «бунчуки», бо їх тут нібито багато залишилося після розгрому половців. Однак літописи та інші документи не засвідчують в р-ні теп. Ф. слідів розгрому половців. Тлумачення являє собою типовий приклад народної етимології. Можна припустити, що Ф. — назва відантропонімічна і, ймовірно, походить від імені *Фауст* (*Фаст*), яке функціонувало в д.-р., а згодом і в укр. іменнику в період з XI по XVII ст., згадуваного в систематизованому переліку імен акад. І.І.Срезневським. Серед цього алфавітного переліку, виданого у 1863, зустрічаємо імена — Фауст, Феодор, Феодот, Феодул тощо. Подібно до того, як з часом з метою легшої вимови в іменах Феодор, Феодот, Феодул та ін. зникли звуки *о*, зник, імовірно, і звук *у* в імені *Фауст*. Можна припустити, що ойконім *Фастів* походить від імені *Фаст* (*Фауст*), утворений за допомогою присв. суф. *-ів* [Ян.]. Звідси ж похідна назва р. **Фа́стівка**, п. пр. Унави (бас. Дніпра), на якій розташований Ф.

Фа́щівка — смт.: 1) Антрацитівського р-ну Луганської обл. Розташоване на пд. зх. області. Засноване 1773 як слобода переселенцями з Фащівки Курської губ. (нині Белгородська обл.), які й принесли з собою назву рідного поселення. Гадають, що в основі назви лежить найменування рослини *хвощ* (*Equisetum* L.) з родини хвощових. Однак більш ймовірно, що назва антропонімічного походження й утворена від прізвища *Фащев* та суф. *-івк(а)*; 2) Перевальського р-ну Луганської обл. Розташоване на залізниці Дебальцеве — Ровеньки та автомагістралі Харків — Ростов. Виникло під час будівництва залізниці в другій половині XIX ст. Назву зал. ст., а згодом і с-ще перейняли від сл. Фащівка, яка лежить за 7 км на пд. сх.

Федото́ва коса́ — коса на узбережжі Азовського моря в Запорізькій обл. Перша частина складного топоніма виникла під час кримського походу, коли одна з військових частин досягла коси, найменування якої було невідоме. Ця подія сталася близько 1774, у день релігійного свята *св. Федота*, іменем якого і названа коса. Слово *коса* означає «вузька низовинна намивна смуга суші з піску, гравію, черепашок, з'єднана одним кінцем з берегом моря».

Феодосія (кол. Ардабда, Авдава, Кафа, Кучук Стамбул) — 1) м. республіканського підпорядкування АРК. Розташоване на пд. сх. Кримського п-ова, на бер. Чорного моря. Одне з найдавніших міст України. У 1971 відзначалося 2500 років. За відомостями гр. історика Скілакса Каріанського, на місці Ф. був н. п. і пристань таврів. Згодом тут було поселення скіфів під назвою Ардабда, Авдава, Арданда — «Місто семи богів» [Никон., КТС, 442—443], у V—VI ст. н. е. — поселення аланів, у кінці VI Ф. перебувала під владою хозарів. За часів панування генуезців (XIII—XV ст.) місто називалося *Kaōfa*, запозичене арабами з д.-пер., що означало «гірський кряж». Назва за розташування міста біля кряжа. Турки араб. термін *Kaōfa* видозмінили на **Kafa* «череп», ніби за подібність гір біля міста до черепа. Але справа тут не в подібності об'єктів, а в подібності звучання слів: *Kaōfa* — *Kafa*. Після приєднання Криму до Росії (1783) відновлено д.-гр. назву *Феодосія*. У перекладі з гр. назва *teos* — «бог», *dosis* — «дар» і дослівно означає «щаслива, богом дана». Існує думка, що назву старод. місту-колонії дав боспорський цар Левкон на честь своєї близької родички *Феодосії* [«Россия», 14, 794]; 2) джерело мінеральних вод на пд. сх. Кримського п-ова. Назва похідна від міста *Феодосії*. Звідси ж **Феодосійська затока** — затока Чорного моря, розташована на пд. сх. Кримського п-ова. Назва від міста *Феодосії* та суф. -ська.

Фіалка — р., л. пр. Груні (бас. Псла). Вважають за можливе походження назви річки від рослини *фіалка*, з якою вона асоціюється і якої в Україні відомо ряд різновидів, зокрема тих, що ростуть у сирих місцях, напр., фіалка болотяна (*Viola palestris* L.), фіалка собача (*Viola canina* L.) тощо. Річка протікає в болотистих місцях, де ростуть названі види. Як вказує дослідник, в українських діалектах різновиди фіалки — братки або сокирки, берладинка — також відображені в гідронімах: р. *Братениця*, *Сокирниця*, *Берладинка* [Стрижак, ГП, 161—162].

Форос — 1) мис на пд. Кримського п-ова. Назва від гр. *faros* «маяк». За часів панування генуезців (XIII—XV ст.) тут і справді стояв маяк. Проте більш вірогідне тлумачення, за яким назву виводять від гр. *foros* «данина»; 2) смт. підпорядковане Ялтинській міськраді АРК. Розташоване на пд. березі Криму поруч з мисом Форос, за 40 км на зх. від Ялти. Назва від найменування мису *Форос*. У с-щі відомий санаторій «Форос».

Фосенка (Хвосниця, Фосниця, Мала Фосня) — р., п. пр. Нори-на (бас. Прип'яті). Назва від *фоса* «рів, канава, яма» [Грінч., 4, 378]. Апелятив *фоса* тепер відомий лише на Правобережжі й означає «рів, канава» [Марус., 253]; на Львівщині він функціонує нині в

значенні «болото», у Карпатах — «рів» [Шульгач, ГБС, 28—29]. Назва **Ф.** утворилася від кореня **фос-** за допомогою суф. **-енка**.

Фрунзе — смт. Слов'яносербського р-ну Луганської обл. Розташоване на р. Лугань, п. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Виникло в 60-х—80-х роках XVIII ст., коли на землях офіцера у відставці Сентянїна були засновані села Сентянївка, Красногорївка і Новоселївка. На базі цих сіл, а також Таїсівки та декількох хуторів, у 1930 створено с-ще Фрунзе. **Фрунзївка** (до 1927 — Захарївка) — смт., рц. Одеської обл. Розташоване на р. Кучурган, п. пр. Великого Куяльника (бас. Чорного моря). Засноване в другій половині XVIII ст. російськими та українськими кріпаками-втікачами і молдованами. **Фрунзївське** — оз. на пд. зх. Полтавської обл. Назви від прїзвища радянського полководця *М.В.Фрунзе*.

Фул — одна з найцікавіших печер у Кримських горах. Розташована в плато Карабі-яйла, на висоті близько 900 м. Назва від гр. *ful* «гніздо».

Фундукли — р., л. пр. Зуї (бас. Салгиру). Назва від тат. **funduk* — «земляний горіх» + **-lu* тат. суф. Дослівно: «горіхова». Очевидно, в долині річки колись росло багато диких горіхів (арахісу).

X

Хаджибейський лиман (оз. Хаджибей) — солоний лим. (оз.) на пн. зх. узбережжі Чорного моря в Одеській обл. Назва від укріплення (Хаджибей), що існувало в XIV ст. на місці суч. м. Одеси і засноване тат. воєначальником *Бек-Хаджі-беем*. Слов. утворення за допомогою суф. **-ський**. Саме слово *хаджі* з араб. і означає віруючого мусульманина, який ходив на прощу до Мекки — «священного» міста арабів.

Хаджидер — 1) оз. на Чорноморському узбережжі в Одеській обл.; 2) р., впадає в оз. Хаджидер. Про походження першої частини складного гідроніма *див. Хаджибейський лиман*. Друга частина **dere* з тат. «ущелина, долина». Очевидно, назва дана спочатку річці, в розумінні: «Долина Хаджі», а згодом перейшла і на озеро.

Харанлих-Коба — печера в Кримських горах з найбільшою в Криму підземною галереєю Кильсечек «церківця». Назва з тат. **haranliħ* «темна», **kobe* «печера».

Харків (Харкова КБЧ — 1627, Харьково КБЧ — 1670, Харькова, Харьковка — 1686, Харьков, Харьков — СГУ, 587) — 1) р., л. пр. Уди (бас. Сів. Дінця). Походження назви досі не дістало наукового пояснення. Деякі дослідники вважають її похідною від м. Харкова, проте переважна більшість істориків, етнографів, то-

понімістів вважають її первинною. Вперше вона згадується в 1627, в КБЧ, тобто раніше на чверть століття до заснування м. Х., в якій говориться: «... а Лопин пала в Харкову, а Харкова пала в Уды». Треба думати, що назва річки існувала задовго до того. Походження назви річки залишається нерозв'язаним. Звернімо увагу на той факт, що в минулому р. згадується в формі *Харкова*, *Харькова*. Можна припустити, що назва її походить з д.-тюрк. мови й утворилася від двох загальногеографічних тюрк. термінів: **char-* (*Кага, **chaga*) в значенні «земля, суша» та *kobi* (Кобу, Кобе) — «слід тимчасового потоку». Отже, первинна форма д.-тюрк. гідроніма могла звучати як *Charkobi*, що, ймовірно, дослівно означало «мілководна, пересихаюча річка». З переходом у слов. мову тюрк. гідронім *Харкоби* міг видозмінитися на *Харкова*, де частина елемента *коби* -оби трансформувалася на слов. формант -ова [Ян., НМ, 72—73]; 2) м., обл. і рц. Харківської обл. Розташоване при злитті рр. Харків, Лопань і Уда (бас. Сів. Дінця). Щодо заснування Х. і походження його назви існує ряд легенд і гіпотез. За однією з легенд, яка з'явилася у XVIII ст. [КБ, 7—26], місто започаткував якийсь козак Харко (скорочена форма від Харитон), котрий нібито прийшов сюди з групою переселенців з Придніпров'я десь у 20-х роках XVII ст., звідки й назва Х. Письменник Г.Ф.Квітка-Основ'яненко переказував легенду, за якою сл. Основу, з якої нібито започатковано Х., було засновано його прадідом Андрієм Квіткою 1646. Згодом встановлено, що останній сл. Основу купив у козацької родини Донців 1713 [Слюс., 37]. Легенди не мають наукових обґрунтувань і були розкритиковані Філаретом [Філ., 2, 5—6] і Д.І.Багалієм [Багалій, 1, 7—26]. Серйозні заперечення зустріло припущення М.Я.Аристова про те, що давнє городище, на місці якого виник Х., являє собою залишки полов. вежі Шарукань, від якої він виводив назву Х. Д.І.Багалій висловив більш вірогідну гіпотезу. Він вважає, що згадане городище — це старод. слов. м. часів Київської Русі. Документально встановлено, що Х. засновано козаками-переселенцями, які тікали від утисків польської шляхти з Правобережної України. Перша згадка про поселення відноситься до 1654. Документи за цей рік свідчать про те, що сюди прибуло кілька сот сімей укр. переселенців на чолі з Іваном Каркачем. У 1655—1656 тут було побудовано фортецю для захисту від грабіжницьких набігів кримських і ногайських татар. Найбільш імовірно, що назва міста походить від р. Харків, як походить назва м. Вовчанська від р. Вовча, м. Хорола від р. Хорол тощо [Ян., НМ].

Харцизьк — м. обласного підпорядкування Донецької обл. Розташоване на залізниці Горлівка — Іловайськ. Виникло у

XVIII ст. на землях генерала Іловайського, який заснував тут слободу і назвав іменем *балки Харцизької* — п. пр. Кринки. У XIX ст. слобода називалася ще й Кринкою-Троїцькою — від назви р. Кринка, що протікала неподалік, та побудованої тут церкви св. Трійці. З побудовою у 60-х роках XIX ст. залізничі зал. ст. було названо по імені однієї з паралельних назв сл. — Харцизькою. Із зростанням н. п. і відведенням його до рангу міст з'явилася суч. назва — Харцизьк. Звідси ж *Харцизька* — рр.: 1) п. пр. Грузького Єланчику (бас. Азовського моря); 2) п. пр. Вільхової (бас. Міусу). Назва походить від *харцизи*, *харцизяки* — так називали волелюбних і знедолених селян-кріпаків, які тікали від панської сваволі, і представників двох козацьких вольниць — запорізької і донської, що селилися самоправно на землях Дикого Поля, між Запорізькою Січчю і Доном, у яругах.

Хвощова — р., п. пр. Ворскли (бас. Дніпра). О.С.Стрижак гідронім пов'язує з рослиною хвіщ або хвощ (*Eguisetum* L.). Утворилася за допомогою суф. -ова. У флорі України відомо 9 видів. По долинах рік, на луках і болотистих місцях ростуть різновиди хвоща: хвощ лучний (*E. pratense* Ehrh.), хвощ болотний (*E. palustre* L.). В укр. діалектах різновиди хвоща — ілець (илець), кобильник, скрипій виступають в гідронімах Ільниця, Скрипівка, Кобильниця.

Херсон — м., обл. ц. Розташоване на правому бер. Дніпра. Засноване в 1778 князем Потьомкіним на місці рос. укріплення Олександрівського шанцю як суднобудівна верф і фортеця. За тодішньою «модою» названий на честь д.-гр. міста *Херсонеса-Таврійського*, який у древній Русі носив ст.-слов. назву *Херьсон* [див. Фасм., 4, 234].

Херсонес — мис на пд. зх. Кримського п-ова. Назва від гр. *cheronesos*, — «півострів», «берег».

Херсонес-Таврійський (Херсонесос) — м.-держава, що існувала в старод. часи на пд. зх. Кримського п-ова, неподалік від суч. Севастополя. Засноване на місці невеликого поселення в 422—421 до н. е. переселенцями з малоазійського міста Гераклеї. Гр. *cheronesos* означає «півострів, берег» [Боднар, 362; ГШ]. Слово *Таврійський* від *таври* — назва народу, який населяв Кримський п-ів у далекому минулому (див. *Тавріка*). В середні віки — Херсон, у рус. — *Қорсунь*, у тюрк. — Сари Кермен — «Руда фортеця».

Херсонська бухта — зат. Чорного моря на пд. зх. Кримського п-ова. Походження назви див. *Херсонес-Таврійський*. Утворена від топоніма *Херсонес* за допомогою суф. -ська. Звідси ж назва *Херсонський мис* — на пд. зх. Кримського п-ова.

Хир — верш. Кримських гір. Назва від тюрк. **chir* «верблюд». Дана за зовнішню подібність до верблюда.

Хмелівка — р., п. пр. Сули (бас. Дніпра). Як засвідчує Н.Маркевич, ще в середині XIX ст. на р. стояло с. *Хмелів*. Імовірно, гідронім походить від назви цього села. Вона утворилася за допомогою суф. *-івка*. Назва с. відантропонімічного походження; **Хмільчик** — р., л. пр. Лісної Кам'янки (бас. Тетерева). Назви від *хміль* — рід трав'янистих рослин з родини коноплевих. Вказує на поширення в минулому хмелю в дикому стані. Утворення за допомогою суф. *-чик*.

Хмельницький (кол. Плоскурів, Плоскирів, Проскурів) — м., обл. і рц. Розташоване на р. Півд. Буг і його пр. *Плоскій*. Точний час заснування не встановлено. Вперше згадується 1493 під назвою Плоскирів. За народним переказом, стара назва походить від найменування р. *Плоска* (М.Орловський). Перейменоване в Хмельницький 1954 на честь видатного діяча і полководця, керівника визвольної боротьби українського народу проти шляхетської Польщі — *Богдана Хмельницького*.

Хмільник — м., рц. Вінницької обл. Бальнеологічний курорт. Розташоване на обох бер. Півд. Бугу. Час заснування невідомий. Перша письмова згадка відноситься до 1434, коли Х. було загарбано польськими феодалами. Наукового пояснення походження назви немає. За народним переказом, поселення було засноване в урочищі *Хмільник*, що лежало на невеликому о-ві між двома рукавами Півд. Бугу. О-ів був вкритий лозами, калиною та ін. рослинами, по яких вився дикий хміль.

Хмільчик — див. *Хмелівка*.

Хоба-Тепе — центральна частина Берегового хр. у Кримських горах. Являє собою жерло давнього згаслого вулкана. Назва з тат. **Choba-tepe*, де *Хоба* — «печера», *тепе* «вершина».

Ходорів (кол. Ходоростав, Ходорів-Став) — м. Жидачівського р-ну Львівської обл. Розташоване на р. Луг, п. пр. Дністра. Перша згадка про Х. відноситься до 1394. Назва міста походить від власного імені *Ходор* (*Хведір*) [Никон., КТС, 454]. Утворена за допомогою суф. приналежності *-ів*. Очевидно, його засновником був один з нащадків галицьких бояр. Стара назва Ходорів-Став, або Ходоростав, походить від того, що поселення спочатку було розташоване на о-ві, утвореному ставом і одним з рукавів р. Луг, на якому в XV ст. було збудовано замок з укріпленням, відділений від села глибоким ровом.

Холми — смт. Корюківського р-ну Чернігівської обл. Розташоване на р. Убідь, п. пр. Десни. Засноване в XVI ст. Назва від *холм* (горб), вказує на погорбовану місцевість, серед якої лежить с-ще. Роль словотворчого засобу виконує флексія *-и*. Пор. польське м. *Хелм* у тому ж значенні.

Холодний яр — розташований на Черкащині. Пов'язаний з багатьма історичними подіями: повз Х.я. проходив *Чорний шлях* (див.). Виникнення назви відносять до XIII ст. Її пов'язують з іменем селянки Маланки Холод, яка в роки нашествия татаро-монголів рятувалася тут з дітьми. Згодом до неї приєдналися й інші втікачі. Так виникло невелике поселення, яке довгий час називалося Холодне. За народним переказом, що дійшов до нашого часу, від найменування поселення походить назва Холодний яр. Він оспіваний Т.Г.Шевченком в його творах — «Гайдамаки», «Холодний яр» та ін.

Хомора (Хомурь, Хомара, Хоморь) — р., л. пр. Случі (бас. Горині). Вперше згадується 1234. Походження назви не з'ясовано. Її відносять до іраноскіф. етимології [Соб.], вичленовуючи у *хомор-мор-*, прирівнюючи до компонента *мор-ава*, що етимологізується як «болото». Компонент *хо-* пов'язують з молд. *хомар* «глинозем» [Див. Пура, НРГ, 19—20].

Хому́тець — рр.: 1) п. пр. Хоролу (бас. Псла). Назва від конфігурації русла: вона багата на меандри (закрути), подібні до хому́та. Від цього місцевого терміна та суф. *-ець* і утворилася назва. Це найменування перейняло с. **Хому́тець** Миргородського р-ну Полтавської обл., розташоване на однойменній річці. С. Х., відоме цікавою пам'яткою паркової культури — **Хому́тецьким парком**, закладеним у XIX ст. Імовірно, звідси й інші однойменні гідроніми; 2) п. пр. Берези (бас. Десни); 3) п. пр. Сів. Дінця (бас. Дону); **Хомутка** — р., л. пр. Півд. Бугу, утворена від тієї ж основи суф. *-ка*; **Хомутня** — р., л. пр. Кобильної (бас. Півд. Бугу), суф. утворення на *-ня*.

Хому́тівський степ (Табунний степ, Хому́тівська толока) — відділ Українського державного степового заповідника НАН України в Донецькій обл. Цілинний різнотравно-ковильний степ на Приазовських чорноземах. Розташований за 23 км. на пн. від м. Новоазовська. Заснований 1926. Назва походить від с. **Хомути**, розташованого неподалік від заповідника. Утворена від основи *хомут-* за допомогою суф. *-івськ(ий)*. У минулому населення цього села займалося виготовленням хомутів, звідси й походить його назва (від прізвиська жителів). *Табунним степом* заповідник називають тому, що тут колись донські козаки випасали *табуни коней*.

Хоревіця (літоп. Хоревица) — гора на території м. Києва (точніше горб). Уперше згадується літописцем Нестором в його оповіданні про виникнення *Києва*, де він пише «...а третьому Хорив...» [ПСРЛ, 1, Лавр. літ., 9]. Назва від основи *Хорив-* // *Хорев-* на *-иця* [ЕСЛН, 169—170].

Хоро́бра — рр.: 1) п. пр. Росі (бас. Дніпра); 2) пр. Сейму (бас. Десни). Походження назви лишається до кінця не з'ясованим. Існує кілька тлумачень, найвірогіднішим з яких є творення її від гідрооснови *хоробор* із можливим значенням «чиста мочежина» [Железняк, Рось, 62—64]. Зміну другого компонента *-бор* на *-бра* (Хоробор/Хоробра) пояснюють випадінням останнього *о* через наявність трьох *о* підряд у чотирискладовому слові, що неприйнятне для укр. мови. Гідронім *Хоробра* в живому вжитку ідентифікується з прикм. *хоробра* [Там же, 64; Железняк, ЕС, 21—22].

Хоро́л — 1) (Хороль) р., п. пр. Псла (бас. Дніпра). Вперше згадується в літописах під 1096. Походження назви остаточно не з'ясовано. Ряд запропонованих етимологій непереконливі. Одні дослідники назву виводять з іран. *hu* «хороший» [Соб.]. Інші в основі гідроніма вбачають і.-е. **har* «текти» [Топ., Труб., 228]. Найбільш вірогідно, що гідронім походить зі слов. *хрълъ* у значенні «швидкий» [Фасм., 4, 265; ЕСЛН, 17Л]; 2) м., рц. Полтавської обл. Уперше згадується в духівниці Володимира Мономаха під 1083. Лежить на автошляху Полтава — Лубни. Назва від *однойменної річки*, неподалік від якої розташоване.

Хороше́ве — смт., підпорядковане Харківській міськраді. Розташоване на р. Уда (бас. Сів. Дінця). Виникло на місці *Хорошевого Городища*, яке згадується під 1571. Звідси назва. Про походження найменування Городища достовірних відомостей немає.

Хорти́ця (д.-р. Хорьтица, Хортичев остров, Ортинське, пізніше — Велика Хортиця) — найбільший о. на Дніпрі в Запорізькій обл., що міститься перед гирлом р. *Хортиця*. Перша літературна згадка у візантійців у X ст. під назвою острів св. Георгія, паралельно острів св. Григорія. Руський літописець під 1103 розповідає, що великий князь Святослав Ізяславович під час походу на половців «...приидоша ниже порог, сташа в протоце и в Хортичем остров...» У руських записах о. згадується ще під назвою *Ортинське*. Існує кілька гіпотез щодо походження найменування о-ва. Одні назву виводять від гр. *хортос* «поляна, луки, пасовисько», інші творять її від *хорт-* — вид собак, пов'язуючи з легендою про хортів, яких нібито брали з собою ті, що пливли порогами Дніпра. За М.Фасмером, назва о-ва походить від тюрк. **orta*, **ort* «таке, що знаходиться в середині чогось». Назва о-ва *Ортинське*, що зустрічається в руських джерелах, і є видозміненим тюрк. **orta*. Назва *Велика Хортиця* з'явилась пізніше на відміну від назви о-ва Мала Хортиця, що підносився на пн. від Хортиці, де був поріг Вільний, затоплений нині водами вдсх. Звідси ж назва рр.: **Хорти́ця** — п. пр. Дніпра; **Верхня Хорти́ця**, що впадає в праве русло Дніпра — Річище, проти пд.-зх. окраїни о-

ва, і **Нижня Хортиця** — проти пд. окраїни о-ва. Топонім *Хортиця* трансформувався з *орта, орт (Ортиця)* під впливом легенди, пов'язаної з хортами.

Хотин (кол. Хотінь, Хутінь, Хотень, Хотина) — м., рц. Чернівецької обл. Розташоване на правому високому, стрімкому бер. Дністра. Відоме з X ст. У X—XI ст. входило до Київської Русі; в XII ст. — до Галицького князівства. Походження назви остаточно не з'ясоване. Гадають, що вона походить від дієсл. *хотіти* в означенні «бажане» (Ю.О.Карпенко). Існує також думка, що Х. заснував у I ст. н. е. дак. цар Котизон (Хотизон), від імені якого й пішла назва міста. Інші дослідники вважають, що ойконім походить від імені *Хотѣнъ (Хотим)*, **Хота*, повне ім'я якого, очевидно, *Хотимѣрь (Хотимирь)*. Таке тлумачення найбільш вірогідне [Соб., 240], Отже, *Хотин* < **Хота* < **Хотамирь*. Звідси ж **Хотинська височина** — в Прикарпатті в межах Чернівецької обл., між Дністром і Прутом, на зх. від м. Хотина.

Храбусна (Хробусна, Харабушна) — р., п. пр. Путили (бас. Дунаю). Як вказує Б.Ф.Лящук, назва походить від слова *храбуст*, що в місцевій говірці означає «бур'ян». Дослівно: «Річка з берегами, порослими бур'яном».

Христинівка (кол. Хрестигород) — м., рц. Черкаської обл. Розташоване на вододілі рр. Уманка, Канелка, Удич, Кублич і Гірський Тікич (бас. Півд. Бугу). Час заснування невідомий. У другій половині XVI ст. тут уже існувало поселення під назвою Хрестигород, яке вперше згадується під 1574. У першій половині XVII ст. було зруйноване кримськими татарами, згодом відроджене під назвою Христинівка [АЮЗР, 7, 2, 395]. Під цією назвою поселення вперше згадується 1654. Походження назви не встановлено. Існує кілька тлумачень, з них найбільш вірогідне те, яке назву виводить від *перехрестя двох великих шляхів*: чумацького — з Київщини і торгового — від Дніпра на Поділля, на місці якого виникло поселення.

Хуст (місц. варіант Густ) — м., рц. Закарпатської обл. Розташоване при злитті рр. Ріка і Тиса біля Червоної Скелі. Наукового пояснення про походження назви міста немає. За народним переказом, засноване воеводою *Хустом*. Як укріплений н. п. існував в X—XI ст. 1191 збудовано фортецю. 1242 зруйноване татарами. Звідси ж **Хустець** — р., п. пр. Тиси (бас. Дунаю). Назва від м. *Хуст*, який лежить в гирлі річки, утворена за допомогою демінутивного суф. -ець.

Ц

Царега́ — р., впадає в Тилігульський лим. Чорного моря. Назва, імовірно, від молд. *царэ* «довга», *га* — формант. Вона й справді довга в порівнянні з іншими річками цього бас.

Цареградське гирло — стара назва зх., нині єдиної протоки, що сполучає Дністровський лим. з Чорним морем. Сх. протока, яка з ХІХ ст. не існує, була відома як Очаківське гирло. Назва, очевидно, давня і виникла тоді, коли шлях з Дністра ішов у Константинополь, який називався *Цареградом* [Карп., ПДГ, 39].

Царилунга (Царелунга, Царалунга, Церилунга, Сара-Лунга — СГУ, 596—597) — р., п. пр. Дністра. Етимологізується з молд. *царэ лунгэ* «довга територія», «довга земля». На укр. ґрунті звук *э* набув значення *и* [Карп., ТБ, 199; Труб., ПУ, 77].

Цата — р., п. пр. Снову (бас. Десни). Назва з д.-іран. *с̄āt*, осет. *сад* «колодязь» [Труб., ПУ, 267; ГУ, 33] в означенні: «річка» (див. Білий Колодязь).

Цвіля (Цвиля, Цвилька, Цвіль, Гать, Цвілія — СГУ, 596—597) — р., п. пр. Случі (бас. Горині). Припускається можливість походження гідроніма від діал. балт. *kimol-/kimal-*, спорідненого зі слов. *сьтель*, звідки укр. *джміль* [Труб., ПУ, 101]. Пояснення варіанта *Гать* див. Гатка.

Цвіткове — смт. Городнянського р-ну Черкаської обл. Розташоване на розгалуженні залізниць Сміла — Шпола — Городище. Походження назви відантропонімічне, проте суперечливе. За одними відомостями, побудована тут у 1876 році зал. ст. названа від прізвища поміщика *Цвіткова*; за іншими — учасника будівництва залізниці топографа *Цвіткова*.

Цвітоха — р., п. пр. Горині (бас. Прип'яті). Назва — дериват на *-ох(а)* від *цвіт* «водяні зарості, що густо вкривають водоймище», «ряска». Пор.: «Обильное развитие водорослей, окрашивающих воду в зеленый цвет» [Машт., 111; Пура, НРГ, 23].

Цепина — 1) найвища верш., розташована на горбастій смузі передгір'я, що прилягає до Українських Карпат, між рр. Прут і Серет, західніше м. Чернівці. Державний заказник. Гора вкрита буковим лісом природного походження. Назва від літоп. м., згаданого 1395 як *Цепин*, яке було назване іменем *Цена* за допомогою присв. суф. *-ин*. У найменуванні верш. флексія *-а* служить словотворчим засобом; 2) р., л. пр. Коров'ї (бас. Пруту), бере початок біля г. *Цепина*, від якої й перейняла назву.

Цибулів — смт. Монастирищенського р-ну Черкаської обл. Перша згадка відноситься до ХVІ ст. Розташоване на р. *Цибулів*.

ка, яка неподалік впадає в Гірський Тікич (бас. Півд. Бугу). Річка бере початок кількома струмками в урочищі *Цибулівські поля*, що в межах с-ща збігаються в одне русло. Назва урочища від **cibinlik* «болотиста місцевість, де багато комарів» [Железняк, 55—60]. Від найменування урочища, через гідронім, назва ойконіма. Звідси ж назва *Цибульник* — рр.: 1) п. пр. Дніпра; 2) пр. Інгульця (бас. Дніпра).

Циганка — р., л. пр. Псла (бас. Дніпра). Назва походить від етнофороніма *циган* [Стрижак, Г, 17].

Цюрупинськ (з 1784 по 1802 — Дніпровськ, до 1928 — Олешки) — м., рц. Херсонської обл. Розташоване в пониззі Дніпра. Звідси ж первинна назва. Виникло в 1784 на місці руського літоп. м. Олешье, відомого з 1084 [Нероз.]. Звідси кол. назва *Олешки*. Суч. назва з 1928, пов'язана з іменем одного з керівників кол. Радянської держави О.Д.Цюрупи.

Ч

Чамні-Бурун — верш. Кримських гір. Розташована на пн. сх. масиву Бабуган-Яйла. Назва з тюрк. **çam* «сосна», **burun* — «гора». Дослівно: «Гора, вкрита соснами». Верш. дійсно поросла соснами. Цікаво, що неподалік від верш. є скеля під назвою «Скеля трьох сосен».

Чапаєве — смт. Кегичівського р-ну Харківської обл. Розташоване на автошляху Кегичівка — Харків. Виникло в другій половині ХІХ ст. на землях, приналежних царській династії. З 1899 дворище Циглерівського цукрозаводу. У 1925 смт. одержало назву від прізвища радянського комдива *В.І.Чапаєва*.

Чаплина — р., л. пр. Самари (бас. Дніпра). Назва від *чапля* (*Ardea*) — рід птахів родини чаплевих. Ще донедавна на деревах і в заростях поблизу ріки водилися ці птахи. Утворена за допомогою суф. -ин(а).

Чаплине — смт. Василівського р-ну Дніпропетровської обл. Засноване під час побудови Катерининської залізниці (1881—1884). Назву одержало від х. *Чаплине* (нині с. Хуторо-Чаплине), розташованого в верхів'ї р. *Чаплина*, від якої перейняло найменування. Флексія -е служить словотворчим засобом.

Чаплинка — 1) смт., рц. Херсонської обл. Розташоване на перехресті автомагістралі Нова Каховка — Сімферополь і Асканія Нова — Каланчак. Засноване 1794 на Чумацькому шляху зісланими селянами-кріпаками з с. *Турбаї*, нині Глобинського р-ну Полтавської обл., за участь у повстанні 1789—1793. Назва від

найменування *Великий Чапельський під* (див.), неподалік від якого розташоване.

Чаплі — смт., підпорядковане Індустріальній райradі м. Дніпропетровська. Назва пов'язана з поширенням у минулому *чапель* (див. *Чаплина*). Подано у формі множини.

Чаповичі — смт. Малинського р-ну Житомирської обл. Розташоване на лівому бер. р. Ірша (бас. Дніпра). Вперше згадується 1519 як село Овруцького замку. Назву виводять від прізвища *Чапович*.

Часів-Яр — м., підпорядковане Артемівській міськраді Донецької обл. Розташоване біля перетину кан. Сів. Донець — Донбас залізницею Краматорськ — Артемівськ. Засноване в 80-х роках ХІХ ст. у зв'язку з розробкою покладів вогнетривких глин і будівництвом зал. ст. неподалік від урочища *Часового Яру*, від якого й дістало назву. Згодом найменування станції поширилось спочатку на пристанційне поселення, а згодом на місто, що з нього виросло. *Часів* — за приналежність землі поміщику *Часу*, утворено за допомогою суф. приналежності *-ів*. Географічний термін *яр* запозичено з тюрк. *джар* — «урочище, круча». Складна назва набула ім. форми (відмінюється як одне слово: Часів-Яру).

Чатирдаг — 1) верш. Кримських гір; 2) масив у Кримських горах. Назва походить від тюрк. (з перс.) **čatir* — «намет», «гора». Справді, якщо дивитись на верш. із зх., то вона нагадує гігантський намет. Старод. греки називали її *Трапезус* «Їдальня».

Чевельча — р., п. пр. Оржиці (бас. Дніпра). Назва від тюрк. **čevel*, **čevval* «рухливий, жвавий». Оформлена тюрк. прикм. суф. *-ča*. Дослівно: «Швидкоплинна річка».

Чемерівці — смт., рц. Хмельницької обл. Розташоване на р. Жванчик, л. пр. Дністра. Час заснування невідомий. Вперше згадується в документах 1565. Достовірних даних про походження назви немає. Існує кілька гіпотез. За однією з них, назву виводять від *чемериця* (*Verat-rum* L.) — рід трав'янистої рослини з родини лілійних. Вид чемериці лобеля (*V. Sobelianum* Benth) селиться на вогких, злегка заболочених луках. О.І.Соболевський корінь чемер- виводив із *kimir* (*kimmir*), що, на його думку, свідчить про життя в цьому р-ні в минулому кімерійців (див. *Жмеринка*) [Соб., РСЕ, 165]. Утворена за допомогою суф. *-івці*.

Червен (Червень) — літоп. м. у Галицькій землі. Місцеположення невідоме. Перша літоп. згадка під 981. Назва Ч. — за формою короткий прикм. від д.-р. *чръвении*, *чръвеньий*, *червеньи*, праслов. **čьrv(j)jen(jь)* — *чръвленъ* «червоний» [Нероз., 185; ССМ, 2, 549]. Від назви міста Ч., гадають, назва **Червона Русь** — д.-р. історико-географічна область, до якої входили сх. Галичина, Во-

линь і Поділля («Пов. врем. літ», 981). Від назви Ч.Р. — червенські городи (Там же, 1018, 1031).

Червоне — смт.: 1) Андрушівського р-ну Житомирської обл. Розташоване на пд. сх. області, на р. Пустоха, пр. Тетерева (бас. Дніпра). Виникло у 1737. Назва від *червоне* в означенні «красиве»; 2) (кол. Єсмань, Лужки) Глухівського р-ну Сумської обл. Засноване у 1615. Розташоване на лучній долині р. Єсмань, п. пр. Клевені (бас. Десни). Звідси колишні назви. Суч. назва — *символ революції*.

Червоний Донець — смт. Балаклійського р-ну Харківської обл. Виникло 1956 у зв'язку з розробкою Шебелинського родовища газу. *Донець* — від розташування на р. Сів. Донець. *Червоний* — символ революції.

Червоний Маяк (кол. Григоріє-Бізюків монастир) — смт. Бериславського р-ну Херсонської обл. 1783 на місці суч. Ч.М. біля Пропасної б. було засновано Сафронівську пустинь, де жили ченці у видовбаних дніпрових кручах. Згодом сюди було переведено Бізюків монастир, який тут дістав назву Григоріє-Бізюків. Навколо монастиря виникло поселення. У 1920 на кол. монастирських землях було організовано радгосп, який в 1924 разом із с-щем було перейменовано на *Червоний Маяк* — символ нового життя.

Червоний Оскіл (до 1919 — Цареборисів) — с. Ізюмського р-ну Харківської обл. Розташоване у долині р. *Оскіл* та її пр. Бахтино-го. За наказом Бориса Годунова, 1600 на високому правому бер. р. Оскіл (бас. Дону) було закладено м.-фортецю Цареборисів, що входило до системи оборони кордону Російської держави. Під час селянського руху під проводом Степана Разіна, в другій половині XVII ст., фортеця була одним з опорних пунктів повсталих. Після придушення повстання царські сатрапи тут закатували матір Степана Разіна Матрону Говоруху. У зв'язку з епідемією чуми місто 1719 було спалене, а жителі, які залишилися живими, поселилися на берегах р. Бахтин, п. пр. Осколу (бас. Сів. Дінця). Від р. *Оскіл* поселення й перейняло свою назву. Прикм. частина топоніма символізує революційність села.

Червоногвардійське (до 1953 — Криничанський, до 1965 — Красногвардійськ) — смт., підпорядковане Кіровській міськраді Луганської обл. Розташоване за 13 км від Кіровська. Засноване с-ще в 1948 у зв'язку з будівництвом шахти «Криничанська-Південна», звідки кол. назва. Суч. назва — від словосполучення *Червона гвардія* — так називалися в перший період Радянської держави збройні сили, що склалися з добровольців. Утворена за допомогою суф. -ськ.

Червоноград (кол. Кристопіль) — м. обласного підпорядкування Львівської обл. Розташоване при впадінні рр. Солокія і Рата в Зах. Буг. Засноване 1692 на місці с. Новий Двір, згодом перейшло у власність магната Потоцького. Стара назва пов'язана з іменем його дружини *Кристини*. Суч. назву, дану 1951, пов'язують з історико-географічним р-ном старод. Русі — *Червона Русь*. *Град* — ст.-слов. слово *город*, яке в наш час використовується як словотвірний засіб.

Червоногригорівка (кол. Чернишівка) — смт. Нікопольського р-ну Дніпропетровської обл. Розташоване на правому бер. Каховського вдсх., на залізниці Запоріжжя — Нікополь. Виникло в кінці 70-х років XVIII ст. Стара назва від прізвища землевласника *Чернишева*; нова — від імені землевласника *Красова Григорія* та прикм. *червоний* на означення революційності. Суф. утворення на *-івк(а)*.

Червонозаводське — м. Лохвицького р-ну Полтавської обл. Розташоване на залізниці Ромни — Піски. Засноване 1928 у зв'язку з будівництвом цукрового заводу. Назва від словосполучення *червоний завод*, в якому підкреслено революційний символ промислового міста. До розряду міст віднесено в 1977. Утворення на *-ськ(е)*.

Червонопартизанськ — м. Свердловського р-ну Луганської обл. Розташоване на вододілі рік Велика Кам'янка, Кундрюча та Бургуста, в Провальському степу. Засноване в зв'язку з будівництвом вугільних шахт «*Червоний партизан*», «Провалля» та ін. У 1956 в результаті об'єднання н. п. Вознесенівка, Новомиколаївка, зал. ст. Красна Могила і нового житлового масиву шахти «Червоний партизан» було створено смт. Червонопартизанськ, назване від словосполучення *червоні партизани*. У листопаді 1960 віднесено до рангу міст. Утворена назва за допомогою суф. *-ськ*.

Черемош (місцеві назви — Черемуш, Черемош, Чиримуш, Черемша, Черемшев) — р., п. пр. Пруту (бас. Дунаю). Назва дуже давня, відома з III ст., не зовсім розгадана. Вважають, що це слов. утворення від найменування дерева *черемхи* (*Radus Mill.*), з родини розоцвітних, здавна поширеного на бер. ріки (Г. Веіганд, Б.Ф. Лящук, Ю.О. Карпенко). Звідси також назви рр. **Чорний Черемош** — л. пр. Черемошу (бас. Дунаю) і **Білий Черемош** — витік Черемошу. Перший компонент кожної з цих назв виводять від кольору води. Аналогічне походження назви **Черемошна** — рр.: 1) п. пр. Кормину (бас. Дніпра); 2) п. пр. Півд. Бугу; 3) п. пр. Тетерева (бас. Дніпра). Назва утворена за допомогою суф. *-н-* від основи *черемош-*.

Черкаси — м., обл. і рц. Розташоване на правому бер. Дніпра. Час заснування, як і походження назви, точно не встановлено. Перша письмова згадка відноситься до 1394, тобто до часів, коли воно входило до складу Київського князівства, підвладного на

той час Литві. Проте документально засвідчено, що в 1394 Черкаси були вже значним укріпленим містом. Цілком імовірно, що вони виникли значно раніше. Щодо часу виникнення міста і його назви існує кілька гіпотез. Одні вчені гадають, що Ч. виникли в XI ст. у період князювання Мстислава Хороброго, удільного князя із Тмутаракані. Інші дослідники заснування міста відносять до часів правління лит. князя Вітовта (1392—1430), який створив тут укріплення проти татар. Ще інші відносять цю подію до 1282. Курський князь Олег покликав 1282 черкесів (косогів) з Пн. Кавказу (Бештау), а пізніше за пограбунки і розбої, які вони чинили, вигнав їх геть. Черкеси пішли на пд. і нібито побудували біля Дніпра Черкеський (Черкаський) острог [Кок.]. Рік заснування Ч. прийнято вважати 1284, що підтверджується археологічними дослідженнями. Тут, очевидно, всіх прийшлих черкесів почали звати відомим на той час у Київській Русі терміном *черкаси*, етимологію якого виводять від перс. (іран.) *tcs-herikass* — «воїн, войовничі люди» [Ган., 156]. Назву міста, треба думати, дали жителі сусідніх поселень Київської Русі на означення «місце, де живуть черкаси». Пор. Печеніги на Харківщині, Угри у Львівській обл., Литвини на Полтавщині, Дулби у Львівській, Рівненській, Волинській обл. тощо. Цю версію виникнення поселення, як і самої назви Черкаси, подає і УРЕ [УРЕ I, 16, 18].

Черкаське — смт. Слов'янського р-ну Донецької обл. Розташоване на лівому бер. р. Сухий Торець (бас. Сів. Дінця) за 12 км від райцентру. Засноване в кінці XVIII ст. переселенцями з Правобережної України, головним чином з-під *Черкас*, які й дали назву слободі.

Черлена — р., л. пр. Пруту (бас. Дунаю). Назва від арх. діал. прикм. *черлен*, *черлений* — «червоний». Найменування за характерний з червонуватим відтінком колір води, який утворюється внаслідок розчину гірських порід [Карп., ТБ, 202].

Чернеча гора — див. Тарасова гора.

Чернівці — м., обл. і рц. Розташоване на берегах Пруту (бас. Дунаю), поблизу Карпатських гір. За археологічними даними, місто виникло в XII ст. навколо фортеці, збудованої князем Ярославом Осмомислом для захисту Галицького князівства від половців. У долині лівого бер. Пруту до цього часу збереглися руїни фортеці. Проте вперше згадується в грамоті молд. господаря О.Доброго від 8 жовтня 1407 [САТД, 344]. Походження назви точно не встановлено. Одні вчені припускають, що вона виникла від ст.-слов. *черн* «чорний» (Чорноград), вважаючи, що цю назву Ч. дістали за споруди із землі і дуба, які були *чорні* на вигляд. Висловлюється здогад, що назва могла утворитися від

прізвища *Чорний*. У 1462 у документах згадується боярин Дума Негру, або Дума Чорний [Карп., ТЦР]. Заслугове на увагу гіпотеза, за якою назва Ч. походить від *чернівці* — вихідці з м. Черна (Черн-ов-а), згадуваного в літописі як одне з міст, що існувало на бер. Дністровського лим. Жителі Черна (чернівці) покинули насиджене місце і спорудили оселі на високому бер. Пруту. За *прізвиськом чернівці* і поселення назвали Чернівцями [Стрижак, ЕЕ, 83]. Назва утворилася від *чернь* + двоелементний суф. -ов-ці.

Чернігів — м., обл. і рц. Розташоване на правому бер. Десни (бас. Дніпра) при впадінні в неї р. Стрижень. Час заснування невідомий. Вчені висловлюють припущення, що місто бере свій початок у скіф. періоді в VII — рубіж III—II ст. до н. е., коли в бас. Десни жили старод. місцеві племена. Греки їх прозвали «меланхленами», що означає «чорні плащі». Ч. вперше згадується в угоді князя Олега з греками, за якою вони мали давати «уклади» — певні суми грошей на «руськи городы... тоже на Чернигов». Однак цілком імовірно, що Чернігів існував задовго до того, як став феодальним центром. У IX ст. був центром сх.-слов. племені сіверів. Щодо походження назви є різні припущення. Одні дослідники пов'язують її з *Чорним лісом*, який ріс колись на тому місці, де тепер стоїть Ч., що малопереконливо; інші — з іменем легендарного сіверського князя *Черного*, який відважно боровся проти хозар. До наших часів у Ч. збереглася «Чорна Могила», в якій ніби поховано князя. Проте, як показали розкопки, вона з'явилася значно пізніше, ніж було засновано місто. Отже, і топонім існував задовго до того. Тлумачення Ю.С.Виноградського про походження назви від легендарної княгині *Чорни* (Цорни) суперечить лінгвістичному аналізу, не кажучи вже про його повну необґрунтованість з історичної точки зору. Вважають, що назва Ч. могла виникнути від антропоніма *Черниг* або *Черніг* (від кореня *чорний*) за допомогою суф. приналежності -ів (О.С.Стрижак). Можна припустити походження назви від рослини *черниця* (варіанти *чернівка*, *черніга* — *Vaccinium myrtillus*). Від *черніга*, через найменування урочища *Чернігове* [Ян., ЛУ].

Чернігівка — смт., рц. Запорізької обл. Засноване 1783. Розташоване на р. Токмак (назва верхньої течії р. Молочна, бас. Азовського моря) та її пр. Сисикулака. Назву поселенню дали переселенці з Чернігівської губ. Вона утворилася за допомогою суф. -к(а) від *Чернігів*.

Черхава — р., л. пр. Бистриці (бас. Дністра). О.М.Трубачов виводить назву від дослов. **kirsava*, *kirsva*, *kirsus* «чорна». Дослівно: «Чорна річка».

Чечельник — смт., рц. Вінницької обл. Розташоване на р. Савранка, п. пр. Півд. Бугу. Виникнення Ч. відноситься до XVII ст. Назву виводять від прізвища землевласника *Чечелі*, утворена за допомогою суф. -ник.

Чигирин — м., рц. Черкаської обл. Розташоване на р. Тясмин (бас. Дніпра). Час заснування невідомий. Вперше згадується в грамоті польського короля Сигізмунда III від 1589. За цією грамотою, в Чигирині була збудована фортеця, яка служила важливим опорним пунктом шляхетської Польщі на Київщині. Гадають, що тут існувало поселення Київської Русі, зруйноване монголо-татарами. Нове поселення, яке згодом виникло, було назване від укр. слова. *чагарник* — Чигирин [Гурж., 1965, № 7]. «Чигирин — місце вкрите чагарниками». Найбільш імовірно, назва відантропонімічного походження і пов'язана з тат. іменем *Чигир*. У пам'ятках тих часів згадується Чигир-Батир. На користь цього припущення служить і присв. суф. -ин.

Чинадієве (кол. Сольва Сент-Міклош) — смт. Мукачівського р-ну Закарпатської обл. Розташоване в долині р. Латориця (бас. Дунаю). Вперше в письмових джерелах згадується 1214 під назвою Сольва Сент-Міклош, яка походила від поміщицького двору, названого іменем св. Миколи. Здавна існувала паралельна руська назва — Чинадієве. Походження її точно не встановлено. Існує народний переказ, за яким назва походить від словосполучення «чинити дії», тобто суд, розправу, яку на цьому місці чинили пани [ІМСУ, Зкп, 421]. Вірогідніше, що назва відантропонімічного походження.

Чингул (Ченгул) — р., п. пр. Молочної (бас. оз. Молочного). Назву виводять з тюрк. (ногай.) *čungyl* «неширока ковбана» [ГУ, 169].

Чичиклія (Чигакля, Чечеклія) — р., п. пр. Півд. Бугу. Назву виводять від полов. *čiček, čičak* «квітка, квітчаста» (Фен., 47; ГУ, 172). Утворена за допомогою тюрк. форманта -у.

Чкаловське — смт. Чугуївського р-ну Харківської обл. Розташоване на залізниці Чугуїв — Куп'янськ. Назва на честь радянського льотчика *В.П.Чкалова*. Засноване у 1929.

Чокрацьке — оз. на Азовському узбережжі Кримського п-ова. Назва слов. утворення від тюрк. **čökrak, čakrak* «джерело», в означенні «джерельне» (багате джерелами). Утворилося за допомогою слов. суф. -цьк(е). Звідси й назва джерела мінеральної води на сх. Кримського п-ова.

Чонгар — п-ів на пд. України, омивається водами зат. Сиваш. Назва від тюрк. **čynkara* — найменування одного з тюрк. родів, що кочував у цих місцях.

Чорна — гр.: 1) одна з найбільших верш. Кримських гір. Розташована на Головному Кримському пасмі, на зх. від м. Алушти. Схили Ч. вкриті переважно дубовим лісом, який надає їй темного вигляду. Звідси й назва; 2) одна з найбільших верш. Українських Карпат. Розташована в Чорногорах, на пн. зх. від Говерли. Схили Ч. вкриті переважно буком, а вище дубом, які створюють темний вигляд гори в порівнянні з горами навколишніми. Деякі дослідники гадають, що назва Ч. поширилась на *Чорногори*; рр.: 3) л. пр. Альми (Кримський п-ів). Вона ж Казикли-Озен. Свій початок бере неподалік від г. Чорної, від якої й одержала назву. Назва Казикли-Озен походить від тюрк. *kasik — «кілок», *-ly — закінчення + *ozen — «річка». Дослівно: «Річка, береги якої укріплені плотом»; 4) на Кримському п-ові, впадає в бухту Північну Чорного моря. Долина Ч. в пригирловій частині заболочена, тому вона від зважених в ній частинок ґрунту і торфу темна, червонувато-чорного кольору. Звідси ж 5) л. пр. Дніпра у Херсонській обл.; 6) л. пр. Свічі (бас. Дністра); 7) п. пр. Стиру (бас. Прип'яті); 8) п. пр. Дніпра у м. Смілі Черкаської обл.; 9) пр. Вілії (бас. Горині); 10) п. пр. Чорного Черемошу (бас. Пруту). Річки збирають болотні води чи мають темний колір води через наявність значної кількості органічних речовин. Звідси ж **Чорна Ріка** — утворюється злиттям Песьої Ріки й Дублянки, впадає в оз. Озеро (Міжгірський р-н Закарпатської обл.) і **Чорна Вода**, — р.-кан., п. пр. Тиси (бас. Дунаю).

Чорна Клива — верш. Українських Карпат. Розташована в Горганах. Назва від діал. *клива* «незалісна гора (вершина)» [Лящук, КГТ, 165].

Чорна Ріка — див. **Чорна**.

Чорна Тиса — р., головний витік Тиси (бас. Дунаю). Про походження назви див. **Тиса**.

Чорне море — море Атлантичного океану. Розташоване на пд. України. Походження назви остаточно не встановлено. Існує ряд етимологій, підсумованих М.Фасмером. Давня іран. назва Ч. м. — *Ахшаєна* «темне, чорне» від авест. *axšaēna* «темний, чорний» (на відкритих просторах у порівнянні з іншими південними морями). Іран. племена жили в Північному Причорномор'ї ще в III тисячолітті до н. е. За свідченням д.-гр. історика Страбона, Ч. м. називали Понтос Аксейнос (перероблене з іран.), що буквально означало «Море Негостинне»: порівняно з Егейським воно холодне, бурхливе. У I ст. н. е. Ч. м. було відоме у греків під назвами Скіфське, Північне, Темне, у римлян — Румське (тобто Римське, Візантійське). У VI ст. н. е., коли мореплавання завдяки технічному вдосконаленню суден стало більш надійним і не таким небезпечним, гре-

ки почали називати Ч. м. *Pontos Euxinos* (Понт Евксінський) — «Гостинне море», а також *Mavre Tálassa* «Чорне море». Тюрк. племенами назва Ч. м. була засвоєна у вигляді *Kara cleniz* «Чорне море». У старод. Русі починаючи з XI ст. море називали Руським, згодом — Понт-ьським, Чорним. Турки, захопивши Причорномор'я, називали його злим Чорним морем. Злим воно було для них не тільки через сильні бурі, а й через шалений опір народів Причорномор'я, які боролися проти тур.-тат. агресії. Ця назва, очевидно, і закріпилася за морем. Араби у X ст. (Масуді, 947) називали перекрученим гр. *Понтос-Найтос*. На століття раніше (847) Убн Хардадбека засвідчує його як *море Крз* — Чорне море.

Чорне озеро — 1) на зх. Волинської обл. (2 оз.). Одне з них, що поблизу смт. Шацька, з'єднане кан. з сусіднім оз. Люцимир. Пд. і пд.-сх. його бер. низькі, заболочені і заторфовані, вода з темно-зеленим відтінком. Звідси й назва; 2) на пн. зх. Житомирської обл. Береги має заболочені, вода насичена зваженими частинками торфу, темна на вигляд, що й породило назву.

Чорний Діл — верш. Українських Карпат. Розташована на вододілі Черемошу і Сучави (бас. Дунаю) в Чернівецькій обл. Про походження ім. частини складного топоніма див. Поділля. *Чорний* — за схили гори, вкриті дубом і буком, що надає їм темного вигляду.

Чорний Острів (до середини XVI ст. — Чорний Городок) — смт. Хмельницького р-ну Хмельницької обл. Розташоване у верхів'ї Півд. Бугу. Вперше згадується в документах XIV ст. під назвою Чорний Городок [Гульдман, 115]. Однак сліди земляних укріплень, які збереглися в його передмісті Вовча Гора, вказують на те, що поселення тут існувало значно раніше. Походження суч. назви точно не встановлено. За народними переказами, населення о-ва, на якому лежала головна частина поселення — Городок, вимерло від чуми. Люди, котрі zostалися живими, спалили місто, а самі переселилися на рівнину, пд. від о-ва, який почали називати Чорним. Після того як поселення на о-ві відновилося, його називали Чорноостровом, а згодом Чорним Островом. За іншою версією, менш вірогідною, назва походить від *темних дубових лісів*, що оточували городок-фортецю, від чого він здавався похмурим, чорним.

Чорний Ташлик — р., л. пр. Синюхи (бас. Півд. Бугу). Назва ім. частини гідроніма віт тюрк. **taš* «камінь», *-*lyk* — тюрк. суф. *Чорний* — за колір кристалічних порід, що виходять у руслі.

Чорний Черемош — див. Черемош.

Чорний шлях — історичний шлях, яким ходили тат.-тур. орди на Поділля і далі на Волинь, ним же гнали бранців на невільничий ринок. Обабіч шляху на десятки і сотні верст людолови залишали після себе згарища сіл і хуторів, невимовне горе і сльо-

зи. Як свідчать В. Радзівевський і В. Бурма, тридцять дев'ять великих набігів на Поділля вчинили кримські орди по цьому шляху від середини XV до кінця XVII ст. Звідси й назва *Чорний шлях*, в розумінні «страшний». Згодом Чорним шляхом ходили козацькі полки Хмельницького, він оспіваний в народних піснях і думах.

Чорнобиль — м., рц. Київської обл. Розташоване при впадінні р. Уж у Прип'ять (бас. Дніпра). Вперше згадується під 1193 як літоп. м. Київської землі, в староукраїнських пам'ятках — під 1450 [ССМ, 2, 547]. Назву виводять від праслов. **černobyľ* — один з видів полину (*Artemisia vulgaris*), утворилася як словосполучення з двох елементів: **černь* — «чорний колір» [Срезн., 3, 1562; Никон., КТС, 467] та ім. **byľ* «трава» [Срезн., 1, 203]. Інший вид цього полину — нехворощ. Аварія на Чорнобильській АЕС (1986) принесла велике лихо багатьом людям і державі.

Чорногора (Чорногори, Гуцульські Альпи) — г., розташована в пд.-сх. частині Карпат, у межах Закарпатської та Івано-Франківської обл., між Чорною Тисою, Білою Тисою і Чорним Черемошем. Разом з Горганями становить найвищу їх частину. Схили Ч. вкриті темними виверженими породами, від чого гори здаються чорними. Перша складова частина паралельної назви — від розташування масиву на *Гуцульщині*. Слово *Альпи* походить від кельт. *alp* «високі гори». Оронім Г.А. — назва нова, штучна, дана за аналогією до Альпи. Звідси ж похідна назва **Чорногорський масив** — державний заповідник. *Див. Українські Карпати.*

Чорногузка — р., л. пр. Стиру (бас. Прип'яті). Назву виводять від місцевої орнітофауни, що утворилася за допомогою суф. -к(а) і компонента *чорногуз* (лелека білий — *Ciconia ciconia* — птах роду лелека). Існує інша гіпотеза. На думку В.П.Шульгача, її слід розглядати як результат зрощення словосполучення *Чорна Гузка*, де *гуз* «вузька смужка землі» — апелятив для кількох гідронімів в Білорусії і Росії (Псковщина, Смоленщина, Новгородщина), а також в Україні — пот. Лихогуз (Івано-Франківськ), б. Нетригуз (бас. Сів. Дінця) тощо [Шульг., ГБС, 23]. Означальну част. **чорно-** зіставляють з відповідним компонентом варіанта *Калногузка*, де укр. діал. *кал* «болото, грязь» [там же, 23]. Дослівно: «вузька річка з болотяним руслом».

Чорноморка (кол. Люстдорф) — курортне с-ще на березі *Чорного моря*, за 20 км на пд. від м. Одеси. Згадується під 1830; **Чорноморське** — 1) (кол. Шейхлар, Ак-Мечеть) смт., рц. АРК. Розташоване на бер. Тарханкутського п-ова. До категорії смт. віднесено у 1957; 2) оз. на зх. Кримського п-ова. Назви за розташування біля Чорного моря. Назва утворена від словосполучення *Чорне море* за допомогою суф. -к(а). Звідси ж назва **Чорноморський біосферний**

заповідник на пд. зх. Херсонської обл. Підпорядкований Інституту зоології НАН України. Створений в 1927. Найбільший за площею заповідник України. Охорона гніздування і перельотних птахів.

Чорнухи — смт., рц. Полтавської обл. Розташоване на пн. зх. обл., на лівому бер. р. Многа, л. пр. Удаю (бас. Сули). Час виникнення невідомий. Вважають, що воно засноване на початку XVII ст. [Пад., 174, 190]. Історичні джерела свідчать, що 1261 на місці суч. Ч. був великий н. п. В Ч. і досі збереглися земляні вали-укріплення, відомі під назвою Чорнухинське лісове городище. Однак ім'я старод. поселення не збереглося. Походження назви остаточно не встановлено. В Ч. народився видатний український письменник, філософ і педагог Г.С.Сковорода. Суч. назва, очевидно, — переосмислення первинної під впливом поширення на Полтавщині функції флексії множини, що виражає патронімічне значення — надання імені поселення ім'я одного з предків (див. Решетники).

Чорнухине — смт. Перевальського р-ну Луганської обл. Розташоване у верхів'ї р. Чернушина, л. пр. Білої (бас. Сів. Дінця), на розгалуженні залізниць, що йдуть з Дебальцевого на Свердловськ і на Іловайськ. Назва від антропоніма *Чорнуха*, утворена суф. -ине. У цій місцевості до цього часу збереглося прізвище Чорнуха. Вперше згадується під 1600.

Чортала (Черталах, Черталка, Чертолая, Велика Чортала) — р., п. пр. Півд. Бугу. Назва, імовірно, від терміна *чортала*, який, як вказує В.А.Жучкевич, означає «довга сукувата колода для примітивного обробітку ґрунту» [Жучк., ОТ, 85]. Більш вірогідно — від тюрк. **čurtaq*, **čartak* «щука» і форманта *-ly. Пор. Чортомлик [ГУ, 173].

Чортків — м., рц. Тернопільської обл. Розташоване на р. Серет, л. пр. Дністра. Засноване в 1522. Вперше згадується в документах 1522 як володіння польського магната *Чортківського*. Походження назви остаточно не встановлено. Її виводять від згаданого прізвища [УРЕ 16, 221], що мало ймовірно. По-перше, похідне від цього антропоніма мало б форму Чортківське або Чортківщина; по-друге, магнати часто творили титульні прізвища від своїх маєтностей. Деякі дослідники назву Ч. виводять від урочища *Чортова долина*. Існують й інші тлумачення.

Чортомлик — 1) р., п. пр. Дніпра. Одні вважають, що гідронім походить від тюрк. **čortan*, *čartan* «щука» [Попов, 168]. Інші — від **čarta-luk* — «щучий» [Стрижак, НР, 15]. Дослівно: «Річка, багата щуками». Пор. р. Щучья в Росії, пр. Обі в її нижній течії; 2) о-в, який лежав в гирлі р. Базавлук, нині затоплений водами Каховського вдсх.; 3) смт., підпорядковане Орджонікідзенській міськраді Дніпропетровської обл. Розташоване на залізниці Кривий Ріг — Нікополь. До категорії смт. віднесено у 1957.

Чорторій (Чорторея, Чорторія) — р., п. рук. Дніпра (передмістя Києва). Назва від праслов. *čortoryia, де перший компонент *čьrt- «болотиста місцевість»; за іншим, більш вірогідним тлумаченням, — від праслов. *čьrta «лінія», другий компонент *-ryia «рити». Дослівно: «Ручай, що рие землю» [ЕСЛН, 174—175; Нероз., 187—188]. Аналогічне походження назви літоп. м. **Чорторійськ** (Черторыйск, Черторыескь) у Волинській землі, розташоване на р. *Чорторій*, від якої й перейняло назву. Перша згадка у Лаврентівському літописі під 1100. Звідси ж **Чорторія** — 1) р., л. пр. Іллі (бас. Прип'яті) в Поліському р-ні Київської обл.; 2) великий скіфський курган IV ст. до н. е. Розташований за 22 км на пн. зх. від Нікополя Дніпропетровської обл. Досліджений 1862—63 І.Є.Забеліним. Всі названі топоніми похідні від найменування річки Ч.

Чугівка (Чугуївка, Зачугівка) — р., п. пр. Сів. Дінця (бас. Дону). Назва, імовірно, пов'язана з найменуванням урочища *Чугуєве Городище*, що, як гадають, походить від імені полов. хана *Чуга*, через проміжну назву р. *Чугівки*, згодом переосмислену на Чугуївку. Більш пізня форма *Зачугівка* походить від словосполучення за *Чугівкою*.

Чугуїв — м., рц. Харківської обл. Розташоване на берегах Сів. Дінця (бас. Дону) при впадінні в нього р. *Чугівка*. Вперше згадується 1627 в КБЧ під назвою Чугуєве городище. У 1639 тут було збудовано фортецю. Назва від урочища *Чугуєве Городище* (див. **Чугівка**).

Чуднів — смт., рц. Житомирської обл. Розташоване на р. Тетерів (бас. Дніпра). Час заснування невідомий. Вперше згадується в документах 70-х років XV ст. як м.-фортеця Київського воєводства. Назва від імені Київського боярина *Чудина*, вихідця з «чудської сторони».

Чумацький шлях — див. **Кримський шлях**.

Чута — верш. Українських Карпат. Назва від рум. *ciuta* «лань» (*Сervus data*). Верш. своїми обрисами нагадує лань.

Чутівка (Чутова, КРУ — Чутовка) — р., л. пр. Коломака (бас. Ворскли). Назва похідна від смт. *Чутове*, через яке вона протікає. Утворена від кореня *чут-* за допомогою суф. *-івк(а)*.

Чутове — смт., рц. Полтавської обл. Розташоване при впадінні р. Чутівка у р. Коломак (бас. Ворскли). Виникло у *Чутовій долині*, назва якої, треба думати, відантропонімічного походження, утворилася від прізвища *Чут*. Засноване на початку 40-х років XVII ст. Про походження назви є кілька народних переказів, проте всі вони малоймовірні.

Чуфут-Кале (Чуфт-Кале, Джуфт-Кале, Кирк-Ор, Кир-йеч — руїни середньовічного печерного міста на стрімкому схилі плато,

на околиці м. Бахчисарая в АРК. Було останнім пристанищем хозар після зруйнування їхнього каганату в XI ст. У 1299 Ч.-К. захопили татари. Суч. назва тюрк., походить від **čufut kale*, де *čufut* «іудей», *kale* «фортеця» (з араб.). Дослівно: «Іудейська фортеця». Назва зумовлена тим, що хозари сповідували іудейську релігію. *Чуфт*, *Джуфт* — «подвійна». Подвійною названо за її «двоповерховість»; *кирк* «сорок», *йєр* — «барліг, нора» (тюрк.).

Ш

Шабельківка — смт., підпорядковане Краматорській міськраді Донецької обл. Розташоване на р. Маячка, л. пр. Казенного Торця (бас. Сів. Дінця). Засноване 1865 відставним офіцером російської армії, начальником Бахмутської заводської соляної контори *Шабельским* на землі, купленій у поміщика Таранова (див. Краматорськ). Звідси й назва. Утворена за допомогою суф. -івк(а) від основи прізвища **Шабельк-**.

Шайтанка (Шайтаночка, Велика Шайтанка, Лозовата, Лозоваха, Каменна, Каменовата — СГУ, 617) — р., п. пр. Мокрих Ялів (бас. Самари). Назва від араб., запозиченого з тюрк., *šaitan* «чорт, диявол, злий дух». Утворення в укр. мові за допомогою суф. -ка. Таку назву річка дістала за швидкоплинну течію води, яка, вируючи, біжить в руслі з гострими кам'яними виступами. Звідси ж паралельні назви *Каменна*, *Каменовата*, утворені від основи **камен-**, відповідно суф. -на і -оват. Варіанти *Лозовата*, *Лозоваха* утворені від *лоза*, відповідно суф. -оват і -овах. Найменування за поширення на її берегах *верболозу* (лози). (Див. Лозова).

Шайтан-Коба — сталактитова печера в Кримських горах, в масиві Карабі-яйла. Назва від *шайтан* «диявол, чорт» (араб.) + *kobe* «печера» (тюрк.). Назва зумовлена тим, що в печері виділяється багато вуглекислого газу, скупчення якого може призвести до загибелі. Тут знаходили людські черепи і кістки [«Россия», 14, 784—785].

Шайтан-Мердвен — зниження Головної гряди Кримських гір у вигляді східців. Назва від араб. *шайтан* «диявол», «чорт», запозиченого тат. з перс., *merdven* «східці» — «Чортові східці». Дійсно, тут існують східці, складені з величезних кам'яних плит і брил. Гадають, що ці гігантські сходи були створені найдавнішими з корінних жителів Гірського Криму — кімерійцями, інші приписують ці творіння таврам.

Шалигине — смт. Глухівського р-ну Сумської обл. Розташоване на р. Лапуга, л. пр. Обести (бас. Десни). Засноване наприкінці XVI ст. Назване за прізвищем одного з першопоселенців *Ша-*

лигина, який одержав тут земельний наділ за військову службу. Утворена за допомогою флексії -е.

Шандра — р., л. пр. Росави (бас. Росі). Назва пояснювалась як балтизм, її виводили від лит. *sendras* «рогоза» [Труб., ПУ]. Ймовірніше, назва походить від болотяної рослини *шандра* (*Marrubium* L.) — рід трав'янистих рослин з родини губоцвітних.

Шанець — р., л. пр. Совиці (бас. Пруту). Запозичене буковинськими говорами нім. *Schanze* — «окіп» втратило тут військову семантику, набуло нового, значно ширшого значення в розумінні «штучне заглиблення в землі» чи просто «заглиблення в землі» [Карп., ПУ, 205].

Шан-Кая — верш. в Кримських горах. Розташована в Ай-Петринській яйлі неподалік від Алупки. Назва з тат. **šan* «сокіл», **kaja* «скеля». Дослівно: «Соколина скеля». Існують інші, менш вірогідні тлумачення.

Шаргород (до 1497 — Княжа Лука, до 1585 — Карачова Пустинь, до 1859 — Шаргородок) — смт., рц. Вінницької обл. Розташоване на р. Мурашка (бас. Дністра). Відоме з 1393 як Княжа Лука. Згодом відійшло до володінь магната Яна Замоїського. Ним було побудовано тут костюл на честь католицького святого Флоріана *Шарого*, покровителя роду Замоїських, від якого замок і поселення дістало суч. назву. За іншими даними, Ш. названо по імені родоначальника Замоїських — *Шарого* (Сірого).

Шарівка — смт. Богодухівського р-ну Харківської обл. Розташоване на р. Мірчик (бас. Ворскли). Виникло на початку XVIII ст. Назву дістало від імені осавула Охтирського полку *М.О.Шарія*, який у 1700 на бер. Мірчику заснував хутір, що згодом розрісся в село. Утворена суф. -івк(а).

Шарукань — літоп. вежа-фортеця з білокам'яними стінами і кованими залізними ворітьми, постійне зимовище полов. роду *Шарука* (*Шарукана*) (донських половців). Була розташована на р. Сальниця (нині безіменний потічок), неподалік від її впадіння в Сів. Донець (бас. Дону). Звідси половці влаштовували розбійницько-грабіжницькі набіги на руські поселення. Підкорене Володимиром Мономахом 1111.

Шахтарськ (до 1953 — Катик) — м., рц. Донецької обл. Розташоване на сх. області, на автошляху Донецьк — Міллерово. Утворилося 1953 внаслідок злиття с-щ Катик, Олексієво-Орлівки й Ольхівчика. Катик — кол. тат. поселення. Після звільнення земель від тат.-тур. завойовників поблизу б. Кленової виникла сл. Олексієво-Орлівка, названа по імені багатого поміщика Олексія Орлова, який перевіз сюди зі свого маєтку в Київській губ. частину кріпаків. Уперше в документах слобода згадується

1796. У 1784 поблизу поштового тракту на р. *Ольхівчик* військо-вий старшина Облaсті війська Донського Васильєв збудував заїжджий двір, біля якого виникло поселення спочатку під назвою *Ольхівське*, а згодом *Ольхівчик*. Поблизу Ольхівчика московський купець заснував перші шахти і с-ще біля них. Згодом воно під назвою *Катик* об'єдналося з Ольхівчиком. Звідси стара назва. Нова назва від *шахтар*, утворена суф. -ськ.

Шахтне — смт., підпорядковане Харцизькій міськраді Донецької обл. Розташоване на залізниці Шахтарськ — Ловайськ. Засноване у 1957. Назва від *шахта*, утворилася від основи *шахт-* за допомогою суф. -не. Дослівно: «Селище, в якому розміщена шахта».

Шацький природний національний парк — розташований у пн.-зх. частині Волинського Полісся, у бас. Зах. Бугу та Прип'яті, в межах Волинської обл. Утворено в 1983 р. Площа — 32,5 тис. га. Мета — збереження унікальних комплексів у р-ні Шацьких озер. Підтримання екологічного балансу в регіоні, пропаганда природоохоронних знань. Означальна назва *Шацький* — похідна від м. Шацьк. Про інші елементи назви див. **Карпатський природний національний парк**.

Шацькі озера — група озер — *Свитязь, Пулемець, Луки, Пісочне* та ін. Розташовані неподалік від смт. *Шацьк* Любомльського р-ну Волинської обл., від якого походить назва.

Шевченко (до 1912 — Лиса Гора) — смт. Красноармійського р-ну Донецької обл. Розташоване пд. Красноармійська. Засноване 1913; **Шевченкове** — 1) (до 1922 — Булацилівка) — смт., рц. Харківської обл. Розташоване на залізниці Харків — Куп'янськ. Виникло 1899. Стара назва від прізвища поміщика Булацили; 2) (до 1929 — Кирилівка, Керелівка) — с. Звенигородського р-ну Черкаської обл. Розташоване на вододілі рр. Вільшанка і Гнилий Тікич (бас. Дніпра). Перша письмова згадка відноситься до 1618. На карті, складеній в середині XVII ст., на місці теп. Ш. зазначені «*Керелів ліс*» і поселення. Від назви лісу і походить старе первинне найменування села, а не просто діал. форма, як про це зустрічаємо в дослідженнях. Згодом трансформувалася на Кирилівку як смислову прив'язку до назви села, більш зрозумілої на позір топонімічного означення (засновник Кирило). Цьому, очевидно, сприяло написання польськими хроністами назви *Керелівка* як *Kirilowka*. Т.Г.Шевченко у своїх листах, у «Гайдамаках», с. називає Керелівкою. В Україні зараз 127 Шевченкових. **Шевченкове Друге** (до 1920 — Новоолексіївка) — смт. Пологівського р-ну Запорізької обл. Розташоване на лівому бер. р. Конка, л. пр. Дніпра. Засноване 1907. Назви н. п. на честь великого українського поета і художника, борця за вільну незалежну Україну,

Т.Г.Шевченка. Друга частина складного топоніма Шевченкове Друге — на відміну від найменування с. Шевченкове, розташованого неподалік в тому ж районі.

Шепетівка — м., рц. Хмельницької обл. Розташоване на берегах р. Гуска, л. пр. Цвітохи (бас. Дніпра). Час заснування невідомий. Вперше згадується в документах 1594 як село, загарбане шляхетською Польщею. На початку 20-х років XIX ст. на околиці с. Сколинці було відкрито мінеральні джерела, що витікали з-під гранітних скель. Неподалік від них 1821 збудували лікарню-санаторій. Походження назви пояснюють по-різному. За однією версією [Бабишин, 34—33], вона походить від *шенім*: вода в джерелах тихо дзюрчала — шепотіла, а тому невелике с-ще, що утворилося біля санаторію, і називали *Шенім*. Згодом за допомогою суф. -івка вона видозмінилась на суч. За іншою версією, назва походить від антропоніма *Шенот*, *Шенім* [ІМСУ, Хм], що більш вірогідно. Похідною від найменування Шепетівки є назва зал. ст. **Шепетівка-Подільська** і с-ща біля неї. Про походження другої складової частини топоніма *див.* **Поділля**.

Шипіт — р., л. вит. Турії (бас. Тиси). Місцевий географічний термін *шипіт* означає «джерело, зокрема гірське джерело, з якого вода б'є з шипінням» [Карп., ТБ, 206]. Пор. Шипіт, пот. п. пр. Дністра, з тим же означенням.

Широка — рр.: 1) у Донецькій обл., впадає в Азовське море; 2) п. пр. Кальміусу (бас. Азовського моря); 3) п. пр. Попільної (бас. Сів. Дінця). Назви, очевидно, вказують на плоскі поверхні, на яких річки під час повені *широко розливаються*.

Широка Руда — р., п. пр. Собу (бас. Півд. Бугу). Ім. частина назви, імовірно, від *руда*, *рудка* «іржаве болото, заболочена ділянка річки». Походження прикм. частини *див.* **Широка**. Дослівно: «Річка, схожа на широке іржаве болото».

Широке — смт.: 1) рц. Дніпропетровської обл. Розташоване на лівому бер. Інгульця (бас. Дніпра). Виникло в другій половині XVIII ст. як запорізький зимівник; 2) кол. с-ще шахти № 39-39 біс, підпорядковане Харцизькій міськраді Донецької обл. Розташоване на залізниці Харцизьк — Іловайськ. Назви вказують на *роздолля*, серед якого вирости поселення. Виникло у 1957 у зв'язку з будівництвом шахти.

Ширяєве (кол. Степанівка) — смт., рц. Одеської обл. Розташоване у верхів'ї р. Великий Куяльник (впадає у Куяльницький лим.). Засноване вихідцями з Болгарії у середині XIX ст. Назва за приналежність полковнику *Степану Ширяєву* [ТПСО, 82—83].

Шишаки — смт., рц. Полтавської обл. Розташоване на лівому бер. Псла (бас. Дніпра). Виникло на початку XIV ст. Назва по-

ходити від *шишак, шишаки, шишки* «горби, горбиста місцевість». На Полтавщині і Сумщині шишаками називають горби-останці, розташовані на високих берегах Псла, Ворскли і Сули (бас. Дніпра). Шишаковий рельєф найбільш типовий для лівого бер. Псла біля с. Шишаки.

Шкло — 1) р., л. пр. Сяну (бас. Вісли). Назва семантично прозора, походить від апелятива *шкло*, обумовлена прозорістю води в річці; 2) смт. Яворівського р-ну Львівської обл. Розташоване у верхів'ї р. Шкло, п. пр. Сяну (бас. Вісли), від якої й перейняло назву; 3) звідси ж назва курорту Шкло у тому ж районі.

Шляховий — р., л. пр. Кам'янки (бас. Півд. Бугу). Виникнення назви можна віднести до тих часів, коли річки були основними шляхами сполучення. Утворена від прикм.-апелятива *шляховий*. Аналогічні назви мають н. п., які дістали їх за розташування біля значних шляхів.

Шовб — верш. Українських Карпат. Назва від місцевого географічного терміна *шовб* — «стрімка, скеляста вершина» [Лящук, КГТ, 165].

Шостка — 1) р., л. пр. Десни (бас. Дніпра). Назву виводять від порядкового числівника *шоста* — шоста притока Десни від її витoku; 2) (кол. Лукотки) м. обласного підпорядкування, рц. Сумської обл. Розташоване на р. *Шостка*, л. пр. Десни, від якої й перейняло суч. назву. Засноване в першій половині XVIII ст. і було відоме під назвою Лукотки. 1736 під час будівництва порохового заводу виник «посад» Шостка, який згодом злився з поселенням Лукотки.

Шпиків — смт. Тульчинського р-ну Вінницької обл. Розташоване у верхів'ї р. *Шпиківка*, л. пр. Півд. Бугу, на автошляху Вінниця — Могилів-Подільський. Час заснування невідомий. Вперше згадується в письмових документах під 1507 як Ошпеків. Суч. назва це, очевидно, переосмислене старе найменування *Ошпеків*. Суф. -ів дозволяє припустити, що давня назва антропонімичного походження. Звідси ж *Шпиківка* — р., п. пр. Півд. Бугу, протікає через смт. *Шпиків*.

Шпиці — верш. в Українських Карпатах. Розташована в Чорногорі. Складена з твердого, т. зв. магурського пісковика і має форму гострого піка, схожого на *шпицю*. Звідси й назва. Подано у формі множини, бо верш. виступає кількома шпицями.

Шпола — м., рц. Черкаської обл. Розташоване на р. Шполка, л. пр. Гнилого Тікичу (бас. Півд. Бугу). Час заснування невідомий. Вперше згадується в документах XVIII ст. як село Звенигородського староства, загарбаного шляхетською Польщею [УРЕ, 15, 377]. Походження назви остаточно не з'ясоване. Існує два народних перекази. За одним з них місцевість, розташовану на пн. зх.

від суч. с-ща Златопіль, що лежить за 30 км від Ш. — лісостеп, в минулому називали *Вспольє*. Ця назва перейшла і на урочище — балку, розміщену поблизу Ш., а згодом і на поселення, що тут виникло. З приходом поляків слово змінилося спочатку на *Вшпольє*, пізніше на *Шпольє*. Згодом «ь» випав і залишилася суч. транскрипція. За іншим переказом, назва нібито походить від прізвища *Янкія Шпуля*, який мав тут над шляхом в XVII ст. корчму, що менш ймовірно. (За свідченням місцевого краєзнавця В. Білецького).

Шполка — р., л. пр. Гнилого Тікичу (бас. Півд. Бугу). Назва похідна від найменування м. *Шполи*, через яке вона протікає. Утворена за допомогою суф. -к(а).

Штерівка — смт., підпорядковане Краснолуцькій міськраді Луганської обл. Розташоване неподалік від автошляху Луганськ — Красний Луч. Село Ш. засноване в кінці XVIII ст. полковником *І. Штеричем*. Назва утворена від антропонімічної основи *штер-* за допомогою суф. -івк(а).

Шубранець (кол. назва Собранец) — р., л. пр. Пруту (бас. Дунаю). Назва *Собранец* фактично змінилася на *Шубранець* у XVII—XVIII ст. Стара назва *Сзьбраньць* означала «збірна річка, з'єднання декількох притоків» [Карп., ТБ, 207].

Шукайвода — р., л. пр. Збруча (бас. Дністра). Назва від пересихання русла влітку [Бабишин, 30]. Утворилася від словосполучення *шукати воду* [Гурж., 1955, № 11].

Шумське — смт., рц. Тернопільської обл. Розташоване на р. Вілія, л. пр. Горині (бас. Прип'яті). Місто часів Київської Русі. Вперше згадується в Суздальському літописі під 1149 як Шумск, Шюмск, Шюмескъ. Назву виводять від праслов. **šuma* «листя, ліс». Пор. болг. *шума* «листя, ліс», м. Шумен у Болгарії, с.-х. *шіма* «ліс», «сухе дерево», словен. *šūta* «листя, хмиз», д.-ч. *šūta* «ліс» і топонім Шумова, Чеській ліс [Фасм., 4, 487; ЕСЛН, 175]. Утворена від топооснови *Шум-* за допомогою суф. -ськ(е).

Щ

Щастя — м., підпорядковане Жовтневій райраді м. Луганська Луганської обл. Розташоване на лівому бер. Сів. Дінця (бас. Дону). Засноване в середині XVIII ст. селянами-кріпаками, які тікали сюди з Правобережної України від гніту польських та українських поміщиків. На ознаку врятування від важкого визискування, мріючи про щасливе життя без панської сваволі, вони дали поселенню назву Щастя. Однак уже в другій половині XVIII ст. знову потрапили до кріпацького ярма російських поміщиків.

Щебетівка — смт. Судацького р-ну АРК. Розташоване в долині р. Отуз (Отузи), що впадає в Чорне море. Наприкінці XIII ст. Отузька долина й гавань за згодою золотоординського ханства в Криму переходять у володіння до венеціанців, які побудували тут порт Прованта. 1365 порт захопили генуезці й перейменували на Отузи. Суч. назва дана в серпні 1946 на честь лейтенанта Радянської армії *М.Ф.Щебетова*, який загинув смертю хоробрих під час визволення поселення від фашистів 1944. Утворена за допомогою суф. -івк(а).

Щербинівка — смт., підпорядковане Держинській міськраді Донецької обл. Розташоване на р. Кривий Торець, п. пр. Казенного Торця (бас. Сів. Дінця). Виникло в XVII ст. на місці х. Щербинівського там, де була застава богуславського *козака Антона Щербини*, котрий героїчно загинув у боротьбі з татарами. Назва утворена за допомогою суф. -івка від основи прізвища Щербин-.

Щербинці — р., л. пр. Черлени (бас. Пруту). Кол. назва Щербинці. Протікає через с. Щербинці, узявши від нього назву разом з її множиною [Карп., ТБ, 205]. З часом назва Черлена трансформувалася на Щербинці.

Щирець (в КРУ — Щерек) — пот., л. пр. Дністра. Назва від *щера* — «стріщинуватий камінь, сланцювата порода, якої багато в долині річки»; «чистий без домішок пісок»; «незаймане підґрунтя» [Грінч., 4, 526]. Утворена за допомогою суф. -ець. *Щерек* — польська форма гідроніма; 2) смт. Пустомитівського р-ну Львівської обл. Розташоване на пот. Щирець, л. пр. Дністра, від якої й одержало назву. Свт. з 1940.

Щорс (до 1935 — Сновськ) — м., рц. Чернігівської обл. Розташоване на р. Снов (бас. Дніпра). Виникло у другій половині XIX ст. біля зал. ст. Сновськ, від якої й походить кол. назва м. Назва станції від р. Снов. Суч. назва на честь видатного полководця, героя громадянської війни *М.О.Щорса*.

Ю

Юнокомунарівськ (кол. Юних Комунарів) — смт., підпорядковане Єнакієвській міськраді Донецької обл. Розташоване за 5 км на сх. від зал. ст. Єнакієве. Засноване 1912 у зв'язку з будівництвом кам'яновугільної шахти. Назва утворена від словосполучення *юні комунари* за допомогою суф. -ськ.

Юр'ївка — смт.: 1) Павлоградського р-ну Дніпропетровської обл. Розташоване на р. Мала Тернівка (бас. Дніпра). Близько 1700 запорізькі козаки заснували тут с. Малу Тернівку. 1777 Катери-

на II подарувала своєму сателіту *Георгію (Юрію) Герсеванову*, який назвав її своїм ім'ям. Назва від кореня *юр-* за допомогою суф. *-їв-*ка; 2) (кол. Щегловка) Лугутинського р-ну Луганської обл. Розташоване на р. Біла, п. пр. Лугані (бас. Дону); с. засноване в 40-х роках XIX ст. під назвою Щегловка. Суч. назва з 70-х років XIX ст., походить від прізвища поміщика *Юр'єва* та суф. *-ка*.

Юшанли (Юшанкли, Юшанла) — р., л. пр. Молочної (бас. Азовського моря). В.Фоменко назву виводить від тюрк. **için*, *içinip* «насолада, задоволення». Не виключено, що назва виникла з тюрк. прикм. **jušanlu* «полинна». Пор. д.-р. *евшан*, суч. *емшан* (у відомому вірші А.Майкова).

Я

Яблуніцький (Яблунькі, Ясіньський, Татарський) **перевал** — один з найзначніших перевалів в Українських Карпатах. Проходить між Горганями і Покутсько-Буковинськими Карпатами. Зв'язує залізницею і шосейною дорогою Рахівщину і Надвірнянщину. Назва від с. *Яблунця* Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл., розташованого на початку перевалу, і утворена за допомогою суф. *-цьк-ий*. Найменування с. від *яблуня*. Дана за поширення в цій місцевості диких яблунь. Паралельна назва *Ясіньський* від смт. *Ясіня* Рахівського р-ну Закарпатської обл.; *Татарський* — від *татари*. Цим перевалом ішла татарська орда на Закарпаття.

Яблунця — **верш.** в Українських Карпатах. Розташована в Покутті. Назва від *яблуня*, утворена суф. *-иц(я)*. Назва за поширення на її схилах диких яблунь (*див.* **Яблунівка**).

Яблунів — смт. Івано-Франківської обл. Розташоване на лівому бер. р. Лючка (бас. Дунаю) біля пн.-сх. підніжжя Карпат. Засноване наприкінці XVI ст. як село, що належало магнату *Яблунівському*. У цій місцевості багато *диких яблунь*. Звідси й назва. Утворена за допомогою суф. *-ів* від основи *яблун-*. Прізвище магнат взяв собі, очевидно, від свого поселення. «Модний» спосіб, поширений у ті часи.

Яблунівка — **рр.:** 1) л. пр. Золотої Липи (бас. Дністра); 2) п. пр. Зах. Бугу. Назва від *яблуня* (*Malus Mill*) — рід дерев, рідше кущів з родини розоцвітних. У долинах річок в минулому були поширені дикі яблуні. Пор. **Альма**.

Яворів — м., рц. Львівської обл. Розташоване в верхів'ї р. Шкло, п. пр. Сяну (бас. Зах. Бугу). Перша згадка відноситься до 1408. Назва від *явір*, утворена суф. *-ів*; можливо, через антропонімічний проміжок від прізвища *Явір*.

Ягорлік (Яурлік, Егорлік, Паскова) — р., л. пр. Дністра. Щодо походження назви існує кілька тлумачень. Найбільш імовірним є припущення М.Фасмера, який виводить її від тюрк. **ägri* «кривий», **ägrilik* «кривизна» [Фасм., 4, 546; 2, 8]. Форма *Егорлык* — вторинна, є зближенням з іменем *Егор*. Найменування *Паскова* (XVIII ст.) — прикм. (неприсвійне) утворення від *пасок* «пояс»: у ті часи Я. був межевою прикордонною річкою [ГНП, 99—100].

Ягорлицький лиман — зат. на пн. Чорного моря, в Миколаївській і Херсонській обл. Про походження назви *див. Ягорлік*.

Яготин — м., рц. Київської обл. Розташоване на р. Супой, л. пр. Дніпра. Вперше згадується в середині XVI ст. як *miasteczko Jachotyń*. Походження міста невідоме. Припускають, що така назва, як найменування поселення, існувала задовго до того, як даний н. п. став містом. Назву виводять від особового імені *Яго* > *Ягота* праслов. походження, бере свій початок від праслов. **ago* (від кореня **ōg* «плід», «ягода», «рости», «збільшуватися»). При його початковому голосному розвинувся протетичний *ј*. Утворилося, очевидно, від власного імені *Ягота* з присв. суф. -ин [Франко 3., 38].

Яйла (Джайляу) — плоске, безлісе вершинне плато головної (південної) гряди Гірського Криму, гірське пасовисько Криму. Назва з тюрк. **jaila* «літнє пасовисько».

Якимівка — смт., рц. Запорізької обл. Розташоване неподалік від лим. Молочного на залізниці і автомагістралі Москва — Сімферополь. Заснували мордовці, переселенці з Тамбовської губернії 1833, на місці ногайського с-ща Азберду. Назва Я. за ім'ям справника *Якима*, що керував переселенцями. Утворена за допомогою суф. -івк(а).

Яланець — р., л. пр. Савранки (бас. Півд. Бугу). Назва від тюрк. **jalan* «степ, рівнина, долина», утворена за допомогою укр. суф. -ець. Дослівно; «Степова річка» [Радл., 3, 157, 1879; Преображ., 1, 213].

Яловичора (Яловичера, Яловичірка, Єловичірка, Єлочірка) — р., п. пр. Білого Черемошу (бас. Дунаю). Назва являє собою румун. утворення від укр. *Яровиця* — найменування гори, біля якої протікає річка. Оронім *Яровиця* пов'язують зі словом *яровий* «весняний». Назва р. — румун. демінутив на -оага, з дисиміляцією *р-р* > *л-р*. Форма *Єловичора* виникла в гуцульських говірках внаслідок заміни початкового *я* на *є*. Звідси назва *Яровиця* (Єровиця) — р., л. пр. Яловичори [Карп., ТБ., 208—209].

Ялпуг — 1) оз. на пд. зх. Одеської обл. Розташоване в долині Дунаю, поблизу м. Болграда; 2) р., впадає в оз. Ялпуг. Назву виводять від тюрк. **jalpuh* «цукровий», за білі, як цукор, береги озера. Не виключений зв'язок з тур. **jalpuik* — «мілке неспокійне місце в воді» [Радл., 3, 186; Фасм., 4, 555].

Ялта — 1) м. республіканського підпорядкування АРК. Порт на Чорному морі. Центр курортного р-ну Південного берега Криму. Час заснування невідомий. В античний період існувало грецьке місто Яліта. У XII ст. поселення належало половцям (кримським), про що згадував арабський географ Ібн-Едрізі, називаючи його Галітою, або Джалітою (1145). У XIV ст. італійці називали місто Калітою, Гіалітою, Еталітою. Назва від гр. *ялос* «берег» [«Россия», 14, 74]. Звідси ж **Ялтинський гірсько-лісний державний заповідник**, у якому здійснюється вивчення і охорона природного комплексу Головної гряди Кримських гір; 2) смт. Першотравневого р-ну Донецької обл. Розташоване на бер. Білосарайської коси Азовського моря. Засноване 1780 переселенцями з Кримської Ялти.

Ямпіль — смт.: 1) (кол. Янушпіль, Янпіль) Білогірського р-ну Хмельницької обл. Розташоване на р. Горинь (бас. Прип'яті), поблизу городища літоп. м. Тихомль, котре входило до складу Київської Русі. Засноване на початку XVI ст. Магнат Сенюта продав поселення і городище єпископу віленському князю *Янушу*, який і назвав його *Янушпіль*. Згодом ойконім трансформувався на *Янпіль*, *Ямпіль*. Назва утворена від кореня *Ян* та елемента *-піль* від слова *поле*. Суч. назва виникла, очевидно, під впливом терміна *ям*, видозмінене тат. *дзям* «поштова станція», якою в свій час був Я.; 2) (до 1618 — Клин, до 1935 — Янпіль) рц. Сумської обл. Засноване в XVII ст. Розташоване на р. Івотка (бас. Десни). Гадають, що назва Я. принесена переселенцями з *Ямполья* (нині *Ямпіль* Білогірського р-ну Хмельницької обл.); 3) Краснолиманського р-ну Донецької обл. Розташоване на правому бер. Чорного Жеребця (бас. Сів. Дінця). Вперше згадується в документах 1665. Засноване на місці сторожового запорізького пікету. Назва остаточно не з'ясована. Існує думка, що вона також принесена переселенцями.

Янгул — оз. на пн. Кримського п-ова. Щодо походження назви існує кілька версій. Найбільш вірогідна, яка вказує на утворення її від тат. **jan* «обабіч, сторона, збоку» і *gul* «вода, озеро». Дослівно: «озеро обабіч» (поблизу Сиваша).

Янчокрак (Сухий Янчокрак, Карачокрак, Чекра, Янчукрак, Анчикрак) — р., л. пр. Дніпра. Щодо походження назви існує ряд тлумачень. Д.І.Яворницький пов'язував її з тюрк. **jangi* «новий» і **čokrak* «джерело» чи «жива здорова вода» [Франко 3., 20]. Виводять також другий елемент гідроніма з тюрк. **čikra* «густий чагарник, зарості шипшини, тернівника». Існують відомості, що 1680 на берегах Я. росли густі чагарники (В.Фоменко), що менш вірогідно. За М.Фасмером, з тур. *jan* «збоку, сторона» і крим.-тат. **čokrak* «джерело», очевидно, в значенні «тогобічний чокрак, зачокрак» (пор. *Зарічне, Заболоття*).

Янчур (Янчул, Янчуль, Юнчул та ін.) — р., п. пр. Гайчуру (бас. Самари). Назва від тюрк. означального слова **jan* «сторона, бік» і **-čul(-čol, -šol)* «степ збоку» — на відміну від головного кочовища ногайців [Отін, ГСУ, 61]. Як вказує дослідник, форма *Янчур* виникла внаслідок розподібнення: в минулому Я. і Гайчур були відомі під однією назвою — Янчул. Щоб відрізнити їх, і виникло розподібнення на *Гайчур* і *Янчур*, причому остання могла виникнути під впливом тат. антропоніма — імені *Янчур*.

Яремче (Яремча) — м. Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл. Розташоване на р. Прут (бас. Дунаю), на автошляху Івано-Франківськ — Ужгород. Виникло з хутора, заснованого на початку XVIII ст. За народним переказом, назва Я. походить від імені *Ярема* — сина старшини із с. Ямне, якому батько наділив тут угіддя, де й було засновано хутір. Назва утворена від основи *Ярем-* за допомогою суф. *-че*. Впродовж довгого часу ойконім був відомий як Яремче. Згодом невинновдано змінено родову форму на Яремча. Зараз назві міста повернуто її первісну форму.

Ярилгач — бух. Чорного моря біля Кримського узбережжя; 2) оз. на Чорноморському узбережжі в АРК. Назва від тюрк. **jaril-gač* із **agač* «порятунок, визволення, перемога, торжество».

Ярова — смт. Краснолиманського р-ну Донецької обл. Розташоване на лівому бер. р. Сів. Донець (бас. Дону). Засноване 1670 переселенцями з-за Дніпра. Перші будівлі біля *глибокого яру*. Назва від *яр* за допомогою суф. *-ов(а)*.

Яровиця — див. Яловичора.

Ясенець — р., п. пр. Словечної (бас. Дніпра). Назва від *ясен* (*Fraxinus L.*), утворилася за допомогою суф. *-ець*. Звідси ж **Ясениця** — рр.: 1) п. пр. Дністра; 2) п. пр. Стривігору (бас. Дністра), назва утворилася від основи *ясен-* за допомогою гідронімічного суф. *-иця*; **Ясеницький Рів** — р., п. пр. Зах. Бугу (бас. Вісли). Назва першого компонента від основи за допомогою форманта *-ицький*. Назва другого компонента від апелятива *рів*, що перейшов у власну назву; **Ясенка** — р., п. пр. Стрия (бас. Вісли), назва від основи, утворена суф. *-к(а)*.

Ясинувата — м., рц. Донецької обл. Розташоване неподалік від верхів'я рр. Кальміус (бас. Азовського моря) та Кривий Торець (бас. Сів. Дінця). Виникнення міста пов'язане з будівництвом 1869—1872 Константинівсько-Оленівської залізниці. Назву зал. ст., а згодом і с-ще дістали від сл. *Ясинівки*, розташованої за 4 км, котра виникла 1690 на місці запорізького займища. Найменування слободи — від поширення в минулому *ясена* (*Fraxinus L.*). Утворена за допомогою суф. *-увата*. Звідси ж назва смт. **Ясинівка**, підпорядкованого Макіївській міськраді.

Ясіня (Ясиня) — смт. Рахівського р-ну Закарпатської обл. Одне з наймальовничіших поселень Карпат. Розташоване поблизу карпатських вершин Говерли, Петроса і Близниці на р. Чорна Тиса (бас. Дунаю). Перша писемна згадка про Я. відноситься до 1555. У районі багато *ясена* (*Fraxinus L.*) — рід рослини з родини маслинових. Звідси й назва. Закінчення *-я* відіграє роль словотворчого засобу. Звідси **Ясінський перевал** — *див.* Яблуницький перевал; **Ясінянський Менчул** — *див.* Менчул.

Ясна Поляна — смт., підпорядковане Краматорській міськраді Донецької обл. Розташоване на р. Маячка, л. пр. Казенного Торця (бас. Сів. Дінця). Перша згадка відноситься до 1767. Слобода виникла край лісу, на відкритій підвищеній *поляні*. Звідси назва. З 1962 віднесене до категорії смт. Пор.: неподалік смт. *Ясногірка*.

Ясне (кол. Наркевичі) — смт. Волочиського р-ну Хмельницької обл. Розташоване між верхньою течією р. Півд. Буг та залізницею Тернопіль — Хмельницький. Засноване 1950 в зв'язку з будівництвом цукрового заводу. Назва від прикм. *ясний* в розумінні «гарне, красиве». Кол. назва посесивна — виникла від прізвища землевласника *Наркевича*.

Ясногірка — смт., підпорядковане Краматорській міськраді Донецької обл. Розташоване на р. Казенний Торець (бас. Сів. Дінця), у півніжжі одного з відрогів Донецького кряжа, відомого здавна як урочище *Ясна гірка*. Дослівно: «Освітлена сонцем гірка». На Донеччині підвищення називають горами. Поселення виникло у 1865.

Яськівка — п. рук. Дніпра в Нікопольському р-ні Дніпропетровської обл. Назва, імовірно, етнонімічного походження, на що вказує суф. *-івк(а)*. Вихідним, ймовірно, є слово *ясько*, *яськи* — літоп. синонім алан, алани — вихідців з Північного Кавказу, що жили по сусідству з Київською Руссю. В одному із записів літописець розповідає про те, що син Київського князя Володимира Мономаха Ярополк одружився з донькою аланського князя: «Приведе себе жену красну вельми, яського князя дщерь» [Плетн., 54]. Утворився гідронім за допомогою суф. *-івк(а)*. Звідси, очевидно, назви кількох сіл: **Яськи** на Одещині, **Яськове** на Чернігівщині, **Яськівці** на Хмельниччині; утворені через проміжний антропонім — прізвище або ім'я *Ясько*.

Ятвяги — с. Мостицького р-ну Львівської обл. Розташоване на автошляху Львів — Самбір. Уперше згадується під 1448. Назва пов'язана з *ятвягами* (судовлянами) — зх. балт. народом, — які жили з кінця X по кінець XIII ст. у цих місцях і були активними учасниками сх.-слов. історії [Непокуп., 34].

Ятрань (Єтрань, Ятран) — р., п. пр. Синюхи (бас. Півд. Бугу). Назва не зовсім розгадана. Її виводять з фрак. *jē-tr* «швидкий» та слов. суф. *-ань(-ан)*.

ДЖЕРЕЛА

У тексті «Словника» назви джерел подано у квадратних дужках за допомогою умовних скорочень, наведено прізвища авторів (повно або скорочено), при наявності — том, випуск, № збірника, журналу чи газети (прямий шрифт, № сторінки — курсивом), дату їх виходу. Пропонований список не слід розглядати як бібліографічний показчик з топоніміки України. У «Словник» внесено лише ті джерела, що стосуються поданих топонімів.

- Абаєв — *Абаєв В.И.* Осетинский язык и фольклор. — М.; Л., 1949.
- Агеева — *Агеева Р.А.* Происхождение имен рек и озер. — М.: Наука, 1985.
- Ан. — *Антонова С.* О чем говорят названия рек // Наука и жизнь.— 1982. — №10.
- АПУ — *Археологічні пам'ятники Української РСР.* — К., 1966.
- Арх. — *Археологія УРСР.* — К., 1971.
- АТП — *СССР. Административно-территориальное деление союзных республик.* — М., 1983.
- АЮЗР — *Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной Комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском военном и Волынском генерал-губернаторе. Ч. 1—8.* — К., 1859—1914 (перша цифра означає частину, наступна — том).
- Бабишин — *Бабишин С.Д.* Топоніміка в школі. — К.: Рад. шк., 1968.
- Багалій — *Багалій Д.І.* Історія Слобідської України. — Х., 1918.
- Багалій, ЗП — *Багалій Д.І.* Заселення Південної України. — Х., 1920.
- Баймут — *Баймут Т.В.* Гідроніміка Житомирщини // Доповіді та повідомлення на звітній науковій конференції, присвяченій підсумкам науково-дослідної роботи за 1959 р. — Житомир, 1960.

- Баскак. — *Баскаков Н.А.* Введение в изучение тюркских языков. — М.: Высш. шк., 1969.
- Бац. — *Баценко К.С.* Місцеві апелятиви з топонімії Хмельниччини // Питання сучасної ономастики. — К.: Наук. думка, 1976.
- Бевз. — *Бевзенко А.Т.* Назви річок між гирлом Дністра і Дунаю // Питання сучасної ономастики. — К.: Наук. думка, 1976.
- Бел. — *Белецкий А.А.* Лексикология и теория языкознания (ономастика). — К., 1972.
- Берг. — *Берг Л.С.* О русской географической номенклатуре // Изв. Всес. геогр. о-ва, т. 77, 1945, № 3.
- Берз. — *Берзин Э.* Западные индийцы и загадка амазонок // Знание — сила. — 1983. — № 2.
- Біл. — *Білецький А.О.* Борістенес — Данапріс — Дніпро // Питання топоніміки та ономастики. — К.: Вид-во АН УРСР, 1962.
- Б.-Н. — *Білецький-Носенко П.* Словник української мови. — К.: Наук. думка, 1966.
- Бобрин. — *Бобринский Л.Л.* Записки о Смеле. — СПб., 1899.
- Бонд. — *Бондалетов В.Д.* Русская ономастика. — М.: Просвещение, 1983.
- Бопл. — *Боплан.* Описание Украины. — СПб., 1832.
- Брайчев. — *Брайчевський М.Ю.* Давньослов'янська топоніміка Прикарпаття і Придунав'я // Питання топоніміки і ономастики. — К.: Вид-во АН УРСР, 1962.
- БСЭ — *Большая Советская Энциклопедия*, т. 1 — 25, М. Географічні статті, що стосуються Української РСР.
- Бутник-Сівер. — *Бутник-Сиверский Б.* О городе Белая Церковь // Сов. археол. — 1958. — № 2.
- Буч. — *Бучко Д.Г.* Давньоруські елементи в топонімії Покуття // Давньоруська ономастична спадщина в східно-слов'янських мовах. — К.: Наук. думка, 1986.
- Буч. ОП — *Бучко Д.Г.* Ойконіми Покуття: Автореф. дис. канд. філол. наук. — Чернівці, 1992.
- БЭ — *Энциклопедический словарь* / Изд. Ф.А. Брокгауз и И.А. Ефрон. — СПб, 1890. — Т.1.

- Ван. — *Ванагас А.* К проблеме так называемых первичных гидронимов в балтийских и некоторых славянских языках // Питання сучасної ономастики. — К.: Наук. думка, 1976.
- Велич. — *Величко С.* Летопись событий в Юго-Западной России в ХУІІ ст. — К., 1848. — Т.1.
- Виноград. — *Виноградський Ю.С.* Назви міст та річок Чернігівщини // Мовознавство. — К., 1957. — Т.14.
- ВН — *Горпинич В.О., Лобода В.В., Масенко Л.Т.* Власні назви і відтопонімні утворення Інгуло-Бузького межиріччя. — К., 1977.
- Вост. — *Востоков А.Х.* Задача любителям этимологии // Санкт-Петербургский вестник. — СПб., 1812. — № 2.
- Гагк. — *Гагжаев К.Е.* Историко-лингвистическое значение скифской ономастики Северного Причерноморья // Питання сучасної ономастики — К.: Наук. думка, 1976.
- Гайдуч. — *Гайдученко В.* Як заснували місто // Наука і суспільство. — 1975. — № 5.
- Галас — *Галас К.Й.* Из топонимики Закарпаття // Зб. Ужгород. держ. ун-ту: Доп. та повідомл., 1. Сер. іст-філол. — Ужгород, 1957.
- Галас, ТЗО — *Галас К.И.* Топонимика Закарпатской области (названия населенных пунктов): Автореф. дис. канд. филол. наук. — Ужгород, 1960.
- Гамкр., Иван. — *Гамкрелидзе Т.В., Иванов В.В.* Древняя Передняя Азия и индоевропейская проблема: Временные и ареальные характеристики общеевропейского языка по лингвистическим и культурно-историческим данным // Вестник древней истории. — М.: Наука. — 1980. — № 3.
- Ган. — *Ган К.Ф.* Опыт объяснения кавказских географических названий // Сб. мат-лов для описания местностей и племен Кавказа. — Тифлис, 1909. — Вып. 10.
- Гар. — *Гарнага І.В.* Звідки ця назва // Рад. Поділля, 1970—1972.
- ГАУ — *Гідронімічний атлас України. Проект* // За ред. К.К. Цілуйка. — К.: Наук. думка, 1967.

- ГЕУ — *Географічна енциклопедія України*. — К., 1989. — Т.1.
- ГНП — *Гідроніми Нижнього Подністров'я* // За ред. Ю.О.Карпенка. — К.; Одеса: Вища шк., 1981.
- Горож. — *Горожанкіна Л.В.* Топонімія Роздільнянського району Одеської обл. // Питання сучасної ономастики. — К.: Наук. думка, 1976.
- Горпин. — *Горпинич В.О.* Праслов'янські релікти у східно-слов'янських мовах. — К.: Наук. думка, 1986.
- Горяев — *Горяев Н.* Этимологический словарь русского языка: 2-е изд. — Тифлис, 1896.
- ГПР — *Городские поселения в Российской империи*. — СПб., 1861. — Т.2.
- Гран. — *Грановский А.* Полтавская епархия в ее прошлом и настоящем. — Полтава, 1901. — Вып.1.
- Греков — *Греков Б.Д.* Киевская Русь. — М., 1953.
- Грінч. — *Грінченко Б.Д.* Словарь української мови. — К.: Вид-во АН УРСР. — 1958—1959. — 4 т.
- Грушевський — *Грушевський М.* Ілюстрована історія України. — К.; Відень, 1921.
- Грушевський М. — *Грушевський М.* Історія Козаччини // Вітчизна. — 1989. — № 2; № 7.
- ГУ — *Железняк І.М., Корепанова А.П., Масенко Л.Т. та ін.* Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках. — К.: Наук. думка, 1981.
- Гульдман — *Гульдман В.* Памятники старины в Подолии. — Каменецк-Подольск, 1901.
- Гумецька — *Гумецька Л.Л.* Топоніміка української актової мови XIV-XV ст. // Мовознавство. — К, 1957. — Т.14.
- Гурж. — *Гуржій І.О., Макаренко Л.Л., Жевахов П.І.* Історія назв // Наука і суспільство. — 1965. — № 1—5, 7—8, 11; 1966. — № 2, 4—6, 9—12.
- ГШ — *Географія в школі*. — 1979. — № 6.
- Даль — *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка. — М.: Рус. яз., 1978—1980. — Т.1—4.
- Дальг — *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка / Под ред. Бодуэна де Куртене. — СПб.; М., 1905—1909.

- Данил. — *Данилевский Г.П.* Сочинения. — СПб., 1901. — Т.1.
- Дем. — *Демчук М.О.* Українські ойконіми-композиції давньоруського відантропонімічного походження // Давньоруська ономастична спадщина в східно-слов'янських мовах. — К.: Наук. думка, 1986.
- Дерк. — *Деркач П.М.* Короткий словник синонімів української мови. — К., 1960.
- Дечев. — *Дечев Д.* Тракийские названия на наши реки // Изв. на ин-та за бълг. език., 1954. — Кн. 3.
- Дзен. — *Дзендзелівський Й.О.* Словник лексики говірок Нижнього Подністрів'я // Лексикологічний бюлетень. — К., 1953.
- Доброд. — *Добродомов.* Оскол // Русская речь. — 1986. — № 3.
- ДС — *Древнетюркский словарь.* — Л.: Наука, 1969.
- Думін — *Рец. на рукопис другого видання «Топон. словн. України»,* 1978.
- Думін, О. — *Думін Б.Я.* Охрана или слом топонимики (на примере УССР) // ВКТ. — Л., 1965.
- Думін, Р. — *Думін Б.Я.* Неофіційна рецензія на «Топонімічний словник-довідник Української РСР», 1974.
- Думін, ТУК — *Думін Б.Я.* До топонімії Українських Карпат // Питання географії Українських Карпат. Географ. зб. — Вип. 9. — С. 154—161.
- Дьомін — *Дьомін П.* Так Ровно чи Рівне? // Роб. газ., 1991. — № 85, 1 травня.
- Дяч. — *Дяченко Т.М.* Ізюм: Історико-краєзнавчий нарис. — Х., 1963.
- Дяч., А — *Дяченко В.Д.* Антропономічний склад українського народу. — К., 1965.
- Дяч., В. — *Дяченко В.Д.* Відбитки історії, етнографії та природи України в назвах її населених пунктів. — К.
- Дяч., ННП — *Дяченко В.Д.* Про назви населених пунктів України етнічного походження // Питання топоніміки та ономастики. — К.: Вид-во АН УРСР, 1962.
- Ев. — *Эварницкий Д.* Вольности запорожских козаков. — СПб., 1890.

- ЕСЛН — Желєзняк І.М., Корепанова А.П., Масенко Л.Т., Стрижак О.С. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі. — К.: Наук. думка, 1985.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови. — К.: Наук. думка, 1982—1983. — Т.2; 1989. — Т.3.
- Желєзняк — Желєзняк І.М. До походження гідроніма Цибульник // Питання гідроніміки. — К.: Наук. думка, 1971.
- Желєзняк, А. — Желєзняк І.М. Антропоніми з усіченим другим компонентом композита в сербохорватській мові // Мовознавство. — 1971. — №1.
- Желєзняк, БСР — Желєзняк І.М. Основные балто-славянские реликты в гидронимии Украины // Общесловян. лингвистич. атлас. — М., 1978.
- Желєзняк, П — Желєзняк І.М. Гідронімія і топонімія топоніміка (бас. Ірпеня) // Питання історичної ономастики. — К.: Наук. думка, 1994.
- Желєзняк, ГКП — Желєзняк І.М. Гідронімікон Київського Полісся і центральноєвропейський топонімний ареал // Київське Полісся. — К.: Наук. думка, 1989.
- Желєзняк, ГКТУ — Желєзняк І.М. Група континуентів І — Є, *(S) џ̑̑- у топоосновах України // Мовознавство. — 1991. — №6.
- Желєзняк, ДГК — Желєзняк І.М. Давньоруська лексика в гідронімії Києва // Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах. — К.: Наук. думка, 1986.
- Желєзняк, ЕС — Желєзняк І.М. До етимології гідроніма Суба і Субот // Мовознавство. — 1973. — №3.
- Желєзняк, ЕССП — Желєзняк І.М. Среднеднепровское Правобережье и этногенез славян: Автореф. дис... д-ра філол. наук. — К., 1988.
- Желєзняк, Рось — Желєзняк І.М. Рось і етнолінгвістичні процеси середньопридніпровського Правобережжя. — К., 1987.
- Желєзняк, ТОТ — Желєзняк І.М. Топоніми України з основою Троян // Ономастика України I тисячоліття н. е. — К., 1992.

- Жилко — *Жилко Ф.Т.* Говори української мови. — К., 1959.
- ЖКС — *Журнал «Киевская старина».* — 1896. — №1.
- Жучк., КТСБ — *Жучкевич В.А.* Краткий топонимический словарь Белоруссии. — Минск, 1974.
- Жучк., ОТ — *Жучкевич В.А.* Общая топонимика: 2-е изд. — Минск, 1968.
- Жучк., ТБ. — *Жучкевич В.А.* Топонимика Белоруссии: — М., 1968.
- Заб. — *Забелин И.Е.* Опыт изучения русских древностей и истории. — М., 1873. — Ч.2.
- Загор. — *Загорский В.П.* Историческая топонимика Воронежского края // Изв. Воронеж. ун-та. — Воронеж, 1973.
- Зел. — *Зеленко Л.П.* Хронологическая динамика Причерноморской гидронимии // Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах. — К.: Наук. думка, 1986.
- Зн. — *Знойко А.* Следы на небесной карте // Техника молодежи. — 1984. — №3.
- ЗСЧ — *Земский* сборник Черниговской губ. — 1901. — №11.
- ИТАК — *Известия* Таврической архивной комиссии. — Симферополь, 1893.
- Ив. — *Ивановский А.А.* Географические имена. — М., 1914.
- ИВД — *Историческое* описание земель войска Донского. — Новочеркасск, 1903.
- ИК — *История* Киева. — К.: Изд-во АН УССР, 1963. — Т.1.
- ИКБ — *Материалы* для истории колонизации и быта Харьковской, отчасти Курской и Воронежской губ. — Х., 1890.
- ИСМУ — *Історія* міст і сіл Української РСР: У 26 т. — К.: Голов. ред. УРЕ, 1957—1979. — 26 т.
- ИСОХ — *Историко-статистическое* описание Харьковской епархии. — Харьков, 1858.
- Ист. К. — *История* Киева: В 3 т., 4 кн. — К.: Наук. думка, 1982. — Т.1: Древний и средневековый Киев.

- ІУ — *Історія Української ССР: В 10 т. — К.: Наук. думка, 1981. — Т.1; — 1982. — Т.2; — 1983. — Т.3.*
- Карамз. — *Карамзин Н.М. Історія державства Російського. — СПб., 1892. — Т.2.*
- Карп., БР — *Карпенко Ю.О. До походження назв буковинських річок (слов'янські назви) // Питання топонімики та ономастики. — К.: Вид-во АН УРСР, 1962.*
- Карп., ВСТ — *Карпенко Ю.А. Становлення східнослов'янської топонімії // Вопр. географії, 70. — М., 1966.*
- Карп. ГДАТ — *Карпенко Ю.А. О гидронимах Днепр. Днестр. Турунчук // Русское языкознание. — 1982. — №4.*
- Карп., Д. — *Карпенко Ю.О. Что значит имя Днестр? // Земля и люди. — М., 1973. — С. 215—217.*
- Карпен. — *Карпенко О.П. Давньоруська гідронімічна спадщина нижнього Дніпра // Мовознавство. — 1985. — №3.*
- Карпен., ДГ — *Карпенко О.П. Давньоруська гідронімічна спадщина Нижнього Дніпра // Мовознавство. — 1985. — №3.*
- Карпен., ІГК — *Карпенко О.П. З історії гідронімії Полісся // Питання історичної ономастики. — К.: Наук. думка, 1994.*
- Карпен., ЛБ — *Карпенко О.П. Літопис Лівобережжя // Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах. — К.: Наук. думка, 1986.*
- Карпен., ПГ — *Карпенко О.П. Відбиття праслов'янської лексики в польській гідронімії // Мовознавство. — 1992. — №4.*
- Карпен., РНН — *Карпенко О.П. Назви річок Нижнього Надбужжя // Київське Полісся. — К., 1989.*
- Карп., ОГС — *Карпенко Ю.О. Особливості гідронімічного словотвору (на матеріалі назв річок Чернівецької обл.) // Укр. діалектологія і ономастика. — К., 1964.*
- Карп., ПДГ — *Карпенко Ю.О. Проблема давньоруських гідронімів Нижнього Дністра // Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах. — К.: Наук. думка, 1986.*

- Карп., ТБ — *Карпенко Ю.О.* Топонімія Буковини. — К.: Наук. думка, 1973.
- Карп., ТГР — *Карпенко Ю.О.* Топоніміка гірських районів Чернівецької області: Конспект лекцій. — Чернівці, 1964.
- Карп., ТСР — *Карпенко Ю.О.* Топоніміка східних районів Чернівецької області: Конспект лекцій. — Чернівці, 1965.
- Карп., ТЦР — *Карпенко Ю.О.* Топоніміка центральних районів Чернівецької області: Конспект лекцій. — Чернівці, 1965.
- Кас. — *Касім Г.Ю.* Композити в історії східнослов'янської топонімії // Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах. — К.: Наук. думка, 1986.
- КБЧ — *Книга* Большому Чертежу. — М.; Л., 1950.
- Кен. — *Кенкен П.И.* О древностях берега Крыма и гор Таврических. — СПб. 1837 (цит. за Сельская новь. — 1989, 24 июня).
- КЕС — *Карта* сучасного етнічного складу населення Української РСР / Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т.Рильського АН УРСР; Головне Управління Геодезії та картографії Міністерства Геології СРСР. — М., 1966.
- КИУ — *Карта* Изюмского уезда Харьковской губ. за 1783 г. — Моск. центр. арх. древн. актов. Ф. 1356, оп. 1. ед. хр. 6339.
- Ключев. — *Ключевский В.И.* Курс русской истории. — М., 1956.
- Ков. — *Коваленко С.Л.* Богуслав чи Буслав? // Укр. іст. журн. — 1971. — №4.
- Ковалик — *Ковалик І.І.* Словотворча будова української топоніміки // Питання українського мовознавства. — К., 1960. — Кн. 4.
- Козл. — *Козлова С.М.* Про походження деяких оронімів карпатського ареалу (Карпати, Горгани) // Мовознавство. — 1987. — №2.
- Кок. — *Коков Д.Н.* Кабардинские географические названия. — Нальчик, 1966.
- Колок. — *Колоколова Л.И.* Древний ономастический слой в урбанизации современного Киева // Русское языкознание. — 1982. — №4.

- Копил. — *Копилов Ф.Г.* Посульська експедиція // Археологічні пам'ятки УРСР. — К., 1952. — Вип. 3.
- Корепан. — *Корепанова А.П.* Гідроніми басейну Десни на території України з суфіксами ов (ев) // Укр. діалектологія і ономастика. — К., 1964. — Т.1.
- Корепан., К. — *Корепанова А.П.* Колодяжен // Етимологічний словник літоп. геогр. назв Півд. Русі. — К.: Наук. думка, 1985.
- Корепан., НТУ — *Корепанова А.П.* Негаційні топоніми України — архаїчний структурно-семантичний тип // Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах. — К.: Наук. думка, 1986.
- Корепан., Т. — *Корепанова А.П.* Топоніми, утворені за семантично єдиною твірною основою // Питання сучасної ономастики. — К.: Наук. думка, 1976.
- Кравч. — *Кравченко В.* Етнографічні матеріали (праці Тов-ва дослідників Волині). — Житомир. — 1920. — Т.14.
- КРУ — *Каталог річок України / Упор. Г.І. Швець, Н.І. Дрозд, С.П. Левченко:* — К.: Вид-во АН УРСР, 1957.
- КС — *Киевская старина:* Малорусская географическая номенклатура. — СПб., 1905.
- Куд. — *Кудряшов К.В.* Половецкая степь. — М., 1948.
- Купч. — *Купчинський О.А.* Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень (географічні назви на -ичі). — К.: Наук. думка, 1981.
- Курк. — *Куркина,* Славянская этимология // Этимология. — 1986, 1988.
- Лав. — *Лаврів П.* Історія південно-східної України. — Львів, 1991.
- Лавр. — *Лаврів П.* Укри-україни — наші предки? // Прапор — 1990. — №1.
- Лазар. — *Лазаревський А.М.* Архивные отрывки для истории Полтавской епархии. — Полтава, 1887. — Вып.1.

- Лазар., ИИС — *Лазаревский А.* Из истории сел и селян Левобережной Малороссии // Киевская старина. — 1891. — №10.
- Лазарко — *Лазарко М.О.* Топонім Путивль в історично-лінгвістичному аспекті // Шоста респ. ономастична конф.: Тези доп. і повідомл., ч.1. — 1990.
- Лат. — *Латышев В.* Известия древних писателей о Скифии и Кавказе // ВДИ. — М.; Л. — 1948. — №3 (25).
- Лер.-Сплав. — *Лер-Сплавинский Т.* О северо-восточных окраинах праславянского языка (по поводу книги В.Н.Топорова и О.Н.Трубачева о гидронимике Верхнего Поднепровья) // Вопр. языкознания. — 1964. — №1.
- Лимар. — *Лимаренко В.С.* Топографічні назви Північної Буковини // Питання топоніміки та ономастики. — К.: Вид-во АН УРСР, 1962.
- Лобода — *Лобода В.В.* Топонімія Дніпро-Бузького межиріччя. — К.: Вища шк., 1976.
- Лобода, ДТТ — *Лобода В.В.* Давньоруські традиції в топонімії Південної України // Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах. — К.: Наук. думка, 1986.
- Лобода, ННП — *Лобода В.В.* Назви населених пунктів Правобужжя // Горпинич В.О., Лобода В.В., Масенко Л.Т. Власні назви і відтопонімні утворення Інгуло-Бузького межиріччя. — К., 1977.
- Лобода, НР — *Лобода В.В.* Назви річок між гирлами Дністра і Дунаю // Питання сучасної ономастики. — К.: Наук. думка, 1976.
- Логв. — *Логвин Г.Н.* По Україні: Стародавні мистецькі пам'ятки. — К., 1963.
- Лун. — *Лунин Б.В.* Очерки по истории Подонья — Приазовья. — Ростов-на-Дону: Ростиздат, 1949.
- Луч. — *Лучик В.В.* Основи тюркського походження в гідронімах Кіровоградщини // Проблеми регіональної ономастики. — К., 1994.
- Ляск. — *Ляскоронский В.Г.* Гильом Левасиер деБоплан и его историко-географические труды от-носительно Южной России. — К., 1901.

- Лящук — *Лящук Б.Ф.* До походження географічних назв на території Покутсько-Буковинських Карпат і прилеглих районів // Вісн. Львів. ун-ту: Сер. геогр. — Львів, 1962. — Вип.1.
- Лящук, КГТ — *Лящук Б.Ф.* Із Карпатської гідрографічної термінології // Питання географії Українських Карпат: Вид-во Львів. ун-ту, 1969. — №9.
- Маврод. — *Мавродін В.В.* Нариси з історії СРСР: Древнеруська держава. — К.: Рад. шк., 1958.
- Майб. — *Майборода О.М.* Формування української народності. — К., 1986.
- Макс. — *Максименко Ф.* Збірник історичних відомостей про населені пункти УРСР. — К., 1964.
- Максим. — *Максимович Н.И.* Днепр и его бассейн. — К., 1901.
- Максимович — *Максимович М.А.* Собрание сочинений: В 3 т. — К., 1876—80. — 3 т.
- Мар. — *Марко Г.А.* Давньоруські і староукраїнські топоніми, похідні від назв рослин // Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах. — К.: Наук. думка, 1986.
- Марк. — *Маркевич Н.* Реки Полтавской губернии // Зап. имп. русск. географ. общества. — СПб., 1856. — Кн.11.
- Мар. О — *Мариуполь и его окрестности.* — Мариуполь, 1892.
- Марус. — *Марусенко Т.А.* Материалы к словарю украинских апеллятивов. // Полесье. — М., 1968.
- Мас. — *Масенко Л.Т.* До етимології гідроніма Корабельна // Питання сучасної ономастики. — К.: Наук. думка, 1976.
- Мас., ГСП — *Масенко Л.Т.* Гідронімія Східного Поділля. — К.: Наук. думка, 1979.
- Мас. НРІ — *Масенко Л.Т.* Назви річок Інгуло-Бузького басейну // Горпинич В.О., Лобода В.В., Масенко Л.Т. Власні назви і відтопонімні утворення Інгуло-Бузького межиріччя. — К., 1977.
- Мас., ПО — *Масенко Л.Т.* До питання про опозицію «верх, гора — низ, діл» у давньоруській топонімії // Давньоруська ономастична спад-

- щина в східнослов'янських мовах. — К.: Наук. думка, 1986.
- Матер. — *Материалы* для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства (Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губ.) в XVI—XVIII столетиях, собранные в разных архивах и рекомендованные Д.И.Багалеем. — X., 1886. — Т.1.
- Машт. — *Маштаков П.Л.* Материалы для областного водного словаря. — Л.: Гидромет. ком. при СНК СССР, 1931. — Т.4.
- Машт., Дн. — *Маштаков П.Л.* Список рек Днепровского бассейна (указатель). — СПб., 1913.
- Мельн. — *Мельничук О.С.* Топоніміка Кодимського р-ну Одеської обл. // Мовознавство. — К., 1957. — Т.14.
- Мельх. — *Мельхеев М.Н.* Географические имена. — М.: Учпедгиз, 1961.
- Менг. — *Менгес К.Г.* Восточные элементы в «Слове о полку Игореве». — Л., 1979.
- Мер. — *Меркулова В.А.* Родные слова // Лес и человек. — М., 1979.
- Меркулова — *Меркулова В.А.* Очерки по русской народной номенклатуре растений. — М.: Наука, 1967.
- Мих. — *Михайлов Б.З.* До 200-річчя міста Мелітополя.
- Младенов — *Младенов С.* Етимологически и провописен речник на българския книжовен език. — София, 1941.
- МО — *Материалы* для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. — Екатеринослав, 1880. — Вып.1, 2.
- Молч. — *Молчанова О.Т.* Топонимический словарь Горного Алтая / Под ред. А.Т.Табаковой. — Алт. кн. изд-во, 1979.
- Морош. — *Славянский* именовослов, или собрание славянских личных имен в алфавитном порядке / Сост. М. Морошкин. — СПб., 1867 //Укр. істор. ж., К., 1984. — №2.
- МС — *Морфемний словник* / Уклад. Л.М.Полюга. — К.: Рад. шк., 1983.
- Мурзаев — *Мурзаев Э.М.* Словарь народных географических терминов. — М.: Мысль, 1984.

- Мурзаевы — *Мурзаевы Э.* и В. Словарь местных географических терминов. — М., 1959.
- Мурз., ГН — *Мурзаев Э.М.* География в названиях. — М.: Наука, 1979.
- Мурз., ОТ — *Мурзаев Э.М.* Очерки топонимики. — М., 1974.
- Мурз., ТП — *Мурзаев Э.М.* Топонимика популярная. — М.,
 Муром. — *Муромцев І.В.* Словотворчі типи гідронімів (бас. Сіверського Дінця). — К.: Наук. думка, 1966.
- Наливайко — *Наливайко С.І.* Варух: індійська назва Дніпра? // Мовознавство. — 1986. — №2.
- Наливайко, ДСК — *Наливайко С.* Данда, самба і полянський князь Кий // Молодь України. — 1991. — 1 березня.
- Наулко — *Наулко В.Ю.* Географічне розміщення народів в УРСР: Додаток до карти сучасного етнічного складу населення УРСР. — К.: Наук. думка, 1964.
- Нежн. — *Нежншана В.Я.* Українсько-російський словник-довідник географічних назв Української РСР / 2-ге випр. і доп. вид. — К.: Рад. шк., 1971.
- Непокуп. — *Непокупний А.П.* Балтійські родичі слов'ян. — К.: Наук. думка, 1979.
- Непокуп., АА — *Непокупний А.П.* Ареальные аспекты балто-славянских языковых отношений. — К.: Наук. думка, 1964.
- Непокуп., БС — *Непокупный А.П.* Балто-северославянские языковые связи. — К.: Наук. думка, 1976.
- Нероз. — *Нерознак В.П.* Названия древнерусских городов. — М.: Наука, 1983.
- Никон., ВТ — *Никонов В.А.* Введение в топонимику. — М.: Наука, 1965.
- Никон., КТС — *Никонов В.А.* Краткий топонимический словарь. — М.: Мысль, 1966.
- Никон., СТТ — *Никонов В.А.* Славянский топонимический тип // Вопр. геогр., № 58: Географические названия. — М., 1962.
- Никончук — *Никончук М.В.* Матеріали до лексичного атласу української мови: (Правобережне Полісся). — К.: Наук. думка, 1979.

- НІЛ — *Нариси історії Львова*. — Львів, 1956.
- Нім. — *Німчук В.В.* З історії топономії Закарпаття // *Питання сучасної ономастики*. — К.: Наук. думка, 1976.
- Нім., Д-С — *Німчук В.В.* Дніпр-Славути // *Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах*. — К.: Наук. думка, 1986.
- Ногай. — *Ногайско-русский словарь* // Под ред. Н.А.Баскакова, 1963.
- О. — *Областное деление и местное управление литовско-русским государством*. — М., 1892.
- ОА — *Опись актов Киевского центрального архива*, № 1048, 1895.
- Ольх., Д — *Ольховой Я.И.* К происхождению топонима Дрогобыч: Докл. и сообщ. Львов. отд. Географ. о-ва УССР за 1964. — Львов, с. 74—76.
- Ольх., С — *Ольховий Я.* Стебник і історія походження назви поселення // *Рад. село*. — Дрогобич. — 1972. — 12 січня.
- Ольх., Т — *Ольховий Я.* Трускавець — солоне джерело // *Рад. село*. — Дрогобич. — 1972, 22 бер.
- Онишкевич — *Онишкевич М.Й.* Словник бойківських говірок. — К.: Наук. думка, 1984.
- Опис. — *Описание городов и уездов Азовской губернии к началу 1780-х гг.*
- Орел — *Орел В.Э.* Из этимологических наблюдений над гидронимами бассейна Варты // *Onomastica*, 1989.
- Отін — *Отин Е.С.* Непереоформленные личные имена в гидронимах Дона // *Востоочнославянская ономастика: Материалы и исследования*. — М.: Наука, 1979.
- Отін, ГСУ — *Отин Е.С.* Гідроніми Східної України. — К.; Донецьк: Вища шк., 1977.
- Отін, Д — *Отин Е.С.* Домаха или Адомаха? // *Тез. докл. конф.* 12—13 марта 1994 г. — Донецк, 1994. — Вып. 2.
- Отін, ДД — *Отин Е.С.* Дон и Донец // *Востоочноукр. лингв. сб.* — Донецк, 1994. — Вып. 1.
- Отин, ИЭС — *Отин Е.С., Борисова Л.П., Першина К.В.* Проблемные статьи к «Историко-этимологическому словарю географических названий Юго-вост. Украины» // *Акт. вопр. тео-*

- рии языка и ономастической номенклатуры.
— Донецк, 1993.
- Отін, КД — *Отин Е.С.* Статті в газ. «Комсомолец Донбасса» под рубрикою «По имени отчеству». — 1977—1983 гг.
- Отін, Л — *Отін Є.* Рец. на кн.: «В.В.Лобода. Топонімія Дніпро-Бузького межиріччя» // Мовознавство. — 1976. — № 6.
- Отін, ЛТ — *Отін Є.С.* Лімнографічні терміни *ільмень і лиман* у топоніміці Східної України та Подоння // Питання історичної ономастики України. — К., 1994.
- Отін, ОПСХ — *Отін Є.С.* Оронімія південно-східної України // Мовознавство. — 1981. — № 3.
- Отін, Перш. — *Отін Є., Першина К., Лемтюгова В.П.* Славянская ойконимия апелятивного происхождения: Название типов поселений [Рец.] // Мовознавство. — 1986. — № 1.
- Отін, ПК — *Отин Е.С.* Псевдосуфикс -ка в топонимии Крыма и Северного Причерноморья // К новым успехам советской науки: Тез. и сообщ. науч. конф. Донецк. гос. ун-та. — Донецк, 1966.
- Отін, РМ — *Отін Є.* Рец. на кн.: «Масенко Л.Т. Гідронімія Східного Поділля» // Мовознавство. — 1980. — № 4.
- Отин, СВУ — *Отин Е.С.* Историко-этимологический словарь топонимов Юго-восточной Украины (принципы составления, пробные статьи) // Проблемы регіональної ономастики. — К., 1994.
- Пад. — *Падалка Л.В.* Прошлое Полтавской территории и ее заселение. — Полтава, 1914.
- Пароб. — *Паробецкий М.Н.* Об изучении летописных городов на территории западных областей УССР для нужд исторической географии // Вопр. географии. — М., 1978. — Сб. 108.
- Пароб. ЛН — *Паробецкий М.Н.* О летописных названиях городов Прикарпатья // Докл. и сообщ. Львов. отдела Географ. об-ва УССР за 1968—1969 год. — Львов, 1975.
- ПВЛ — *Повесть временных лет* // Подгот. текста Д.С.Лихачева. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1950.

- Пет. — *Петров Н.И.* Историко-географические очерки древнего Киева. — К., 1897.
- Петров, ГУ — *Петров В.П.* Гідроніми України за античними джерелами // «Українська діалектологія і ономастика». — К., 1964. — Т. 1.
- Петров, ЕС — *Петров В.П.* Етногенез слов'ян: Джерела, етапи розвитку і проблематика. — К.: Наук. думка, 1972.
- Петров, НН — *Петров В.П.* Найдавніші назви річок України // Укр. мова в шк. — 1963. — № 1.
- Петров, ТВН — *Петров В.П.* Топономія Верхньої Наддністрянщини // Ономастика. — К., 1966.
- Петров, ТВП — *Петров В.П.* Гідронімія Верхнього Подністров'я // Територіальні діалекти і власні назви. — К.: Наук. думка, 1965.
- Пиг. — *Пигулевская Н.В.* Сирийский источник VI в. о народах Кавказа // ВДИ. — 1939. — № 1.
- Пир. — *Пирко В.А.* Северное Приазовье в XVI—XVII вв. — К., 1988.
- Плетн. — *Плетнева С.А.* «Исчезнувшие народы». Половцы // Природа — 1977. — № 2. — С. 46—61.
- Под., АБГ — *Подольская Н.В.* Антропонимикон берестяных грамот // Восточнославянская ономастика: Исслед. и мат-лы. — М.: Наука, 1979.
- Полт., ЕВ — *Полтавские* епархиальные ведомости: Часть неофициальная. — 1986. — № 24.
- Пон., ГЗ — *Пономаренко М.Ф.* Гідронімікон Золотоніщини // Повідомлення Укр. ономаст. комісії, 1967. — Вип. 3.
- Пон., ОВ — *Пономаренко М.Ф.* Ономастичні відомості в «Історії міст і сіл Української РСР» // Укр. іст. журн. — 1968. — № 12.
- Поном. — *Пономарев А.* Кумане — половцы // Вестник древней истории. — М. — 1940. — № 3—4.
- Попов, ГН — *Попов А.И.* Географические названия (введение в топонимику). — М.; Л., 1965.
- Попов, ОПТИ — *Попов А.И.* Основные принципы топонимистического исследования // Принципы топонимистики. — М.: Наука, 1964.

- Посацька-Черн., ГН — *Посацька-Черняхівська Є.М.* Географічні назви, пов'язані з іменами людей, їх прізвищами і прізвиськами // *Мовознавство.* — К., 1957. — Т. 14.
- Посацька-Черн., ССТ — *Посацька-Черняхівська Є.М.* Питання словотворчої структури топонімічних назв Львівщини // *Питання топоніміки і ономастики.* — К., 1962.
- Посп., МТ — *Поспелов Е.М.* Географическая терминология в микропонимии Восточных Карпат // *Микропонимия.* — М., 1976.
- Посп., ТК — *Поспелов Е.М.* Топонимика и картография. — М.: 1971.
- Посп., ТОН — *Поспелов Е.М.* Туристу о географических названиях. — М., 1988.
- Потебня — *Потебня А.А.* Из записок по русской грамматике. — Харьков, 1899. — Т. 3.
- Потебня, НП — *Потебня А.А.* Народные песни Галицкой и Угорской Руси / *Собр. Я.Ф.Головацким: [рец.]*. — Зап. Имп. Акад. наук, 1800.
- Похил. ИП — *Похилевич Л.* Историческое описание уезда г. Проскурова Подольской губернии. — Каменец-Подольский, 1863.
- Похил., НМ — *Похилевич Л.* Сказания о населенных местностях Киевской губернии. — К., 1864.
- Преображ. — *Преображенский А.* Этимологический словарь русского языка. — М., 1910—1918. — Вып. 1—14.
- Прох. — *Прохоров В.А.* Надпись на карте: Географические названия Центрального Черноземья. — Воронеж, 1977.
- ПСРЛ — *Полное собрание русских летописей.* — Спб., 1846. — Т. 1 і наст.
- Пура — *Пура Я.О.* Мікротопоніми Ровенщини від гідронімів // *Питання сучасної ономастики.* — К.: Наук. думка, 1976.
- Пура, КН — *Пура Я.О.* Край наш у назвах. — Рівне, 1991.
- Пура, НРГ — *Пура Я.О.* Назви річок басейну Горині, Ствиги та Середнього Стиру. — Львів, 1985.
- Радл. — *Радлов В.В.* Опыт словаря тюркских наречий. — Спб, 1893—1911. — Т. 1—4.
- Редько — *Редько Ю.К.* Взаємозв'язки між українськими прізвищами і топонімічними назвами

- // Питання слов'янського мовознавства. — Львів, 1958. — Кн. 5.
- Рибаков — *Рибаков Б.А.* Город Кия // Вопросы истории. — М., 1980. — № 5.
- Рибаков, КР — *Рыбаков Б.А.* Киевская Русь и русские княжества XII—XIII вв. — М.: Наука, 1982.
- Рибаков, МІ — *Рыбаков Б.А.* Мир истории. — М.: Молодая гвардия, 1984.
- РНС — *Русско-ногайский словарь.* — М.: Изд-во иностр. и национ. словарей, 1956.
- Рогов. — *Рогович А.С.* Опыт словаря народных названий растений Юго-Западной России с некоторыми поверьями и рассказами о них // Зап. Юго-Зап. отд. Императ. Русс. географ. о-ва. — Киев, 1874. — Т. 1.
- Росп. — *Роспюнд С.* Структура и стратиграфия древнерусских топонимов // Восточнославянская ономастика. — М., 1972.
- Росп., МО — *Роспюнд С.* Miscellaneaе onomastica Russica // Восточнославянская ономастика: Мат-лы и исслед. — М.: Наука, 1979.
- «Россия» — *«Россия»:* Полное географическое описание нашего отечества: Настольная и дорожная книга для русских людей / Под общ. руков. П.П.Семенова-Тян-Шанского и В.И.Ламанского. — СПб., 1902—1910. — т. 2, 7, 9, 14.
- СГУ — *Словник гідронімів України* / К.: Наук. думка, 1979.
- Седов — *Седов В.В.* Балто-Иранский контакт в Днепровском Левобережье // Сов. археология. — 1965. — № 4.
- Седов, А — *Седов В.В.* Исчезнувшие народы: Анты // Природа. — М. — 1978. — № 6.
- Седов, БСД — *Седов В.* Балты и славяне в древности // Наука и техника. — 1977. — № 9.
- Седов, Вос. — *Седов В.В.* Восточные славяне в VI—XIII вв. — М., 1982.
- СИС — *Словарь иностранных слов.* — М.: Рус. яз. — 10-е изд. — 1983.
- Сіц. — *Сіцинський Є.* Оборонні замки західного Поділля. — Вінниця, 1930.

- Скальк. — *Скальковський А.* Опыт статистического описания Новороссийского края. — Одесса, 1850. — Ч. 1.
- Скальк., ГЕ — *Скальковський А.А.* Географическая и этнографическая терминология Новороссийского края. — СПб., 1868.
- Склярєнко — *Склярєнко В.* Звідки походить назва Україна // Україна. — 1991 р. — № 1.
- СЛ — *Свободная летопись.* — СПб., 1876. — Вып. 1.
- Слов. — *Словарь русского языка.* — М., 1968. — Т. 1—4.
- Слюс. — *Слюсарський А.Г.* Слобідська Україна: Істор. нарис XVII—XVIII ст. — Харків, 1954.
- Смол. — *Смолицька Г.П., Трубачов О.Н.* Реки Правобережної України: Реценз. // Мовознавство. — 1963. — № 3.
- Смол., ТМ — *Смолицька Г.П., Горбаневський М.В.* Топонимія Москви. — М.: Наука, 1982.
- СНМПГ — *Список населенных мест Российской империи. Полтавская губерния.* — СПб., 1862. — Т. 33.
- СНХГ — *Список населенных мест Харьковской губернии и статистические данные о каждом селении.* — 1896.
- Соб. — *Соболевський А.И.* Русские местные названия и язык скифов и сарматов // Русск. философ. вестн. — Варшава, 1916. — Т. 14.
- Соб., ЕН — *Соболевський А.* Несколько этнографических названий // Рус. филол. вестник. — 1911. — Т. 15. — С. 406.
- Соб., М — *Соболевський А.И.* Материалы и исследования. — М., 1910.
- Соб., РСЕ — *Соболевський А.И.* Русско-скифские этюды // Изв. отделения рус. яз. и словесности АН. — Л., 1923. — Т. 26.
- Срезн. — *Срезневський И.И.* Материалы для словаря древнерусского языка, по письменным памятникам. — СПб., 1893—1912. — Т. 1—3.
- ССМ — *Словник староукраїнської мови XIV—XV ст.: У 2 т.* — К.: Наук. думка, 1977—1978. — 2 т.
- Станів — *Станівський М.Ф.* Назви населених пунктів Буковини в пам'ятках XV—XVII ст. //

- Питання топоніміки та ономастики. — К., 1962.
- Стельмах — *Стельмах Р.Ю.* Історичний розвиток сільських поселень на Україні. — К., 1964.
- Стороженко — *Стороженко А.В.* Очерки переяславской старины. — К., 1900.
- Стрижак, «БД» — *Стрижак О.С.* Назва Дніпра і так звана «богиня Дана» // Мовознавство. — 1971. — № 5.
- Стрижак, Г. — *Стрижак О.С.* З «відетнонімної» гідронімії на схід від Середнього Дніпра // Питання історичної ономастики України. — К.: Наук. думка, 1994.
- Стрижак ГНР — *Стрижак О.С.* Про що розповідають географічні назви. — К.: Наук. думка, 1967.
- Стрижак, ГП — *Стрижак О.С.* Гідронімія Полтавщини фітозоогеографічного семантичного ряду // Українська діалектологія і ономастика. — К., 1964.
- Стрижак, ЕГС — *Стрижак О.С.* Етнонімія Геродотової Скіфії. — К.: Наук. думка, 1988.
- Стрижак, ЕЕ — *Стрижак О.С.* Етимологічні етюди: Звідки назви рік? // Укр. мова і літ-ра в шк. — 1973. — № 7.
- Стрижак, ІФМТ — *Стрижак О.С.* З історії формування методів топонімічних досліджень у вітчизняній науці // Історичні джерела та їх використання. — К., 1968. — Вип. 3.
- Стрижак, НР — *Стрижак О.С.* Назви розповідають. — К.: Знання, 1967.
- Стрижак, НРЗХ — *Стрижак О.С.* Назви річок Запоріжжя і Херсонщини. — К., 1967.
- Стрижак, НРП — *Стрижак О.С.* Назви річок Полтавщини. — К., 1963.
- Стрижак, ППНП — *Стрижак О.С.* Про походження назв населених пунктів Полтавщини XIV—XVI ст.ст. // Питання топоніміки і ономастики. — К.: Вид-во АН УРСР, 1962.
- Стрижак, ПСГ — *Стрижак О.С.* Полтавсько-слобожанські Груні // Територіальні діалекти і власні назви. — К., 1965.
- Стрижак, Р — *Стрижак О.С.* Рівне чи Ровно? // Мовознавство. — 1967. — № 1.

- Стрижак, ТКК — *Стрижак О.С.* Топоніміка і географія корисних копалин // Сучасні проблеми географічної науки в Українській РСР: Мат-ли 1-го з'їзду Геогр. т-ва УРСР. — К., 1966.
- Стрижак, ТМ — *Стрижак О.С.* Топонімічні міграції на Україні // Питання сучасної ономастики. — К.: Наук. думка, 1976.
- Сумцов — *Сумцов Н.Ф.* Малорусская географическая номенклатура // Киевская старина, 1886. — Т. 15.
- Сусл. — *Суслова А.В.* Старые календарные имена в современном русском языке // Восточнославянская ономастика: мат-лы и исслед. — М.: Наука, 1979.
- Теодор. — *Теодорович Н.* Волинь в описании городов, местечек и сел. — Почаев, 1840.
- Теодор, ОВ — *Теодорович Н.И.* Историко-статистическое описание Волынской епархии. — Почаев, 1888—1903. — Т. 1—5.
- Тим. — *Тимошук Б.О.* Північна Буковина — земля слов'янська. — Ужгород, 1969.
- Тихом. — *Тихомиров М.Н.* Древнерусские города // Уч. зап. Моск. ун-та. — М., 1946. — Вып. 99.
- Тихом., СГ — *Тихомиров М.* Список русских городов дальних и ближних // Ист. зап. — М., 1952. — № 40.
- Толстой — *Толстой Н.И.* Славянская географическая терминология. — М., 1969.
- Топ., Труб. — *Топоров В.Н., Трубачев О.Н.* Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. — М.: Изд-во АН СССР, 1962.
- ТПСО — *Карпенко Ю.О., Бевзенко А.Т., Гаскаев К.Є.* та ін. Топонімія північно-східної Одещини: Консп. лекцій. — Одеса, 1975.
- Трет., ВП — *Третьяков П.Н.* Восточнославянские племена. — М.: Изд-во АН СССР, 1953.
- ТРС — *Татарско-русский словарь.* — М.: Сов. энциклоп., 1966.
- Труб. — *Трубачев О.Н.* Indoagica в Северном Причерноморьи: Источники: Интерпретация: Реконструкция // Вопр. языкознания. — 1981. — № 2.
- Труб. АПДС — *Трубачев О.Н.* Лингвистическая периферия древнейшего славянства: Индоарийцы в Се-

- верном Причерноморьи: Славянское языкознание // VIII съезд славистов. — М., 1978.
- Труб., ПУ — *Трубачев О.Н.* Название рек Правобережной Украины: Словообразование: Этимология: Этническая интерпретация. — М., 1968.
- Труб., РСЕ — *Трубачев О.Н.* Ранние славянские этнонимы: Славяне и Карпаты // *Вопр. языкознания.* — 1974. — № 6.
- Труб., СІН — *Трубачев О.Н.* О синдах и их языке // *Вопр. языкознания.* — М., 1976. — № 4.
- Труб., СЛ — *Трубачев О.* Свидетельствует лингвистика // *Правда.* — 1984. — 13 грудня.
- Труб., У — *Трубачев О.Н.* О племенном названии Уличи // *Вопр. слав. языкознания.* — М., 1961. — Т. 5.
- Тутк. — *Тутковський П.А.* Словник геологічної термінології: Проект — К.: Держвидав України, 1923.
- Тутк. ГН — *Тутковський П.А.* Краткий гидрографический очерк Центрального и Южного Полесья. — Житомир, 1910.
- УАТД — *Украинская ССР:* Административно-территориальное деление. — К., 1979.
- УГ — *Українські грамоти XV ст.* — К., 1965.
- УЗМУ — *Учен. Зап. Моск. ун-та.* — М., 1940.
- Ук. ПСРЛ — *Указатель к первым восьми томам Полного собрания русских летописей.* — Спб., 1907.
- УРЕ I — *УРЕ.* — К., 1960—1965. — Т. 1—17. (Географічні статті, що стосуються Української РСР).
- УРЕ II — *УРЕ: 2-ге вид.* К., 1979—1984, — Т. 1—12. (Географічні статті, що стосуються Української РСР).
- У-РС — *Українська* — ровесница санскриту. Розмова В.Ільченка з В.Довгичем. Освіта. — 1991. — 7 травня. — № 36.
- УРСР — *Українська Радянська Соціалістична Республіка.* — К., 1957.
- Фасм. — *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка // *Пер. с нем. с доп. О.В.Трубачева:* В 4 т. — М., 1964—1973. — 4 т.
- Фед. — *Федоренко П.К.* Рудни Левобережной Украины в XVII—XVIII ст. — М.: Изд-во АН СССР, 1960.

- Фен. — *Фененко М.* Земля говорить. — К., 1969.
- Філ. — *Филевич И.П.* История древней Руси. — Варшава, 1896.
- Фоменко — *Фоменко В.* Звідки ця назва? — Дніпропетровськ: Промінь, 1969.
- Фоменко, ТЕ — *Фоменко В.* Тюркские элементы в топонимии Запорожья // Изв. Всесоюзного геогр. об-ва. — М.; Л., 1964. — Т. 96.
- Фоменко, ТЗО — *Фоменко В.Г.* Материалы к топонимике Запорожской области // Изв. Мелитоп. отд. Геогр. о-ва УССР. — Днепропетровск, 1965.
- Фоменко, ТП — *Фоменко В.Г.* К топонимике Приазовья // Донбасс. — 1964. — № 6. — Стр. 23.
- Франко — *Франко З.Т.* Граматична будова українських топонімів. — К.: Наук. думка, 1979.
- Франко З. — *Франко Зіновія.* Хто ми? Звідки родом? — К., 1990.
- Франко, СТМ — *Франко З.Т.* Словотворчі типи мікротопонімів стародавньої мови XIV—XV ст. // Мовознавство. — 1984. — № 4.
- Худ. — *Худаш М.Л.* Давньоруська спадщина в українській ойконімії (до питання критеріїв розрізнення) // Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах. — К.: Наук. думка, 1986.
- ЦГАДА — *Центральный Государственный архив древних актов.* — Ф. 1355. — № 1945.
- ЦДІА — *Центральный державний історичний архів УРСР у м. Києві.*
- Циг. — *Цыганенко Г.* Этимологический словарь русского языка. — К., 1970.
- Цілуйко — *Цілуйко К.К.* Програма збирання матеріалів для вивчення топоніміки України. — К., 1962.
- Цілуйко, ЗГА — *Цілуйко К.К.* Завдання та принципи побудови «Гідронімічного атласа України» // Територіальні діалекти і власні назви. — К.: Наук. думка, 1965.
- Цілуйко, РУТ — *Цілуйко К.К.* Основні питання розвитку української топоніміки в повоєнний час (1917—1957) // Дослідження з мовознавства в Українській РСР за сорок років. — К., 1957.
- Цілуйко, ТП — *Цілуйко К.К.* Топоніміка Полтавщини як джерело історії краю // Полтавсько-київсь-

- кий діалект — основа української національної мови. — К., 1954.
- Цілуйко, ТПР — *Топонімія* Покровського р-ну Дніпропетровської обл. // *Мовознавство*. — К., 1957. — Т. 14.
- Чепіга — *Чепіга І.П.* Топонімічні відомості в «Історії міст і сіл Української РСР» // *Укр. іст. журн.* — 1967. — № 1.
- Черепан. — *Черепанова Е.А.* Народная географическая терминология Черниговско-Сумского полярья. — Сумы, 1983.
- Черепан., ТС — *Черепанова Є.О.* Топонімічна стратиграфія Східного Полісся України // *Питання історичної ономастики України*. — К., 1994.
- Черных — *Черных П.Я.* О некоторых старых названиях рек (топонимические зап.) // *Мовознавство*. — К., 1957. — Т. 14.
- Черняхівська — *Черняхівська Є.М.* Словотворча структура топонімічних назв Львівщини // *Питання українського мовознавства*. — Львів, 1960. — Кн. 6.
- Черняхівська, СТН — *Черняхівська Є.М.* Складні топонімічні назви // *Питання українського мовознавства*. — Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1962. — Кн. 5.
- Черняхівська, ТЛ — *Черняхівська Є.М.* Топонімічна Львівщина: Автореф. дис. канд. філол. наук. — Львів, 1966.
- Черняховская — *Черняховская Е.М.* Основные принципы топонимии Львовск. области // *Докл. и сообщ. Львовск. отд. Географич. о-ва УССР*. — Львів. — 1975. — Вып. 5.
- Чубенко — *Чубенко В.Ю.* Географические названия на территории Донецкого края (материалы по истории и географии). — Ворошиловград, 1939.
- Шарл. — *Шарлемань Н.В.* К вопросу о топонимике р. Почайны и попытка реалистического толкования былины «Добрыня и Змей», 1965, — ЦНБ АН УРСР, ф. 49, № 34.
- Шахм. — *Шахматов М.Я.* Введение в курс истории русского языка. — Пг., 1916.
- Шил. — *Шилов Ю.* Як прочитати причорноморські кургани // *Всесвіт*. — 1989. — № 3.

- Шрамко — Шрамко Б.А. Древности Северского Донца. — Х., 1962.
- Шульгач — Шульгач В.П. Гідронім Лютиця на топонімічному фоні Західного Полісся // Мовознавство. — 1988. — № 4.
- Шульгач, ГБС — Шульгач В.П. Гідроніми басейну Стиру. — К.: Наук. думка, 1993.
- Шульгач, СГ — Шульгач В.П. До старожитньої гідронімії України // Мовознавство. — 1995. — № 1.
- Шульгач, ТСТ — Шульгач В.П. Основа but- в гідронімії України // Ономастика України першого тисячоліття нашої ери. — К.: Наук. думка, 1992.
- ЭССЯ — *Этимологический словарь славянских языков*. Праславянський лексический фонд Под ред. О.Н.Трубачова. Вып. 1—18. — М.: Наука, 1974—1983.
- Юденіч — Юденіч О.М. По річках України, 1968.
- Юрков. — Юрковский М. Термины, обозначающие вершину в украинском языке // Восточнослав. ономастика. — М.: Наука, 1979.
- Яворницький — Яворницький Д.І. Словник української мови. — Катеринослав: Слово, 1920. — Т. 1.
- Яворницький-Дніпр — Яворницький Д.І. Дніпрові пороги. — Дніпропетровськ: Промінь, 1989.
- Яворницький, Іст. — Яворницький Д. Історія запорізьких козаків. — Львів, 1990.
- Як. — Яковенко Н. Ключ від воріт руської торгівлі // Київ. — 1985. — № 11.
- Ян. — Янко М.Т. Топонімічний словник-довідник Української РСР. — К., 1973.
- Ян., ГНР — Янко Н.Т. Географические названия рассказывают // Неизвестное об известном. — Донецк, 1978.
- Ян., ЛУ — Янко М.Т. Чернігів: Вік і назва // Літ. Укр. — 1983, квітень.
- Ян., НМ — Янко М.Т. Звідки назва міста Харків, Суми, Вінниця // Укр. мова і літ-ра в шк. — К., 1985. — № 8.
- Ян., НС — Янко М.Т. Новгород-Сіверський // Наука і суспільство. — 1987. — № 5.
- Ян., ОКД — Янко М.Т. Звідки назва міста Овруч, Канів, Дружківка // Укр. мова і літ-ра в шк. — К. — 1987. — № 4.

- Ян., ТУ — Янко М.Т. Топоніміка на уроці // Рад. шк.
— 1974. — № 5.
- Ящен. — Яценко А.И. Топонимика Курской области. — Курск, 1958.
- L.-Splaw — *Lehcz-Splawinski T.* O pochodzeniu i praojszyźnie Slowian. — Poznań, 1946.
- Rozw. — *Rozwadowski J.* Studia nad nazwami wód słowiańskich. — Kraków, 1948.
- Stasz. — *Staszewski J.* Słownik geograficzny. — Warszawa, 1948.

З М І С Т

Передмова	3
Умовні скорочення.....	18
Словник.....	21
Джерела	403

Навчальне видання
Янко Микола Тимофійович
ТОПОНІМІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНИ
Словник-довідник

Рекомендовано Міністерством освіти України

Головний редактор *О.К.Гурська*

Редактор *Л.К.Ярошевська*

Художник обкладинки *С.І.Чуєв*

Технічний редактор *М.Х.Губар*

Коректори *Н.І.Гриценко, Т.В.Бишова, Т.А.Гуреш*

Здано до набору 18 05 98 Підписано до друку 26.10 98

Формат 60×90 1/16. Гарнітура Таймс Друк офсетний

Умовн -друк арк 26,0. Обл -вид арк 26,0

Зам. 83110

ТОВ «Знання», 252034, Київ-34, вул Ярославів вал, 19

Свидцтво № 24569399 від 29.10 96.

Фірма «ВІПОЛ»

252151, Київ, вул. Волинська, 60

Янко М.Т.

Я62 Топонімічний словник України: Словник-довідник — К.: Знання, 1998. — 432 с. — Бібліогр.: с. 403 — 429. ISBN 5-7707-9443-7.

Топонімічний словник України містить найголовніші назви міст, районних центрів, селищ міського типу, сіл, у яких відбулися історичні події або які пов'язані з іменами видатних людей, а також назви об'єктів рельєфу, річок, озер, лиманів, заток і проток, найважливіших заповідників, історичних і природних пам'яток України. У ньому подано детальний етимологічний аналіз відповідних утворень. Словник має за мету задовольнити потреби середньої школи. Він призначений для учнів старших класів, вчителів географії, історії, студентів відповідних факультетів, лекторіїв, а також для широкого кола читачів.